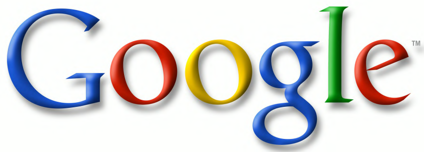
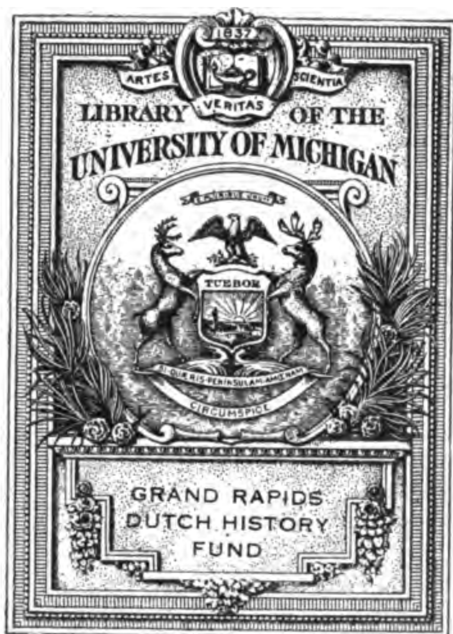

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
GRAND RAPIDS
DUTCH HISTORY
FUND

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

ZESDE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1878.

SNELPERS-DRUKKERIJ SINT JACOBS-GODSHUIS TE HAARLEM.

INHOUD.

Bladz.

VIER PAROCHIEN IN DE MIDDELEEUWEN.

HEEMSKERK, BEVERWIJK, ZOETERWOUDE EN HAZERSWOUDE.

(Vervolg van Deel V, blz. 381.)

Wij gaan nu een tijd te gemoet, waaromtrent weinig te vermelden valt, waarin alles rustig en kalm voortging en niet veel is opgeteekend wat van eenig bijzonder belang mag geacht worden. Wij vinden broeder Joest Clemensz., als cureyt van de parochie-kerk van Beverwijk het eerst op den 16 Maart 1530 en treffen hem nog aan op den 28 Mei 1537 [1]), maar wij moeten in het midden laten of hij de pastoor was van wien melding wordt gemaakt in de:

Rekeningen van Memorie-meesters in Beverwijk A° 1539. *Gedaen bij Heer Jan Pouwelsz. der orde van Sint Jan als Memorie-meester.* [2])

De ontvangsten beloopen in 't geheel XCI R. gl. ij½ st.
Na aftrek van de onkosten bleef er te verdeelen LXXXI R.gl. iij st. vi d.
Waarmede werd betaald aan:

Die Pastoer van 1½ porcie......	16½	R. gl.	2	st.	4	d.
Die Memoriem[r] 1½ porcie......	16½	〃	2	〃	4	〃
Heer Claes Duyeren een porcie...	11	〃	1½	〃		
Heer Frans Willemsz. een porcie..	11	〃	1½	〃		
Heer Steffen Jansz. een porcie....	11	〃	1½	〃		
Heer Wouter van 28 weken.....	5½	〃				
Die Coster Cornelis een halve portie	5½	〃				
Heer Pieter Jans van 2½ maent...	2	〃	2	〃		
Heer Claes Scoelmr. van 2½ maent.	2	〃	2	〃		

De belangen dier Memorie lagen ook den pastoor Heer Cornelis Van Schoten, dien wij het eerst ontmoeten op den 8 Mei 1543 [3]), nauw aan het hart, want maar kort

1) Inv. Archief Haarlem. Dl. I. N°. 1885 en 1905.
2) l. c. N°. 1908. 3) l. c. N°. 1905.

kan hij met de herderlijke zorg te Beverwijk belast zijn geweest, toen hij reeds op den 25 Mei 1544 met de andere Memorie-meesters bij den Bisschop van Utrecht machtiging vroeg, om eenige kleine perceeltjes land, gronden, erfhuren en renten, die in toekomende tijden lichtelijk zouden kunnen vervreemd worden of verloren gaan, te verkoopen en voor degelijker bezittingen te verwisselen. Wij doen hier volgen zoowel het pas besproken verzoekschrift, als de beschikking van den Utrechtschen Bisschop Georgius Van Egmond, van 5 December 1545, waarbij tot dien verkoop vergunning werd verleend. [1])

Allen denghenen die desen brieff sullen sien ofte hoeren lesen doen wij verstaen Cornelis van Schoten, pastor, Floris van Zay, Nycolaes van Dueren, Jan Pauwelsz., Frans Willemssoen, Jacob Peterssoen ende andere memoristen in der perrochiekerck van Beverwijck, Dat wij op huden date van desen t samentlick vergadert wesende, hebben aengemerct dattie memorien in die kerck van Beverwijck mit vele cleyne perceelkens van goederen ter eeren goots bij goeden menschen begiftiicht sijn, Die welcke in toecomenden tijden eensdeels doer onachsaamicheyt ofte anders lichtelicke souden moegen vervreemt ofte verduystert werden, wair doer goods dienst vermindert ende die memoristen in der tijt vercort ende beschadicht souden sijn, Soe ist dat wij mit rijpen rade ende welbedachten vrijen moetwille, eendrachtelick ende tsamentlick geconsenteert hebben ende consenteren mits desen onsen brieve, dat men tot beter oirbair ende profijt der Memorien voirscr., bij auctoriteyt ende oirlove van onsen oversten Ordinaris Bisschop 't Utrecht, in onsen namen, bij onsen gemachtichden sal moegen vercopen, alieneren ende beleggen alsulcke goederen van der memorien der kercke van Beverwijck voirscreven, als bij percelen hier nabescreven staen. In den yersten,

(Enz. Volgt eene reeks landen, gronden, erfhuren en renten).

Welcke voirgen. percelen van den goederen voirs. vrijlicken te moegen vercopen, alieneren ende voer waerlicken gerechten te transporteren ende over te geven, ende tot meerder oirbair der memorien te beleggen, hebben wij Pastor ende gemeen memoristen

---

1) Inv. Archief Haarlem, Dl. I, No. 1872 en 1873.

voirscr. oitmoedelick gebeden ende bidden mits desen, den hoochweerdigen in Christo ende duerlichtigen Heren, Heren Georgio van Egmondt, Bisschop 't Utrecht, ons ende onse nacomelingen memoristen in der tijt, dair toe te willen gunnen zijne auctoriteyt ende consente, mits approbatie ende confirmatie van der vercopinge ende alienatie der goederen voirs. In kennisse der waerheyt soe hebben wij Pastor ende gemeen memoristen voirs. desen brief elcx mit onsen handen onderteyckent ende hebben dairtoe (daarenboven) gebeden den weerdigen ende religiosen Here, Heer Henrick van Zwol, Commenduer des Convents van Sint Jans bynnen Hairlem, als oversten, dat hij allen 't gene voirs. staet mede consenteren ende desen brieff mit sijnen segel besegelen wil voer ons allen. Dwelck ick Henrick van Zwol, Commenduer voirs. ter bede van den Pastor ende der gemeen memoristen voirs., geern gedaen hebbe ende hebbe mijnen segel aen desen brieff gehangen. Gegeven int jaer ons Heren Dusent vijff hondert vier ende veertich opten vijff ende twyntichsten dach van Mey.

Cornelis van Scoten, pastoer van Beverwijck.
Jan Pauwelsz., priester ende memorie-meester.
Florencius Say.
Dominus Nicolaus Duver.
Bij mij Heer Frans Willemsz.
Bij mij Heer Jacop Pieterss.

Georgius de Egmont, Dei et apostolice sedis gracia Episcopus Trajectensis Notum facimus universis Quod nos ad humilem supplicationem honorabilum dominorum curati et memoristarum ecclesie prochialis in Beverwijck, nostre diocesis, Ipsis supplicantibus ut pro evidenti utilitate ac divini cultus et memoriarum defunctorum intertentione diversas paucas porcias terrarum ac redditus, in literibus quibus presentes nostre litere sunt transfixe, specificatis, a diversis personis pro eorum memorijs seu alijs assignatis, persone sive personis, ac pro pretio sive pretijs quibus debitur utiliter vendere, alienare et transportare possint et valeant, tenore presentium licentiam concedimus et facultatem impertimur, venditionem, alienationem et transportationem hujusmodi, postquam rite factae fuerint, auctoritate nostra ordinaria approbamus et confirmamus, eisdem auctoritatem nostram interponentem pariter et decretis, Proviso tamen quod pretium ex premissis proveniens in emptionem aliarum terrarum seu reddituum, taliter et cum effectu quam primum convertere et applicare et

de reali applicatione hujusmodi, nos seu vicarium nostrum infra annum post venditionem sub pena centum realium ac etiam majorum et arbitraria, ipsius pro tempore vicarij moderatione taxanica certificare legitime teneantur, Et quod perpetuo memorias defunctorum et alia onera pro quibus dicta bona sunt assignata, juxta fundatorum intentiones dicti supplicantes et eorum successores obligentur, Ita quod fundatores propter premissa pijs eorum non fraudentur intentionibus et divinus cultus non diminuatur. Super quo et eorundem consciencias oneramus. Datum sub sigillo nostro ad causas Anno Domini Millesimo quingentesimo quadragesimo quinto die vero quinta mensis Decembris. De mandato

Jo. Beijer.

Dit besluit gold zooals men ziet de finantieele belangen der Memorie, maar niet lang hierna en wel op den 6 Juni 1546 kwamen de pastoor Heer Cornelis Van Schoten en de overige officianten samen, om te bepalen, dat niemand eenige aanspraak, op aandeel in de renten der Memorie zou kunnen doen gelden tenzij hij wekelijks drie h. missen in de kerk te Beverwijk zou hebben opgedragen, want deze verplichting werd naar het schijnt niet nauwgezet nagekomen en wel wat willekeurig volbracht. Om dat alles voor het vervolg op een beteren voet te brengen, sloten de Memoriemeesters deze akte: [1])

Nos Dominus Cornelius a Scoten, pastor et Memorie magister, Dominus Florencius a Say, Dominus Nicolaus Duere, Vicarij, Dominus Johannes Pauli et Dominus Franciscus Wilhelmi, officiantes memorie parochialis ecclesie in Beverwijck, attendentes quod ex receptione quorundam officiantium, plura incommoda, litis discordieque materie alique oriantur, quibus matura deliberacione prehabita ut obviare valeamus, statuimus et ordinavimus per presentes statuimus et ordinamus, quod post hac nullus officians ad capacitatem et participationem ejusdem memorie de novo per nos admittetur nisi ebdomodatim tres missas in eadem ecclesia irremissibiliter celebraverit, infirmitati et arduis causis in his seclusis, quod quidem statutum promisimus et per presentes promittimus nos sine omni contradictione et revocatione sub poena privationis

1) Inv. Archief Haarlem, Dl. I, No. 1874.

memorie trium mensium observaturos, viso quod principaliora participationem predicte memorie statuta canunt, eadem semper causarum et temporis exigentiam augeri et minui posse. Acta sunt hec anno domini Millesimo quingentesimo quadragesimo sexto mensis Junii die sexto, nobis predictis dominis presentibus et ut supra ordinantibus. In fidem premissarum nomina nostra proprijs manibus predicto die hic subscripsimus.

Cornelius a Scoten, pastor ecclesie de Beverwijck.
Florencius Say de Adrighem.
Dominus Nicolaus Duere.
Joannes Pauli pro se et procuratorio nomine.
Dominus Franciscus Wilhelmi.

Nos provisor, Decanus, judices et commissarij juxta auctoritatem domini nostri Philippi de Burgundia desuper concessi, quantum in nobis est ratificamus, approbamus prenominatum statutum, manibus dominorum, vicariorum et beneficiantium subsignatum. In quorum omnium fidem manus nostras huic cedule apposuimus, die undecim mensis octobris anno (xv^c) xlvi.

Thans wordt eenige jaren van de Memorie gezwegen en in 1552 staat alleen vermeld, dat zij aangesproken werd, om 24 £ Vl. te betalen, waarschijnlijk als haar aandeel in de menigvuldige van 's Keizers wege uitgeschreven beden en oorlogsheffingen. De sommatie waarbij dit geschiedde luidt volgender wijze: [1])

De Memorie in de Kercke van de Beverwijck wert mits desen gesommeert voir de somme van vier ende twintich ponden van veertich grooten vlaems 't pont, over die helft van haere zuvere renten, die Keyser onse geduchtige erfachtige overheere bij onsen heyligen Vaider den paus, vuyt zijne propre movement, gegeven ende geaccordeert te heffen over die geestelicheyt van harwaerts overe, ter saicke in der bulle apostolicque van den xxvij^en van der maent July lestleden verclaert, Omme die selve somme te brengen ten comptoire ende in handen van den Rentmeester van Kennemerlant Adriaen Stalpart tot Haerlem, Te weten deen helft

1) Inv. Archief Haarlem, Dl. I. N°. 1876.

te Paeschen naestcomende ende dander helft te Paeschen dair aen volgende, op peene van deselve somme te haelen ende recouvreren aen hueren goeden 't hueren coste met reaele ende heerlicke executie alvolgende die voirn. bulle. Actum den xxiiij^en^ Marcij xv^c^ twe ende vijftich stilo curie hollandie voir Paeschen.

JAN HUYCH CORNELISZ.
Deurwaerdere.

De pastoor, Heer Cornelis Van Schoten, wien we tot nu toe enkel in zijne betrekking tot de Memorie hebben zien optreden, had op den 10 December 1554 eene handeling ten bate zijner parochie te volbrengen en wel toen hij op dien dag eenige perceeltjes land, aan de kerk toebehoorende, verhuurde, 's jaers voor 4 Car. guldens 15 stuivers aan geld, en „iiij coppen guede graesdebutter met twee koeije kasen." [1]) Doch op den 4 Maart 1556 werd de pastoor weder geroepen tot het sluiten van de:

Rekeninge van alle Renten der Memorij van Beverwijck ghedaen bij Heer Andries Auwelsz. Priester als Memorymeester A° xv^c^ Lvj. [2])

Gerekent den 4^n^ dach in Maert. Present Pastoor C. van Schoten, Heer Claes Duer Vicarius. Met de Burgemeesters; bedraegt:

Die Pastoers porcie	xxxiiij R. gl.	Coster.	x R. gl.
Heer Claes Duer. .	xxvi „	Heer Andries ghedient iij vierendeels jaers ij weeken sijn portie xvj R. gl. iiij st. iij d.	
Schep	iij „		
Heer Cornelis . . .	x „		
Meppel Jan.	x „	Aen oncosten viij R. gl. iij st.	

Facit C et xvij R. gl. vi½ st. iij d.

De bediening van Heer Cornelis Van Schoten ging nog eenige jaren op denzelfden kalmen voet voort en zonder dat er veel gewichtigs in de parochie van Beverwijk plaats greep; doch de kwalen des ouderdoms openbaarden zich bij den pastoor, naar het schijnt reeds zeer vroeg [3]), en

1) Inv. Archief Haarlem. Dl. I. N°. 1877.

2) l. c. N°. 1903.

3) In 1568 was hij zooals we nader vernemen zullen, „70 jaren oud, cruepel ende impotent sedert zekere jaren herwaart."

dit zal hem er toe gebracht hebben, den bijstand te vragen van een medehelper in zijne herderlijke zorgen, om nevens hem als vice-cureit op te treden. Daartoe werd aangezocht Heer Timan Van Wou, een der conventualen van St. Jan, die sedert 1557 priester en in 1561 ten tijde, dat hem de geestelijke functie, waarvan sprake is, werd aangeboden, omstreeks 28 jaren oud was. De voorwaarden, welke pastoor Van Schoten wilde gesteld zien waren de volgenden: [1])

Min Heer sal Heer Thimen ghunnen die coadjuteric nae mijn overleden Ende zal Heer Thimen bestellen aen die kerckmeesters omme te hebben ij ofte iiij missen, voer elke misse £ gr. [2]) Ende voert zal ic Heer Thimen bestellen an die memorie te coonen off ick zal hem mijn memorie over doen. Ende sal deselve Heer Thimen hebben alle onseker, wtgesondert brudeghums ende bruden te trouwen ende t offer van de dooden ende die drie hoechtiden. Ende voerts sal hij hebben de vrije cost. Onder mijn handt

CORNELIS VAN SCOTEN.
Cureyt in Beverwijck.

Die overeenkomst, wat uitgebreid en uitvoeriger omschreven, werd korten tijd daarna, op den 30 October 1561, tusschen de beide geestelijken werkelijk aangegaan en luidde toen in dezer voege: [3])

Heer Cornelis van Scoten en de Heer Thyman Willemsz. van Wou zijn minlicken geaccordeert, In den eersten zal Heer Cornelis van Scoten die pastorie Heer Thiman resigneren in presentie van mijn heer den Commenduer, behoudelicken soe sal die pastoer voers. in die possessie bliven ontfangende alle die vruchten van den cure voers. Ende Heer Thiman Willemsz. sal getrouwlicken waren den last van die cure van Beverwijck, waer voer die voers. pastoer, Heer Thimen voers. weder uitreycken sal alle halff jaeren vijfthien rinse ghulden van XL groten den ghulden ende zal hem an stonden aen overdoen die misse van Heer Aerent van Tresonge, ende sal mede hebben alle onseeker, 't offer van die

---

1) Inv. Archief Haarlem. Dl. I. No. 1908.
2) Namelijk per jaar. 3) l. c. No. 1880.

craemvrouwen, 't offer van die cleyne kinderkens die sterven ende baptisterium van den kinderen, Ende die pastoer (heeft) gereserveert 't offer van den dooden, van die zonendaghen, maentstonden, jaerichetijden, ende soe watter comt van brudegomme ende brueden, Ende elx soe wat hem besproken waert sal hem wesen, Ende Heer Thimen zal alle Mey's ontfangen die xi gulden van Heer Garbrant ende resydum sal ic hem verplegen, tot xv gulden, Ende 't Alreheyligen sal hij ontfanghen xv gulden van die pastoersmemorie, ende die pastoer mede gereserveert die jaersangen, met dat offer van die hoochtijden. Ende soe sal ick hem bestellen in die memorie te comen 't welcke tot sine proffijten weesen sal. Alle dinck sonder fraude ende list Onder haer beyder handt hier onder gestelt den xxx^{n} Octobris A^{o} xv^{c} een ende sestich.

CORNELIS VAN SCOTEN,
Cureyt in Beverwijck.
TIMAN VAN WOU, Johannita.

De belofte door Heer Cornelis Van Schoten bij dit contract gegeven, dat hij zou trachten zijn vice-cureit aan de Memorie te verbinden, werd trouw door hem nagekomen, want in 1564 was Heer Timan Van Wou Memoriemeester [1]) en over die bepaling der verbindtenis had deze zich dus niet te beklagen. Een ander punt der overeenkomst moet minder reden tot tevredenheid hebben gegeven, het verschaffen namelijk van het dagelijksch onderhoud aan den vice-cureit, wien in 1564 door den pastoor eene uitkeering van 18 Car. guldens in het halfjaar werd toegezegd om daarmede voortaan „sijn selleffs cost te houden." Ook dit accoord werd in schrift gebracht en wel op de volgende wijze: [2])

Op huden den xviii^{n} Martij A^{o} Lxiiij Sien mintelicken over een gecomen Heer Cornelis van Scoten ende Heer Timen Willemsz. van Wou, Ome den selven Heer Timen zijn selleffs cost te houden Soe sal den pastoer Heer Cornelis van Scoten voors. gehouden wesen Heer Timen uit te reiken alle halff jaren xviij karolus gul-

1) Inv. Archief Haarlem. Dl. I. No. 1908.
2) l. c. No. 1908.

dens van XL groot den gulden, waer off 't eerste jaer van betalingen wesen zal nu Alreheiligen eerstcomende, welke peningen Heer Timen ontfangen zal van de gereeste peningen, 't sie van der Memorie ofte van mijn waerdige Heere den Commendeur, zoe hem dat gelieven sal. In kennisse der waerheyt soe hebbe ic mijn name ende handscrift hier onder gestelt op den dach ende jare als boven. CORNELIS VAN SCOTEN.

Cureyt in Beverwijck.

Wij zullen later Heer Timan Van Wou, nog menigmaal in zijn werkzaam leven kunnen gadeslaan en hem het woord hooren voeren tot verdediging van de rechten zijner parochie of van zijne eigen belangen, doch voor het oogenblik wordt onze aandacht gevraagd voor wat plaats vond ten gevolge van de Beeldstormerij en de prediking der nieuwe leer in het jaar 1566. Het is geenszins ons plan de ontwikkeling der staatkundige en kerkelijke gebeurtenissen in dien tijd uit een te zetten, dewijl we dat overbodig en die feiten bij den lezer volkomen bekend rekenen: wij kunnen volstaan met de mededeeling dat van wege den Hertog van Alva in 1567 en 1568 alom in den lande verhooren werden gehouden van de medeplichtigen aan den Beeldenstorm en het verbreiden van de nieuwe leer en van degenen, die daaromtrent eenige inlichtingen konden geven. De beschuldigden werden gedagvaard voor den pas ingestelden Raad van Beroerten en naar bevind van zaken gestraft. Behalve in een aantal Noord-Hollandsche steden en dorpen, had dit verhoor op den 18 Maart 1568 ook plaats te Beverwijk en het zijn de getuigenissen die toen werden afgelegd, waaraan wij hieronder eene plaats geven. [1])

---

1) Deze verhooren berusten in het Belgiesche Staats-Archief te Brussel en zijn het eerst openbaar gemaakt door Dr. *J. Van Vloten* in de: Studiën en Bijdragen op 't gebied der Historische Theologie, verzameld door de Hoogleeraren W. Moll en J. G. De Hoop Scheffer. 8°. Amsterdam 1870, Dl. I. bl. 319. Het is de tekst van Prof. Van Vloten, welken we volgen.

Den 18den Maart 1568 werd de schout der stede Niclaes Jansz, oud omtrent 48 j., ondervraagd, en berichtte, hoe er in 't eerst, Aug. en Sept. '66 geen kerkbrekinge had plaats gehad; maar in April daarna, zoo zeker volk van oorloge mijns heeren van Brederode hier in de Wijk kwam, in den avond, van uit Velsen, tot omtrent 50 of 60 in getale, dit eerst in de kerk van den kloostere liep [1]); waarop hij terstond uitten bedde opstond, van meeninge met de burgemeesteren te sprekene, die hem tegenkwamen; en samen sprekende hadde hij gaarne de klokken doen trekken, overmits het kon. plakaat, van de geestelijke personen bij te staan. Daarop kwamen echter toeloopen zekere Bertelmeeus Gillesz, met hem hebbende Joris Ysbrantsz en Merten Hein Claesz, die hem zeer kwalijken hadde [zich heel boos maakte], dat men dat doen en de vroedschap vergaderen woû, schijnende dit genoegzaam te willen beletten. 't Welk zij, merkende, hebben 't ook niet durven bestaan. Kort daarna zagen zij voor Joris Franssens deur staande, dat er zekere Geuzen uitten klooster kwamen met eenen religieus die hen in de Zwaan ontliep. Maar daar het in den nacht was, zijn ze in verbijstering ieder naar zijn huis gegaan of naar elders weggeraakt. En zoo voorbij zijn declarants deur trekkende, vraagde één van hen: „Wie woont daar?" en dat vernomen hebbende, gingen ze verder, daar hij die deur gegesloten hield, zijn beste zaken middlertijd ter zij stellende, daar een van die Geuzen zijn roer op zijn boezem richtte.

Conventikelen, beraadslagingen en dergelijke dingen gingen uit van: Ingel Louwe, bierplagger, die herhaaldelijk den predikant van Sparendam afhaalde [2]), met Gijs Meinsen en zijn moeder Maria Gysen, inwoonderen, waar hij voorzeker weet, dat, in beiden huizen, de meeste samenkomsten en beraadslagingen gehouden zijn; voorts mr. Merten Hein Claesz, chirurgijn, Joris Ysbrandts, kramer, Balten Dierickx, thans balling, daar hij zelf gepreêkt had, mitsgaders ook Bartelmeeus Gillisz, in wiens huis gepreêkt werd des nachts na beloken Paschen door zeker predikant van Emden; ook op Paaschmaandag is er, in de schure van Hendrik Jacobsz, gepreêkt. Verder Cornelis Aertszen, waar de predi-

1) Prof. Van Vloten teekent aan: „De voortvluchtige bende van (Henric) Van Brederode, die later bij Harlingen zoo deerlijk in den knel raakte, bracht van de Beverwijk af, in April en Mei 1567, het platte land in rep en roer, maar natuurlijk slechts in 't voorbijgaan." Zie Bijdr. IV, bl. 418.

2) Zie het getuigenis van zijne vrouw twee blads. lager.

kant — die bij Dirk Hasselaar te Haarlem gelogeerd had — ook zekere dagen had thuis gelegen, en door wien ook de hutte buiten de Wijk gemaakt was, waarin men preêkte. Verder Jacob Bertelmeeusen, metser, met Ares Geerts, snijer, Joost Laurens, die mede hielp timmeren én dragen en zijn eigen grond en erf afstond, om daar te timmeren [bouwen] en prediken. En om de penningen te vergaderen en contribuanten in te schrijven waren mr. Claes, taalman, met Cornelis Aerts, en Gijs Meyntsz. Ook zekere Dierick Pietersz. alias Noemen, wezende geheel de man van den voorzeiden Hasselaar, die gezegden predikant met zijn schuit van Haarlem binnen de Wijk bracht. Eindelijk heeft Antonia Jansdochter de penningen van de gereprobeerde predicatie in 't openbaar verzameld, ten behoeve van den nieuwen predikant, die tot Corn. Aerts gelogeerd was. — In Assendelft heeft hij geprocedeerd tegen Corn. Claesz, die t'zijnen huize eenen nieuwen leeraar geadmitteerd had, welke aldaar in 't heimelijk had gepreêkt; of ook Lambrecht Hendriksz. zich daar met de nieuwigheden bemoeid heeft, weet hij niet.

De beide burgemeesters van de Wijk, van dit en 't vorige jaar, Cornelis Laurensz. en Geraert Willemsz., verklaren, dat zij dien avond in April 67, scheidende, naar Jacob Jansz. huis, den koning van de schutterye van de voetboge, gingen, om de schutterye te vergaderen en alle inconveniënten te voorkomen; welk concept echter niet geëffectueerd werd, mits dat er een groot rumoer opkwam van een groot gedruisch van volke, 't welk zij meenden vreemde knechten en vijanden te wezen; en daar zij de lossinge van een zinkroer hoorden, zijn zij elk in 't zijne naar huis gegaan zonder om te zien.

Volgens den schepen Cornelis Pietersz heeft zich een gereprobeerde leeraar, dien men zeide te wezen een Fries, vervorderd zekere predicatie te doen binnen de jurisdictie van Velzen, ter plaatse genaamd Schilpen [1]), en in de Paasch heilige dagen was er gemeene fame [algemeen gerucht], dat bij dag, onder den dienst Gods, in zekere schure op de Meer gepredikt is geweest, toebehoorende eenen Henrick Jacobsz., en dat wel door eenen Merten Dericx van Sparendam, kistmakere.

Den volgenden dag verklaarde Adriaan Jansz Bosch, verver en waker van de stede, 42 j. oud, dat hij, vroeger krijgsman geweest zijnde, daardoor een van de Duitschen in 't Geuzenleger

1) Onder Velsen. Later stond daar de buitenplaats „Schulpen” welke vóór veertig, vijftig jaren gesloopt is.

(van April 67) kende, die hem aansprak en vraagde, gaande naar 't klooster der Regulieren, hoe 't de knechten gemaakt hadden, die daarin geweest waren; daar er op den noen twee wagens in waren geweest, zonder nochtans fortse [geweld] te doen. Hij antwoordde, dat ze genoeg te eten en te drinken gehad hadden; waarop een van de bende zeî: "wij zullen 't wel anders maken." En toen ze daarop in 't Convent trokken, hoorde hij terstond roepen: "moord! moord!" zoodat hij, om de nonnen van 't vrouwenklooster daarvan te adverteeren, derwaarts liep, waar de voorzeide Geuzenknechten — een uur of anderhalf later, omtrent den 11 of 12 uren — ook aankwamen. Middelerwijl was echter het beste meest weggebracht, als kerkgoed en derg., waarbij zijn huisvrouw, zekere Simon Even, en Corn. Dammer hem hielpen.

Den 20sten Maart verklaarde Heer Jan Suermondt, de prior van 't Regulieren Convent, dat de overval der Geuzenknechten was den naastlesten [voorlaatsten] April 67; hij zelf had zich, een weinig tijds vóór hun aankomst, over een sloot of gracht achter 't Convent uit de voeten gemaakt. Verder verhaalde hij, dat, meer dan een jaar eer men van de Geuzenfactie wist, Sebastiaan Craenhals, dijkgrave van Hontsbosch, komende uitter jacht, vergezelschapt met anderen zijne consoorten, wel tot vijftig toe, en daarenboven bij henlieden hebbende wel 20 paarden, behalve nog de jachthonden, hun logys binnen dat Convent genomen hebben, en aldaar een eetmaal verbleven zijn. Onder welk gezelschap waren Hans Colderman, brouwer, zonder nochtans eenige ongestichtheid te doen, en nog, een Jonker Aernt van Rynestein, onderhoutvester van Holland, die ook met zijn gezelschap zich eerlijk hield; hoewel Craenhals, in het arriveeren aan den Convente, en woorden krijgende tegens eenen broêr Jan Caspersen, brouwer, hem uit gramschap en hitte van bloede in zijn aangezicht sloeg, dat hem neus en mond bloedde. Welk exces voornoemde Craenhals, uit kracht van zekere sententie, heeft moeten beteren bij amende civile en honorable; hoewel voorn. Craenhals, eer de voorz. sententie gewezen was, heeft den voorn. leekebroeder op beiden kniën vergiffenis gesmeekt, met schreyenden oogen, en nòg bovendien een goeden drinkpenning gegeven, en is van daar gescheiden gereconcilieerd wezende niet alleen metten voorn. leekebroeder, maar ook metten Prior en de andere conventualen.

Jaapken Hendriksdochter, huisvrouw van Engel Louwen, schipper en biersteker, verklaart waarachtig te zijn, dat, omtrent anderhalf jaar geleden, te haren huize gekomen is zekere Marten

Dierick van Sparendam, die zich uitgaf voor een vermaander der Heilige Schrifture, en heeft over zulks, ten aanhooren van diversen, zoo mannen als vrouwen, begonnen te lezen uit een boeksken, een evangelie met de epistelen, en aldaar ten huize van haar dep. een weinig tijds gepreêkt hebbende, heeft, in 't sluiten van zijn sermoen, gezegd deze of gelijke woorden: „is er iemand die beter weet, ik wil gaarne geleerd worden." Binnen de parochie van Velsen is gepredikt geweest bij een nieuwen leeraar, vóór Paschen anno 1566, genaamd Edo; alwaar zij dep[t]. met haar man tot twee- zoo drie-maal geweest is, en heeft over zulks voorn. Edo haren man krank wezende bezocht, vergezelschapt met Corn. Aertsz, timmerman, en Gijs Meynts.

Den 14[den] April werden gehoord:

Cornelis van Schooten, oud-pastoor, 70 j., cruepel ende impotent sedert zekere jaren herwaart, en die dan ook niets verklaart dan overbekende dingen. Voorts Heer Thimanus de Wouwer, sedert 8 jaar vice-cureit, 34 j. oud. Deze zegt, dat Cornelis Aertsz is naar Arnhem gereisd om zijn affaire, ten huize van eenen Jacob Botter, landschrijver (gelijk hij hem vóór zijn vertrek gezegd heeft). Hij heeft hem altijd als goed katholiek gekend, hebbende ook 't zilver, juweelen, enz. te zijnen huize te bewaren gehad in den periculeusen tijd. Alleen omtrent Paschen overjaar, verleid wezende door eenige kwade geesten, heeft hij zich zekeren korten tijd gemoeid met den predikant, totdat hij, daaraf groot berouw krijgende, hen en andere Heeren te kennen gaf, daaraf voortaan te abhorreeren. Op den Mei-avond 1567, op eenen dinsdag, des nachts, zijn van Vianen gekomen zekere verloren hoop knechten, insolentie en fortse bedrijvende in 't klooster, en voorts 's morgens zeer vroeg naar Egmont trekkende. — Zekere edelluiden van Brederode, als een gen. Albert van Egmont en and. dreigden hem dep[t]. te doorsteken en op te hangen, om dieswille hij Katholiek was en tegens de secte predikte, zeggende ook dat hij eenig kwaad gesproken had van den Heere van Brederode. — Verklaart voorts, dat tot dien tijd op de kerke en voor de deur dezelve was gemaakt eene galge, roepende ook eenige van hen, hem dep[t]. tegenkomende of voorbijgaande: „*Vive les Geus!* al waren die papen nog zoo beus."

Cornelis Claesz, priester en tegenwoordig schoolmeester te Beverwijk, zegt, dat hij daar 20 jaar heeft gewoond; en toen hij, op S[te] Catharynendag in November 1566, van meening was de misse te celebreeren, naar oude costume in 't Gasthuis, is daar

overgekomen zeker Jan Evertsz, kruyer, poorter en ingezeten, bij dranke wezende, useerende veel spijtige woorden, mits welke hij dep^t^ genoodzaakt is geweest zijn voornemen te laten varen; en dat zekere Marten Claesz. chirurgijn 's avonds 8 uur, in den winter 1566, gekomen is ten huize van hem dep^t^, smijtende en stootende tegen de vensteren aldaar, roepende deze of derg.: „gij, paap, dat gij morgen weder in de kapelle uw afgoderie doet, wij zullen u doorsteken of ophangen!" 't Welk hoorende heeft hij stilgezwegen en zijne kaars uitgedaan; en Marten, nog een weinig tijds kwalijk sprekende, is verstoord van daar vertrokken. Gezegde Marten is absent en vluchtig geweest, en soms voor 2 of 3 dagen teruggekeerd, maar thans weg. Zijn beide kinderen, een knechtken en meisken, die bij hem dep^t^ ter schole gingen, wilde hij niet, dat metten anderen scholieren te choor gaan zouden en den dienst Gods frequenteeren. Er werd tegenwoordig binnen Beverwijk school gehouden door eenen genaamd Floris, geb. van Wijk op Zee, schoenmaker van zijn stijl, die — naar hij verstaat — zijn scholieren geen *confiteor* zou leeren terwijl in dezen turbulenten tijd diverse kinderen van de voorstanders der nieuwe religie die school gefrequenteerd hebben, als o. a. de kinderen van eenen Engel Louwen.

De inhoud van dit merkwaardige stuk spreekt voor zich zelf en heeft geene toelichting noodig. Toen de eerste stoute pogingen van de omwentelingsgezinden om zich meester te maken van het gezag, door den forschen greep van Alva waren verijdeld en bedwongen, keerde eene betrekkelijke rust gedurende eenige jaren terug in de parochie van Beverwijk. De kerk aldaar was evenwel ook begrepen in het ongunstige verslag dat de Commandeur van St. Jan te Haarlem uitbracht aan den Bisschop Nicolaus Van Nieuwland, toen hij dien Kerkvoogd verzocht, de renten en ontvangsten der Vicarij op St. Andries-altaar in de kapel der Commanderij, tot zijn eigen beschikking te mogen nemen en ze te bestemmen ter verbetering van de middelen der kerken van Heemskerk, Beverwijk, Zoeterwoude en Hazerswoude, wier inkomsten zoo gering waren dat ze de lasten der pastorien niet

konden goedmaken en dragen. De Bisschop stond dit toe bij zijn brief van 2 Juli 1569 [1]), doch in hoeverre de financieele nood, welke met vrij donkere kleuren wordt geteekend, juist zij, ten minste wat betreft Beverwijk, willen we niet beslissen, dewijl in geen enkel ander stuk ten minste uit dien tijd eene klacht over gebrek aan middelen wordt aangeheven. We bezitten integendeel eene overeenkomst van het jaar 1570 houdende, dat Heer Timan Van Wou, die thyenden, der Pastorie van Beverwijck toebehorende, heeft verpacht voor 61 £, het pond tot 26 st., vier zakken rogge en een zak garst 's jaars [2]) en dit zou ons doen vermoeden, dat ook de overige inkomsten vrij voldoende zullen geweest zijn. Doch al mocht dit iets te wenschen hebben overgelaten, zoo hadden de pastoor en de vice-cureit een middel bij de hand, om als Memoriemeesters te zorgen dat hun jaarlijksch aandeel uit de fondsen dier vereeniging niet kleiner werd en eenigszins het te kort komende kon goed maken, wanneer de gewone middelen der pastorie minder mochten opbrengen. En dat men daarop bedacht was, blijkt uit een statuut van Memoriemeesters van den 15 Maart 1570 waarbij zij bepaalden, dat wanneer van af dien tijd een vicary of beneficium in de Parochiekerk van Beverwijk mocht opgericht worden, de daaraan verbonden priester geen deel zou kunnen hebben in de renten der stichtingen van de Memorie welke van vóór 15 Maart 1570 dagteekenden, en dat men geen vicary zou aannemen, die een jaarlijksch inkomen had van minder dan 25 R. gl. en aan de Memorie minder dan 5 R. gl. 's jaars toebracht. Daarmede werd de vroegere bepaling te niet gedaan, die voor eene vicary 18 gulden

---

1) Zie de stukken in extenso: Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem. Dl. IV. bl. 267 sqq.

2) Inv. Arch. Haarlem. Dl. I. No. 1886.

renten per jaar had geeischt. Het statuut waarvan hier sprake is luidt in dezer voege. [1])

Dominus Cornelius a Schoten, Pastor Ecclesiae in Beverwijck, Dominus Nicolaus Dueren, Dominus Tymannus de Wou, Memoriae Magister, Dominus Cornelius Nicolaij, Rector Scholae et Chori in Beverwijck, attendentes praedecessores nostros quasdam constitutiones ordinasse quae quidem possent in toto vel particulatim minui vel augeri toties quoties opus fuerit, secundum causarum et temporis exigentiam, communi eorum consensu quorum interest. Animadvertentes autem quoddam statutum ordinatum quod sic incipit: Item ne contingat praedictam memoriam exhauriri vel saltem attenuari caet., Viso quod in eo statuto quoddam districtum sit ex quo possint oriri lites, discordiae incommodaque in praejuditium predictae memoriae huic malo ut obvietur illud statutum minuimus et auximus per presentes minuimus et augemus. Nimirum quod si ab hoc die novum aliquod vel beneficium vel vicariam in Parochiali nostra ecclesia fundari vel erigi contingat, et aliquem sacerdotem ad illud vel illam introduci et investiri, illum non gavisurum nec posse perticipari de aliquibus bonis ante hunc diem memoriae donatis, sed solum de bonis que memoriae post illam fundationem aut erectionem ex pijs donationibus vel quocunque alio modo sunt adventura.

Item statuimus et ordinavimus et per praesentes statuimus et ordinamus, quod nullum beneficium vel vicaria post hac erigendum vel erigenda, vel transferendum vel transferenda in praedicta ecclesia, particeps etiam erit earum memoriarum quae post fundationem illam seu translationem praedictae memoriae assignabuntur, nisi ejusmodi novum beneficium seu translatum habuerit annuatum oneribus realibus deductis in certis terris sive bonis viginti quinque florenos renenses et in similibus bonis corpori memoriarum quinque florenos renenses assignaverit. Ita quod abolemus irritumque facimus illud statutum, quod novum beneficium, habens octodecim florenos annue, posset particeps fieri memoriae. Admoniti brevibus Apostolicis superiori anno ad Reverendissimum Harlemensem a summo Pontifice directis, ne sub contestatione aeterne damnationis et extremi juditii quemque ad beneficij aut aliquorum bonorum spiritualium possessionem admitteremus, qui symoniaca labe contaminatus esse vel probabiliter putari posset,

1) Inv. Arch. Haarlem. Dl. I. N°. 1890.

Statuimus neminem post hac suscipiendum ad participationem memoriarum earum que post fundationem alicujus beneficij seu vicarie memorie praedicte assignabuntur, nisi ex fundatione ad ter singulis septimanis in parochia celebrandum astrictum, ut eo modo sese cultum intendisse divinum et non turpe lucrum, certos nos faciat.

Item attendentes quod ex receptione quorundam officiatum plura incommoda, litis discordieque materie aliquando oriantur, quibus matura deliberatione prehabita ut obviare valeamus, Statuimus et ordinavimus, per praesentes statuimus et ordinamus, quod post hac nullus officians ad capicitatem et participationem ejusdem memoriae, de novo per nos admittetur nisi ebdomedatim quatuor missas in eadem ecclesia irremissibiliter celebraverit, infirmitatibus et arduis causis in his seclusis; Haec quidem quatuor praedicta statuta promisimus et per praesentes promittimus nos sine omni contradictione et revocatione sub privatione memoriae trium mensium observaturos. Acta sunt haec anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo decimo quinto Martij, in nostro capitulo legittime congregato, nobis praedictis dominis praesentibus et ut supra ordinantibus. In fidem praemissorum nomina nostra proprijs manibus praedicto die hic subscripsimus.

Dominus NICOLAUS DUVER, Vicarius.

CORNELIUS A SCOTEN, Pastor Ecclesie in Beverwijck.

F. TIMANNUS DE WOU.

Dominus CORNELIS NICOLAI DE ASSENDELF, Rector Schole et Chori in Beverwijck.

Kort nadat dit had plaats gevonden, scheidde de pastoor van Beverwijk Heer Cornelis Van Schoten uit het even en dat zijn dood omtrent dezen tijd moet zijn voorgevallen, vernemen we uit den Inventaris der roerende goederen in de Pastorie te Beverwijk, opgemaakt „den x July anno xv^{c} Lxx int sterffhuyse van Heer Cornelis van Schoten, door Heer Claes Boudewijnsz. van Haestrecht, Sint Jans Heer" (daartoe gecommitteerd door den Commandeur) en overgeleverd aan den pastoor Timan van Wou. [1])

De vice-cureit was nu in de plaats van den overleden

1) Inv. Arch. Haarlem. Dl. I. N°. 1888.

herder, pastoor van Beverwijk geworden, maar hoewel Heer Timan Van Wou, thans recht zou gehad hebben het pastoorshuis te gaan bewonen, was dat niet noodig dewijl hij zelf reeds vroeger een aanzienlijk pand had gekocht, doen verbouwen en het betrokken had. [1]) Dat alles was evenwel met vele bezwaren gepaard gegaan en had aan den vice-cureit niet alleen een groote som gelds gekost, maar hem ook veel leed en onaangenaamheden berokkend. We herinneren ons, dat hij in 1564 afstand deed van het recht om bij den pastoor in te wonen en toen eene uitkeering voor kostgeld ontving. Van dien tijd af trachtte hij zelf een huis te bekomen en dat dit hem ten volle gelukte zullen we vernemen uit de volgende gedenkwaardige Memorie van 1573 waarin Heer Timan Van Wou, die gewoon was de zaken ab ove te behandelen, een uitvoerig verhaal doet van alles wat met dien koop maar eenigszins in betrekking stond. Wij geven hem het woord en kunnen er zeker van zijn, dat we volkomen zullen worden ingelicht. [2])

Ontfange ende vuytgeve van de huysinge in Beverwijck met sijne appendenten.

In 't jaer xv^c^Lxiij bij mij komende in Beverwijck onse broeder Gerrijt Van Wou, gesonden van de K. M^t^, in 't lant te Hessen met noch enige andere edelluden bij hem hebbende, om van s Conincks voorscreven wege ten huwelijck te versoecken, die Lantgrave van Hessens dochter, gelijck sulcxs bleeck bij acte van sijn commissie ende noch bij acte van sijn besoigne, handel ende antwoort van den lantgrave voorscreven ontfangen, welcke rap-

1) De oude Pastorie werd verkocht in 1570 voor 150 gulden.

2) Inv. Archief Haarlem, Dl. I. N°. 1884. Dat pastoor Timan Van Wou op alles orde stelde, blijkt ook daaruit, dat van hem nog op het Haarlemsche Archief (Dl. I, N°. 1887) o. a. voorhanden zijn: Kokenboeck beginnende Anno duysent vijff hondert negen ende t sestich November (voortgezet tot) Majus 1572. En: Incerta pastoratus Bevervickcensis ab eo tempore quo obijt Dns. Cornelius Schotenus anno duysent vijff hondert zefentich Julius (voortgezet tot) Majus 1572.

porten ende anders ick al te male gesien hebbe, met vele andere dinghen ende saecken daer toe dienende, ende gelesen om wat oorsaecke 't huwlijck voorscreven affgeslagen werde.

Ende gemerckt dattet groot oerloch was, tusschen den voorscreven Coninck van Zweden tegens den Coninck van Denemarcken, met hem hebbende geassocieert die Staten van Lubeck, so cost onse broeder niet weder sonder groote peryckel in Zweden comen, Ende omdat hij mede verspiet was, so quam hij bij mij, alstoen wonende in een cleyn kamercken bij eene Weduwe genaemt Janniken Laurensdochter.

Ende gemerckt, alstoen die huysinge van Heer Willem van Snouckaert, Ridder, staende in de achterbuert, daer ick voermaels met den Pastoor Heer Cornelis van Schoten ingewoont hadde, tot diverse tijden in de Parochiekerck van Beverwijck werde opgeveylt om te vercopen bij decrete, So hebbe ick tot voorscreven huys begeren gehat om te copen en dit gecommuniceert onsen broeder Gerrit van Wou, die alstoen wel versien was met veel gelts ende anders. Ende oock hem voorgenomen hadde in dese landen eenige goederen aen te copen om in toecomende tijden wel versien te wesen mits seggende: hulp van Heeren geen erf te wesen, welck concept mij wel behaechde ende heeft mij hierom een merckelijcke somme gelts gedaen om 't voorschreven huys te copen voor sijn gelt, mits dat ick daerinne soude wonen ende mij oock presenterende, 't selve huys mij wel te willen schencken bij so verre hem sijn reyse wel luckte.

Al 't gene hebbe ick geaccepteert ende dacht mij oirbaer te wesen ende tot profijte, sonder daer van te connen schade hebben, Ende liep noch meer om als een jaer, eer de dach van 't huys 't imponiren geleyt werde, welcke geordonneert werde en gelesen in de Parochiekercke van Beverwijck, dat soude geschien den xxviij Augusti int jaer xv^{c}Lxiiij ten huyse van Goesen Nicasius binnen Haerlem.

Op welcke voorscreven dach ick tot Haerlem ben gereyst ende omdat ick van sodanige dingen geen verstant en hadde, so hebbe ick gebeden mijn heer den Commandeur Heer Henrick van Zwoll, dat hem soude believen met mij te willen gaen en van mijnen wege 't selve copen, 't welck hij gharen gedaen heeft ende heeft dieselve Heere van mijnen wege 't voorschreven huys geimponeert, Ende ick hebbe moeten ende hebbe betaelt gereet tot een rantsoen als navolcht.

Ende van den voorschreven tijt liep het aen tot den ij Aprilis

anno xv^{e}Lxv, eer dattet huys in den Hage bij decrete opgeveylt werde ende vercoft, Alwaer ick ben gereyst ende hebbe het huys om voorschreven redenen gecoft.

Ende also onse broeder Gerrit hier en tusschen was zwervende hier en daer, ende cost niet naer sijnen wille in Zweden comen, ende hier en tusschen verteerde groote penningen, also hij costelijck was, so heeft hij mij op verscheyden tijden, soowel sijn swager als andere sijne dienaers gesonden, mits van mij begerende wederomme zekere gereede penningen des mij latende ses mael so veel aen andere costelijcke juweelen, met beloftenisse binnen ses ofte acht weken mij die penningen te willen restitueeren, gevende mij macht (alst blijckt bij sijn hantschrift) die selve te mogen halen op renten ende dieselve te betaelen; dus cost ick hem niet verlegen laeten ende dat te meer ick andere juweelen genoechsaem hadde, daar ick mij wel mede cost redderen ende oock mede om dattet sijn penningen waren; dus hem gedaen na sijn begeren, mits hopende restitutie.

Ende also dit was aenloopende ende gheen penningen weder quamen, nochte onse broeder niet cost naer sijne wille verreysen ende hier en tusschen die dagen van 't huys te betaelen waren genakende ende 't gelt in die Griffie in den Haghe moest wesen op eenen sekeren dach, overpeynsde ick wat mij het best geraden was om te doen, off ick soude versetten eenighe van mijns broeders dingen ende eenighe penningen daer op nemen, In summa ben gedelibereert, dat also achter 't huys was een stucke lants groot omtrent een halff morgen (te weten 't lant is niet groter als een vierendeel van een morgen, een halff vierendeel ende xxxviij roeden) welck was hoge ende droge, geldende 's jaers iij £ x st., welcke voorschreven lant zeer wel gelegen was voor Johan Havicksen als daer aen belant, ende overpeynsende dat onsen broeder niet veel aen 't voorschreven lant gelegen was, ende oock niet al te waerdelijck was hoewel 't aen 't huys lag, maer was hoeck in hoeck en dat anderen met strooken daer in quamen, Ende dat oock onse broeder hem mettet huys voor desen male wel soude contenteeren, Ende hij, so verre hij lant begeerde te copen, dat men sulcx wel beter ende meerder soude copen tot gelegener plaetse, also dit lag onder catten ende honden, so mijn gebueren seyden, ende altoos gevult moest wesen door 't vele overlopen, Dus Johan Havicksen mij selver doen aensoecken van 't lant ende sijn geaccordeert, dat hij mij aentellen zoude driehondert vijftich guldens mits dat ick hem wedergeven soude twee hondert guldens

een jaer na datum van diens, des soude hem 't lant eygen wesen voor 150 £, welcke conditie ick om redenen voorschreven geaccepteert hebbe ende Johan Havicks heeft mij aengetelt iij^c L £, des hebbe ick hem weder betaelt 's jaers daeraen ij^e £, des was 't lant sijn eygen om hondert L guldens.

Ende dit alles gedaen wesende, was bevindende dat mijn voorschreven penningen niet genoechsaem waren om 't huys te betalen ende 't selve bequaem te maken voor mij om in te wonen, also 't notelijcke reparatie van doen hadde om woonbaer te wesen, also 't dood gewoont was ende noch nodelijcke dingen ick daer in copen moeste, soude ick daer in wonen kunnen, also om alles voorschreven 't effectueren, moest meer penningen hebben.

Hieromme overgepeyst, dat ons broeder mij geschreven hadde, als blijckende bij sijn hant, wel te mogen penningen lichten op rente tot sijn laste ende dat hij mij van alles soude ontlasten ende vrijen, hebbe hier omme aengesocht mijn overste Heer Henrick van Zwol, Commanduer, of hij mij wilde doen enige penningen lie tijt van een jaer, mits dat ick hem soude renten geven ende lie penningen betalen, des soude hem stellen 't voorschreven huys net erve of bogaert 't onderpande, sonder 't lant te noemen, t welck ick niet en hadde noch mij nooit toe en quam, welck ant ick oock mijn Heere niet hadde kunnen 't onderpande stellen, ılso 't mij niet toe en quam ende al vervreemt was, eer ick ooit nijn heere om gelt moeide, ja dat meer is, was al met Johan Ha'icksoon veraccordeert van 't lant, eer ick 't voorschreven huys net sijn toebehooren, in den Hage bij decrete opgeveylt, mijnde. n summa oock, dat wat ick met het lant gedaen hebbe, dat en ;ing niemant aen, also ick voor onse broeder dede op die tijt nde voor anders niemant.

Ende ben geaccordeert met mijn here Commanduer, die mij hulpe 'edaen heeft van iiij^c xxv £ mits hem gevende obligatie als voorchreven is.

Ende hier en tusschen, so van voorschreven Commanduer als ock van anderen, na datum vername ende verstonde, dat ick 't ınt vercoft hadde, ende 't selve qualick te nemen, So gaf ick ıijn here voor antwoort, dat ik daerinne tegens hem noch nieıande misbuert hadde, aengesien ick sulcx gecoft hadde voor nse broeder ende dat hij of niemande daer op te seggen hadde, laer dat alleene sijn waerde actie hadde op voorschreven peningen na vuytwijsinge ende luyt der obligatie, daer inne 't huys nde gheen lant, tot een onderpant was gestelt, Also dat wanneer ick

mijn Heere, voorschreven penningen betaelde nae mijn beloftenisse, so hadde niemant te spreken op 't huys ende veel minder op 't lant. Ende nu 't jaer omme wesende so begon die Commanduer te manen ende ick niet wetende wat best oirbaer gedaen was, also mij aen 't huys te winste werd geboden hondert vijf ende 't seventich guldens, die ick hadde mogen ontfangen ende in mijn buydel steecken ende met die reste die Commanduer betaelt hebben; dan, hebbe dat noch gelaten ende die saecke, overmits den turbel, noch in surseantie gecregen voor een jaer ende in 't jaer xv^{c} L xvi in Martio een brief ontfangende van onsen broeder Gerrijt vuyt Zweden, met enige cleynodien mij schenckende, mits schrijvende dat hij geluckig was aengecomen ende van den Coninck met grote blijtschap ontfangen, omdat onse broeder hem brachte 't eerste rapport van die lantgrave van Hessens dochter, mij oock belovende in sijn missive, te willen bestellen alt gene naer onse voorsproken woorden; ende dese missive mijnen Heere laten lesen was wel te vreden.

Ende tot verificatie van dies, so reysde ick met mijnen Heere int selve jaer na Campen [1]) ende Zwol ende dewijl wij te Campen waren, so quam uyt Zweden een wijncooper genaemt Evert Zeel, met sijn neve, die welcke horende dat ick te Campen was, lieten mij te sijnen huyse te gaste nooden, met mijn Heere Commandeur Ende vertelden ons, dat hij bij onsen broeder Gerrit geweest hadde, denwelcke hij hadde gevonden rijdende bij den Coninck van Zweden, na een veltleger, mits seggende dat hij in groot aensien bij den Coninck is, also dat hij onsen broeder dede aenspreecke ende namaels selve bij hem quam, also dat onse broeder hem groote vruntschap gedaen hadde ende meer als tweeduysent guldens geprofitiert ende gebatet hadde bij den Coninck; seggende mede, dat onse broeder tegens hem van mij geseyt hadde te willen overschrijven vele penningen; dit alles in presentie van mijnen Heere Commanduer ende ten aenhore van hem, also dat mijn Heere wel te vreden was ende koft oock noch wijn van hem, die hij mede op Haerlem nam.

Ende hier en tusschen onse broeder in 't Zweedsche leger die peste crijgende, also daer een groote sterfte was ende oock mede sijn huysvrou sieck werdende ende starff. Also dat hier mede ons broeders saecken ten achteren liepen ende ick geen gelt crijgende ende van onsen broeder lange niet verhoorende, dacht dat hij doot was.

---

1) De geboorteplaats van pastoor Timan Van Wou.

Also dat die Commandeur weder begost te murmureren ende mij importunerende, ja oock diffamerende al wat te vele; dat ick sulcxs om voorscreven penningen niet weder soude willen lijden, gelijck alle mijn fratres wel gehoort hebben, Ende oock sulcx niet wel langer conde verdragen ende weder was van meeninge om te vercopen, 't welk ick toen ter tijt wel soude hebben kunnen doen ende den Commanduer betalen, Ende hadde ick sulcx gedaen, so en hadde ick sodanige blamatie niet behoeven achter mijn rugge te horen, alsdat die Commanduer actie op 't huys hadde, 't welck onwaerachtig was, wanneer ick hem sijn penningen betaelde, ende veel te min, als voorschreven is, op 't lant, dat noyt mijn eygen is geweest ende vercoft was eer ick 't huys gemijnt hadde, te weten mits conditie of ick aen die koop van 't huys bleef, ende eer mij die Commanduer 't gelt dede of eer ick hem daer om moeide, al geschiet is.

Nu in 't jaer xv^{c}Lxix, horende dat onse broeder grote schade hadde geleden, door sijn sieckte ende sterven van sijn huysvrouw ende verhijlicken van eene ander, mits nochtans mij belovende, dat hij alle dingen naer onse versproken woorden bestellen soude, So begon nochtans mij 't selve lange vertoeven te verdrieten, ende te berouwen dat ick 't huys niet vercoft hadde ende dat oock mede, omdat mijn heere Commanduer so moeilijck ende lastich was, So hebbe ick onse Prior Heer Philips doen lesen ons broeders brieven, ende dat ick die Commanduers importuniteyt niet langer cost, mocht ofte begeerde te verdragen ende dat ick daeromme van meeninge was 't voorscreven huys te vercopen ende mij die Commanduer met alle calangie quyt te maecken. Gaff mij onse Prior voor antwoort, dat ick die Commanduers importuniteyt niet al te zeer ter harten soude nemen ende 't huys niet soude vercopen maer behouden, ende practiseren 't selve aen die Pastorie te brengen; Ja oock Heer Joest Claeszoen ende Heer Cornelis Jacobssoen ende meer anderen mij dickmalen gepresenteert hebben, met mij te willen gaen bij mijn heer Commanduer ende alle gheschil afmaecken, dan, ick hebbe noch altoos sulcx in surseantie gehouden ende eerst absolutelijcken te verstaen ons broeders Gerrijts meeninge.

Ende nu Anno xv^{c}Lxix verstaende, dat Ericus Coninck van Zweden gevangen was [1]), welcke ons broeders Heere ende fautoor boven mate zeer groot was, hieromme beducht wesende

1) Koning Erik XIV regeerde van 1560—1568.

dat ons broeders saecken souden verloopen, So hebbe ick beginnen mij voor te nemen 't huys aen die pastorie 't appliceeren, ende niettegenstaende ick 't selve wel hadde mogen vercopen, dan denckende, dattet wel aen die pastorie soude dienen, so hebbe ick mij vuyt liefde, totter orde ende ons convent hebbende, niet willen soecken maer pracktesiren om 't aen die pastorie te brengen, dan hierentusschen moest ick evenwel spijtige woorden hooren van den Commanduer.

Dan is gebeurt, dat Heer Cornelis van Schoten, pastoer in Beverwijck, in 't jaer xv^c^Lxx gestorven is, hebbe alstoen entelijcke geresolveert 't huys aen die Pastorie te brengen, mits dat men 't oude huys der Pastorie soude vercopen ende met die penningen, 't huys daer ick in wone verbeteren, Ende die Commanduer heeft 't oude huys vercoft omme binnen 's jaers 1^c^ L £.

Welcke voerscreven penningen mij in 't jaer xv^c^Lxxi sijn aengetelt om den Commandeur te geven, Ende so sij ick met tusschenspreecken van anderen, tot verscheyden tijden bij mijn heer Commanduer geweest, presenterende reeckeninge te doen van alle ontfangen penningen van sijn wegen off vuyt sijn name ende waertoe ick dieselve geemploijeert hebbe, waer vuyt dat blijcken soude ende gebleecken is, dat ick niet dan costen ende moeyten hebbe gehad van voorscreven huys, Ende dat nooit die Commanduer enige actie heeft mogen pretenderen aen 't huys ende veel minder aen 't land, Ende dat mij onse medebroederen off mijn nacomelingen wel hebben te bedancken van mijn diligentie ende getrouwicheyt, dat ick so vele costen aen 't huys geleyt hebbe, boven 't gene dat ick ooit van den Commanduer ontfanghen hebbe ende so costelijc met huysraet versien hebbe ende dit vuyt mijn bespaerde penningen ende vuyt mijn buyck, dan hebbe in plaetse van danck noch spijtige woorden, so in mijn tegenwoordicheyt als achter mijn rugge, moeten horen ende dat moeten lijden ende verdragen, sonder nochtans mijn schult, dan 't is geweest mijn sinceriteyt dat ick sulcx niet geprecaveert en hebbe, dan 't sal ten laatste blijcken Tandem emerget veritas. Hopende dat mijn nacomelingen in der Pastorie ons sullen bedancken van een schoon huys, bogaert ende huysraet.

Ende hoewel 't convent mij sowel als anderen een goet huys behoorde te leveren na mijn lange dienen ende wachten, Ja Heer Franco [1]) die 't aen 't convent niet verdient hadde, die heeft alles

1) Franc Willemsz. Van Dubben, pastoor van Heemskerk 1556—1576. Zie over hem: Bijdragen Dl. IV. bl. 276 sqq.

vercregen van timmeragie wat hij begeerde ende ick hebbe het moeten crijgen met groote alteratie ende met mijn groote costen ende hebbe sulcx moeten al wat te zeer besparen, ja leide alles daer aen te costen dat ick wist te conquestreren.

Dese woorden ende dergelijck, hebbe ick met Heer Henrick van Zwoll in 't jaer xv^{c}Lxxij den xxij January gehat, al wat hoge, mits hem doende mijn rekeninge van alle ontfangen ende vuytgeven, met presentatie ende overgevinge dattet voerscreven huys, bogaert ende huysraet aen die pastorie blijven soude, So heeft mijn Heere, voorscreven reeckeninge gelaudeert ende wel te vreden wesende wanneer ick hem so vele onderwijs gedaen hadde, mits dat mijn heere noch seyde, dat hij nooit geweten hadde, dattet so veel gecost hadde, ende dattet hem nu zeer wel behaechde al 't gene ick daerinne gehandelt hadde ende mijn diligentie bedanckte, om dattet aen de orde blijven soude off tot profijte van de Pastorie. Insgelijcke was hij prijsende mijn schoone, cierlijcke huysraet, welcks gelijcke nooit Pastoer gehat hadde, dat ick dieselve in corte tijden geconquestreert hadde.

In summe, ick hebbe onsen broeder Gerrijt niet te wandancken, want hebbe van hem wel moeite gehat dan gheen schade, meer genoten van hem als schade gehat, Ende hadde wel veel mogen genieten ja meer als duysent guldens, hadde ick gewilt, niettegenstaende sulcx voor die menschen niet gebleecken is, dan men can alle man sijn saecken op die mouwe niet spelden. Also dat ick onsen broeder Gerrijt van Wou bedancke ende men heeft hem veel onwaerachtich nageseyt.

Op alles voorscreven waerachtich te wesen, wil leven ende sterven.

(Volgt de uitvoerige rekening.)

Vuytgeve.	xiij^{c}	xxvij	£	0	st.	x d.
Ontfange.	vij^{c}	xxv	£.			
Meer vuytgegeven. .	vi^{c}	ij	£	0	st.	x d.

Bij de uitgaven voor het huisraad staat o. a. vermeld:

Voor een schoone crucifixe van palmboom gesneden. xxii st.

Voor vier chaerten, een van Europa, een van Nederland, een van Brabant, de vierde van Malta, met lijsten. . . . . iiij £.

Noch een chaerte van Vryeslant, een van Engelant, met noch sesse printen van 't werck der Apostelen,

met noch drie andere tafereelkens, staende 't samen in lijsten. . . . . vi £.
Een tafereel van den goeden herder. . . . . . . iij £ x st.
Noch twee tafereelen 't eene van Magdalena ende 't ander van Adam ende Eva, staende in lijsten, 't samen . xvi £.

Alle voorscreven huysraet blijckt dat bij mijn here selver gesien is, so oock van mijnen heere heer Philips Commanduer, oock bij heer Joest Claessoon, oude heer Cornelis Jacobssoon, Ja hebbe noch vele meer costen gedaen aen 't huis dan ick hier wel geschreven hebbe. Ende alle 't voorschreven huysraet gehat voor 't overlijden van heer Cornelis van Schoten z. g., die ick nu namaels ontfangen hebbe, daer van is bij Heer Niclaes van Haestrecht inventaris gemaeckt ende bij twee tuygen onderteyckent ende mijnen here overgesonden, om altoos te mogen weten mijn conquesten ende verbeteringe; ende mijn sincere ende simpele handelingen en behoren immers ten minste dancksegginge te hebben, loff, prijs ende eere. Sed tandem emerget veritas que est temporis filia.

In summa hebbe noch meer costelijcke tafereelen van albasteren, schilderie ende andere juweelen, die ick hier niet gespecificeert hebbe, omme off ick die mochte veranderen ende veralieneren, dat ick daer inne niet gehouden off beperct soude wesen. Also ick alle voorscreven costen, huys, erf of bogaert, met voorscreven specificeerde huysraet belove mits godes hulpe aen doorde te laten ende hope alles te verbeteren, sonder gehouden te wesen in ongespecificeerde, 't sij huysraet off juweelen also die van convent off oorden-wegen mij niet sijn aengecomen. Actum ende overgeleyt den x, xi ende xij January in 't jaer xv^c^Lxxiij in Beverwijck.

bij mij b. Thijman van Wou,
pastoer in Beverwijck.

Bij het groote geldelijke offer, waarop die aankoop en verbouwing den pastoor was te staan gekomen, zal het hem dubbel welkom zijn geweest, dat juist in deze jaren, nu eens de pastoor dan weder de kerk of beiden te gelijkertijd, op de eene of andere wijze hunne inkomsten zagen vermeerderen of verbeteren. Zoo stond de Bisschop van Haarlem bij zijn brief van 19 December 1573 toe, dat de vruchten en baten eener vicarij gevestigd op

het altaar van St. Anna in de kerk te Beverwijk, gedurende het leven van den pastoor Heer Timan Van Wou zouden ingelijfd worden bij de renten der kerk en door den pastoor mochten worden genoten, en dit op den voet zooals wij hier in den brief des Bisschops lezen: [1])

Godefridus a Mierle Dei et Apostolice Sedis gratia Episcopus Harlemensis, dilecto nobis in Christo Timanno de Wou curato parochialis ecclesie de Beverwijck nostre diocesis Harlemensis, Salutem in Domino sempiternam, Vite ac morum honestas aliaque laudabilia tue probitatis ac virtutum merita super quibus personam tuam, fide dignorum testimonijs innari percipimus, nos inducunt ut tibi ad gratiam reddamur liberales, Cum itaque ut accepimus fructus, redditus et proventus antedicte tue ecclesie, adeo hoc presertim tempore turbato sunt tenues et exiles, quod tu ut rector ejusdem, ex illius fructibus commode et honeste sustentari nequeas et nisi eidem aliud benefitium uniatur, timendum est, debito ac consueto cure officitio deinceps satisfieri non posse, Verum quia pastoralis nostri officitij sollicitudo disceruit, ut pro temporum qualitate benefitia ecclesiastica propter fructuum exilitatem convenienter sacrorum canonum permissione uniantur et incorporentur, Cum igitur (prout ad nostram devenit notitiam) vicaria seu perpetua capellania fundata, erecta et dotata in parochiali ecclesia de Beverwijck in et ad altare Sancte Anne [2]) per obitum seu liberam resignationem quondam (pie memorie) Magistri Adriani Buser, ultimi rectoris et possessoris ejusdem aut alias qualitercunque, tanto tempore vacaverit prout ad presens vacare divoscitur, quod illius collatio, provisio seu quevis alia dispositio ad nos juxta statuta generalis concilij Lateranensis pro hac vice legittime fuerit et sit devoluta aut alias nobis simpliciter competat, cumque ab eadem hac vicaria (ut asseritur) multa bona ad eandem spectantia et pertinentia sint abscondita, alienata et deperdita, Nos jus nostrum conservare et dicte vicarie de rectore idoneo providere ad

---

1) Inv. Archief Haarlem. Dl. I. N°. 1895.

2) Blijkens eene aanteekening van Heer Timan Van Wou, van het jaar 1570 of 1571 (Inv. Archief Haarlem. Dl. I. N°. 1881) waren er destijds drie vicarien in de kerk te Beverwijk, en wel

1. Op St. Annen-altaar	bezitter	Aelbert Van Egmont.
2. Op St. Catharinen-altaar	"	Mr. Johan Claessoon Van Gryecken.
3. Op St. Nicolaas-altaar	"	Heer Niclaes Duer.

hujusmodi bona abscondita alienata et deperdita quantum fieri poterit recuperanda, ad quod pro tua virili faciendum te promptum et valde diligentem fore promisisti atque etiam commoditati parochialis ecclesie de Beverwijck antedicte, quam tu obtines et possides consulere volentes, ne divinus minuatur cultus, ex premissis et alijs legittimis causis nos rite moventes, Vicariam sancte Anne predictam, premisso aut alio quovis modo vacantem et ad nos ut premittitur devolutam seu simplici jure pertinentem, cum omnibus juribus et pertinentijs suis universis, tibi pure, libere et simpliciter, pietatis intuitu, conferendum et de eadem providendum atque sepedicte ecclesie de Beverwijck, vita tua dumtaxat durante, uniendum duximus et incorporandum, prout omni meliori modo conferimus et providemus atque sacrorum canonum permissione et auctoritate nostra ordinaria unimus et incorporamus per presentes, te instituentes in eandem vicariam et investientes presentialiter de eadem, ita tamen quod onera eidem vicarie juxta tenorem fundationis et cure tue pastorali predicte, de jure ac laudabili observata consuetudine incumbentia, rite perficiantur et peragantur debitisque suis in divinis offitijs non fraudentur atque ad bona ejusdem vicarie abscondita, alienata ac deperdita recuperanda, omnis labor, opera et industria per te impendantur, Quare universis et singulis presbyteris, clericis, notarijs et tabellionibus publicis quibuscunque nobis subditis et eorum cuilibet in solidum, in virtute sancte obedientie districte precipientes mandamus, quatenus ad tuam requisitionem vigore harum nostrarum literarum te vel procuratorem tuum legittimum pro te et tuo nomine in corporalem, realem et actualem possessionem vel quasi dicte vicarie Sancte Anne juriumque et pertinentium omnium ejusdem, auctoritate nostra ordinaria inducant et inductum, quantum in ipsis fuerit, defendant, cum solemnitatibus debitis et consuetis, recepto primitus a te fidelitatis et obedientie, ac de bonis deperditis pro posse recuperandis, solito juramento et consueto, quodque fundacioni ejusdem vicarie satisfacies et tenorem ejusdem quantum te concernit adimplebis; Precipientes nihilominus omnibus et singulis pactionarijs, pensionarijs et debitoribus omnium et singulorum fructuum, reddituum et proventuum sepedicte vicarie Sancte Anne ut tibi vel procuratori tuo legitimo ad hoc sufficienti mandato suffulto, de ipsius vicarie seu perpetue capellanie fructibus, redditibus, proventibus, juribus, obventionibus et emolumentis universis respondeant et ab alijs quantum in eis est ac eos concernit, responderi faciant et procurent ac alter eorum faciat

et procuret temporibus ad hoc positis atque statutis, Nostrarum testimonio literarum sigillo nostro ad causas, presentibus appenso munitarum, Anno a nativitate Domini nostri millesimo quingentesimo septuagesimo tertio die vero mensis Decembris decima nona.

De mandato Reverendissimi
D. VOLLENHOVE, Nts. sst.

Behalve deze gunstige beschikking verwierf men nog enkele andere voordeelen dewijl omstreeks dezen tijd de kerk of de pastoor-zelf, een paar malen door vrome lieden in hun uitersten wil werd bedacht. Zoo bespraken twee zusters in het Nonnen-convent Nazareth binnen Beverwijk, op den 5 Juny 1574 aan de Parochiekerk aldaar 60 keysers guldens van 40 gr. Vlaamsch [1]) en op den 10ⁿ dierzelfde maand schonk een burger van Beverwijk bij zijn testament aan de kerk en den pastoor elk 25 gl. van 40 gr. Vl. [2]) Dat alles was dus voor Heer Timan Van Wou, 't zij direct of indirect, van belang en verbeterde weder de pastorie-inkomsten. Dezen hadden, zooals we hier ter loops vermelden, in het jaar 1572 bedragen als volgt. [3])

Gewone inkomsten en landpachten . . .	189	£ 12	st.
Renten	8	£ 4	st.
Samen	197	£ 16	st.

Tegen over die materieele voordeelen, stond echter de lauwheid en onverschilligheid van een deel zijner parochianen, waarover de pastoor zich ernstig te beklagen had en die hun oorsprong vonden in de verbreiding der nieuwe leer, welke, zoo het schijnt, ook te Beverwijk wortel had geschoten. Men legde den pastoor (in 1574) ten laste, dat hij het woord Gods niet genoeg verkondigde, met name dat hij op aposteldagen geen sermoen hield, maar aanstonds was hij gereed een verweerschrift op te stellen en antwoordde zijnen aanklagers aldus: [4])

1) Inv. Arch. Haarlem. Dl. I. No. 1896.
2) l. c. No. 1897. 3) l. c. No. 1885. 4) l. c. No. 1900.

Reedene tegens die van Beverwijck, verstaende dat zij klagen, dat men op aposteldagen niet en preket, noch dat men alle dagen gheen singende misse doet opt hoech authaer.

In den eersten, zij hebben mij niet aengenomen, bevelende, noch belastende, noch te kennen ghevende, wat diensten ick doen soude, dan haer pastoer Cornelys van Schoten, die mij geseght heeft, dat ick niet preken zoude op aposteldagen want sulcks gheen gewoonte was, waerom ick sulcks niet hebbe gedaen, die pastorie niet willende beswaren, genoech ende meer bezwaert wesende dan andere pastorien, ende daer en boven minder emolumenten ende profijten dan andere pastorien hebbende.

Ten anderen zoe hebbe ick wel gepreket op aposteldaghen ende andere diergelijck, dat ick bewijsen sal ende certificeren, dan daer is zeer weinich gekomen dan een deel Hofflanders [1]) die dagelijcx te kerck komen, diewelcke door haer duechtelijcke leven, onnoselheyt ende simpelheyt sulcx minst behoeven, hoewel nochtans predicatie voor sodanige oock goet is opdat se souden mogen blijven in haer simpelheyt.

Dan die oorsake ende oorspronck der predicatie, is geordonneert van Christo om die ongeloovigen totten geloove te brengen ende om die boosen te straffen.

Ten derden, aengesien daer seer weinich op aposteldagen komen ende oock zeer weinich op Sondagen, also dat ghij verhart sijt in boosheyt ende meest al te zamen, zeer weinich uytgenomen, besmet sijt met ketterij of daer seer toe geneigt, also dat ghij seer wel behoefde predicatie te hooren ende u te beteren van uw boosheyt ende affgetrocken te worden van uw ketterije, ende ghij die daer wanckel sijt in 't geloove soude mogen versterkt worden, so ist dat so wanneer ick bij experientie bevinde, ghij U met vurighen begeerte geeft ende voegt om te hooren Gods woord, 't sij op sondagen, op lieve Vrouwe dagen ende op andere dagen, die ick gewoon ben om te preeken, so sal mij dit een oorsake wesen om te ernstiger te studeren, ende begeere oock wel sulcks te doen. Ende daerenboven, ben alsdan bereyt niet alleen te preecken op aposteldagen, maer oock op alle tijden te preecken, die 't U believen sal, ofte doen bij een ander preecken.

---

1) De bewoners van het Hofland, eene buurtschap van eenige dicht bij elkander gelegen boerenwoningen, tien minuten noordelijk van Beverwijk; het behoort burgerlijk onder de gemeente Wijk aan Zee.

Dan wat sal ick preecken, als daer niemant is die hoort, want de wijse man segt: Waer dat gheenre gehoor is, daer stort U redenen niet, noch U sermoenen. Dus so lange ghij dus koud blijft tot Godt ende sijnen dienst, so preke ick U genoech, ja meer dan te veel.

Ten vierde, ghij hebt mij niet aengenomen, noch ghij en leent mij niet uyt, daer Heer Cornelis van Hofstede, die als nu gaen noch staen kan, exempel van is. Ende waert sake, dat hij niet van St. Johans-orde waer ende dese kerck getrout hadde als men andere kercken gemeenlijck doet, ende dat hij alsdan zo gestelt ware als hij nu is, soo soudt ghij immers moeten hem onderhouden of eenen voor hem huren. Daer hij nu out is ende onmachtich, ghij geeft hem niet noch wilt iets geven ende 't achste part van U luyden betaelt hem sijn hoechtijt niet, also mij dunckt dat men U, ondanckbaer volck, genoech dient.

Ende Heer Joest Clemensz., die uw pastoer was, heeft mij self geseit, dat hij niet schuldich was noch heeft oock alle dagen gheen singende misse gedaen op 't hooch altaer, Ja dat meer is, hij was pastoer van 't Vrouwe-ghilde, als men noch wel verifieeren sal kunnen, so konde hij op 't hoech altaer alle dagen gheen misse doen.

Voorts kan wel gedencken, datter niemant in leven is, die sulcks beleeft heeft, dat men alle dagen misse heeft gedaen op 't hooge altaer.

'Twaer boven de redenen, ja onbehoorlijck, ja ongerechtelijck, dat daer toe een pastoer verbonden soude wesen, ofte oock sulcx soude laten doen, welck grotelijcks tot sijn kosten wesen soude, daer een pastoer alsdan self de kost niet soude mogen krijgen. Wilt ghij immers beter gedient wesen, die diensten die ghij onder u houdt, laet die doen, huurt daer een priester voor.

'T is onduechtelijck, dat ghij u pastoer, die voor u altoes waken moet, ja u in pesten, in alle siecten moet bij staen, ja in die dach des oordeels voor u redenen geven sal, dat ghij hem soect te beclaghen, te beswaren, dat ghij hem van gheen groote waerde houdt, dair dese gemeente altoes heeft getravailleert haer pastoer ende quaede pastoers gemaect, so als die oude Pater van de Regulieren mij self gesegt heeft ende mit redenen bewesen van Heer Niclaes Claes, van Heer Evert Henricss., van Heer Joost Clemens, van Heer Johan Pauwelss., van Heer Cornelis van Schoten.

Ende mij oeck ghaende na der kerck, komende uyter kerck,

gepreeckt hebbende ende gestrafft de valsche leeringen der nieuwe predicanten, ben nageroepen, ja baldadigheyt gemaeckt voer de kerck-dueren, mijn name daer onder gemenget, ja bij nachte, bij ontijde voer onse huys komende, mij blamerende; ja uw kinderen hebben mij nageroepen, dat ick met vrede niet hebbe mogen gaen.

Dit is de laatste maal, dat ons uit de oude parochie van Beverwijk de stem van een katholieken pastoor tegenklinkt. Misschien en waarschijnlijk zelfs, zal de kerk nog eenige jaren in bezit zijn gebleven van de Commanderij van St. Jan te Haarlem, maar de verdere lotgevallen van de parochie in de zestiende eeuw, liggen voor ons nagenoeg in het duister. De pastoor Timan Van Wou werd op den 27 Januari 1575 verkozen tot Commandeur van de Haarlemsche Commanderij en verliet dus Beverwijk, de herderlijke bediening en het door hem gestichte huis; hij was en bleef in die waardigheid ruim dertig jaren de belangen en rechten der Commanderij met kracht en met beleid verdedigen, maar hier even als in zijne parochie van Beverwijk zag hij zich dikwijls voor moeilijkheden geplaatst, die met goeden wil noch met talent konden overwonnen worden. Hij stierf te Haarlem op den 5 November 1605, en had niet alleen de Commanderij van haar eeuwenheugenden luister tot een jammerlijk verval zien komen, maar ook de parochie van Beverwijk verstrooid en in verdrukking zien geraken. [1])

De aloude kerk van St. Agatha is, zooals we allen weten, in het laatste gedeelte der 16ᵉ eeuw ingeruimd moeten worden aan de Hervormden, die haar tot op dit oogenblik voor hunne godsdienstoefeningen gebruiken. Als overgang van den middeleeuwschen toestand tot den hervormden tijd nemen we hier op, eene korte aanteekening uit

---

1) Zie verder over Heer Timan Van Wou en zijn geslacht, mijne monografie: „De Commanderij van St. Jan", in *F. Allan* Geschiedenis en beschrijving van Haarlem, Dl. II. bl. 361 sqq.

een kronijkje van Beverwijk, afkomstig van den predikant Gillis Van Breen. [1])

Beverwijck van outs St. Aechten-Dorp genaemt.

Daer sijn voormaels twee Cloosters geweest, elck met een kerck en tooren, 't eene van Monicken aen 't Noordeynde van de Breestraet, genaemt Zion van de orde der Regulieren, 't andre van Bagijnen, in het Clooster daer van de Cloosterstraet [2]) en de Bagijnestraet alsnoch haer naemen sijn behoudende, Item is daer noch, bij 't leprooshuys, geweest een Capelleken met een toorntien en kloxken dienende tot den Godtsdienst van die tijden, Die alle verdestrueert sijn, langen tijt daer na, te weten in de troublen van 't Jaer 1572 sijn de Inwoonders weerom veele verlopen ende de stede en kercke door de soldaten geheel verbrant ende geraseert, ende na derselver vertreck weerom cyerlijck opgemaeckt ende herstelt geworden. Enz.

Ende heeft een groote koorkercke die in de troublen van Duc d'Alba, als vooren verhaelt is, afgebrant, maer na 't vertreck der Spagnarden uyt dese landen, weerom ten deelen opgebout is geworden, so veel de cleynheyt van de gereformeerde gemeente van dien tijt, lijden conde, ende deselve gemeente daerna seer toenemende, ende noch van tijt tot tijt seer aenwassende, door den genadigen zegen ende onverdiende barmherticheyt van Godt den Heere over dese plaetse ende over de goede leer, leven, christelijcken ijver ende sorge van hare predicanten ende Leeraren, so is deselve kerck in den Jare 1644 weerom geheel en al op sijn oude fondamenten opgebout, ende voltimmert met al sijn toebehoren.

Dese kercke heeft een seer groten ende hogen toorn, die aen den varenden zeeman, al van outs ende noch hedendaechs tot een baecke is dienende.

1) Handschrift in kl. 4°. bevattende, in verscheidene bladen, eene platte grond van Beverwijk, in 1648 en 1649 met de pen geteekend door D. Van Breen. Eigendom van Mr. G. Heshuysen te Haarlem. In dit kronijkje staat ook afgebeeld „'t Huys ofte woonplaets van Gillis van Breen, Dienaer des Goddelijcken woordts tot Beverwyck, van den Jaere 1620, den .... September"; met eene aanteekening op den kant: „Anno 1656 op May is Symon van Breen, hier in metter woon gecomen."

2) Een daarachter loopende weg, draagt nu nog den naam van: Patersweg.

Het zal niemand bevreemden, dat we, tot het keerpunt gekomen der kerkelijke geschiedenis van Nederland en dus ook van de parochie Beverwijk, weinig meer vernemen van hetgeen daar het eigenlijk godsdienstig leven der R. Kath. en hunne pastoors raakt. Het is te vermoeden, dat het er in den eersten tijd, zelfs al neemt men dien vrij ruim, droevig geschapen stond: dat de herder was weggenomen en de kudde zonder leidsman rondzwierf; doch met bepaalde zekerheid valt van het een zoo min als van het ander iets te zeggen. We zouden dus reeds nu onze taak als volbracht mogen beschouwen, indien we nog niet een en ander omtrent de verstrooide bezittingen van de Beverwijksche kerk, de nalatenschap als het ware van de eeuwenheugende parochie van St. Agatha hadden mede te deelen. Toen de kerk moest ontruimd worden, was men in de noodzakelijkheid, het zilverwerk, de huis- en choorkleederen enz. in veiligheid te brengen, hetgeen dan ook geschiedde. Een gedeelte kwam bij den vroegeren pastoor Heer Timan Van Wou, nu Commandeur in Haarlem, en een ander gedeelte werd in bewaring gegeven bij bekende lieden of in de groote kerk te Haarlem geborgen: de lotgevallen van enkele stukken zijn zelfs vrij zonderling. Na verloop van tijd, toen de Commandeur alles weder onder het oog en onder zijn bereik had, stelde hij den volgenden Inventaris op, die ons een overzicht geeft, van hetgeen na veel rampspoeden nog gespaard was gebleven. [1])

Inventaris van seeckere goederen toebehoerende die Prochykercke van Beverwijck, in bewaeringhe van Heer Thyman van Wou, Commandeur van Sint Jans binnen Haerlem, eensdeels bij hem gehadt, eensdeels hem te bewaeren gegeven, eensdeels vuyt der luyden huysen hier en daar gehaelt, eensdeels gekreghen in Haerlem, als die stadt overginck, vuyt die groote kerck.

---

1) Inv. Arch. Haarlem Dl. I N°. 1888.

SILVERWERCK.

Een kleyne silveren vergulden kelck mit een pateen, toebehoerende die zyecken.

Noch een vergulden kelck, daervan die voet coeper is.

Noch een gebroecken silveren pateen, weghende achtehalff loot ende een half vierendeel, welcke sommige luyden genomen ende begraven hadden ende sulcks jegen mij op haer dootbedde bekendt hebben, ende ick daer terstondt nae gesocht ende gevonden hebbe, welcke voors. pateen bij Johan ter Havick te maecken is, gewaerdijrt ende gewogen tot viij £ xix st. viij d.

N.B. Nopende viij £ xix st. viij d. van den patene verhaelt, is 't Zutphen weggecomen doer die verscheyden overvallingen, daeromme sàl 't selve weder leveren gelijck ick al geordeneert hebbe.

Het dagelickse syboerichien van silver, aen stucken liggende, overmits die luyden die het binnen Haerlem hadden, anders niet en souden kunnen hebben bewaeren.

Noch een heylich-Oeyli vaetjen van silver, dat aen die voers. Sybori hoert.

Item noch een groot silveren Oeyli-vaetjen met een krusien boven ende een vergulden voetjen.

Item noch ij silveren vaetjens aen menkanderen hoerende, het eene voor het krysma, het ander voor den heylighen oely daer men die kinderen mit kerstent.

Noch een kleyn silveren lepeltjen, dat in 't heylich Sacramentshuys plach te liggen.

LINNENWERCK.

xij Outerdwaelen, waervan daer seven goet sijn ende vijff out ende heeft Heer Thiman voors. doen teeckenen met een Roede B.

vi Alften, iij goeden, iij ouden.

iiij Amicten.

x roe fluelen lappen, soe groet ende kleen die men after op die alften set.

viij blauwe fluwelen lappen soe groet ende kleyn.

I blau fluwelen stoel.

I blau fluwelen manipel.

ij roede fluewelen stoelen.

I halve roede damasten stoel.

I blauwe saijen stoel met een manipel.

3 roede fluewelen manipelen.

3 roede fluewelen stucken van stoelen.

1 roet fluwelen karsoffel, dat gebrant is.
1 blau damasten karsoffel.
1 stuck van een roet fluewelen karsoffel.
1 out roet damasten karsoffel.
1 corporael zack van roet camelot.
1 slechte corporael zack.
2 schilderijen op doeck gemaect, dat vaenen geweest hebben.
Item noch ij groete gordijnen van groen ende roet.
1 kleyn gordijn van groen ende roet.
iiij schoene roede gordienen.
ij slechte oude roede gordijnen.
1 stuck roet damast.
1 stuck roet camelot.
iiij linnen voeringhen van Alften.
1 roede foey.
ij oude roede linnen gordinen.
1 roet geblomeert linnen antependium.
Noch een out stuckende antependium.
1 linnen voertsel van een antependium.
1 linnen kleet over een karsoffel te hanghen.
ij swarte viercante lappen van swart laecken.
ij stuckjens wit damast.
1 groen borduert bortsel van een karsoffel.
Item een kleyn antependium.
Item noch een deel Rommelinghe, soe van stucken van gordinen, van karsoffels ende anders mit noch een wenich out linnens.
Item noch x groete tinnen pullen.
Item een kleyn pulleken.
Item een out koperen wieroocks-vat.
Item ij stucken van koperen kandelaers.
Noch een klock toebehoerende de Leproesen (in Beverwijck).

Die voorschreven klocke hebbe ick Claes Janson gelevert met eenige andere orgelpijpen ende andere rommelinge.

Nota: wat van voerschreven goet wech is, 't sij van alften, karsufels, en sijn wij schuldich die kercke van Beverwijck weder te geven, want wij 't in onse kerck gebruyckt ende versleten hebben.

Oorkonde met mijn hant onderteeckent

T. v. Wou.

Dit stuk zal waarschijnlijk, wat dagteekening betreft, te brengen zijn tusschen 1585—1590, want we bezitten

de bewijzen, dat de Regeering van Beverwijk destijds de de kerke-goederen ter sprake bracht: welke bedoeling zij daarmede had is niet recht duidelijk, maar zoo het mocht geweest zijn om een eigendomsrecht er op te kunnen doen gelden, hetgeen wel waarschijnlijk is, werden de onderhandelingen met veel heuschheid gevoerd, daar toch in 1591, toen er reeds ten verzoeke van de Magistraat een paar akten omtrent deze zaak waren opgemaakt, en de Commandeur er over in briefwisseling was, een voormalig Burgemeester van Beverwijk zich verheugde, dat Heer Timan Van Wou, even als voorheen, de Regeeringsleden van Beverwijk gunstig gezind bleef.

In de hiervolgende stukken van 1590 en 1591 vindt men dat uitvoeriger vermeld, en ook sommige aanteekeningen, die ons in den straks afgedrukten Inventaris onder de oogen zijn gekomen, wat breeder toegelicht. [1])

Op huyden desen xviij^{en} Decembris A^o xv^c ende 't negentich compareerde voor mij Maerten Claess., openbaer Notaris bij den Hove van Hollant toegelaeten in presentie van de getuygen hyer ondergescreven, Gerryt Willemss. out-Burgermeester der stede van Beverwijck, ende verclaerde bij zijne manne-woorden ende bij den eede eertijts in 't stuck van zijnen officie gedaen, ten versoucke van de Burgermeesters der stede van Beverwijck voors., waerachtich te wesen, hoe dat hij deposant in den jaere van twee ende t seventich, geweest heeft kerckmeester der voors. stede met eenen Adam Willemszoon, saliger gedachten, ende dat zij alsdoen t zamen sommige kercke-goeden der voors. stede, als namentlijck het groote ceborium, kelcken, silvere lepelen, met meer andere goeden, soe van cappen als anders, gesloten hebben in een kist ende een waegen gehuyrt, die het voors. goet tot Haerlem brochte ten huyse van Reijer Corneliss. ende dat in bijwesen van Adam Willemss. voors. Ende den voorn. deposant verclaerde t gundt voors. es zulcx waerachtich te wesen. Presenteerde t zelfve bij eede te bevestigen des noodt sijnde. Ende versochten den voorn. requiranten heml. hieraf gelevert te werden een acte of meer in

1) Inv. Arch. Haarlem, Dl. II. N° 1211.

behoorlijcke forma. Aldus gedaen binnen den Beverwijck ten daege ende jaere als boven, ten huyse van den voorn. deposant ter presentie van den eersamen Arijs Jacobss. ende Gerrijt Wouterss., beyde poorters deser stede ende mijn Notario well bekendt als geloofwaerdige getugen, met mij Notario daertoe gerequireert. Bij

MA. CLAESS. Nots. publ.

Op huyden den xxiiij[en] Januarij anno xv[e] een ende Tnegentich, Compareerden voor mij Adriaen Janss. Gael bij den grooten raede geadmitteert ende geapprobeert notaris publycque tot Haerlem residerende, in kennisse van den ondergeschreven getugen, Reijer Cornelisz. poorter ende schipper tot Haerlem oudt omtrent xLix jaeren, Ende heeft ten versoucke van de burgermeesteren ende regeerders der stede van Beverwijck voor de oprechte waerheyt geseydt, getuycht ende geaffirmeert gehadt bij zijne conscientie ende zielen salicheyt in plaetse van eede, hoe dat voor den belegge van Haerlem als omtrent Jacobi A[o] xv[c] twee ende 't zeventich tot sijne getuygen huyse, bij den burgermeesteren in den Beverwijck gebracht zijn een kerckkiste met een packbenne met goedt, omme tot zijne getuygens huyse bewaert te werden, Attesteerde voorts hij getuge, dat daer nae in de belegeringe van Haerlem een publicatie gegaen zijnde dat men alle geestelijcke goeden mosten op den stadthuyse brengen op zeeckere pene, dat alsdoen met een slede in presentie van twee roedragers ofte stadts-boden, dezelve kiste ende packbenne met goedt op deser stadtshuyse gebracht sijn. Offererende hij getuge alle 't zelve noch breder bij solemnelen eede te bevestigen daer ende alsoe dat behooren zal. Aldus gedaen alhier binnen Haerlem ter presentie van Henrick Janss. cursor procureur voor deser stadts-vierschaere ende Joan Dionys, Linnewever, mijn gebuere, als wettige getuygen hierover geroepen ende gebeden.

Quia sic se res habet

A. GAEL. Nots. publ.

Dese brief sal men geven den eersamen Heer Heere Thyman van Wou, Commanduer te Haerlem hem self toe handen.

Uwe missive, lofwaerdige Here van date den xxij Februarius hebbe ick ontfangen, waer inne ghij mij scrijft als dat die van Beverwijck bij requeste versoeck doen aen die van Haerlem, om te hebben recompensi van haer juwelen, daer sij wel recht toe hebben. (Gij) Scrijft mij voert hoe dat die van Beverwijck in

haer requeste mentie maeken van cruesen ende lepels. Ick en weet gans niet wat silver dat in die kiste is geweest, maer sijn mij te handen gecomen tot Amsterdam, die registers van die kerck, gasthuys, leproeshuys in Beverwijck met twee silveren cruesen, ende twee lepels, die soe lange in mijn bewaeren sijn geweest tot dat die stads-kisten sijn gehaelt van Amsterdam in Beverwijck ende hebbe alsdoe die registers met die cruesen (en) lepels gelevert in handen van die Wet van Beverwijck ende werden alsdoe besloeten (gesloten) in die stadts-kiste van Beverwijck, so dat se in mijn behoet in xij jaren niet en sijn geweest; sijn naemaels door gebreck van gelde vercoft so ick anders niet en weet maer ben daer van niet seker, aengesien ick in lange in 't Burgermeesterschap niet gedient en hebbe.

Mede eerwaerdige Heere! scrijft ghij mij of onder mij mocht rusten enige inventarius van die kerck in Beverwijck ende soude U. L. met die van Beverwijck dan wel weten te reguleren.

Het is mij een verheugen, dat ick door U. L. scrijven, bevinde U. L. te wesen een vrient van die van Beverwijck als ghij altoos betoont hebt te wesen; doe ick vuyt Beverwijck vertrock hebbe ick alle mijn brieven, kartebellen doorsien ende alles dat tot voordeel van Beverwijck mochte strecken, hebbe ick medegelevert in handen van die wet aldaer.

Hebbe door U. L. scrijven wederomme gedaen als 't voren ende hebbe niet gevonden dan dese inventaris mij bij U eerwaerdicheyt gelevert, die ick U. L. bij dese oversende, om bij U. L. hier in gedaen te worden nae behooren.

Hier mede U ende alle dengenen die den Vrede beminnen den almogenden Godt bevolen die U. L. ende ons allen wil spaeren in een salich, gesont leven.

Vuyt Hem den xxv Marcij anno Lxxxxi

bij mij Jan Thoeniss.

U eerwaerdige Heren dienaer ende
goetgunstige vrient.

Waartoe leidden al die mededeelingen, welke de Regeering van Beverwijk en de Commandeur zich deden verschaffen? Ziedaar eene vraag waarop wij geen antwoord gereed hebben, omdat de stukken die ter kennis van den lezer werden gebracht, de eenige documenten, in een tijdperk van ongeveer een halve eeuw zijn, waarin nog eens

van de Beverwijksche parochie gewag wordt gemaakt. De band tusschen deze kerk en den Commandeur was nu zoo los geworden, dat de Regeering der Stad Haarlem het jus patronatus reeds beschouwde als een aan haar toekomend recht, hoewel met de St. Jans-Heeren bij accoord was overeengekomen, dat zij levenslang de administratie en de ontvangsten van de Commanderij-goederen zouden behouden en men dus had mogen verwachten, dat Burgemeesteren niet zooveel haast zouden hebben gemaakt om als Collatoren op te treden. Maar men zal licht vatten, dat de collatie nu reeds sedert langen tijd bestond in het beroepen van een hervormd Predikant en daartoe zou de Haarlemsche Commandeur uit den aard der zaak nimmer hebben medegewerkt.

In of omtrent het jaar 1615 stond de kansel weder open en even als de Haarlemsche Burgemeesteren zich het jus patronatus hadden toegeëigend zonder bewilliging van den Commandeur, zoo hadden thans de Regeeringsleden in Beverwijk, eigenmachtig een Predikant beroepen. Men zag daar te Haarlem eene aanranding in van beweerde rechten, en eischte eene akte van non-prejuditie opdat niet meer mocht geschieden wat nu had plaats gevonden. Dat stuk, gedagteekend 29/30 Dec. 1615, met de de daaraan door Burgemeesteren en Regeerders van Haarlem gegeven goedkeuring, luidt in dezer voege. [1])

Alsoe burgermeesteren der stadt Haerlem, representerende den commandeur ende commandurie der stadt Haerlem, wesende rechte gifters ende collateurs van de pastorie in de Beverwijck, waeren sustinerende, dat men geen kerclic diener aldaer soude moegen beroepen ende stellen, sonder henluyden daarinne te kennen, 't welck dê magistraet van de Beverwijck hebben onderstaen te doen, ende nu te beroepen Johannes de Remaulx tot heuren kercken-diener, soe hebben den voorschreven heeren burgermeesteren van Haerlem t selve voor dese mael toegestaen, mits dat

1) Handvesten en Privilegien bl. 452.

t zelve nyet en zal strecken tot heurluyder prejuditie of goet recht, indien zij eenich hebben, ende daervan zullen konnen doceren; t welck den Burgermeester Jan Claesz. Cotgen, Jan Barentse, Out-Burgermeester, ende Coert van IJperen, Bailliu ende schoudt van de Beverwijck, te desen present zijnde, alsoe hebben geacceptcert, dat t zelve alsoe zal toegaen, dat de voornoemde Heeren van Haerlem, in hun goet recht, soe zij eenich hebben ende bewijsen konnen, zullen voortsaen wesen ende blijven ongeprejudiceert. Toirconden desen over wederzijden geteeckent den xxix[en] Decembris anno 1615.

M. Ruychaver.
Johan de Haen.
J. C. Kotgen.
Jan Baerentz.
C. van Iperen.

Burgermeesteren ende Regeerders der stadt Haerlem, gehoort het rapport van Marten Ruychaver, hunne collega, ende meester Johan de Haen, heurluyder raet ende pensionaris, ende gesien d acte ende gebesoingneerde voorschreven, hebben t zelve alsoo voer goet gekent ende aengenoomen. Actum bij allen den heeren burgermeesteren, in Haerlem, den 30 Decembris anno 1615.

Mij jegenwoordich
H. Steyn 1615.

Hoewel de Regeering der Stad Haarlem, deze zaak zoo goed had geschikt als met hare waardigheid was overeen te brengen, moet zij toch begrepen hebben, dat haar recht op het jus patronatus van de Commanderij-kerken zeer zwak was: om die reden werd in overleg getreden met den Commandeur Mr. Andries Pieterss. Van Souwen ten einde hij afstand mocht doen van alle aanspraken, die hij uit den aard zijner bediening nog zou kunnen doen gelden op de vier kerken van St. Jan; en het was naar aanleiding dier onderhandelingen, dat hij op den 28 Mei 1616 de hem voorgelegde akte onderteekende, waarbij hij al zijne rechten aan de Stad Haarlem overdroeg. [1])

1) Bijdragen, Dl. IV, bl. 295.

Wij zijn thans genaderd tot het einde van onze schets en hebben wij dikwijls den lezer in twijfel moeten laten, juist daar waar meer volkomen mededeelingen hem welkom zouden zijn geweest, we hopen dat de veder reeds versneden zij, die de menigvuldige gapingen aanvullen, onzen hier afgebroken arbeid voortzetten en de geschiedenis der Parochie van Beverwijk voltooien zal.

PASTOORS VAN BEVERWIJK.

A° 1347. Heer Wilhelmus Hugens. (Bijdr. II. 159.)
" 1347–1355. Heer Aelbrecht Van Zaenden, kapelaan. (Arch. van de gem. Beverwijk. N° 6. Bijdr. II. 159.)
" 1354. Heer Jan Willaem Voppesz., kapelaan. (Bijdr. II. 159.)
" 1377. Heer Ghijsebertus, Vice-cureit.
" 1419. † Heer Jacob Van der Goude. (Bijdr. II. 159.)
" 1419. benoemd Heer Walter Uytterwijc. " "
" 1429. Heer Johan Van Eyck. (*Van Heussen* en *Van Rijn*. Dl. IV. bl. 84.)
" 1429. Heer Gerrit Visser, Vicaris van de Parochiekerk. "
" 1434. Heer Johannes Pauwelsz.
" 1461. † Heer Symon Ericszoon.
" 1461–1471. Heer Florens Balduinsz. Van Borssele.
" 1463–1468? Tegenpastoor Heer Jehan Boudinszoen.
" 1464. Heer Pieter, kapelaan.
" 1471. Heer Johannes Matthijsz. voor vier jaren aangesteld tot vice-cureit.
" 1489 (en reeds eenige jaren vroeger) † 1501. Heer Jacobus Niclaesz. Van Delft.
" 1489 (en reeds eenige jaren vroeger) † 1498. Heer Jacobus Andriess. Van Dumburch; eerst vice-

cureit, later tegenpastoor; wordt 6 Februari 1498 vermeld als reeds overleden

A° 1498–1501. Heer Andreas Colver, Tegenpastoor.

〃 1510–1515 (Tusschen). Heer Pouwels Dircksz.

〃 1514. Was 〃de pastoer omtrent twee maenden geleden vertrocken."

〃 1518–1523. Heer Everhardus Henricss.

〃 1530–1537 (waarschijnlijk nog eenige jaren later). Heer Joest Clemensz.

〃 1540. Heer Jacob Van Meeresteyn. (*Van Heussen* en *Van Rijn*. Dl. IV. bl. 84.)

〃 1543–1570. Heer Cornelis Van Schoten.

〃 1570–1575. Heer Timan Van Wou, was reeds sedert 1561 vice-cureit.

〃 1574. Heer Cornelis Van Hofstede, kapelaan.

Haarlem. C. J. GONNET.

CORT VERHAEL

VAN DE

KERCKEN, RELIQUIEN, KLOOSTEREN, GASTHUYSEN ENDE PROCESSIEN DER STADT DORDRECHT.

Het volgende CORT VERHAEL heb ik uitgeschreven in de Bourgondische bibliotheek, te Brussel, alwaar het oorspronkelijke berust in de infolios betiteld: „Rejecta aut „reservata post impressionem" van de Acta Sanctorum. Afkomstig is het document uit de handschriften, die de vroegere Bollandisten, te Antwerpen allengs, dank zij veler welwillende mededeelingen, mogten verzamelen. Theodorus Cornelii [de Wit] Ultrajectinus was de opsteller en schrijver.

Op 1° Juny 1602 in Z.-Brabant priester gewijd „de consensu Rev[i] D[i]. Sasboldi Vosmeer, Ultrajectensi dioecesi vacante, in spiritualibus Vicarii", was de Wit in 1605 pastoor geworden te Dordrecht en vertoefde aldaar eenige jaren; hij stierf als balling, te Utrecht in 1631. Theodorus Cornelii zond zijn VERHAEL op aan onzen Utrechtenaar pr. Heribertus Roswey, den grondlegger, gelijk alhier te lande genoegzaam bekend is, van de „Acta Sanctorum." Nergens vond ik eenige aanduiding, waaruit het tijdstip van opstelling of overzending was af te leiden. Waarom ik intusschen geneigd ben te denken aan een tijdstip, grenzend aan 1608, berust op de ontmoeting van een briefje van den Amsterdammer regtsgeleerde Cornelius Dunius, uit 's Hage op 5 Dec. 1607 geschreven aan pr. Roswey. Daar er uit dit briefje blijkt, — het was vergezeld van een' niet korten lijst van te benutten MS[a] enz.,

omtrent Heiligen — dat Roswey in 1607, ter bekoming van vrienden of begunstigers en meer nog van bouwstoffen voor zijn grootsch plan, de Levens der Heiligen ernstig te beschrijven, Holland [1]) heeft afgereisd; dacht mij, dat een zoo geestdriftig man, als die pater A° 1603 [2]) en later steeds voor zijne opgelegde taak zich betoonde, kwalijk zal hebben kunnen nalaten, te Dordrecht of te Utrecht den ZEerw. Hr de Wit niet slechts zijn' geestverwant, maar tevens zijn' stad en studiegenoot, te begroeten en tot bevordering van zijne zaak te winnen. Die vernieuwde kennismaking zal waarschijnlijk het VERHAEL ten gevolge gehad hebben!

Het is zoo, in de Acta Sanctorum, eerste uitgave, Februarii tom. II, bl. 431–32 wordt [a° 1658] door pr. Joan. Bollandus S. J. [die a° 1643 het eerste deel der Acta uitgaf en zijn naam aan dat [3]) reuzenwerk mogt

---

1) De brief van Dunius wordt te Brussel, Bibl. de Bourg. bewaard; de man schreef toen ook het volgende: „Grotius quem hic convenisti, auctus est officio advocati fisci.”

2) Zie Analectes.... à l'Hist. eccl. de Belgique jaarg. 1868, bl. 263-73, Dom. Pitra... Actes des Saints etc. bl. 10—17.

3) Welk denkbeeld de beroemde Leibnitz had van de Acta etc. wil ik hier mededeelen; het worde mij ten goede geduid!

Nous Jéan Philippe Eugène conte de Merode et du S. Empire, marquis de Westerlo etc.

Certifions, qu' aijant fait connaissance et amitié pendant notre sejour à Vienne de l'année 11 à 13 [1711—13] avec feu Monsieur de Leibnitz et etant resté en correspondance avec lui jusqu' à sa mort; dans une des lettres de sa correspondance litteraire, lui aijant parlé, que nous avions acheté les Acta Sanctorum des pp. de la Compagnie de Jesus d'Anvers, nous repondit dans les termes de la plus grande estime desus cet ouvrage; concluant que si les dits pp., n'avoient fait que ce seul ouvrage, ils meriteroient d'être venus au monde et d'être souhaités et estimés. Ce que nous attestons, et que nous devons encore avoir quelque part l'originale lettre parmi nos papiers. En foij de quoij nous avons signé cette et ij fait apposer le cachet de nos armes. Fait à Merode ce huit de Juillet 1728.

Dit briefje wordt bewaard in copia te Brussel in de Bibl. de Bourgogne; het oorspronkelijke, dat vóór 1773 in het professiehuis der Jesuieten te

verbinden] gezegd, dat hij het CORT VERHAEL in het latijn heeft overgebragt en zoo mededeelt. Bij vergelijking echter zal de lezer wel spoedig overtuigd worden, dat men zich alstoen niet weinige invoegingen en uitlatingen heeft veroorloofd; gelijk later a° 1714 in de Bat. Sacr. II, bl. 166, en elders, eveneens is geschied. Ik heb alzoo het CORT VERHAEL in zijn geheel en in zijn eigenaardig omhulsel, voor de eerste maal aan te bieden!

A. V. L. *S. J.*

Van de grote kerck.

De principaalste kercke staet aen 't West-eijnde van de stadt aende vesten neffens de rivier: wordt gemeijnlijck genaempt de grote kercke. Is gefundeert ter eeren van de H. Moeder Gods Maria. Is soe wel een collegiale als parochiale kerck. Het collegie is gefundeert bij den Hertoch Albertus van Beijeren A° 1366, ende geconfirmeert bij den E. Heer Jan van Verneburch Bisschop tot Utrecht. Dese collegie bestaet in een deken ende twaelf canonicken met vier chori socii ende sekere andere vicarii. Den thoorn van de kerck die noch onvolmaeckt is, is gebout int jaer ons Heeren 1339: waervan den 16 Junij den eersten steen geleijt werde: gelijck met oude Latijnse letteren onder den thoorn op een steen gehouden staet gelijck hier na volcht

Fundata sum Anno Hiesu 1339 Junij 16.
Incensa cum alijs 1⅄5A 28 Junij [1457.]

Het is een oude overleveringe van de vooronders dat een H. Maget genaemt Sura eerste fondaterse van dese kerck geweest is: de welcke maer drie penningen in haer tasse hebbende, alle de materialen ende den arbeijt betaelt

---

Antwerpen was, is in 1773—1774 opgezonden aan den H^r van der Cruijce, lid van den Raad van Brabant en commissaris bij de ontbinding van gezegd professiehuis.

heeft; soodat nochtans de penningen niet en verminderden. De welcke van een metselaer vermoort is geweest op hope van groot gelt bij haer te vinden. Daer is oock een put geweest opt kerckhoff, overdeckt sijnde, alwaer men seijt dat sij vermoort is: hieruit worden veel waters geput voor de coortsen. Dan is door de ketters gedestrueert.

Aen de noortsijde van de kerck staet een schoone capel ter eeren van de H. Moeder Gods Maria: waerin een broederschap was ter eeren van de selfde H. Moeder Gods; worden gecosen uit de principaelste borgers deser stadt. In dese selfde grote kerck waren 47 soo autaren als capellen soo groot als cleen.

Onder dese autaren was een ter eeren vant H. Hout gefundeert, sijnde een merckelijck groot stuck vant H. Cruijs ende was in een costelijck Cruijs gestelt, gefundeert op een costelijck berchken, verciert met costelijcke gesteenten: hetwelck oock, Godt beetert, door de ketterije verdonckert is. Ter eeren van dit H. Hout werden gehouden een schone processie op sondach na S. Peeter ende Pauwels; doch ende was genaemt den cleenen omganck.

Dit voorseijde H. Hout is te Dordrecht gebracht al vóór het jaer 1430, door eenen Claes Schoutet, die het selfde met liste van den soudaen van Babylonien gecregen heeft int vermaken van sijnen schepter daer het ingesloten was. Het selfde H. Hout heeft Heer Sweer Bisschop van Utrecht in presentie van getuijgen A° 1431, int vier geleijt om te proeven: dat daerna ongeschent daeruit genomen is. Wederom in den groten brant A° 1457 op den 28 Juny, als de grote kerck met een groot deel van de stadt verbranden, soo isset ongeschent gevonden. Mr Jan Aelbertsen, deken der grote kerck met veel heeren sijnder collegien ende met Willem Duyck ende Jan van Huylwijck kerckmeesters. Dit H. Hout is int eerste van den Geusentijt verdonckert.

Van de nieuwe kerck.

De nieuwe kerck is gefondeert ter eeren van S. Nicolaes: hierin waren, in als 15 autaren. Hadde oock drie choren: int midden S. Niclaes; aende noortsijde onse lieve Vrouwe; ende aende zuytsijde vant H. Cruijs. De collatie van dese pastorije stondt aent Capittel van de grote kerck. Dese kerck is verbrant A° 1568 op S. Vincenten dach, smiddachs te twaelff uren: daernae weder opgebout sijnde, alhoewel cleender, is noch door den E. Bisschop Lindanus vóór den troebel gewijt.

Het convent van de Augustijnen.

In dese stadt is oock geweest een schoon convent van de Augustijnen: ende is noch met de kerck in esse. Is gefundeert geweest ten tijden van Graef Willem van Hollandt, genaemt den goede: omtrent het jaer 1330. Verbrande bij geval int jaer 1512; maer is naderhandt weder opgebout.

Convent van de Minder-broeders.

De Minder-broeders convent is in dese stadt al geweest vóór het jaer 1311, als het blijckt bij een rente brieff bij drie schepenen van Dordrecht besegelt. De kercke hadde behalve het hoge autaer, noch twee andere autaren met tralien afgeschoten, ende was groter ende wijer als de kerck van de Augustijnen. Sij werde gedestrueert door de Geusen A° 1578. Door den hoff is een straet gemaeckt ende huyssen getimmert. Ick hebbe op andere tijden van Pater Henricus Sedulius verstaen, het welcke hij seijde van oude Minne-broeders des selfde convent gehoort te hebben; dat in dit convent een put was, inde welcke, als sij gediept werden, gevonden is een serck op de groot leggen; dewelcke met gewelt opgetogen sijnde, soo isser groote overvloedicheyt van water uit gecomen; soodat het weder ten spoedigsten met de selfde serck gestopt is.

Convent van de ouwe Nonnen.

Het convent van de oude Nonnen, gesticht ter eeren van S. Agniet, waren Religieusen van de ordre van S. Augustijn onder het capittel van Windesem: hadden een Pater uit de selfde ordre ende was gemeenlijck van Groenendael ofte Roijclooster. De kercke van dit convent, die noch staet, is gesticht A° 1494. In de kercke was een hoogen autaar met noch twee anderen, afgeschooten met een choor, onder steen ende boven tralien. Aen de zuytzijde vant choor is uutwaert een capelleken ter eeren van de H. Moeder Gods, daer bewaert worden een cleen steenen beeldeken van de H. Maget Maria, dat inder aerde gevonden was, doen men de fundamenten van de kerck groef: door het welcke oock Godt de Heere veel mirakelen gevrocht heeft. Int selfde capelleken was oock grooten aflaet te verdienen eens 's jaers, acht dagen lang in de vasten duerende, beginnende den elfden Meert. Dit voors. convent heeft grotelycx gedoteert Heer Gerrit van Heemskercke ridder, die leefde A° 1417.

Convent van Maria-Born.

Het clooster van de Marien-Born werde bewoont van Susters van de derde regul van Franciscus ende hadden een' weêrlijck priester tot een Pater. Dit clooster wort jegenwoordich bewoont bij de weeskijnderen deser stadt: tot wiens behoeve de goederen vant selfde convent oock geimploijeert worden.

Convent van de grauwe Susters.

Het convent van de grauwe Susteren van de eerste ordre van S. Franciscus stondt in de Nieustraet; daer nu het grote school is. De kercke hadde een hoogen autaer ende twee autharen van besijden, in een choor afgeschooten. De Pater van dit convent was een Minder-broeder.

Aen dit convent stondt een cleen capelleken ter eeren van onse lieve Vrouwe, tegen over den deursganck.

Van de Cellebroeders

Het convent van de Cellebroeders is gefundeert A° 1565, worden bewoont bij 6 ofte 8 broeders, ende hadden haer vaders die opsicht over haer goederen hadden. Inde kerck was een autaer gewijt bij Bisschop [1]) Knyff. Dit convent hadde annex een Dolhuijs.

Van de Broot-Susters.

Het convent van de Broot-Susters van de ordre van S. Augustijn dienden de sieken: hebben oock een tijt lang broet gebeeden. De kerck hadt maer een autaer. Dese ordre van de Broot-Susteren is geapprobeert bij opene brieven van Heer Floris Bisschop van Utrecht; als daer toe last hebbende van den Paus Gregorius den XIen wonende tot Aveniong.

Dese Susters woonden eertijts in een gemeijn huijs, dat naderhant tot een geestelijck convent opgerecht is door Bisschop David van Utrecht A° 1464, 8 Junij; belastende den Prior van Emestijn met den deken van Dordrecht, dat sij daer een oversten souden stellen, als oock een biechtvader. Dit convent is voor de leste reijse gevisiteert den 14e ende 15e Junij door Heer Dirck Donck, prior der Regulieren tot Emestijn ende Heer Adriaen van Duivenvoorden Deecken van Dordrecht ende Broeder Jan van Herpt, ende dat op expres beveel van den Eerweerdichsten en Doorluchtichsten Heeren Frederijck van Tautenborch, Aertsbisschop van Utrecht.

---

1) De Franciskaner Joan Knyff benoemd a° 1561 tot eersten Bisschop van Groningen, en gewijd te Brussel door Granvelle op 12 Sept. 1568, treedt hier op als wijbisschop van den Utrechtschen aartsbisschop Fredericus Schenk van Tautenburch.

Terminaris van de Preeck-Heeren.

Die Preecke-Broeders tot Utrecht stelden een terminaris binnen der stede Dordrecht, die welcke woonde in een huijs haer clooster toebehorende, het selfde clooster staende 't eijnden de Minnebroeders, alsmen na het Baggijnhoff gaet. Dese preeckte op onse lieve Vrouwe dagen in de groote kerck ende oock de Passie; deede oock dienst in S. Jacops gasthuijs ende was biechtvader int groot gasthuijs.

Dese hadde een socium, dat oock een priester was, sijnde capellaen van S. Ariens kerck buijten de Vuylpoort. Tot onderhout van desen worden geordineert jaerlijcx twee ofte drie collecten door de stadt.

Baggijnhoff.

Het Baggijnhoff is al gefondeert geweest A° 1303. Het worden geregeert bij de Bagijnen-meestersse. De kerck is de outste onder alle andere van dese stadt geweest; daer waeren drie autaeren in: een hooch autaer, het tweede ter eeren van de H. Moeder Gods ende het derde ter eeren van St. Aecht. Maer is geheel gedestrueert, ende int utroeijen van de fondamenten, werden eenige grote steenen backen gevonden met eenige groten beenderen daerin. Waer uut vermoijt worden, dat dese plaetse eertijts bij de reusen bewoont is geweest.

S. Ariens kerck.

Buyten de Vuylpoort was een kerckhe ter eeren van S. Arien, sijnde een prochie voor de geene die buijten de poort woonden met een kerckhof, dienende tot sepulture van degenen, die buijten de selfde poort woonden. In dese kerck was maer een autaer ter eeren van S. Arien. Is nu geheel afgebroocken.

Een capelleken genaemt de Dorre-boom.

Bij de Vuylpoort op het uuterste van den dijck neffens

de weij, die den H. Geest toecomt, stont een' capelleken genaemt de Dorren-boom, gefundeert, soo ick meen ter eeren van de Moeder Godts Maria. Hier plegen veel menschen van de coortse geneesen te worden ende lieten tot een teecken, daer hangen haer cousebant, waervan A° 1572 seer veel aldaer hongen. Is afgebroocken.

Van de Leprosen.

Buijten de Vuylpoort, alwaer nu de runmeulen staet, was een capel met een groot huys daeraen ten behoeve van de Leprosen. In de capel was maer een autaer. Is afgebroocken.

Vant H. Sacraments-Gasthuijs.

Het H. Sacraments-Gasthuijs staet binnen de stadt op de Vischmarckt. Is voor een groot deel gedoteert door het oude geslacht van Ratingen, wiens wapenen noch in een glas staen, alsoock van die van Heemskercke, die een glas int choor gegeven hebben. Het worde geregeert bij waerlycke vaders, als oock by buyten- ende binnenmoeders. Het choor was afgeschoten met copere tralien in dewelcke stondt het hoge autaer. Buyten het choor waren noch twee autaeren: een ter eeren van S. Rochus, het ander ter eere van S. Michiel, dat oock met een choorchen afgeschoten was. Int spreeckhuijs stondt noch een autaer. Alle morgens geschieden op den hogen autaer een misse te sess uren ende 's avonts ten sessen het loff ter eeren vant H. Sacrament.

Dit Gasthuijs met een groot deel van de stadt werden afgebrant A° 1457. Daer was een pastey-backer, die de ciborie met het H. Sacrament uut den brant wilde halen ende weder commende verstickte van de roock ende sterft. De ciborie was heel swart maer den duwael ende het H. Sacrament waren onbevleckt gebleven. Tot memorie van dit mirakel worden jaerlycxs een schone processie

gehouden, genaemt den groten omganck, sondaechs na S. Marien Magdalenen; wanneer het alsnu noch kermisse is.

Daer geschieden oock veel mirakelen door dit H. Sacrament; soodat het Gasthuys daer syn naem of ontfanghen heeft.

Aen dit Gasthuys was een plaetse dienende tot sepulture van de geenen, die daer, in sturven. De doode lichamen van de arme menschen hier begraven, waren ten derden dage verrot sonder eenige stanck te geeven. Maer sooseer het rycken waeren ende daerom oock onweerdich het Gasthuijs, soo worden sy dickmaels door den stanck gemelt ende op een ander begraven.

Van verscheyden andere Gasthuysen.

S. Jacobs-Gasthuys niet veer van de groote kerck, is nu in een waerlyck huys verandert: het goet is met consent van de S. Jacobs-Heeren den weeskinderen overgegeven. Het worde geregeert bij de deeckens van S. Jacobs-Heeren. Het was gefundeert tot behoef van arme vreemdelingen. In de kerck was een autaer ter eeren van S. Jacob met een choor afgeschooten. In dit gasthuijs logeerden dickmaels een Vrouwen-broeder, gesonden als terminaris uut het convent van Schoonhoven.

In de Vriesestraat stondt het Blinde-luy-Gasthuys, daer de blinden ende creupelen in woonden. In de capel waren drie autaren met een choor afgeschoten. Daer is een opene brieff der steede Dordrecht, waerbij dat vermelt worden de diensten die in dese kerck pleegen te geschieden, gedateert A° 1494.

S. Jans-Gasthuijs bij de Wijnbrug, is nu verandert tot een woninge, comt toe het Cleermakers-gilt. De capelle hadde een autaer met tralien afgeschoten. Achter was een groot huys daer men bedden deckten voor de arme vreemdelingen. Dit gasthuis worde geregeert by de Cleermakersgilt, die hier genoemt worden, S. Jans-Heeren.

Het Spuij-Gasthuys hadde een autaer met een choor afgeschooten. De capelle was gewijt door den E. Heere Niclaes de Nova-terra, suffragaen van Utrecht A° 1543 2 Novembris. Worden geregeert bij de deeckens van 't Sackedragers-gilt.

Van verscheyden Capellen.

1. De Wyncopers-capel in de Wynstraet ende is nu den ysere waech van de stadt; waervan de Wyncoopers de regeringe hadden. In dese capel was een autaer met een choor afgeschoten: alwaer dat de Minderbroeders alle morgen vroech-dienst deden.

2. Omtrent het groote hooft was een capel vant Schippers-gilt, alwaer nu het schippershuijs is. In de capel was een autaer met een hecking afgeschoten.

3. Op den Rietdijck stondt een capel, wordende geregeert bij de deeckens van 't cleen Schippersgilt, maer is nu een gemeen borgershuis. In de capel was een autaer met een choor afgeschoten.

4. De Vleeschcopers-kapel genaemt de cruyscapel wordende geregeert bij de bueren. In de capel was een autaer met een choor afgeschoten. Alhier worden eenige arme vreemdelingen ontfangen één nacht ofte twee.

5. Teegen over de nieuwe brug aen de lantsijde in een cleen steechken, was de capel van Maselaers: ende daer was een autaer in.

6. In den Crommen-ellenbooch was gefundeert een autaer [capel?] ter eere van Onse Lieve Vrouwe ende daer was een autaer in.

7. In de Vriesestraet was een capel, genaemt de Ploechcapel, daerin stont een autaer ter eeren van Onse Lieve Vrouwen; in welcke capelle oock geholpen worden de kinderen van St. Machuijt-sieckte. De bueren waren regeerders van dese capel. Maer is vercoft tot een gemeen huijs.

8. Int eynde van de Vriesestraet woonden de kinderen van den H. Geest; die nu gegeven is het clooster van de oude nonnen. Ende naderhandt sijn hier gecommen de Leprosen van buijten de Vuylpoort.

DE KERKEN DER HEERLIJKHEID SCHAGEN.

—

De volgende brief, waarin de heer van Schagen het domkapittel te Utrecht erkent als proost en deken van West-Friesland, bevat eene getuigenis van gewicht in den twist, die, naar luid van v. Heussens *Histor. et Not. Episcop. Harlem.* bl. 133, over de rechtmatigheid der aanspraken van vermeld kapittel gevoerd is. Evenwel ligt zijne eigenlijke waarde hierin, dat hij optreedt als verdediger van de rechten der Schagensche kerken die van ouds vrijdom van den send-penning genoten. 't Is om dit laatste vooral dat hij verdient bewaard te worden en hier eene plaats erlangt.

Eersamige Heren.

Ic hebbe wel verstaen, als dat mijn voirsaten heren van Scaghen Uwen voirsaten proesten ende Dekenen van Westfrieslant gunstich ende bijstendich in hunne rechten geweest hebben, gelyck ic mede in den menige wel zij te doen; ende dairomme behoren zoude, dat gyluyden heren van den capittelle mijnen kercken ende ondersaten laten gebruyken haren gueden ouden gewoenten ende rechten, gelyck uwen vorsaten gedaen hebben. So is waer, dat myn kercken van Scaghen, Barsingehorn ende Harinchuysen vrij hebben geweest van enige synodael pennin-

gen te geven hondert, twehondert jaren ende dairenboven, alzo lange, dat dair geen memorie van menschen contrarie is, of zij luyden, pastoren van dien, hebben vrij geweest; die welcke gyluyden nu, tot versoke van die pastoir van Wij......., als zij yerduchten, in den meninge zouden wesen te belasten om synodael penninge of in contributie van dien te staen ende geven, mijnen pastoren van denselven kercken dairop moyelich zijnde. Dairomme ic tegenwoirdelick an u scrive, myn lieve heren, begherende zeer neerstelicke ende biddende, alsdat gij mijn kercken vurscr. ende die pastoren van dien laten gebruyken hair gueder oudergewoenten, dien zij over hondert jaren gebruyket hebben, gelickerwijss uwe voirsaten, heren ende proesten van den Capittelle gedaen hebben, opdat gij, myn lieve heren, selven geen saike en occasie en gevet die ouden gunsten ende bijstandicheyt, die mynen voirsaten heren van Scaghen uwen voirsaten heren proisten en dekenen gedaen hebben ende ic in den menige zij te aftervolgen, ingebroken te worden; want ic myn kercken gaerne houden zoude in alsulke vrijheden, als mijn voirsaten gedaen hebben. Hiermede zyt Gode van Hemelrijck bevolen in salicheyt.

Gescr. t' Scagen op ten huyse, den 7ten dach in Septembri anno [14]92.

(get.) Joost van den Borsselle,
her van Scaghen.

(Opschrift): Eersamige ende voirsinige heren, die dekene, proist ende capittelle van Utrecht, myn zeer bysondere prelaten en lieven heren.

Naar 't oorspronkelijke op papier, bewaard in 't Provinciaal Archief te Utrecht in den "*Recueil van Brieven*" A, 1380—1497, bl. 126.

Hoe de schrijver des briefs in het wijdvertakte geslacht der van Borselens moet worden te huis gebracht, blijft

ons duister. Ons vermoeden viel aanvankelijk op Joost Adriaansz. van Borselen, die in Kok's *Vaderl. Woordenb.* en in van Leeuwen's *Batav. Illustr.* ons gegeven is in de rij der Van Borselens van der Hooge; maar dan zou, behalve den naam, bijna al het daar vermelde dwaling zijn, wat moeilijk valt aan te nemen. Uit deze *Bijdragen* IV, bl. 38 blijkt, dat hij gehuwd was met Josina Albrechtsdr., erfdochter van Schagen, bij wie hij geene kinderen schijnt te hebben verwekt, omdat zijne vrouw na zijn dood de heerlijkheid Schagen vermaakte aan haren neef Jan van Schagen, in wiens geslacht het bezit verbleef tot aan het jaar 1658. (Zie *Tegenw. Staat* VIII, bl. 435.)

J. H. HOFMAN.

OUDE NIEDORP.

1494–95.

—

Onderstaande drie brieven, reeds vermeld op de *Volglijst der Oorspronkelijke Brieven*, door den Heer A. M. C. Asch van Wijck afgeschreven uit de archieven der Vijf Kapittelen te Utrecht (Kronijk van 't Histor. Gen. II, bl. 102, 103, 105/6), maar, zoover wij weten, niet in het licht verschenen, werden door ons ontleend aan het archief der provincie Utrecht, en worden hier in druk uitgegeven, omdat zij tot de geschiedenis van het kerspel Oude-Niedorp een nuttige bijdrage leveren. Tevens doen zij een eigenaardig licht uitschijnen over de verhouding van Graaf Philips I van Holland tot zijn stadhouder; of als deze niets te wenschen overliet, leveren zij het bewijs, dat het beweeren van v. Heussen en

v. Rijn (Bisdom Haarlem, bl. 261 der groote uitgaaf), als zoude de kerk van St. Werferd te Oude-Niedorp „door de Graven van Holland begeeven" worden, niet aan alle zijden de proef kan doorstaan. Ook kunnen zij wellicht dienen, om een tipje op te heffen van den sluier des geheims verspreid over het jaartal van de *Informatie A*, in de vroegere afleveringen dezer Bijdragen herhaaldelijk benuttigd en gesteld op het jaar 1494. Prof. Fruin in zijn Voorbericht tot de INFORMATIE VAN MDXIV, bl. VII, doet zien, dat eerstgemelde Informatie is „begonnen te doen „binnen der stede van Hoorn upten 10 dach in Maije" en geeindigd te Delft den 30 Juni van hetzelfde jaar. Willen wij nu al aannemen dat de informatoren zich van Hoorn rechtstreeks naar Oude-Nierop begaven, dan kan M[r] Claes Claesz. in 1494 daar toch geen pastoor zijn geweest, wijl de wedem destijds aldaar ledig stond. Immers op 15 Mei 1494, zooals onze eerste brief doet zien, was er reeds „questie... ter cause van die cure ende pastorie van Oude Nijendorp", welke toen door den stadhouder aan „eenen scamelen armen priester, genoemt here Barwout" vergeven was, die er ook „syne investiture ge„nommen ind possessie gehad heeft." De derde brief bewijst, dat op 31 Maart 1495 de zaak in hooger beroep nog hangende was. Mag men hier het paaschjaar aannemen, dan kan H[r] Claes Claesz. niet voor de maand April van het jaar 1496 als pastoor van Oude Nierop zijn opgetreden.

J. H. HOFMAN.

I.

Eerwaerdige, Discrete, Voorsienege ende Wijse Heren, ende speciale Vrundten.

Tot onser kennisse es gecomen hoe datter questie voor uluyden hangende is ter cause van die cure ende pastorye

van Oude Nyendorp in Westvrieslant; welcke curen ende pastoryen zoe wij manteneren dat tot onser collatie ende ghifte staet uuyt crachte van onser officie als stadthouder van Hollant etc., zoe dat wij deze voors. cure puyrmentlicke om Goidswillen eenen scamelen armen priester, genoemt here Barwout, gegeven hebben.

Nu es waer, zoe wij verstaen hebben, dat eenen anderen bij importunen vervolghe dese selve cure geimpetreert ende vercreghen soude hebben, niet jegenstaende dat andere stedehouders onse voorsaten in officie dese selve cure gegeven hebben gehadt; ende alsoe wij dan niet arger van condicien noch minder van authoriteyt en zijn dan die andere. die voor ons geweest hebben, soe bidden wij ende versoucken zeer hertelicke ende mit arnste aen Uwer Eerwaerdicheyde, dat ghy, ter liefsten van ons ende om ons t' onderhouden in onser possessie, die voirs. presentatie by ons gegeven den voors. heeren Berwout wilt laeten haer effect sorteren. In 't welck doende ghy, ons zeer lieff ende danckelicke doen zult; dat wij wederomme jegens Uwe Eerwaerdicheyden versculden ende verdienen willen. Dat kenne God almachtich, die U Eerwaerdighe, Voorsienege, Discrete, Wijse Heren ende Vrunden sparen en bewaren wil in salicheyden. Gescreven in den Hage den 15en in Meije a° [14]94.

Johan Grave tot Egmont etc. Stadthouder Generael van den landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant.

(get.) Die gl. uwe
J. D'EGMONDT.

(Opschrift:) Die Eerwaerdige, voorsienige ende wyse heeren, die heeren van den capittelle van den Dom tot Utrecht, mijn sonderlinge lieve Heeren ende goede Vrunden.

(Naar 't oorspronkelijke op papier, bewaard in den „*Recueil van Brieven*" A, 1380—1497, bl. 148.)

II.

Philips, Ertshertoge van Oistryck, hertoge van Bourgonien, van Brabant, Grave van Vlaenderen van Hollant, etc.

Lieve Bezonderen.

Alsoe onlancx geleden vacerende ende opstaende die kerke van Nyedorp in onse heerlicheit van Westvriesland, staende tot onser ghifte ende presentacie, ter causen van onss rechte van patronnaetscepe, ende tot Uwer institucie; Wij deselve kerke gegonnen hebben onsen welgeminden cappellaen ende huusgezinne, heer Robert Robins presbytere, daertoe nut ende bequaem zynde, ende hebben U denselven heer Robert totter selver kerke ende pastorye by onsen openen bezegelden brieven duechtelyck gepresenteert. Ende hoewel die voirs. heer Robert aen U begeert ende versocht heeft gehadt, hem te willen gonnen ende verleenen die invertiture ende possessie van der voirs. pastorye ende kercke, nair uuytwijsen onse voirs. brieven van praesentacie, niet min ghij hebt des weygerende ende in gebreke geweest; 't welcke ons zeere verwondert. Ende hierom scriven wij tegenwoirdelick aen U, begeerende ende versouckende zeere ernstelick dat ghij den voirn. heeren Robert Robins van stonden aen gheeft ende verleent die investituir ende possessie van der voirs. kerke ende pastorie van Nijedorp, nair uuytwysen onse voirs. brieven van praesentacie, die wij gesloten zijn te doen volcommen ende sorteren hoir vol effect; ende van derselver kercke ende pastorye doet, laet ende gedocht[1]) denselven heer Robrecht mitgaders van den rechten ende vruchten daertoe staende rustelick, vredelick ende vulcommelick genieten ende gebruycken, zonder meer betrecks oft weygeringe daerinne te maken in enniger ma-

1) Gedoogt.

nieren; ende emmer hierinne zoe doet, dat wij reden hebben mogen des te vreden te zyn.

Lieve Bezondere, God zy met u. — Gescreven in onse stadt van Mechelen, den 23 dach van Meye anno [14]94.

(get.:) PHILIPS.

(lager stond:) HANETON.

(Opschrift:) Onsen Lieven, Bezonderen Deken ende Cappitularen van Utrecht ende an den proost van Westvrieslant, ende elken zonderlingen.

(Naar 't oorspronkelijke stuk op papier, bewaard in bovengemeld boek bl. 149.

III.

Eirbere ind Wijse, Voirsichtige, Lieve, Gemynde Vriende.

Soe wij heren Barwout versien hebn mit der kircken van Nyerop als Stathouder van Hollant na vermoigen onser commissien ind gelyck anderen onse voirsaten lange jaren voir gedaen hebben gehadt, dairup dieselve here Barwout syne investituer genommen ind possessie gehadt heeft; — hebn Uwe Eirberheide dairenboven naderhant eynen geheiten Robert Robyns op eyn presentatie, hij licht uit quader informacien van onsen alregenedichsten Heren Roemsch Koninck verkregen mach hebben, inder vurs. kerck mit eyner sentencien gestalt ende onse gifft te nyete gedaen, dat ommer onbehoirlick is, soe wij ind onse voirsaten stathouders van Hollant die collacie van der ind meir kerken ind beneficien seir vele jaren beseten ende gebruickt hebn gehadt ind nu noch hebben; dairenboven U ons werltlicker jurisdictien onderwonden ind den kerkmeisters van Nyerop geboden, op sekeren penen den vurg. Robbert die sloetelen van der vurs. kircken ind oick die vruchten aver te leveren, baven dat vurs. Barwout van Uwe sententien heeft appelliert ind

noch an den rechten dairaff steet, dair ons oick wat seir vremde toe is[1]), ind omme dat wij nyet gerne verkurt en weren an 't selve onse vöirsaten ind wij sus vele jaren ind lange tot noch toe beseten ind gebruckt hebn gehadt. Begeren wij van U mit ganssen ernste omme alles besten ind gevoughs wille vrientlick, sulcken gebot tot Nyerop an die kirckmeisters ind anders gedaen te laten, thent dat recht van den appellant gesleten ind geëyndt is, opdat ons nyet van noiden en sall derven wesen, sulck wederomme an den jurisdictien ind anders, gij in onsen bewynde liggen hebt, te doin. Ind Gemynde Vriende, hyrinne wilt nu voirt des besten ramen ind [U] soe hebben, dat doch gheenre vorder swairheit off onleden dairoff noit en dorve wesen, die wij doch liever verhuedt segen [2]); — kenne Got onze Here, [die U] in syner heiligen hueden selich ind gesont gesparen wille.

Gescreven in den Hage opten lesten dach van Merte anno Domini [14]95. [3])

Johan Greve t'Egmont, here tot Bair, Stathouder Generael van Hollant, Zeelant ind Vrieslant.

(get.:) J. d'Egmont.

(Opschrift:) Den Eirberen ind Wijsen, Voirsichtigen Heren Deken ind Capittel van den Doem t'Utrecht, onsen gemynden Vrienden.

(Naar 't oorspronkelijk stuk op papier, bewaard in 't zelfde boek. bl. 169.)

---

1) 't Geen ons ook zeer vreemd voorkomt. 2) Zagen.

3) Den Hofstijl in den gewonen overbrengende verkrijgt men, wijl Paschen in 1495 op 19 en in 1496 op 3 April viel, hier het jaar 1496.

HET NECROLOGIUM

VAN HET VOORMALIG DOMINICANER-NONNEN-KLOOSTER TE LEIDEN.

—

De hier volgende geschiedkundige bescheiden berusten in originali onder n° 469 der MS^s van de „Bibliothèque de la Ville et de l'Université de Gand"; zij werden ons ten gebruike welwillend verstrekt door den WelE. Heer Archivaris, waarvoor hier nogmaals onze verpligte dankbetuiging wordt herhaald.

Ik durf veronderstellen, dat de publiekmaking dezer stukken eenigermate dienstig zal wezen ter toelichting en aanvulling van de mededeelingen omtrent het Dominicaner-nonnen-klooster, bijgenaamd: „Maria Magdalena ter Jacobinesse", van Leiden, reeds gedaan: b. v. in de Batavia desolata Dominicanorum van P^rBernardus de Jonghe, in het Geschiedkundig overzigt der kloosters en abdijen in Holland en Zeeland van Dr R. C. H. Römer, en elders. Immers uit onze tot heden toe onbenuttigde bron is thans met genoegzame zekerheid uitgemaakt, dat het Maria Magdalena klooster, niet in 't jaar 1400 maar wel in 1447 of kort te voren is gesticht; daar Machtildis Johannisdochter, die in de Batavia desolata op bl. 175 voorkomt als priorin, en kooperesse ten jare 1446 van een huis voor zich en hare medezusters, kwalijk eene andere zijn kan, dan de Soror Machtildis Johannis, monialis, die in onzen doodenlijst betiteld staat als „fundatrix hujus conventus in statu Sororum de poenitentia." Deze eerste priorin nu, stierf in 't jaar 1490. Nog veertien andere zusteroversten, waaronder eene, die tevens te Blanckenburch bij Bremen als priorissa en reformatrix

wordt geprezen, worden mede aan de vergetelheid onttrokken. Hetzelfde is te zeggen van acht geestelijke leidsmannen of biechtvaders der Zusters, waarvan sommigen later als mannen van geleerdheid en aanzien in de beroemde Preekheeren-orde mogten optreden: de gansche lijst in een woord, roept uit het verleden, eene rustige kloosterbevolking voor den geest, gelijk zij meer dan eene eeuw, boetend en biddend, zich bewoog te Leiden op Rapenburg; op dezelfde plek alwaar, sints 1578 de Hooge school haar zetel heeft gevestigd.

Het necrologium dat wij afschreven, was dubbel; dat is: eerst werden de overledene zusters alléén vermeld, zijnde gerangschikt naar het overlijdensjaar; op de tweede plaats was de orde van dag en maand, gelijk in het Romeinsch martelaarsboek, gevolgd; en tevens waren alhier mede ingeschreven andere personen die betrekking op het klooster hadden.

De eerste lijst wordt letterlijk weêrgegeven, met bijstelling, tusschen haakjes, van nadere tijdsbepaling, die overgenomen is uit den tweeden lijst, waaruit ook de priorinnen, de confessarii enz. ontleend zijn.

A. V. LOMMEL *S. J.*

Hierna volghen die namen der Susteren, die sijn ghestorven binnen der tijt dattet clooster ghestaen heeft, ende in wat jaren ende in wat staet als nonnen, conversinnen of van die derde regel. Ende daer men bescreven vint in „statu monialium", dat sijn die geen, die dat witte scapulier ghegeven is ende dair in professie ghedaen hebben; mer die zwarte wijl niet ontfangen en hebben ende ghestorven sijn; eerdat haren tijt van wijlinghe overghecomen was, of die oick dair niet toe gheleert en waren, om die zwarte wijl te hebben. Ende die in haer yerste jaer sterven die sel men scriven novicia.

Hier sal oick in gheteykent staen, wie priorinne of supp-priorinne gheweest hebben in desen convent, nochtans en ist niet van node, dat men in den boeck, dair men die ghestorven Susteren des nachts uut condicht, ijemants dienst sal setten, dan die priorinne gheweest hebben Men macht oick laten of men wil. Dan die ghenen die priorinne sterven, die behoeft men in te scriven aldus „priorissa defuncta." Mer in desen navolghenden namen die hieran malcander volgende ghescreven staen, sel men als voerscreven is dien gheene die „priorinne" of „suppriorinne" gheweest en hebben, inscreven.

Dit navolghende sijn die namen der ghestorven Susteren:

S^r^. Katharina Nicolaii soror de poenitentia S. Dominici. † 1451. [1 Aug. 1457.]
„ Johanna Gheraerdi soror de poenitentia S. Dom. † 1451. [6 Aug. 1450.]
„ Katherina Johannis monialis. . . . . † 1457. [13 Jan.]
„ Margareta Wolteri monialis quondam suppriorissa hujus conventus. . . . . † 1458. [5 Apr. 1453.]
„ Agatha Johannis in statu monialium † 1459. [17 Sept. 1563?]
„ Maria Johannis conversa. . . . . . † 1462. [17 Febr.]
„ Katherina Petri de Goes in statu monialium. . . † 1462.
„ Katherina Matthaei de Goes monialis suppriorissa et procuratrix hujus conventus . . . . † 1463.
„ Agatha Simonis monialis quondam priorissa hujus conventus. † 1463. [21 Sept.]
„ Ymma Johannis monialis. . . . . . † 1465. [15 Aug.]
„ Katherina Andreae conversa . . . . † 1475. [28 Oct.]
„ Elisabeth Bethonis monialis . . . . † 1473. [13 Nov.]
„ Aleydis Hugonis monialis . . . † 1475. [14 Feb. 1497.]
„ Barta Jacobi monialis. . . . . . . † 1476. [6 Jan.]
„ Gheertrudis Petri monialis quondam priorissa hujus conventus. † 14 76.[12 Mart.]
„ Margareta Leonardi de Gaudano monialis † 1476. [21 Apr.]
„ Maria Johannis monialis. . . . . . † 1477. [1 Mart.]
„ Barta Jacobi monialis. . . . . . . † 1477. [13 Jul.]
„ Barbara Johannis monialis . . . . . † 1479. [14 Aug.]

Sr. Margareta Balduini in statu monialium fundatrix hujus conventus . . . . † 1480. [17 Jun. 1481.]
" Jacobi Florencii monialis . . . . . † 1482. [24 Feb.]
" Adriana Bethonis [de Goes] monialis . † 1483. [31 Maii.]
" Margaretha Goessivini conversa . . . † 1483. [1 Jul.]
" Elisabetha Josephi monialis quondam priorissa hujus conventus. † 1484.
" Maria Hugonis monial. [pora?] priorissa in statu monialium hujus conventus . . . . † 1490. [7 Mart.]
" Mechtildis Johannis monialis fundatrix hujus conventus [in statu sororum de poenitentia] . . . † 1490. [26 Apr.]
" Diewera Frederici monialis . . . . † 1491. [20 Oct.]
" Elysabeth Doens conversa . . . . . † 1491. [31 Oct.]
" Barbara Theodrici monialis . . . . † 1492. [19 Maii.]
" Aleydis Wilhelmi de Trajecto quondam priorissa hujus conventus . . . . † 1494. [1 Jan.]
" Cristina Johannis monialis quondam suppriorissa † 1497. [1464] [13 Feb.]
" Katherina Theodrici monialis, quondam priorissa hujus conventus. . . . . † 1498. [4 Maii 1496.]
" Cornelia Jacobi soror de poenitentia S. Dom. † 1501. [6 Oct.]
" Margaretha Theodrici de Trajecto monialis † 1504. [22 Feb.]
" Maria Petri de Goes soror de poenitentia S. Dom. † 1504. [13 Mart.]
" Maria Martini de Goes monialis, quondam priorissa. † 1504. [23 Apr.]
" Katherina Theodrici monialis. . . . . † 1504. [3 Jul.]
" Aleydis Nicolaii monialis quondam suppriorissa. † 1504 [12 Sept.]
" Cornelia Hugonis monialis. . . . . † 1505. [22 Sept.]
" Elysabeth Theodrici in statu monialium † 1506. [13 Jan.]
" Johanna Gheraerdi monialis . . . . † 1507. [21 Feb.]
" Maria Wilhelmi monialis, quondam priorissa et suppriorissa et procuratrix hujus conventus. . . . † 1509. [7 Mart.]
" Aleydis Wilhelmi monialis. . . . . † 1509. [15 Mart.]
" Elysabeth Johannis, monialis, de Poelgheest. † 1509. [4 Dec.]
" Maria Petri de Delft soror de poenitentia. † 1510. [2 Jan.]
" Gheertrudis Nicolaii monialis, per longa tempora suppriorissa. † 1510. [18 Feb.]
" Katherina Mattei monialis, quondam priorissa et procuratrix. † 1510. [2 Jun.]
" Margharetha Pauli in statu monialium. † 1510. [18 Oct.]

Sr. Clemencia Cornelii soror de poenitentia. † 1510. [17 Dec.]
〃 Katherina Nicolaii conversa. . . . . † 1514. [3 Feb.]
〃 Hillegondis Mauricii monialis . . . . † 1515. [7 Sept.]
〃 Katherina Jacobi in statu monialium . † 1517. [13 Feb.]
〃 Jacoba Bettonis monialis quondam priorissa † 1518. [29 Apr.]
〃 Appollonia Martini conversa. . . . † 1518. [24 Dec. 1519.]
〃 Hessela Hesselii monialis . . . . . † 1520. [14 Apr.]
〃 Margaretha Martini monialis . . . . † 1520. [30 Nov.]
〃 Heyla Jacobi monialis . . . . . . † 1521. [25 Feb.]
〃 Clara Mauricii monialis . . . . . . † 1521. [4 Jul.]
〃 Syburgis Jacobi monialis quondam suppriorissa † 1521. [7 Aug.]
〃 Maria Nicolaii soror de poenitentia . . † 1521. [15 Dec.]
〃 Petra Reinardi monialis. . . . . . † 1522. [17 Feb.]
〃 Swana Johannis conversa. . . . . . † 1522. [15 Jun.]
〃 Agnes Gerytsdochter quondam priorissa. † 1523. [28 Jul.]
〃 Clara Simonis quondam priorissa hujus conventus et reformatrix in Blanckenburch prope Bremiam . † 1527. [8 Jan.]
〃 Adriana Gerardi soror de poenitentia † 1529. [13 Mart. 1526.]
〃 Jacoba Jacobi prima priorissa in Lieuwarda et quondam priorissa hujus conventus . . . . . . † 1529. [12 Aug.]
〃 Marnetta Jansdochter. . . . . . . † 1531. [18 Mart.]
〃 Magdalena Willemsdochter . . . . . † 1531. [18 Mart.]
〃 Dominica Lamberti soror de poenitentia † 1531. [29 Aug. 1530.]
〃 Elysabeth Cornelii soror de poenitentia . † 1531, [12 Nov.]
〃 Agatha Goswyni.
〃 N . . ? Levini.
〃 Fr. . . Florencii.
〃 Katherina Ghysberti.
〃 Katrijn Johannis. . . . . † 1540? [22 Oct.]
〃 Ghertrudis Judoci . . . . † 1549? [29 Oct.]
〃 Johanna Everardi.

PRIORINNEN.

Agatha Simonis . . . . † 1463.
Geertrudis Petri . . . . , ... † 1476.
Elisabeth Josephi. . . . . † 1484.
Maria Hugonis . . . . † 1490.
Mechtildis Joannis [de eerste?] . . . . † 1490.
Aleydis Wilhelmi. . . . . † 1494.

Katharina Theodrici. . . . . † 1498.
Maria Martini de Goes. . . . . † 1504.
Maria Wilhelmi . . . . † 1509.
Katharina Mathaei . . . . † 1510.
Jacoba Bettonis . . . . † 1518.
Agnes Gerrytsdochter . . . . † 1523.
Clara Simonis, [de reformatrix vanBlanckenbergh] . † 1527.
Jacoba Jacobi . . . . † 1529.

SUPPRIORINNEN.

Margaretha Wolteri . . . . † 1453.
Catharina Matthaei . . . . † 1463.
Christina Joannis [zij was in bediening a° 1464] † 13 Febr. 1497.
Aleijdis Nicolay . . . . † $\frac{4}{12}$ Sept. 1504.
Maria Guilielmi . . . . † 7 Mart. 1509.
Gertrudis Nicolay [per longa tempora]. . . † 18 Feb. 1510.
Wyburgis [Syburgis] Jacobi . . . . † 7 Aug. 1521.

BIECHTVADERS OF RECTOREN.

Fr. Rutgerus . . . . † 4 Sept. 1484.
〃 Adrianus de Brielis. . . . . † 10 Feb. 1485.
〃 Nicolaus de Leijdis. . . . . † 20 Aug. 1492.
〃 Joannes de Scherpenes, lector S. Theologiae et quondam confessarius hujus conventus . . . . . † 20 Jun. 1501.
〃 Nicolaus de Hoogstraten . . . . † 11 Jul. 1509.
〃 Andreas Hugonis de Delft S. Theol. professor quondam hujus conventus [confessarius?], secundus provincialis hujus provinciae Germaniae inferioris . . . . † 6 Mart. 1526.
〃 Arnoldus de Dötingen quondam confessarius hujus conventus et fundator ecclesiae. . . . . † 15 April 1576.
〃 Ludolphus van Assendelft. . . . . . † A° . . . . . ??

DRIE KLOPJES VOOR HET GERECHT TE LEIDEN.

—

Om de goede diensten den zendelingen en den Katholieken bewezen, verdienen de klopjes eene waardige plaats in onze kerkelijke geschiedenis. Zij zorgden voor de altaarbenoodigdheden, versierden de nederige kerkjes en boodschapten aan de huizen der Katholieken het door den priester bepaalde uur der godsdienstoefeningen. De volgende bijdrage door mij van een manuscript overgeschreven, afkomstig uit ons voormalig Dominikaner-klooster te Maastricht [1]), moge als een bewijs dienen met welke opofferingen dikwijls hun werk gepaard ging en hoe goed zij voor den rechter zich wisten te verdedigen.

Sententie teghens joffrouwen Hendrine, Hester ende Machtelt van Santhorst by klock-geslach gepronuncieert ende geplubiceert op 't Stadthuys tot Lyden den 10 *Martii* 1644.

Alsoo Mr. Willem de bont, schout der stadt lyden, voor die van de gerechte derselver stede in materie van correctie beclaeght heeft, joffvrouwen Hendrina, Hester ende Machtelt van Santhorst, ter saecke, dat sy gedachtens niet tegenstaende, dat al in de jaere sestien hondert

1) Het origineel der Sententie (zonder de antwoorden der klopjes) is te vinden op fol° XL van het Correctieboeck D. aanwezig op de Charterkamer te Leiden. In ons klooster te Tirlemont heb ik ook hetzelfde stuk teruggevonden. Onderaan was geschreven: „na exacte collatie conform gevonden aan het originaal ita attestor fr. V. Haantjens O. P. Mgr. Deze pater stierf in 1806 en behoorde tot het Maastrichtsche klooster.

een en veertigh in de maent junii by de voorn: schout ende twee schepen-meesteren deser stede inspectie gedaen synde, van derselver bewoonde huysinge aen de breedestraet alhier, ende aldaer boven de secrete en verboden toegangen, contrarie de keure deser stede daer bevonden synde, een opgeproncte Auetaer, oxales ende plaetsen teenemael geprepareert ende genoegsaem tot een formeele oratorium ofte tempel toegestelt om daerop, ende aldaer Papistische Misse ende andere Pauselycke superstitie te doen ende exerceeren, ende dat daerover als doen, eene van de gedaegdens voornoemt in persoon in de vergaderinge van den Gerechten op ten xix van deselve maendt junio ontboden ende verschenen synde, deselve aldaer is gelast 't voorschreven Auetaer ende oxael, gansch en geheel te removeeren ende doen wegh-neemen binnen den tydt van acht daegen daeraenvolgende, mitsgaeders geinterdiceert deselve niet weder op te stellen of te setten, op pyne van verbeurte van de selve Auetaeren, oxaelen ende alle de ornamenten van dien, ende bovendien te wesen vervallen in soodanige boeten ende correctiën als by de keure van dese stadt syn gestatueert teghens die geene, die haer huysen tot het doen van Papistische Missen ofte superstitien laeten gebruucken, deselve compareerende gedaegde alsdoen aengenomen heeft 't selve naer te komen, ende dien van de gerechte daerinne te obedieren ende gehoorsamen. Dat echter evenwel de voornoemde gedaegdens in tegen een van dien gecontinueert hebben, haere woonplaetsen tot het doen van de Misse ende andere verbooden Papistische exercitien te laeten gebruycken, waerover in Novembri des jaers 1642 Joffrouwe Hendrina ende in Novembri sestien hondert drie en veertigh Joffrouwe Hester van Santhorst, twee van de gedaegdens voornoemde, elx respectivelycken bekeurt ende achterhaelt synde naer haere gedaene defensie, in seeckere peu-

niele boeten ende mulcte, respectivelyck, seer civilyc syn gecorrigeert geworden ende oock wel weetende ende bewust sijnde, dat soo by de placaten van de Heeren Staeten generael, alsoock by de particuliere keure deser stede verboden is, dat niet meer als twee clop-susteren by den anderen mogen inne woonen, sy gedaegdens integendeel van dien tot noch toe meerdere clop-susteren in getaele by den anderen syn blyven woonen ende dat daerenboven sy gedaegdens noch op den derden van dese loopende maendt Martij, als wanneer die van de gerechte deser stede collegialiter waeren gekoomen voor haere woonplaetse, omme inspectie te nemen of oock de Auetaeren ende oxales aldaer mogte wesen geremoveert ende wechgenomen ende door haer Boodt hebbende doen schellen om ingelaeten te werden, sy gedaeghdens ofte eenige van deselve door de tralie siende, gewaer werdende de voorschreven gerechte, in de plaets van deselve, sulcx als wel behoorde, in te laeten ende de deuren te openen, de grondel voor deselve deure is geschooven ende alsoo denselven gerechte eenen geruymen teydt laeten staen wachten tot dat sij gedaegdens hadden geremoveert ende verberght het gunt sy wel wisten dat teghens de Placaeten van den lande ende particuliere wetten van dese stadt niet vry staedt in haer huysen te hebben ofte gebruycken, van welke verberginge ende weghneminghe die van de voorschreven gherechte 't gewoel ende gedommel op straet oock het sluyten ende ontsluyten van slooten hebben gehoordt, dat mede sy gedaegdens op den sesden van dese loopende maendt den voornoemden Heer Eyscher, die aen derselver Huys ende woonplaetse 's morgens kort na seven uuren ghekomen was om ondersoeck aldaer te doen op derselver ghedaegdens Huysinge, ende of aldaer niet werde geperpetreert, opt gedaen 't gunt by den Placate ende wetten van den lande en van dese stadt

is verboden, sy gedaegdens alsdoen derselver Heere Eyscher, in derselver ondersoeckinge ende oeffeninge van synen dienst, die deuren met toeschouvinge van de grendels voor deselve hebben geresisteert ende beleth syne functie vry en sonder verhinderinge te mogen doen, in voegen dat hy genootdrucht is geworden drie verscheyden deuren met gewelt op te slaen en op te smyten al eer hy in de binnenste vertrecken van deselve gedaegdens huyse heeft konnen komen, alwaer hy gekomen synde alsdoen gelyck mede op den derden van deselve maendt te voren heeft bevonden eene geprepareerde Auetaer, met noch een plaetse of oratorium toegeeygent om aldaer Papistische diensten ende Misse te konnen doen, alle welcke saeken alsoo niet alleen is een notoire overtreedinge, soo van de Placaten ende wetten van den lande, als van de keure deser stadt maer oock een grote stoutigheydt ende ongehoorsaemheydt mitsgaders een voorgenomen wederspannigheydt ende kleynachtinge, ja dat erger en noch quader is, eene Notoire resistentie tegens de justitie ende haere wettige Magistraet in de oneenigheydt, ende sulx van seer quade gevolge, dewelcke in eene welgestelde regeringe niet kan noch mogen getollereert werden, maer andere ten exemple ende afschrick gestraft werden, so is, dat die van de gerechte der voorsz. stede gesien des schriftelyken eysch tegens de voorn. gedaegdens gedaen ende daertegen gehoort joffvrouwe Hester ende Machtelt van Santhorst, die byde in persoon voor den voorschreven gerechte verscheenen synde, hare defensie soo voor haer selven, als oock van wegen haere suster Hendrina van Santhorst mede gedaegde in desen: die vermits haere indispositie, soo die voornoemde Joffvrouwen Hester ende Machtelt verklaerden selfs niet en was gecompareert: gedaen gesien 't geproduceerde ende geledt op alles dat in desen heeft mogen beweegen, doende recht in materie van

correctie, hebben de voornoemde joffrouwen Hendrina, Hester ende Machtelt van Santhorst gedaegdens in desen den tydt van ses aeneenvolgende jaeren dese stadt en vrydomme van dien ontseydt, gelyck sy denselven ontseggen by desen, belastende dien volgens de voornoemde gedaegdens, aen de gecorrigeerdens binnen den teydt van driemaels vier en twintigh uyren daeruyt te vertreckken, sonder gedeurende den voorschreven teydt van ses jaere daerinne wederom te mogen komen, noch deselve eenigsins te frequenteeren op pyne van swaerder straffe ende correctie, mitsgaders deselve gedaegdens gecondemneert in de kosten ter sake van desen gevallen ende gedaen ende den voornoemden Heer Eyscher syn voorderen eysch ende conclusie tegens de gemelde gedaegdens gedaen ende ghenomen ontseijt. Actum den 8 Martii 1644.

Antwoordt van Joffrouwen Hendrine, Hester, ende Machtelt van Santhorst teghens de beschuldinge van Meester Willem Bont schout, gedaen aen de E.: Heeren Burgemeesters ende Heeren van de gerechte van Leyden.

Het eerste stuck van beschuldinge, dat wy souden tegen de Placaten ende beloften by ons gedaen, gecontinueert hebben met houden van Autaer ornamenten, Predickplaetse etc.

De Heere Schout is niet machtich te noemen eenige ornamenten oft Misgewan of yet van alles, 't geen by de onse in 't gebruick is tot de Misse of praedicatie behalve wassekaersen, ende beelden in de kamer hier en daer hangende, die wy noyt en hebben verstaen ongeoorlooft te sijn. Wat den Autaer aengaet, wij hebben overlangen in plaetse van dien een ledecant in de kamer gestelt, sooals de Heeren 't selve gesien hebben ende de kasse, die de Heer Schout den autaer wilt noemen hebben VV. EE.

mede gesien, als oock onlangs de Heeren gedeputeerde visiteurs uyt den Haghe, sonder int minsten 't selve te bestraffen ende voort verklaren nog voorwaer noyt gemeynt te hebben, dat hetselve teghen de Placaten konde wesen, gemerckt daer geen kerkendienst aen gepleecht en is, ende plaetse daer deselve kaste staat soo clyn is, dat de Heeren selfs wel konnen oordeelen geen plaets te syn voor eenige vergaderinge, maer een clyn bidtkamer voor ons eygen huysgenoten, ende is de Heer Schout niet machtigh te betoonen 't sedert de boete van ons lest gegeeven dat wy oyt Misse of praedicatie in huys hebben gehadt, niet tegenstaende alle neerstigheijt van hem is gebruickt geweest om ons te achterhaelen.

Het tweede stuck.

Dat wy langen teydt meer als twee clop-susters by des anderen gewoont hebben.

Antwoordt.

Is ons weeten van niemandt verstaen geweest, dat de Heeren souden verboden hebben byeenwooninge van gesusters, wy en verstaen oock niet, dat op ons past den namen van cloppen, gemerkt ons die niet meer toe en komt als andere ongehoude persoonen, ende so de Heeren haer stooten aen onse kleedinge, willen ons geern aenstellen na hetgeen de Heeren dies aengaende sullen mogen ordonneeren naer onsen staet en conditie.

Het derde stuck.

Dat wy den 3 Maert 1644 de E.E. Heeren van den gerechte niet hebben binnen gelaeten maer voor de deur laeten staen, om ondertusschen de camers van Altaer ende ornamenten leedigh te maeken, so dat de Heeren op de plaets commende, niet souden gevonden hebben, als twee

wassekaerssen en Marienbeeldt ende plancken rontom met banken beset.

Antwoordt.

Is waer dat wy de E E.: Heeren langer als ons lief was lieten voorstaen, doch de reeden van de Heeren Schout is de rechte niet ende syn bereedt met eede te verclaren niemandt op dien teydt in huys gehadt te hebben, daer wy nog voor becommert waeren, als onse suster die sieckelyck wesende, haer zou geschaemt hebben de Heere te sien voor haer bedde vergadert, hoopen de Heeren niet qualyck sullen nemen 't geen uyt eerbaerheyt ende eerbiedigheyt tot de Heeren geschiet is. Wat aengaet de bancken, die zyn vast aen de kamer getimmert, ende soo sy over jaeren gesien syn van de Heeren borgemeesteren, dewelcke doen op de bancken niet hebben gesproken, maer lieten hen genoegen met het afbreken van 't oxael ende Autaer, ende toemetselen van eenige doorgangen van haer lieden geordineert te moeten gestopt te wesen.

Het vierde stuck.

Dat wy, den 6 dito, de Heer Schout met syn substituten resistentie zouden gedaen hebben, soodat sy genootsaekt souden geweest syn, de deuren te doen openslaen tot 3 toe, eer sy konde komen daer den Autaer, ornamenten en predickplaets waren. Ende dat zy daer soude gevonden hebben een kamer in forma van alles verciert ende gepreparecrt tot onsen kerckendienst.

Antwoordt.

Wy verstaen niet, de Heer Schoudt tot onsen huysen te doen hadde, gemerckt daer niet een enkel mensch was binnen gekommen, waeruyt hy vermoeden mochte eenige vergaderinge ende om inspectie te nemen den reghten tydt niet, smorgens als byna alle die in huys ende in de

beurte waeren noch sliepen, hoopen niet dat de Heeren quaet vinden, dat Eerlycke Dochters alle middelen ende gewelt te gebruicken, om mans, soo eerlyck die ooc syn, te houden uyt den kamer daer sy liggen rusten; meer hebben myn susters niet gedaen, want de Heer Schoudt ende dief-lyders kosten 's Heeren dienders niet kommen, daer sy willen wesen sonder een of meer van onse susters in 't bedde te vinden, wat aengaet den Autaer ende ornementen, de Heer Schoudt heeft meer niet gevonden als de Heeren 't samen den 3 Martij lestleeden en wy gemeynt dat het kamerken soo voor ons particuliere deurtje toegemaeckt de Heeren soms misnoecht hebben souden al wech genomen hebben, gelyck wy het Marienbeelt wech genomen hadden, merckende dat eenige van de Heeren over haer niet en genoegden.

fr. A. J. J. Hoogland,
Ord. Praed.

DE PAROCHIE MAASLAND-AMBACHT EN MAASLAND.

I.

Maasland, in het latijn Maselanda, verkort ook Maslanda geheeten (wel te onderscheiden van het Maasland, aan Maas en Waal, en in Noord-Braband gelegen, dat vroeger insgelijks Maselanda genaamd werd) is eene ambachts-heerlijkheid van Zuid-Holland; vroeger was het de grootste dier geheele provincie, en ligt ten zuidwesten der heerlijkheid van Schipluiden en Dorp-ambacht.

Haar kerkdorp Maasland behoort tot het kanton Vlaardingen, en ligt in de nabijheid dier stad, gelijk reeds een brief [1]) des Graven Willems den I van het jaar 1222 vermeldt, en wel op een afstand van twee uren gaans van Delft, aan het watertje „de Zuidgaach", hetwelk van ouds met den naam van „Vliet" bestempeld wordt.

De „Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden", (1746) schrijft van Maasland: „Het Dorp is fraaij; aangenaam „van gelegenheid met vrij goede huizen betimmerd en „doorgaans van welgestelde luiden bewoond welker meer„endeel zich met den landbouw en zuivelhandel geneeren"; doch thans, kunnen wij veilig zeggen, is het, zooal niet het schoonste dorp, dan toch één der fraaiste dorpen van geheel het Westland, en wat zijn welvaart betreft, behoeft het voor geen der dorpen van Defland onder te doen.

„De informacie der verponding van het jaar 1514" uitgegeven door professor Fruin, vermeldt:

„Willem Buys Janszoon oudt 74 jaer in den name van

1) Waarin hij 100 ponden uit zijne inkomsten te Delft, Pijnaker, Maasland en Vlaardingen vermaakt aan de kerk der H. Maagd te Rijnsburg.

„den schout Floris Gerritssen oudt 52 jaer, setter aldaer „ende Cornelis Janszoon bode in Maeslant, als gedepu„teert bij den dorpe aldaer, seggen bij eede upten 22en „in Octobri 1514, upt tinhouden van des voors. instruc„tie eerst,

„Upt 1e arle datter zyn in als, ryck ende arm 250 haert„steden, die gelden ende geven, ende daerenboven isser „82 of 83 arm, die met hemluyden niet en gelden noch „en geven daerof zy belast zyn, alzoe zij die onderhouden „moeten."

Evenals Oudewater moest het dan ook 33 soldaten in de smaldeeling der 6000 mannen van oorloge leveren.

Het getal huizen verminderde naderhand aanmerkelijk, want blijkens de verponding van het jaar 1632 waren er toen nog slechts 270 overig. In de 100 daaropvolgende jaren nam het echter weder grootelijks toe; immers op de lijst der verponding van het jaar 1732 worden 303 huizen geteld, 1 bleekerij, 1 koren- en 1 runmolen. Volgen wij nu de gewone berekening, dan komen wij tot de slotsom, dat er in het eerstgenoemde jaar omstreeks 1350, en in het laatstgemelde omtrent 1530 of 1540 zielen waren.

Thans heeft het eene bevolking van bijna 2400 zielen.

„De oude kronijken onzes lands (verg. kl. kolijn bl. „166 [1]) M. Stoke in „Dirk de tweede" bl. 18)" zoo verhaalt de bovengenoemde *Tegenw. Staat*, „spreeken van een „graafschap Maasland, „in hetwelk Keizer Otto III volgens „zijnen giftbrief van den jare 985 aan Graave Dirk de II „in eigendom schenkt, al wat hij te vooren in leen be„zeten had niet alleen in dit graafschap Maasland of Masa„landa; maar ook in Kinhem en Texla." (Miraeus Cod. don. piar. Cap. 12, Tom. I op. dip. p. 51.)

---

1) Bekend is echter de onechtheid van deze Kronijk.

„Indien men met den meesten hier door Texla, het land „van Texel, en door Kinhem, Kennemerland verstaat, „schijnt men Maasland nergens bèter dan aan den mond „der Maaze aan derzelver regteroever te kunnen te huis „brengen, en ter plaatse, daar thans de Ambachts-heer„lijkheid van Maasland gelegen is. Sommigen beweeren „wel, dat er in den brief van Keizer Otto III ten onregte „Masalant in plaats van Wasalant geleezen wordt (Vid. „Alting. Notit, Germ. Inf. p. II, pag. 198) 't welk men „op West-Vriesland duidt, maar voor deeze lezing wordt „geen oud Afschrift bijgebragt 't welk Maselant heeft. „Klaas Kolijn en Melis Stoke hebben de aangehaalde „plaatsen beiden in den giftbrief ook Maasland gelezen. „Klaar bescheid van dit oud graafschap vindt men der„halve niet."

Maasland was dus in overoude tijden een afzonderlijk graafschap, het graafschap Maasland geheeten, en had eerst een eigen graaf, die den titel voerde van graaf van Maasland. Later werd het echter met het overig gedeelte van Holland vereenigd, en aan de Graven van Holland geschonken.

De giftbrief door Keizer Otto III te Nijmegen den 25 Augustus 985 gegeven, luidt:

„In nomine Sanctae et individuae Trinitatis Otto divina „favente clementia Rex......... totum, quod nostra regia „concessione in villa Sunnemere dicta, beneficiario usu „usque modo habuit cum omni utilitate illuc aspiciente ei etiam in proprium deinceps tenendum donamus.........

„Ad haec etiam totum, quod de nostro jure in pago „Texla nuncupato, in beneficium tenuit, cum omni utili„tate ab hoc appendente; excepto quod vulgari lingua „dicitur Huslada, ad integrum sibi in proprium tradidi„mus in comitatibus ita nuncupatis: Masalant, Kinhem, „Texla."

Het is waar, deze schenking was evenals de beleening geschied tegen het recht der Bisschoppen van Utrecht, die van de vorige Keizers het eigendom van geheel Holland verkregen hadden, maar daaraan stoorde men zich toen niet veel.

Welke waren nu de grenzen van dat graafschap Maasland, of liever, hoever strekte zich dat graafschap uit? Ten noorden strekte het zich uit tot aan het burggraafschap van Leiden, ten zuiden tot aan de Maas, ten oosten tot aan de rivier de Lier, welke het van het Marktgraafschap Vlaardingen scheidde, en ten westen tot aan den Oceaan. Het omvatte dus het vroegere Dijkgraafschap en waterschap Delfland.

Ook getuigen de burgten, welke Maasland vroeger bezat, van zijn vorig aanzien. Zij waren drie in getal: „het slot de Hoeve, het huis te Velde, en het kasteel Hofdijk."

„*Het slot de Hoeve*", zooals de Tegenw. Staat der Vereenigde Nederlanden verhaalt, „stamhuis van jonker Matthijs van den Houve, schrijver van de bekende Handvestkronijk stond voor deezen een vierdedeels ten westen „van Maasland in den Dijkpolder. Het plagt met tien „morgen lands te leen gehouden te worden ten deele van „de Huize van Wassenaar. In den jare 1636 zag men er „nog eenige muren van overig. (Zie van den Houve, „Handv. Kronijk bl. 124, 186.) Tegenwoordig vind men „er niets meer van dan eenige grondslagen met een boomgaard en Bouwhuis." „Dit slot", zegt Bakker en van Ollefen, „is waarschijnelijk gesticht door Jonkheer Johan „van der Houve, die in den jaare 1405 leefde, en den „Heer van Arkel, tegen Hertog Jan van Beiëren gediend „heeft. Het heeft ten wapen gevoerd, Drie zwarte vioolen „op een zilveren veld." De bouwmanswoning, welke deszelfs plaats beslaat, kunnen wij er bijvoegen, volgens van der Aa, „27,46,72 bund. groot", draagt nog heden

den naam van „de Hoef", en behoort thans aan de Armen der Protestantsche gemeente, daaraan voor eenige jaren door de eigenares ten geschenke gegeven.

„In denzelfden Dijkpolder", vervolgt de Tegenw. Staat, „tusschen Maasland en Maassluis stondt in oude tijden „mede het *Huis te Velde*, weleer met deszelfs landen bij „het oud adelijk geslacht van Velde te leen gehouden „van de Graaflijkheid van Holland en van de Heerlijk„heid van Voorne, doch thans onleen." (Zie Bleiswijk Nared. B.) „Men vindt van dit Huis geen andere over„blijfsels dan eenige grondslagen en den omtrek van des„zelfs Graften met de benaaminge van de Veldwooning, „die aan het Boerenhuis gegeven wordt." Bakker en van Ollefen melden nog: „het Huis te Velde is waarschijn„lijk van ouder herkomst dan dat van de Hoeven; want „in den jare 1334 werd hetzelve reeds bezeten door Heer „Floris van de Velde; en in den jare 1225 stond onder „de edellieden van Holland reeds bekend Hendrik van „de Velde." „Ten wapen voerde dit huis vroeger een zwarte „springende eenhoorn, met een gouden hoorn op een „zilveren veld."

Wat „de Tegenw. Staat" ons mededeelt, is echter niet volkomen waar, „het huis te Velde stond niet tusschen Maasland en Maassluis, maar ten westen van Maasland. De boerenwoning, die naar van der Aa 67,9300 bunders besloeg, maar thans veel kleiner is, wordt nog altijd „het huis te Velde" geheeten, alhoewel zij het opschrift draagt van „Veldwoning", eene verwarring ongetwijfeld van deze met de veldwoning, die voorheen ten zuiden van Maasland stond tusschen deze plaats en Maassluis.

Van het derde slot, *„het kasteel Hofdijk"*, spreekt de Tegenw. Staat niet, en toch schijnt dit het voornaamste der drie burgten geweest te zijn. Bakker en van Ollefen vermelden wel eene plaats „Hofdijk" die namelijk: welke

aan de Ridders der Duitsche orde gegeven werd, maar dit was een geheel ander „Hofdijk", dan „het slot Hofdijk" dat wij nu bespreken. Dit laatste slot „Hofdijk" stond met zijn hooge tinnen in den „Oudkampschen Polder", ruim een half uur gaans ten noord-westen van het dorp Maasland en behoorde aan het adelijk geslacht Hofdijk. Tegenwoordig, ten minste voor zoover wij met zekerheid weten, is er niets meer van over dan de naam „Hofdijk", die nog aan het land, waarop het eertijds stond, gegeven wordt. Wellicht ook wordt „de Heerenlaan" naar de Heeren van dit kasteel genoemd, en is de verhevenheid van den grond, waarheen deze laan geleidt, nog het overblijfsel van een huis, dat op deszelfs grondslagen opgetrokken was. Met meer dan 100 morgen lands, in den omtrek van dezen grond gelegen, behoort dit land thans aan de kommanderie van Utrecht.

Wie nu deze zoo aanzienlijke heerlijkheid van de Hollandsche graven weder in leen ontvangen heeft? Bakker en van Ollefen verhalen, dat zij den 30sten November 1583 voor een onsterfelijk erfleen uitgegeven werd aan Heer *Otto van Egmond*, heer van Kenenburg. Op dien tijd was het met Maassluis een en dezelfde Heerlijkheid, en het bleef dit tot op het jaar 1614, toen Maassluis tot een afzonderlijke heerlijkheid verklaard werd. „De Ambachts„heerlijkheid van Maassluis", schrijft de Staat der Vereenigde Nederlanden, bl. 534–35, „was voor den jare „1614 niet afzonderlijk, maar gemeen met die van Maas„land doch om den aangroei van dit Dorp" (Maassluis) „en de vermenigvuldiging van inwoners werd er op ver„zoek van Jonker Jacob van Egmond, Heer van Kenen„burg, en Ambagtsheere van Maasland door 's Lands „staaten op den 4den Maart deszelfden jaars oktrooi ver„leend om Maaslandsluis als eene bijzondere Ambagts„heerlijkheid af te scheiden van Maasland, en in dit nieuwe

„regtsgebied een Schout, en andere Amptenaaren en Be-„dienden, afzonderlijk aan te stellen. De stad Delft kant-„ten zich in den beginne tegen het verleenen van dit „Oktrooi, maar bewilligde naderhand in hetzelve, onder „voorwaarde, dat bij voorraad binnen het Dorp van Maas-„landsluis een regtbank zou worden opgeregt, die alleen „strekken zou om het Dorp en het ligchaam der Plaats „zonder eenig regtsgebied of regtspleeging te mogen oeffe-„nen over de landen en Ingezetenen buiten het getim-„merte van den Ring van 't gansche Dorp (Maassluis) „maar dat dezelve zouden moeten blijven te regt staan „voor de Geregte van Maasland als van ouds. Niettegen-„staande de scheiding van Regtsgebied zijn de Heerlijk-„heden van Maasland en Maaslandsluis in onafgescheidene „bezitting van dezelfde Ambagtsheeren gebleven."

Wij zien deze Ambachts-heerlijkheden ten jare 1746 in het bezit van de „van Wassenaars."

„De Ambachtsheerlijkheid van Maasland behoort aan „Vrouwe *Maria Kornelia van Aerssen*, Baronesse Douai-„riere van Wassenaar enz. enz., welke volgens 't gebruik „in alle Ambagts-heerlijkheden, de aanstelling van den „Schout, Secretaris en Boode heeft, en de scheepenen „kiest. Doch hetgene hier en te Maaslandsluis iets bijzon-„ders is, de zetters, door sommigen ten onregte Burge-„meesters geheeten, en die zeven in getal zijn, worden „door de Baljuw van Delfland verkooren, en in de hooge „vierschaar van dit Baljuwschap beëedigt. Tot deze ver-„kiezing wordt aan hen na voorafgaande goedkeuring der „Ambagtsvrouwe, een nominatie van een dubbel getal „overgeleverd." (Tegenw. Staat.)

Maasland heeft natuurlijk vóór 1559 behoord tot het Bisdom van Utrecht [1]), en van daar wellicht ook, dat

---

1) Zie de breve van Pius IV. bij v. Heussen en van Rijn. Dl. II. p. IV.

toen alle tienden onder Maasland aan de Domkerk van het stift geschonken waren, gelijk volgens van Heussen, een blaffert of lijst van de goederen dier kerk vermeldt. Deze blaffert is gewis dezelfde, als die, welke de Staat aan het jaar 866 toeschrijft, en waaruit zij dan met recht de oudheid van Maasland bewijst.

In de geschiedenis van W. Heda lezen wij onder de bona et immunitates Ecclesiarum Trajectensium: „In „Maseland de omni decima Sancti Martini totum et ad „integrum", maar of deze Commemoratio de rebus S. Martini ecclesiae Trajectensis, quae jam olim ibidem a fidelibus traditae sunt, (zooals zij in libro Cathenato Salvat. et archivis Collegiorum Traject. genoemd wordt), die blaffert is door van Heussen en de Staat bedoeld, weet ik niet.

Thans zijn de tienden, voor zoover er zich nog bevinden, en die tot in den laatsten tijd toe alle jaren geregeld verpacht worden op den Vrijdag van de zoogenaamde kermisweek, (waarin het feest der Heilige Maria Magdalena invalt), van de Balije van Utrecht, en van verschillende bijzondere personen.

Thans staat Maasland onder den Deken van Delft, doch in vroegere tijden was er ook een Dekenaat van Maasland. Volgens Buchelius in een noot op W. Heda worden „in libro Camerae dicto Ecclesiae Tr., qui et liber statu„torum dicitur", onder de dekenaten van het Utrechtsche Bisdom opgeteld: de Decanaten van Zuid-Holland, van Maseland, van Westlinge etc. etc. Hoelang het Dekenaat Maasland bestond, heb ik niet kunnen vinden. Van Heussen spreekt slechts van „het Dekenschap Delfland."

De kerk van Maasland, welke de „Tegenw. Staat" beschrijft als „van taamlijke grootte en oudheid", is met hare slanke en spitse toren en haar hoog koor, een schoon gebouw, dat om zijne fraaiheid en uitgestrektheid wel

verdient bezichtigd te worden, en dat veilig de schoonste dorpskerk van den ganschen omtrek worden genoemd. [1])

Zij staat midden in het dorp, is gëorienteerd en hoogst waarschijnlijk gebouwd door de ridders der Duitsche orde. (waarover later) Of er reeds vóór hen een kerk geweest is, heb ik niet kunnen vinden. Bakker en van Ollefen alleen melden, dat er waarschijnlijk reeds voor de 9de eeuw een gestaan heeft. Is dit zoo, dan zal het ongetwijfeld een houten kerkje geweest zijn.

De patrones der eerstgemelde kerk was de H. Maria Magdalena.

Behalve het hoofdaltaar van die Heilige bezat zij echter nog meerdere altaren, want, zegt van Heussen, „blijkens een handschrift raakende het dekenschap van Delfland en onder mij berustende, was er aan het outer van „den heiligen Apostel Andreas, en van den heilige maagd „Elisabeth eene prebende of altijddurende vikarij gesticht, „wier Vicaris de verplichting had wekelijks twee heilige „Missen te lezen.” Doch, al geeft die mededeeling ons eenig licht, gaarne hadden wij nog duidelijker verklaring gezien. Met recht toch, dunkt mij, mogen wij hier vragen, was er slechts één altaar aan de H. Andreas en Elisabeth beiden toegewijd, waaraan de Vicaris twee H. Missen lezen moest, of wel was er één outer toegewijd aan de H, Andreas, en één aan „de H. Maagd” Elisabeth, en was de Vicaris gehouden aan elk dier beide altaren wekelijks ééne H. Mis te doen? Bakker en van Ollefen houden het laatste, en het is ook wel het waar-

1) Bakker en van Ollefen melden van het koor dezer kerk: „Het choor „is bijzonder groot en de glazen er van zijn alle fraaij beschilderd.” Oud zijn echter deze glazen niet; en zij bevatten slechts wapens. Ook de overige glazen der kerk prijken nog met wapens, maar deze zijn insgelijks van later tijd, en waarschijnlijk door „de Staten” aan de kerk ten geschenke gegeven, zooals in meerdere plaatsen geschied is. (Kerk. Placaatboek.)

schijnlijkste. Doch er is nog meer. Wie toch kan die H. Elisabeth geweest zijn, welke hier den titel van „Maagd" ontvangt? Wel wordt er eene maagd Elisabeth onder de gelukzaligen geteld, doch niet onder de heiligen. Waarschijnlijk heeft van Heussen of zijn vertaler zich vergist. Wellicht stond er in het Handschrift *Elisabeth. V.*, dat zoowel *virgo*, als *vidua* kan beteekenen? Doch verder rijst de vraag: welke H. Weduwe, Elisabeth is het dan geweest? De heilige Elisabeth, Koningin van Portugal, wier feest den 8[sten] Juli gevierd wordt, of wel de heilige Elisabeth, weleer landgravinne van Hessen en Thuringen, welke wij den 19[den] November vereeren? Hoogst waarschijnlijk is het de laatste H. Elisabeth geweest, onder wier bescherming ook het eerste huis stond, dat de Duitsche orde te Utrecht opgericht had. Immers in de Chron. Ordin. Tent. lezen wij van Coenraet Lantgrave tot Doringhen ende tot Hessen Cap. CLIII (Zie Annal. Anton. Matt.) „Bij sijnre tijt wert Sinte Elisabeth van Gregorius „die IX Paus gecanoniseert, ende ter liefden van desen „meister Coenraet van Doringen, ende omdat hij Sinte „Elisabeth in Hessen in de stadt Marborch in des oirdens „huys begraven lach, so gaf die Paus Gregorius voirsz. „dat weerdige heylige ligchaam van der heyliger vrouwen, „ende die mantel, die haer bij miracul onversiens quam, „die noch tot Marborch is, ende meer andere dinghen, „die haer plegen toe te behoren, aan desen Meyster Coen„raet ende der Duytscher oirden te behouden. Ende die „Paus Gregorius voorsz. beval den Meyster, ende der „Duytscher oirden, dat se voortaen Sinte Elisabeth eren „souden, ende also hooch ende feestelick houden alle der „oirden daer, alse of sy Patronesse van der Duytscher „oirden waer, ende dat wert voirt in der oirden geset „tot eeuwigen daghen also te houden ende te bliven."

Het kosterschap, aan de kerk van Maasland verbonden

stond ter begeving van de Graven van Holland, en bracht jaarlijks de som van 11 Rijnsche guldens op. In het eerste deel echter van „van Heussen" worden „de costerien in absentie" opgeteld en daaronder vinden wij: „Maes-„landt mette scholasterie, 15 R. guldens." De verhooging van het kosterschap met 4 R. guldens diende dan zeker voor de scholasterie, welke er later aan toegevoegd kan zijn. Waar dit eerste school gestaan heeft? Wellicht wel naast de pastorie van de ridders der Duitsche orde, want zooals aan het huis, dat nog aan die orde toebehoort, trouwens wel te zien is, heeft ook het voorlaatste langen tijd tot school gestrekt, en het zou mij niet verwonderen, dat het vorige huis op dezelfde plaats insgelijks tot hetzelfde doel gediend heeft. Het eerstgemelde school is met zijn aanhooren op het einde der 18de eeuw door een zwaren brand in den asch gelegd en „bij die gelegenheid", schrijven Bakker en van Ollefen, „zijn vele papieren, „tot de secretarie behoorende, verbrand, vermits de toen-„malige schoolmeester voor den Heere Secretaris het schrijf-„werk verrichtte."

Hoe groot de parochie van Maasland was? De informacie der verponding van het jaar 1514, welke wij reeds aangehaald hebben, deelt ons mede: „Upt IIe arle, te weten, „upte menichte van den communicanten", seggen de gedeputeerden van Maasland, „dat naedat zij hueren „pastoer ondervraecht hebben, die niet commen en mochte, „zoe hebben zij 900 communicanten mit jonck ende oudt, „rijck ende arm." Dit getal kunnen wij ook stellen voor het jaar 1496 en voor den tijd der regering van Hertog Karel den Stoute, want volgens de informacie van die dagen was toen het aantal „haertsteden" even groot als in 1514.

In het jaar 1241 had er voor de kerk en voor de parochie eene belangrijke en blijde gebeurtenis plaats. Immers

Willem II, Graaf van Holland, (1235–1255) dezelfde, die in 1247 tot Roomsch Koning verkoren werd, en ten jare 1255 in den oorlog tegen de West-Friesen het leven in de rietvelden van Heer-Hugowaard [1]) verloor, schonk toen de parochiekerk met hare aanhoorigheden aan de ridders der Duitsche orde, die voorheen, en vooral in deze plaats zooveel nut gesticht hebben, dat de dankbaarheid wel vordert hunne geschiedenis, zij het dan ook slechts in het kort, mede te deelen.

De Duitsche orde dan, ook de orde van St. Maria genaamd, ontstond in het jaar 1190 bij het beleg van de stad Acca (Ptolemais, later St. Jean d'Acre. Zie *Ant. Matthaei*. Veteris aevi analecta. 1738. tom. V. pag. 656.) tijdens den derden kruistocht. Maar geven wij het woord aan den kroniekschrijver [2]) der orde die, het valt niet te betwijfelen, uit de beste bronnen heeft geput. Hij verhaalt dan: „als keyser Frederik doot was, en toghen veel „Duytsche Princen voir Akers, en ginghen daer mede „leggen den Coninck van Jherusalem te bate, ende Her„toch Frederick van Zwaven keyser Frederics anderde „soon, ende Hertoch Henrick van Brabant worden Hoofts„heren gemaeckt van alle den Princen ende volck van den „Duytschen landen. Ende Hertoch Frederick van Zwaven „ontfermede dit cleyn begryp van goetheit ende caritaet, „ende die borgers van Lubeck ende van Bremen deden van „gelycken, opdat op andere tijden 't volck te williger wair."

„Coninck Henrick van Jherusalem sprac: „„Onse oude„„ren ende voir Coninghen van Jherusalem hebben twe „„Ridder Oirden gefundeert ende helpen stichten, als die

1) Niet te Hoogwoud, zooals men gewoonlijk bij de schrijvers vindt, want hij werd te Hoogwoud slechts voorloopig begraven.

2) „Incertus auctor. Exemplum autum praeter illud, quod servatur Ultra„jecti in aula domus Teutonicae, quod sciam, aliud non exstat. Quantivis „pretii et insigne est, etc. Ant. Matt. Anal. praefatio ad Chron. p. 617.

„„oirde van den tempel ende oick van den Hospitael van „„Sinte Johan, ende wy in onser machten, wy hadden „„te sinne noch ene Ridder oirde te stichten van den „„Ridder van Sint Joris.""

„Ende Hertoch Frederick van Zwaven, kreech die grote „inval van devotie, ende begeert tot noch een Ridders „oirde te stichten. Hy dede vergaderen alle die Princen „die dair laghen als Henrick die Coninck van Jherusalem, „Albertus die Patriarch van Jherusalem, die eerste Bis„cop, ende andere Byscopen, Hertoch Henrick van Bra„bant, die Hertoge van Oostenrijck, die Hertoge van „Beyeren, Hertoch van Bronswijck, Hertogen van Sassen, „Hertoch Philips van Zwaven, Grave Willem van Hol„lant, Grave Florenssoon, Grave Ott van Gelre, Grave „Derick van Cleve, die Lantgrave Herman van Dorin„ghen, die Lantgreve van Hessen, die Lantgreve van „Myssen, die Grave van Gulick, die Grave van Beyeren, „die Grave van Nassouwen, die Grave van Henneberch, „die Grave van Spangen, ende veel ander Princen ende „Heeren, die hier niet genoemt staen, ende berieden hem „mitten Meister van den tempel en den Meister van den „Hospitael ende vraechden hen na hoirre beidder oirden „ende regul. Ende die Patriarch van Jherusalem mitten „Aertschen Biscopen ende andere Byscopen, die doirsagen „dat, ende geven 't den Princen te kennen. [1]) Ende daer „wert een ordinantie ende regul uytgetogen ende een deel „van der ordinantie ende leven van der Ridderscap van „den tempel, ende een deel van der ordinantie ende leven „van den Hospitael van Sinte Johan. Ende die Coninck, „ende Patriarch, ende Byscopen vursz., ende Hertoch „Frederick van Zwaven mitten Princen voirseit fundeer„den ende stichten dair een nieuwe Oirde, in der eeren

---

1) Volgens een oud M.S. uit Katwijk bij Pars, „wierd haer (den ridderen) „bevolen den Regul Augustini te volgen."

„onser Liever Vrouwen. Ende souden onser Vrouwen Rid- „ders wesen, ende die heilige kerk ende 't heilige lant „helpen bescermen. Ende dat Duytsche huys of Duytsche „Hospitael van onser Liever Vrouwen, dat tot Jherusa- „lem staet opten berch van Syon, dair onse lieve Heere „syn aventmael at, ende dair onse Lieve Vrouwe inwoonde „ende in sterf, dair souden sy hebben ende soude wesen „hoir Hoefthuys, hoir tytel ende fundament, als Sinte „Johans Oirden hadden van den Hospitael van Sinte Johan. „Ende dit deden dese Princen op behagen, goet dunc- „ken, ende consentieringe des Paeus ende Keysers van „Romen. Ende die Coninck, die Patriarch, ende Hertoch „Frederick mitten Princen voersz. gesamelic senden ter- „stont Ambassatoers, alse den Eertschen Biscop van Bre- „men ende den Byscop van Patelborne an den Keyser „Henrick Hertoch Frederics broeder, ende baden hem oit- „moedelijc, dat hij dit goede begrip van desen voirsz. „Oirde woude believen, ende helpen vestighen, ende be- „stedigen, ende mit hem helpen doen vervolghen aen den „Paus Celestinus den derden, dat hij dat vestighen be- „lieven, ende confirmeren woude. Die Keyser was hyr „seer lieff toe, dat syn broeder ende die Duytsche Prin- „cen sulcken dynck begeerden, ende vervulden al hoir „begeerten, ende senden mede aen den Paus Celestinus, „hem biddende om vesticheyt ende confirmatie."

„Als die Paeus Celestinus die derde, die bootscap van „den Keyser ende van allen den Duytschen Princen, die „voir Akers lagen verhoirt hadde, so verblide hi hem „dair in, ende beriet hem, ende doorsach die regul van „den Tempeliren ende van den Hospitaliten, ende maecte „dair een regul uyt alst hem beliefden, ende institueerde, „sette ende confirmeerde [1]) dese nieuwe Ridders Oude,

1) Volgens het M.S. bij Pars den 22 Febr. 1191.

„en gaff hem dat hoir overste habijt soude sijn, wit met „een swert cruys daer op, ende hair wapen ende hair „banier soude wesen enen witten scilt met een swert „cruys. Hij gaf hem dat Duytsche huys ende Duytsche „Hospitael van onse Lieve Vrouwe van Jherusalem. Ende „Paus Celestinus gaff desen Oirden doe die selve privi„legien ende vriheyden, [1]) die die Templiers ende Hos„pitaliers hadden, ende gaf dairtoe sonderlinge gratien „ende aflaet, wie hem te bate quam of goet dede."

„Ende Paus Celestinus gaff volcomen macht den Pa„triarch van Jherusalem, dat hij dese nieuwe oirde voer„seit geven soude hair eerste habijt, dat witten habijt „witten swerten cruys, ende dat hij hair eerste professie „ontfangen soude, ende dat hijse insetten ende institue„ren soude, ende hem geven dat Duytsche huys ende „Hospitael tot Jherusalem van onsen Lieven Vrouwen. „Ende die Keyser Henrick voirsz. gaf macht den Coninck „van Jherusalem, ende Hertoch Frederick van Zwaven „Sijnen broeder, datse uyt macht des Keysers dese Oirde „souden vestigen ende geven dat weerlike sweert, ende „dat sijse yerste Ridders maken souden, ende wie dat „voert van den Oirden Ridder wairt, dat die uyt mogent„heyt de Keysers altijt voirt Ridders slaen ende maken „mochte, mer wie Ridder in de Oirden worde, dat die „ten mynsten van Ridderscap geboren soude wesen."

„Ende al dese Ambassatoers quamen van den Paus „ende Keyser voirsz., int Heer van Akers, ende alle dit „voirsz. medebrachten, so verbliden hem die Princen daer „in, ende de Patriarch van Jherusalem, ende Hertoch „Frederick van Zwaven vergaderde alle die Princen, ende „so waren dair XL edeler goeder mannen, die hyr devotie

1) Het bovengenoemde M.S. voegt er bij: „haer toelatende den baerd „ongeschooren te mogen dragen, ende vryheit gevende om Ridderen van „den gulden spoor te mogen kiesen."

„ende mijnne toe hadden dese voirsz. Oirde aen te nemen. „Ende sij quamen ende vielen op hoer knyen ende be„geerden desen Oirde te onfangen. Ende die Coninck van „Jherusalem sloech den yersten Ridder, ende Hertoch „Frederick den anderen, ende so voert anderen Princen „tot XL toe. Ende doe vielen si op hoer knyen voir den „Patriarch ende voir den Byscopen, ende deden hoer pro„fessie ootmoedeliken, ende die Patriarch gaf hem dat „Duytsche huys van onser Liever Vrouwen van Jheru„salem voirsz., ende datse voort hebben souden ende „wesen Heeren en Broeders van den Broederscap der „Ridderen van den Duytschen huyse van onser Liever „Vrouwen huyse van Jherusalem. Ende die Coninck van „Jherusalem beval hem van des Keysers wegen, datse „voirtaen goede Ridderen Gods waren, ende datse 't hei„lige lant ende alle ander kristen landen holpen bescer„men tegen die vianden Gods, ende alle daghe te ge„dencken dat liden Gods, ende dat to helpen wreken, „ende die heilige kercke, alle geestelicke personen, we„duwen, wesen, onnoselen en de armen te helpen be„scermen ende voirt te houden Ridderlicke Oirde. Ende „dit gesciede int jair ons Heren MC ende XC opten XIX „dach in November. Ende op die selve tijt kosen die „Patriarch, die Coninck, ende Hertoch Frederick ende „die ander Princen enen uyt den voirsz. XL Ridder Broe„ders, ende hiet Heer Henrick van Waelpot, ende was „een vry edel man, ende die maeckten sij den yersten „Meister van der Duytscher Oirden. Hij was den Heeren „Soon van Waelpott, ende was een wijs vroom Heer van „goeden regiment. Ende die Princen ende Heeren gaven „doe dese Oirden, gelick die Oirde van den Tempel myt „onse heilige vader den Paeus, ende wat sy den heyden „off ongelovigen off wonnen, gueden, lantscappen, dat „mochten sij behouden ende then euwighen daghen be-

„zitten. Ende die Paus Celestinus Tertius voirsz., gaff „die Duytsche Oirden alle die selve aflaten vriheit, ende „privilegien, die die Oirde van den Tempel ende die „Oirde van Sinte Johans hadde."

Toen de kristenen door den „soldaen van Babiloniën" uit Jerusalem verdreven werden, trokken ook de ridderen der Duitsche orde terug naar St. Jean d'Acre, maar de hoogmoed der Vorsten en Heeren, waardoor de grootste verdeeldheid ontstond, was oorzaak, dat zij in 1291 ook deze stad moesten verlaten, na vergeefsche pogingen aangewend te hebben zoowel met het woord, als met de wapenen om haar te behouden. Zij begaven zich nu naar Pruissen, naar Lijfland en Koerland, maar hun hoofdhuis hielden zij te Merbarch in Hessen, totdat zij het te Marienburch in Pruissen vestigden.

Keizer Frederik II namelijk had hen in 1222 naar Pruissen geroepen, dat toen veel van de heidensche Lithauwers te lijden had, en Hertog Koenraad van Polen had hen in 1226 naar de Weichsel ontboden tegen de Pruissen, die aanhoudend zijn Hertogdom verontrustten. Daar hadden zij door het bestrijden der heidenen, het gebied, wat zij van deze vorsten ontvingen, vergroot met goedvinden van Paus Honorius III, daar ook het kristendom uitgebreid en veel toegebracht tot het beschaven der nog wilde volken in dat land. In 1228, gingen de zwaardbroeders tot hen over, eene orde aldus genaamd naar het roode zwaard, dat hare ridders onder eene roode ster op een witten mantel droegen. Deze orde was in 1204 door Paus Alexander III ingesteld „in maniere als die oirde „van de tempel", en begiftigd met al het land „en de lude, dat in Lieflant was angewonnen, en dat" de toenmalige Ridders of hunne nakomelingen nog aan zouden winnen. Op deze wijze kwam de Duitsche orde in bezit van Lyfland en Koerland; doch zij moest den Koning van

Polen voor haren leenheer erkennen. Toen de orde eenmaal in Pruissen, in Lyf- en Koerland gevestigd was wies zij spoedig aan, en wel zoo, dat zij in de dertig jaren die het innemen van St. Jean d'Acre door de Turken vōorafgingen en volgden meer dan 2000 Ridderbroeders ontving, „grooter Heeren kijnder; ende edelmannen van geboerten ende van Ridderschap." Jammer maar, dat zij bij het ontstaan der Hervorming in Duitschland, aangevoerd door Albrecht, Markgraaf van Brandenburg, de orde en niet alleen de orde maar ook den katholieken godsdienst verlieten, en dat zij zooveel goeds, wat zij ten koste van de grootste opofferingen, ja zelfs ten koste van hun' bloed en van hun leven gesticht hadden, door eer en hebzucht gedreven, zoo moedwillig vernield hebben. Doch genoeg hiervan, en vervolgen wij dus.

Eerst in het jaar 1231 kwamen zij te Utrecht. De Archieven van het Duitsche huis vermelden: „In den tijden, „dat Gregorius de IX Paus, ende Fredericus die anderde „Keyser was, ende Otto broeder tot Hollant Bisscop „t' Utrecht was, ende Graef Florens de IV Grave van „Hollant, ende Heer Coenraet Lantgrave tot Doringe die „V Hoochmeyster was van den Duytschen oerden, ende „Heer Bodo Grave van Hoenloch die eerste Meyster van „den Duytschen lande was, in desen tijden so was een „vroom eersaem Ridder geheten Heer Sweder van Ringen„berch, ende had een schoon slot ende vrij heerlicheyt „van dorpen daerom gelegen in den lande van Cleve ende „omtrent Wesel, ende hadde te wyve Heer Sweders „dochter van Wiltenburch Ridder. Ende dese Heer van Rin„genberch hadde veel goeden ende erven liggen buyten der „Stadt van Utrecht aen de Westsyde van der stadt, ende een „schoone Hofstede, ende desen Heer gaf der Duytschen „huyse voersz. alle syn goet, dat hy hadde liggende by „der stadt van Utrecht, ende syn vrouwe mede int jaer 1231."

Op de plaats van deze hofstede, in welker nabijheid de kerk van de H. Gertrudis stond, voordat zij binnen de stad overgebracht werd, vestigde de eerste landkommandeur van Utrecht, Heer Antonis van Ledersake van Prinshagen het volgende jaar eene balije of kommanderie. Dit huis werd echter door die van Utrecht zelven, terwijl de stad in het jaar 1345 door Willem de IV belegerd werd, voor het grootste gedeelte in den brand gestoken. De Bisschop van Utrecht, Jan van Arkel verkocht de Ridderen toen in het jaar daarna den grond binnen de muren, waarop zij sedert het tegenwoordig gebouw gesticht hebben.

Deze kommanderie werd later tot eene landkommanderie verheven, toen aan de orde met vergunning der Bisschoppen van Utrecht en der Graven van Holland verscheidene goederen werden geschonken. Onder die goederen waren ook kerken, welke zij meestal zelven als Pastoors of Vicarii bedienden. [1]) Zoo hebben zij onder anderen de Pastorale bediening waargenomen in de St. Pieterskerk te Leiden, in de kerken van Doesburg, Valkenburg (bij Leiden), Schoonhoven enz. enz. en zoo zijn zij ook pastoors geweest van Maasland.

„Die Hoege groete Meyster van der Duytschen Oirden „is gerekent gelyck een groot machtich Coninck van Staet, „van eer ende van landen. Ende hy hefft noch twee [2]) „Meysters onder hem, als die Meyster vant Duytsche „lant, ende die Meyster van Lieflant, ende die syn ge„rekent als Vorsten." Deze meesters stonden elk voor zich

---

1) In Duitschland behoorden zelfs verscheidene Bisschoppen tot de orde van „Sinte Marie." Ook had zij er onder anderen in Pruissen vier en in Lyf- en Koerland zes Bisdommen gesticht.

2) Het oude M.S. bij Pars spreekt van 5 landkommandeurs of meesters namelijk van „Ermenien, van Pulle (Pouille), van Duutsche landen, van „Prusen, en Lyflande.

weder aan het hoofd van een aantal landkommanderiën.

Wie het gebied voerde over zeker oord eener Provincie, droeg den naam van kommandeur; doch had iemand de zorg voor eene geheele provincie, dan werd hij landkommandeur geheeten, of ook wel Baljuw, en Balyer, in het latijn Bajulus.

Behalve de mannenkloosters, waarin priester-broeders, ridder-broeders en. gelijk van Heussen ze noemt, sargant- (zeker van: servant) broeders, dat willen zeggen: broeders, die geen ridders waren, maar den priesters en ridders als knechten bedienden, te samenwoonden, of waarin ook wel slechts deze beide laatstgenoemden zich ophielden, had de Duitsche orde in later dagen ook konventen voor Juffrouwen, zusters der Duitsche orde genaamd, gelijk er onder anderen langen tijd een te Schoten in Friesland gestaan heeft.

Te Maasland hadden de Duitsche ridders eerst geen klooster. Hoogst waarschijnlijk heeft er zich in den beginne met een sargant-broeder slechts één priester gevestigd, voorgesteld door den Landkommandeur van Utrecht (destijds gemelden Antonius van Ledersake, die nu het jus patronatus der kerk had) en door den Bisschop Otto III goedgekeurd om er de kerk te bedienen, en de parochie te verzorgen.

Waar echter de eerste Vicaris, uit de Duitsche orde het eerst in het dorp Maasland gewoond heeft, laat zich niet bepalen, want daaromtrent bestaat zelfs niet de minste overlevering. Men kan slechts gissen, dat zijne pastorie eenige schreden achter de parochiekerk, op de plaats van het latere kommandeurshuis gestaan heeft.

Doch de behoefte aan een konvent bleef niet lang uit, want korten tijd na de schenking van Willem II, gaf Grave Floris V zijn zoon, die hem ten jare 1255 in het graafschap van Holland, Zeeland en Friesland op-

gevolgd was, „aan de Duitsche oirde die goeden [1]) aan „den Hofdyck en daer stichte die oirde een convent."

„De Hofdyck", waarvan hier spraak is in den brief, door van Heussen medegedeeld, ligt in het noordelijk gedeelte van het dorp, en vroeger was het een dyk, aan „het Gaachwater" opgeworpen, ter beschutting van den polder, naar de ridders der orde van Maria nog heden de kommandeurspolder geheeten, omdat zij daarin veel land bezaten.

De „Tegenw. Staat der Vereenigde Nederlanden", zegt hiervan: „in dezen Polder hadden de ridders oudtijds een „aanzienlijk hof tot verblijf van de kommandeurs, wien „het bewind der goederen deezer kommandery en het „beuren der inkomsten was aanbevolen. Het heet nog het „kommandeurshof, en staat ten oosten (lees: ten noordoosten) agter de kerk van Maasland."

Wat „de Tegenw. Staat" van de Duitsche ridders verhaalt, alsof het slechts wereldsche Heeren, en geen kloosterlingen waren, kunnen wij, gelijk wij reeds opgemerkt zullen hebben, stilzwijgend voorbijgaan. De schrijver van dit boek, wij weten het, bemoeide zich niet veel met den godsdienst, en vooral niet met den katholieken; doch wat hij van den naam dier plaats mededeelt, is nog heden zoo. Nog tegenwoordig wordt de ruime „Boomgaard met de moeshof", die er langs een gedeelte „der Vliet" gelegen is „het hof" „het kommandeurshof" genoemd.

Op den grond van dien moeshof bouwden de kruisridders dus hun groot en grootsch klooster, „met een fraayen hardsteenen poort" er voor, en zooals de overlevering meldt, verbonden zij het door middel eener onderaardsche gang aan de Parochiekerk. Of die overlevering even-

1) „Dat huys ende goet aen den Hofdyck." Zoo de continuatio sive de vitis praefect. Traj. Ant. Matt.

wel waarheid spreekt, durf ik niet uitmaken, doch dit weet ik, dat ik er niets van vermeld zag, en ook niemand heb kunnen vinden, die ooit iets van de ontdekking dier gang gehoord, veel minder dien gang zelven gezien heeft.

Toen de Ridders dit klooster betrokken werd het jus patronatus aan den landkommandeur ontnomen, want in het vervolg was de kerk van Maasland niet meer afhankelijk van de Balye van het stift; neen zij „hoorde" met hare bezittingen „mede aan dat convent", dat de onversaagde kloosterlingen aan den Hofdyck opgetrokken hadden; en naar dien Hofdyck, welks huis thans eene kommanderie geworden was, „hieten hunne hoofden alhier" dan ook, althans terwijl de kommanderie daar bleef, kommandeurs van den Hofdyck en niet van Maasland.

Zoolang Maasland bestaat, zal de Hofdijk met zijn klooster en de priesterlijke en ridderlijke deugden, in dat klooster beoefend, in zegening blijven, doch boven alles zal daar de liefde en liefdadigheid geroemd worden dier heldhaftige mannen, welke er een genoegen van maakten, ja, die slechts schenen te leven, om hunne medemenschen wel te doen. Een schoon bewijs dier edele liefde, vinden wij er nog van opgeteekend, en het draagt te zeer het kenmerk van die echt katholieke tijden om het voorbij te gaan. Ziethier dan wat er verhaald wordt. Op bepaalde feestdagen werden er aan de behoeftigen zekere giften uit de inkomsten der kommanderie uitgedeeld; doch wat deden nu de ridders, om die bepaling ten eeuwigen dage vast en onwankelbaar te doen onderhouden? Er werd een handvest van gemaakt, het werd bezegeld met het zegel der orde en met eene stevige ijzeren keten aan den muur vastgeklonken.

Doch hoe onverbreekelijk deze overeenkomst ook wezen moest, later werd zij echter in zooverre verbroken,

dat men er een geldelijke contributie voor in de plaats stelde.

Behalve deze contributie was de kommanderie nog verplicht jaarlijks ten gerieve en dienst van de arme ingezetenen van Maasland een stier, een beer (varken) en een schuit te onderhouden, welk onderhoud later mede in eene contributie aan geld veranderd werd.

Hoeveel ridders er zich gewoonlijk in het klooster aan den Hofdyck ophielden, is niet bekend, evenmin als het juiste jaar, waarin zij er gekomen zijn. Zeker is het geschied onder den landkommandeur „Derick van Hollant", die volgens de continuatio bij Ant. Matt. in het jaar 1312 stierf. Volgens denzelfden continuator zou hij 24 jaar, en dus van 1288 af Baljuw van Utrecht geweest zijn, doch dit kan niet wezen. Gysebrecht van den Goye was in 1288 gestorven, en na hem had Ludolph van Bunne nog twee jaren lang de waardigheid van landkommandeur bekleed. Dirk van Holland kan dus niet vóór 1290 aan het bewind gekomen zijn, en „dat huis ende goed aan „den Hofdyck van der Oorden" verworven hebben. Hoelang zij er nu bleven? De brief bij van Heussen zegt: „totdat men screef 1365. Doe dede Heer Henrick van „Alkemade Landkommandeur van Utrecht dat huis ten „Hofdyck afbreken bij consent van Hertoch Aelbrecht van „Beyeren, Ruwaert van Holland."

Of het echter geheel en al afgebroken werd?

„Het heet, (Tegenw. Staat) nog het kommandeurshof, „doch vertoont geen overblijfsel van zijn ouden luister „alzo het voor eenige jaren tot op de grondslagen ver„woest is."... „Men ziet er een tamelijk huis weleer met „een achtkant Toorentje bijna van spits beroofd. Dit Too„rentje is in den jaare 1744 tot het huis toe afgebroken, „en is thans niet meer dan een afdak. De overblijfsels „eener voorheen fraaye hardsteenen poort, die hier wel-

„eer gezien werden zijn ook geheel weg, en hiervan niets „te vinden. Alleen is er nog eene ruime Boomgaard met „een moeshof, die aan byzondere luiden verhuurd wordt.”

Maar is het daarom ook zoo? Mijns inziens nog niet zeker, want het huis, dat hier besproken wordt, en waartegen een ander huis aangebouwd is, heeft een eikenhouten zoldering, en de toren eene trap van hetzelfde hout, welke blijkbaar van een zeer oude dagteekening zijn, en zeer goed behoord kunnen hebben tot het convent. Ook is een groot gedeelte der steenen van dit huis van hetzelfde soort, als die, welke nog van tijd tot tijd in den moestuin opgegraven worden, en van de grondslagen des kloosters afkomstig zijn. Vroeger prijkte de westelijke zijmuur van dit huis mede met eenen geelen zandsteen, waarop het wapen van de van Egmonden, welke steen nu omtrent vier jaren geleden „op last der Heeren van Utrecht” weggenomen en naar de oude Bisschopsstad vervoerd is.

Misschien kan dus dit huis, of een gedeelte er van, met sommige stukken, die er aan behooren, nog het eenige en treurige overblijfsel zijn van de prachtige kommanderie, welke er eertijds gestaan heeft, en welke toen het sieraad van Maasland, de schuts der deugd en de steun der armen was.

Met het klooster aan den Hofdijk hield ook diens kommanderie op, en al, „die goeden”, die er het eigendom van waren, „worden mitten convent Heeren te Utrecht „tot den convent geleyt omdat men dat convent van Utrecht „te meere houden ende den dienst Gods te eerlycker te „statelicker en te beth houden souden.”

De Pastoor van Maasland met zijn vicarii, en wellicht ook hunne bedienden, bleven echter hier wonen, want hun werd een nieuwe kommanderie, niet van den Hofdijk, maar van Maasland geheeten, opgericht door denzelfden

„Heer Henrick van Alkemade, die het convent dedet setten" bij, en vermoedelijk wel achter de kerk op de plaats, waar thans nog de Predikantswoning staat, en waar de Duitsche ridders zich waarschijnlijk bij hunne eerste aankomst alhier gevestigd hadden. Langen tijd toch heeft het wapen der orde [1]) nog in de glazen der vorige pastorie gestaan, maar nu is het spoorloos en zeker voor goed verdwenen.

Als Pastoors van Maasland vóór de Reformatie vinden wij in de Bijdragen Deel III afl. I bl. 136 opgegeven.

Anno 1279 *Joannes* presbyter (Arch. der Duitsche orde II nº 512.

Anno 1326 *Willem van Alfen*, pape.

Anno 1494 *Hr. van der Meer*, past. oudt 39 jaer.

Deze drie uitgezonderd, waarvan de eerste wellicht ook wel een vicaris geweest kan zijn, meldt van Heussen nog:

Anno 1444 Broeder *Adriaan van Foreest.*

Deze Adriaan van Foreest komt voor als medeonderteekenaar van een brief „gegeven in het jaar ons Heere „dusent vier honderd vier en veertich op ten vijftienden „dach in Meije," en gericht aan den „Eerweerdige genа- „dige lieve Heere Meyster," om uit de Balye van Utrecht een landkommandeur te verkrijgen, dien zij ootmoedelic ende guetlic aannemen willen. (cfr. Aant. van v. Rijn Artik. huizen der Duitsche orde van v. Heussen.)

Nog vinden wij „dien Comptuer tot Maeslant" vermeld in een stuk „van den jaer ons Heeren MCCCC en XLIV den naesten Manendaghs na St. Johans dach decollatio." In dat stuk verzet hij er zich met de andere kommandeurs tegen, dat Heer „Godaert en Heer Willem Ingegelant Gebroeders Duytsches orders hem onderwijnden

---

1) Ik geloof niet, dat zich in het „swerte kruis" het gouden „alicruis" bevond, dat Koning Johan van Jerusalem den Ridderen geschonken had.

„op te boeren renten en tins des huyses ende Balyen „van Utrecht Duytsches ordens," en dat „onsen ge-„nadigen Meyster ons een Lant Comptuer tho Utrecht „hevet gesat met namen Broeder Dirk van Enghuysen, „den wij comptuers voernoemt, ende gemeine broeders „der Balye voern. guetlick ontfangen ende opgenomen „hebben voer enen oversten, daer wij alle voernoemt wel „mede te vrede sijn, ende daer wij onse Genadige Meys-„ter seer hoochlyck in dancken."

Onder de kommandeurs der St. Pieterskerk te Leiden komt bij v. Heussen als XIV[de] voor een *Adriaan Foreest*, die na eene vierjarige bediening „uit sijn ampt en het leven gescheiden is in 't jaer 1453." [1]) Zou deze wellicht ook dezelfde zijn als de kommandeur van Maasland, en zou zijn naam dus niet *van* Foreest geschreven moeten worden? Zoo kon hij dan in het begin van September 1449 van Maasland naar Leiden verplaatst zijn ter opvolging van Ridder Simon van Naaltwijk.

Anno 1484 *Goswinus van Rossum*.

Als „kommandeur tot Maeslant" zien wij hem optreden in een stuk van het jaer veertien honderd vier in tachtich 8 Oktober, waarbij Johan van Drongelen landkommandeur van Utrecht, met zijne kommandeurs eenig land verkoopt aan den Eerw. Heer Adolph van Ruytenberch Proost van het St. Marienklooster te Utrecht „tot behoeff des jongen Adolphs van Ruytenbergh sijns natuerlijcken soons."

Van Maaslands kommanderie werd hij overgeplaatst naar de Balie van Utrecht, wier 25[ste] hoofd hij was. Toen hij echter vier of vijf jaren zijn ambt waargenomen had, werd hij het bestuur moede, en deed hij het over aan Heer Steven van Zuilen van Nijevelt, het kommandeur-

---

1) Zie Orlers p. 102. Beschrijvinge der stad Leyden.

schap van Tiel voor zich behoudende. (1496 of 97.) Hij stierf in deze laatste plaats in het jaar 1504 en werd er ook begraven.

Anno 1568 *Gaspar van Egmont van Merestein.*

Tijdens de ziekte van Albert van Egmont van Merestein, 28ste landkommandeur van Utrecht, was deze kommandeur zijn coadjutor. Toen de eerstgenoemde den 26 Febr. 1560 stierf, bleef hij coadjutor en huis commandeur der Balye van Utrecht, want als zoodanig zien wij hem den 10de Juni 1565 voor den Notaris verschijnen om te verklaren: „dat hoewel hij ofte sijn ordre in geenre „manieren subject ofte onderworpen sijn den Aertsbisschop „van Utrecht, veel min den Hove Provinciael aldaer,...... „ende dat hij comparant des niettegenstaende, so van „wegen den voorsz. Aertsbisschop als Hove van Utrecht „vermaent is geweest, dat hij op morgen Sacraments dach, „so geestelyck als wereltlyck souden schicken int de pro„cessie generael van de stad Utrecht, ende dat hij com„parant willende thoonen die goede affectie, die hij heeft „tot de christelijke religie en om den dienst Godes te „vermeerderen, verklaert te vreden te wesen op morgen „eenige uyt sijne soo geestelycke als wereltlycke in de „voorsz. processie te schicken,..... ende dit niet uyt krachte „van de vermaninge hen bij de voorsz. Aertsbisschop en „Hove van Utrecht gedaen, die hij seyde ongehouden te „wesen 't obedieren uyt saken voorseyt, maar alleenlycke „uyt syn selfs bewegen en affectie etc."

Wanneer hij te Maasland gekomen is, wordt nergens vermeld, maar hoogst waarschijnlijk was hij vóór de Hervorming de laatste pastoor en katholieke kommandeur, want nog voor het jaar 1572 eindigde, drong de gereformeerde religie, „hare zegeningen" met geweld en druk ook aan de bewoners van het voormalige graafschap op. Het is waar, de eerste Predikant, Evert Harmsz.

werd er eerst in 1576 bevestigd, maar in 1572 hadden de watergeuzen zich reeds van Vlaardingen en Maassluis meester gemaakt, en den ganschen omtrek tot afval gedwongen.

Waar kommandeur van Egmont toen gebleven is?

Zou hij wellicht gevreesd hebben, dat hem overkomen zou, wat aan een zijner ordebroeders Heer Hubert Adriaansz, destijds Pastoor van de Lier, wedervaren is, en zou hij daarom misschien de vlucht genomen hebben? Of zou hij wellicht nog in het verborgene zijn blijven ronddwalen, om zijne kudde te verzorgen en te beschermen?

Het Memoriale van Vlaardingen verhaalt, dat deze stad na de Reformatie dikwerf bezocht werd, door priesters uit Maasland, en dit, zou men zeggen, wettigt wel de laatste veronderstelling. Hoe het ook geweest is, Pastoors schonk de orde niet meer aan Maasland, maar wel kommandeurs. Zoo zien wij immers anno 1606 als kommandeur, ten minste in naam *Dirk Blois van Treslong.*

Deze Blois van Treslong staat in de lijst der heemraden van Delfland den 26sten Februarij 1610 vermeld, en wel als Heer Diderijk van Belois en Treslong, Ridder der Duitsche orde en koadjuterend kommandeur van Maasland, daarna landkommandeur, terwijl zijne opvolgers, hoe weinige wij er dan ook vinden, den naam alleen van kommandeur dragen. Waaraan dit toe te schrijven? Ongetwijfeld aan de Hervorming, die toen een geheele verandering in de orde bracht, en de meesten der leden het voorbeeld deed volgen van den Pruissischen grootmeester.

Achter de vermelding van zijnen naam vinden wij bij den continuator (Annal. Ant. Matt.) der kronijk: „God hebbe die siel", wat ons in den waan zou kunnen brengen, dat hij nog katholiek was, doch uit zijne waardigheden moeten wij het tegendeel opmaken, want ware hij „den suivere gereformeerde religie" niet toegedaan, hoe had hij het dan

vooral in die dagen zoover kunnen brengen, dat hij eerst tot Heenraad van Delfland, en in 1615 of korten tijd te voren, nog wel tot de waardigheid van Landkommandeur van Utrecht werd benoemd, te meer, wijl er een niet te versmaden inkomen aan verbonden was, en wijl hij door de Staten daartoe aangesteld, of ten minste als zoodanig erkend moest worden.

Deze Bloys van Treslong stond ook de begeving der toenmalige Protestantsche pastorie en kerk, voor altijd af aan den Ambachtsheer van Maasland Jonkheer Jacob van Egmond en zijne nakomelingen, wat evenzeer als bewijs voor het bovengemelde kan dienen.

Dezen afstand verhaalt de Tegenw. Staat der Vereenigde Nederlanden, als volgt.

„Het bestier deezer kerke staat thans niet meer aan „de Ridders der Duitsche orde, of om duidelijker te spre„ken niet aan *de Heeren, die door de Staten van Utrecht „zijn aangesteld, om de oude zoogenaamde Balie van het „Sticht Utrecht te verbeelden.* De Ridders hebben dit be„stier, en de begeving der pastory van Maasland en Schip„luiden gehad en geoefend tot den jare 1614." (Hieruit, hetzij in het voorbijgaan gezegd, zoude volgen, dat ook Schipluiden vóór de reformatie onder het bestuur der Duitsche orde stond.) „Dit regt werdt op den 27 April „deszelfden jaers, volgens besluit en goedvinden van de „kommandeurs in het algemeen, door den landkomman„deur Diederick Blois van Treslong afgestaan aan Jonk„heere Jacob van Egmond Heere tot Kenenburg, Maas„land en Schipluiden om van dien tijd af, bij hem, zijne „Erven en Nakomelingen te worden vergeeven, zonder „eenig wederzeggen."

Wij zouden dus als Pastoors van Maasland vóór de Hervorming (ten minste vooralsnog) op kunnen tellen:

ten jare 1279 Joannes (presbyter);

ten jare 1326 Willem van Alfen;
〃 1444 Adriaan van Foreest;
〃 1484 Goswinus van Rossum;
〃 1494 Hr. van der Meer;
〃 1568 Gaspar van Egmont.

Deze Pastoors, althans de laatsten schijnen hun jaarlijksch inkomen ten minste voor een gedeelte getrokken te hebben uit goederen, die tot dat einde aan de kerk vermaakt waren. Immers in het geding over den aanleg van twee nieuwe straten in de stad Leiden tusschen den schout, burgemeesters en schepenen, en den landkommandeur van Utrecht, verklaren de genoemde landkommandeur Jac. Taets van Amerongen, en Jos. Wil. Mulaert kommandeur van Leiden alsmede Gerard van Seventer advocaat en Barent van Coesvelt secretar. der Duitsche orde in een stuk van den 14 Sept. 1592 (Cfr. Ant. Matt. Contin. p. 892), dat bij „verscheijde Apostillen, so van „Hoochloffel. memorie den Heere Prince van Orangien, „als oock der Ed. Heeren Staten van Hollant der Duyt„scher ordensgoederen vry ende exempt gekent waren, „en van geheel ander nature, als ander Papen, Pastoren „of Monnicke-goederen gelijck sulcks oock alle geestelijcke „des ordens huysen so binnen Utrecht, Maeslant, etc. „ten behoeve van der Ridder Heeren gelaten werden, „mits *dat de Duytsche orden hebbende van den Heere van* „*den lande verkregen de gerechtigheden tot de Pastoryen,* „*die sy op haer onseker en eenige kleijne parceeltjes daer*„*toe specialick gedestineert altoos sonder last of verminde*„*ringe des ordens goederen hadden laten bedienen* etc. etc.

In de meergemelde „Informacie" seggen de Schout etc. „van Maesland dan ook, voorts Upt Vᵉ arle, dattet am„bacht van Maeslant groot es 2800 mergen, onder hooch „ende laech, goed ende quaet, daerof datter in Maeslant „toebehoert omtrent 150 mergen lants, *daerinne begrepen*

„*zijn* 34 *mergen eigen lants, toebehoerende den Commandeur* „*van Maeslant* [1]), ende deselve commandeur bruyct noch „andere 12 mergen lants, die hy inhuyrt, daerof hy „nochtans niet en geeft mit hemluyden."

En blijkens een extract uit het register der resolutiën van de permanente commissie uit het Amortisatie syndicaat van het jaar 1824 in het Pastoraal Archief alhier berustend, was de Balye van Utrecht verplicht jaarlijks „eene rente te betalen, groot *f* 50, en herkomstig van „het geestelijk kantoor van Delft", welke rente zij ook volgens de woorden van dat extract getrouw tot in het jaar 1811 betaald heeft.

Deze rentebetaling had haren oorsprong in een contract, met de gemeente van Maasland gesloten; doch om welke redenen dit contract aangegaan is, of waarover het liep, wordt niet verhaald. Ook de „Permanente commissie" te Amsterdam schijnt zelve er niet goed van op de hoogte geweest te zijn, noch te weten, van welken tijd het dagteekent, maar uit hare woorden zien wij toch duidelijk, dat het goederen betrof, die tot onderhoud dienden van den pastoor; want na „de rente" vermeld te hebben, laat „zij er op volgen: „zooals voorkomt in de restant-reke„ning van den voormaligen rentmeester-generaal van het „geestelijk kantoor van Delft over de(n) jare 1811, en „in alle vroegere rekeningen gevonden, onder den text van:

„„*Maasland, Pastory, inkomen.*""

„„De Administrateur aldaar trekt jaarlijks uit het onder„„houd van den Pastoor volgens zeker bezegeld contract „„in der tijd met de gemeente gemaakt, *f* 50.""

De Pastoor van Maasland had dus een vast inkomen, en hoogst waarschijnlijk, ik mag wel zeggen, zeker, kwam dit inkomen voort uit de opbrengst van de 34 morgen

1) Het beste land deed toen L. 4 Holl. 's jaars. (Zie de inform.)

lands, toebehoorende den Commandeur, want in de correspondentie over de naasting van het protestantsche kerkgebouw (1800) lezen wij het volgende door het R. K. kerkbestuur aan de Municipaliteit van Maasland gericht: „dat de administratie (de kerk-goederen) onder opzicht „van den schout altijd heeft plaats gehad, en dit nog „niet alleen, maar dat hij uit de Ambagtskasse onder„houden werd, en daarenboven door de Rentmeesters van „wijlen de Roomsche gevers nog beschonken met een „jaarlijksche contributie van vijftig guldens, welke tot „geheele andere eindens waren gedonateert."

Behoorde Maassluis, gelijk wij later zullen zien, eenen tijd lang na de Hervorming tot Maasland, vóór de reformatie was het, zoolang het bestond, niet meer dan een gedeelte, en nog wel slechts een klein gedeelte van deze laatste gemeente. Een eigen kerk had het dus niet, maar wel een kapel, welke tijdens de invoering van het Protestantismus door de Watergeuzen verwoest werd. De Tegenw. staat der Vereenigde Nederlanden getuigt immers: „Maaslandsluis van kleine beginselen opgekomen „heeft echter een spoedigen aangroei gehad. Men kan „nagaan, dat 't in 't begin der zestiende eeuw reeds eene „bewoonde buurt geweest is, met een kapel, die een „slagklok en uurwerk had, ten gerieve van alle reizende „kooplieden, visschers en andere ingezetenen. Oude lui„den van zestig jaren en meer getuigden in den jaare „1589 dat deze kapel hier gestaan had, zoo lang hun „gedenken mogt en langer, en dat deselve in de toen „kort voorleedene Beroerten was geslegt en vernield."

Waar die kapel gestaan heeft? Aan den Maasdijk op dezelfde plaats, welke thans de dus genoemde kleine protestantsche kerk beslaat. „De kleine of oude kerk (van Maassluis)" is eertijds een kapel geweest, doch dezelfde „niet, die in de Roomschgezinde tijden gebouwd en slechts

„van hout was. Echter beslaat zij dienzelfden grond." (Tegenw. Staat.)

In later tijden, en wel in het jaar 1596, is zij dus met verlof der regeering van Maasland weder opgebouwd, maar van steen, terwijl zij vóór de Hervorming slechts van hout was. Evenwel schijnt zij toen reeds van eene behoorlijke grootte geweest te zijn, immers zij had een slagklok en uurwerk, en was evenals dat uurwerk bestemd voor de reizende kooplieden, visschers en andere ingezetenen, en, waren de eersten misschien al niet heel talrijk, de laatsten groeiden telkens meer en meer aan. Ook blijkt dit uit „de Resolutie (zie Kerkelijk Placaatboek) „van die van Maassluis raakende de Capelle. Den 24 July 1612."

„Op het versoek van kerkmeesters, en andere kerke„lijke Regeerders van Maaslendsluis", lezen wij daar, „is geresolveert en geappoincteert :"

„Gesien hebbende het versoek, en rypelyken op den „inhoude van dien gelet, hoewel haar Edele Mog. ver„staan den contracte, den Treves alhier impertinentelijk „te worden geallegueert; gelijk meede het versoek van „recompense van de verloopen jaaren nogtans praesup„poneerende, dat de grond van het fort de Capelle tot „Sluis in eigendom hebben toebehoord, hebben op dat ver„trouwen de supplianten als Capelmeesters, en ten be„hoeve van de Capelle voorsz. geconcedeert, en afgestaan, „concedeeren, en staan af bij deesen, de grond van de „schanse, eertijds aldaer geleegen hebbende, ten einde „deselve te moogen aanvaarden, en accomodeeren tot eene „kerke of capelle aldaar etc."

Hier staat toch met even zoovele woorden, dat de geheele uitgestrektheid van de schans (welke daar op raad van St. Aldegonde aangelegd werd na het innemen van den Briel door de Watergeuzen in 1572) aan deze kapel toebehoorde.

Wie de patroon dier kapel geweest is, of onder welken titel zij gewijd werd, vinden wij niet vermeld. De overlevering noemt haar „de Lieve- Vrouwe kapel." (Nog tegenwoordig is er bij Maassluis eene polder de Lieve-Vrouwe polder geheeten) Zou zij dus onder de bescherming der Allerheiligste Maagd gestaan hebben? Ik kan het niet zoo gaaf aannemen, want van Heussen zegt in zijne oudheden van Delfland, over Maassluis sprekende: „De vervoering van St Maarten dewelke den 4 Julij gevierd wordt, is hier van ouds de voornaamste feestdag „geweest"; en zouden wij daaruit niet veeleer besluiten moeten, dat dezen dag het feest van den beschermheilige dier kapel gevierd werd, en dat de inzegening dus plaats gehad heeft onder den titel van translatio Sti. Martini?

Of de Pastoors van Maasland, en hunne kapelanen deze kapel moesten bedienen, dan wel, of er een bijzondere priester met die zorg belast was, zie ik nergens opgeteekend; in allen gevalle uit hetgeen ik medegedeeld heb, mogen wij met grond besluiten, dat het heilig offer er ten minste op zekere dagen door eenen beneficiant opgedragen werd.

Als men verscheidene inwoners van Maasland wilde gelooven, dan zoude men meenen, dat er behalve deze kapel en het klooster aan den Hofdijk vroeger nog een konvent, en wel in den Oudkampschen polder gestaan heeft, doch daarmede zoude men zich misleiden, want dat zoogenaamde klooster is niets anders geweest dan het vroegere kasteel Hofdijk, waarover ik reeds gesproken heb.

Of de kerk, terwijl zij katholiek was, nog vaste goederen en landerijen bezeten heeft, of inkomsten had daarop gevestigd (van het inkomen des Pastoors, en van de eigendommen der kapel spreek ik natuurlijk nu niet), vinden wij niet opgegeven. Wel weten wij, dat zij er gehad moet hebben voor het onderhoud der Vicarii, waarover

reeds gehandeld is, en welke bij de invoering der Hervorming zeker door den een of anderen hebzuchtige gëannexeerd zullen zijn; doch behalve die inkomsten?

Tot op eenige jaren werd er 's jaarlijks door het Protestantsche kerkbestuur van al de huizen aan de zoogenaamde kommandeurskade staande, eene geringe som gelds geheven, voor het recht van opstal op den grond, dien zij beslaan, en dien de kerk waarschijnlijk op deze voorwaarde verkocht of weggeschonken heeft. Dezen grond heeft zij dus zeker in bezit gehad met de plaats rondom hare muren „het kerkhof" genaamd, dat vroeger mede tot begraafplaats diende; doch meerdere bezittingen moet zij op het oogenblik van haren overgang niet gehad hebben, ten minste voor zoover het kerkbestuur der Protestanten wist. Aldus zijne verklaring van het jaar 1799 aan de Municipaliteit van Maasland. „Kopy der corres„pondentie over de naasting enz. gevoerd tusschen de „Municipaliteit en de Commissiën der R. K. en Prot. „kerkgenootschappen, en nog berustende in het Paroch. „Archief."

„Het oudste effect," dat de kerk bezat, „hadden zij „verkregen in het jaar 1634," en landerijen waren zij niet rijk. De Commissie des R. K. kerkbestuurs wierp tegen deze verklaring wel op, dat dit nog geen bewijs was, immers volgens hun eigen woorden hadden de protestanten reeds „in 1620 eene som van ƒ 3000 aan hun „kerkgebouw verrepareert," doch de kerkmeesteren van dien tijd zouden zulk een aanmerkelijke som niet ongebruikt hebben laten liggen, maar zij zouden er „papieren" hetzij obligatiën, hetzij andere stukken voor gekocht hebben. Hun woord, zoo insinueerden de katholieken, was dus niet volkomen waar, en bijgevolg konden er, gelijk zij spraken, misschien ook nog andere effecten geweest zijn, en wel van vóór de reformatie, die zij even als de

landerijen, indien de kerk die bezeten had, gemakkelijk geconverteerd of ten gelde gemaakt konden hebben. Bepaalde bewijzen waren zij echter niet in staat voor hun vermoeden aan te voeren, en wij willen hopen, dat deze er ook nimmer geweest zijn.

Ten gevolge van het dralen der Hervormden, en het uitstellen der Municipaliteit werd het contract over de naasting van het kerkgebouw eerst den 17[den] Juli van het jaar 1801 getroffen, doch niet vóór dat het katholieke kerkbestuur eerst her- en derwaarts geschreven had, en niet vóór dat er uit 's Gravenhage bevel was gekomen om de geheele zaak naar het Uitvoerend Bewind op te zenden. „Overeenkomstig het zesde der Additioneele Arti„kelen der acte van staatsregeling voor het Bataafsche „volk", ten jare 1789 uitgevaardigd, werd voor de Muni„cipaliteit van Maasland eene overeenkomst getroffen tus„schen de wederzijdsche Commissiën der Protestantsche en „Roomsche kerk gemeenten, omtrent de naasting van het „kerkgebouw," (De Pastorie behoorde aan de Duitsche orde), „met alle de Eigendommen, Fondsen, baaten, in„komsten, opstallen, ap- en dependentiën van dien, zoo„danige als alle hetzelve door het Gereformeerde kerk„genootschap tot dien tijd was gepossideert en begeerten." (Aldus de meergemelde kopij.)

De kerk cum annexis was reeds in 1800, „door neu„trale luiden uit beide kerkgenootschappen getaxeerd ter „somma van ƒ 6770," en daar er nu bij de volkstelling, welke alleen voor deze schikking plaats had, bleek, dat er in de gemeente van Maasland 1546 zielen waren, namelijk 326 van den Roomsch-katholieken, en 1220 van den gereformeerden godsdienst, zoo ontving het kerkbestuur der katholieken, bij de verdeeling, die naar het genoemde zielental geschieden moest, ƒ 1427. 11 st. en 6 pen. of liever het verkreeg slechts de toezegging van deze

som, daar zij eerst den 20sten Aug. 1808 geheel en al afbetaald werd, ofschoon in het contract der schikking geschreven stond, dat de tweede termijn of helft der gelden den 1sten Maart 1802 ter hand gesteld had moeten worden.

Wat de begraafplaats betrof, de katholieken bleven er hetzelfde recht op behouden, dat zij er vroeger op gehad hadden; en tegen de betaling der zelfde som gelds, als waartoe de protestanten in dergelijk geval verplicht waren, konden ook zij nog altijd voortgaan met hunne dierbare dooden in de weleer door hunne Priesters gewijde, doch nu door den afval ontwijde kerk en kerkhof te begraven!

Hoe het in den beginne met de zorg voor die graven toeging, kan ik niet melden, doch in later dagen werd er, wat lichtelijk te begrijpen is, niet veel werk van gemaakt, ja, ik mag wel zeggen, heerschte er in dit opzicht de grootste zorgeloosheid.

De fraaie toren en de klokken, die er in hingen, waren en bleven „het eigendom van de burgerlijke ge„meente, en ter dispositie en beheering staan van het „gemeentebestuur, doch het protestantsche kerkgenoot„schap heeft de verplichting ze nu en in den tijd in re„paratie te onderhouden, mids ook daarentegen weder in „alles het gebruik en de voordeelen behoudende, zooals „die thans zijn en genooten worden, zonder in eenig ge„val hoegenaamd tot vernieuwing ofte weder opbouwing „en herstel der Tooren en klokken immers of te ooit „geconstringeerd te worden.”

In den „Tegenw. Staat” lezen wij nog over de Protestantsche armen van Maasland, en hunne bezittingen, het volgende, dat ons ook eenige aanwijzing geeft van den toestand onzer armen bij het invoeren der Hervorming:

„Te Maaslandsluis is een Weeshuis staande aan de „Noordvliet. Het is taamlijk groot naar gelang van 't ge-

„tal der kinderen, 't welk hier, zo van jongens als van „meisjes wordt opgevoed. Het heeft eene zeer groote en „lugtige plaats. De jongens, zo ras zij leezen en schrijven „kunnen, of den ouderdom van twaalf of veertien jaren „bereikt hebben, worden ten behoeve van 't Huis, ter „vischvaart uitgezonden, en wanneer zij zich aan land „bevinden, hebben zij hier hun verblijf. Dit Weeshuis „heeft zeer ruime inkomsten, en bij de scheiding der „H. Geest-Armen, zijn aan hetzelve eenige vaste goede„ren en Middelen aanbedeeld. Hierover werdt een over„eenkomst getroffen op den 3 Julij des jaars 1615, en „Maaslandsluis genoot bij deze scheiding twee vijfde deelen „van de hoofdsom.". In 1872 is dit weeshuis bijna geheel en al afgebrand, en ook wederom van den grond af opgebouwd.

De scheiding der H. Geest-Armen, waarvan hier gesproken wordt, is de scheiding geweest der Maaslandsche en Maassluische armen. De laatsten ontvingen slechts twee vijfde deelen van de hoofdsom, en toch erlangden zij „eenige vaste goederen," en nog daarenboven „Middelen" of gelden. Alzoo zullen er van de bezittingen, welke in 1615 verdeeld zijn, althans eenige, vóór den tijd der Hervorming aan de Roomsch Katholieke armen van Maasland behoord hebben, door katholieken daaraan geschonken, en wellicht door de protestanten alleen nog behouden, omdat er met de wet over de naasting der kerkbezittingen, geen wet over de naasting van die der armen uitgevaardigd was!

Vóór de reformatie bestond ook te Maasland evenals te Vlaardingen en in al de omliggende gemeenten eene Rederijkerskamer, welke insgelijks hier veel bij heeft gedragen om de bedorven beginselen van dien tijd te verspreiden, en het Protestantismus ingang te doen vinden, gelijk zij later na de Hervorming er niet minder dan de overige

Kamers haar werk van gemaakt heeft om de jeugd, welke reeds ten halve bedorven was, geheel van de Moederkerk te vervreemden.

De Olijfboom, want zoo was hare naam, was wel met een goed doel opgericht, zooals hare zinspreuk: „Spruit uit liefde" ook getuigt, maar later ontaardde zij mede, en al verscheen zij in het jaar 1603 met de Kamers van Haarlem, Gouda, Vlaardingen, de Lier en Kethel op de beschrijving van die van Schiedam, *„tegen de loterij tot „een nieuw weeshuis"* gedaan; [1]) en al luidde de kaart of vraag bij de bijeenroeping der Vlaardingsche kamer:

„Wat middel dat best dient genomen bij de handt,
„Die *'t gemeen noodigst is*, en *vorderlijkst voor 't landt*?"

dit alles diende alleen om de onbezonnen jeugd zand in de oogen te strooijen, en ze te gemakkelijker te bederven.

Hoogst waarschijnlijk is er ook te Maasland een St. Jorisgilde geweest. De zoogenaamde „Doel of Doele" zoude daar ten verzamelplaats aan gediend kunnen hebben.

De volgende priesters, als van Maasland geboortig, hebben wij vóór of ten tijde der Hervorming vermeld gevonden:

1°. *Joris Floriszoon* van Maasland, die na 21 jaren te Leiden [2]) het bewind als kommandeur (Duitsche orde) gevoerd te hebben, dit in 1525 aan Aalbert Snellaart overgegeven heeft, en het volgende jaar gestorven is.

2°. *Gijsbrecht Claes Allartszoon*, Pastoor te Vlaardingen ten jare 1528. Van hem verhaalt „Vlaardigen, zijn „opkomst" etc., dat hij een rijk en aanzienlijk man was, en zeer deugdzaam, zoodat hij om zijn deugden aller vertrouwen genoot. Toen Vlaardingen zich in verlegenheid

1) Zie „De Rederijkers stigtige samenkomsten enz., gehouden binnen „Schiedam in 't jaar 1603 op den 6 van Hoijmaand bevattende 7 spelen: „Schiedam 1603."

2) Zie Orlers, beschrijvinge der Stad Leijden. p. 102.

bevond schonk hij aan die stad geld, en was haar scheidsrechter in de geschillen over eene kade bij de korenmolen met de buren van Holijërhoek. En

3°. *Engelbrecht Corneliszoon* in het jaar 1574 als pater van het Beggijnhof te Delft gestorven, want toen vroeg Otto, Heer van Kenenburg om het huis, dat hij bewoond had, als door zijn overlijden vacerende. (Cfr. Boitet.)

(Wordt vervolgd.) A. Driessen, *Pr.*

PASTOORS DER STATIE OUD-ADE, C. A.

(Vervolg van Deel V, bladz. 449 vv.)

2. FRANCISCUS VAN DER LISSE.
A° 1678—1709.

„De ijvervolle pogingen, welke Antonius van der Plaat tot heil der zielen aanwendde, terwijl hij dan hier dan elders in de uitgestrektheid zijner gemeente huisvestte, werden met den besten uitslag bekroond, en het getal der Katholieken wies daardoor spoedig aan tot drie duizend en (was) alzoo te groot om door één priester bediend te worden. In de aangrenzende gemeenten Hoogmade en Rhijnsaterwoude werden eigen pastoors aangesteld, terwijl Alkemade voortaan twee statien, Oud-Aa waar van der Plaat werkzaam bleef en Roelofarendsveen, vormde.” Met deze weinige woorden schetst J. J. B(urgmeijer) in zijn *Roomsch Katholyk Jaarboek* voor 1844, bladz. 135, wat wij in een vorig opstel breeder hebben verhaald en uit de bronnen nagewezen. Als een bewijs van die „ijvervolle pogingen”, en hoe de hieruit ontstane voortgang van het

Katholicisme den naijver der protestanten moet hebben opgewekt, voert genoemde schrijver t. a. p. de Resolutie aan der Staten van Holland en Westvriesland van 12 Maart 1649, waarvan wij hier een gedeelte nog gaarne inlasschen, wijl er tevens uit blijkt dat het burgerlijk bestuur niet dan schoorvoetend tegen de katholieken optrad, eene houding, die ook in volgende tijden de eer der onkatholieke bailliuws en schouten van Alkemade geweest is. In die Resolutie wordt gezegd:

„Op de Remonstrantie van de Gedeputeerden des Sinodi van Zuidholland, neffens de Gedeputeerden des Classis van Woerden en van Rhijnland; is na deliberatie goed gevonden, dat de Officiers en respective Schouten van de ses voorname Dorpen of Gehugten, gehoorende onder de Heerlykheid van Alkemade, genaamt de Aa, de Goog, nieuwe Wetering, oude Wetering, Rijp Wetering en Roelevaartgens Veen, in serieuse termen van weegen haar Edele Groot Mog. sal worden aangeschreeven, ten einde deselve in de voorsz. Gewesten haar effectueelijk sullen hebben te reguleeren na de Placaaten van haar Edele Groot Mogende, teegens de Pausgesinde geëmaneert, deselve stricteliijk doende executeeren na haare forme en inhouden, op poene van te incurreeren de indignatie van haar Edele Groot Mogende" enz.

Den man alzoo die op deze en vroeger beschreven wijze bijkans een halve eeuw voor de eer van God gezwoegd heeft, wijdt het nageslacht met reden dankbare hulde.

Niet aan van der Lisse. De pastorele bedrijven van v. d. Pl.'s onmiddellijken opvolger indenkend — een verloop van dertig jaren — komt ons integendeel het schietgebed op de lippen: „Erbarming van den Heer, dat we niet verzwolgen zijn, wij." Aan van der Lisse toch heeft het niet gelegen, dat zijne gemeente zich niet in de armen der scheuring geworpen heeft; maar God alleen dan-

ken het de tegenwoordige parochies Rijpwetering en Oud-Ade, dat de toenmalige statie, hoe van alle kanten besprongen, aan de ware leer van Christus in gehoorzaamheid aan den Roomschen Paus vasthield, en na den dood des tweeden pastoors de invasiezucht der Jansenisten met zulke vastberadenheid weerstond, dat zelfs het misbaar der partij er zich door scheen te matigen.

Franciscus van der Lisse, van Dordrecht geboortig, had aan de destijds besmette scholen van Leuven, waar mannen als Franciscus van Vianen en Gummarus Huijgens ook na hun dood den toon gaven, gestudeerd, en verwierf er den graad van baccalaur in de Godkunde.

Eenigen tijd van zijn eerste priesterjaren is hij assistent of kapelaan bij past. van der Plaat geweest. Te oordeelen naar de volmaakte overeenkomst van schrijfhand en lettervormen in v. d. Pl.'s doopboekje met het door v. d. L. aangelegd en keurig beschreven register, was hij dat in het najaar 1669. [1]) Later werd hij pastoor over het buitensteedsche van Ter Goes; doch het aanhoudend bezoek van zeeuwsche koortsen noodzaakte hem omstreeks 1671 die landstreek te verlaten. Waar hij de volgende zes, zeven jaren verbleef, is mij onbekend.

Den 20 October 1678 werd hij door den Ap. Vicaris J. v. Neercassel tot v. d. Plaats opvolger benoemd bij schrijven van dezen inhoud: „... Notum facimus et attestamur, quod Nos post obitum Amp^{mi} Domini Antonij van de Plaat constituimus Admodum Reverendum Dominum Franciscum van der Lisse, Pastorem Locorum de Kaeg, d'Ade, de Poel, Rijpwetering, d'Oudade, de Sevenhuijsen, Venne, Lageland aliorumque locorum, quibus Amp^{mus}

1) Dit strookt wel niet met v. Heussens opgaven omtrent v. d. Lisse's verblijf in Zeeland (Hist. Ep. VI. 52), doch v. H. toont t. p. duidelijk op den regten tijd niet zeker te gaan.

Dnus van de Plaat post suum exilium pacifice praefuit ac inservivit...," [1])

---

1) Vrij volledig worden in den aanstellingsbrief de buurtschappen opgenoemd, die de statie uitmaakten van 1670 tot 1846. Een en andere aanteekening op sommige is, meen ik, voor de historie niet onnut.

Als een sprookje is het mijns bedunkens aan te zien, wat v. H. (Bat. Sac. II. 274) verhaalt, dat het dorp DE KAAG om de goddelooze bedorvenheid der inwoners eertijds den naam of bijnaam van („os inferni") *mond van de hel*, *hellegat* voerde; een sprookje hieruit ontstaan, dat een broek of kil der voormalige Leidsche (Haarlemmer) meer aan de Kaag (Kagermeer), *'t hellegat* heetend, in elke schipperskout over den koers naar Leiden in één adem met de Kaag werd uitgesproken, wijl 't regte vaarwater op den mond van de Zijl aan en zóó stadwaarts juist tusschen beide door liep, en men uit de meer goed op het Kager torentje aan te houden had, om niet door het hellegat en om te varen. Overigens ontleende 't hellegat zijn naam vermoedelijk hieraan, dat het als een zeer gevaarlijke kom, waarin vele schepen vergingen, bekend stond.

DE ZEVENHUIZEN is de in de wandeling algemeen gebruikelijke benaming voor twee, slechts door een smalle vaart gescheiden, historiesch wel te onderscheiden buurtschappen, waarvan de hier niet genoemde de voornaamste is. Deze, t. w. VRIJE EN LAGE BOEKHORST, was oudtijds de Riddermatige Hooge en Vrije Heerlijkheid der Heeren van de Boekhorst, wier kasteel of huizinge zich onder Noordwijkerhout bevond en de Hooge Boekhorst heette. Een staande gouden leeuw met dubbele staartpluim op rood schild, waarboven der Edelen kroon, visier en halsketen, is het wapen. Tot 11 Juli 1855, toen zij bij Alkemade werd ingelijfd, was de Vrije en Lage Boekhorst een zelfstandige gemeente met schout, schepenen en „galgeveld". Over een op Nieuwjaarsdag 1751 door de uitsluitend katholieke ingezetenen opgerigt Armenfonds zullen we later gelegenheid vinden te spreken.

VENNE of VEENE, niet Roelofarendsveen, in 1659 aan een eigen herder afgeleverd, maar VROUWE-VENNE, eertijds jurisdictie der abtdis (vrouwe) van Rijnsburg, en later als burgerlijke gemeente Rijnsburg aangemerkt. Nog in 't begin dezer eeuw werden geborenen en overledenen te Rijnsburg aangegeven. Pas bij verandering van limite door Napoleon I is de oostzijde van Vrouwe-Ven Alkemade, de westzijde Warmond aanbedeeld. Daarom konden veertien jaar na de oprigting eener zelfstandige statie te Warmond tot de burgerlijke gemeente aldaar 52 katholieken worden meegeteld, die te Rijpwetering of te Oud-Ade ter kerke gingen (Vgl. Bijdragen I. 396). Op grond van hetzelfde verklaarde de ZeerEerw. Alkmaarsche deken J. van Gent, zoon dezer statie, die vóór gemelde grensverandering aan de Vrouwe-Ven, westzijde, het levenslicht zag, geen Warmonder van geboorte te zijn. Vrouwe-Ven had tot de oprigting van het parochiaal in 1855 een eigen

Dat in dezen aanstellingsbrief de eerste plaats door de Kaag wordt ingenomen, verdiende de voorrang van dit toenmaals bedrijvig dorp van schippers, scheeptimmerbazen en visschers boven de andere buurtschappen en gehuchten. Zelfs werd in dien tijd het geheele pastoraat soms met den enkelen naam *Kaag* aangeduid. [1]) Misschien ook had een en ander zijn reden in het gebeurde met de Maria-Magdalena-kapel, welke eerlang in bezit der katholieken was gekomen, en ten gevolge waarvan in de Kaag zich het voornaamste bedehuis der statie bevond. Over genoemd voorval, waarvan we nogtans den datum niet kennen, voegen we hier de mee te deelen bijzonderheden tusschen,

---

armbestuur, beheerende een klein fonds, wat door Napoleon getierceerd, ten name staat der R. C. Armen van Vrouwe-Venne en Rijnsburg.

LAGELAND. Soms spreekt men van „de pastoors van 't Lageland", wel drie of vier bedoelende. Lageland, ook *Achtergat* genoemd, is echter niet anders dan (strook van sommige polders) het zuidwestelijk eind van Alkemade, tegenwoordig deel van de parochie Oud-Ade. Schoon het zijn naam met reden draagt, valt daaruit hoegenaamd niet tot ongewonen overlast van water te besluiten: eenvoudig is het *land* achter den *lagen* Rijndijk met hier en daar verspreide boerehofsteden.

De Kaag heeft een gemengde bevolking van 200 zielen, waarvan de grootere helft katholiek is. Aan de Rijpwetering wonen ongeveer 50 protestanten. In al de overige buurtschappen der statie is de aanwezigheid van een onkatholiek gezin van ouder tot ouder eene zeldzaamheid. Na van der Lisse, d. i. na den tijd, dat de bedehuizen aan Ade en in de Kaag verloren waren, worden de pastoors gemeenlijk genoemd: „van Oud-Aa en Rijpwetering," uithoofde dáár de standplaats des geestelijken met „de kapel," hier het ruimere bedehuis, „de kerk" zich bevond. Aanvankelijk werd naar goedvinden des pastoors in de beide godshuizen gekerkt. Althans dat er vóór 1808 een regel van beurtwisseling bestaan hebbe, is, geloof ik, ieder zoowel als mij onbekend. Maar in 1808, nadat de houten kerk wat vergroot was, is een overeenkomst getroffen „waardoor in het vervolg van tijden Geweerd word alle twist en oneenigheijd dikwils ontstaande uijt willekeurige handelweijze hetzy van pastoor hetzy van kerkmeesteren", en bepaald, dat op Zon- en Feestdagen de H. Dienst in „de kerk" zal worden gedaan. Van de aanwezigheid des pastoors te Rijpwetering werd alsdan gebruik gemaakt om ook dáár te laten doopen en om te trouwen.

1) Zie *Akten van het Haarlemsch Kapittel* in de Bijd. III. 448 en V. 156.

omdat de oorkonden, die het staven, uit den tijd van v. d. Lisse zijn.

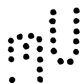
Vóór de reformatie was de Kaag en Kager gebied, waar ook de Vrije en Lage Boekhorst in begrepen was [1]), kerkelijk onderhoorig aan de parochie Warmond. Het dorp, door de Haarlemmermeer bespoeld, waar veel doortogt was en drukke scheepvaart der Kagers zelven op Amsterdam en langs de rivieren op Duitschland; dat bijgevolg als opene plaats veel gemakkelijker dan het binnenland vreemde bestanddeelen in zijn bevolking opnam, deed reeds vroeg in den XVI-eeuwschen afval mee, toen ook, wat van zelf spreekt, de kapel door de Calvinisten genomen werd. Naar 't zeggen van v. Ollefen en Bakker was 't dáárheen, dat de Hoogmaasche pastoor (Dirk Hooijmans?) Zondag namiddags zich begaf om voor de gereformeerden te preeken, nadat hij 's morgens te zijnent voor de roomschen gekerkt had.

Genoemde Stad- en Dorpbeschrijvers, van de kapel vóór de reformatie sprekende, verhalen, dat „de gereformeerden later een eigen predikant ontvangend, bovengenoemde kapel voor hunne godsdienstoefeningen hebben ingerigt", terwijl zij de in 't laatst der XVIII^de^ eeuw noodig bevonden herstellingen toeschrijven aan „des kerks hoogen ouderdom"; zij zijn dus van meening, dat de toen bestaande

---

1) Giftbrief van Philips van Bourgondien in dato 30 Mei 1464 „ten behoeve van Jan van den Bouchorst, van zulke Leenen als hem aanbestorven zijn bij doode van Floris van den Bouchorst zijnen Vader, eerst...; met nog een Ambacht geleegen in die Cagen, geheeten de Laagen Boeckhorst" enz., opgelezen bij de veil-condities der goederen van de B. ten jare 1785. Verscheiden andere documenten, de Boekhorsten betreffende, werden volgens v. Ollefen en Bakker, omstreeks 1740 vóór 't afbreken van het huis te Noordwijkerhout in vier groote kisten naar Brussel overgebragt, waar zij nog in 1772 werden gevonden, maar in 1785 door de princes de Rubenpré (domina van de Boekhorst) bij den verkoop der goederen ten onregte zijn achtergehouden.

kerk nog de kapel was van vóór de reformatie; mij schijnt het echter veel aannemelijker — en zulks op grond van het jaarcijfer 1618 in een gevelsteen boven den ingang — toe, dat het onlangs afgebroken bedehuis, waarover wij te spreken hebben, niet de oude kapel, maar een ter vervanging der (bouwvallige) kapel ten jare 1618 door de protestanten gebouwd kerkje is. Hoe zeldzaam ook de protestanten kerken bouwden, waren zij toch op gemelden tijd te Amsterdam ijverig aan de „windstreken" bezig; gelet nu op de toenmalige welvaart van het dorp de Kaag en zijn dagelijksch handelsverkeer met de ten toppunt van bloei gestegen stad, laat zich een zelfde gevolg van eenerlei oorzaak, dunkt mij, zeer wel verklaren. Dan, hetzij genoemd jaarcijfer den bouw, hetzij de inrigting voor protestantsch gebruik aanduidt, het Kager kerkje, zooals de laatste eeuw het gekend heeft, had niet meer den oorspronkelijken vorm. In 1797 en 1798 werd aan kerkeraden het houden van collecte in vele plaatsen van Holland — toen was alle welvaart uit de Kaag verdwenen — vergund tot goedmaking der kosten van groote en noodige herstellingen; deze nu hebben meerendeels in afbreken bestaan, en daardoor heeft het kerkje de gedaante gekregen, waarin wij het met leede oogen hebben beschouwd. Een van grauwe baksteen, dubbel formaat der hedendaagsche, hoog opgetrokken met roode pannen afgedekt gebouw, binnenwerks bijna even breed als lang (7,50 bij 9 M.) zonder beuken, transept of abside, niettemin door zware, driemaal versneden contreforten gestijfd. Van weggebroken oostelijke lengte hebben we de steenen fundeering ontbloot gezien; ook was de buiten uitgebouwde ronde torengang opgeruimd, en de dubbele opening met vlakken muur van kleinere steensoort gesloten. Het kerkje had een houten tongewelf, bevloering van verglaasde tegels, geen zangerskoor noch orgel. Op de westgevel

verhief zich een van luidklok en uurwerk voorzien massief torentje met geleidekte spits, waarop een gouden kaagschip als windvaan, onvergeldbare wegwijzer voorheen van den schepeling op de „gevaarlijke" meer. In 1873 is alles met den grond gelijk gemaakt; toen ook is ten gerieve der Kager protestanten uit subsidien en uit bijdragen van Amsterdammers een nieuw kerkje op de oude fundeering neergezet. [1])

Ondertusschen was er in 't laatst der XVII^de^ eeuw een tijd, dat de katholieken dezer statie in 't beschreven kerkgebouw, hetwelk zij tot den dag der slooping toe hunne Maria-Magdalena-kapel noemden, 's Heeren altaar omringd en de Heiligen vereerd hebben. Dat feit, boven allen twijfel verheven, wordt bovendien door twee in ons archief aanwezige pauselijke breven bevestigd, waarvan een, gedagteekend 16 September 1692, aan het altaar der Kager kerk het voorregt van altare privilegiatum verleent, terwijl de andere gratiebrief van denzelfden Paus Innocentius XII en van denzelfden datum inhoudt, dat die op den feestdag van St. Maria-Magdalena de kapel [2]) bezoeken, een vollen aflaat onder de gewone voorwaarden kunnen gewinnen.

Maar hoe de gebeurtenis van overgang in katholieke handen zich ontwikkelde en toedroeg, dáárover ontbreken zoozeer alle bescheiden, dat ik zelfs voor eene gissing geen grond van waarschijnlijkheid weet. 't Langst heb ik gedacht aan de Franschen; door wier toedoen immers de katholieke eeredienst in sommige kerken hersteld werd. Hun bezoek aan de Nederlanden van 1672 tot den Rijs-

---

1) Voor den bouw waarvan, naar men mij verhaalde dat de inpreeker op den preekstoel heeft gezegd, de Kagers de totale som van ƒ 9. hebben bijgebragt.

2) Het bedehuis wordt in gemelde breven Ecclesia, Oratorium en Capella genoemd.

wijkschen vrede, of liever tot den dood van Lodewijk XIV duurde zeker daarvoor lang genoeg. Van den Nymeegschen vrede daartusschen verhaalt Dupac de Bellegarde [1]), dat door invloed van v. Neercassel veel gunstigs voor de katholieken verkregen werd, hoewel daar niets van in het eigenlijk vredesverdrag was opgenomen; doch behalve dat het verblijf der Franschen in de provincie Holland kort was, is moeilijk aan te nemen, dat zij, willens om van Alphen en Koudekerk daar zij waren, over Leimuiden langs den Heerenweg op Amsterdam af te gaan, aan den meerkant reeds bezetting hadden (die de Kager kerk in gebruik nam); of onze vaderlandsche geschiedschrijvers, ook de uitvoerige Wagenaar, moeten de uiterste punten vergeten hebben op te teekenen tot waar de Franschen doorgedrongen waren, vóór zij bij Zwammerdam geslagen zijn. 't Was anders niet onaardig, dat „Princevaart" en „Abbenes" van dien tijd dateerden, en de eveneens aan Kager gebied grenzende „Hertogs" polder toen gedoopt is naar den hertog van Luxemburg, die het leger van Lodewijk XIV in deze streek aanvoerde.

Niet zoo duister is het, hoe de kapel weer gereformeerd geworden is. Bejaarde lieden hebben mij dat aangaande verhaald, wel niet geheel eensluidend, maar wat zeer wel hetzelfde zijn kan. Sommigen kortweg, dat de kerk aan de protestanten verkocht is; anderen, van hunne ouders gehoord te hebben, dat zoowat een honderd jaar toen geleden (alzoo in 't begin der XVIII[de] eeuw) bij gelegenheid van gevaarlijk hoogen watervloed tusschen roomsch en onroomsch geschil ontstond over hand- en spandiensten, die men bij gelijk regt op de kerk ook evenredig tot behoud van het gebouw wilde verrigt hebben; welk geschil ten laatste op deze wijs eindigde, dat de roomschen bij

---

1) *Histoire abregée de l'Eglise metropolitaine d'Utrecht*, 3e Edit. pag. 188.

monde van zekeren Bastiaan Suydgeest, landman in de Kaag op de hofstede daar nu N. H. woont, de kerk aan de gereformeerden hebben afgestaan, mits dezen zich verbonden tot het onderhouden der Kager roomsche armen. Blijkens het doopboek waren alstoen Suydgeesten, ook die Bastiaan heetten, in de Kaag woonachtig. Door 't aangevoerde „gelijk regt op de kerk" komt de gedachte aan een *simultaneum* bij mij op. Overigens een antwoord op de vraag: hoe zulks *zóó* toe kon gaan, geeft eenigermate de staat van rampzalige verwarring, waarin onder v. d. Lisses bestuur nog voornamere zaken in de statie verkeerden.

De elders weinig bekende te vermelden hoofdzaak is namelijk, dat pastoor van der Lisse, door Th. de Cock onder de schrandersten der geestelijken van zijn tijd gerekend, maar al te zeer zijn bekwaamheid heeft beproefd, om de smetstof van Jansenisterij, die hij uit Leuven meegedragen had, in zijn eigene gemeente en met behulp van anderen heinde en ver te verspreiden. Onze voornaamste getuige, wiens meegedeelde bijzonderheden mij toelichtten, wat ik vóór jaren aan den landelijken haard uit den mond van hoogbejaarden over den vroegeren toestand heb opgegaard, is de genoemde Provicarius Apostolicus in zijn boek over den aartsbisschop van Sebaste; [1]) de eerbiedwaardige Theodorus de Cock, wiens getuigenis, den katholieken onverdacht, des te meer geloof verdient, daar hij te Leiden pastoor zijnde, niet slechts op de hoogte wezen kon van 't geen op godsdienstig terrein in de nabijheid gebeurde, maar ook in spreekkamer en biechtstoel het klagend landvolk uit Alkemade meermalen te woord heeft gestaan.

---

1) *De Petro Codde sive Coddaeo Archiep. Sebast. in Hollandia ac foederatis Provinciis Vicariatus Apostolici potestate potito, functo ac defuncto.* Romae 1715.

Gedurende het pastoorschap van v. d. Lisse, vooral in de laatste helft, ontvingen we hier afwisselend en gelijktijdig bezoek van de heethoofdigste Jansenisten, uitheemschen en vaderlanders. Allereerste vermelding verdient de patriarch der sekte „Monsieur" Antoine Arnauld met zijn evenknie den toekomstigen drager van zijn profeten-mantel Pascasius Quesnel. Deze heeren, thans uit Belgie voortvlugtig, nadat zij eerst Frankrijk waren uitgeweken en toen reeds (Arn. 1680, Quesn. 1686) in Holland geschuild hadden, kwamen in den schemeravond van 12 April 1690 aan het Rotterdamsche veer te Leiden aan. Van Heussen, over hunne komst ingelicht, had voor, hen nog met de laatste schuit naar Delft te laten vertrekken; maar Jan had niet opgepast, hij kwam een half uur te laat aan het veer de heeren afhalen en den weg naar de hooigracht wijzen. In Brussel was het hun te benauwd geweest, maar te Leiden was het niet veel beter. De angst zat hen op de hielen, hen nogtans minder dan v. Heussen, welke doodbevreesd voor ontdekking de gasten niet eens in de stad durfde houden, maar den volgenden dag op zijn buitentje Torenvliet stopte. Reeds daags na aankomst schreef Arnauld aan den kanunnik Ernest Ruth d'Ans, zijn regterhand te Brussel: „Wij zijn heel wel ontvangen, maar om de waarheid te zeggen geloof ik niet dat wij het hier lang zullen maken. Zoek ons spoedig een heenkomen." [1]) En op den 19 April:

---

1) „Nous arrivames ici hier au soir fort heureusement: mais *Jean* qui se devoit tenir à la porte te *Rotterdam*, nous manqua d'une demi-heure; ce qui trouble les mesures, que Mr. VAN HUSSE avoit prises, qui etoit que *Jean* nous menast chez lui pour attendre la dernière barque pour Delphes, pour n'y arriver que la nuit, et aller coucher chez M. van Erckel. On nous a reçu parfaitement bien ici... Pour ne vous rien déguiser, il ne faut pas faire état, qui nous puissions demeurer ici longtems, dont la principale raison est: que M. VAN HUSSE et M. DE SEBASTE croient, que *si nous étions découverts*, cela feroit tort à la Mission. Ainsi il n'y a point

„Wij raken dag aan dag meer in het nauw; wij zijn onzen gastheeren tot last, en zij geven genoeg te verstaan dat zij blij zouden zijn als wij weg waren. 't Is geen gebrek aan genegenheid, maar zij zijn geen meester over hunne zenuwen." [1]) Ondertusschen wisten de nachtvogels den 30 April nog van geen heengaan, toen Arnauld, overleggende waar in te kruipen en langs welken weg, aan denzelfden Ernest schreef: „Doch eer wij gaan, dienen wij een dag of wat bij Mr. van Erckel te Delft door te brengen, en die van de Veene (t. w. Lambertus van Erckel past. te Roelofarendsveen, bloedverwant der beide v. E.'s te Delft) wil ons ook eenigen tijd bij zich hebben. Dat zijn nog eerst goede vrienden, die zijn zoo bloode niet als menig ander." [2]) Nu, het plan van naar Alkemade te komen kwam tot uitvoering; zeker is bovendien dat zij (Arnauld althans) er geruimen tijd, in het seizoen dat tot wandelen uitlokt, verbleven; ik vermoed een groote drie maanden van Mei tot Augustus toen zij naar het dorp Jehay-Bodegrée in Luik afgetrokken zijn. Van Arnauld las ik dat hij zich buitengemeen vermaakte — naïeve ontspanning voor een raddraaier — met zamenstel en

---

de tems à perdre; Il faut travailler à nous trouver un giste ou à *Bruxelles* ou à *Maestric*, car je ne crois pas, que nous puissions demeurer longtems ici. Nous allons même partir pour la maison de Campagne. Nous avons quelques pensées d'aller loger pour quelques jours chez M. VAN ERCKEL." — *Causa Quesnelliana* sive Motivum juris etc. Bruxellis 1704. blz. 15—16.

1) „Nos embarras croissent tous les jours. Nous incommedons nos hostes, et ils font assez entendre, qu'ils seroient bien aises, que nous ne fussions plus ici. *Ce n'est pas manque d'affection, mais parce qu'ils ne sont pas maitres de leurs apprehensions.* Ils se plaignent du grand nombre, et il semble que nous serons obligez de nous separer." (*Causa Quesn.* blz. 16).

2) „J'oublioïs à vous dire, que nous ne pouvons pas nous dispenser de passer quelques jours à Delft chez Mr. VAN ERCKEL, qui le desire tout-a-fait, et celui des *Vennes* veut aussi nous avoir quelque tems chez lui. *Ce sont tout-a-fait des bons amis, et qui ne sont pas si timides que d'autres.*" (*Ibid.* blz. 18).

werkwijze der houtzaagmolens in te studeeren (die er destijds een tal aan de Oude Wetering stonden). [1]) Vervolgens Aegidius de Witte, gewezen kapelaan bij Franciscus van Erckel te Roelofarendsveen [2]), daarna korten tijd plebaan van O. L. V. te Mechelen, waar hij den 8 Juli 1685 aan zeker doodmaal zulke heterodoxe stellingen tegen kerkleer en hierarchie uitstiet, dat de aartsbisschop Alphonsus de Berghes regtsvervolging tegen hem inzette [3]), weshalve hij andermaal de wijk naar Holland nam [4]); de benedictijn Dom Gabriël Gerberon, die

---

1) Wagenaars *Amsterdam*, 8e stuk bladz. 81. Vgl. *Oudheden van Kennemerland*. Aanteekening op Uitgeest.

2) Hier is zeker gewigt op te leggen, daar men, ook Codde zelf, dien „onbeschaamde" altoos als iemand den onzen ten eenenmale vreemd heeft willen doen doorgaan. „Extraneus, zegt de Cock (*de Petro Codde* Lib. II. Cap. X. N° 3), natione non notione, quippe a Francisco Erckelio in Rhenolandiae fodinis Pastore quondam cooperator adscitus, post aliquod intervallum Ultrajecti perpetuus Inquilinus et Jacobo Catsio Lateralis."

3) *Jansenismus omnem destruens religionem*. Gradus. III. *Causa Quesn.* 89.

4) Na zijn tweede komst binnen onze missie, die hij sedert niet meer schijnt te hebben verlaten zonder er nogtans opnieuw in bediening te zijn geweest, reisde hij van den een op den ander, en verbleef ten laatste met er woon bij de jufvrouwen van Savoijen, twee gezusters te Utrecht, (Codde noemt ze klopjes) die vroeger te Mechelen bij hem hadden ingewoond (*Resp. Sebast.* Cap. XXII). Aldaar hield hij zich nu in den beginne onledig met eene overzetting van het veroordeelde *Nieuwe Testament* van Mons die in 1696 te Emmerik verscheen, en met de vertaling in het vlaamsch van devotiewerkjes, als *St. Augustijns-Belijdenissen*, Thomas à Kempis *Navolging* enz. (*Ibid.*). Doch na de verschijning van het *Breve memoriale de statu et progressu Jansenimi in Hollandia*, den jesuiet Doucin toegeschreven, en nadat, zooals hij zegt, de aartsbisschop van Mechelen (nu Humb. a Precipiano) „in ontijdigen ijver van de wijdelingen de bezwering van het formulier vorderde", wierp hij zich opnieuw in den strijd met een menigte anonieme en pseudonieme geschriften waarvan de voornaamste zijn:

Panegyris Janseniana etc. per Paulum Aurelium 1698.

Refutatio prodromæ libelli famosi cui titulus, Breve memoriale etc. adornata a Vincentio Palaeophilo 1698.

Apologia Paneg. Jans. ad Theologum Lovaniensem 1699.

Apologia secunda Paneg. Jans. confligens Jansenismi Historiam Brevem corrasam a L. C. Deckero S. T. L. Eccl. Metr. Mechl. canonico. 1700.

èn als „arme monnik" èn als schrijver aan past. van der Lisse verpligting had, en op wien wij aanstonds terugkomen; de dwerg Karel de Bont, troost zoekend over zijn slecht wedervaren in Zevenhoven op vigilie van Kerstmis 1696; welke woelwater, bijna nooit thuis (Wormer), nog

---

Apologia tertia Paneg. Jans. enervans defensionem Brevis Historiae Jansenismi conflatam a L. C. Deckero etc. 1701.

Gratia triumphans de scribillatore Notarum Brevium in Refutationem prodromam Brevis Memorialis per Vincentium Palaeophilum. 1699.

Capistrum tegen Martinus Steyart. 1697.

Brief aen de Geloovige Gemeijnte der Stadt Mechelen raeckende de Leeringe van de Voorstaenders van den H. Augustinus (dewelcken men nu Jansenisten noemt) ende die van de PP. Jesuiten anno 1697.

Wil men nu het oordeel van een geestverwant hooren?

„Rome, 28 Mei 1701. Wij hebben hier met verontwaardiging de laatste stukken van Mr. de Witte en Gerberon ingezien. Die heeren doen ontzaggelijk veel kwaad. Ik zal alles doen wat ik kan om te beletten dat die produkten in handen komen van de Kardinalen en van onzen Generaal: het zou van een allerkwaadst gevolg zijn. En bespeur ik dat zij er kennis van hebben, dan zal ik hen trachten te voorkomen met te zeggen, dat niemand, en bijzonder Mgr. van Sebaste niet, in eenige verstandhouding tot die lieden staat; dat zij integendeel hun gedrag misprijzen en ten eenenmale afkeuren.... Maar, het zijn de Jesuieten, wil men, die dergelijke stukken schrijven en deze op naam der zoogenaamde Jansenisten stellen: het is aardig bedacht, doch hoe zal men dat gelooven, als Mr. de Witte en Kergré (Gerberon) zelven er groot op gaan en openlijk verklaren nooit te zullen ophouden met schrijven op dezelfde manier en in denzelfden toon?" (Brief van pater D'Elbecque aan Brigode; zie *Causa Quesn.* 91.)

De Witte voerde behalve bovengenoemde nog de bijnamen van Palladius, Albanus, Danrat, Dauval en Jansenista Candidus. 'k Weet niet of hij den laatsten van vriend of vijand kreeg, maar dit was de aanleiding. Als Steijart gezegd had: Jansenist is hij, die de leer van Jansenius houdt, evenals hij Thomist en Scotist is die de leer van St. Thomas en Scotus aankleeft, antwoordde daarop de Witte: Als het dat en niets anders is, dan zullen we 't ons een groote eer rekenen Jansenisten te zijn en te heeten (M. v. d. Haute, *Theses theologicae*, pag. 27). — De Witte was te Gend geboren in 1648, hij stierf den 7 April 1721 en werd, zegt Bachusius (*Acta v. Espen* pag. 111), te Warmond in „de heilige plaats" begraven. — Heel iets bijzonders, van de Jansenisten gesproken, is, dat een strijdschrift (*Mercurius Mastigophorus*) een schampere uitdrukking doet omtrent de Wittes zedelijkheid.

in 1700 hier zwalkte om geld op te halen voor Gerberon. [1]) Eindelijk Hugo Franciscus van Heussen, woonachtig op de hooigracht te Leiden, behalve om de kerkelijke waardigheden waarin hij optrad, als uitvaartpreeker in deze streek bekend. Voeg daarbij de twee beruchte Delvenaars, Adrianus van Woelwijk en Jan Hendrikze Rechthart (J. Roos en J. C. v. Erckel), dan hebt ge de club der mannen, die tot den Oud-Aaschen herder in betrekking van bijzondere vriendschap stonden, omdat deze zich aan dezelfde zaak als zij gewijd had, met een ijverdrift, zegt Mozzi [2]), die de verwachting van den Ap. Vicaris Petrus Codde zelfs overtrof.

Dat „Franciscus van der Lisse pastor in Alkemade" den smeekbrief der 300 ten gunste des aartsbisschops van Sebaste (Codde) onderteekend heeft, kan dus van hem wel zonder nader bewijs worden aangenomen. [3]) Erger was

---

1) „Ik heb u uit de Veenen niet wel berigt kunnen sturen, daarom heb ik maar uitgesteld totdat ik hier (Amst.) was." Brief aan Gerberon van 18 Maart 1700. (*Caus. Quesn.* pag. 100.) *Veenen*, *Fodina* heette destijds veelal onze geheele streek. Vgl. Bijdragen V. 220.

2) *Histoire de la revolution de l'Eglise d'Utrecht* I. 202.

3) Zie Bat. Sacr. II, 518 vgg. Het onderteekenen van dien brief (aan Paus Clemens XI in 1701) was echter op zich zelf nog geen blijk van onregtzinnigheid of verzet, daar Rome op het verhoor des Vicaris nog geen uitspraak gedaan had. 't Kan zelfs geloofd worden dat sommige priesters, niet van nabij met alles bekend, uit reverentiaal mededoogen met den beknelden aartsbisschop, hun wettige overheid, hebben geteekend. Althans namen van zeer regtzinnigen komen op de lijst voor. Doch eene vraag, door de statistiek zoo mogelijk nog uit te maken, is mijns oordeels deze: Heeft v. Heussen of wie dan ook op de naamlijst nergens bedrog gepleegd? De onderteekeningen van 1701 zijn pas in 1714 voor het eerst openbaar gemaakt en in Bat. Sacr. in druk verschenen, alzoo toen velen die op de lijst staan, reeds overleden zijnde, tegen naamdieverij niet konden opkomen. Het kwaad-vermoeden ontstaat uit de bewering van Adrianus van Wijk, pastoor te Kethel, die ten jare 1704 regtstreeks aan Sebaste verklaart, dat als men degenen niet meerekent die zeker niet geteekend hebben, er geen 300 priesters op de heele missie zijn. „Ait denique (Sebastenus, *in* 1ª *Ep. ad Cath. foed. Belgii*) se tueri posse inte-

dat hij met een paar vrienden (v. Heussen en v. Erckel) de behulpzame hand leende aan Gabriël Gerberon tot het schrijven en uitgeven van kwade boeken; waarvan inzonderheid, te noemen de nieuwe en vermeerderde druk van

---

gritatem suam testimonio plus quam trecentorum Presbyterorum ex hac missione. Sed si missionarios excipiamus regulares, aliosque e clero saeculari seniores, qui testimonio illi non subscripsere, alii trecenti Presbyteri in missione non supersunt." (*Notae breves ac modestae Archiep. Sebasteno oblatae a R. D. Adriano Wijckio P. in K.* A° 1704, in Prologo.) 'k Heb voor *mijn* doen nog al veel Coddeaansche strijdschriften gelezen, doch nergens zag ik dat men past. v. Wijk, tegen wiens geschriften wel al het mogelijke onder grove beschimping van zijn persoon en karakter gezegd is, op dit punt tegensprak.

Om op de vraag: Worden we uit Jansenistische pronkzucht om den tuin geleid? buiten de statistiek een begin van antwoord te geven, teeken ik het volgende aan:

1. De namen der onderteekenaars zijn uit de archieven der Apost. Kamer niet op te halen, om reden de onderteekeningen (noch de brief zelf als *afzonderlijk stuk*) daar niet zijn ingekomen. Codde namelijk (*Resp.* Cap. XXVI. N° 7) deelt geadresseerden Kardinalen als nieuws mee, dat een wolk van getuigen bedoelden brief („Verklaring") aan *hem*, te Rome zijnde, heeft toegezonden, ten einde dien des noods aan de Uitmuntende Vaders te behandigen. „Ik doe dit nu, zoo gaat hij voort, alhoewel tegen mijn zin en alleen uit nood, omdat zij mij daarin boven mijne verdiensten verheffen. De Verklaring luidt aldus": ...Hier lascht hij letterlijk den brief, dien wij in Bat. Sacr. lezen, in, doch zonder de onderteekeningen, daarover alleen zeggende: „Deze Verklaring hebben, 't geen zeer opmerkelijk is, in weinig tijds zeer vele en genoegzaam alle zendelingen van de Clerezie gaarne onderteekend."

2. Hoe groot of hoe klein het getal priesters in 1701 ware, zeker is, dat van de seculieren minstens 20 zijn af te tellen, daar de Verklaring een tegenschrift is op een acte van beschuldiging die met 24 onderteekeningen van wereld-geestelijken kort te voren naar Rome gegaan was.

3. Curieus en vrij erg slaande is dit: Codde schrijft t. a. p. van de *Resp.* dat al de aartspriesters van de zending zoo ook al de leden der twee kapittels geteekend hebben, „uitgenomen alleen de provicarissen, die het geenszins paste in hunne eigene zaak getuigenis te geven." Ondertusschen zijn juist de vier provicarissen de eersten wier namen op de lijst van Bat. Sacr. worden gezien. Een van beiden dus: òf Codde spreekt onwaarheid — en daar was hier geen reden voor, integendeel — òf v. Heussen discht een vervalscht stuk op. Voor dit alternatief staat v. H. *persoonlijk*, daar de eigen naam van dien provicaris numero 2 is op de lijst door *hem* in druk gesteld.

Michaël Bajus' *Werken*, die in 1696 te Keulen bij Baltasar van Egmont (lees: te Amsterdam bij de weduwe Schippers) verscheen. [1]) Daarmede toch werd de pastoor niet slechts voortplanter van kettersche en verdachte gevoelens, maar ook versmader der kerkstraffen, waarmee reeds Pius V vrij onzacht had gedreigd, toen deze (H.) Paus den 1 Oct. 1567 met de constitutie: „Ex omnibus afflictionibus" 79 (Bajaansche) stellingen veroordeelde.

De gebeurtenissen, door het Jansenisme binnen ons schier uitsluitend katholiek Alkemade veroorzaakt, gebeurtenissen die pas in 1776 met een fellen brand eindigden, waardoor een pastorie in de asch gelegd werd en een pastoor omkwam, zijn belangrijk genoeg, om er geen schakels van te laten ontglippen. Derhalve veroorloof ik mij om, als met Arnauld gedaan is, over de aanleiding der komst alhier te spreken van den man, wien onbetwistbaar het voornaamste deel der schuld, dat het Jansenisme in Holland wortel gevat heeft, moet worden toegekend, Gabriël Gerberon. Tenzij past. van der Lisse reeds vroeger dan wij geregtigd zijn te vermoeden met de hoofden der Coddeaansche partij in betrekking stond, ligt het, dunkt mij, voor de hand te denken, zelfs indien de meening van Tassin, die over het vertrek van Gerberon naar Brussel met de *Necrologie de Port-Royal* in een verschil van 12 jaren staat, 't digtst aan de waarheid is, dat v. d. Lisses kennismaking enz. met den gevaarlijken vreemdeling aanleiding vond in het ontslag-nemen van Hugo Gaal als pastoor te Rotterdam en dezes komst kort daarna in dezelfde bediening te Roelofarendsveen. Bij dezen heer in genoemde stad had Gerberon sedert 1682 onder den naam van Augustinus Kergré gewoond. Wie anders dan de rijke Gaal mag ook in 1691, toen

---

1) Vgl. de Cock, *op. cit.* Lib. II. Cap. X. N° 3.

hij, zwak en ooglijdend, zegt v. H., voor zijn pastoraat bedankt had of plan had om te bedanken [1]), bij een firma te Maastricht de som van *f* 3000 hebben gestort, om daarvoor aan Gerberon (die toen 63 jaar oud was) lijfrente van *f* 360 's jaars uit te keeren? [2]) Met Gaals vertrek was het klimaat van Rotterdam op eens voor Gerberons gezondheid ongunstig geworden. Dit werd voorgewend, wijl Quesnel oordeelde: Monsieur Kergré was te open en te voortvarend; wilde men niet genoodzaakt zijn tegen hem te schrijven, dan was het noodig hem goedschiks de missie te doen verlaten. De vrienden wilden dat de monnik een katheder te Rolduc zocht bij de kanunniken-regulier [3]); maar hij sloeg dit van de hand, genoeg dat die raad op de eerste plaats van Quesnel kwam, om hem niet op te volgen. Of soms past. van Kuijk, dien Gaal de Rotterdamsche statie „achterliet" op vertrek hebbe aangedrongen? mogelijk; dit toch niet op een voor Gerberon stuitende wijze, want dien pastoor werd evenals aan v. d. Lisse door den gastvriend later nog present-exemplaar van een zijner pennevruchten toegestuurd. [4]) 't Best zal wel gewerkt hebben dat Codde, v. Heussen, v. Erckel, Roos enz. in 1693 hun *consilium abeundi* ondersteunden door de toezegging elk van *f* 50 's jaars. [5]) Het wil mij daarom schijnen, dat Gerberon niet zoo vroeg als Tassin meent (1690) onze missie heeft verlaten, maar dat, al vindt de brievenbesteller hem in Nov. 1693 op een kamertje te Brussel ten huize der zuster van Karel de Bont, gehechtheid aan den ouden, misschien eenigen trouwen vriend

---

1) Als de reden maar waar is, en men niet veeleer Alkemade, zoo nabij Leiden en Warmond, langs dien weg tot broeikast van het Jansenisme zocht te maken, gelijk dat naderhand met Ameland beproefd is.

2) *Process. Gerb.* Cap. II. art. 46.

3) *Ibid.* Çap. VI art. 100.

4) De Brieven van Jansenius met noten. *Ibid.* Cap. VI art. 85.

5) *Ibid.* Cap. IV art. 104.

en verzorger (Gaal kwam te Roelofarendsveen in Maart 1693) Gerberon nog eerst naar Alkemade trok, te meer daar zijn beide werken, waarvoor hij ter pastorie van Oud-Ade stof vond en verzamelde, pas in 1696 en 1700 verschenen: het *nonum prematur in annum* was zijn praktijk niet. Dezen man nu opende pastoor van der Lisse niet slechts huis en beurs, maar ook zijn bibliotheek; met dat voordeel voor den jeukerigen boekenschrijver, dat hem daaruit manuscripten en opuskels werden aangelangd voor twee zijner voornaamste werken: *Bajus* („met vele bijgevoegde bemerkingen en tot heden onuitgegeven stukken vermeerderd", zegt de titel), en de *Geschiedenis van het Jansenisme.* [1])

Geen wonder dat het opnieuw uitgeven van de *Werken van Bajus* te Rome bij de Congregatie van onderzoek in de zaak van Codde als een kapitaal vergrijp stond aangeschreven. De constituties, van Pius V, van Gregorius XIII d.d. 28 Jan. 1579, van Urbanus VIII d.d. 6 Maart 1642; ook het decreet van Alexander VIII d.d. 7 Dec. 1690 voor de laatste der daarin veroordeelde stellingen [2]), al welke verboden des Ap. Stoels Gerberon een voor een voor schandstukken uitmaakte, waren daarmede met voeten getreden. *Bajus* was dan ook N° 1 op de lijst der boeken, over welker uitgaaf de aartsbisschop van Sebaste zich te Rome had te regtvaardigen; en daarover zijn hem, zegt hij zelf, gansch bijzondere ondervragingen gedaan.

---

1) *Process. Gerb.* Cap. II. art. 82. „Habuit (citatus) plurima sibi subministrata ad conficienda *Opera Baji* et *Historiam Jansenismi* a DD. van Heussen, Van der Lisse, Van Erckel, e clero Hollandiae." „Ad 82 art. fatetur (citatus) se inquisivisse a pluribus, tam in Hollandia quam in Belgio et in Hispania, scripta, quae poterant inservire ad conficiendam *Historiam Jansenismi* et novam instituendam editionem *Operum Michaëlis Baji*, et habuisse aliqua, quae invenit in bibliothecis eorum, nempe DD. van Heussen, van der Lisse, van Erckel."

2) „31. Bulla Urbani VIII „In eminenti" est subreptitia."

Doch voor ons opmerkelijk is, hoe Codde zich ten deze verantwoordt. In de twee verweerschriften, die hij aan de Apost. Kamer drukken liet en der Congregatie behandigde, getuigt hij, dat het boek ten eenenmale buiten zijn weten door een uitlander in 't licht is gegeven, en dat hij, Vicaris, niemand op de missie kent, die het herdrukken (van *Bajus*) goedgevonden, of aan wien de onderneming des vreemdelings niet mishaagd heeft. [1]) Gaat het nu niet wel, om de getuigenis van een aartsbisschop zóó maar voor strakke leugentaal te verklaren, dan zullen we moeten aannemen, dat past. v. d. Lisse òf uit bewustheid van een werk der duisternis te hebben helpen plegen geheimhouding in acht nam, òf, wat waarschijnlijker is, in het comedie-spel ten voordeele van Codde zijn rol zoo goed als anderen kende. [2]) Nu, aan Gerberon was het uitmuntend toevertrouwd, om, indien v. d. Lisse nog noodig had te worden gestaald, hem alle halfheid te benemen, Andere partijmannen, zelfs Arnauld en Hennebel, hadden soms nog oogenblikken dat zij schenen te wankelen, of een stap ruggewaarts te doen; Gerberon echter kende zulke aanvallen van zwakheid niet. Integendeel was hij tot niets vuriger dan om wankele knieën te schragen, evenals zijn vlugge pen nooit spijtiger kraste dan wanneer hij haar tegen een „lafaard" gepunt had. [3])

---

1) *Declaratio Archiep. Sebast. super pluribus... interrogationibus* etc. Cap. IV. *Responsiones Archiep. Sebast. ad scriptum varia accusationum capita continens.* Cap. XXII.

2) Hoe er comedie gespeeld werd: „Je ne dirai rien à l'Archevêque... touchant sa liberalité, a moins qu'il n'en parle le premier. Mais je suis seur qu'il seroit trés content de voir les *Anna....* (*Annales* d. i. de *Geschiedenis van het Jansenisme*) imprimez, et qu'il se rejouiroit, pourveu qu'il puisse toujours dire, que cela s'est fait a son inscu. Je connois l'Apôtre, pour le dire a ma mode." (Karel de Bont aan Gerberon 30 Dec. 1698).

3) Men denke slechts, hoe hij zelfs een Fenelon spottend diens onderwerping aangaande de *Maximes des Saints* verweet en dezen prelaat zocht

Ontzettend veel verdriet van allerlei aard tot zelfs derving van tijdelijke inkomsten, op 't gevaar af dat men ook den eerbied, aan zijn wettige zending verschuldigd, te na kwam, ware pastoor van der Lisse gespaard geweest, indien zijne gemeente buiten alle aanraking met zijne nieuw-gezindheid had kunnen blijven. Doch hoe was dat mogelijk, daar immers het Jansenisme, leerbijstere ascese met het Calvinisme in den rug, het juist op het gemoedsleven der geloovigen, den pastoor, inzonderheid den bataafschen, te regelen toevertrouwd, gemunt had? Uit gezegden van de Cock over dezen en genen zijner kapelaans, bijv. dat de gemeente hem wegens verdachte gevoelens tot walgens toe moede was, is op te maken, dat v. d. L. het beleid der geestverwanten navolgde, met het opdringen van den „Hoogen Zin" aan zijne mede-

---

op te zetten om zich door middel van het parlement tegen het decreet van Innocentius te voorzien.

DOM GABRIEL GERBERON van de congregatie van St. Maur werd om zijn woelzieken geest naar verschillende abtdijen overgeplaatst. Dat hij (A. K.) met de Bastille kennis gemaakt heeft, wijl (de aartsb. van Parijs dacht dat) hij de nonnen van Port-Roijal in haar verzet stijfde, verhaalt hij zelf (*Hist. gen. du Jans.* III *Tom. pag.* 141). Den 15 Jan. 1682 ontvlugte hij uit de abtdij van Corbie, op het oogenblik dat men hem kwam vangen, naar Holland; waar hij (zich bewoog tot 1693 of langer? en) met verscheiden zaken de missie betreffende belast werd. In 1703 te Brussel gevat en gevonnisd, is hij naar Frankrijk teruggezonden en eenigen tijd in de citadel van Amiens en het gevangenslot van Vincennes bewaard. Hij stierf in 1711, 83 jaar oud, volgens sommigen bekeerd, wat anderen op goede gronden betwijfelen, terwijl de jesuiet d'Avrignij zijne bekeering *in het uiterste* voor zeker houdt. Gerberon vervaardigde over de honderd boeken en geschriften (niet allen zijn echter gedrukt), waarvan hij, om zijn geheugen te helpen, kataloog hield, en waarin hij zich van meer dan 20 pseudoniemen bediende, behalve dat twee zijner werken (door J. Roos in 't hollandsch vertaald) op naam van Karel de Bont gesteld zijn. Van het *comma Pianum* af tot de *Casus positio* (gedragslijn voor den hollandschen clerus) na de afzetting van Codde toe heeft deze man het Jansenistiesch zeilschip zóó kant en klaar gemaakt, dat v. Espen en v. Erckel weinig meer te doen hadden dan het op te tuigen en van stapel te doen gaan.

helpers over te laten, als hebbende die bij botsing of tegenstand weinig of niets te verliezen [1]); wel te verstaan op den preekstoel en bij huiselijk onderhoud, want in den biechtstoel daagde hij met ongemeene rauwheid de zijnen uitsluitend tot zich; dáár zette de heele ziel des grimmigen herders zich op de verschijnenden aan 't werk, slechts in dit éene niet:

„Non ignora mali, miseris succurrere disco."

„Ja ik heb meer op, schrijft de Cock, verhalende hoe biechtenden in den regel onverrigter zake van hem huiswaarts keerden, met een strengere dan met al te toegevende praktijk; de gespannen boog wordt van zelf wel wat slapper, de ontspannen uit zijn eigen niet strak. Maar absolutie weigeren na elken ook den eersten val, hoezeer die in opregtheid beleden, met heete tranen beschreid wordt, waar heeft Christus dat geleerd, wanneer heeft de Kerk zoo iets goedgekeurd of beoefend?" Dusdanig was niettemin „mordicus" v. d. Lisses praktijk; de *Methodus remittendi* van Huijgens was de *Busembaum* der partij en pater Gerberon zal bovendien zijn bekende sententie den toegenegen gastheer wel aangeprezen hebben, dat „in vele gevallen, waarin St. Carolus Borromeus toelaat of voorschrijft te absolveren, hij beter oordeelde dat niet te doen."

Een en andere proef zou velen tegenwoordig overgenoeg zijn om geen derde te wagen. Toen ter tijd niet zoo spoedig. Men houde rekening met de afstanden; vooral

---

1) „Et in pagos deinde casasque agrestium hominum pariter (ac in urbibus) cum immani commotione et scandalo (nova dogmata) brevi diffundebantur. Et sicubi pastores metu corriperentur, ne novitatis praeconio manifestam apud suos cum reditunm praejudicio offensionem odiumque inciderent, per suos subsidiarios, se clam idem molientibus, novitatem praedicari satagebant." (*Breve memoriale de statu ac progressu Jansenismi in Hollandia* § 3. *pag.* 13.)

ook met den diepen geloofsernst, waarmee èn de pligt èn het werk van biechten en ten hoogtijd gaan in die dagen werd opgevat, om verklaarbaar te vinden dat het vragen der H. Sakramenten van den eigen herder, zij het dan ook zeldzaam, nog langen tijd bleef voortduren, hoe luttel de hoop was dat men de strengheid des regters verbidden zou. Van lieverlede werd het wedervaren in den biechtstoel nogtans onderwerp van rondgaande, gekscherend of met wrevel gevoerde gesprekken; 't prikkelde de nieuwsgierigheid om te weten of makkers lotgenooten waren allengs zóó, dat het jonge volkje op vigilie van een Hoogfeest aan klaphek of blijvermolentje [1]) bleef wachten en elken verhoorde te gemoet trad met de vraag: Ben je los? [2]) De godvreezendsten waren het nu inzonderheid, die het naderen tot de H. Sakramenten nalieten of verminderden, zij onderwierpen zich aan de gevallen beslissing het langst. Anderen, ongaarne met een bezwaard geweten voortloopende, trokken naar de stad, doch deze waren aanvankelijk niet velen; wat weldenkend gemeentenaar toch durfde in dien tijd, daar pastoor „mordicus" op tegen was? En dan de schrikkelijke bedreiging (zie achter), dat de pastoor hen, komende ziek te liggen, zonder bediening zou laten sterven! De overigen, op wie de berispingen des herders misschien niet misplaatst waren,

1) Tot 1793, als de kleine Blijver- Hertogs- en Akkerslootpolders op één watermolen werden verleid, stond aan de Wijdsloot op de Blijverpolderkade, weinige schreden van het Oud-Assche kerkterrein, een onbewoond molentje, onder welks staart of wieken dóór elke voetganger zijn pad moest vervolgen. Aldaar werd na kerktijd door 't manvolk, op de plating geschaard, over godsdienst en zielbestiering heel wat afgedaan en voorlezing gehouden der brieven van Paus, Kardinaal en Nuntius, waar men in de stad een afdruk van bekomen had.

2) „Eo Rhenolandiae tractu, quem... Franciscus van der Lisse excolebat, is dimittendi sic usus invaluit, ut incolis rusticis in proverbium verteretur: Esne solutus, Ben je los?" (de Cock, *Op. cit.* Lib. II Cap. XI. N°. 8.)

indien hij het gekrookte riet maar niet had verbroken, noch het rookend vlas uitgebluscht, verzuimden, versmaadden. Zóódan werden biechtstoel en communiebank weinig meer gebruikt, want voorgewende onwaardigheid uit gebrek aan genoegzame liefde weerde van den disch des Heeren evenzeer de godvruchtigen, als de uit voorgewend gebrek aan genoegzaam berouw niet verstrekte absolutie er de bekeerden van terughield. En dit was pijnlijk wreed, bijzonder hierom, wijl de reeds bestaande devotie dat de naaste bloedverwanten jaren na jaren op of omstreeks den sterfdag van dierbaren in een (jaargetij) Misse te communie gaan er in het hart door getroffen werd. Kortom daar vroor een ijskorst over het vruchtbaar zaaiveld van den waardigen van der Plaat. Het heeft mij daarom altoos eenigermate bevreemd in ons archief de bewijsstukken aan te treffen, dat v. d. Lisse zich nog — en wel in den tijd dat de gisting het hevigst was — aan devoties liet gelegen liggen, die naar het ontvangen der H. Sakramenten heenleiden; t. w. dat hij aflaatgunst voor dit en dat zocht te verkrijgen en in 1700 met magtiging van den Vicaris het 40-uursgebed voor zijne gemeente heeft ingesteld. Zocht hij als kundig voerman daarmee den wagen nog zoolang mogelijk regt te houden? Of moest de schijn gered, gezegd kunnen worden: Valsch zijn uwe beschuldigingen; wij doen als anderen, wij trekken de geloovigen naar 's Heeren disch en stellen de aflaten op prijs? Of toont het gezegde van de Cock eene waarheid te zijn, dat Codde, ziende dat het er op aankwam, veel ijveriger en devoter werd? Aangenamerer en zeker eene ware uitlegging is deze, dat Gods voorzienigheid de van Christus' omhelzing weerhoudene zielen door een nieuw lokaas tot nieuwe of volhardende pogingen aandreef. [1])

1) In het voorbijgaan wensch ik te vragen: Was er vrees voor, dat de pastoors Uitstelling van het Allerheiligste bij 't 40-uursgebed met groot

Het behoeft nauwelijks gezegd, van der Lisse had de bijzondere toegenegenheid van Codde. Weinige dagen vóór de beslissende reis dezes Vicaris naar Rome zond hij v. d. L. nog een (afscheids) geschenk, bestaande in zekere geestelijke gunst op het sterfbed genietbaar, maar den pastoor niet van dienst, eenvoudig omdat hij den duur van de vergunning overleefde. Als Gerberon uit Brussel een exemplaar vier, vijf van zijn werk: *Disquisitiones duae de Gratia* aan J. C. van Erckel toezendt, klaagt deze wel zoo weinig te ontvangen, maar is geen oogenblik in het onzekere voor wie de exemplaren zijn, voor Sebaste, van Heussen, van der Lisse. [1]) Op grond dezer onderling welbekende toegenegenheid, uit geestverwantschap ontsproten, acht ik het waarschijnlijk, dat de Oud-Aasche herder een der genoodigden was in 1691 aan den maaltijd te Warmond (op het buitentje van v. Heussen-Gaal?), over welken de Cock verhaalt, dat de Ap. Vicaris er met zeven aanhangers aanzat; dat de Ap. Vicaris het ter afkondiging ontvangen decreet van Alexander VIII (7 Dec. 1790), 't welk het rigorisme der Jansenisten veroordeelde, onder het dessert quasi bij toeval uit den zak haalde met de woorden: „Ah ja, wat nieuws", en dat de Ap. Vicaris toeliet, dat de potsemaker Karel de Bont, het stuk ter voorlezing in handen hebbend, 's Pausen woorden openlijk over tafel bespotte; [2]) niet onwaarschijnlijk zelfs, dat om den aartsbisschop de weinig uitlokkende reis achter een treklijn naar Alkemade te sparen, Warmond tot plaats van bijeenkomst gekozen werd.

Op de rigting zijner medepriesters ten huize en in den omtrek oefende pastoor van der Lisse belangrijken invloed

---

gedruisch vierden? De faculteits-brief van Sebaste heeft zooveel als: stilletjes, stilletjes; dat de Magistraat zich niet stoote!

1) *Causa Quesn.* 111.

2) *Op. cit.* Lib. II. Cap. XIII. No 3. en Cap. XIX. No 1.

uit. Kapelaans vertrokken van hem volbloed Jansenist. Ten einde mij bij de mededeelingen van de Cock te blijven beperken noem ik slechts een drietal: Bartholomeus de Bakker, dien „de Oud-Aders tot walgens toe moede waren" [1]) doch welken Sebaste waardig genoeg keurde, om, als 't Leuvensch Seminarie „den Hoogen Heuvel" naar Emmerik verlegd werd, er president van te zijn; Joannes van de Perre, later pastoor te Dordrecht, waar hij nog tijdig genoeg inzag wat water in den wijn te moeten doen en Henricus Lansing, van verdriet uit Goes vertrokken, omdat zijne gemeente hoorende niet wilde verstaan. Adrianus van Dort niet te vergeten; doch op den man die van der Lisse de oogen heeft gesloten, valt straks wat nadrukkelijker onze aandacht. Bepaald ook door voorbeeld en invloed van v. d. L. veranderde de buurpastoor Cornelis Groenendijk te Rhijnsaterwoude zijn heele zienswijze. Na jaren lang zijne gemeente volgens de gebruikelijke kerkpraktijken te hebben bestuurd, kwam hij op zekeren dag als een rouwmoedig zondaar op den preekstoel, vergiffenis vragende voor zijne misstappen van te groote toegevendheid in het bedienen der H. Sakramenten, belovende voortaan den engen weg naar den hemel met de zijnen te zullen opgaan. [2])

Alleen op den onwil zijner halstarrige gemeente stuitten de pogingen van v. d Lisse volslagen af. Jarenlange ondervinding van vreemdsoortige dingen, getoetst aan oorzaak en gevolg derzelfde verschijnselen elders; oneerbiedige bejegening der uitspraken van het kerkelijk gezag van den kant dergenen die in onderdanige volgzaamheid moesten

---

1) „Odaënsibus usque ad nauseam notus." (*Op. cit.* Lib. II. Cap. VI. N° 5).

2) „Hujus (Lissii) concitatus exemplo Cornelius Groenendijck in confinio pastor, cum usitatam in Ecclesia (praxim) annos plurimos tenuisset, quasi poenitudine ductus a Populo laxitatum veniam deprecatur viamque ingreditur arctiorem." (de Cock, *Op. cit.* Lib. II. Cap. XI. N° 2.)

vóórgaan; inlichtingen van andere priesters omtrent de gevoelens en het streven des pastoors en zijner partij: het waren haar redenen te over om den mistrouwden v. d L. hoe langer hoe meer voorbij te gaan, [1]) alleen in 't allernoodigste zijn dienst te vragen; [2]) terwijl hij van zijnen kant in zulke onwaardige, diepgrievende taal daarover tegen zijne gemeente uitvoer, dat de tegenwoordige verhaler weerzin gevoelt om hier zijn zegsman in Nederlandsche klanken te vertolken. [3])

Wie kon ging zijns wegs: offerpenningen voor sarta tecta noodig werden met de zielsgeheimen naar „Monpére" in de stad gebragt, waar men voor de „veiligheid" des Zondags meteen kerkte.

Hebben we nog andere aanleiding noodig te zoeken voor het slechten der kapel aan de Ade (Bijdragen IV, 316, 317) en het afstaan voor een prijsje van de kapel in de Kaag?

Aan de zonde van Langeraar [4]) heeft deze statie zich

---

1) De boeren zijn lastige lui op het punt van godsdienst. In hunne boekjes klagen de vrienden van Codde, dat zij „hoewel met schrijven veel winnende, den meesten tegenstand, behalve van malle kloppen, van de boeren ontmoeten, die nog altijd bij de oude vele beschuldigingen blijven, die zij van een rolletje oplezen, ja dat er onlangs buiten Leiden bij Homa nog een kloppartij om voorviel." (Zie *Heylz. waars.* van J. C. II-V. Lieve Jan tegen Lieven Ulderik, 1705.)

2) Het doopboek wijst geene in het oogloopende vermindering van ingeschrevenen aan.

3) „Peritiorum alio rigor excessit. Nam soli gregem ruri pascentes, cavere graviter ne quis suorum reâ conscientiâ agitatus alteri sacerdoti quam sibi suae pandeset mentis arcana; minati, si secus agebant, quod eos, cum morbo aut morte luctantes, absque Sacramentorum munimine aeternitati committerent. Quam mordicus tenens regulam Franciscus van der Lisse, pastor in Oudâ, non est veritus in praevaricatores palam sic e pulpito declamare: Leydam curritis, in perniciem curritis; exitis immundi, peccata confessi spurciores reditis; sues lotae in volutabro luti." (de Cock, *Op. cit.* Lib. II. Cap. XI, N° 2.)

4) Vgl. de Cock, *Op. cit.* Lib. II. Cap. VI. N° 6.

niet schuldig gemaakt: maar toen pastoor van der Lisse den 19 Augustus 1709 na eene kortstondige ziekte de oogen sloot, en de vrienden het lijk hadden scheep gedaan om het te Warmond te begraven, toen sloeg het uur der boeren. —

(Wordt vervolgd). J. P. G.

HERSTELLINGS-KOSTEN

VAN DE APPELMARKTS-KERK TE LEYDEN NA DE RAMP IN 1807,

DOOR D^r. J. D. FRENAY.

Op bladz. 152 van het IVe deel der Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem heeft de Heer C. J. Giudici de herstellings-kosten medegedeeld van de R. C. Kerken te Leyden, noodig geworden door de ramp, welke die stad in 1807 getroffen had. Van de Appelmarkts-kerk waren die kosten *f* 398 : 13 : 0; doch gelijk de Heer Giudici teregt daarbij aanmerkt de herstellingskosten van deze kerk „waren slechts voor dagelijksche hoog noodzakelijke behoeften, daar die kerk te veel geleden had, en de noodzakelijkheid van geheele verbouwing bestond." Dat dit werkelijk het geval was, kan blijken uit de 3 volgende stukken, die ik heb afgeschreven van de oorspronkelijke, te vinden in de Kerk. Archieven der Par. Kerk van den H. Petrus te Leyden, Portef. N° 7. afd. b.

„Aan De Binne Muur Jn De Kamer het Repareere Van de gang
Met een Beschadigde Schoorsteen . . . . *f* 140
Aan het Dak Boven De kerk Droogzolder En Boven
beyde Zaals het van (?) . . . . *f* 162
De Dakke Bove De kosteres en pakhuijs . . . . . *f* 192
Aan De Beschadigde voor en agter gevels Met De Muur
Jn de Keuke van de Kerk . . . . *f* 565

GeJnspekteert Door B: Smits Mr Metzelaar *f* 1059"

„De begrooting Der Reparatie der Pastory van De Eerwaarde Heer! B: Ocke; En van de twee Naast aan Staende Huize aan de eenen zyde Dat vande kosteres En aan de anderen behoorende tot de Capel en Stoovekamer

Tot De Pastorij

Jn de voorGeevel 24 Ramen: op de Gaanderij 8: 2 ds. Ramen op het Zangkoor 1 Raam: op De biegkamer En Sakersty 4 Ramen op twee Studeerkamers 10 Ramen En bovede Studeerkamer 4 Ramen in de Doorloop 2 Ramen; 4 Vertrekke Uit komende op de Plaas moete 10 Ramen komen; in De donkeren Kamer Een Deur Cozyn en duir Beschot in de Keuke; in het Kamerje agter het zaalje 1 Raam; in De Groote zaal 3 Ramen het be Planke Der Ramen Gedaan Werk aan de Dake.

Tot Het Huis van de Kosteres

Jn de Voor Geevel 34 Ramen op de kelderkamer 4 Ramen in de Eerste agter Gevel 14 Ramen in de agter Geevel op de Plaas 17 Ramen. een Glaaseduir Het af Spanne van de agtergeevel met Een ribbegoot en voor het af Spanne van de voor En agter Geevel De VoorGeevel met een Lyst Good en de agter Geevel met een Ribbegoot Het beplanke vande Glaase En Gedaan werk aan de Dake

Het Huis behoorende tot Capel en Stovekamer

Jn De VoorGeevel 19 Ramen aan de kant van de Middelste Gragt 16 Rame in de Gang 1 Raam het Digt beplanke van de glaase

Dit alles Door mijn op Genome En bereekend Zal aan timmerwerk beloope De Zomma *f* 2250-0-0

Hk Van Haaselberg en Comp̄ Mr Timmn̄."

„De Ondergeteekende Declareert dat hy in Gemoede opgenoomen en Getaxeerd heeft het herstel van het Glasemakers werk

aan De Roomsch Cath: Kerk en pastorie huizen, op de Appelmarkt en Vermeent te zullen beloopen de Somma van ƒ 1250.
voor het Verwen van al het buitewerk. . . . . . ƒ 250.

totaal ƒ 1500.

Leyden 28 Januarij 1807. G: T: KLIJNDERS."

Derhalve waren de herstellings-kosten der Appelmarktskerk geraamd:

voor	Metselwerk	ƒ 1059.
„	Timmerwerk	„ 2250.
„	Verwerswerk	„ 1500.
		ƒ 4709.

Ik merk hier nog slechts alleen aan, dat men in het tweede stuk onder den naam: „Pastorie" moet verstaan: „Kerk en Pastorie", als in dien tijd niet van elkander afgescheiden. Uit de akelig eentoonige herhaling van het aantal ramen, die herstelling behoefden, laat zich eenigermate de uitgestrektheid van de verwoesting bevroeden; niettegenstaande de Appelmarktskerk meer dan 360 meter van de plaats der uitbarsting van het Kruitschip gelegen was, waren er 172 ramen vernield, zonder die in de deuren te rekenen.

Ten slotte zij hier nog vermeld, dat de door den Heer C. J. Giudici uit familiepapieren medegedeelde opgaven volkomen overeenstemmen met de specifieke opgaven, te vinden op bladz. 232–235 der „Algemeene rekening wegens de ramp, aan de stad Leyden overgekomen op den 12den Januarij 1807", gedrukt achter de „Algemeene rekening" enz. door W. P. Kluit en C. J. Wenckebach; met uitzondering dat hier ook in voorkomt de specifieke opgave der herstellingskosten van de kerk der zoogenaamde „Oud-Catholyke gemeente op de Hooigracht", ten bedrage van ƒ 1,901 : 0 : 0.

BOUWSTOFFEN VOOR DE KERKELIJKE GESCHIEDENIS

VAN

VERSCHILLENDE PAROCHIEN THANS BEHOORENDE

TOT HET

BISDOM VAN HAARLEM.

De hiervolgende geschiedkundige bescheiden zijn meerendeels door mij uitgeschreven in het Nederlandsch Rijks-archief te 's Hage; ik mogt ze ontmoeten bij het doorsnuffelen der verschillende papieren van de Staten van Holland en West-Vriesland: der gecommitteerden Raden van Hollands Noorder- en Zuider-kwartier, van het Hof van Justitie enz., gelijk doorgaans het gehalte of de vorm genoegzaam aanduidt. De publiekmaking dezer stukken — ik durf het hopen — zal den beoefenaar onzer kerkgeschiedenis in het algemeen en meer nog hem, die ons R. K. Kerkelijk verleden in bijzonderheden wil nagaan, niet onaangenaam wezen, omdat er voor of van niet weinige steden en dorpen, zaken en personen besproken of toegelicht worden, waarvan in onze plaatsbeschrijvingen, laat staan meer algemeene beschrijvingen, niet de minste vermelding voorkomt. Mogt soms deze of gene bij de lezing het betreuren, dat bij de documenta, geene of zulke korte aanteekeningen zijn aangebragt, hij verneme dat ik hiervoor wel lust gevoeld heb; doch weêrhouden werd door verschillende beweegredenen, waaronder de onvermijdelijke vertraging van publiekmaking, en vooral omdat ik begrijpen moest, dat belangstellenden, verkeerend ter plaatse, waarvan kwestie is, zulke aanteekeningen of toelichtingen veel beter kunnen en bij gelegenheid zullen geven; ik vermeende het ook geraden, noch aan de hoogere

en lagere gezagvoerders van vroeger, noch aan de rekwestranten tegen de Papen en Papisten verwijten of onaangenaamheden op te disschen. Onze bescheiden eindelijk die neêrkomen op uitlokking, of aandrang van uitvoering van placcaten, ordinantien enz., spreken luide genoeg, en maken gewis den drukkenden toestand aanschouwelijk, waartoe, na de eindelijke zegepraal der antikatholieke Reformatie, de priesters of leidsmannen onzer R. K. voorouders, en deze laatsten zelven in N.- en Z.-Holland allengs vervielen en waarin zij schier twee eeuwen zijn verbleven. Hierom was het mij hoofdzakelijk te doen.

A. V. L. *S. J.*

Het Hof van Holland aan den Schout van Abbekerk, wegens een papistisch conventikel onder zijne jurisdictie gehouden. — A° 1598.

Mauritz, ... Eersamen, seer discrete. Alsoe t' onser kennisse gecomen is; dat in de voorleden paeschweeck op seeckeren molen, daervan aen U den dijckgraef van Meeuwen pertinente aenwijssinghe sal doen, geleegen onder uwe jurisdictie, een verboden conventicul is gheweest, alwaer eenighe pausselycke ceremoniën sijn ghepleecht, contrarie de placaten daervan gheëmaneert; soe hebben wij U, bij desen wel scherpelijcken willen belasten: U terstont op de onderrechtinghe van den voors. dijckgraeff, U daervan te doen, behoorlijck daerop te informeeren: bij wat paep ende personen ende tot wiens huise 't selven is ghedaen; uwe informatie te stellen bij gheschrifte ende ons eersdaechs over te senden, omme daernae voorts inder saeke versien te werden, ten exemple van anderen.

31 Martii 1598.

Uit het Nederlandsch Rijks-Archief. [1]

1) Wanneer aan den voet der bescheiden geene afkomst wordt vermeld, zijn ze te vinden in ons Rijks-Archief.

Aan den dijkgraaf van Meeuwen over het conventikel onder Abbekerk. — A° 1598.

Eersame, voorsienighe, seer discrete. — Ons is in handen gecomen de missive bij U Edelen aen de Luyden van Reeckeninghe aengescreven, en hebben u daerop by desen wel willen vermanen ende nyettemin van weghen de Hoge Overheyt gelasten; dat ghy den Schout van Abbekercke, dien wy schriftelyck belast hebben, hem terstont behoorlyck te informeren op t feyt daerinne verclaert; pertinente onderrechtinge ende aenwysinghe doet van de plaetse, personen ende alles 't gene uwe Edelh. daervan eenichsints bekent is; opdat jegens henluyden geprocedeert mach worden volgens de placcaten, ten exemple van andere; sonder hyervan eenichsins te willen blyven in weygeringhe ofte gebreecke. Hiermede etc. [In Maart 1598.]

Aan den Officier van Nieuw-Giessen over een altaar weêr opgerigt in de dorpskerk etc. — A° 1598.

Mauritz,..... Eersame wel discreten. Wy werden onderrecht dat in het repareren van de kercke van Nyeuwe-Gyesen, weer eenen outaer is opgerecht; dat oock een schoolmeester aldaer den pausdomme is toegedaen ende sulcx de kinderen in de ware christelycke leere nyet en onderwyst, nochte ter predicatie en leijt; sulcx hy wel behoorde. Ende alzoo 't selve, saken sijn van groten schandale ende seer quade consequentie, hebben wy U, bij desen, wel willen vermanen ende nyettemin van weghe de hooge Overheyt belasten: de voors. autaer terstont, daettelyck aff te doen nemen ende buijtter kercke brengen, sonder eenich dilay ofte dissimulatie; op pene dat by gebreecke van dien, bij ons exemplairlyck daerinne zal worden voorsien. Sult u mede neerstelyck informeren op de gesintheijt ende ordre

van den voorn. schoolmeester, ende ons, uwe informatie ende advijs dienaengaende eersdaeghs overseinden: omme deselve ghesijen, voorts by ons in der sake gedaen te worden als sij behoorende. 27 Mey 1598.

Aan Joachim Cornelisz. schout van den dorpe van Voorburg wegens overblijfsels des pausdoms op het kerkhof. — A° 1602.

Maurits ,...... Eersamen, voorsienige ende discreten. Alsoe wy verstaen hebben ende onderrecht zyn, dat binnen Voorburch, int begraven van den overleden persoonen gebruyckt wert, dat de graven verciert werden met hoedekens van bloemen, stellen van cruijcen ende diergelycke ende dat oock deselve graven nijet en werden geslecht maer verheven blyven legghen. Ende want 't selve nergens anders toe en dient dan tot onderhoudinge ende voedinghe van de pauselycke superstitien; behalven dat mits de contagiense sieckte der peste die aldaer regneert; den reuk der blommen [die op geinfecteerde plaetsen mede contagiens es] een schrick maeckt ende oock periculeus es voor den geenen die aldaer passeren ende repasseren ende derhalven daerinne dient voorsien ende geremedieert. Soo ist dat wy goetgevonden hebben U, bij desen te vermanen ende niettemin van wegen de Hoge Overheyt ende graeffelyckheyt van Hollant, Zeelandt ende W.-Vrieslandt te ordonneren dat ghy terstont ende metter daet ordre stelt; ten eynde de voors. manieren van doen voortaen werden naergelaten ende over sulcx een yegelycken, die 't aengaen mach, te interdiceren de voirs. veranderingen van graven eenichsints meer te doen. Ende voorts te ordonneren, dat deselve graven werden geslecht, ten minsten binnen acht ofte thien dagen naer de begravinge ende dat op seeckeren peynen, daertoe te statueren. Hiermede etc.

Geschreven den 29 Apr. 1602.

Aan Dr Claes Boulensz. schout tot Hoorn, over pausselyke ceremoniën te Berkhout, Wognom etc. — A° 1605.

Eersamen, voorsienige, discrete, goede vrundt. Wy werden hier bericht; dat onlangs geleden, eenige persoonen soo in den dorpe van Berckhout, als in den dorpe van Woggenom ende andere onder uwe jurisdictie staende, heurl. vervordert zouden hebben: by 't begraven der dooden, openbairlycken te gebruycken eenighe pausselycke ceremoniën; doende tot in de kercke comme eenige papen, met keerssen ende andere uyterlycke gewaet tot een schandale ende opspraecke van alle eerlijcke luyden; behalve dat se daer by gevoert souden hebben eenige woorden, streckende tot ondienste van den Lande: als dat se 't selve nu alsoo wilden doen, ende wel haest noch veel meer ende anders souden doen, ofte diergelycke meer. Ende naerdien wy achten den dienst van den Lande daeraen gelegen te wesen; dat sulcke saecken werden geweert ende ondersocht, op wat steunsel ofte meijninghe sulcke proposten geseijt ende voorgegeven werden. Soo lasten wy u in den namen van de hooge Overicheyt, terstondt u vlijtelyck daerop ende alle de omstandicheyden van dien te informeren; uw informatie te redigeren in gescrifte ende ons die besloten over te senden: omme daerinne geordonneert te worden sulcx, als de dienst van den Lande sal vereysschen ende sijt hiermede den Heere almachtich bevolen. In den Hage desen xxj Junij 1605.

Aan den officier van Hoorn over pausselyke superstitiën te Wognom. — A° 1610.

Mauritz,.... Eersamen, voorsienighe, seer discreten, goede, vrunden. Wy werden bericht; dat in uwe jurisdictie ende namentlyk binnen den dorpen van Woggenom, seer groote vergaderingen en conventiculen werden gehouden van de geenen, die de pausselycke superstitiën exerceren, welcke

in hem selven dangereus ende strijdende is tegen de placcaten van den Landen ende sulcx niet en behoirt getolereert te werden. Daerom wij u lasten ende bevelen, in den naem en van wegens de hooge Overicheijt naerstich toe te sien; dat gelycken vergaderinghen werden geweert ende die deselve maken ende houden volgende de placcaten werden gestraft; ons adverterende: wat by U hierinne gedaen sal wesen sonder daerof in eenighen gebreeke te wesen ofte anders souden wij op uwe negligentie moeten doen letten ende daerinne voorsien naer behoiren. Onse Heer God sij met u. Gescreven in den Hage 22 July 1610.

De schout van Grootenbroek aan het Hof over den staat en het gedrag der Roomschen. — A° 1610.

Edel-Mogende Heeren. Alsoo in myn absentie is overhandicht zeeckere missive van dato 22 Julij verleden, die U.E. belieft heeft mij te senden met expres bevel van dyen te beantwoorden; ten aensyen U.E soudet onderrecht zyn van zeeckere grote vergaderingen ende affluentien van volcke, die alhijer bij forme van conventiculen ende dexel van de superstitieuse pausselycke Religie te exerceeren, sich t samen by een houden ende grotten; en om de dangereusheijt van dijen, dat daer behoorde in versijen te werden in conformité van de placcaten, tot diversche reijsen daerop geemaneert; dient dese voor antwoorden, om te voldoen Uwe Ed. gebiedende begeeren: waeruyt UE. ten deele sult gelieven te verstaen, 't geen naer mijn vermoghen diesaengaende gebesogneert ende ten deele gedaen soude moghten sijn. Myne Ed. Heeren sullen gelieven te verstaen, dat die plaetse alhier, om de gelegentheyts wille soo heel seer onbequaem es, om eenighe conventiculen te verstooren; dat het bicans onmoghelijck es, om 't sellif connen oft moghen te weghe brenghen; ende dat door de lanckte en naute (nauwheid) van de stra-

ten, als die commoditeijt van 't water, dat van afteren die huijsen compt. Dat meer is; dat die papisten hijer veel meer als die tweede- derden deelen van de gemeijnte verstreckende; met grote buerten by den anderen wonende sich connen behelpen door die commoditeijten van de huisen; die in 't midden al doortochten hebben, ende van 't eene in 't andere connen gaen; sonder van vooren oft van achteren gesijen oft gehoort te mogten worden, midts behullip van eenighe waecke ofte schiltwacht, die sy veel gebruycken. 'T is nijet jegenstaende die voors. obstaculen sij eenighe reijsen; met grote moeijte, pericul ende arbeijt; 't sij met swemmen ende nachtwaecken, by mij sijn geattrapeert geweest. Maer sij haer onbekent maeckende door die donckerheijt des nachts sijn geëscapiert: is daer maer moijte en cost verlooren geweest; ten regarde, dat burgemeesteren ende magistraten alhier, seer qualijcken kennis van saecke begeerende sijn te draghen. Men soude die saecke wel vigoureuselijcker intenteeren; maer de nature van 't vollick, sullix qualycken soude connen verdragen, ende oock se sijn te seer gefavoriseert van de gemelte burgermeesteren en van de Raden; te meer alsoo geleden ongevaerlycken drie jaeren, sij geprivilegieert sijnde by de Ed Mo. Heeren Staten van Holland, in 't verkiesen van scepenen, wellijcker verkiesinghe, uut meerder getal (?) altijt van oude hercomen by de schouten is gedaen, ende geobserveert geweest, sullix dat door haere verkiesinghe alle die tegenwoordighe magistraten bestaen; nijet alleene bij simpelen papisten, maer jesuijtsche van de bitterste die men soude connen oft moghen vinden. Sullix, dat in dit cas wenich kan gedaen worden daer die Græfelykheyts authoriteijt gemaynteneert. . . . .

. . . .[1])

---

1) Er waren eenige regels vervuurd.

Beneffens t verhaelde, is den uutganck en inganck van mijnen persoon ende die mijne, soo wel bewaert; dat het nyet wel mogelycke is, een voet te versetten, of daer werdt wacht op gehouden. Hebbende ten regarde van dijen, achtervolgende der Edel. Mo. Heeren Staten missive van date 17 Jan. 1609, diverse personen in gaeijsge gehadt, en noch hebbe, op maentgelt. Hoewel die haer besten doen, soo ist nochtans; dat den tyt of 't geluck door de incomoditeijt voor mij van dese plaetse, myn niet seer en favoriseeren. Hoe groten naersticheijt, dat icker toe doen, staende boven grote oncosten, daer geen remborsement af en compt, dickmals in groot peryckel van 't leven ende dat door de strafficheyt ende ongesturicheit (?) van de luyden hijer woonachtich, die geen dijngen zoe dat se souden moghen wesen en out zullen sijn ende dat door de slappe justiës authoriteijt ende het groot weerstant van de magistraten alhier tot haer verderif, daer wel eenighe ordre, onder dienstelycke correctie behoorde ingestelt te wesen; Uwe Ed. verseeckerende 't commandement van UEd. heel en in alles, tot in der doot toe nae te come; soo sullcx den dienst van den Lande soude gelieve te verreijsschen: verhopende UE. by monde beeter instructie ende breeder verclaringe van de saecke te doen. Soude oock dese eerder afgevaerdicht hebben, ten ware geweest om de vacantie; beducht synde, dat UE. myn schryvens nyet wel en soude behandicht werden als meermaels geschiet is. Hiermede etc. Grotebroeck, — 28 Aug. 1610.

Uw onderd....

DANIEL V. HOFDYCK.

De Gecommitteerde Raden van 't Noorderkwartier over conventiculen te Hoogwoude, aan 't Hof. — A° 1614.

Mogende, edele, erentfeste, hoochgeleerde, wyse, zeer discreten, voorsienigen Heeren. Alsoo wy onlangs hebben

verstaen; dat in den dorpe van Hoochtwoude ende de jurisdictie van dien tot diversche tyden, versceyden conventiculen ende byeencompsten werden gehouden waer die van de Roomsche Religie plegende zijn hare exercitien ende ceremonien, by de placcaten van de Mo. Ed. H.H. Staten Generael expresselyck verboden. Ende siende, dat daerinne by den jegenwoordigen bailliu ende officier niet en werden voorzien noch geene middelen worden gebruyct, om sulcx te beletten, hadden wy karsmisse voorleden Mr. Thyman Reyerszoon Croock, te voren baljuw aldaer om op de voors. conventiculen te letten, geauthoriseert gehadt; doch alsdoen te vroech off te laet comende en hadde niet connen uytrechten; waerdoor wy wel verhoopt hadden; dat de voorz. officier Syvort Jansz. wacker gemaect ende spoor zoude gegeven geweest hebben, om watter beter debvoir te doen ende op de voors. vergaderinghen wat naerder te vigeleren en dezelve te verstooren. 'T schynt dat hy 't zelve negligerende, de voors. vergaderinghe echter by conniventie off anders toelatende, daerna niet en heeft gezien. Waeruyt wy niet anders en hebben connen sporen dan dat hy dezelve verboden vergaderingen willende ende wetenden heeft toegestaen, te meer na dien wy goede kennissen hebben, dat zyne huisvrouwe dezelve vergaderinghen apparentelyk met zijn voorweten, altoos mede is frequenterende; gelyck hy by eede niet en zoude durven ontkennen, dat hy vóór date van zyn officie dezelven vergaderinghen mede dikwyls gefrequenteert heeft. Soodat wy genootzaekt zyn geweest, niet tot verkortinghe van de jurisdictie van myn Ed. Heere van Hoochwoude [die daerinne soodanighen officier hadde moghen stellen, die zyne gerechticheyt volgende de placcaten, beter bewaert mocht hebben] maer alleen tot onderhoudinghe van de ruste van 't gemeene Vaderlant ende maintienement van dezelve placcaten, den voorn, Mr. Thyman Reyersz. Croock mitsgaders den land-

drost, Sybrant Janszoon Tin, by speciale acte weder te autoriseeren, om op de heimelycke vergaderinghen van die van 't Pausdom ernstelicke te letten ende te stooren. Wy souden den tegenwoordighen bailliu wel vermaent hebben daerinne te voorzien; maer vonden zulx niet geraden omdat wy van zyn persoon, om redenen als voren daervan geen vrucht en hadden te verwachten. Ende alhoewel die vergaderinghe, niet by hem, maer by anderen daertoe by ons geauthoriseert was ondervonden; 't schynt nochtans dat hy eenighe in de vergaderinghe geweest hebbende gecauseert heeft voor schepenen aldaer; die partyen hebben gerenvoijeert aen goede mannen ende is met henluyden geaccordeert, soo hy zegt; om alzoo wat sceyns te geven van zijn debvoir. Ende heeft boven dien met myn Ed. Heer v. Hoochtwoude ende als gevouchde van U. Mo. Ed., versocht ende geimpetreert mandement jegens den voorn. M[r] Thyman Reyersz. Croock ende alle anderen, die hem partije zoude willen maken. Nietjegenstaende hy wel wiste dat die personen alhier voor dezen Collegie waren geroepen; in welcke zake soverre geprocedeert es, dat die proceduren van den voorn. officier voor schepenen van Hoochtwoude gehouden, verclaert zyn voor nul ende geender waarde, 't welck hem metten gedaechden mondelinghe aengezeijt is. [Doch door versuymenisse in de schriftelycke sententie niet gestelt] ende zyn voorts gecondemneert in zekere boete. Alle t welck wy U Ed. Mog. niet en hebben connen nalaten tot onderrichtinghe van de zake, te adverteren: vruntelyck versouckende; dat U Ed. Mo. gelieve op de zaken rypelycken te letten ende diezelve aldaer niet aen te nemen; als by ons finalycke affgedaen wezende meenende dat die Ed. H[r] v. Hoochwoude ende Eertswoude metten officier daerby niet en zyn beswaerd noch in hare jurisdictie vercort. — Hiermede.

Mogende edele, erntfeste, hooggel., wijze, zeer discreten, voorsienighe Heeren U Ed. den Alm. Heere bevelende.

Gescr. tot Hoorn, den 18 Apr. 1614. Uw Mo. Ed. Goede Vrunden Die Gec. Raden van de Staten van Holl. en W. V. Noorder Quartier.

Ter ordonn. J. FORREST.

Het Hof aan den baljuw van Texel en dezes antwoord omtrent paapsche stoutigheden etc op het eiland. — A° 1616.

Eersame, seer vroome, discrete ende bysondere, goede Vrunden. Wy seynde U hierinne besloten seeckere requeste, ons gepresenteert van wegen den burgerm[s], schepenen ende regeerders van den eylande van Texel ende omme die redenen daerinne verhaelt, lasten ende ordonneren U, van wegen de hoge Overheijt: ons binnen den tijt van 14 dagen nae receptie van desen, onderrechtinge te doen van de gelegenheyt der saecke in de voors. requeste vermelt, ende waeromme ghy de ingesetenen van den voors. eylande daervan in deselve requeste mentie werd gemaeckt hebt ghedaen citeren voor 't collegie van de Gec. Raden van 't Noorder-Quartier ende nijet voor heurlieden dagelyckse en competente rechters, omme uwe rescriptie gesien, voorts gedisponeert te worden, als naer behooren. Surcherende middeltijde met alle vordere proceduren; ende hiermede eersamen, bijsondere, goede vrundt, zijt den Almachtighen bevolen. Gescr. in den Hage, 8 Aug. 1616.

Ondert. CRIEP.

Subscriptie: Aan den Baliu v. Texel BAERNT VAN NECK.

De baljuw van Texel aan 't Hof. — A° 1616.

Edele, eerentfeste, wyse, achtbaren, mogende en hooggeleerde. Uw E. Mo. versoucht aen mijn, by uwe brieve

van den 8 deeser die my den 10[en] volgende behandicht zijn: onderrichtinghe van de gelegentheyt van te kennengeven van burgerm[s], schepenen ende regeerders alhier. De oorsaecke dat ick de partyen hebbe doen citeeren voor de Gec. Raden van W. Vrieslandt oft Noorder-quartier, is geschiet nae ouder gewoonte, als degeene die competeert de judicature van gelycke geestelycke saecken over gansch N.-Hollant; niet tegenstaende dat hem iemant zoude willen behelpen met eenige privilegien. Ende alsoo myn partyen alreede banckvast zyn, en teegens henluyden gegeeven is defaut; als nae rechte, zoo heeft mijn ongeraden gedocht deselve te roepen voor heur competente rechters, weesende ejusdem formae homines: weesende den meerendeel van deselve, meede in de vergaderinghe geweest. Zoo veel aengaet 't stuck van de privilegien en verstaen zy zelffs niet; want daer staet „Jan v. Bloys etc." ende „wy in voortyden geploogen hebben te berechten." Wie heeft oyt gehoort dat eenich prince hem heeft onderwonden t geestelick recht? Coninck Philips heeft heur privilegien geconfirmeert; maer heeft henluyden geen geestelyck recht toegestaen. Daeromme behooren se hunluyden met t polityck recht te laeten genoegen; sunder te aspireren nae t geestelycke; 't welck doch heur verstant te boven gaet: niet sonder oorsaeck ende pregnante reeden hebben de Gr. Mo. Heeren Staeten doen emaneeren t placcaet tegen de jesuiten, papen ende ander pauselyck gebroedsel. Den Heeren Gec. Raden is kenlyck hoe tyranelyck de papisten myn swager [weesende myn steedehouder] hebben getracteerd: hem slaende bloedich en blaau; denselven stootende met gewelt uyt de vergaderinge, daer hy alreede binnen was. Van gelycken hebben se mij op deese laetste vergaderinghe [sonder regard te neemen op myn ouderdom] met vorcken uijt heure vergaderinghe feytelyck gheweert, jae de wijven hebben mij willen in een deecken naeijen.

Zyn dit niet saecken van seer quaeder consequentien? en meriteeren die niet exemplare straffe? Ick geeve den Heeren te bedencken; zoo zulcx onder de tyrannye waer geschiet, wat daeruyt soude hebben gevolgt? Daeromme heeft my goet gedocht 't beste ende naeste middel te gebruycken; om myn goed recht te prosequeeren; partyen te roepen voor de Gec. Raden. Alle 't welk hebbe ick UEd. Mo. willen rescribeeren, ten eynde UE. Mo. moocht zyn onderricht hoe de saecken ten deele gelegen zyn. Deesen hiermede eyndigende wil ick UEd. Mo den Almachtigen in gelucksalige regeeringhe beveelen. Gescreven ter Burcht op den eylande v. Texel. Deesen 13 Aug. 1616.

Uw E. Mo. dienstwillige B. VAN NECK.

De gecommitteerde Raden van 't Noorder-kwartier aan het Hof wegens conventiculen der Roomschen op Texel. — A° 1616.

Soo haast d' officier van Texel ons vertoonde de provisie by uwen Ed. Mo. den ingesetenen jegens hem verleent, ter sake van de pausselicke vergaderinghe, onlancx aldaer gehouden: en hebben wy niet willen vertoeven, ons te excuseren, dat wij voor dezen Uwer Ed. Mo. missive, ter selver sake an ons gedirigeert, niet en hebben beantwoort. D' oorsake van ons vertreck was; dat dieselve partije voor eenen uyt d' onse, verclaert hadde; dat zy gesint waren de saken met den officier by compositie af te maken. Wat aengaet de exceptie declinatoir, by ons gerejecteert, en zyn wy niet alleen removeert 't selve te doen; doordien alreede eenige defauten jegens haerluijden gegeven ende zijluijden mitsdien alhier banckvast gemaecht waren; maer oock insonderheijt uijt sake dese vergaderinghe tot allen tyden herwaerts de kennisse van sodanige mesusen aen haer behouden hebben; niettegenstaende welke oppositie ter contrarie gedaen werden: achtende 't selve

uyt goede consideratie ende affectie tot den waren Godedienst ende welstand dés Vaderlands gesciet te zijn; overmits d' afgoderije ende die scadelijcke verboden conventiculen hoe langs hoe meerder aenwiessen ende veel meerder ende onordentelijcker, dan in eenige andere plaetsen gepleecht waren ende te beduchten stondt; dat het inconvenient noch veel swaerder souden werden ende eyntelyck geen middel te vinden syn; indien d' officieren met lange plaijdoijen, hare boeten genootsaeckt zouden zijn, te innen. Dieselve redenen zyn jegenwoordich [Godt beter't] noch gewichtiger ende voornamelick over het voors. eijlant. Ja sulcx, dat zy gewoon zyn met openbaer gewelt ende wapenen den officier resistentie te doen. Dat d' ingezetenen aldaer haer pooghen te dienen, met het privilegie van Heere Jan v. Bloijs, hertoge van Gelre en connen wy niet sien, dat hetselve eenichsins haerluijden in deze sake dienstich soude sijn. Soo verre ist ooc van daer, dat die gerechte aldaer in possessie zoude zyn van soodanighe saken te berichte, dat noch in den voorleden jaer gelycke delicten der voors. ingesetenen alhier betrocken, haer exceptie verwerpen ende by ons gesententieert is. UEd. Mo. gelieven mitsdien te verstaen, dat onse intentie niet anders en is, dan door de corte expeditie de officieren wackerder ende gewilliger te maken, omme den ongelovelicken desordre, die in deze quartier gepleecht wert te stuyten, ende te remedieeren, in welcke wy van wegen den dienste des Lants niet connen nalaten te continueren. — Hiermede Mog^e^, edele, erentfeste, hoochgeleerde, wyse, discrete, voortienige Heeren zyt den Almogende Here bevolen. Ges. tot Hoorn, den xx Oct. 1616.

Uw Mo. Ed. Goede Vrunden
Die Gec. Raden van de Staten van W. Vr.
Noord. Quartier.
Ter ordonnantie van deselve J. v. Foreest.

De Gec. Raden van 't Noorder-quartier aant Hof. — wegens kerkelijke goederen te Zuiderwou in Waterland — A° 1624.

Edel-Mog. erntfeste, hoochgeleerde Heeren ende goede Vrunden. Wij en connen niet wel ledich staen, in aensien van onse instructie, by welcke ons d' opsicht, voorstandt ende kennisse van de kerkelycke goederen bevolen wert, UE Mo. wel vruntelyck te versoeken: te gelieven in goede acht te nemen de saeck van kerckmeesteren tot Suiderwou; welcke over seker stuck landts, by tyden van de pauselicke Religie denselven kercke besproocken, by den erfgenamen van deselve bespreeckers tot restitutie van t selve voor uwen UEd. Hove betrocken zijn, onder pretext, dat t zelve bespreeck geconditioneert is met den misdienst, die alsnu cesseert; niettegenstaende de saecke eerst by, mynheer den Prince v. Orange hoogloff. gedachtenisse, ende daernae andermael by de H.H. Staten van Holl. ende W. Vr. tot voordeel van den selve kerck afgedaen is, als zynde verclaert, dat alsulcke goederen niettegenstaende soodanichen conditien, die alleenlyck tot faveur ende versterking van den afgodischen dienst souden strecken, by de kercken behooren te verblijven. Versoekende mitsdien wel serieuselyk UEd. Mo. gelieve, soo in aensien van de selve verclaringhe ende ordre als 't gevolge 't welck tot geheele ruine van de kerckelycke goederen daeruyt soude ontstaen: ofte de saecke sommarié ende de plano in conformité van de gemelde dispositie afte handelen, ofte aen de hoog gemelte Heeren Staten te renvoyeren ten eijnde nochte de kerck met een langdurich proces gequelt, tot merckelycke beswaernisse van deselve ende secundarie van den Lande 't welcke den kercken in noodt onderhoudt; nochte so scadelyck gevolch veroorsaeckt en soude werden. Waeraen den lande een goede dienst geschieden sal dien wy van wegen denselven by allen occurrentien be-

reyt zyn aen UEd. Mo. te erkennen. Nevens desen, Edel-Mo. etc., UEd. Mo. inde protectie des Almogende bevelende etc. Geschr. tot Hoorn 22 Mey 1624.

UEd. Mo. goede Vrunden

Die Gec. Raden van de Staten van W.-Vr. Noorder Quartier.

Ter ordonnantie van deselve
J. Foreest.

Extract uyt de Vierschaer der stede Purmerendt, wegens de onlangs gebouwde papisten-kerk — 3 *Jan.* 1624.

Mr. Cornelis van der Nieuwstadt, bailliu, casteleijn, eyscher, contra Dirck Pietersz. van Amsterdam, gedaechden, ter saecke hy hem vervordert heeft, binnen deser steede van Purmereynde te bouwen ende te stichten een groote ende eminente plaetse, tot exercitie van de verbooden catholicque superstitie ende daertoe d' selve soo te accommodeeren ende vercieren; dat se in der daet is, gelyck se oock genaemt wert, de papiste kercke.

Ende naedien de voors. plaetse naer de politique ende ook keyserlyk beschreven rechten aen den Heer vervalt; soo ist dat den eyscher, in qualité als boven, concludeert dat de voorseyden kercke by U E. myner Heeren sententie, verclaert sal werden verbeurt ende ten behoeve van de hooge Overheyt geconfisqueert, ende voorts de gedaeghde gecondemneert in de costen soo naer rechten. Schepenen renvoyeren partijen, volgende haer eygen bewillinge aen rechtsgeleerden, op hoope van accoordt.

Den 8 Meij 1626.

Collata; N. N.? secretaris

Het Hof aan den baljuw van Purmerend, over de vrijheid der Roomschen — A° 1624.

Mauritz.... Erntfeste, wyze, voorsienighe, discrete, besondere etc. Wy werden onderrecht ende zyn clachten aen ons ghedaen: dat binnen der stede van Purmerende den Sabbathdach zeer werde ontheijlicht; nyet alleen daermede dat verscheyden luyden dickwils haer dagelicx werck doen op denselven dagh; maer oock met drincken, clincken, tuijsschen ende spelen ende andere onbehoirlyckheden; meer zelfs onder de predicatien ende gedurende den godsdienst. Ende dat oock de Papisten aldaer zeer groote vryheyt gebruijcken in de oeffeninghe van hare afgoderyen en superstitien; zoo dickwils ende openbaerlyck als offt hen vrystonde, zulx te doen. Daeruyt dan oock volcht, dat vele luyden van buijten tot dien fijne aldaer oock komende, grooten toeloop maecken. Alle 't welck, alsoo es onbehoorlick, strydich tegens de placcaten van den Lande ende daer deur oock veele vroomen werden ontrust. Ende dat wy mede onderricht werden dat den eygenaer van 't huys, alwaer de voors. paepsche Religie meest geoeffent werdt by U L. daerover gecauseert es ende eenighe proceduyre dienaengaende zijn gehouden. Soo hebben wy nodich geoordeelt, desen aen U L .te schryven en denselven daerby te lasten ende ordonneren: dat ghy ons eersdaechs adverteert hoe verre daerinne es geprocedeert ende in wat state de saecke jegenswoerdich es. Ende dat ghy voorts alle mogelich debvoir doet; ten eynde het ontheylighen des Sabbaths ende voors. oeffeninghe van der voors. paepsche Religie voortaen mach worden gheweert. Waerop wij ons verlatende, bevelen wy etc.

'sHage, 1 Juny 1624.

De baljuw van Purmerend aan 't Hof. — A° 1624.

Edel Mogende Heeren; mijne Heeren. Op gisteren int bywezen van de Heeren alhier is myn behandicht UEdM. missive van date 1 deeser, welckers inhoudt gelesen en verstaen hebbende, kan niet naelaeten datelyck te rescribeeren. Wat aengaet 't onheijligen van den Sabbathdach, wesende 't eerste deel van den welgemelde missive is sulcx: dat deselve noch andere heijlige dagen hierenmede niet naer behooren werden geviert; maer dat 't selve door myne schult ofte negligentie soude toecoomen, is niet; want 't en staedt myn alleen niet, om 't selve te weeren, insonderheyt dewyle myns weetens noch placcaten noch ordonnantien daerjegens disponeeren. Soo 't selve UEd. Mo. mishaecht en begeert geweert, is noodich daer jegens, off by placcaten van de Hoog Mog. Heeren Staten oft ordonnantien van UEd. Mo. werdt versien; overmidts daerjegens keuren te maken, alhier in myn macht alleen niet en is.

Beroerende d'oeffeninge van de affgoderijen ende superstitien van de Papisten, derve niet ontkennen; dat deselve alhier gelyck op anderen plaetsen somwylen niet onder de handt wordt gepleecht; maer dat ick deselve noch onlangs gesocht hebbe te verstoren en te causeeren, hebben UEd. Mo. verstaen en connen de Magistraten deeser steede getuigen; want ick ben eenighen tydt geleeden met twee Scheepenen geweest in 't huis daerinne men seyde meest de voors. paepsche religie geoeffent te werden; hebbe echter daer geene vergaderinghe gevonden van leevendige menschen, maer wel van stomme beelden, welcke alle ick hebbe doen oppakken en brengen op 't Slot, alwaer se jegenwoordigh als noch syn. Jae hebbe tenselven dage gedreygt 't selve huis te sullen demolieeren; doch myn nader bedenkende, hebbe my doer tusschenspreecken van

gequalificeerde luyden laten beweegen, om 't selve nae te laten, te meer, naerdien ick geen fondament om 't selve te doen in de placcaten daerjegens gemaect conde vinden. Evenwel, naerdien my docht, dat die saken soo niet behoorde te passeeren, hebbe den eygenaer van 't voorschreve huis voor myne vierschaer doen dachvaerden ende dewyl ick my niet ofte weinich met het placcaedt conde behelpen; hebbe myn toevlucht genomen ad titulum Cod. de Haereticis et Manichaeis en dienvolgende geconcludeert, tot confiscatie van 't voors. huis. Scheepenen die loien [lois] ongewoon weesende, syn met dien saecke becommert geweest, als niet willende den gedaechden temeraarlyck condemneeren ofte absolveeren en hebben eyntelyck uytgesprooken, dat se ons aen rechtsgeleerden, op hoop van accoort renvoyeerden: sulcx dat die sake jegenwoordich in die staet is, sonder dat ick noch 't voors. appointement hebbe naegecoomen. Hoe ick mij verders sall hebben te gedragen sal UEd. Mo. ordre verwachten. etc. Juny 1624.

CORN. V. D. NIEUSTADT.

Het Hof aan den schout van Hoorn wegens paapsche stoutigheden enz. in de stad Hoorn, op de Meer, te Nibbixwoude enz. gepleegd. — A° 1624.

Mauritz. Erntfeste, wyse, voorsienige, discreten, lieve bysonderen. Wy werden onderrecht ende zyn clachten aan ons gedaen, dat binnen der stede van Hoorn, mitsgaders de dorpen daer omtrent gelegen, de pausselycke superstitien op de heylige daghen; zoe de papisten die noemen ende oeck op Sondaghen zoo openbaerlyck werden gedaen ende gepleecht; dat elck een 't selve kan mercken ende niet anders dan off hun 't zelve vrij stonde te doen. Werdende oock de luyden in eenige der voors. dorpen zoo vermeten ende stout; dat zy hen niet en ont-

sien de ledematen der gereformeerde Religie naer de kercke gaende, te bespotten ende naerteroepen. Ende namentlyck wordt geseyt, dat binnen Nibbixwoude het pausdom zoe vol in zyn fleur staet; dat opentlyck by lichten dage de kandelaers, kaerssen, beelden, cruijcen ende diergelycke, binnen worden gedragen ende mispapen in haer vol gewaedt door de open deuren, van diegenen, die daer voorby gaen worden gezien.

Dat oock de beelden opentlyck op 't kerckhoff worden gestelt ende dat op den dach van den patroon dier plaetse, 't welck St. Oloff es [1]); geschiet zoude zyn, dat wel eene meenichte van vyfthien hondert menschen opentlyck in processie gegaen, gelt in de bosschen geworpen ende haere koeyen, schapen ende ander vee rontsomme 't kerkhoff geleijt zouden hebben: omme alsoe superstitieuselyck gesegent te werden.

Verders, dat omtrent Woggenom: op de Meer wonachtich zoude zyn een paeps zendeling, Jan Adriaens [2]) genaempt, die opentlyck latynsche ende duijtsche schoele houdt van jongelinghen: in groot getale, die in alle superstitien des pausdoms geinstrueert ende tot genoemde religie en gemaeckt werden.

Dat oock bovendien de Sabbathsdagh ende bededagen binnen Hoorn zeer werden ontheylicht, als werdende alsdan gelyck op de andere gemeene dagen winckel ende markt gehouden, mitsgaders, ambachtswercken gedaen. Behalven dat oock aldaer inde herbergen alsdan gedron-

---

1) De H. Cunera is tot heden toe de patrones van Nibbixwoude; waarom ik gis dat het Hof, door aangeving van St. Olof of Odulphus wiens feest ook op 12 Junij valt, zich vergist heeft of een patronus secundarius op het oog had.

2) Deze Jan Adriaens, was een der vier gebroeders bijgenaamd: „Meerii" naar het gehucht Zuidermeer in Noord-Holland, alwaar zij waren geboren. Zie over hen b.v. het Chronicon van het Mechelsch Oratorie bl. 37 op het jaar 1629; de Batav. Sac. II, bl. 442.

cken, gespeelt ende andere lichtvaerdigheden gepleecht werden. Gelyck oock gedaen wert in de dorpen; daer zy hen oock niet ontsien, op zodanige dagen, onder de predicatien zelfs te caetsen, de clooten schieten ende andere lichtvaerdige exercitien te doen. Ende alsoe, alletselve zyn zaken gants onbetamelycken in een goede Republiek jeghens de placcaten van den Lande strydende en daerdoor oock veel vrome ontrust worden; soe hebben wy niet kunnen ledich staen; maer noodich geacht desen UL. toe te zeynden ende deselve daerby te lasten ende ordonneren, op alles naer behooren te letten ende gelycke ordre te stellen, mitsgaders alle debvoyren te doen, dat alle de voors. ende gelycke abuijsen, voortaen in uwe jurisdictie mogen cesseren, de placcaten gehanthaaft ende den overtreders van dien in conformité van deselve naer behooren gestraft mogen werden, sonder daarvan te blyven in gebreken. Waerop wy ons verlaten.

Geschr. in den Hage, den 1 Juny 1624.

De drost van Muiden aan het Hof berigtend omtrent priesters en conventiculen. — A° 1624.

Edele, erntfeste, hooghe, wyze, geleerde en zeer vermogende Heeren. — In voldoeninghe van den last ontfangen bij UEd. Mo. missive van den 29 may lestleden, heb ik dezelve te verstendighen, hoe binnen 't ressort deser jurisdictie mijns bevindens, geene Jesuyten, priesters oft pausgezinde leeraers zyn zich onthoudende, oft zy en hebben hunne naemen aen de Magistraet bekent gemaekt, in conformité van 't plakkaet der Gr. Mo. Heeren Staeten. Aen conventiculen van die secte en twijfel ik niet, oft daer en wort er by wylen gehouden, maer om dezelve te steuren met vrucht en zie niet, hoe men zulx zoude kunnen beleyden, tenzij UEd. Mo. gedient zyn t' attribueren vol-

komen geloof aen de Schouten en dienaeren, die men op zoodanige exploicten natuurlyk gebruycken moet ende buyten de welcke alhier, niemandt, irreprochabel zynde, tot getuighe zoude willen dienen. 'T welk oorzaek is dat verscheyde zaeken van dezer natuyre mij tegens gewezen, oft ongedecideert zyn gebleven tot meerder verstoutinge van de transgresseurs der plakkaten op dit stuck geëmaneert; gelyk voor eenighe jaren 't mijner orde door den schout van Weesp aen UEd. Mo. by requeste vertoont is. Anderzins zal 't my nemmermeer ontbreeken aen behoorlyken yver tot weering van alle mesuse; zonderling van de geene die tenderende zyn tot naedeel van de Religie ende den Staet. Op welke waerheyt ik den Almoghende bidde, WelEdele, erntfeste, hooghwyse ende geleerde ende zeer vermoghende Heeren, UEd. Mo. in gelukzaelighe regeeringe, altydt te bewaeren in haere goede gratie.

UWelEd.Mo. onderdaenige dienaer
P. C. Hooft.

Van den huyse te Muyden, 21 July 1624.

De drost van West-Vriesland aan het Hof over het verstoren eener pausselyke vergadering te Nibbixwoude enz. — A° 1624.

Edele, erntfeste, hoochgeleerde, wyse, seer discrete Heeren. UEd. missive à date den 27 July metten ingesloten requeste aan UE. gepresenteert by Jan Gerret ende Pieter Claesz. Pomeren, Trijn Claasdh[r]. en Quaat Pietertgen, is my op den 29 dito wel ter hande gekomen. Dient tot onderrichtinge van dien: datte Heeren Gec. Raden van Staten over W.-Vrieslandt en 't Noorder-Quartier, bemerckende datte oefeninge van de pausselijcke superstitie te platte landen door de slapheijt en conniventie van

de officieren aldaar dagelycxs soo seer toenam, ende sy tot die stoutheijt quamen, dat se hun [verstoutende] vry en ontslagen hare vergaderingen genouchsaam in 't openbaer te houden; UEd. omme haar te betomen ende vele eminente onheijlen voor te comen, my specialycken hebben gelast, hare conventiculen sooveel in mij was te weeren, ende de contraventeurs van de placcaten op 't stuc van dien geemaneert ter eerster instantie te betrecken voer haar Edel. collegie. 'T is mede soo, datte Heeren Magistraten der stede Hoorn bemerckende, datte Roomschgesinden te platten lande by die middelen sulcx waren betoomt, dat se hunne openbare vergaderingen nalieten, ooc goetgevonden hebben; dat ic op gelijcke manieren soude procederen op de dorpen onder hare jurisdictie begrepen, specialiter tegens de ingesetenen van Nibbixwoude, alwaar der Roomschgesinden superstitie soo seer is ingeslopen, dat se haar niet en ontsien by schoon-lichten daghen, by grote troepen als in processiën omme te gaan en haar predicatien int openbaar te doen, gelyc ick daar oock op den 12 Junii gecomen synde, by middaghs dagh, vonde eene vergaderinghe van over de vierhondert personen, daar ooc vyff priesteren present waren, dewelcke ick bekeurende, hebben sy haar ny [niet] ontsien mij met myn dienaer ons geweer te ontweldigen ende met gewelt te deuren uyttestoten; sulcxs, dat ick haer daerover betrocken hebbende voor 't collegie van de gemelde Heeren Gec. Raden van Staten voornt; sij door haren procureur hebben doen sustineren: dat se resorterende onder het poortrecht van Hoorn, alwaar sy justiabel souden syn en newes elders, proponeren mitsdien exceptionem declinatoriam. Welcke exceptie om redenen boven verhaalt gerejecteert sijnde, heeft haar procureur versocht veertien daghen dagh omme ten principale te antwoorden: synde mitsdien onwaarachtigh hare te kennen geven, van dat sy

ny [niet] by procureur souden hebben geoccupeert, maar simpliciter naar privilegien door notaris den collegie vertoont. Ende alsoo voort gemelde collegie sommarie, de plano, simpliciter by monde wert geprocedeert, sende ic UE. by desen dese myne jegenswoirdige berichtinge met extract van 't interlocutoire vonnisse, voren verhaalt. UEd. wyse etc. Verclaere niet anders te weten, dan dat de saeck by den voors. notaris, als procureur is bepleyt. Hoorn, 1 Augt. 1624. Uw onderd. dienaer

MATTHEUS DE CLERCK, drossaert
van W.-Vriesland en Noorder-Quartier.

De gec. Raden van 't N.-Kw. aan het Hof over de zaak van Nibbixwoude. — A° 1624.

Edele enz. Ons bij Mattheus de Clercq, landdrost van West-Vriesland ende Noorder-Quartiere vertoont zynde; dat hy by zeeckere persoonen van Nubuxwoude, die hy voor de Gec. Raden volgens zijne instructie hadde geconvenieert: over eenige conventiculen ende papistique vergaderingen in cas d' appel, schijnt te zullen worden gedachvaert op de rejectie van d' exceptie declinatoir, by haer gedaen proponeren: sustinerende dat sy luijden convenabel sijn ter eerster instantie voor de vierschare der stede Hoorn, onder welcker jurisdictie sy luyden zyn sorterende ende nergens anders. Ende dat UE. Mo. alvooren op der supplianten versoeck te disponeren, hem by UEd. Mo. besloten missive gelast hebben, UE. Mo. onderrichtinge van de gelegentheyt der saecke te doen, 't welck hy verclaert nae waerheijt gedaen te hebben. Maer opdat UEd. Mo. kennisse mochten hebben, dat de voors. exceptie niet sonder onse kennisse is gejecteert; sal UE. Mog. gelieven te verstaen, dat sulcx voor dese mael alleene, sonder immermeer in consequentie getrocken te worden ende sonder

prejuditie van onse hoocheijt, gerechticheijt oft eenige de minste quetse van onser stadtsjurisdictie, is toegestaan; om de saecke door langdurige processen, gelijck desulcke persoonen meermaels d' officieren daermede slepende houden, ende daermede derselver couragie verslappen, ende verminderen; niet te matteren, maer ter contrarie de landrost ende alle officieren wacker te houden, te encourageren ende animeren tot naerstige opmerckinge, ondersoeck ende achterhalinge van alsulcke contraventien der placcaten, schrik der gepretendeerde Geestelycken ende Rooms-catholycken, dewelche met alsulcke proceduren mochten wederhouden worden, hare alte stoute moetwillicheijt, in 't houden der voors. conventiculen ende plegen van d' affgodische pausselycke superstitiën. Alwaeromme wij niet twijfelen, off UEw. Ed. Mo., ponderende de voors. redenen, sullen der supplianten versoeck van provisie in cas d' appel, ditmael affslaen ende de saecke laten bericht worden ter plaetse, daer deselve is begonnen: omme hen ende haers gelyck te meer in vreese ende dwanck te houden, daer andersints geschapen ware; dat zyluyden door 't vercrygen van provisie van appel veel ongebondene stouticheyt in heure affgodische diensten te exerceren souden in 't werck stellen; 't welck den Lande in 't gemeen, ende elcke stadt ende jurisdictie van dien met derselver plaetsen, officieren ende magistraten niet, dan temeerder inconvenienten ende moeytten soude veroorsake. Hetwelcke beter dient voorgecomen ende zullen wy ons daertoe verlaten ende midler tijt UEd. Mo., hiermede etc.

Gesch. in Hoorn, II [2] Augt. 1624.

J. v. der Beeck, secretaris.

Attestatie van den gereformeerden kerkenraadt van Limmen, omtrent papistische insolentien. — A° 1624.

Wy ondergeschreven Kerckenraet, Lidtmaten ende Gereformeerden tot Limmen, te samen vergadert, affirmeren ende getuyghen, ten versoecke van Abraham van den Bergh, predikant aldaer: hoe dat ons wel bekent is het geduyrich loopen ende draven der jesuwytische papen; die bykans nemmermeer uijt onse plaetse en syn, ende voornamelycke eenen, die hem alle weecken dickwils daer laet vinden ende vergaderinge maeckt, jae oock den voorleden winter, avondtschool gehouden heeft, ende alsoo genoechsaem dagelyckx sijn verblyfplaets is hebbende; waerdoor grootte vileijniën tegens den waren Godtsdienst, jae oock tegens den predikanten worden voortgebracht. Ende insonderheyt tegens den predikant in onse plaetse, gelyck het door sommige van ons selve wel soude konnen bewezen worden. Alsoo is ons mede wel bekent, dat op den 22 Oct. 1623 des Sondaeghs smorgens den stoel lelijck bevuylt was, daervan voornamelyken getuygen kan Neeltjen Ariaens, huysvrouwe van Arijaen Cornelisz., dewelke den stoel selve schoon gemaeckt heeft; alsoo des schoolmeesters vrouwe wat lange beyde; eer sy quam. Ingelycker manieren getuygen wy ook van de ontheylinge des Sabbats: dat deselve seer groot is; jae oock dickwils met opstekinge van wimpels ende vlaggen; jae dat hetselve dickwils geschiet onder de namiddaegsche predikatie.

Oock soo getuygen wy alle te samen eendrachtelyken dat de clachte, dewelcke den predikant ingebracht heeft ende waerop de missive van UEd. Hoochgeleerde Vermog. Heeren, President ende Raden over Holl., Zeel. ende W.-Vr. gevolcht is, van de meestendeel van ons onderteyckent is geweest uyt den naem van allen; jae oock selve van den officier ofte schout deser plaetse; soodat het

niet alleen der predicant maer onser aller klachte is. Oorconde, onse handen hieronder gestelt desen 8 Nov. 1624.

'T merk ꝕ van GERRIT [en?] PIETER BEERS, ouderlingen.

FRANS CORNELISSEN. SYBRANT CORNELISS, diaken.

CLAES DER JANESSE. 't merk van PIETER WILLEMSZ.

DRELOF PIETERSZ.

JAN AERIAENSSE. 't merk ARIAEN CORNELISZ.

't merck van JAN CORNELISSEN. IJSBRANT ......?

't merck van × KLAES CORNELISZ. WYBRANT CLAESZ.

't merk van THYS PIETERSZ.

Memorie van de clachten by ofte van wegen de burgemeesteren ende gemeene vroetschappen der stede Purmereynde, aen mijn Ed. Heeren den President van het Hof provinciael gedaen op den 23 *Feb.* 1626.

Eerstelyk, dat de pausgesinden eenige jaren geleden, binnen der voors. stede gesticht hebben op *'t Oevert*, achter op 't erff, naest by westen eenen Pieter Fransz., een hooch huijs, verre boven d'andere uutsteekende; in welck huys sy openbare vergaderinghe houden op 't schoonste van den dach, [selffs op 't luyden van de clocke in de publijcke kercke] haer exercitie plegen nae haer geliefte ende niet allene by de ingesetenen aldaer; maer oock met grooten toeloop van omliggende plaetsen: sulcx dat de luijden van buyten comende, vragen naer de papiste kerk ende daervan berigt ontvangen hebbende, sonder eenige schroom, daerin gaen.

Mits welcken de voirn. paepsgesinden soo stout en opgeblasen werden; dat sij die van de Religie genoechsaem bespotten. Ende soecken ook de jonge jeucht in hare vergaderinghen te trecken, d' selve hare huichelrie met spee-

len ende anders, nae haer wyse in te scharpen, ende alsoo tot haere devotie te brengen, tot afbreuck van de ware gereformeerde Religie ende groot leetwesen van de ouders ofte vrunden van deselve jonge jeucht.

Ontsien haer oock niet by daech ende by avont, ten aensien van alle menschen in de publycke kercke te comen; hare superstitie [met vallen opte kniën, te bidden op hare wyse ende andersints] te plegen over de graven ofte doode lichaemen, die lange daer in gelegen hebben; ja misschien somstyts al vergaen sijn; soo lange als haer gelieft.

Hebben haer insonderheijt ten tyde van 't droevigh belech ende eyntelyck overgaen van de goede stadt Breda, soo ongebonden ende uutgelaten betoont; dat men de vreugde uut haer aengesicht conde scheppen. Jae dat meer is: haer niet ontsien by nacht ende ontyden vergaderinge te leggen met gesang; ende andersins teijckenen van blytschap te betoonen,

'T welk alsoo van quaet tot arger voortgaende geschapen is, eyntelyk soo te sullen uutbarsten; dat niet, als met 't uuterste remedie sal connen werden geholpen. Gemerckt sy luyden niet allene van harte haecken nae veranderinghe; maer hebben allang voor desen geseyt: indien den coninck van Spaignen eens meester wordt, dat haer burgemeesteren, schout ende andere regenten al waeren verooren; die sy oock by naem noemden; hoewel 't selve in sulcken gevalle, dat Godt verhoede, heel anders en verre buyten haer gissinge soude gaen.

Alle 't welcke voren verhaelt; ende 't gene men noch meerder daerby soude connen voegen of by naerder ondersoek wel sal openbaer werden; genoegsaem ter ooren ende tot kennisse van den officier van Purmereynde gecomen is. Want behalve dat de gemeene man oock van de omliggende plaetsen daervan den mont vol hebbe; soo hebben burgerm[s] ende vroetschappen voorn. hem daerover

verscheyden malen vermaent tot syn debvoir; met ronde verclaringe, indien hij daertegen geen order stelde en procedeerde volgende de placcaten van de Hoog Mog. Heeren Staten Generael; dat sy genootsackt souden sijn hare clachten te doen daer sij te rade soude vinden.

Waerop den voorn. officier wel toonde een schoon semblant, als off hy yet soude voornemen, omme 't gene vóórschreven, te beletten; maer is tot noch toe daerop geen effect gevolcht; in voegen, dat vastelyck ende niet sonder redenen gepresumeert werdt, dat de voornoemde papisten onder gestadige contributie sitten. Ende mitsdien de placcaten mette dreygementen vóóren verhaelt, niet anders en dienen als tot voordeel van deselve officier, omme de voorn. papisten daermede te persuadeeren tot nieuwe en extraordinaire contributien in sijn bours.

Voorts soude men noch verscheyden poincten connen verhalen, daer inne den voorschreven officier hem nijet en quijt naer behoiren; namentlyk, dat hy de onnoosele, jae selffs burgers van Purmereynde in weerwil van de magistraten aldaer, met vangen en spannen, oock in apprehensie te houden, tot geltboeten soeckt te dwingen. Ende daerentegen anderen, die notoire delicten hebben begaen, rustelyck ende vreedelyck laet sitten, buyten twyfel onder contributie.

Oversulcx hebben de voorn. burgem[rs] ende vroetschappen, ambts en eedtshalven, als in conscientie gedwongen synde, niet connen naelaeten 't selve door hare gedeputeerden aen de Hooggemelte Heere President claechelyck te vertoonen ende daer beneffens onderdanichlycke te versoecken, dat syne Edelh[t] met andere Heeren van den Raet gelieven, daertegen soodanige ordre te stellen als hare Edel[e], nae gelegentheyt van saecken, bevinden sullen te behoiren. Vooral te letten off daer oock waren vrembde priesters offte Jesuijten.

Op een los papiertje:

Memorie van den Hr. Raetsheer Persyn.

Dat syn Ed. gelieve te gedenken om te informeren.... En voorts van het huis 't welck de papisten hebben doen toemaken, hoe lange geleden is; dat 't selve toegemaeckt is, bij wijen de costen gedaen syn ende deur wyens ordre ende beleyt, 't selve alsoe toegemaekt is. etc.

Uitvoering eener commissie van het hof van Holland. — 3 April 1626.

Achtervolgende seeckere commissie van den Hove van Hollant, in date den 3 Apr. A° 1626, syn wy Reynier van Persyn, raedt ordinaris van den voors. Hove, als commissaris ende Franchois de Witte, substituyt greffier van denselven Hove, als adjunct op den 12 derselve maent des naemiddachs gereyst uyten Hage naer de stede van Purmereynde: omme aldaer ende elders daer 't van noode wesen zoude, te informeeren op de publycke vergaderinghen; die binnen derzelver stede in seekere huisinge, daertoe geaccommadeert by de pausgesinden werden gehouden, contrarie de placcaten diesaengaende geemaneert; mitsgaders op de vordere clachten over den balliuw van Purmereynde voors. gedaen: van dat hy hem in verscheyde andere poincten syn officie concernerende nijet naer behooren en zoude quijten. Ende op den xiii der voors. maent gecomen synde binnen der stede van Amsterdam, hebbe ick commissaris des anderen daegs ende naervolgende dagen, zoo binnen derzelver stede van Amsterdam, als Purmereynde gehoort de naergenomineerde getuygen, ende my op 't geen voorschreven es geinformeert zulx als hiernaer volcht.

Den 13 April 1626, binnen de stede van Amsterdam.

Dirck van Os, dyckgraeff van de Beemster, oudt omtrent 32 jaeren, seijt by den eedt, die hy in 't stuck van syn officie heeft gedaen: dat hy van verscheyden inwoonders van de Beemster, wesende van de pausgesinden ende van andere, die sulcx dagelyks gesien hebben; soo zy zeyden; tot diverse reijsen verstaen heeft, dat de voorn. pausgesinden binnen der stede van Purmereynde in seeckere huisinge, by hen daertoe gebruyckt op Sondagen ende andere heylige dagen, die zy gewent zyn te vieren, vryelyk ende sonder belet van yemant ter kercken gaen ende haer exercitien plegen; gelyck hy oock selve, tot meermalen, gesyen heeft; dat de huisluyden uytte voorn. Beemster op heylige dagen met huere wagens met vrouw en kinderen opentlyk naer Purmereyde hebben gereden ende nogh op goeden vrydagh voorleden, tot anders geene fyne; zoo hy voorseker hout; dan omme aldaer haere devotie te houden: als met geene waeren ter marke comende, maer haere beste of Sondaeghse kleederen aenhebbende.

Seyt niet te weten, hoe lange de voors. huysinge aldaer gebouwt, ofte deur wiens ordre ende beleyt 't selve gedaen es; maer dat hy wel heeft hooren seggen, dat de voors. huysinge geaccomodeert es, omme aldaer de vergaderinge van de voors. pausgesinden te houden, ende dat de voors. vergaderingen ten minsten wel 8 ofte 10 jaren geleden continuelyken, publyckelycken binnen Purmereynde voors., soo aldaer, als in andere huisingen gehouden zyn geweest.

Den 15 der voors. maant.

Symon Pietersz., secretaris van de Beemster, wonende tot Purmereynd, oudt omtrent 42 jaeren, seyt by den eedt die hy inde voors. qualité heeft gedaen: dat omtrent 4 ofte 5 jaren geleden, op den naem van een zeylmaker

van Amsterdam, nu wonende tot Gisp ofte Wormer, die hy getuyge jegenwoordig nyet wel en weet te noemen, binnen der voors. stede van Purmereynde, verhoocht ende vergroot, mitsgaders tot een plaetse om te predyken; gelyck hy getuige diversemael verstaen heeft; geaccommodeert es seeckere huisinghe, staende op *'t Oevert*, achter op 't erff naest by westen Pieter Fransz., verre boven andere huysen uytsteeckende ende dattet houtwerck daertoe gebruickt, van wegen hem getuygen gelevert ende by den voorn. zeylmaker betaelt es.

Seyt dat de pausgesinden in de voors. huisinge openbare vergaderinge houden op 't schoonste van den dach, zelfs op 't luyden van de clock; [daerop men in de publycke kerke komt] gelyck hy getuige dickwyls gesyen heeft; daernaer toegaen nyet alleen de ingesetenen aldaer; maer van andere plaetsen omtrent Purmereynde gelegen: in sulcken voege, off sy in processie gingen; gelijck hy getuige noch op goeden Vrydag voorleden, daerop gelet ende regart genomen heeft. Dat oock eenige van syne bekende hen niet en ontsien tegens hem getuige vrymoedelyck te seggen: dat sy aldaer ter kercken gaen ende haren godtsdienst exerceren; dat hy mede wel gehoort heeft, dat degeene van buyten comende ende vragende naer die papisten kercke, naerdat hem [hun?] daervanbericht gedaen es, daertoe vrymoedich en zonder eenigen schroom gegaen syn.

Seyt geen kennisse te hebben, dat de voorn. paepsgesinden die van de gereformeerde religie souden soecken te bespotten ofte de jonge jeugt in haere vergaderinghe te trecken; maer dat hy van die van syn huysgesinne wel verstaen heeft; dat eenige van dezelve pausgesinden tegens hem seyden, dat sijlieden heurluijder religie, die sy voor desen verborgen geexerceert hadden, voortaen openbaerlyck zouden oefenen; soowel als de geusen deden.

Seyt nyet gesien, maer wel uyt de rapporten van anderen verstaen te hebben: dat de voorn. pausgesinden by dach ende avont in de publycke kercke coomen ende aldaer ten aensien van een ijeder met vallen op haer knijen, te bidden op hare wyse ende andersints, haer exercitie plegen over de graven ende doode ligchamen dergeenen die lange aldaer gelegen hebben.

Seyt mede wel uyt gemeene geruchten gehoort te hebben; dat de pausgesinden wel naer veranderinge zouden haecken ende voor desen zouden hebben geseijt, indijen den coninck van Spangien eens meester werde, dat haer burgerm[s], schout ende regenten al verkoren waren, die sij oock all by naemen zouden noemen ende onder anderen dat eenen Pieter de Cramer, schout zoude gemaect worden.

Seyt geene kennisse te hebben, dat de burgerm[n], of magistraet van Purmereynde den baliuw aldaer verscheydenmael zouden vermaent hebben, op de voors. vergaderingen ende actien van de pausgesinden te letten ende syn debvoir te doen tot executie van de placcaten der Heeren Staten Generael, ofte dat sij by faulte van dijen daerover genootsaekt zouden syn, haer te beclagen, daer sij te raede vinden souden.

Symen Pieterssen.

Den 17 Apr. A° voors. binnen der stede van Purmereijnde, ter presentie van Pieter Henricxz. de Jonge, Jan Cornelisz. Burgerm[n], Cornelis Jansz. Groot, en Mathijs Melisz. vroetschappen der voors. stede.

Abraham Gerritsz. Larenius, out-schepen, out omtrent 55 jaeren, Gerrit Dircxsz., mede oudt-schepen, out omtrent 36 j., Jan Laurisz. Kay, wonende tot Purmerende out omtrent 23 j., Cornelis Wynantsz. linnewever, out omtrent 64 j., Meynert Cornelisz. mede linnewever, out 31 j., Thys Jaspers, out omtrent 37 jaren ende Jan Claesz.

coopman, oudt omtrent 29 j. alle mede wonende tot Purmereynde voorsz. seggen eendragtelycken, [te weten de voorn. oud-schepenen by den eedt die zy als schepenen, eertijts gedaen hebben ende d' andere getuygen by den eedt, die ick commissaris henluyden afgenomen hebbe] deur monde van den voorn. Abraham Gerritsz., henluyden alle te zamen wel bekent te sijn: dat omtrent drye jaeren geleden, hier binnen Purmereijnde op *'t Oevert* getimmert es sekere huysinge op 't ledigh erff naest by westen eenen Pieter Fransz., in welcke huisinge zyluiden dagelijcx gesien hebben, dat sedert de opbouwinge van dien, groote vergaderingen van de pausgesinden werden gehouden: daerinne nijet alleen ter kercke commen de pausgesinden alhier binnen Purmereynde wonende; maer oock van andere omliggende plaetsen, die met haere wagens vol volck, ende oock met schuyten ende op paerden in de stadt comen; gaende by schoonen daege in de voors. huisinghe, ten aensijen van een' yegelyck, ende sonder eenich beschroom op alle Zondagen, op 't luijden van de clock [daerop men in de publijcke kercke gaet] ende voorts op alle de heyligen dagen die sy gewent syn te vijeren; 't welck soo publickelyck ende openbaer gedaen wordt; dat meest alle de inwoners alhier 't selve bekent is.

Seggen mede de voorn. Cornelis Wynantsz. Meynert Cornelisz. ende Thijs Jaspersz., verscheyden en verscheydenmael gesyen te hebben; dat in de voors. huysinge dagelijcx veel jonge kinderen gebracht worden, tot anders geene eynde; sulcx zy getuygen vastelyck te geloven; dan omme aldaer gedoopt te worden.

De voorn. Jan Claesz. seijt hem kennelyk te zijn, als 't selve van sijn suster verstaen te hebben: dat zeeckere Wed^e gen. Maritgen Ariensdhr. die te voren een suster van de gemeente geweest ende daernaer getrout es met een jongman, genaempt Maerten Symonsz., wesende paus-

gesindt, niet alleen nu haere religie es [heeft] verandert; maer haere twee kinderen in deselve pausgesinde Religie optrekt; gelyck de voorn. syne suster hem getuyge ook geseijt heeft; dat deselve kinderen tegens haer hebben geseyt, dat haere moeder haer belast heeft in de paepenkerke te gaen.

De voorn. Meynert Cornelisz. verclaert verscheydenmael gesijen te hebben: dat de voorn. Maritgen Ariens, naerdat sy, sulx als voren, hertrout es, met haere voorn. 2 kinderen op Sondagen ende andere heylige dagen in de voors. huisinge ter kercke es gegaen.

De voors. Jan Lauris Kay seijt, met een jongman genaempt Franchoys, dien alhier nu met een burgerdochter, wesende paepsgesinde, getrout is, over 8 ofte 9 jaren ter schoole gelegen heeft tot Reynsburch; alwaer denselven Franchois alle Sondaechs mette andere scholieren ter kercke ging; dan dat hy sedert syn trouwen, mede van gesintheyt verandert synde, nu dagelycx in de voors. huijsinge mette anderen paepsgesinden zeer ijverigh te kercken gaet.

De voorn. Abraham Gerritz. ende Meynert Cornelisz., verclaren hun kennelyck te syn, dat eene Neel Jansdhr., nu getrout met Jan Symonsz. Pen [Peij?] ende te voren mede van de gereformeerde religie wesende, [gelyck oock hare ouders ende vrienden geweest hebben ende noch zyn] nu sedert haer trouwen oock van religie verandert es ende met haer mans vrienden, die van de pausgesindtheyt syn, dagelycx in de voors. huysinge ter kercke gaet; sulcx zij getuigen diversemael gesien hebben.

De voorn. Thys Jasparts seijt, dat hy zyne kinderen veeltyts oefent in 't zingen van de psalmen Davits ende dat syne voorn. kinderen hem getuygen geclaecht hebben, dat henluyden by eenige pausgesinden daerover wel gevraecht es, off haer Vaertgen [vader] noch wel altemet psalmen singt, waerop sy antwoordenden jae. Syluiden toen

verder vraechenden, zingt hy dan wel „Uitten diepte o Heere” ende dat bij hen daerop geseyt werdende, jae; sij by henluiden weder geseijt werde, wel meent hy dan dat hy terstont naer de galge sal gaen, ofte diergelycke woorden, spottende alsoo mette selve zyne kinderen.

Seggen vorder alle de voorn. getuygen, dat niettegenstaende de vergaderingen van de voorn. pausgesinden, in de voors. huisinge als een paepsekercke, dagelycx soo publycken werden gehouden; dat sy nooyt en hebben connen verstaen ofte bemercken, dat deselve vergaderinghe by den balliu alhier, gestoort ofte eenigsints geweest es; anders dan dat hy omtrent 2 jaren geleden in de voors. huysinge geweest zijnde, daeruyt eenige beelden, die hij in denselven huyse bevondt, medegenomen ende op syn huys gebracht heeft.

Ende was onderteyckent Abraham G. Larenius, Gerrit Dircxsz., Jan Laurisz. Kay. Dit is het merck van Cornelis Wynantsz. Meynert, Cornelis Thys Jaspers ende Jan Claesz.

Jan Gerritsz., out schepen der stede van Purmereynde, oudt omtrent 50 jaeren, ende Jacob Dircxsz. Staet, jegenwoordich schepen, out omtrent 26 jaren, seggen by den eedt die sy als schepenen hebben gedaen: dat in de voorleden winter, geleden twee jaeren, sij getuygen des morgens tusschen 7 en 8 uyren ontboden zyn op het Slot by den balliu alhier, ende dat zyl. aldaer gecomen synde, hij henluyden versocht heeft, omme met hem eens uyt te gaen ter plaetse, alwaer hy henluyden als schepenen hadde te gebruycken, namentlyck op *'t Oevert;* ende dienvolgende metten voorn. ballliu uytgaende, henluyden gewacht heeft, op 't voors. *Oevert*, in de huysinge, alwaer die van de pausgesinden dagelycx haere vergaderinge houden, zeggende alsdoen: dat hy geadverteert was,

dat men aldaer dienst dede ende dat hy de vergaderinge wilde stooren, off diergelyke woorden; dan dat syluiden met den voorn. baljiuw in huijs commende op zeeckere groote bovenkamer gegaen syn; die tot een plaetse scheen geaccommodeert te sijn, omme te predicken ende vergaderinge te houden. Doch dat syluiden aldaer geen volck en hebben gesien; maer wel eenige beelden bevonden, dewelcke denselven balliu medegenomen ende op syn huis gebracht heeft, uytgesondert een doorne croon ende een beelt van Christus die aen 't cruis hing, die den balliu aldaer liet blyven; overmits 't selve beelt heel vast gemaect ende te groot was om mede te nemen: hebbende sij getuigen in 't weder uytgaen alleen gesyen een jonge dochter, wesende de dochter van den huijse; dewelcke over 't wechnemen van de voors. beelden geen woorden en maeckte, maer 't selve alsoo liet passeren. Ende was ondert.: Jan Gerritsz. ende Jacob Dirxsz. Staedt.

Waernaer wy commissaris ende adjunct mette voorn. burgemeesteren ende vroetschappen goetgevonden hebben te gaen naer de voors. huysinge: omme inspectie te nemen van den gelegentheyt van dyen ende aldaer gecomen synde, syn gegaen deur zekere poorten ende gang, staende ende gelegen beneffens het voorhuis van deselve huisinge, lopende naer de binnenhuisinghe; wesende zeecker nieuw gebouw, getimmert tusschen de voors. voorhuisinge ende het erff; over welck erff noch seecker achterhuis aencompt, twee uytgangen hebbende; bestaende 't selve nieuw gebouw, [verre boven d' ander huisinge uytsteeckende] in eene groote binnencamer, benevens noch een gang naer achteren gaende; item noch in een bovencamer, comende over dezelve binnencamer ende gang; mitsgaders noch twee solders daerboven, welcke bovencamer ende d' eerste solder beyde scheenen geaccommodeert te sijn, omme al-

daer vergaederinge te houden ende te predycken: alsoo wij perfectelyck conden sien, dat t' eynde deselve bovencamer aen de achtergevel, de solder met luycken gemaect was, die conden geopent werden; opdat de stemme van den priester die aldaer op de bovencamer predyckte, op deselve solder zouden mogen gehoort ende de predicatie verstaen werden, by degeenen die aldaer souden vergaderen. Doch en hebben op de voors. bovencamer ende solder geene andere teijckenen bevonden; alsoo 't geen tottet houden van de voors. vergaderingen mochte gedient hebben, wechgeruymt zynde, in plaetse van dyen op de voors. bovencamer, touwen gespannen, daerover lijnwaet omme te droogen gehangen ende op de vloer eenige greijnen geleijt waren, gelyck oock op de voorschreven solder over de luycken een groote partije branthout geleyt was. Welck voors. huisinge alleene bewoont werde by seeckere drye bedaechde vryesters; waervan de eene de dochter was van den eijgenaer van de voorn. huisinge, zijnde een zeijlmaecker van syn ambacht ende wonende tot Amsterdam, zulcx ons bij dezelve vryesters geseijt werde. Ende daermede weder van daer gegaen synde ter plaetse, daer wij gelogeert waren, hebbe ick commissaris de voorn. burgem^{n} ende vroetschappen voorgehouden, off syluiden nodigh achtten op dien voors. publijcke vergaderingen verder geinformeert te werden; dan naerdien syluiden meenden zulcx onnodigh te sijn, als vertrouwende daervan uytte depositie van de voorn. getuigen notoirlycken te blycken; zonder dat zij luiden oock insisteerden, dat op de vordere clachten over den voornoemden bailliu gedaen naedere enqueste gedaen souden werden, als 't selve de voors. vergaderinghen nijet concernerende; alleene recommanderende, dat tot weeringe ende stuitinge van dijen by den Hove soodanige ordre soude worden gestelt, als naer gelegentheyt van de zaecke ten dienste en ruste van heurluyder

stadt in 't particulier ende van 't lant in 't generael vereischt zoude werden; soo hebben ick commissaris hiermede dese besoigne besloten ende aengenomen den Hove van alles rapport te doen: omme daerop gedisponeert ende zulx gedaen te worden, als 't selve Hoff bevinden zal te behooren.

Artyckelen den Hove v. Holland overgegeven by den procureur generael van denselven Hove, omme daerop gehoort te worden den persoon van Mr. Cornelis van der Nieustadt, bailliu ende casteleijn van Purmereijnde, beschreven.

I. Off niet omtrent 3 jaren ofte wat meer geleden, binnen der stede van Purmereynde opt *Oevert*, op 't ledig erff naest by westen Pieter Franssen getimmert is seeckere huysinghe, ende bij wyen ende tot wyens coste, ende off in deselve huysinghe sedert nyet doorgaens groote vergaderinge van de pausgesinden en is gehouden.

II. Off de voorscreve Pausgesinden niet tot verscheijden reysen ende namentlycken op alle Sondagen ende andere heylighe daghen, die sij gewent syn te vieren, aldaer haere diensten doen ende noch op den goeden Vrijdach voorleden, gedaen hebben, met groote byeencompste van menschen, niet alleen binnen der voors. steede wonende; maer oick die van andere omliggende plaetsen, met vrouwen ende kinderen ende haere wagens vol volks, ende oick met schuyten ende paerden in de stadt coomen: gaende by schoonen daeghen in de voors. huysinghe, ten aensien van eenen yegelycke, ende op 't luyden van de clock; daerop men in de publycque kerck gaet.

III. Off de voors. huysinghe nyet seer hooch gemaeckt ende verre boven de andere huysen, daeromtrent staende, is uytsteekende, ende geheel geaccommodeert, is omme

aldaer vergaderinghe te houden ende te predicken: synde de solder booven de groote bovencamer met luycken gemaeckt; soodat men die can openen, omme oick op solder de stemmen van den priester op de voorscr. camer leerende, te connen hooren, ende by wyen de voors. huysinghe bewoont wert, ende tot wat eynde.

IV. Off de voors. huysinghe, niet onder de luyden gehouden; jae oick publycquelycken aengewesen wert voor de paepsche kercke aen dengeenen die daernaer vraegen.

V. Off hy die spreeckt, wel oijt de voorschr. vergaderinghen van de paepsgesinden gestoort ofte geweert heeft, ende waeromme hy sulcx in conformité van de placcaten niet en heeft gedaen.

VI. Off de voors. paepsgesinden, niet dikwyls bij avont ende oick by daghen binnen Purmereijnde voors. in de publycke kercke comen, ende haer superstitien aldaer opentlyk plegen: met vallen op de knyen ende bidden op de graven ende diergelycke, ende waeromme hy sulcx niet en weert als vooren.

VII. Off hy over alle hetgeen voorschreven is ende diergelycke dinghen meer, nyet tot verscheyden maelen by burgemeesteren ende vroetschappen der voors. steede is vermaent geweest tot sijn debvoir, met aensporinghe; dat syluyden in cas van vordere naelatigheydt, daerover clachten vorder souden doen, ende echter niet vorder daertegens gedaen en heeft.

VIII. Off hy van de voors. paepsgesinde nyet verscheyde maelen eenighe penninghen ontfangen ende genooten heeft, ende haer daeromme soo ongemoeyt laet.

IX. Off hy in den voorleden soomer, niet by hem binnen Purmereynde ontbooden heeft eenen Reijer Jansz., wonende op het bouwhuijs van Francois Boudewyns ende den selven Reyer Jansz. in apprehensie heeft genoomen, ende eenigen tyt gehouden, onder pretext, dat hy schuldich

soude weesen aen de dieverije van sekere coffertgen met gelt, den voors. Boudewyns ontstoolen, ende off hy daernaer den voors. Reyer Janssen op syn eyghen autoriteijt ende sonder vonnisse van schepenen, niet en heeft ontslaegen.

X. Off niet omtrent vier jaeren geleden, seecker molenaer, wonende achter Gisp ende genaempt Claes Claessen, uyte weyde van Dirck Reynsz. by Purmereynde gestoolen heeft seeckere koe; die by denselven Dirck Reynsz. by schoonen daghe ende ten aensien van een yegellycken, weder gehaelt is uyte huysinghe van de voorn. Claes Claessen, ende off hy die spreeckt, daerover, tegens denselven Claes Claessen criminelycken heeft geprocedeert en hoeverre.

XI. Off hy, die spreekt niet verscheyden personen, ook burgers van Purmereynde ende andere heeft gevangen, omme deselve alleen geltboeten aff te perssen, ende die daernae weder heeft laeten gaen, ende anderen hem gelt gevende, rustelycken laeten sitten; alwaer het oick, soo dat sij van notoire delicten culpabel waeren.

NICOLAUS VAN KINSCHOT.

Examen den 15 *Mey* 1626 *gehouden in de cleijne Raedtcamer van desen Hove, by mij Hendrik Rosa, raedtordinaris in den voors. Hove als commissaris, hebbende tot adjunct Joost van Hogenhonck, secretaris ordinaris van den voors. Hove, ter presentie van den advocaet fiscael van den voors. Hove, op de articulen hiernaervolgende :*

I. Mr. Cornelis van der Nieustadt, bailliu en casteleyn van Purmereynde, seijt: dat op den *Oever*, op het ledich erffven naest by westen Pieter Franssen, staende is seeckere hoogh achterhuys ende dat hetselve omtrent 3 jaeren vertimmert by eenen Dirck Pietersz. van Amsterdam, tot

syn eyghen costen; soo deselve Dirck Pietersz. daerover gecauseert synde in judicio heeft geallegeert, volgende 't extract uyt de vierschare derselder stede van Purmereijnde, van den iii Jan. 1624, aen mij commissaris geexhibeert; doch dat sedert den jaere 1625, alswanneer hy, die spreeckt, eenige beelden aldaer uyt den huyse gehaelt ende op het Sloth gebracht heeft, hij nyet vernomen heeft datter eenighe vergaderinghe van de pausgesinden aldaer gehouden is geweest.

II. Opt II[e] articul seyt: dat hy die spreect, geen kennisse ter werelt heeft; dat de pausgesinden tot verscheyden reysen, namentlyk op alle Sondaghen ende andere heylige daghen, die sij gewent sijn te vieren, aldaer ten huijse haere diensten doen; veel min, dat sy op den voorl. goeden Vrydagh sulcx gedaen souden hebben; hoewel hy die spreekt wel gelooft, dat sy op andere plaetsen haere superstitien ende byeencompsten houden; doch dat aldaer nyet en commen dan inwoonders van Purmereynde ende nyet van buyten; overmits in de omliggenden plaetsen, sij beter commoditeijt hebben: haere exercitien te exerceren; dan dat sy daeromme binnen Purmereynde souden commen.

III. Op 't iij articule seijt: dat het voors. huijs hoogher is en boven de andere huysen wat uytsteeckt, ende soo veel d'accommodatie van binnen aengaet, seyt: dat hij in den jaere 1624 een luycke bevonden heeft, aldaer in de solder gemaeckt te zijn, ende alsoe hy die spreeckt, daeruyt oordeelde; dat de voors. huisinge van binnen was geaccommodeert, omme eenighe pausselycke superstitien te doen, soe heeft hij daerover de voors. Dirck Pietersz. [wesende eygenaer van 't huijs] voor schepenen van Purmereynde gedachtvaerdt ende gecauseert; saggende voorts hy die spreeckt; dat in de voors. huysinghe nyemant anders en woont als een dochter ofte twee van den

voirs. Dirck Pieterssen, ende dat de voorschr. Dirck Pietersz. tot Amsterdam was gaen wonen, omme aldaer de neringe van seylmaecker te doen; soo hy Dirck Pietersz. seyde, omdat hy binnen Purmereynde nyet te doen en kreegh.

IV. Op 't iiij^e^ articule seyt: dat een gedeelte van het voors. huijs is een van de oudste huysen in de stadt, ende weet wel, dat hetselve genoemt wert de papiste kercke, ende sulcx oock over langhe tyt genoemt is geweest; gelyck hy die spreeckt 't selve sulcx genoemt heeft, in den eysch ende procedure voor schepenen van Purmereynde jegens den voors. Dirck Pietersz. gehouden, hierboven gevoert, genoemt heeft.

V. Op 't v^e^ art. seyt dat hy wel debvoir aengewent heeft, omme de pausselycke superstitien te storen, maer neijt met vrucht sulcx heeft connen doen; overmits de voors. huijsinghe ende landen daeromtrent van achteren sulcx syn geaccommodeert; dat het nyet mogelyck en is dan met lanckheyt van tyden ende met groote moeijte, daerin te commen.

VI. Op het vi^e^ art. seyt: noyt sijn leven gehoort te hebben, noch oock gesien; dat de pausgesinden by dagen ofte by avont binnen Purmereynde in de publijcke kercke commen, omme aldaer haere superstitiën op de graven te plegen: 't sy met bidden ofte op de knijen te vallen; seggende hy die spreeckt, sulcx nyet mogelyck te syn te connen geschieden door de groote insolentie, die de jongens aldaer plegen met loopen en tieren.

VII. Op 't vii^e^ art. bekent hy die spreeckt, hem indachtigh te wesen; dat hy by burgerm^rs^ van Purmereijnde tot twee reijsen vermaent is geweest te doen syn debvoir, jegens de voors. papiste vergaderinghe; doch dat hy niet en weet, dat syluyden hem aengeseijt souden hebben in cas van nalaticheijt, dat sy daerover haere clach-

ten souden doen, hebbende hij nyettemin die spreeckt, jegens de voors. burgem^{n} geseijt, in gevalle syl. beter ordre jegens de voors. superstitie wisten te stellen; dat hy wel mochte lyden, dat sy 't selve by de hant namen ende dat hy henluyden daerinne wel wilde secundeeren.

VIII. Op 't viij^{ste} art. seijt: wel expresselyk te ontkennen, dat hy eenige penninghen oft ontfangen oft genoten heeft; omme den pausgesinden in hare superstitie en oefeningen van dien ongemoeijt te laten.

IX. Op 't ix^{e} art. seijt: in den voorl. somer eenige suspicie hebbende op eenen Reijer Jansz., woonende op het bouwhuis van Franchois Boudewyns, denselfden deur twee boden heeft doen aenseggen dat hy, by hem, die spreekt op 't Sloth soude commen, ende de voors. Reyer vragende, waeromme sulcx was, seijde: 't selve boode sulcx nyet te weten; maer dat deselve Reyer met henluyden gaende naer 't Sloth jegens denselven boode seijde: soude dit wel wesen van 't gelt ende de voors. bode daerop seggende: dat sij niet wisten; is de voors. Reyer, by hem, die spreeckt gecommen ende gevracht synde, heeft hy, die spreeckt hem wederom laten gaen en jegens die naesten rechtdach gedimitteert; maer daernaer starcker inditien oft informatien gekregen hebbende; heeft den voors. Reyer geapprehendeert ende jegens hem voorts rechtelyck geprocedeert tot vonnisse incluijs, by welcke hy uytter hechtenisse is ontslagen. Alle welcke proceduren hy die spreekt an den Hove heeft geexhibeert of gesonden, uijtgesundert het vonnisse, 't welcke nae 't overleveren van de voors. proceduren eerst is geweesen, ende is hy, die spreekt te vreden 't selve desselyks an den Hove te exhiberen.

X. Op 't x^{e} art. seyt dat 3 ofte 4 jaren geleden seeckere koe gestolen synde by seeckeren persoon, wiens naem hy alsnu niet en weet; hij jegens denselven heeft geprocedeert by indaginghe, hebbende den delinquant .... omme

hem te apprehendeeren; doch dat hy nyet en weet hoeverre daerinne is geprocedeert, en soe hetselfde in uytenlyke, nyet en is vervolcht; dat sulcx nagelaten es by faute van bewysen, refererende hem niettemin tot de proceduren, dienaengaende gehouden; die hy t' allen tyden den Hove sal exhiberen.

XI. Op 't xie art. seyt van 't inhouden van 't voorschr. artic. in 't mintsten nyet te weten, en soude wel wenschen, hem eenigh exempel respective soude mogen voorcommen, omme hem daerjegens te verantwoorden. Doch dat wel gebeurt is; dat hy eenighen heeft geapprehendeert, omme eenighe insolentie ofte moetwil, d'welcke hij weder heeft laten gaen; sonder helder of penningh daervan te genieten.

CORN. V. DER NIEUSTADT.

Dese examen, in den Raede gelesen zynde, es op den voorn. bailliu verlof gegeven, omme te vertrecken, met vermaninghe; dat hy zyn debvoir zal doen tot weeringhe van de papiste vergaderinghe.

Actum op 16 der voors. maent Mey [1626.]

In het notulen, ordonnantien, resolutien-boek 1626—1652 van de greffiers F. Criep en Rolland; staat op bladz. 9:

8 Mey 1626.

Purmereynd. — Ordonnantie voor den Heer Persyn en den substituyt-griffier de Witte, over vacatien, reijs en teercosten van een reyse, gedaen naer Purmereynde; omme aldaer informatien te nemen op de publijcke vergaderingen van papisten; die aldaer gehouden werden dagelycks in seeckere huisinge, daertoe geaccommodeert: monterende deselve ordonnantie ter somme van 183—11—0.

De Staten van Holland en W.-Vr. zenden aan het Hof ter examinatie, een request der N.-Holl. Synode, tegen de Roomschen. — A° 1627.

Aen ons is gepresenteert by de gedeputeerden des N.-Holl. Synodi de bygaende requeste; die wy UEd. toeseynden, omme die te examineren ende ons te dienen van haren advyse. Hoe mette beste middelen jegens de exercitie van de paepsche, afgodische superstitien ende het loopen van Jesuiten, Papen ende Monicken door den steden ende ten platten landen; daerover die van de voors. Synodi claegen; behoorlicken sal connen worden voorsien. Begeerende dat UEd. ons 't voors. advys metten eersten wilt opseynden, opdat voorts bij ons op te voors. requeste mach worden gedisponeert, als wy tot meesten diensten van den Lande sullen bevinden te behooren; waertoe wy ons sullen verlaten. Hiermede etc. Haghen den 22 Sept. 1627.

Ter ordonnantie

V. D. WOLFF.

Het request der N.-Holl. Synode. — A° 1627.

Aen de Ed.Gr. Mo H.H. Staten van Holl. en W.-Vr. Geeven met alle reverentie ende behoorlycke onderdanicheyt te kennen de gedeputeerden des N.-Holl. synodi: hoe dat onder de christelycke reformatie deeser Landen ende de loffelycke regeeringhe van UEd. Mo. niet alleen in de steden, maer voornaemenlyck oock ten platten lande op veelerley manieren met groote licentie de paepsche stoutichheden grasseeren ende oock tot groot nadeel der landen ende der kercke Christi, noch dagelycxs onder de hant aenwassen ende toenemen. Ende alhoewel 't selve, UEd. Gr. Mo. ten verscheyden tyden uyt den naeme van beyde de synoden van Suydt- en Noort-Holl, wytluchtich ende serieusse-

lyk met speciale deductie van verscheyden grove ende uytstekende exempelen ende veel documenten van dien is geremonstreert; soo ist nochthans, dat men tot groote droefheyt van veele kercken ende kerckendienaeren bevindt; dat het voornoemde quaet in steeden en dorpen niet alleen, niet en wort gebeetert, maer noch dagelycxs meer en meer accresseert ende toeneemt; also dat beijde ten platte lande ende in eenighe steeden genoechsaem publijcke plaetsen sijn, die sy tot haere conventiculen, afgoderie ende grouwelycke superstitien gebruycken, cloosters oprechten ende alles alsoo aenstellen; alsoff men midden onder 't Pausdom waere, niet alleen tot scandael ende scande van de christelycke reformatie deser Landen; maer oock tot openbaere versmadinghe ende vilipendentie van UEd. Gr. Mo. authoriteijt ende placcaten, daertegens geëmaneert. Van welcke alle, geensints de geringste noch minste oorsake is, de groote vryheyt der Papen ende Jesuyten, die in groote getalle in de steden wonende, nae haer gelieven, sonder omsien met onverdragelycke stouticheyt, dagelycx ende alomme in de dorpen uytloopen ende by alle gelegentheyt, van de huysluyden gehaelt ende gebruyckt worden. Door welck middel sy de alderschadelyckste ende periculeuste gelegentheyt hebben om veele eenvoudighe slechte luyden, insonderheyt ten platte lande, van de waere gereformeerde religie affvallich te maecken ende tot hare afgoderije te vervoeren. Waerby noch comt: dat in veele plaetsen de officieren ofte haer ampt nae behoren niet en doen ofte eenighe sulx willende doen, de wethouders van de justitie selfs haer niet en crediteeren ende weygeren recht te doen; omdat se geen genoechsame getuygen van buyten hebben. Uyt al 't welcke sulck een stouticheyt ende moetwille der papisten hier te Lande spruyt; dat se niet alleen de christelycke religie opentlyk bespotten, ende andere door schelden ende lasteren daervan soecken aff te keeren;

maer oock selfs mannen gevonden werden, die met eene onbehoorlycke wreetheyt ende tyrannie haere vrouwen, lidtmaten der kercke synde, tot afstant van de waere religie ende tot de papistische affgoderye soecken te dringen ende te dwinghen. Welcken alle, nadien het saecken syn; dewelcke onder een welgestelde christelycke regeeringhe niet behooren geleden te werden, ende waerdoor den toorn Godes ende synen rechtvaerdighen vloeck over Landen ende luijden veroorsaeckt wort; so ist, dat de christelycke synodus van N.-H. nu laest binnen Haerlem gehouden, ons haere gedeputeerden heeft gelast, sulcx UEd. Gr. Mo. onderdanichlyck te remonstreeren ende gants ernstelyk te versoecken: dat eenmael deese dingen geweert ende verbeetert ende insonderheyt, op de uytloopen der Papen ende Jesuijten uyt de steden ten platten Landen; 't welck een groote oorsaeck ende voetsel van alle het voorscreven is; also mach werden gelet; dat met behoorlycke authoriteyt ende eene goede resolutie van UEd. Gr. Mo. daertegens ordre gestelt ende voorsien werde; opdat de kercken ende kerckendienaers geen oorsaecke hebben om hierover haer langer te bedroeven ende te suchten. Maer ter contrarie door redres van deese saecken oorsaecke moghen hebben, om haer te verblyden ende Godt almachtich ende UE. Gr. Mog. ten hoogsten, te bedancken. Twelck doende etc.

UwEd. Gr. Mo. onderdanighe dienaren, de gedeputeerden des N.-Holl. synodi.

SAMUEL BARTHOLDUS. HENRICUS SWALMIUS.

Het Hof aan den baljuw enz. van Purmerend. — A° 1628.

Frederick Hendrick. — By der gratie Godts prince van Orangien, grave van Nassau, mitsgaders den president ende raden over Holl., Zeelandt ende Vrieslandt. Erntfeste, wyse, voorsienighe, discrete heeren, bysondere. Ons es lange voor desen tot meermalen ende nu weder, op nieuws clachthe gedaen over de groote stouticheijt, die de pausgesinden, woonachtich binnen der stede van Purmereynde ende anderen die van buijten aldaer comen, plegen in 't exerceren van hare affgodische religie ende superstitien ende dat genouch, publyckelyck in zeeker huijs binnen derzelver stede, daertoe geapproprieert ende op hare wyse verciert, zoo met crucifixen ende verscheijden anderen beelden als anders, 't welck ten respecte van dien genaemt wort de papiste kercke, sonder dat ghij balliu omme 't zelve te weeren, tot noch toe eenich behoorlyck debvoir hebt gedaen. Ende alsoo hetselve is een zaecke van zeer quaeden gevolge, ende directelyck strydende jegens de placcaten van den Lande; behalve dat daerdoor mede veele eenvoudighe menschen de ware gereformeerde christelycke religie toegedaen ende beminnende zeer werden bedroeft, ontrust ende ontsticht, ende 't zelve mitsdien niet langer en mach werden toegelaten ofte daerinne gecontinueert; maar in alle manieren geweert. Soo en hebben wy niet connen ledich staen, maer hoochnoodich gedacht, desen U luyden toe te zeynden ende U balliuw van wegen der hooge Overheijt te belasten met aller ernst op 't gunt voors. is, te letten, ende op 't versoeck ende aenmanen van de magistraet, voor eerst ende datelyck van de gesteltenisse van 't voors. huijs inspectie genomen, mitsgaders van 't gunt daerinne tot de voors. exercitie der paepsche religie dienende, bevonden wert, specificatie

ofte inventaris gemaeckt zynde, ghy alle 't zelve zult hebben wech te nemen ende zulcks te doen bewaren. Dat geen zulcke oeffeninghe meer daermede gedaen en wert. Dat voorts 't voors. huijs van U bailliu insgelycx zal werden toegesloten ende toegehouden, ende dat niemant meer toeganck daer en hebbe. Gelyck wy U bailliuw van wegen als boven, mits desen oock belasten ende ordonneren op alle Sondagen ende papistische heylige dagen, alle vergaderinghen der voors. pausgesinden, binnen der voors. stede met soodanighe manieren ende middelen te beletten, dat dezelve teenemael mogen comen te cesseren, ende dienvolgende te procedeeren jegens den schuldigen in conformité van de voors. placcaten, sonder van alle 't zelve te blyven in gebreke; ofte zullen wy andersints genootsaeckt zijn jegens U anders daerinne te voorsien. Ende opdat al hetzelve met te beter ordre mach toegaen ende geeffectueert werden, soo versoucken ende lasten wy U magistraeten den voors. baljiuw in alles de goede hant te bieden. Ende sullen wij eersdaechs verwachten, hierop rescriptie van 't debvoir, 't welck in desen zal zijn gedaen. Hiermede etc.

Gescr. in den Hage, den 5 Oct. 1628.

De classis van Schieland en Rotterdam aan de gec. Raden van Z.-Holland, tegen paapsche conventiculen te Roon enz., in het Over-Maassche. — A° 1628.

Geven met behoorlijcke reverentie te kennen de ondergeschreven gedeputeerden des classis van Schielant ende Rotterdam: dat in den dorpe van Rhoon, onder denselven classe ressorterende, ten huijse van den Heer aldaer, continueel worden gehouden vergaderingen der paepgesinden, die aldaer hare superstitien ende afgoderiën ple-

gen in competente getale; doordien aldaer comen personen niet alleen uijt den voors. dorpe; maer oock uijt de naburige: als Portugael, Pernis ende andere omliggende, waerdoor dat veele eenvoudighe herten werden vervoert ende de onwetende misleijdt, tot grote afbreucke van de kercke Jesu Christi, ontstichtinghe der vroomen ende ergernisse der swacken. Ende wel waer is, dat de EdelH.Mog^{e} Staten met hare placcaten teghen sulcke vergaderinghen hebben gestatueert ende voorsien, ende sulx aen de officieren ende executeurs van H.Ed.Mog^{e} ordinantien wel souden hebben te kennen gegeven; opdat 't selve naer behooren geweert werde. Maer alsoo de Edelgeb. Heer van Rhoon; synde vrijheer derselver plaetse de vergaderingh houdet in sijn huijs, den baljiuw ende andere staende onder sijn gebiet van hetselve humeur sijn ende de vergaderinghe continuëel frequenteeren ende sulx alle die het ex officio souden weeren, het selfs doen. Soo sijn sij genootsaeckt haer te vervougen tot UEd.Mog^{e} omme hetselve te kennen te geven; ten einde bij UEd.Mog^{e} daerin sulxs ordre werde gestelt, dat de ordinantien der Edel-Mog^{e} Heeren Staten daerop moghen voortganck hebben; te meer dewyle niet alleen de eere Godes daerdoor bevordert ende de gemeijnte van Rhoon gestichtet, maer oock in hare naburighe plaetsen — daer de gemeynten: als in Portugael, Pernis oeck geen cleijne schade door de vergaderinghen in Rhoon gehouden, en lijden — de ontstichtinge der vroomen, de ergernissen der swaecken ende verleijdinghe der onwetenden geweert mochten werden. Biddende ende versouckende dat H.Ed.Gr.Mog^{e} als voetsterheeren der gemeijnte Jesu Christi ende der gereformeerde religie dese in behoorlicke achtinghe gelieven te nemen, ende behoorlijck daerop te disponeeren: dat tijdelyck de stouticheijt der papisten worde tegengegaen; alsoo deselve van dage tot dage toeneempt, siende dat

tegens haer niets en werd gedaen. 'Twelck doende etc. — Hieremias de Sterck servus Jesu Christi, in Hillegersberghe et pro tempore deputatus classis; Benjamin van Ryswyck, dienaer des H. Evangeliums in Rotterdam et pro tempore deputatus classis.

De gec. Raden van Z.-Holland aan het Hof over de klagten der classis van Schieland en Rotterdam, wegens de Roomschen te Roon. — A° 1628.

Edel^e^..... Wat ons by de gedeputeerden des classis van Schielandt en Rotterdam is vertoont, nopende de groote ende stoute vergaderinghen, die bij den papisten werden gehouden in den dorpe van Rhoon, ten huyse van den Heer aldaer, sullen UEd^en^ konnen sien by hare requeste hierby gaende; daerbij sy mede verthoonen dat alle d'officieren binnen den voorn. dorpe papisten zijn; zulx dat de voors. stouticheijt daeruyt voorcompt ende daerinne notelijck dient voorsien. Sullen UEd^en^ gelieven voor den dienst van den Lande ende tot gerustheijt van de goede religionsverwanten, die daerinne ten hoochsten geargert zijn, haer door commissarissen uijt UEd. collegie daerop te doen informeren, ende voorts alsulcke ordre daerinne te stellen dat de vergaderinghe van mynheeren de Staten van Hollandt ende West-Vriesland op haer naeste byeencompste daerop mach werden gegeven contentement, ende vertrouwende dat UEd^e^ dese saecke sullen behertigen als het behoort, sullen hiermede Edel^e^.... UEd^e^ in 't bescherm van den Almogende bevelen. — Actum Hagae, den 23 Jun. 1628.

De gec. Raden van Hollandt en W.-Vr.
Ter ordinantie van dezelve
C. v. d. Wolff.

P. S.: Te beschryven den baljuw van Rhoon, omme van hem te verstaen de gelegentheijt der saecke.

Naderhandt es verstaen, dat den Heere van Rhoon selffs eersdaechs hier zal komen ter bruyloft ende dat daeromme die beschrijvinghe voer alsnoch opgehouden zal werden. — 6 Jul. 1628.

Publicatie tegen de Roomschen te Gouda op 31 *Maart* 1629.

Alsoo tot kennisse van die van den gerechte der stede [Gouda] gecomen is, dat de pausgesinden binnen eenigen tyt herwaerts soo stout syn geworden; dat sy luyden den officier, soo wanneer hy is coomen cloppen, buyten de deur hebben houden staen, sonder hem inne te willen laten: wesende eene gansche quade ende ongeoorloofde saecke, niet anders als naer seditie ende oproer smaeckende; daer jegens in alder manieren dient voorsien. Soo ist dat die van den gerechte voorn. in achtervolch, van de voorgaende keure, voor sooveel het noodich is den officier, synen stedehouder ende scheeren ['s Heeren?] dienaers geauthoriseert hebben ende authoriseeren deselve mits desen; omme tot beter kennisse van alle contraventien ende overtredinghe van de placcaten te comen; tot allen tyden ondersoeck te mogen doen ter plaetse, daer sy suspitien van conventiculen ofte contraventie hebben; daertoe eenen iegelycken gehouden wort hem luyden tot haerder compste openinge van deuren te doen ende vry acces te verleenen. Ende wie sulcx weyghert off de deure van de huysse niet en opent naerdat by henluyden eens, andermael ende derdenmaele aengeclopt sal sijn, die sal verbeuren eene peijne van 100 gls., boven de peijne in de voorgaende placcaten begrepen ende naer rechte ge-

statueert. Ende sal den officier, synen stedehouder ende 's Heeren dienaers by hueren eede volcomen gelove gegeven worden in de bekeuringe by henluden gedaen. Gepubliceert den laetsten Meert 1629.

Bevinding van het verblijf eens priesters, bekend gemaakt door den schout van Gorcum, aan 't Hof. — A° 1634.

Achtervolghende de missive by U Ed. aen my gesonden, hebbe ick alle debvoir, my mogelyck synde gedaen, om de conventiculen van de papisten te moghen achterhalen, in voughe dat ick, in een achterhouck van dese stadt, een plaetse hebben ghevonden, alwaer een goedt getal papisten by den anderen waeren vergadert, bestaende in mans, vrouwen, kinderen, oock eenighe soldaeten van desen garnisoene. Ick hebbe oock ten overstaen van burgemeesteren en schepenen, die ick tot dien eynde aldaer dede ontbieden, bevonden: dat in 't selfde huijs nyemant en woonden als eenighe cloppen met een paep, ende dat het huis boven met twee solders op ten anderen responderende, teenemael was ghepreparеert, om meer als dryehondert personen bequamelyck te connen sitten: synde tot dien einde de solders met sitbancken versien, het dack met plancken affgeschooten en aent bovenste eynde, alwaer de timmeragie hooger was, opgetrocken een altaer, op 't welcke beyde de solders waeren responderende, ende voorts teenemael als eene kercke ende plaetse tot sulcke vergaderinghe dienstich, toegemaekt; waervan ick neyt hebbe willen naerlaeten UEd. te verwittigen. Ende met eenen derselver advys ende ordre te versoucken, hoedanich ick ten insien van 't voorschreven huys ende de cloppen aldaer by den anderen wonende, sal hebben te procederen; alsoo de placcaten van de Hoogm. H.H. Staeten

Generael hyervan niet en vermelden.' Edel-Mogende Heeren zyt Godes almachtighe protextie bevolen. In Gorcom, 24 Juny 1634.

Uwer Ed. bereidv. dienaer,
JACOB VAN PAFFENRODE.

Het Hof aan den drost van Gorcom in antwoord op zijn' brief van 24 Jun. 1634.

Frederick Hendrick ... Edele, erntfeste, wyse, voorsienige, discrete, lieve, besondere. — Wy hebben uyt uwer missive van 24 Juny 1634 nu voorleden verstaen: alsdat gij in een achterhouck der stede van Gorcum gevonden hebt in seecker huys een plaats, daer een groot deel papisten bij den anderen waren vergadert, bestaande in mans, vrouwen, kinderen ende oock eenige soldaten van 't garnisoen aldaer, ende dat ghij, ten overstaen van burgermeesteren ende schepenen derselver stede tot dien eynde aldaer ontboden, bevonden hebt; dat aldaer in 't selve huys niemant en woonde als eenige cloppen met een paep, ende wijders, dat 't selve huys was geprepareert als een kerck ende plaetse tot sulcken vergaederinghen dienstich, als breeder in de voors. missive. Waerop wy UE. voor antwoort vougen: dat wat belangt het huys, daer spreecken de placcaten van, dat d' eygenaers van de plaetse, daer de verboden vergaderingen werden gehouden, vervallen in een boete van 200 gls. Ende hoewel nyemant in voors. huys en woont als eenighe cloppen en een paep, als vooren geseijt is; 't selve moet nochtans een eygenaer hebben; sulcx dat denselven in deselve boeten vervallen sijnde, daervoor convenibel is. Ende sult aengaende de gemaeckte preparatien met kennisse ende ten overstaen van de Magistraet deselve demolieeren ende wech doen, sonder voor

alsnoch beroerende de cloppen, dewijle de placcaten daervan niet en spreecken yetwes te doen; tot dat nader ende generale ordre by de Overicheyt deser landen dienaengaende sal wesen gestelt. Hiermede etc. Gescr. in den Haghe, desen 27 Juny 1634.

Het Hof aan den baljiuw van Brederode over de Roomschen. — A° 1634.

Naerdien wy onderrecht werden: dat op verscheyden plaetsen in uwe jurisdictie; gehouden werden conventiculen ende vergaderingen van papisten, contrarie de placcaten van den Lande, ende namentlyck mede; dat dicht by de kercke van Velsen gemaeckt ende geprepareert sonde zyn een plaetse, dienende tot deselve vergaderingen. Soo en hebben wy niet konnen ledich staen; maer noodich geacht desen U.E te zeijnden, ende deselve daerby te lasten ende 't ordonneren, alle mogelycke debvoir te doen; dat de verboden vergaderingen mogen werden geweert ende belet; ende dat ghy tegens de personen, de voors. placcaten daerinne contrarierende procedeert in conformité van deselve placcaten. Ende laet oock niet, ons eerdaegs te adverteren van 't debvoir, 't welck bij U.E. daerinne sal wesen gedaen ende wat es van voors. geprepareerde plaetse by de kercke van Velsen. Ende zullen wy ons daerop verlaten. Hiermede etc. Gesch. in den Haghe, 28 Juny 1634.

De Staten van Holland en W.-Vr. aan 't Hof over de Roomschen te Waddinxveen. — A° 1634.

Edele dienstfeste, hoochgeleerde, wyse, voorsienige, seer discrete, goede vrienden. — Alsoo ons dagelycx

voorcomen clachten over de groote ende onlydelycke licentie, die de papisten in dese provincie gebruycken, niet alleen in hare conventiculen, byeencompsten ende de exercitie van haere paepsche affgoderiën ende superstitien; maer oock in 't spreecken ende de luyden van de ware christelycke gereformeerde religie, sonderlinge ten platten lande, sulcx te bejegenen; dat desselve daer aen twyfelen, off men oock den waren godtsdienst gemeijnt is, voor te staen ende te mainteneren. Synde ons van nyeus op onse jegenswoordige vergaderinghe vertoont by den kerkenraedt van Waddinxveen: dat de papisten aldaer hebben ingenomen het huis tot Buburch, staende in Huybrechts gerechte, toebehoorende den Heer van Goudriaen, 't welck jegenwoordigh bewoont wert by Cornelis Adriaens Goetheer, hebbende 't voorn. huijs verciert met eenen autaer, kelck, pullen, bancken ende alles wat zij nodich achten tot verrichtinge van hare papiste exercitien: van predicken, missen, biechten ende 't gunt daervan dependeert. Ende alhoewel den voors. kerckenraedt, als streckende alle 't selve tot affbreuck van de ware christelycke gereformeerde religie ende voortplantinge der pausselicke superstitien, 't selve den officier aldaer bekent gemaect hebben, ende versocht sulcx te willen weeren; soo en is nochtans daerop niet alleen niet gevolcht, maer de licentie te grooter geworden. Sulx dat den priester met sijn huysgesin alsnu zijn vaste woonplaetse in 't voornoemde huys genomen heeft ende houdende is, hebbende de beurten van hare vergaderingen verdubbelt, gaande Sonnendachs op het luyden van de clocke ende op hare genomde heylige dagen; soo uijt den voors. dorpe als van andere dorpen ende gehuchten; met honderden naer haere superstitieuse vergaderingen, tot groote ontstichtinge ende ergernissen van vele goede, eenvoudige ende den lande, ende religie wel toegedane ingesetenen. Ende alsoo dit nijet en can geleden

worden; dan met grooten ondienst van den lande, schandale van soovele goede ende wel genegene ingesetenen, ende met afbreuk van den waren godtsdienst; soo begeren wij, dat UEd. dese saecke in alsulcke achtinge wilt nemen als d'importantie van dien vereyscht: doende de voors. paepsche conventiculen cesseren ende specialyck ende vooreerst in den voors. dorpe van Waddinxveen ende Huybrechts gerechte; sulcx dat de clachten daerover comen te cesseren, de goede ingesetenen dienaengaende eenich contentement mach worden gedaen, ende tot voorcominghe van alle onheylen, die den staet van den Lande daeruyt staet te verwachten, ons gedurende onse vergaderinghe ofte by 't scheyden van deselve, onse Gecommitteerde Raden adverterende van 't debvoir, dat bij UE. hierinne zal zijn gedaen; waertoe wy ons sullen verlaten. Hiermede Edele, erntfeste, hoochgeleerde, wyse, voorsienige seer discrete, goede vrunden, Godt in genade bevolen.

Gescreven in den Haghe, den 30 Sept. 1634.

Ter ordonnantie van de Staten. — WOLFF.

'T Hoff v. Holl. authoriseert, mits desen gedaen, Gideon v. Geesdorp, deurwaerder van denzelve Hove, omme met assistentie van 2 ofte 3 dienaers van den procureur generael, hem te transporteren naer Waddinxveen, ende aldaer in zekere huisinge genaempt het huis van Buburch, staende in Hubrechts-gerechte, jegenwoordich bewoont bij Cornelis Adriaensz. Goetheer, te doen ruimen, wechnemen en vervoeren alhier in den Hage: den autaer, kelcke, pullen ende voorts alles wes, ter zelver plaetse bevonden zal werden dienstich te zyn ter verrichtinge van de paepsche exercitien: zoo van te predicken, missen [te] doen, biechten ende 't gundt daervan dependeert. Ende met eenen hem te informeeren op de comportementen van den

priester, die inde voors. huisinge zyne residentie es houdende ende aldaer en daeromtrent het predicken, misse doen ende biechten es exercerende. Van alle het welck den voorn. deurwaerder sal relateeren sijn wedervaeren. — Gedaen in den Haeghe, den 2 Oct. 1634.

Storingen van papistische vergaderingen te Aarlanderveen enz. A° 1635.

Wy Steven Matenisz. van Heyningen, bode in den ambachte van Alphen ende Jacob Claesz. van Outshoorn jongman, mede in denselffden ambachte wonachtich, attesteren in plaetse van eede, ter requesitie ende versucke van Jan Mathyszoon, woonachtich *in de Steeckt*, waerachtich te wesen: hoe dat wy attestanten in den jaere 1634 op Kersnacht beneffens een deurwaerder van den Hove van Hollant, met syne assistenten geweest sijn ten huijse van eenen Claes Arisz., woonachtig aen de Lage-syde van den Rijn in de jurisdictie van Aarlanderveen by het sluyssgen, alwaer doen ter tydt vergaderinghe was van verscheyden mans ende vrouwspersonen; verclaren wy attestanten voorts, hoe dat den voorn. Jan Mathyssen onsen medeburger ende inwoonder lange jaren is geweest, ende wy oock seer goede kennisse aen hebben; soodat wy den selfden, beneffens andere personen wel kennelyk souden cunnen onderscheyden, naerdien wy verscheyden alliantie metten anderen langen tydt gehadt hebben; maer dat wy attestanten alsdoen ter tijdt, den voorn. requirant in de voorseyde vergaderinge niet en hebben gehoort, veel min eenich merckteeken van denselven gesien. Attesteeren ende verclaeren ick Steven Mathenisz. boode, alleen, hoe dat ick ten dien tyde van den voorn. deurwaerder sij versocht geweest omme achtervolgens synen last, met hem aldaer ter plaetse voorseyt te gaen. Verclaeren wy attestanten

wyders met presentatie 't selfde, des noots ende daertoe versocht synde, ten allen tijden by eede [te willen] affirmeeren. Des in oirconde der waerheyt soo hebben wy attestanten datselfdde met onse gewonelicke hantschrift onderteekend opten XXI van Jan. 1635.

JACOB CLAESZ. V. OUTSHOORN.
STEVEN MATHENISZ. V. HEYNINGEN,
als getuyge.
JAN WILLEMSZOON VAN RIJN.

Claes Aertsz., oudt omtrent 56 jaren, wonende onder den ban van Aerlanderveen, seght des gevraecht synde, dat op gisteren 14 daghen geleden, wesende Sondach ten huyse van hem die spreeckt, staende aen den Rynkant in 't voors. ambachte, geweest is een vergaderinge van pausgesinden, sonder 't getal van die pertinent te weten, maer by gissinge segt omtrent van hondert ende dat aldaer begonnen was de misse te doen, ten tyde de deurwaerder daerin quam ende dat hy, die spreeckt ten tyde de deurwaerder eerst aenquam, mede aldaer was.

Gecondemneert in de somme van 225 gls. den 4 Dec. 1634.

Seght voorts de paep ofte priester die den dienst dede, wel van aensien te kennen, en dat hy meer den dienst t' synen huysen heeft gedaen en dat syn bynaem is Pelt sonder syn voornaem [1]) te weten, dat hy geboren is van Utrecht en dat syne ouders daer noch woonen.

Seght dat hy niemant gekent en heeft, wien meer in de vergaderinghe is geweest, also de deurwaerder inkomende, 't volck over hoop' liep.

Gevraecht sijnde of hy eenich consent heeft gehadt van die vergaderinghe te houden, seght neen ende oock niet te weten, dat daer van ijet geseght is, gelyck hy oock verclaert geen verderen circumstantie en gelegenheden

1) Zie over Petrus van Pelt de Bijdragen van Haarlem, I. bl. 91—92.

van de vergaderinge te weten, dan hier voorens by hem is geseght.

Seght dat omtrent een jaer ofte anderhalf geleden gelycke vergaderinge gestoort is by den substituijt Spruytenburch, in denselven ambachte, ten huijse van Dirck Aertsz.; sonder dat hy weet hoe het verders afgeloopen is.

CLAES AERTSEN.

Jan Thyssen, oudt omtrent 46 j. geb. en wonende tot Alphen, seght dat hy op gisteren 14 dagen, wesende Sondach niet geweest is in de paepsche vergaderinge, gehouden ten huyse van Claes Aerens; maer dat hij, die spreeckt geweest hebbende snachts te voren by een siecke om hem te waecken, daerna komende op den wech en gaende nae de huisinge van voors. Claes Aertsen, hem die spreect ontmoet zyn eenigen, komende van de huisinge, alwaer de vergaderinge was gehouden; sonder nochtans te weten, of zy in deselve vergaderinghe geweest waren; seggende dat die vergaderinghe gestoort was ende dat hy die spreeckt daerop gegaen is in 't voors. huis; doch dat de voors. vergaderinge doen al gedaen was. Ende dat hij die spreeckt tegen den deurwaerder aldaer zynde en syn assistenten gesegt heeft „isser verbeurt, men sal boeten." Seght mede dat hy niemant van dieghenen die hem tegen quamen gekent heeft, alsoo hy (op) deselve geen acht en sloegh.

JAN THYSSEN.

Gec. in de somme van 25 gl. 4 Dec. 1634.

Jacob Pieters, oudt omtrent 51 j. wonende by de Goudsche Sluijs onder Alphen, bekent dat hy gisteren voorleden 14 dagen mede geweest is ten huyse van Claes Aertsz. in den ambachte van Aerlanderveen en in de vergaderinge van pausgesinden aldaer gehouden, ende dat hij in syn devotie zynde geweest, niet en weet hoe sterck de vergaderingh is geweest, ende dat hy oock niet en weet

wye daer meer geweest is, seggende dat het was in 't begin van den dienst, doen de deurwaerder haer quam stooren.

Seght voorts aen den priester, die aldaer den dienst deede, weinich kennisse te hebben; doch wel verstaen te hebben, van hooren seggen, dat hij genaemt is Meester Pieter Pels ofte Pelt en meent, dat hij 't Utrecht woont.

Seght niet te weten datter eenigh consent van ijemant geweest is om die voors. of diergelycke vergaderingh te houden.

Seght mede niet te weten, dat de deurwaerder eenige resistentie, injurie ofte naeroepen aengedaen is.

Bij mij JACOB PIETERSZ. aende
Goudtsluys.

Op huyden den xxiiij Jan. 1635 es Claes Arensz., wonende in de banne van Aerlanderveen, by den Hove van Holl. gecondemneert in de boete van 200 gls., ter saecke dat op voorleden Kersnacht tot zynen huyse vergaderinge es gehouden van verscheyden pausgezinden, te betalen deselve boete binnen den tydt van 14 dagen eerstkomende. Gedaen in den Rade ten dage voorscreven.

My present.

Examen gedaen in de cleyne raedscamer van den Hove v. Holl. op xix^{en} Nov. 1635 van Claes Arensz. wonende in den ambachte van Aerlanderveen, by Mr Abrah. v. der Meer, raedt etc. ter presentie van den advocaet fiscael.

Seyt des gevraecht zynde, dat zedert hy die spreeckt lestmael alhier gehoort is geweest, 't welck is geweest in Jan. lestleden, tot zynen huyse noijt eenige vergaderinghe van papisten es geweest.

Claes Aertsen is gedemitteert ende ernstelych vermaent ende belast, geen vergaderinge meer van papisten tot

zynen huyse toe te laten; 't welck by belooft heeft naer te comen.

30 Nov. 1634. Uit de Notulen van 't Hof [1626–52] fol. 168.

Ordonnantie voor den deurwaerder G. v. Geestdorp, over 't doen van eenighe exploicten tot Arlanderveen en daeromtrent, ter somma van 19 gl. 10 st.

13 Jan. 1635. Ordonnantie voor den deurwaerder G. v. Geesdorp, over het stooren van de papistische vergadering tot Arlanderveen op xxiiii Dec. 1634, volgens desselfs overgeleverde declaratie ter somme van 92 gls. 12 st.

A. V. L. *S. J.*

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

DE LEYDSCHE PASTOORS SEDERT „DE HERVORMING" TOT AAN „DE HERSTELLING", VAN 1567 TOT 1857,

DOOR

Dr J. D. FRENAY.

(Vervolg van Dl. V, blz. 96)

PASTOORS DER TWEEDE (WEDER NIEUW OPGERIGTE) WERELDLIJKE STATIE.

Ten einde den zamenhang van deze wederoprigting der 2e wereldlijke Statie met het vroeger omtrent die Statie verbrokkeld medegedeelde eenigermate te verduidelijken, zij het mij geoorloofd het een en ander hier beknopt te herinneren.

Nadat door de invoering der hervorming te Leyden de 3 Parochie-kerken van St. Pieter, St. Pancras en O.L. Vrouwe voor de godsdienstoefeningen der nog talrijke katholieken gesloten waren, hebben, gelijk wij in onze eerste Aanteekeningen vermeldden (zie Dl. I, blz. 248) inzonderheid 2 eerbiedwaardige mannen zich aangegord om de geestelijke belangen hunner geloofsgenooten, zooveel in hun vermogen lag, te helpen bevorderen. Het waren: heer Arije, dien wij denzelfden meenden te zijn als Arent Dircxz. Bockenbergh, den laatsten Commandeur van St. Pieter, en Paulus de Goede, de laatste Vicaris van het St. Maartens-Autaar in O.L. Vrouwe-kerk (bl. 255).

Nadat beiden, volgens de uitdrukking van v. Heusden, oud en afgeleefd waren, of zooals wij meenden (bl. 249)

nadat de eerste reeds overleden en de andere oud en afgeleefd was, werden hun door den 1en Apostolischen Vicaris Sasbout Vosmeer in 1606 tot opvolgers gegeven: Rombout van Medenblik als pastoor van St. Pieter en Govert de Rovere als pastoor van de Maagd Maria (dl. II, bl. 74).

De 1e Statie, die van St. Pieter, naderhand van den H. Willibrord en laatstelijk van den H. Lodewijk genaamd, heeft zich onder de onafgebroken bestiering van 17 pastoors gedurende meer dan 2 eeuwen staande gehouden, tot dat hare kerk, toegewijd aan den H. Lodewijk, in 1857 als succursaal werd toegevoegd aan de Parochie-kerk van den H. Petrus (dl. I, bl. 281).

De 2e wereldlijke Statie, die van de H. Maria, heeft zich in zulk een onafgebroken duur niet mogen verheugen. Reeds kort na haar ontstaan is zij te niet geloopen (dl. II, bl. 77) en schijnt de plaats van hare wereldlijke Pastoors spoedig door Paters Jesuiten en Franciscanen ingenomen te zijn.

Toen later door de uitbreiding der neringen het aantal vreemdelingen te Leyden meer en meer toegenomen was en daardoor niet alleen, gelijk men doorgaans meent, het aantal hervormde, maar ook dat der catholieke aanmerkelijk was aangegroeid, beproefde men deze 2e wereldlijke Statie weder op te rigten (dl. II, bl. 103). Drie wereldlijke pastoors werden achtereenvolgens in 1640 hierheen gezonden; doch reeds 15 jaar daarna was deze poging mislukt en de geloovigen der 2e wereldlijke Statie zouden zich verstrooid hebben, hadden de inmiddels aangekomen Paters Dominicanen en Carmelieten zich niet over hen ontfermd (bl. 108). Een gedeelte hunner werd bijeen verzameld door P. Vincentius Stalpart van der Wiele, den stichter der Nederduitsche Carmelieten aan het Utrechtsche Veer (dl. III, bl. 180).

Toen in 1670 na den dood van Pater Philippus, den

opvolger van Pater Vincent, de Carmelieten lang talmden, eer zij eenen opvolger zonden, maakte de Apostolische Vicaris Neercassel van deze omstandigheid gebruik om eenen wereldlijken priester hierheen te zenden; want, gelijk past. De Cock vermeldt (Zie Jaarb. 1847, Meng. bl. 23): „Sijne Hooghwaerdigheijt was oock van gevoelen, dat die Zendinghe van Pater Philippus, niet aen de Orden, met maght van successie, was toegeeijghent, maer alleen aen de Persoon van Pater Philippus was vergunt: en alsoo met hem stervende, oock stierf", wordende „in die opinie bevestight, door het langh zuckelen der Carmeliten, in 't zenden van een Tweede." Hoewel de Apostolische Vicaris zich omtrent de vestiging der Nederduitsche Carmelieten hier ter stede vergiste, gelijk uit onzé Aanteekeningen betreffende die Statie (dl. III, bl. 175) blijkt, is deze vergissing echter de aanleidende oorzaak geweest der wederoprigting van de 2e wereldlijke Statie, gelijk wij nu zullen zien.

HENRICUS SNEL.

Zoo noemt hem past. De Cock in zijn „Verhael van de opkomst der nieuw opgereghte Pastorye (Jaarb. 1847. Meng. bl. 23)." Bij v. Rhijn (Oudh. v. Rijnland, bl. 265) heet hij Hendrik Snel en v. Heussen noemt hem nu eens (Bat. Sacr. II, p. 270) Henricus Snel, dan eens (Hist. Ep. Ultr. I, p. 477. Col. 1) Henricus Snellius.

Hij is te Montfoort geboren; door v. Heussen en v. Rhijn wordt hij beschreven als een vriendelijk priester, zuiver van zeden, eenvoudig en opregt. Hij was het, die door den Apostolischen Vicaris Neercassel in 1670 naar Leyden gezonden werd om de plaats van den overleden Pater Philippus „aenstonts" in te nemen, „Want Paeschen was op handen." Pater Philippus was n.l. overleden den 25 Maart 1670 (Zie Bijdr. dl. III, bl. 183) en in 1670 viel

het Paaschfeest op den 6 April. Henr. Snel was toen, zooals past. De Cock verzekert, „out omtrent aght en twintigh jaeren".

„Den Eerw. Heer Snel begaf sigh, sonder uijtstel, op de wegh nae sijne schaepen. Komende aen 't huijs des overleden Paters," aan het Utrechtsche Veer tegenover den tegenwoordigen Heerengracht, „versoght den Godsdienst te moghen aldaer beoeffenen, volghens bevel van sijn Oversten. Maer vond geen inganck. Nae veele twistredenen, die er tusschen de Huyshouwster Agnietie Swermer en d' Heer Snel gesterckt door eenighe van de Gemeijnte, voorvielen; verkreegh eijndelijck Heer Snel soo veel, dat hij het Paeschfeest in die Gemeijnte moght vieren. De feest-daeghen voorbij zijnde, moest Heer Snel en 't huijs, en kerck, door dwangh van Agnietie, ruijmen. Dus bleef den Snellen Harder sonder schaepen." Ik acht mij verpligt hier bij te voegen, dat Agnietje volkomen in haar regt was en dat zij waarschijnlijk niet uit eigen beweging aldus handelde, maar gelijk de WelEerw. Heer Sarot, de laatste pastoor der Nederduitsche Carmelieten te Leyden, mij verzekerd heeft, op uitdrukkelijken last van de geestelijke overheid dier Statie.

Dat past. Snel gedurende dien Paaschtijd zich niet uitsluitend tot de viering van het Paaschfeest bepaalde, blijkt uit het Doopboek van de St. Jorissteegs-kerk (op den Burgerlijken Stand aanwezig) aangelegd door past. De Cock en waarin tusschen den 7 en den 24 April 1670 een 5-tal door past. Snel gedoopten worden vermeld; waarbij past. De Cock als iets eigenaardigs aanteekende, dat past. Snel nimmer gewoon was de namen der moeders van de doopelingen te vermelden: hoe of hij het dan wel maakte, wanneer de doopeling geen bekenden vader had? Dat past. Snel in dien tijd of vroeger den pastoor der 1e wereldlijke Statie, Wilh. Boucquet, gedurende diens

ziekte, met doopen heeft bijgestaan, hebben wij onder dezen (dl. I, bl. 269) bereids aangeteekend.

Het voorgevallene met Agnietje Swermer gaf aanleiding, dat de gemeente der Bovenlanders aan het Utrechtsche Veer zich begon te splitsen. Sommigen besloten te wachten totdat de Nederduitsche Carmelieten een opvolger voor Pater Philippus zouden zenden; hetgeen eerst geschiedde in de maand September (Zie Bijdr. dl. III, bl. 184). „Zommighe begaeven sigh onder de bestieringhe van Heer Snel. Onder dese waeren de voornaemste Johan Nierhoff [1]) Brandewijn-winckelier, Johan Cornelisz Duijfhuijsen kruijdenier, Isaäc van Leuwen Winckelier, Maeliaert Livaert Zaij-wercker ende vermaert Disputant teghens d'Oncatholijcken, Teunis faseur, frans Doen, en eenighe andere Vrome Werck-luijden. Johan Nierhof, Maeliaert Lievaert, Teunis faseur, ende frans Doen, aensiende de onbeleeftheijt van Agnietie Swermer, en de verlegentheijt van Heer Snel, ghingen op staende voet met groten ijver, opsoecken een huijr-huijs, in 't welcke den niewen Pastoor moght wonen en kercken. Zij vonden een ledigh huijs, staende daer niet verre van daen, met de naem van Livorno. Zij komen met den Eijghenaer, Vander Stoffen genaemt, over een weghens d' huijr van sijn huijs, voor twee hondert gulden des iaers."

Dit huis was gelegen, volgens past. De Cock (Jaarb. 1847. Meng. bl. 31): „op den Rijn," en volgens v. Heussen (Bat. Sacr. II. p. 270): „in plateâ Hoogwourdanâ". Dit verschil is niet moeijelijk te vereffenen, althans te verklaren. Volgens het Bonboek (op de Rekenkamer aanwezig) van Bon: Suytrynevest was Jan Willemsz van

---

1) Volgens het Liber secundus Pastoralis (door past. De Cock aangelegd en nog aanwezig in het Pastoreel Archief der H. Petrus-kerk te Leyden) p. 101: 17 Augusti 1671. obijt Joannes Nierhoff, omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis piè munitus.

der Stoffe in dien tijd eigenaar van 2 huizen, staande tusschen de Kraaijer- en de Rijnstraat, het eene, fol. XLvso aan den Hogewoert Noortzijde (thans geteekend met het Wijk-nommer: 360 en het straatnommer: 108) en het andere, fol. III, aan den Rijn-Zuijtzijde, (thans genaamd Utrechtsche Veer, (geteekend met het Wijknommer: 360 rood) Deze beide huizen, van achteren aan elkander belendende, zijn naderhand vereenigd en vormen thans het aan den Nieuwen Hoogewoerd gelegen en aan het Utrechtsche Veer uitkomend Rijks Ethnographisch Museum. Het zal dus het achterste aan het Utrechtsche Veer uitkomend gedeelte van dit Museum geweest zijn, hetwelk voor den Heer Snel van v. d. Stoffe gehuurd werd.

„Op Meij-dagh a° 1670, trad Heer Snel in sijn gehuijrde huijs; 't welck op de koste van den Huijrder, wiert een weijnich toegetaeckelt, op de tweede verdiepinghe onder 't dack, tot gerief van een kleijne en arme gemeijnte." Er waren derhalve toen 2 R. K. Kerkjes aan het Utrechtsche Veer: een voor de Nederduitsche Carmelieten, digt bij de Rijnstraat tegenover het gedeelte van den Nieuwen Rijn, tusschen de Langestraat en de Heerengracht, en een voor de herstelde 2e wereldlijke Statie, digt bij de Kraaijerstraat tegenover het gedeelte van den Nieuwen Rijn, tusschen de Heerengracht en de Vestestraat.

„Dus was d' Heer Snel wel voorsien van eene woningh, ende eene Vergader-plaetsie, maer niet van 't gheen daer toe behoort. Huijs-raed voor sij selven, en Kercken-goet voor den Gods-dienst, ontbraecken in alle deelen. Ick swijgh van noodsaeckelijck onderhout. Men sagh daer een behoeftighen Harder, bij onvermogende schaepen, in een naeckte koij." Zijn huisraad bestond volgens v. Heussen in de eene of andere ellendige zitbank en een schotel met twee couverts voor zich en zijne moeder [ac patinæ cum duplici strato sibi ac religiosæ matri]. Dan de beide neven,

beiden Priesters: Henricus van de Graft, Aartspriester van Rijnland, en Jacob Gael, diens zuster Geertrudis Gael, wed. van Dirck van Kampen, Elisabeth Nierhoff, Maria van Leeuwen en andere in verschillende handwerken bedreven jongedochters voorzagen hem spoedig van hetgeen hem voor de uitoefening der godsdienst en eenig onderhoud het meest van noode was. Henricus van de Graft „gaf iaerlijx aen den Niewen Pastoor vier hondert Guldens, deels tot betaelinghe van sijn huijs-huijr, deels tot onderhout van sijne huijs-houdinghe": zoodat hij met regt door v. Heussen en v. Rhijn als de wederoprigter van de 2e wereldlijke Statie wordt voorgesteld.

Gedurende den korten tijd, dat past. Snel te Leyden verbleven is, heeft hij volgens het bovenaangehaalde Liber secundus Pastoralis, p. 404, vier jongedochters tot „virgines devotae" ingekleed; waaronder eene genaamd: Adriana Van Kouwenbergh: filia Christiani van Kouwenbergh et Elizabetha Vander Dussen (Zie Bat. Sacr. II. p. 227. col. 1), Parentum Calvinistinarum primum, sed postmodum piè conversorum, et ob fidem Coloniæ exulantium: nata Delphis, anno Domini 1636. die 3° mensis Martij: baptizata apud Acatholicos, et in hæresi Calvinianâ educata: in adolescentiâ demum ad fidem Catholicam una cum Parentibus conversa, ope ac singulari studio tum expertissimi Dn̄i N. Bogghens, medicinæ Doctoris, postmodum Sacerdotis piissimi, tum etiam R. D. Suiberti Purmerent, Pastoris Delphensis."

Door eene kwijnende ziekte aangetast, was hij na 4 jaren arbeidens genoodzaakt „in 't iaer onses Heere 1674., in de Maent van October," gelijk De Cock (Jaarb. 1847. Meng. bl. 26) verzekert, „de Gemeijnte en Leijden te verlaeten." Dat Heer Snel werkelijk tot in October 1674 te Leyden pastoor geweest is, kan blijken uit het boven aangehaalde Doop- (tevens Trouw-) boek der St. Joris-

steegs-kerk, waarin door past. De Cock op den 4 Oct. 1674 de laatste doopeling en op 9 Oct. van dat jaar het laatste paar gehuwden onder past. Snel zijn aangeteekend. Wel is waar, het is mogelijk of liever hoogst waarschijnlijk, dat deze laatste priesterlijke ambtsvervulling niet door hem zelven verrigt is, maar door zijnen kapellaan en opvolger Erasmus van den Broeck; want volgens het insgelijks boven aangehaalde Liber secundus Pastoralis is ook den 8 Oct. 1874 de laatste „Virgo devota" ingekleed „à R. D. Snel, 1° Pastore, per R. D. Erasmum vanden Broeck, eius infirmi Coadiutorem".

Valt er dus niet aan te twijfelen, dat past. Snel den 8 Oct. 1674 nog ziek was, dan kan het ook onmogelijk waar zijn, hetgeen v. Heussen (Bat. Sacr. II p. 270. col. 2) en v. Rhijn (Oud. v. Rijnl. bl. 265) aangeven, als zou hij reeds den 22 Meij 1674 overleden zijn. Volgens past. De Cock ging hij in Oct. 1674 „nae Montfoort, sijn Vaederland, en stierf godvrughtelijck in sijn Ouders huijs, den 22 Augusti 1675." Dat men trouwens reeds vroeg omtrent den tijd van zijn overlijden in twijfel verkeerd heeft, kan men bemerken uit het Haarlemsch Necrologium (in „de Katholiek" medegedeeld); alwaar onder 1674 als overleden wordt opgegeven: „R. D.... Snel....", zonder nadere bepaling van tijd of plaats.

Ook omtrent den ouderdom, dien hij bereikt heeft, bestaat eenige verwarring. Past. De Cock verhaalt op de eene plaats (Jaarb. 1847. Meng. bl. 23), dat hij bij zijne komst te Leyden was „out omtrent aght en twintigh iaeren", en op eene andere plaats (bl. 26), dat hij bij zijn overlijden „maer aght en twintigh iaeren sijnes leven-tijds bereijckte". Zoo zou hij dus in 4 jaren tijd naauwelijks eenige maanden ouder geworden zijn. Wellicht dat men het een en ander te Montfoort zou kunnen en willen ophelderen, waarvoor ik mij aanbevolen houd.

ERASMUS VANDEN BROECK.

Zoo wordt hij genoemd door past. De Cock (Jaarb. 1847. Meng. bl. 26) en ingelijks door v. Heussen (Bat. Sac. II. p. 233. col. 2. Hist. Ep. Ultr. I. p. 377. col. 2 en p. 477. col. 1) of ook wel: Broeckius (Bat. Sacr. II. p. 270. col. 2), door v. Rhijn daarentegen steeds: vanden Broek (Oudh. v. Z. Holl. bl. 521 en v. Rijnl. bl. 265).

Dewijl v. Heussen hem een San-Trudonensis, of bij vergissing: San-Trodunensis noemt, zal hij waarschijnlijk uit S^t^. Truijen, eene stad 7 uren gaans benoordwesten Luik, afkomstig geweest zijn; maar daarom behoeft hij nog niet, gelijk v. Rhijn dit woord vertaalt: „te S^t^. Truyen gebooren" te zijn. Integendeel hij was wel, gelijk past. De Cock verzekert, „geboortigh uijt Luijckerland," maar „in het dorp Nile," d. i. Niel of Maasniel, een half uur gaans ten noorden van Roermond.

Hij is na de hervorming de eerste eigen pastoor van Delfshaven geweest; doch van daar om het geloof verbannen, is hij kapellaan geworden op het Huis te Poelgeest bij Leyden. Dat hij vervolgens kapellaan geworden is bij past. Snel te Leyden, hebben wij zooeven reeds aangeteekend.

Na het vertrek van past. Snel is hij dezen dan ook terstond opgevolgd, zooals v. Heussen aangeeft, of gelijk past De Cock naauwkeuriger bepaalt „op den 13 dagh van October 1674," beginnende als zoodanig te doopen, gelijk uit het aangehaalde Doopboek blijkt, op den 14 Oct. 1674. „Hij wiert met genoeghen ontfanghen, ende genoot oock iaerlijx vier hondert Gulden, die d' Eerw: Heer Vande Graft nogh bleef geven, aen den Pastoor van dese niew-opgereghte Statie."

„Edoch d' Eerw: Heer Vanden Broeck, sijnde lijvigh ende ongemackelijck, besweeck mede onder den arbeijd",

en vernomen hebbende, dat het ambt van Nonne-Pater te S[t] Truijen opengevallen was, verzocht hij „nae minder als twee iaren werckens, mede ontslaeghen te sijn:” en naar zijn vaderland terugkeerende „leijde sijne spade neder, in de maent Junij 1676.” Dit tijdstip van vertrek wordt bevestigd door het Doopboek, waarin zijn laatste doopeling is ingeschreven den 21 Junij 1676; zoodat het waarschijnlijk een drukfout zal zijn, wanneer past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39) opgeeft, dat hij is „Vertrokken in 1675.”

JOHAN DOBBE [1]).

Zoo wordt hij eenmaal genoemd door past. De Cock (Jaarb. 1847. Meng. bl. 27); anders gewoonlijk zooals bij v. Rhijn (Oudh. v. Rijnl. bl. 265, 377, v. Devent. II. bl. 79) Johan Dobbius, in navolging van v. Heussen (Bat. Sac. II. p. 270. col. 2. p. 281. col. 1. Hist. Ep. Ultr. I. p. 477. col. 2. p. 490. col. 1. II. Ep. Dav. p. 120. col. 2.) Joannes Dobbius; bij Past. Burgmeijer (Jaarb. 1843. bl. 105) Joannes Dobbe of Dobbius geheeten.

Zijn titel was: Sacrae Theologiae Baccalaurius. In den eerlijken werkmansstand te 's Gravenhage tusschen 1636 en 1646 uit Arminiaansche ouders geboren en door hen in hunne godsdienst opgevoed, werd hij op eene zonderlinge wijze door past. Cesareus aldaar tot het Roomsche geloof teruggebracht. Want toen Johan Dobbe als timmermansknecht werkte ten huize van gemelden pastoor, toonde hij altoos een bijzonderen lust tot het disputeren over geloofzaken. Past. Cesarius nam dit werk bij de hand en

1) Men vergelijke hier het welgeschreven opstel over „Joannes Dobbius. 1640—?” door den WelEerw. Heer Allard onlangs geplaatst in de Bijdr. Dl. V. bl. 179; toen het mijne reeds was afgewerkt. Dewijl er bij veel overeenkomst, ook eenig verschil tusschen beide opstellen bestaat, laat ik het mijne zooals het is; het eene moge het andere aanvullen.

overtuigde hem zoodanig, dat hij 't geloof aanvaardde. Gemelde Heer Cesarius, zijnen aanleg bemerkende, bestelde hem ter studie, hoewel hij toen reeds 20 jaar oud was. Na 2 jaren tijd was hij de Latijnsche taal zoo zeer magtig, dat hij te Leuven de Philisophische en Theologische studiën kon volgen en met lof voleindigen; zoodat hij met het achtste jaar tot priester gewijd werd. Als kapellaan van past. Cesareus bediende hij te 's Gravenhage 3 jaar lang de geloovigen, door de pest bezocht, en werd hij eindelijk zelf door die ziekte aangetast: doch hersteld, werd hij tot pastoor te Soeterwoude bij Leyden bevorderd, welke plaats hij eenigen tijd met lof bediende.

Tusschen de 30 en 40 jaar oud werd hij om zijne kennis en welsprekendheid naar Leyden verplaatst; alwaar hij den 24 Junij 1676 aankwam en op welken dag hij volgens het Doop- en Trouwboek ook reeds zijne bediening aanvaardde.

Hij was niet alleen geleerd en welsprekend, maar ook „lieftalligh en ijverigh." „Maer nae twee maenden arbeijds, wierd hij met de koorts, die hem iaer en daeghen bij bleef, bevanghen, en gansch onbequaem tot swaeren arbeijt." Zoowel om deze reden, gelijk past. De Cock zelf verhaalt, als ook, gelijk v. Heussen het voorstelt, omdat het aantal geloovigen meer en meer toenam, werd hem nog in hetzelfde jaar 1676 tot adsistent toegeschikt Th. De Cock, zijn opvolger. Tot de geloovigen dezer 2e wereldlijke Statie behoorde in dien tijd ook, volgens het boven aangehaalde Liber secundus Pastoralis, p. 5 en 105, de „perillustris ac nobilissimus Dominus Gerardus, Baro De Poelgeest, Oma, etc." die den 9 Oct. 1678 bediend werd en op denzelfden dag nog overleed. Uit hetzelfde boek, p. 352, blijkt nog, dat reeds onder past. Dobbe van 1676 af een Broederschap van de H. Drievuldigheid heeft bestaan.

Niettegenstaande den ziekelijken toestand van past. Dobbe en den korten tijd, dat hij te Leyden verbleven is, heeft er ten zijnen tijde met de 2ᵉ wereldlijke Statie eene gewigtige verandering plaats gegrepen: zij is verplaatst van het Utrechtsche Veer naar de St. Jorissteeg, van omtrent den Nieuwen Hoogewoerd naar omtrent den Ouden Hoogewoerd, uit het huis: Livorno naar het huis: de Kagchel (il forno). Hiermede was het aldus gelegen. (Zie Jaarb. 1847. Meng. bl. 31.) Men kon met den eigenaar van het huis aan het Utrechtsche Veer wegens den huur niet verder accorderen; dus was men genoodzaakt een ander huis te zoeken. Aan den Ouden Hoogewoerd tegenover de Watersteeg omtrent de St. Jorissteeg stond een huis te huur of te koop; het had weleer onder de benaauwde vervolging gediend tot de Godsdienstoefening onder d'Eerw. Heer Duck, pastoor der 1ᵉ wereldlijke Statie te Leyden (Zie Bijdr. dl. I. bl. 266): het was thans het eigendom van Claes Arentsz van Colevelt (Zie het Bonboek van het Bon: Hogewoert, op de Rekenkamer aanwezig, fol. IIIᶜ XXVIII). Het geheel bestond uit 3 aan elkander belendende hoofddeelen (zie het vroeger meermaals aangehaalde, in de Kerk. Arch. der H. Petrus-kerk nog aanwezige, Pastoreel Memorie-boeck van past. De Cock, bl. 209): 1° een groot huis aan den Hoogewoerd, 2° een ligt getimmerte, door past. De Cock genoemd een „Zomerhuijsie," gelegen achter het groote huis en daarvan door een plaatsje en een portaaltje afgescheiden en 3° „twee aghter-huijsiens" „in de S. Jorissteegh, aen de Oost-zijde," „streckende tot aghter het voorschreve Zomer-huysie." Het groote huis aan den Hoogewoerd, zijnde het 2ᵉ huis van de St. Jorissteeg naar het Oosten, thans geteekend met het straatnommer: 41, bestond uit eene beneden verdieping (rez-de-chaussée) en daarop 3 boven verdiepingen. De beneden vertrekken werden gebruikt voór 2 winkels

met hunne bijzondere ingangen en voorhuizen: de eene was eene Apotheek, de andere een ijzerwinkel. Op het portaaltje tusschen het groote huis en het zomerhuisje, zette men (bl. 210) „oock ijser-werck en Kagghels, die de Kolevelden verkoghten of verhuijrden", en van de 2 achterhuisjes in de St. Jorissteeg zeide men (bl. 211) „dat d'oude Colevelden, die wel eer Smits waeren, als de Stads-mueren tot hier streckten, aldaer gesmeet hebben." Uit deze omstandigheden kan men ligt bevroeden, waarom de 2e wereldlijke statie in 't vervolg met den zonderlingen naam genoemd werd: in den Kagchel; het groote huis n.l. op den Hoogewoerd werd (bl. 232) „van outs genaemt in de Kagghel".

Na lang beraad besloot men deze huizingen te huren voor *f* 270 's jaars en voor eene kerk en pastorie in te rigten. In de vasten van het jaar 1677 sloeg men handen aan het werk en in nog geen 2 maanden (de vasten begon dit jaar den 3 Maart) was men er mede gereed. En toch was het verrigte werk niet gering. Van het groote huis werd vóóraan de straat ééne deur voor altijd gesloten (bl. 212), „alleen met haere grundels en slot ende bleef alleen open, voor den uyt- en inganck, de deur ten oost-zijde. Beyde de Winckels wierden afgebroken" en de geheele benedenverdieping ingerigt tot Pastorie met „eene ruijme Zijdkamer ofte Zalet." Vooraan in den gang werd een ruime trap gemaakt om boven naar de Kerkplaats te gaan. Want op de eerste bovenverdieping werd „De middel-muer, dewelcke de voor- en aghterkaemer scheijde, als oock de schoorstenen van d'een en d'andere kamer" „te gelijck af gebroken, en wegh genomen. Dus had men eene deur-gaende gelijcke Zolder, nu dienende tot de Kerck-plaets." (bl. 213) „Bij de gevel aen de Straet, wiert eene niewe trap geset, om nae de tweede verdiepingh te klimmen. Op de tweede verdiepingh, wiert

mede de middel-muijr, die de voor- en aghter-kamer scheijde, de trap, en al wat verder de gelijckheijt van een groot en open-vertreck belettede, afgebroken ende weghgenomen". „Doe wiert op dese tweede verdiepingh eene openingh gemaeckt, tot de helft van 't gheele vertreck toe, blijvende aen weêr-sijde een galerije," „rontom beset met eene leuningh ende baluijsters. Bij de geevel aen de straet, wiert eene sleghte door-steecken trap geset, om nae de darde verdiepingh te klimmen. Op de darde verdiepingh wiert weijnigh verandert: want dese nogh moest dienen tot een kleer-Zolder." Daarboven was „nogh een kleijn Zoldertie, onder het dack, uijt welckers venster men ziet over alle de huijsen, tot in de velden. Aldus was doe verandert het groote huijs." — Aan het zomerhuisje werd toen weinig of niets veranderd; maar aan de beide achterhuisjes in de St. Jorissteeg des te meer; want hoewel de Catholieken reeds zooveel vrijheid verkregen hadden, dat zij vergaderplaatsen mogten hebben, zoo mogt de ingang daarvan toch nog niet aan eene der hoofdstraten, gelijk de Hoogewoerd was, zich bevinden. Dit zou bij het aan- en uitgaan hunner kerken, vooral als het wat druk liep, aan de anders denkenden te veel ergernis gegeven hebben. Daarom werd in den achtergevel van een dier achterhuisjes een deur gemaakt; waardoor het volk met een omweg over de plaats en door den gang in het voorhuis naar den grooten trap kon komen. Het andere achterhuisje werd bijna geheel afgebroken en (bl. 214) „Op dese opene plaats maeckte men een kleijn thuijntie."

Nadat dit alles aldus gereed was, verlieten past. Dobbe en zijn kapellaan De Cock den 1 Meij 1677 het huis: Livorno aan het Utrechtsche Veer en betrokken dat aan den Hoogewoerd, van ouds genaamd in de Kagchel, naderhand: de St. Jorissteegs-kerk.

Wanneer deskundigen de gemelde veranderingen, waarvan past. De Cock in zijn Pastoreel Memorie-Boeck eene naauwkeurige beschrijving geleverd heeft, in het bovenstaande slechts zeer verkort overgenomen, aandachtig zullen hebben nagegaan, dan zullen zij moeten erkennen, dat zij veel geld gekost hebben. Hoeveel? is onbekend gebleven; maar zooveel is zeker en gewis, dat al die onkosten bij niemand anders, dan bij den meergenoemde Heer Henricus van de Graft gedragen zijn: deze heeft alles beschikt en betaald.

Een geheel jaar lang den last ondervonden hebbende van het volk, dat om naar de kerk te komen, het geheele huis van achter tot voor moest doorloopen en daarenboven het gebrek van eene geschikte Sacristie betreurende, zag men om of in beiden niet kon worden voorzien: (bl. 215) „Daer stonden twee huijsiens, benevens malkander, in de S. Jorissteegh aen de west- [lees: oost-] zijde", thans geteekend met het straatnommer: 4, tusschen de bovengemelde achterhuisjes en het hoekhuis van den Hoogewoerd en de St. Jorissteeg. Een van deze huisjes, beide toebehoorende aan Aegie Colevelt, werd A° 1678 omtrent Meij van haar gehuurd voor *f* 36 's jaars. Beneden werd het ingerigt tot een toegang naar de kerk, en de eerste bovenverdieping werd door een muurtje in 2 deelen gescheiden: (bl. 216) „zijnde het voorste, dat aen de straet uijt ziet, geschickt tot eene Sacristije, het aghterste tot een voor-bereijdings-kamertie voor de Bieghtelinghen." Daarentegen werd het achterhuisje, alwaar de vorige ingang voor het volk geweest was, ingerigt tot een vertrek. „Dit vertreck diende aen Heer Dobbius, tot een Slaep- ende Studeer-kamer."

In de kerk van past. Dobbe bevond zich (bl. 19): „Een Autaer, opgereght door Heer Dobbius ende bestaet in eene voet-banck ende taefel, gemaeckt van sleght grijne-

hout. Aen weder sijde een pilaer met sijne pedestal en capitelle: alles van eijcken ende linde-bomen hout; gesnede en geslingert werck: eene gesnede lijst, rontom de schilderij, representerende de instrumenten des lijdens Christi." (bl. 20) „Nogh een zijd-altaertie: gemaeckt van sleghte grijne ribbens en deelen, staende neffens den Hooghen Autaer." (bl. 18) „Nogh een Positijf-Orghel: gemaeckt van den Edelen Joncker N: van Montfoort, ende is door Hr Dobbius betaelt met drie hondert en vijftien guldens, in den iaer 1678." Wat is een positief-Orgel? een degelijk Orgel? Neen! juist het tegenovergestelde: in de Dictionaire universel van P. C. V. Boiste, wordt „Positif" verklaard door „orgue portatif", in Kramers' Woordentolk: een hand- of kamerorgel. Een draagbaar orgel, hoe klein of het ook zij, is in alle geval een orgel, en dit Positijf-Orghel van past. Dobbe kan dus tot bewijs verstrekken, gelijk past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 45) hierbij aanmerkt, dat toen niet meer zoo scherp de plakaten „teghens de conventiculen der Papisten" werden uitgevoerd. De Organist „Adrianus Vander Wiele, Cœlebs, DEO devotus, fidelissimus in templo nostro Organista, omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis pie munitus, morbo abreptus, pie obdormivit in Domino" „3 Maij: 1697." (Liber sec. Past. p. 160.)

Past. Dobbe had niet lang genot van deze veranderingen. Van zijn komst te Leyden af voortdurend met tusschenpoozende koorts gekweld, werd hij tot verbetering zijner gezondheid, zooals past. De Cock mededeelt (Jaarb. 1847. Meng. bl. 29) of zooals v. Heussen (Bat. Sacr. II. p. 270. col. 2) en v. Rhijn (Oudh. v. Rijnl. bl. 265) beweren: een weerzin van zijne pastorie gekregen hebbende, in 1679 naar Zwolle verplaatst. De juiste dagteekening dier verplaatsing is moeijelijk meer op te geven, omdat past. De Cock zich daaromtrent niet gelijk blijft.

Zijn voorganger te Zwolle, past. Bernardus van Someren, was (Hist. Ep. Ultr. II. Ep. Dav. p. 120. Col. 2. Oudh. v. Devent. II. bl. 79, Jaarb. 1843. bl. 106) den 31 Aug. 1679 overleden. Den 29 Sept. daaraanvolgende, den feestdag van den H. Michael, werd volgens past. De Cock (Jaarb. 1847. Meng. bl. 29) door past. Dobbe den eersten preek te Zwolle gedaan; maar daardoor was hij nog niet ontslagen van zijne gemeente te Leyden; want op eene andere plaats (bl. 34) vermeldt past. De Cock, dat zijn voorganger past. Dobbe eerst in October 1679 van Leyden naar Zwolle vertrokken is en aan hem de Statie te Leyden heeft overgedragen. Inderdaad in het Doopboek, door past. De Cock aangelegd, worden door hem de doopelingen tot den 7 Oct. toe aan past. Dobbe toegeschreven, terwijl hij zelf, als 4e pastoor, eerst den 17 Oct. begon te doopen. Daarentegen, en dit is de inconsequentie van past. De Cock, waarop ik zooeven doelde, eindigt hij in zijn Liber secundus Pastoralis, p. 6, de 80 volgens hem door past. Dobbe bedienden (Sacro oleo Inuncti) reeds op den 18 Sept. 1679 en voegt er dit slot aan toe: „Hucusq̄ cura Pastoralis R. D. Joannis Dobbij; qui Superiorum permissu Swollam decedens, Pastoratum hunc Theodoro De Kock administrandum reliquit mense Septembris, anno 1679"; waarna hij den volgenden „3 Octob. 1679. Inunctus" reeds zich zelven toeschrijft.

Volgens past. Burgmeijer (Jaarb. 1843. bl. 106) is past. Dobbe tot in 1682 te Zwolle verbleven. Van daar heeft hij zich begeven naar het Carthuizer-klooster: Wedderen, midden tusschen Munster en Koesfeld gelegen (Bat. Sacr. II. p. 270. col. 2) door v. Rijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 265) ook Debberen genaamd; alwaar hij volgens past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 44) Vicaris van dat klooster geworden is. Hoelang hij aldaar is verbleven, is mij onbekend; hoogstwaarschijnlijk komt het mij voor,

dat hij er in 1691 nog was; want als past. De Cock in zijn „Liber secundus Pastoralis" (p. 353) de „Viri Ecclesiastici" die leden waren van het Broederschap der H. Drieëenheid optelt, begint hij met:

„R.D. Joannes Dobbius, tertius hujus Stationis Pastor, inscriptus anno 1676."

en na met denzelfden zwarten inkt nog eenige anderen ingeschreven te hebben, vervolgt hij met bleekeren inkt aldus:

„R.P. Conradus Becker: Religiosus Ordinis S. Brunonis in Wedderen, inscriptus 25 Martij: 1691.

R.P. Joannes Gijsen: Religiosus Ordinis S. Brunonis in Wedderen: inscriptus eodem die."

en met denzelfden bleekeren inkt is achter Dobbius aangeteekend: „Nunc Religiosus Ordinis S. Brunonis." Waaruit ik opmaak, dat Heer Dobbe insgelijks *toen*, d. i. 25 Maart 1691 Carthuiser-monnik was in Wedderen: dat dit laatste er niet bijstaat, laat zich verklaren, omdat dáár geen plaats meer voor was.

Vervolgens is hij Prior geworden in een ander Carthuizer-klooster, niet te Calcar (Hist. Ep. Ultr. I. p. 477. col. 2) 2½ uur gaans ten zuid-oosten van Kleef, maar gelijk van Heussen zich zelven verbetert (Hist. Ep. Ult. II. Ep. Dav. p. 120. col. 2) te Xanten, Santen of Zanten, omtrent 6 uren gaans ten Zuid-oosten van Kleef.

Past. Dobbe had eene zuster, Engelberta Dobbe, gehuwd met Henricus van der Salm; uit welk huwelijk o. a. 2 dochters gesproten zijn: Petronilla en Barta van der Salm, van welke het volgende is aangeteekend in het Liber secundus Pastoralis:

p. 406: „Anno Domini 1679. die 15. mensis Augusti, renunciato sæculo, ad vitam spiritualem assumpta, et Virginali velo solemniter est donata a R.D. Joanne Dobbio, 3° Pastore, Petronilla vander Salm, eiusdem ex Sorore neptis: filia Henrici Vander Salm Gommaro-Cal-

vinistæ, et Engelbertæ Dobbe Arminianæ: nata Hagæ-Comitis anno Dominici 1653. die 18. mensis Septembris: baptizata apud Gommaro-Calvinistas, et in eorum hæresi educata. Tandem Divinâ aspirante Gratiâ, et Coöperante R.D. Joanne Dobbio, ejus avunculo, ad fidem Catholicam conversa, ad Sacram Orthodoxorum Sijnaxin est admissa anno Domini 1672. die 29. mensis Augusti. Sacro Chrismate ē Confirmata ab Illm̃o ac Rever^mo^ Dn̄o n̄ro Ep̄po Castoriensi Vicario Ap̄lico. Multas à Patre ac utroq̄ fratre Gommaro-Calvinistis, una cum Sororibus suis Catholicis, passa est contradictiones et contumelias propter fidem et Virginale velum."

p. 412: „Anno Domini 1683. die 8. Decembris in festo Immaculatæ Conceptionis B.B. Virginis MARIÆ, renunciato Sæculo, ad vitam spiritualem assumpta, et virginali velo solemniter est donata à R.D. Theodoro De Kock, Barta van der Salm: filia Henrici vander Salm et Engelbertæ Dobbe, Parentum Calvinistarum. Nata Hagæ-Comitis anno Domini 1661 die 4° mensis Decembris. Baptizata apud Gommaro-Calvinistas: et in eorum sectâ à pueritiâ enutrita. Tandem Divinâ Gratiâ, misericorditer aspirante, et præfato Theodoro De Kock pro munere suo Coöperante ac instutiente, ad fidem Catholicam est conversa: ad sacram Orthodoxorum Sijnaxin est admissa anno Dn̄i 1680. die 19. mensis Julij. Sacro Chrismate est Confirmata ab Illm̃o ac Rev^mo^ Dn̄o n̄ro Ep̄po Castoriensi Vic° Ap̄lico. Haec speciatim graves à Patre ac utroq̄ fratre Gommaro-Calvinistis contradictiones ac contumelias sustinuit propter fidem ac Virginale velum: domo pulsa, ab Avunculo (s̄to monacho Carthusiano) derelicta, Leijdæ exulare, et labores manuum suarum unà cum Sororibus suis manducare coäcta est. Anno 1688. dum Romam tetendi causâ Vicariatûs, sub directionem Amplissimi D^ni^ Hugonis Van Heusen sese transtulit."

THEODORUS DE COCK.

Past. Burgmeijer heeft de „Levensbijzonderheden van Theodorus De Cock" met zooveel naauwkeurigheid te boek gesteld (Jaarb. 1843. bl. 101), dat het eene vermetelheid van mij zou zijn en geenszins met het doel dezer „Aanteekeningen" zou strooken, indien ik hier die levensschets zou willen herhalen. Het doel toch dezer „Aanteekeningen" is alleen de verspreide bijzonderheden betreffende elk der Leydsche pastoors bij een te verzamelen, ten einde het den toekomstigen vervaardiger eener verbeterde Batavia Sacra gemakkelijker te maken; maar wanneer dit reeds door een ander geschied is, zou ik een noodeloos werk verrigten. Evenwel verbeeld ik mij, dat er in deze „Aanteekeningen" eene niet gewenschte leemte zou ontstaan, indien daarin het leven van den merkwaardigsten van alle Leijdsche pastoors geheel met stilzwijgen werd voorbij gegaan. Daarom zij het mij geoorloofd aan de hand van past. Burgmeijer hier ter plaatse zoo beknopt mogelijk de lotgevallen van Th. De Cock naar tijdsorde te vermelden; waarbij ik dan de gelegenheid niet ongebruikt zal laten het weinige door mij uit zijn nagelaten handschriften, in de Archieven van de H. Petrus-kerk te Leyden nog aanwezig, opgeteekend hier en daar in te lasschen.

Vooraf echter een enkel woord over de schrijfwijze van zijn naam; waarin De Cock zelf zich niet gelijk blijft. Nu eens schrijft hij: De Cock, zooals het fac-simile uitwijst, hetwelk onder zijn portret door past. Burgmeijer t. a. p. wordt medegedeeld; dan eens schrijft hij: De Kock, zooals op de keerzijde van het titelblad van zijn Doopboek (welk titelblad, afgezonderd van dat op den Burgerlijken Stand aanwezige Doopboek, bewaard wordt in de Kerk. Archieven van de Parochie-kerk van den H. Petrus

te Leyden, Portef. N° 1. afd. *a.*); alwaar hij, na zijne voorgangers tot op Joannes Dobbius opgeteld te hebben, aldus vervolgt, „Tandem post hunc, quoq̄ decedentem successi ego Theodorus De Kock, Ultrajectinus." Het gebeurt soms, dat hij op een en dezelfde bladzijde eerst De Kock en dan weder De Cock schrijft zooals in zijn Pastoreel Memorie-Boeck (in gemelde Archieven aanwezig) op bl. 9 en 222. Na aandachtige beschouwing van de handschriften van past De Cock nagelaten, is het mij voorgekomen, dat hij behoudens enkele uitzonderingen, tot omtrent 1690 gewoon was te schrijven: De Kock en na dien tijd: De Cock; maar dit is zeker, dat hij altijd, en ik geloof zonder uitzondering, steeds het lidwoord vóór zijn naam met eene groote aanvangsletter geschreven heeft. Wat nu het boven aangevoerde fac-simile betreft, ik moet erkennen, dat het in het algemeen vrijwel zijn schrift wedergeeft; zoodat ik den Heer J. H. Hofman gelijk moet geven, wanneer hij uit de overeenkomst daarmede van een door hem in het Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, dl. I. bl. 47 medegedeelden brief van past. De Cock tot de echtheid daarvan meent te mogen besluiten. Ik mag echter niet verzwijgen, dat wanneer men het fac-simile met het oorspronkelijke (Past. Mem. bl. 12) naauwkeurig vergelijkt, er schier geene enkele letter van het eene volmaakt overeenstemt met het andere. Men zal niet verlangen, dat ik dit hier letter voor letter aantoone; maar dat mag ik toch niet verzwijgen, dat past. De Cock tot die personen behoorde, die gewoon zijn de punt op de i te zetten. Hij vergat die hoogst zelden of nooit, ook niet op de jee en de y, waarvoor hij schreef ij; jazelfs verzuimde hij nooit een punt te zetten op het getalmerk: één; zoodat hij schreef, niet zooals in het fac-simile: 1696, maar zooals in het oorspronkelijke: i696. Dit laatste merk ik hier

ook daarom aan; omdat men door hierop te letten gevrijwaard wordt zich te vergissen bij het lezen van sommige door De Cock aangegeven datums, gelijk straks zal blijken. In het Latijn wordt hij door v. Heussen (Bat. Sac. II. p. 270, col. 2) Cockius genoemd, bij v. Rhijn (Holl. Bat. Sac. III. bl. 496) heet hij: de Cock en de Kok, ook wel (Oudh. v. Rijnl. bl. 266) eenvoudig: Kok.

Toen hij nog te Rome studeerde, werd hij volgens v. Heussen [1]) om zijn vroom uiterlijk Santarello (verkleiningswoord van het Italiaansche Santo) heiligje, halve heilige, schijnheilige, fijne broêr gebijnaamd. v. Rhijn, die v. Heussen hier niet schijnt begrepen te hebben of hem niet heeft willen begrijpen, schrijft verkeerdelijk: Santarillo.

De Jansenisten, die in dien tijd gewoon waren in hunne brieven de personen, over wie zij schreven, door bedekte elkander bekende namen aan te duiden, noemden past. De Cock in hun *argot* (Zie Mozzi, Hist. d. rév. de l'Egl. d'Utrecht, I. p. 292. III. p. 220) „le sieur Sandin." Wat die naam eigenlijk beteekent, weet ik niet: misschien is het eene verdraaijing van het bovenstaande Santarello of

---

1) In mijn exemplaar der Batavia Sacra, Bruxellis, Pro Francisco Foppens, MDCCXIV, is in de hier door v. Heussen gebezigde woorden: Ob hoc, (namelijk „Theod. Cock tantopere pietati et literis incumbit, ut periculum fecerit sanitati")·& ob vultum subpallidum ac compositum Romanos *queis sæpe* [op den kant staat: *Lactantius*] *religio in digitis,* & externâ oris compositione est, sic rapuit, ut studiosæ juventuti in Collegio Urbano præpositus, quin & Santarello, sanctulus quidam, brevi habitus sit." het woord: Romanos overplakt met een reepje papier, waarop gedrukt staat: nonnullos.

D[r]. J. D. F.

Ik kan mij voorstellen dat van Heussen, als hij *Het groot Italiaansch en Nederd. Woordenboek door Moses Giron. Amsterdam* MDCCX gebruikt heeft, daarin niet ongaarne zal gelezen hebben: „*Santarello.* Een halve „heilig, dat is, een godzalig, godvrugtig, aandagtig mensch; ook een huichelaar, schijnheilige"; doch dan dient nu ook hier gezegd, dat Vergani: Grammaire Italienne, van het diminutivum *erello* een gunstiger verklaring geeft: „marque une certaine grâce ou gentillesse." J. J. G.

van het daarmede in verband staande Santino, d. i. heiligenbeeld.

Hij is te Utrecht geboren den 29 Oct. 1650. Deze dagteekening wordt door past. Burgmeijer te regt opgemaakt uit de woorden van past. De Cock, wanneer hij verhaalt (Jaarb. 1847. Meng. bl. 29) „Daegs nae Sinte Simon en Judas (sijnde iuijst mijne geboorte-dagh," „quam ick te Leijden". Maar hoe hij (Jaarb. 1843. bl. 104) aan v. Heussen kan verwijten, dat hij in zijne Batavia Sacra den geboortedag van De Cock op den 28 October zou gesteld hebben, kan ik niet vatten: tot nog toe heb ik mij te vergeefs afgesloofd met eenige dagteekening van De-Cock's geboorte in de Batavia Sacra te zoeken; wel heb ik gevonden, dat past. Burgmeijer zelf vroeger (Jaarb. 1842. bl. 109) dien geboortedag op den 28 Oct. gesteld had.

Hij was niet slechts te Utrecht geboren, maar tevens uit eene Utrechtsche, wel eenvoudige, doch eerlijke en godvruchtige familie gesproten. Hij had, volgens past. Burgmeijer (Jaarb. 1843. bl. 104) nog een' broeder en eene zuster, die echter vóór hem overleden zijn: zeer juist, maar hij had er nog meer; hij had ten minste 2 broeders. De leden zijner familie bij hem vermeld, zijn de volgende:

1. Zijn vader.

„14. April 1689. Stijlo Novo, fer: 4. Pasch. Adrianus De Kock, maritus Mariæ van Scholberghen, Pater meus, annum ætatis agens Septuagesimum Sextum, Paschali Sacramento piè refectus, senio et subito morbo abreptus, ultrajecti obdormivit in Dno." (Lib. Sec. Past. p. 126)

Op 71-jarigen leeftijd had hij nog den eersten steen gelegd van een huisje in de St Jorissteeg. (Past. Memorieb. bl. 222).

2. Zijne moeder.

„20 Maij: 1694. Inuncta: Mater mea Maria De Kock." (Lib. Sec. Past. p. 31.)

„22 Maij 1694. Maria van Scholberghen, Vidua Adriani De Cock, Mater mea dilecta, annum agens ætatis suæ octuagesimum secundum, viduitatis suæ sextum, multis operibus pijs commendabilis, omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis è manibus meis pie susceptis, morbo levi et gravi senio confecta, placidè obdormivit in Domino, in Sabbato ante Dom: 6 post pascha, mane ad horam sextam. Requiescat in pace." (Lib. Sec. Past. p. 148).

Den 8 Dec. 1680 had hij haar ingeschreven in het Broederschap van de H. Drieëenheid (Lib. Sec. Past. p. 363).

3. Zijn oudste broeder, geb. 1644.

„7. Novemb. 1684. Rochus De Kock, frater meus natu Major, maritus Gerardinæ van Portenghen, ætatis quadragenarius, Omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis piè munitus, tabe et hijdropisi confectus, obdormivit in Domino Ultrajecti." (Lib. Sec. Past. p. 116).

4. Zijne zuster, geb. 1645.

„4. Septemb: 1691. Inuncta, Gerarda De Cock, Virgo Devota, Soror mea" (Lib. Sec. Past. p. 23).

„7. Septemb. 1691. Gerarda De Cock, filia Adriani De Cock et Mariæ van Scholberghen, Soror mea Germana, Virgo devota, mihi Soror dilecta, œconoma Sollicita, Sacristana religiosa, Odœarcha [Voorzangster?] humilis; ætatis agens annum quadragesimum sextum, Velaminis Virginalis trigesimum; postquam in longo et æstuoso morbo Confratri meo fidissimè servierat, ipsa febri ardentissimâ correpta, omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis piè munita, obdormivit in Domino, noctu ad horam primam." (Lib. Sec. Past. p. 134).

Den 16 Junij 1680 was Gerritie De Kock ingeschreven in het Broederschap van de H. Drievuldigheid. (Lib. Sec. Past. p. 355).

Zij woonde in de St Jorissteeg, ten zuiden van de Pastorie (Past. Mem. bl. 221); waarop, zij eene Kusting had van *f* 2000. „Zij, den 7 Septemb: 1691. binnen Leijden gesturven zijnde, heeft mij tot haeren universele Erfgenaem, bij Testament, geinstitueert." (bl. 228)

5. Hij zelf, geb. 1650.

6. Zijn jongste broeder, geb. 1654.

„7. Aprilis 1688. Henricus De Kock, frater meus natu minor, maritus Odiliæ Van Leuwen, ætatis anno trigesimo quarto, Omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis piè munitus, post graves dolores per quinq̄ menses Christianè toleratos, tabe et hijdropisi confectus, obdormivit in Dn̄o Ultrajecti." (Lib. Sec. Past. p. 123).

„30 : 5 : 1705" „Is bij Odilia van Leeuwen wede. wijlen hendrik de Cock als procuratie hebbende van Theodorus de Cock haer schoonbroeder in qte als eenige Erffgenaam van syn suster gerritje de Kock, met de volgende huysinge, synde een ledigh erff, ende nog een huys hier vooren fol. 329vso. vkoft aan de kinderen van mr dirck van heusse advt. vry om ijc LXXX gl groot gelt" (Bon-boek van het bon: Hoogewoerd, fol. 331vso, op de Rekenkamer te Leyden aanwezig).

7. Zijn oom en nicht (ooms-dochter).

„Anno Dni 1689. die 15 mensis Augusti, in festo Assumptionis B. V. M., renuntiato Sæculo, ad vitam Spiritualem assumpta, et Virginali Velo Solemniter est donata à R. D. Theodoro De Kock Maria De Kock: filia Cornelis De Kock patrui mei, et Maria Volckers, Parentum Catholicorum. Nata est prope Oppidum Wijck, districtus Ultrajectini, circa annum Dni 1666. Baptizata est à Sacerdote Missionario ritu Catholico, et Confirmata S. Chrismate à Revmo ac Illm̄o Dno Archiepiscopo Sebasteno, Vicario Ap̄lico." (Lib. Sec. Past. p. 415).

7. Zijn neef (broeders-zoon?)

Theodorus Balthazar de Cock wordt bij herhaling bedacht in zijn Testament (waarvan afschrift in de Kerk-Archieven, Portef. N°. 1. afd. a) waarin hij hem „unico ex fratre nepoti" noemt.

In 1699 stond hij bij hem als kapellaan: „4. Decemb: 1699. post sufficientē instructionē in articulis fidei, per R. D. Th: Balth: De Cock Nepotē et Sacellanum meum factam; fidem professa et Ecclesiæ Catholicæ est reconciliata: Catarina Van Rijn, filia Leonardi Van Rijn: nata Leijerdorpii ex Parentibus Calvinianis, a°. 1674. die 10. Aprilis; fuit in Calvinismo enutrita, quem hodie pie abjuravit." (Lib. Sec. Past. p. 289).

8. Zijne nicht (zusters of broeders-dochter?)

In 1699 is „Een Silvere Bel, met drie poten: vereert door mijne Night Helena van Schaijck, geestelijcke Maeght." (Past. Mem. bl. 46).

„21. Septemb: 1698. Helena van Schaijck, Virgo Devota, Germana mihi Cognata, Omnibus Ecclīæ Cathīcæ Sacrīs pie munita, morbo confecta, obdormivit in Domino." (Lib. Sec. Past. p. 164).

Zij had ook een hypotheek van ƒ 1000 op de Pastorie in de St Jorissteeg, doch welke 28 Jan. 1686 getransporteerd is op Gerarda De Cock (Past. Mem. bl. 228).

Met deze gebrekkige opgave zal het misschien mogelijk zijn te Utrecht een vollediger geslachtregister van de familie: De Kock op te maken.

Na de lagere school doorloopen te hebben werd Theodorus De Kock tot in 1668 op een kantoor bij een Notaris te Utrecht geplaatst; waarna hij in gemeld jaar naar Rome gezonden werd om aldaar in het Collegie de Propaganda fide tot geestelijke te worden opgeleid. Hier legde hij zich zoo ijverig op de studie toe, dat hij weldra over zijne medeleerlingen gesteld werd en door hen, gelijk

wij boven uit v. Heussen aangehaald hebben, met den bijnaam van Santarello bestempeld werd.

Wanneer hij priester gewijd is, wordt nergens vermeld; maar het jaar, waarin dit geschied is, kunnen wij gemakkelijk berekenen uit de formule; waarmede hij gewoon is in al zijne Registers: der gedoopten, gehuwden, bedienden, overledenen en bekeerden het jaar 1700 te beginnen. Deze formule luidt aldus: „Baptizati [enz. Conversi] Anno iubilari 1700 à Theodoro De Cock Pastore indigno, sacerdotij sui annum iubilarem vigesimum quintum, ætatis suæ quinquagesimum agente." Welnu! geboren in 1650 eindigde hij zijn 1e levensjaar in 1651 en dus zijn 50e in 1700; derhalve eindigde het 25e jaar van zijn Priesterschap ingelijks in 1700 en dus eindigde het 1^e^ daarvan in 1676; derhalve is hij Priester gewijd in 1675, toen hij 25 jaar oud was.

50	= 1700	=	25
24	= 24	=	24
26	= 1676	=	1
25	= 25		
1	= 1651		

Na een 8-jarig verblijf te Rome is hij als Priester met den titel van Doctor in de H. Godgeleerdheid naar zijn vaderland teruggekeerd, en kwam hij den 16 Oct. 1676 te Utrecht aan; alwaar hij, volgens v. Heussen (Bat. Sac. II. p. 271. col. 1) door een zware ziekte werd aangetast; doch naauwelijks daarvan hersteld, werd hij naar Leyden gezonden ter adsistentie van past. Dobbe, die aan de derdendaagsche koorts sukkelde. Indien dat waar is, dan kan die ziekte wel zwaar, maar niet van langen duur geweest zijn; want reeds den 29 Oct. 1676, op zijn geboortedag, kwam hij te Leyden aan. Trouwens past. De Cock maakt nergens gewag van die zware ziekte te Utrecht; wel van 2 zware ziekten te Leyden door hem doorgestaan (Jaarb. 1847. Meng. bl. 29).

Zijne eerste predicatie te Leyden, tevens de eerste, die hij in het Nederduitsch verrigte, deed hij op Aller-

heiligen van dat jaar; en de eerste doopeling, die hij in zijn leven gedoopt had, Maria Kaertenbergh, doopte hij op den 16 der maand November; hetwelk hij in het Doopboek aldus aanteekende: „N. B. haec Maria est a me Theodoro De Kock pro tempore Coadjutore, baptizata Et est primogenita mea in Christo." Vergelijk Lib. Sec. Past. p. 422; waar hij tevens vermeldt, dat dit Marijtie Kaertebergh door hem den 21 Jan. 1699 onder de „Virgines devotæ" is opgenomen.

Den 1 Meij 1677 verliet hij met past. Dobbe het huis: Livorno aan het Utrechtsche-Veer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 31) en vertrok met hem naar de pastorie in den Kagchel aan den Hoogewoerd (bl. 33). Aldaar werd hij gehuisvest in het zoogenaamde, vroeger vermelde, Zomerhuisje; alwaar hij op de 1e verdieping voor zich een studeer- en slaapvertrek had ingerigt. (Past. Mem. bl. 238).

Hij is hier kapellaan gebleven bij past. Dobbe tot aan diens vertrek naar Zwolle in September of October 1679. Het is niet meer mogelijk den juisten tijd te bepalen, dat hij van kapellaan pastoor geworden is, gelijk wij onder zijnen voorganger gezien hebben. De oorzaak van die onzekerheid is welligt hierin gelegen, dat hij terzelfder tijd wegens die tweede zware ziekte bedlegerig was; maar zoo veel is zeker, dat hij den 22en zondag na Pinkster, d. i. den 22 Oct. 1679 door den Deken van Rijnland, Nicolaus v. Erckel plegtiglijk aan zijne gemeente als haar pastoor werd voorgesteld.

Zijne gemeente bepaalde zich niet binnen de grenzen van de stad, maar strekte zich ook daar buiten uit. Tot hare leden behoorde, b. v.: „Prænobilis Domicella Anna Isabella, Baronissa De Poelgeest, filia prænobilis Domini Gerardi, Baronis De Poelgeest," die hij niet schroomde „Omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacrtis" te bedienen op den 10 Jan. 1687 (Lib. Sec. Past. p. 15) niettegenstaande zij

reeds den 14[en] daaraanvolgende „varis nec ō febri malignâ [1]) abrepta, obdormivit in Domino." (p. 121) Hieruit blijkt duidelijk, dat hij noch moeite ontzag, noch doodsgevaren vreesde.

Van zijn' onvermoeiden ijver kan ook getuigen, dat hij gedurende de vaste driemaal 's weeks vóór zijne gemeente over 's Heeren Lijden mediteerde; en dat zijne predicatiën rijke vruchten hebben opgeleverd, blijkt daaruit genoegzaam, dat hij, volgens omslagtige en naauwkeurige aanteekeningen gedurende zijn 26-jarig verblijf te Leyden, volgens past. Burgmeijer (Jaarb. 1843. bl. 109) 246 volwassene tot het Catholijk geloof bekeerden heeft aangenomen. Hoe past. Burgmeijer tot dit juist bepaalde aantal van volwassene bekeerden gekomen is, blijft voor mij een raadsel, hoe ik mijn best doe om het te ontraadselen. Welligt heeft hij dit getal vernomen van past Kervel, die in eene door hem in het Latijn opgestelde geschiedenis zijner Statie (te vinden in de Kerk. Archieven Portef. N° 1. afd. a.) p. 5. dat getal der bekeerden insgelijks brengt „ad 246, exceptis pueris conversorum". Past. De Kock, wiens naauwkeurigheid wij meermalen gedachtig zijn geweest, heeft in zijn Lib. Sec. Past. van p. 252—295 aan elk zijner bekeerlingen een volgnommer gegeven, en is telken jare (met uitzondering van het 2° jaar) met N° 1 begonnen; zoodat het gemakkelijk is uit te rekenen, hoeveel bekeerlingen hij in het geheel gehad heeft, aldus:

---

1) Wat zijn „vari nec non febris maligna"? mij dunkt niet anders dan hetgeen wij noemen: Variolae malignae: kwaadaardige pokken. *Variola* beschouw ik als het verkleinwoord van *Varus* (puist) en niet afkomstig van *varius* (bont), gelijk Dr. Fock in zijn Etymologisch Woordenboek aangeeft. — Den 23 Sept. 1681 werd bediend «R. D. Bernardus Vander Horst, Pastor in Oestgeest, Valckenburgh, etc." (p. 9), door v. Heussen (Bat. Sac. II. p. 352. col. 2) Verhorst genoemd.

in 1677	13	in 1685	11	in 1694	7
„ 1678		„ 1686	19	„ 1695	18
„ 1679	11	„ 1687	12	„ 1696	6
„ 1680	11	„ 1688	14	„ 1697	12
„ 1681	11	„ 1689	6	„ 1698	14
„ 1682	18 [1]	„ 1690	11	„ 1699	7
	2	„ 1691	8	„ 1700	6
„ 1683	13	„ 1692	12	„ 1701	6
„ 1684	11	„ 1693	8	„ 1702	7
				in 26 jaar:	274

waaronder dan volgens past. Burgmeijer en past. Kervel 28 onvolwassenen zouden schuilen. Maar behalve dat past. De Cock nergens de lengte aangeeft zijner bekeerlingen, heeft hij ook nagelaten van vele, zoo niet van de meeste hunner, den ouderdom aan te teekenen; daarenboven zal het in vele gevallen, waarvan hij den datum der geboorte opgeeft, moeijelijk zijn te bepalen of zij tot de volwassenen moeten gerekend worden of niet, b. v. zijne 2e bekeerling, Maria Tobiasz, was 15 jaar oud. Zeker is het, dat onder het getal 274 bekeerlingen 13 kinderen begrepen zijn, die elk met een van dat hunner ouders verschillend volgnommer geteekend zijn, terwijl dit met de kinderen van andere niet het geval is; zoo b. v. hebben (p. 254) Maria Ariensz van Swiepen, vidua cum duabus prolibus" en (p. 274) „Anna van Baveren, vidua cum una prole quin-decenni" elk maar één volgnommer. Hieruit maak ik op, dat de 13 afzonderlijk genommerde kinderen even als hunne ouders, gelijk hij zich pleegt uit te drukken, „post exactam de necessariis articulis instructionem à me factam" door hem afzonderlijk zijn aangenomen, terwijl dit bij de andere kinderen, niet noodig zal geweest zijn. Wil men ook die 13 kinderen, als volgelingen hunner ouders, niet mederekenen, dan blijven er toch nog 261 meer of min volwassenen over,

1) Fout: 2 te weinig.

waarvan past. De Cock eerst minder, doch vervolgens meer en meer uitvoeriger de bekeering heeft opgeteekend; want gelijk hij in zijne „Præfatio" zegt: „Prioribus quidem annis nudum quorundam nomen et diem in reiectandâ quâdam chartâ notaveram. Non enim confidebam fore, ut Deus O. M. tam multos resipiscentium fœtus ex sterili meo ministerij utero producere dignaretur. Cum vero viderim fructus laboris mei ultra spem crescere; singulariorem etiam statui eorum rationem habere. Unde posterioribus annis Conversorum nomina et cognomina, familiam, patriam, qualitatem, abiuratam hæresin, aliasq̄ circumstantias minutius annotavi". Het zou een onbegonnen werk zijn, al het belangrijke in deze bekeeringsgeschiedenissen vervat, te willen opsommen; maar eene kleine bloemlezing zal, verbeeld ik mij, niet onwelgevallig zijn:

„20. Septemb. 1678, post exactam de necessarijs articulis instructionem à me factam, orthodoxam fidem professa, et Ecclīæ Cathīcæ à me est reconciliata, Anna Huijberts: puella innupta et Orphana: filia Huberti van Dam et Mariæ Krijnen Parentum Catholicorum. Nata in Pago Leijerdorp, 2. februarij 1660. Baptizata à Sacerdote Catholico, et in fide Catholicâ usq̄ ad obitum parentum enutrita. Anno ætatis nono ab utroq̄ Parente orbata, in domum Orphanorum hæreticam fuit translata propter inopiam hæreditatis, et in eâ usq̄ ad annum ætatis circiter decimum octavum educata in sectâ Calvinianâ: Sijnaxin nondum frequentavit. Tandem eo anno à pio Avunculo fuit è domo illâ erepta, mihi tradita, et in fide rursus instructa. Tantum valuit hoc pietatis illius viri opus, ut DEUS O. M. cor piorum Catholicorum moverit; qui post obitum ejus, hoc anno morientis, duas filiolas, Mariam et Evam Abrahamsz, vixdum decennes et orphanas è domo orphanorum servarent, suis impensis alerent, in fide Cathīcâ custodirent."

Dat de vrees voor de Gereformeerde Weeshuizen, die in deze laatste woorden doorschemert, geene ijdele was, bewijst het groot aantal weezen, uit Catholieke ouders geboren, doch in het Hervormde Weeshuis opgevoed, die daaruit ontslagen (p. 264), ontvoerd (p. 262), ontkomen (p. 267), ontvlugt (p. 269) of door Goddelijke roeping onttrokken (p. 271), door de hulp van past. De Cock tot het Catholieke geloof zijn teruggebracht. Het zou mij te ver voeren, indien ik dat alles met zijne eigene woorden wilde beschrijven; ik zal de gevallen alleen optellen:

2° 19 Nov. 1684. Joannes Daemen, geb. te Amersfoort.
3° 21 Jan. 1686. Hubertus Paulusz. geb. te Gouda.
4° 14 Sept. 1687. Anna Daeme van Rutzenburgh, geb. te Amersfoort.
5° 18 Jan. 1688. Cornelius Puttershoeck, geb. te Gouda.
6° 26 Sept. 1688. Elisabeth Cornelis, geb. te Leyden.
7° 10 Aug. 1690. Maria Haeghedoorn, geb. te Leyden.
8° 17 Sept. 1691. Anna Gijsbertsz Baes, geb. te Haarlem.
9° 18 Jan. 1692. Geertie Jacobs van Oosten, geb. te Leyden.
10° 19 Jan. 1693. Maria Pietersz. geb. te Utrecht.
11° 6 Junij 1697. Cornelia van Havick, geb. te Oegstgeest.
12° 26 Maart 1702. Jannetje Jacobsz. geb. te Hoorn.

Ik voegde er hunne geboorteplaats bij, omdat zij niet allen uit het weeshuis te Leyden, maar elk, naar het schijnt, uit dat hunner geboorteplaats gekomen zijn. De weezen, uit Gereformeerde ouders geboren, heb ik natuurlijk overgeslagen.

„7. Mart. 1681. fidem orthodoxam confessus, et Ecclesiæ Catholicæ, nec non Religioni suæ est reconciliatus P. Thomas Kremerius, Ordinis S. Augustini Religiosus Sacerdos in Marie-vorst prope Bonnam. Ante annum circiter à Re-

ligione apostaverat, et inter hæreticos vagatus fuerat. Morbo gravi correptus resipuit."

Dit is, gelukkig! in zijne soort het eenigste voorbeeld, bij past. De Cock geboekt.

„9. Maij 1682. post exactam de necessarijs articulis instructionem à me factam, fidem orthodoxam professa, et Ecclesiæ Catholicæ est reconciliata Sara vander Pot, uxor Joannis van Leuwen, Catholici civis Leijdensis: nata Leijdæ anno Dni 1658 à Parentib. Calvinistis, à quibus tam arctè fuerit enutrita in Calvinismo, ut infensissima esset fidei Catholicæ: tandem in concionibus meis Quadragesimalibus mire conversa, Calvinismum abjuravit, Pie obdormivit in Dño 16: Oct. 1693." Vergelijk Lib. Sec. Past. p. 143; waar van haar staat opgeteekend: „ab infantiâ sic Catholicam fidem oderat, ut etiam blasphemis Scommatibus Sacerdotes, Sanctos, et S: Eucharistiam persequeretur."

Deze bekeering haal ik aan als een voorbeeld van de kracht zijner vroeger herdachte Meditatiën.

„18. Januarij 1685., post necessariam de fide instructionem, fidem Catholicam est professus, et Ecclesiæ Catholicæ à me est reconciliatus Engelbertus Wallendal, juvenis innuptus; linguâ latinâ et Philosophicis disciplinis eruditus: filius Justi Wallendal, Catholici. Natus in Munster-revel, loco Superioris Germaniæ, anno 1657. mense Octob. Per biennium et ultrà ad Hæreticos Prædicutios digressus, nutavit in fide, Catholicamq̄ Ecclesiam deseruit. Post aliquas de fide disceptationes convictus, et à DEO illuminatus, omnem prorsus hæresin hoc die piè abjuravit."

Munster-revel is, dunkt mij, hetzelfde als Revel of Reval, de hoofdstad van het Russische Gouvernement Esthland, hetwelk toen onder Zweden behoorde.

„6. Decemb. 1685. in festo S. Nicolai, post exactam de necessarijs fidei articulis instructionem à me factam,

fidem Catholicam professa, et Ecclesiæ Catholicæ est reconciliata Everarda Proper, filia Hermanni Proper, qui fuit Calvinista Prædicutius in Avesaet, Pago Betaviæ in Gelriâ. Nata in dicto Pago Avesaet circa annum Dn̄i 1650., in Calvinismo enutrita, nondum ejusdem Sijnaxeos fuerat particeps. Eundem Calvinismum hodie piè abjuravit.

Eodem die, post exactam de necessarijs articulis instructionem à me factam, fidem Catholicam professa, et Ecclesiæ Catholicæ est reconciliata, Catharina Vander Pot, filia Antonij Vander Pot, Gommaro-Calvinistæ. Nata in Oosaen Pago Hollandiæ Septentrionalis, circa annum Domini 1669, in Calvinismo enutrita in Orphano-tropheo nostro Leijdensi: ex quo aufugit, zelo fidei Catholicæ addiscendæ et profitendæ stimulata. Eundem Calvinismum hodie piè abjuravit, sororum ac fratrum hæreticorum p̄secutionem aspernata."

„19. April: 1686. Post exactam de articulis fidei instructionem à me factam, fidem Catholicam plenè professus, et SS. Viatico munit̄ est, Joannes Blijckers-velt, maritus Annæ N., vir quadragenarius. A parentibus Calvinianis natus, in Calvinismo fuerat enutritus, in eoq̄ adeo acerbus, ut dm̄ Sacerdotem aliq̄do v̄bis [d. i. verbis] et verberibus contumeliosis fuerit insectatus. Hōo [Homo] notus in Civit̄e [Civitate] insignis. Ante triennium circiter cæpit fidem Cath̄icam à me audire; petijt et fidei alumnus adscribi, dummodo foret de SS. Eucharisæ verit̄e [veritate] convictus. Per triennium fluctuavit. Tandem hoc die 19. April. 1686, plene fidei obedivit; et 26. April. 1686. o̅ibs [omnibus] Eccl̄iæ Sacr̄tis piè munitus, obdormivit in Dn̄o."

„24. Mart. 1687. in profesto Annunciationis B.V. Mariæ, post sufficientem de necessarijs fidei articulis instructionem fidem professus et Eccl̄iæ Catholicæ est reconciliatus, Cornelius Begheren, homo octuagenario major, et miles emeritus. Leijdæ natus, et in Calvinismo enutritus usq̄ ad

decrepitam ætatem. Divinâ tamen adspirante gratiâ, et ejus filia Apolloniâ Orthodoxâ cooperante, cæteris consanguineis obloquentibus, Sacram fidem amplexus est, eandemq̄ abjuratâ hæresi est hodie professus. Pie obijt 24. Januarij 1691."

Deze zal wel de oudste geweest zijn van de 246 volwassenen.

„8. Maij. 1687. In festo Ascensionis Domini, post exactam de articulis fidei instructionem à me factam, fidem Catholicam est professus, et Ecclīæ Catholicæ reconciliatus, françois Vitsen, conjugatus, vir quadragenarius, conditione plebeus, ingenio sagax. Natus in flandriâ in Villâ St Andreæ: à parentibus Catholicis in fide educatus et Catholicæ mulieri conjugatus, a° Dn̄i 1679. in festo purificāonis B. V. Mariæ è flandriâ discessit in Zelandiam, dubius in fide circa Eucharīæ SS. Sacr̄tum, ac Sacram hostiam tentans, Sacrilegè eam scindendo et p̄scrutando manib̄s [perscrutando manibus], oculo, ore. Inde circa fidem naufragus, fractâ velut tabulâ innixus suæ opinionis, primum ad Calvinianos, deinde ad Judæos, tunc ad Remonstrantes, demum ad Anabaptistas devolvit. Postremò ad Libertinos, vulgo quakers, dilapsus, factus est quorundam caput; qui impijs deliramentis nutriti, solâ orāe et spīu [oratione et spiritu], spretâ omni opāe [operatione] et carne, vivere præsumebant. Tandem Sacro quadraḡmæ t̄pe [quadragesimæ tempore] dolore tactus, petijt instructionis et reconciliationis grāam [gratiam]. Hoc deniq̄ die omnem hæresin et diabolica deliramenta in multis lachrijmis abjurans, Ecclīæ est reconciliatus."

De eerste Quakers-hoofden, die in 1655 in Zeeland kwamen, waren W. Katon en J. Stubs. Indien F. Vitsen een hoofd der Quakers geweest is, dan schijnt hij toch geen „eminent" hoofd geweest te zijn; want ik heb zijn naam te vergeefs gezocht in Sewel's Histori-der-Quakers. Amsterdam. 1717.

Past. De Cock, dien men uit het bovenstaande schier uitsluitend met zijne bekeerlingen zou bezig wanen, strekte zijne geestelijke zorgen ook uit over de zoogenaamde klopjes of geestelijke maagden, „Virgines Devotæ" door hem genaamd; waarvan er door hem 29 zijn aangenomen (Lib. Sec. Past. p. 422). Past. Kervel (t. a. p.) spreekt van 38; doch hieronder zijn begrepen die onder de voorgangers van past. De Cock aangenomen, gelijk blijkt uit diens eigene opgave, bedragende onder past. Snel: 4

onder past.	Snel:	4
„ „	v. d. Broeck:	2
„ „	Dobbe:	3
„ „	De Kock:	29
	te zamen:	38

zijnde deze alleen diegenen (p. 402): quæ à Pastoribus hujus Loci seu Pastoratûs sunt Assumptae"; zonder die vele te rekenen, welke „aliunde ad hanc Communitatem successu temporis accessisse". Die nieuwsgierig is naar de levenswijze dier Godgewijde maagden, kan ik bevredigen door de beschrijving daarvan ten opzigte van ééne van haar door past. De Kock medegedeeld (p. 408) hier over te nemen:

„Anno Domini 1680. die 22. Mensis Julij, renunciato sæculo, ad vitam spiritualem assumpta, et Virginali velo solemniter est donata, Henrica Van Omme: filia Petri van Omme et Annæ Pieters, parentum honestorum Catholicorum: Nata Vollenhoviæ in Transisulaniâ, anno Domini 1650 die 8. mensis Novembris. Baptizata à R. D. Maijers," [misschien dezelfde als (Hist. Ep. Ult. II. Ep. Dav. p. 121. col. 1): Arnoldus Wayer] „Pastore Swollæ: Sacro Chrismate confirmata ab Illm̃o ac Reverm̃o Dño Eppo Ammiensi in Gallia. Haec Virgo, verò DEO devota, à principio conversionis suæ, se totam DEI et Ecclesiæ obsequio dedicavit. Austeram sibi inchoans vitam, nullo usa est lecto, decumbens prioribus quidem annis in tabulâ, posteriori

sexennio (raro exemplo) in loculo ligneo; quem sibi viva fabricari curavit, quemque in angustissimâ cellulâ sub tecto occultavit usq̄ ad mortem; substernens et cervici spinas, et corpori crucem. Aliquando duas et tres noctes duxit insomnes, partim orationi, partim laboribus religiosis intenta. Ecclesiæ ministerio quasi diu ac noctu fuit occupata, nunc verrens et purgans oratorium, nunc præmiola conficiens, nunc res Ecclesiæ componens, nunc Sacristanis ancillans. Ut liberiore spiritu vacaret Ecclesiæ, Carni et Mundo ita renunciavit; ut rebus Sæculi nec invitata à Consanguineis, nec coäcta probris, sese intricare voluerit. Pauperrimam ducens vitam, de labore manuum suarum victitavit, insuper et superfluum stipendiolum pauperibus impendit. Pueris et grandævis mulieribus, Doctrinâ Sacrâ erudiendis, sic dedita fuit; ut trecentos et amplius, et plerosque pauperculos, magnâ charitate per singulas Dominicas in suis ædibus catechizaret et absentes per hebdomadem sollicitè quæreret, et præsentes ad pietatem vigilanter adduceret; grandævas quoq̄, verum necessariarum ignaras, mulieres plurimas ad devotum Sacramentorum usum perduxit. Vixit ad nutum Superioris: velociter constanterq̄ perficiens, quod illius arbitrij esse cognoverat. Si quando defectum vel erga Superiorem, vel erga proximum commisisset; protinus in se reversa, veniam obsecravit. Orationibus ac meditationibus statutas horas raró neglexit: S. Eucharistiæ Sacramento sic erat affecta, ut doleret vel unum diem hâc escâ privari. In pœnitentiæ Sacramento visa est plerumq̄ lachrijmis contritionis perfusa, semper vitam superiorem deflens, et quotidianam carpens: solita dicere: Nunc incipiam. His et alijs virtutum actibus vitam Virginalem, DEO devotam, cœpit et consummavit: et cum boni nominis odore, atq̄ devoto Sacramentorum omnium usu, diem supremum clausit Leijdæ 27: Aprilis 1694. Requiescat in pace. Amen."

In hetzelfde jaar 1680 zou past. De Kock een Broederschap opgerigt hebben, volgens past. Kervel (t. a. p. p. 7) „sub titulo S:S: trinitatis de redemptione captivorum erecta per R: dnm Th: de Kock A° 1680". In hoeverre dit juist is, zal men kunnen beoordeelen uit hetgeen past. De Cock zelf schrijft omtrent de oprigting van dit Broederschap (Lib. Sec. Past. p. 351): „Confraternitas Sanctissimæ Trinitatis erecta ab Illustrissimo ac Reverendissimo Domino D. Joanne Neer-cassel Vicario Apostolico, &c. ex Potestate ipsi factâ Romae 29. Julij 1670. à Reverendissimo Patre Petro Mercier totius Ordinis SS^{e} Trinitatis generale. — Nota bene. Erecta fuit hæc confraternitas ab Illmo Dno Vicario Aplico, multisq exposita oblocutionibus. Cum enim eadem Confraternitas iam multis ab hinc annis Leijdæ erecta fuisset in Sacello R.D. Wilhelmi Bouquet, Senioris Pastoris Leijdensis:" [Zie Bijdrag. dl. I. bl. 268] „non videbatur in alio Sacello posse erigi in eâdem civitate. Quæstionem ego exposui Rev^{mo} Dno Vicario: qui mihi plenam dedit facultatem, sive erigendi Confraternitatem, si nondum esset erecta; sive stabiliendi et promovendi, si jam esset erecta: uti patet ex Literis hâc de re mihi ab eodem Illmo Vicario datis Amsterodami 6. Augusti 1680. Porro erectam inveni curâ R.D. Joannis Dobbij, prædecessoris mei. Quorundam enim nomina ab ipso inscripta reperi, quæ et hic transcribam. Videtur autem primos inscripsisse anno Dni 1676, ac deinceps alios, usq ad annum sui discessus, qui fuit 1679. Reliquos post hunc annum ego inscribo. Ante R.D. Joannem Dobbium non extat memoria Confraternitatis hujus, habitæ in hoc novo Pastoratu." Zich zelven schreef hij op in het jaar 1679 (p. 353) en verscheidene andere leden, waaronder zijne zuster Gerritje (p. 355) vóór den 6 Aug. 1680 (p. 362). Hij heeft dus dit Broederschap niet opgerigt, maar bevestigd en bevorderd.

Wanneer men nu mogt meenen, dat past. De Cock al

zijne krachten uitsluitend voor het geestelijk heil zijner gemeente besteedde, dan zou men zich zeer vergissen. Neen! hij heeft met niet minder ijver hare stoffelijke belangen bevorderd en met niet mindere naauwkeurigheid al het daarvoor door hem verrigte in zijn Pastoreel Memorie-boeck opgeteekend. Het is door zijn toedoen, dat de Pastorie „in de Kagghel", tot dusverre slechts in huur bezeten, in 1683 aan de gemeente in eigendom overging. Zij werd (Jaarb. 1847. Meng. bl. 35) den 8 November van dat jaar aangekocht voor de somme van Ses Duijsent Caroli guldens in gerede gelden, doch gesteld naar de gewoonte dier tijden op de naem van de kinderen van Juff[e] Beatrix van Swaenenburgh: zijnde d' Heer Hugo van Heusen, wereltlijck Priester; ende zijne zusters de Juff[en] Weijnina en Agata van Heusen, geestelijcke Maeghden. Duijsent Gulden wierden daartoe gegeven door Pietertie Claes voor eene fundatie van 100 Missen. De resterende vijf duijsent guldens, en verdere onkosten, zijn opgebraght van d'Eerw: Heeren Henricus vande Graft, Hugo van Heussen; en d'Eerb[e] geestelijcke Juff[s]: Geertrudis Gael, Wijnina en Agata van Heusen. Dogh hoe veel elck in 't bijsonder gegeven en bij-gebraght heeft, is onbekent. Alleen dit is zeecker, en zij hebben 't alle eenpaerigh verklaert: dat zij dese voorgenoemde gekoghte huijsinghen, geheel ende al overgaven; tot gebruijck van de Pastoor, en tot eijghendom van de Pastorij. Let wel, dat de evengemelde Henricus vande Graft, Aartspriester van Rijnland, niet alleen gelijk vroeger vermeld onder past. Snel (bl. 215) aan de voorgangers van past. De Cock jaarlijks *f* 400 gegeven had, maar tot dusverre ook aan past. De Cock was blijven geven (Past. Mem. bl. 202) „de iaerlijckse huijr-penninghen van het huijs: dewelcke bedroeghen" „twee hondert en 't seventigh guldens." Onder verwijzing naar de uitvoerige levensbeschrijving van dezen

braven man door v. Heussen gegeven (Bat. Sac. II. p. 266) mag ik bij deze gelegenheid niet nalaten hier ook mede te deelen zijn panegyricum, door past. De Cock in zijn „Album benefactorum ofte, Lof-gehevgenis der Weldoenders" (Past. Mem. bl. 341) aldus opgeteekend: „Henricus vande Graft. Men zoude met reght moghen segghen, dat den Zeer Eerw^e Heer Henricus van de Graft, d'eerste steen van de Niew-opgereghte Pastorij binnē Leydē, in de Kagghel genoemt, heeft geleijt. Want hij heeft aen de Pastoor, die van sijne schaepen niet konde gevoet worden, jaerlijcx geschoncken, ter eere van God, vier hondert guldens, tot sijn onderhout: beginnende van 't iaer 1670, tot het iaer 1679. Hij heeft vorders de huijr-penninghen (dewelcke 's iaers tot ontrent de drie hondert guldens beliepen) opgebraght voor de Pastoor, beghinnende 't iaer 1679., tot het iaer 1684. Daer en boven heeft hij de kosten, tot het toetaekelen van 't huijs voor een kerck, gedraghen. Eijndelijck heeft hij een merckelijck deel gehad, in 't kopen van de huijsinghē der Pastorij. Hij heeft ondertusschen den Pastoor nogh gunstigh geweest, met geheijme en gedienstighe Schenkagien Desen Stightighen Heer was geboren binnen Leydē dē 25. Martij 1611 van rijcke ouders, Borghers binnē Leijde. Priester zijnde gewordē, heeft geleeft met grote deughdē: ende Stierf te Warmont, den 17. Junij 1694., naelaetende een goedē geur sijner deught-zaeme wercken. Requiescat in Pace. Amen." Volgens v. Heussen is hij den 16 Junij gestorven. Of hij wel ten einde toe de vriend van past. De Cock gebleven is, zou ik bijna betwijfelen, omdat hij in de lijst der „Defuncti" door past. De Cock niet vermeld wordt, niettegenstaande hij wel vroeger in zijne zware ziekte den 6 Sept. 1691 door hem bediend is geworden. (inunctus: Lib. Sec. Past. p. 23).

Past. De Cock eenmaal in het gerust bezit van „de

Kagghel" met ab- en dependentien, heeft voor het onderhoud en de verbetering er van behoorlijk zorg gedragen en niet verzuimd daarvan jaarlijks naauwkeurig aanteekening te houden:

„De twee boven-gemelte Aghter-huijsiens in de Sint Joris-steegh," zoo schrijft hij (Past. Mem. bl. 220) „de welcken Heer Dobbius had tot een getrokken, wierden door ouderdom soo bouw-valligh; dat d'Eerw: Heer Petrus van Beest, doe mijne Cappellaen, niet meer en dorste in deselve wonen ofte rusten: iae oock d'Agtbaere Heeren, die van de Gereghte der Stad Leijden, nemende inspectie der huijsen in haere Stad, hebben de selve huijsiens opentlijck ende gereghtelijck afgekeurt, met bevel van die afte breecken. Des was ick tot het timmeren ende bouwen genoodsaeckt.

Al eer ick d'hant aen 't werck sloegh, maeckte ick mijne reeckeningh. Gheen gelt, voor de Pastorij, bij kas vindende; om de gemeijnte, ofte oock mijne familie niet te beswaeren; zoo vond ick geraedsaem, eenigh gelt op te nemen, en den last van de iaerlijckse intressen te draeghen; op hoop, dat metter tijd, ofte bij mij, ofte bij mijne Naezaeten, zouden eenighe Godsdienstighe Weldoenders, die desen last afnaemen, gevonden worden.

Boven al versoght ick, tot dit geheele werck, het goetvinden en consent van den Hooghw. Heer Bisschop Van Castorien, doe onsen Apostolijcken Stad-houder; en van d'Eerw: Heer Nicolaes Van Erckel, Landdeken van Rijnland; en van d'Eerw: Heer Hugo Van Heusen, en sijne Zusters, Patronen deser Huijsinghen. De welcke mij alle, ende een ijgelijck van haer, mijn versoeck seer gaerne inwillighde; ende sulcx met geschrifte, 't welck onder mij berust, betuijgden ende verseeckerden.

Ick vongh dit werck aen, op den 6. July, 1684. Ende eyndighde 't selve op dē 9. Octob. 1684."

Nadat die 2 huisjes tot op het fundament waren afgebroken, begon de wederopbouw:

(bl. 222) „Op den ij Julij 1684. heeft Adrianus De Cock, mijn Vaeder Zal^r., out zijnde een en 't seventigh iaeren, door Gods genaede, d'eersten steen geleijt: in het bij-weesen van mij, van d'Heer Petrus Van Beest, mijn Cappellaen; Henricus De Cock, mijn ionghste broeder Zal^r.; Gerarda De Cock, mijn Zuster Zal^r.; mitsgaeders een menighte andere omstanders. Het geheugh-teecken van dien, is geset in de blauwe Dorpel-steen, de welcke leyt in het deur-cosijn van het eerste vertreck. Want aen de kant van deese steen, staen uijtgehouwen deese letteren in het Latijn: ✠. ADRIANVS DE KOCK I. LAPIDEM PONEBAT. XI. IVL. 1684. Dat is te segghen: Adrianus De Cock leijde den eersten steen, op den elfden Julij 1684."

Het nieuwe gebouw bestond uit 3 boven elkander gelegen vertrekken, zonder licht- of deurkozijnen in de St. Jorissteegh, want (bl. 224) „om bevrijt te wesen van het geraes der straeten, dartelheijt der Jonghens, en andere ongemacken" was de geheele gevel blind opgetrokken; „dat nu nog met een blinde muur in de St. Jorissteeg zigtbaar is," gelijk past. Kervel verzekerde in eene inleiding vóór zijne naauwelijks of niet begonnen „Aanteekeningen Betrekkelijk de verplaatsing der Kerk en Pastorie in de Sint Jorissteegh aan de Hoogewoert naar de Breestraat en Ruine-Plein te Leyden" (voorhanden in de Kerk. Archieven, Portef. N° 1. afd. a.) en gelijk iedereen nog tegenwoordig zien kan.

(bl. 226) „Het thuijntie, 't welck Heer Dobbius (gelijck geseijt is) had van een afgebroken huijsie gemaeckt, was met het timmeren onder de voet geraeckt. Het luste mij niet, dat wederom op te maecken: deels, omdat het, weghens de beslotentheijt van de lught, weynigh voortbraght; deels, omdat de kat doorgaens het geplante om

ver haelden; deels oock, omdat mij meer behaeghde een wandel-plaets", waarin dat tuintje toen veranderd werd.

(bl. 227) „Alle dit werck is, door de genadighe bijstant Gods, geëijndight in 't selve iaer onses Heerē Jesu Christi 1684. En op den 9-dagh van de Maent October, heb ick selfs den laetsten steen geleyt. Tot meerder glorie Gods. Amen."

„Nae dat alle 't Werck geeijndight was, ende ick alle de reeckeninghen ontfanghen, ende volghens de quitancien (die nogh onder mij berusten) betaelt hadde: heb ick bevonden dat alles gekost heeft, als uijtgedrukt staet in de specificatie, daervan gemaeckt: te weten, Twee duijsent, hondert, en negen-twintigh guldens, negenthien stuijvers, aght penninghen."

„Op den 4e December 1684. heb ick, ten huijse van d'Eerw: Heer Hugo van Heusen binne Leydē, in 't overstaen van den Hooghwe Heer Bisschop Van Castorien, als Apostolijcken Vicarius deser Landē; en vā dē Eerw: Heer Nicolaes van Erckel, als Lant-deken van Rijn-lant; en van den voornoemdē Heer Van Heusen, als Mede-Patroon deser huijsinghen, alle de Rekeninghen geopent, voorgelesen, ende nae-gesien. Zij hebben gesaementlijck het werck, ende de reeckeninghen, goet gekeurt, ende zulcx geschriftelijck betuijght. Zij hebben daer en boven bij geschriften, op dato als boven, geconsenteert; dat ick twee duysent guldens zoude opnemen, tot laste der Pastorij, tot betaelinghe van de boven-geschreven onkosten. Gelijck breder blijckt uijt d'Acte, hier van gepasseert binnē Leijdē dē 4: Decemb̄: 1684. Ende onderteekent, in mijne tegenwoordigheijt, met eijghen hande, van de voornoemden Hooghwe Heer Johannes, Bisschop van Castorie, d'Eerw: Heere Nicolaes Van Erckel ende Hugo Van Heusen.

In gevolghe van dese Acte, heb ick op den 27. Junij:

1684. bij anticipatie opgenomen, van mijne Zuster Zal[r] Gerarda De Cock, Geestel Maeght, duijsent Car: Guldens, in gerede ē toegetelde penninghen, daer van uijt lovende voor interest jaerlijx vier ten hondert, dat is te saemen veertigh guldens: waer van 't eerste jaer ingingh, dē 25: Julij 1684. Daer van passerende een Acte, op dē 27. Junij 1684. met mijne eijghe hant geschreven, ende onderteeckent.

Op den Zelven dagh, heb ick uijt de zelve maght, en op de zelve Conditie, nogh opgenomē van Helena Van Schaijck, Geestelijcke Maeght, mijne Night, binnen Uijtreght, gelijcke duijsent Car. Guldens: daer vā mede, als boven, passerende een Acte, onderteekent van mij, en d'Heer Hugo Van Heusen.

Dese laetste obligatie heeft mijne Night, Helena Van Schaijck, getransporteert (mits daer van haere penninghen ontfanghende) op mijne Zuster Zal[r] Gerarda De Cock, op den 28. Januarij: 1686. Gelijck mede blijckt uijt een Acte, daer van gepasseert op dito dagh, en onderteekent van Helena Van Schaijck. Zulx dat mijne Zuster Zal[r] behiel de geheele twee duijsent guldens, tot haeren voordeel, en tot laste der Pastorij. Zij den 7. Septemb: 1691. binnen Leijden gesturven zijnde, heeft mij tot haeren universele Erfgenaem, bij Testament, geinstitueert.

Nu de overighe hondert, negen en twintigh guldens, negenthien Stuijvers, ende aght penninghen, sijn van eenighe Godvrughtighe Gelovighen tot den bouw, ter eere Gods, vereert geweest."

Onder past. Dobbe hebben wij verhaald, dat hij het noordelijkste van 2 huisjes, gelegen in de St. Jorissteeg, tusschen de zooeven vermelde afgebroken achterhuisjes en het hoekhuis, van Aagje Coleveld in huur, daarin beneden een ingang tot de kerk gemaakt en boven eene Sacristie gebouwd had. Past. De Cock, die geen lust had

(bl. 230) „op een ander-mans gront te timmeren", deed zijn uiterste best om die beide huisjes in eigendom te krijgen, doch was genoodzaakt daarmede tot den dood van Aagje Coleveld te wachten. (bl. 231) „Nae veel loopens en talmens, heb het eijndelijk zoo verre gebraght, dat op den 19. Maert. 1687., de Erf-genaemen, of haere gevolmaghtighde, tot mijnen 't quaemen: en de Partijen eens wierdē, weghens de koop van beijde de Huijsiens, te weten onder Num: 242. ē 243. [thans straatnommer: 4]; zoo als dezelve bij mij, en bij een ander, respective bewoont wierden. En dat voor de zomme van . . . .

. . . .

De koop-cedulle wiert gemaeckt: den opdraght geschiede, op den . . dagh van de maent . . . . a° 1687.; op de naem van de kinderen van Juff• Beatrix Van Swaenenburgh; te wetē, d'Heer Hugo Van Heusē, ē Juff• Weijnina en Agata Van Heusen." [In het Bonboek van bon: Hoogewoerd, fol° iij^{c}xxx staat: 11 : 3 : 1687. om v^{c}xxxiij gl. vi st: hierdoor kunnen de leemten, door past. De Cock in zijn manuscript gelaten, gemakkelijk worden aangevuld] „De koop-penninghen sijn ook, nae mijne beste kennisse, opgeschoten van de zelve kinderen: de welcke oock de voorschreve twee Huijsiens, gelijck het groote huijs, vereerdē aen de Pastorij".

Intusschen was de Apostolische Vicaris Neercassel in 1686 overleden en had de Geestelijkheid dezer landen gedurende 2 jaren vergeefsche pogingen te Rome aangewend om v. Heussen tot die waardigheid benoemd te krijgen. Dewijl aldaar wegens twijfel omtrent de regtzinnigheid van v. Heussen vele bezwaren te overwinnen waren, besloot het zich toen reeds noemende Capittel van Utrecht, niet in 1687 (Bat. Sacr. II. p. 271. col. 1. Holl. Bat. Sacr. III. bl. 497) maer het volgende jaar 1688 onzen Theodorus De Kock daarheen te zenden, ten einde de

benoeming van v. Heussen of althans van diens geestverwant Petrus Codde zooveel mogelijk te bevorderen. Past. De Cock, zelf opregt en ongeveinsd van karakter en daarom buiten staat de dubbelzinnigheid van anderen te doorgronden (Mozzi. II. § VI. n° 2) en zeer zeker ook bezield met gevoelens van dankbaarheid jegens hem, dien hij, zooals uit het bovenaangehaalde blijkt, als „Mede-Patroon" zijner kerk beschouwde, nam de hem toevertrouwde taak op zich. Hij vertrok den 11 Meij (Zie Jaarb. 1843. bl. 111) 1688 van Leyden, zijne reis over Frankrijk nemende en voorzien van den noodigen aanbevelingsbrief van den Internuntius te Brussel, gegeven den 14 Meij (Bat. Sac. II. p. 510. col. 1) kwam hij den 22 Junij, en niet den 26 Junij (Bat. Sac. II. p. 510. col. 2) te Rome aan. Na aldaar voor de benoeming van zijn „Patroon" te vergeefs werkzaam geweest te zijn en voor zich zelven die eer standvastig geweigerd te hebben, mogt hij toch de voldoening smaken, dat vooral door zijne bemiddeling de last van Apostolisch Vicaris der Vereenigde Nederlanden den 9 Oct. 1688 aan Petrus Codde werd opgedragen. Met hoeveel genoegen hij die benoeming beschouwde en met hoeveel zelfvoldoening hij zijne medewerking daartoe herdacht, kan blijken uit den Inventaris van de „Geestelycke goederen De welcke onder de bedieninghe van Theodorus De Cock, van tijd tot tijd bij de voorgemelte, sijn bij-gekomen" en waarin hij gewoon was jaarlijks de nieuw bijgekomen geschenken zoowel van hem als van anderen bij te schrijven: daarin leest men onder „Anno 1688." het volgende (Past. Mem. bl. 38):

„Dit jaer heb ick meest doorgebraght op de Roomsche reijs. Nae de doot van dē H. W. H. Joh: Van Neercassel, Bisschop van Castorien, en Apost: Stad-houder deser Landen, die a° 1686. dē 6. Junij Sturf binnen Swol, heeft de Cleresie van dese Landē mij gedeputeert om een Suc-

cesseur te versoecken; met volle maght, van hunliede gesamentlijck onderteekent. Ick heb de reijs aenvaert dē ij. Maij 1688. En ben gekomen binnē Romen de 22 Junij. Bij Innocentius XI. doe Sittende op de H. Apostelijcke Stoel, heb ik verworven eene Apostelijcke Stadhouder voor de Vereenighde Nederlanden, in de Persoon van d'Heer Petrus Codde, doe sijnde Provicarius en Pastoor van Uijtreght: met den Titel en Character van Aerts-Bisschop van Sebaste. Dit geluckelijck verright sijnde, ben ick wederom tot mijne beminde Gemeijnte gekeert, en gesont over gekomen den ij. December des selven jaers 1688.

Dus heb ick dit iaer (door de genade van God) eenen Aerts-Bisschop aen dese Landē versurght."

Past. Kervel, die dit ook schijnt gelezen te hebben, meende naar aanleiding daarvan in zijne boven aangehaalde Latijnsche geschiedenis, p. 4, elf Mey en elf December, zooals past. Burgmeyer (Jaarb. 1843, bl. 112) teregt gelezen heeft, te moeten veranderen in twee Mey en twee December. Zeer ten onregte, want wij hebben vroeger reeds gezien, dat past. De Cock gewoon was een punt te zetten zelfs op het getalmerk: één; vandaar dat hij de bladzijden zijner geschriften aldus merkte: i, 2, 3, enz., io, ij, i2, enz.; derhalve ij beteekent bij hem elf. (Zie o. a. boven, bl. 250, den gedenksteen zijns vaders.)

Naauwelijks is hij van zijne vermoeijende reis teruggekeerd, of wij zien hem weder, reeds „in de maent Maert, a° 1689" (Past. Mem. bl. 243) onvermoeid bezig met de verbetering zijner kerk: „Aengesien de Gemeynte, door Gods genadige zeeghen, merckelijck veel aengegroeijt was, soo in menighte van menschen, als in aensienelijckheijt van Personen: zoo ben ick genoodsaeckt geweest, ruijmer plaets te zoecken; bijzonderlijck voor de Heeren ē Juffrn, die binnen het kerckje seer bekrompen saten. Des heb ick voor d'Heeren geschickt de reghter-galerije, op de tweede

verdiepingh van de Kerck; alwaer tot nu toe het Ood-sael voor de Zanghers had geweest. [1]) Wederom voor de Zanghers (die op geseijde Oodzael, om haere enghtens wille, oock seer benauwt bij 't Orghel saeten) heb ick geschickt een niew Ood-zael op de derde e hooghste verdiepingh van de Kerck."

Uit de vermelding van zangers en van orgel kan men geredelijk opmaken, dat de Roomschen te Leyden in 1689 al vrij veel vrijheid genoten. Dat die vrijheid evenwel niet onbeperkt was, zal men beseffen, wanneer ik slechts herinner aan het vroeger (Bijdr. I. bl. 281) medegedeelde contract, in datzelfde jaar 1689 tusschen de gezamentlijke Priesters aldaar gesloten en insgelijks onderteekend door „Theodorus De Kock."

In dienzelfden tijd was het hun dan ook nog niet geoorloofd hunne in 't Stads Gasthuis verpleegde geloofsgenoten aldaar te bedienen, gelijk blijkt uit het volgende, uit het Lib. Sec. Past. genomen:

„16. Janua: 1689. Liuen Roseboom, viduus Octuagenario major, cum crebrâ Communione adhuc sanus se munijsset, in extremis nullo quidem Sacramento refectus,

---

1) Hieruit blijkt, dat ik de plank niet geheel missloeg, toen ik beweerde (Bijdr. III. bl. 67), dat omtrent dien tijd Oxael hetzelfde moest beteekenen als galerij. Of mijne daar gegeven Etymologische verklaring de juiste zij, zou ik thans niet meer durven beweeren. Uit den vorm, door past. De Cock gebezigd, zou men bijna besluiten, dat Ood-zael van denzelfden oorsprong is als het vroeger van zijne zuster gebezigde Odœarcha=Voorzangster en dus afkomstig is van het Grieksche ᾠδή gezang. Op de eene plaats (Past. Mem. bl. 244) schrijft past. De Cock: Ood-Zael, ofte Zangh-kaemer, op eene andere (bl. 250): Choor ofte Zangh-kamer. — Dat Oxael werkelijk eene galerij beteekende, is mij nog gebleken uit het verslag eener huiszoeking, te vinden in het Correctie-Boeck: D. fol° LXII; alwaar na de optelling van het gevonden Altaargerijf aldus vervolgd wordt: „midsgaders eene verhevē ē toegesteldē oxael met banckē daer op, ē sulxs de plaetse 't een mael toe gestalt ē bequaem gemaeckt om aldaer eē goedt getal van menschē te konē doē aenhorē de papistische misse ē andere v'bodē actiē vā predikē" enz.

morbo ac senio confectus, in Hæreticorum Xenodochio obdormivit in Dño."

„21. Novemb: 1691. Jan Willemsz Buijscher, Viduus Senex, Nullo Sacramento munitus in re, sed in voto omnibus, quæ toto corde expetebat, in Hereticorum Xenodochio, morbo et senio obdormivit in Dño."

Daarentegen omtrent 3 jaar later vinden wij het volgende:

„4 Mart: 1695. Willem Steen, Omnibus Ecclesiæ Catholicæ Sacramentis à me in Xenodochio S. Elizabethæ" [hetzelfde als het vroeger genoemde Hereticorum Xenodochium] „munitus, tabe confectus, ibidē obdormivit in Dño."

Zoo bezig met de zorg voor anderen, vergat hij zijne studiën niet. Daaromtrent teekent hij aan op het jaar 1691 (Past. Mem. bl. 248): „Het getal mijner Boecken (van de welcke ick niet een eenighe heb eijghē aen de Pastorij gevonden, maer heb die allejaer voor mijn eijghen gekoght) was zoodaenigh vergroot, en wort nogh van tijd tot tijd vergroot; dat die niet en konden alle staen, in de Biblio-theeck op mijne Studeer-kaemer. Des heb ick een niew biblioteeckje gemaeckt, op de tweede verdiepingh van het Zomer-huijsie."

En omdat het er onmiddelijk opvolgt, en omdat het herinnert aan dien vroeger vermelden blinden muur, voeg ik er nog het volgende bij:

„De glaesen en vensters van 't huijsie in de S. Jorissteegh, N° 242, aen de straet, stonden Seer open voor quaed-willighe menschen. Heb in de selve geset kloecke dief-ijsers."

Bij al de naauwkeurigheid, waarmede past. De Cock alles opteekende, niet alleen de namen der huizingen, die gehuurd of gekocht werden, maar ook die der eigenaars en die van zijne „Patronen" (? borgen), heb ik toch

nergens bij hem kunnen vinden, wie toch eigenlijk de Patroon was zijner gemeente. Past. Kervel schrijft (t. a. p. p. 5): „S. Bonifacius Secundus Archi Episcopus Ultrajectinus et Martyr est hujus oratorii Patronus"; en omdat ik nergens van eene Patroons-verandering vóór dien tijd gelezen heb, ligt het voor de hand te gelooven, dat de H. Bonifacius ook reeds ten tijde van past. De Kock als Patroon zijner Statie vereerd werd. In dit vermoeden meen ik bevestigd te worden, wanneer ik zie, dat past. De Cock, den Inventaris, gelijk gezegd, bij houdende, in 1698 daarin schreef, o. a. (Past. Mem. bl. 48): „Een Silvere Reliquie-kasje, met de reliquie van S. Bonifacius; vereert door Juff^r Geertrudis Van Kampē Geestelijcke Wed^e."

Gemakkelijker te verklaren is het, waarom hij nergens aangeeft, wanneer hij met het ambt bekleed is van Protonotarius Apostolicus, waarvan hij blijkens het vroeger besproken fac-simile in 1696 den titel droeg. Niet onwaarschijnlijk is het, dat hij dien ontvangen heeft gedurende zijne Roomsche reis in 1688.

Het zal waarschijnlijk in deze zijne betrekking tot het Roomsche hof geweest zijn, dat hij niet lang daarna door de Congregatie de Propaganda fide geraadpleegd werd aangaande de gedragingen van den op zijne verantwoordelijkheid aangestelden Apostolischen Vicaris Petrus Codde. Toevalligerwijze (Mozzi I. § IX. n. 6) was deze daartoe strekkende brief van den Secretaris der Congregatie, dd. 4 Oct. 1692 in handen gevallen van den Apost. Vicaris, die aan De Cock terstond, den 11 Nov. verzocht naar waarheid zijne onschuld te verdedigen. Hoe moeijelijk aan dit verzoek te voldoen was, blijkt uit het antwoord, hetwelk De Cock den 14 Nov. 1692 aan de H. Congregatie opzond en waarin hij de tegen P. Codde ingebrachte beschuldigingen zijns ondanks bevestigde. Sedert dien tijd

schijnt zijne vriendschap met de familie van zijn „Patroon" v. Heussen merkelijk bekoeld te zijn; want terwijl hij van 1679 af tot 1692 toe, bijna jaarlijks het een of ander geschenk: „vereert door Juffe Wijnina en Agata Van Heussen, geestelycke Maeghden" in zijn Inventaris moest bijschrijven, was dit sedert dien tijd niet meer noodig. Nadat de beschuldigingen tegen den Ap. Vicaris ten opzigte van zijne onregtzinnigheid in de leer en de onregtvaardige gestrengheid zijner handelingen al meer en meer toenamen, werd past. De Cock andermaal (n. 10.) nu door den Cardinaal Altieri daaromtrent geraadpleegd bij missive van den 16 Maart 1694; waarin hem op het gemoed gedrukt werd alles, wat daartoe betrekking had, onomwonden bloot te leggen, zoo mogelijk door de onderteekening van andere priesters gestaafd. Zijn uitvoerig antwoord van den 21 Meij 1694, door 7 andere priesters mede onderteekend, en hetwelk onmogelijk gunstig kon uitvallen, door de onvoorzigtigheid van een der Cardinalen wereldkundig geworden, werd door v. Heussen (Bat. Sac. II. p. 523. col. 1.) aan allerhande onedele drijfveeren toegeschreven. Sedert dien tijd schijnt de vriendschapsband tusschen hen geheel verbroken te zijn: immers „Anno 1695" nog (Past. Mem. bl. 44) „Een swart lakens Parament, bestaende in Carsuijfel, Stola, manipel, palla, velum en corporael-doos, vereert door Juffe Wijnina en Agata Van Heusen Geestel̄ Maeghdē" in den Inventaris bijgeschreven hebbende, heeft hij dit daarna door een krultrek getracht weder onleesbaar te maken, hetzij omdat hij het te voorbarig vóór de ontvangst had ingeschreven, hetzij omdat hij het na de ontvangst weder heeft moeten teruggeven. Geen wonder dan ook, dat zijne vrienden er in 1698 niet in slaagden hem tot Vicaris van het Bisdom Haarlem te doen verheffen (Broedersen, Tract. hist. I. p. 142 en 356. Vergel. Dupac de Bellegarde, Hist. abregée p. 221);

noch ook dat P. Codde in 1699 naar Rome ontboden, hardnekkig weigerde hem intusschen tot zijn' Provicaris aan te stellen.

Na een langdurig onderzoek zijner zaak werd de Apostolische Vicaris P. Codde eindelijk in de uitoefening van zijn ambt geschorst en in zijne plaats Theodorus De Cock den 13 Meij 1702 door Z. H. Clemens XI tot Apostolischen Provicaris met magt van Vicaris over de Vereenigde Nederlanden aangesteld; van welke aanstelling hij de Breve ontving, niet den 4 Junij (Jaarb. 1843. bl. 114) maar gelijk past. De Cock in een „Onuitgegeven brief" door den Eerw. Heer J. H. Hofman medegedeeld (Archief v. Utrecht I. bl. 47) schrijft: „feria secunda Pentecostis" d. i. den 5 Junij 1702. Zoo niet terstond (Hoynck v. Papendrecht, Hist. § XV.) dan toch na weinige dagen, n. l. den 11 Junij vervoegde zich De Cock bij v. Heussen en des anderen daags bij de Swaan, twee van de 4 door P. Codde bij zijn vertrek naar Rome aangestelde Onder-vicarissen, met verzoek de zich noemende Kapittels van Utrecht en Haarlem bijeen te roepen, ten einde zich bij hen als Apostolische Provicaris bekend te maken; doch te vergeefs, zij besloten past. De Cock niet als zoodanig te erkennen. Hij echter liet zich daardoor niet ontmoedigen, maar zich zijne regten en pligten bewust, begon desniettegenstaande (Dupac. p. 221) zijne ambtsverpligtingen uit te oefenen, eerst bedektelijk, doch weldra openlijk door de van den Internuntius te Brussel ontvangen Pausselijke Bul betreffende het Jubilé van 1700, met eene gedrukte circulaire, d.d. 8 Julij 1702 aan al de pastoors der Vereenigde Nederlanden toe te zenden met last die op den laatsten dier maand af te kondigen; en omdat de beide „Kapittels" en de meeste Aartspriesters eerst weigerden daaraan te voldoen, stelde hij in hunne plaats eenige andere Aartspriesters aan (Jaarb. 1842. bl. 117), die aan zijn verlangen voldeden.

Hiermede was de scheuring tusschen „Oud" en „Nieuw" een voldongen feit. De partij, die zich de eerste benaming heeft aangematigd, zocht steun, gelijk in onze dagen, bij den Staat. Het was voornamelijk door hare bemoeijingen, dat de Staten van Holland en West-Vriesland den 17 Aug. 1702 een decreet uitvaardigden, waarbij aan past. De Cock de uitoefening van zijn ambt als Provicaris werd verboden, en waarvan hem den 8 Sept. daaraanvolgende een afschrift werd ter hand gesteld. Op dienzelfden dag had hij nog berigt gegeven van zijne wederwaardigheden (Arch. v. Utr. t. a. p.) aan Oswald III, graaf van den Bergh of van 's Heerenberg [1]). Den 14 Sept. werd dit decreet met buitengewone plegtigheid afgekondigd en overal aangeplakt; waardoor zooveel opschudding ontstond dat (Dupac. p. 233) de regering van Leyden den laatsten dier maand genoodzaakt was hem te bevelen zijn invloed te gebruiken tot stilling der gemoederen. Niet alleen dat hij aan dit bevel der plaatselijke Overheid gehoorzaamde, maar hij gaf nog dit zelfde jaar een rondgaanden brief uit aan alle vreedzame ingezetenen der Vereenigde Nederlanden, waarin hij betuigde (Bat. Sacr. II. p. 524. col. 2) dat hij met geheel sijn hert en vermogen, de bevelen van sijn Hooge en Wettige Overigheid sal optempereren, tot dat het deselve goedertierelijk behagen mag, ter sake van het voorsz. Placcaet eenige veranderinge te maken; ende sig in alle deelen te willen gedragen, gelijk een getrouw ende gehoorsaem Onderdaen op de alderbeste wijse betaemt.

---

1) Deze Oswald III was dezelfde als de door Hübner (Geneal. Tabell. 2 Th. 442 Tab.) genoemde: „Oswaldus, letzter Grafe zu Berg, † 20 Jun. 1712", de kleinzoon van den broeder van den aldaar genoemden: Oswaldus III. De laatste graaf van 's Heerenberg was de zoon van Albert, den zoon van (Zie Bat. Ill. bl. 1162 en Hoogstr. Woord. VII. bl. 154. col. 2) Frederik, den zoon van Willem en van Maria v. Nassau, de zuster van Prins Willem I. Desniettegenstaande waren de Graven van den Bergh nu eens Prins- dan weder Koningsgezind en omgekeerd.

Doch niets mogt baten: de ondergang van De Cock was door zijne tegenstanders besloten. Valsche beschuldigingen en lage bedreigingen waren de middelen, die zij zich niet schaamden te bezigen om hun oogmerk te bereiken. Op Zondag den 5 Nov. 1702 naar aanleiding zijner textwoorden: Geef den Keizer wat des Keizers is, enz. zijnen hoorders den pligt van gehoorzaamheid, door onderdane aan hunne overheden verschuldigd, voorgesteld hebbende, werd hij bij de Staten laaghartig aangeklaagd, alsof hij gezegd hadde, dat men het onlangs uitgevaardigd plakkaat niet behoefde te gehoorzamen; gelukkiglijk dat hij door de getuigenis van 4 regtsgeleerden, die onder zijn gehoor geweest waren, de valschheid dier beschuldiging gemakkelijk kon aantoonen. Niet zoo gemakkelijk was eene andere lasterlijke aantijging te ontzenuwen: in het Klad [? zie beneden, bl. 266] van eenen door hem den 10 Nov. deszelfden jaars naar Rome gezonden brief hadden zij zelven eene grove beleediging tegen den Voorzitter der Staten van Holland ingelascht, en hebben zij het aldus vervalscht als een punt van beschuldiging tegen hem bij de Staten ingediend; eerst toen het te laat was kon de valschheid dier beschuldiging worden aangetoond. En wat hunne bedreigingen betreft, die stuitten af op de nederige standvastigheid van hem, die hoewel bereid zijn ambt neer te leggen, zijn lot in Gods handen stelde (De Cock: de Missione Bataviae perturbata, L. IV. §. XV). Dit ondervonden niet alleen eene in Januarij 1703 tot hem gezonden vrouwe, maar ook een paar andere personen, die hem nog den 26 Junij van dat jaar den zekersten ondergang kwamen voorspellen, indien hij weigerde zich bij hen aan te sluiten. Wie of toch wel deze beide laatste personen geweest zijn? Past. De Cock, die in zijn aangehaald M. S. hunne namen verzwijgt, noemt hen eerst „duo subornati viri" (twee opgestookte personen) en vervolgens: „duo memorati — emissarii"

(de twee voormelde verspieders); welk laatste door past. Burgmeijer (Jaarb. 1843. bl. 120) vertaald wordt door „twee voorname personen"; uit de „Notulen, gehouden op de kamer van de H.H. Burgemeesteren der Stad Leyden": C, van den 30 Junij 1703 blijkt, dat het twee Geestelijken waren „genaemt Landsbergē eñ Marselli".

Den 29 Junij 1703 kwam de Fiskaal van het hof van Holland des avonds laat naar Leyden en nadat hij van de stedelijke regering de vergunning tot het vatten en wegvoeren van haren burger verkregen had, werden daartoe de noodige maatregelen genomen. Nooit was zulk een toestel gebezigd om een priester te vatten; daartoe vergaderden de eerste burgemeester, de schepenen, de schout met zijne onderschouten en dienaars, de boden en de geheele bezetting der stad. Intusschen was De Cock door Landsbergen en Marselli, die ijlings uit den Haag waren gekomen, omtrent het hem dreigend gevaar onderrigt. Nadat deze zich ter ruste hadden begeven en past. De Cock zich reeds half ontkleed had, werd zijne woning van voor en van achter door de gemelde gewapende magt bezet en met groot geraas op de deur geklopt. Zooals hij was zonder hoed of schoenen, zonder jas of vest en vergezeld van een der personen, die hem gewaarschuwd hadden, meende hij door de achterdeur te ontvlugten; maar naauwelijks had hij die geopend, of hij ontwaarde het krijgsvolk. Van beide kanten staan zij als verpletterd: het krijgsvolk zonder hem te grijpen, hij zonder een voet te verzetten. Tot zich zelven gekomen, trad hij terug en sloot de deur met den grendel. Door het geraas ontsteld, had de dienstmaagd de binnendeur gesloten, zoodat De Cock met den andere in het portaal gevangen was. Ondertusschen had het krijgsvolk de deur met geweld geopend en dengenen, die bij hem was, aangegrepen en geboeid. Ofschoon hij, wien men zocht, naauwelijks

eene schrede verwijderd was en een der soldaten zeide, dat er nog een moest zijn, wijl hij er twee gezien had, bleef De Cock, zich tegen den muur aandringende, onopgemerkt, en het mogt hem gelukken (daar de dienstmaagd intusschen, niet wetende wat zij deed, de binnendeur weder ontsloten had) opnieuw te ontkomen. In allerijl liep hij nu naar boven en over de daken van 5 gebouwen geklommen, verborg hij zich tusschen de uitstekende schoorsteenen in de goot. Daar stond hij nu half naakt, terwijl zijne woning van boven tot onder ten naauwkeurigste doorzocht werd en men zelfs boven op het dak klom om te zien of hij zich daar bevond; ja zoo nabij kwamen die zoekers, dat hij hen over de plaats, waar hij zich bevond, hoorde zeggen: „daar kan hij niet zijn, want dat is te laag". Na gedurende 4 uren vruchteloos zoeken, werd in huis alles verzegeld en er eene wacht gelaten. Als past. De Cock den geheelen nacht en het grootste gedeelte van den volgenden dag zonder eten of drinken, slapeloos en afgemat in de goot was blijven staan, deed zich des namiddags ten 5 ure eenige hoop tot redding op. Een zijner geburen, een Lutheraan, kwam in zijne nabijheid duiven voederen; hem smeekte hij tot driemaal toe om eenige verkwikking. De buurman, eerst verstomd van schrik, niet wetende wat hij hoorde of zag, vervolgens bevreesd voor de mogelijke gevolgen, liet zich toch eindelijk overhalen aan zijne begeerte te voldoen en onderrigtte tevens heimelijk de huishoudster, wáár hij zich bevond. Door de duisternis van den nacht begunstigd, en terwijl zij de gestelde wachten op iets anders opmerkzaam maakte, klom hij met behulp eener aangebrachte ladder uit zijne schuilplaats en bereikte hij alzoo het naaste vertrekje van zijne woning. Dewijl alles in huis verzegeld was, kon hij slechts een paar vergeten sloffen magtig worden om daarmede zijne vlugt voort te zetten. Dit ge-

schiedde aldus: er toog juist een deftige lijkstatie voorbij, door eene groote menigte volks vergezeld, en terwijl allen ook de wachters, daar nieuwsgierig naar stonden te kijken, vermengde hij zich onopgemerkt onder de voorbijtrekkende menigte, en verborg hij zich den volgenden nacht op eene veiliger plaats; des morgens vroeg op den bodem van een visschersvaartuig verborgen, verliet hij de stad. Zie Bijl. A.

De oorzaak van deze poging tot gevangenneming van past. De Cock was nergens anders in gelegen dan in den bovengemelden vervalschten brief; gelijk ten duidelijkste blijkt uit de aangehaalde „Notulen" van 29 Junij tot 4 Julij 1703, luidende aldus:

„Junius 1703

XXIX Geregte: des Nagts tē 10 Uurē:

Burgerm^{n} der Stadt Leyden makē aen die v̄ den Geregte der Selv̄ Stede bekent, dat de Heer van Kerkhem uyt den naem v̄ Gecomm̄ radē haer hadde voorgedragē, dat zekere brief daer v̄ dē autheur gepraesum^{t} werdt te zyn Theodorus de Kock inhoudende veele quade expressiē rakende de HH^{n} v̄ de regeeringh is geintercipieert geworde̅, derhalvē v̄zogten, dat de voors̄ de Kocq met zyne papierē in een Civil arrest zoude mogē gezet wordē, dat Burg^{en} daer ov̄ verzogte de Goede meeninge van die v̄ dē Geregte te mogen v̄staen, waerop gedelibereert zynde is goedgevondē en̄ v̄staen dat Theod^{s} de Kock met syne papierē door dē Hoofd officier met adsistentie van de HH^{en}. Schepenē en Griff^{r} deser Stede in eē Civil arrest in syne huys zal werdē genomē en voor zo v̄re 't v̄zoek v̄ de HH^{n}. Gecommitt. Radē opgevolgt.

XXX Geregte: Is rapport gedaen dat Theodorus de Kock geechapp^{t}. of niet gevondē is, de papierē van hem gearresteert en het huys met de papierē door drie bodens bewaerdt werdē, dat twe geestelyken in het huys gevondē insgelyks gearresteert warē waerop gedelibereert zynde

zyn de HHⁿ. daer toe gebruijkt ov̄ haere conduiten bedankt, en v̄volgˢ. goedgevondē de Burgⁿ. deser Stede te v̄zoekē, dat van alles aen de HH. Gecommittᵉ Radē gelievē kennisse te gevē en in specie te doen vragē, hoe de zelvē meindē dat de zaeke verder in desen behoorden gedirigeert te werdē.

Is terzelvē dage geleezē eē missive v̄ de HHⁿ. Gecommittᵉ Radē van Gisterē, tendeerende tot ontslagingh van de Geestelyke persoonē in de voorige notulē gemeldt, Waerop gedelibereert zynde is goed gevondē, dat de zelve Geestelyken genaemt Landsbergē eñ Marselli zullen werdē ontslagē.

Julius 1703

III: Den Burgemʳ. v̄ dⁿ Bergh heeft uyt den naem ē v̄ wegen de Gecommittᵉ deser Stede gerappᵗ, dat des daegs te voorē aen de HHⁿ Gecommittᵉ Radē hadden kennisse gegevē van al het gepasseerde in de zaeke van Kock met het gunt daer aen behoort, eñ is met eenen gelezē den brieff van de HHⁿ Gecommᵉ Radē v̄ dē 2ᵉ Julij behelsende bedankingē voor de bereidwilligheidt van de Heeren van de Regeeringh in desen, en dat verzogte dat de gesaiseerde Persoonen" [lees: Papieren] „mogten werdē getransporteert op Burgⁿ Kamer, en by de selve geexamineert, en specialyk opgezogt de minute van de brieff door de voors Kock in de Latynsche taele gestelt. daervan Copie door dē Heere Kerkhem aen Burgemʳ is overhandigt en dat wydˢ van de bevindinge die aen gaende aen de Gemᵉ HHⁿ Gecommᵉ Radē kennisse mogt werde gegeven. Waer op gedelibereert zynde is goed gevondē dat de gesaiseerde papiere op Burgermᵉ kamer getransporteert eñ by de zelve geexaminᵗ zullen werdē waerna aen de HH Gecommᵉ Radē van de bevindinge rapport gedaen zal werden.

By den Geregte goedgevondē, de HH Schepenen, die de kamers bezegelt hebbē ten huyse van Kock te autho-

riserē, om de Zegels te ontsluytē, en de papierē aldaer gevondē werdende ter Secretarye over te brengē, om door de HH Burg^{n} ē Schepenē geexamineert te werdē om van de bevindinge aen de HH Gecommitt^{e} Radē Rapport te doen ē v̄ders nogh twe bodens in het huys te latē blyvē: wyders de Postmeester, de Commissarissen en Borders van de veeren aen te zeggen van alle brieven aen de Kock hoorende in de kamer van de HH Burgerm^{n} te bestellē:

IV. Geregte: de Hoofd officier deser Stede heeft gerefereert, dat het kissie met de gesaiseerde Papierē van Theodorus de Kock op de Secretarije op huydē is gebragt om te voldoen aen het geresolveerde van gisteren waerop gedelibereert zynde is 'tgerapporteerde aengenomē voor notificatie:

V. Geregte na de middagh. Is bij Burg^{n} gerefer^{t} aen die v̄ den geregte dat de zelve ten bywezē van Schepenm^{n} hebbē geexamin^{t} de papierē v. Theod^{s} de Kock, en daer inne Specialyk gezogt, na die minute van de miss^{e} daer van Copie door de H^{r} Kerkhem ae̅ Burg^{n} deser Stede op goedvindē v̄ de HH Gecomm: Raden. . . . . . .

. . . .

Hoe jammer! juist hier, waar de Notulen regt interessant beginnen te worden, zijn zij plotseling afgebroken.

Past. De Cock verhaalt, dat, op de voorgemelde wijze in een visschers-schuit buiten Leyden gekomen, hij in een boeren-wagen zich naar de Provincie Utrecht spoedende, bij Woerden den teruggekeerden Vicaris P. Kodde, die naar Leyden en vervolgens naar den Haag ging om zich aan de Staten te vertoonen, ontmoette en dat na elkander gegroet te hebben elk zijns weegs ging. v. Heussen (Bat. Sac. II. p. 525. col. 1) verzekert, dat bij die gelegenheid De Cock op den wagen van den Aarts-Bisschop stootte (rhedulâ vectus in currum impingit). v. Rhijn (Holl. Bat. Sac. III. bl. 505) maakt het nog mooijer; volgens

hem „is Theodorus de Cock stilletjes met een Kalés uyt Leiden vertrokken. Dicht by Woerden is hem de Bisschop van Sebaste, die van Romen naar huis quam, in een wagen ontmoet: alwaar het ook gebeurde dat de Kalés van den eersten een hort gaf tegen de wagen van den Bisschop." Sic fama crescit eundo!

Past. De Cock vervolgde zijne vlugt naar Werkhoven in de Provincie Utrecht. Na zich aldaar van zijne angsten en vermoeijenissen eenigzins hersteld te hebben, begaf hij zich naar Megen, meenende aldaar zijn zetel te vestigen; maar dewijl Megen buiten zijn regtsgebied lag, vertrok hij over Thiel in Gelderland naar Emmerik, hetwelk onder den Koning van Pruissen staande nog tot het diocees van Utrecht behoorde. Hij kwam daar den 22 Julij 1703 behouden aan en werd er door de inwoners, door het Collegie der Canunniken van den H. Martinus, door de Paters Jesuiten, door het Klooster der Kruisbroeders, door den Catholieken adel en zelfs door den Graaf van Bergen met welwillendheid ontvangen, zijn intrek nemende bij den pastoor dier plaats (Pieter Rosmeulen). Toen in 1609 Johannes Wilhelmus, Hertog van Julich, Kleef en Berg, Graaf van Mark en Ravensberg en Heer van Ravenstein zonder mannelijke nakomelingen overleden was, werd zijne nalatenschap na veel krakeels eindelijk aldus verdeeld. De Keurvorst van Brandenburg (naderhand de Koning van Pruissen) bekwam het Hertogdom Kleef en de Graafschappen Mark en Ravensberg en de Hertog van Neuburg (naderhand de Keurvorst van den Paltz) bekwam de Hertogdommen Julich en Berg en de Heerlijkheid Ravenstein. Daarenboven werd bij overeenkomst bepaald: „dat de twee Vorsten beurtlings, maand om maand, beschikken zouden over alle de kerkelijke — bedieningen, in alle de landen van de nalatenschap openvallende;" (Histori Van de Erfvolginge In de Landen van Gulik, Berg, Kleef,

Ravensberg en Ravestein. 1739, bl. 104). Dit was de reden, waarom Paus Clemens XI past. De Cock, hoewel residerende in het Hertogdom Kleef onder Pruissen, den 13 Oct. 1703 in de bescherming van den Keurvorst van den Paltz aanbeval (Mozzi, dl. III. Mon. XII).

Doch weldra kwam er een storm uit het Westen tegen hem opzetten. De Staten van Holland overtuigd, dat hij in zijn vroeger vermelden brief naar Rome hen en hunnen Voorzitter, Baron v. Duvenvoirde niet onduidelijk van omkoopbaarheid betigt zou hebben, of althans zich gedragende als of zij daarvan ten volle overtuigd waren, vaardigden den 8 Aug. 1703 een plakkaat uit, waarbij zijne gevangenneming gelast en *f* 3000 uitgeloofd werd aan dengenen, die hem aan het geregt zou overleveren. De valschheid der beschuldiging in dit manifest tegen De Cock vervat, is naderhand ten duidelijkste gebleken; maar al ware de aantijging ook volkomen bevestigd geworden, dan zou daardoor nog geenszins de vlekkelooze reinheid der Staten en de onomkoopbaarheid van hunnen Voorzitter zijn uitgemaakt. Er zijn integendeel wel redenen om aan hunne vlekkeloosheid te twijfelen. Althans de tegenpartij van De Cock zelve schijnt niet huiverig geweest te zijn er bij gelegenheid voor uit te komen, dat het verkrijgen van zulk een plakkaat haar nog al veel geld gekost heeft. Immers een van de vier door P. Codde bij zijn vertrek naar Rome aangestelde Onder-vicarissen, Theodorus van Groenhout, pastoor te Noordwijk, heeft bij herhaling verklaard, dat het plakkaat tegen De Cock meer dan *f* 40000 gekost heeft, gelijk blijkt uit eene daarvan opgemaakte Notariele Acte, te vinden in de vroeger aangehaalde „Notulen gehouden op de Kamer van de HH. Burgemeesteren der stad Leyden": C. Zie Bijlage B.

Gedurende eenige maanden zijne bediening te Emmerik waargenomen hebbende en intusschen tot Canunnik be-

noemd van het Capittel aldaar, waarvan hij ook Deken geworden is (v. Heussen, Hist. Ep. Ultr. I. p. 286. col. 2), is hij door opstoken zijner tegenpartij den 3 Apr. 1704 in het Collegie der Jesuiten, waar hij toen gehuisvest was, in gijzeling gesteld en van daar den 3 Meij daaraanvolgende naar Kleef in de gevangenis gevoerd. Den 15 Meij van de tegen hem ingebrachte aanklagten vrijgesproken en uit de gevangenis ontslagen, vestigde hij zich weder te Emmerik; van daar toch schreef hij den 25 Maart 1705 nogmaals aan Oswald III, Graaf van den Bergh, (Archief van Utrecht, I. bl. 48), berigt gevende van de vervanging van den pastoor te Wynbergen, een dorpje in 't Zutphensche, door J. Plasman, uit Blaricum verdreven. Veel verder strekte zijne magt niet meer, dewijl zij door de Staten van Holland en hunne plakkaten voortdurend verlamd werd. Daarom werd hij van zijne moeijelijke bediening ontslagen en in de maand December 1705 naar Rome geroepen en tevens tot Kamerheer van Z.H. den Paus benoemd.

In Januarij 1706 verliet hij Emmerik om zich naar Rome te begeven; maar op verlangen van den Paus bleef hij 4 maanden in Keulen, om den Nuntius aldaar in de aangelegenheden der Hollandsche Zending bij te staan. Volgens Hoynck (§ XV.) is hij Proost van de Aartsdiaconale Kerk van den H. Cunibertus te Keulen geworden en tevens Aarts-diaken van Deutz tegenover Keulen.

Eindelijk kwam hij andermaal (Hist. Ep. Ultr. I. p. 477. col. 2), niet voor de tweede maal (Oudh. v. Rijnl. bl. 266) maar voor de derde maal te Rome aan; alwaar hij als bijzonder met de belangen der Missie belast tot aan zijn dood werkzaam bleef en zelfs nog in 1719 zich met de in de Missie in te voeren catechismus bezig hield (Bijdr. II. bl. 41). Hij is daar slip- of tabbaarddrager van den Paus geworden, alsmede Kanunnik der kerk van den H. Lau-

rens (door Paus Damasus I gesticht) en van de H. Anastasia (Hist. Ep. Ultr. I. p. 477. col. 2); ook zou hij er volgens past. Burgmeijer (Jaarb. 1843. bl. 125) eerste geheim kapellaan van den Paus geworden zijn; indien dit geene vergissing is, dewijl „primus cubicularius secretus SS. D. N. Papae" (eerste geheim-Kamerheer), gelijk hij in zijn Testament door den Notaris genoemd wordt, aldaar afwisselt met „primus Capellanus secretus".

Hij overleed te Rome den . . . Januarij 1720. Past. Burgmeijer heeft zich veel moeite gegeven om zijn sterfdag te weten; doch volgens zijn schrijven aan Past. Kervel, dd. Rijswijk, 29 April 1842 (aanwezig in de Kerk. Archieven, Portef. N° 1. afd. a.) heeft hij te vergeefs, „zelfs te Rome, getracht, zijnen juisten sterfdag te vernemen, daar men alleen vermeld, dat hij in de maand Januarij 1720 overleden is". De HoogEerw. Heer J. F. Vregt, schijnt gelukkiger geweest te zijn, dewijl door hem in de Bijdr. II. bl. 41 vermeld wordt, dat hij den 20 Jan. 1720 overleden is. Begraven is hij volgens zijn in zijn Testament uitgedrukt verlangen in de Kapel van het Seminarie de propaganda fide.

Zijn Testament van 11 Nov. 1716 met codicil van 15 Jan. 1720 bevat hoofdzakelijk de volgende bepalingen: 1° hij herroept die, vervat in zijn Testament van 10 Maart met codicil van 15 Aug. 1708, 2° hij schenkt al zijne roerende en onroerende goederen, welke hij in 1706 in zijn Vaderland had achtergelaten, aan de tegenwoordige bezitters, 3° hij geeft aan de Congregatie de propaganda fide de 200 scudi (*f* 511,74) terug, welke hij bij zijne vlugt in 1703 van haar ontvangen had, 4° hij vermaakt: *a.* aan zijn neef Theodorus Balthazar De Cock insgelijks 200 scudi, *b.* aan zijne liverei-bedienden hunne kleeding en elk 30 scudi (*f* 76,80) doch aan den oudsten van hen 60 scudi (*f* 153,60) benevens zijn keukengereedschap en

zijn bed met toebehooren en *c.* aan den tijdelijken Apostolischen Vicaris der Vereenigde Nederlanden de rente van eenige door hem in de spaarbank belegde gelden, 5° hij stelt voor het overige tot zijnen geheelen en onverdeelden erfgenaam aan bovengemelde Congregatie en 6° hij regelt zijne begrafenis en uitvaartdiensten. Zie Bijlage C.

Van past. De Cock zijn de volgende werken in 't licht gekomen:

I. Overeenstemming van het lijden des Heeren, volgens de 4 Evangelisten, ten dienste zijner gemeente vervaardigd en later door hem zelven in het latijn vertaald en te Rome uitgegeven: Concordantia super passione Domini.

II. Explanationes in Dominica et Ecclesiae praecepta, II Tom. in fol°.

III. De Petro Codde, sive Coddaeo, Archiepiscopo Sebasteno, in Hollandia ac Foederatis Provinciis Vicariatus Apostolici potestate potito, functo et defuncto. Romae, 1715, in 4°.

Daarenboven bestaan van hem nog de volgende handschriften:

IV. Relatio Ablegationis ad aulam Romanam, factae a Clero Ultrajectino, in causa postulandi Vicarium Apostolicum pro foederato Belgio. Over dit handschrift zie men De Katholiek van 1862. XLI. bl. 369: Over de Allegatio Romana van Th. De Cock.

V. De Missione Bataviae perturbata libri xv; hetwelk in handschrift in de Bibliotheek van het Seminarie de Propagande fide bewaard wordt. Van de eerste 8 boeken bezit het Seminarie van het Bisdom van 's Hertogenbosch een afschrift, waaruit door past. J. J. Burgmeijer een uittreksel is genomen; hetwelk hier onder Bijlage A wordt medegedeeld.

VI. Pastoreel Memorie-Boeck. behelsende: Een Kort verhael, van de nieuw-opgereghte Pastorije Binnen Leij-

den, genaempt van oudts, De Kagghel. Mitsgaeders Eene nauw-keurighe aenteeckeningh der Vrijwillighe giften en offerhanden, van de Geloovighen gedaen aen de selve Pastorije. Als mede De Naemen der voornaeme Weldoenders: de lasten, &c. dienende tot geheugenisse der Weldaeden, en Weldoenders, &c. Beschreven door Theodorus De Cock, Bedienaer der voornoemde Pastorije. Begonnen anno Domini 1679. in de Maent-October.

Dit handschrift in lederen band gebonden is aanwezig in de Kerk. Archieven van den H. Petrus te Leyden en bevat de volgende rubrieken:

bl. 1. Verhael Vande op-komst der nieuw-opgereghte Pastorije. Dit verhaal is grootendeels afgedrukt in het Jaarboek van past. Burgmeijer, 1847, Meng. bl. 19—30.

bl. 13. Boedel-schrift ofte Beschrijvingh van Goederen, der Nieuw-opgereghte Pastorij binnen Leijden, van outs genaemt, in de Kagghel[1]): zooals de selve goederen bevonden geweest zijn, in het vertrecken van d'Heer Johan Dobbius: in de Maent October, 1679. Geestelijke Goederen.

bl. 29. Geestelyke goederen De welcke onder de bedieninghe van Theodorus De Cock van tijd tot tijd, bij de Voor-gemelte sijn bij-gekomen.

---

1) Daar het hier voor de laatste maal is, dat ik met De Cock dezen vorm aan zijn „de Kagghel" geef, zoo zij het mij geoorloofd daar nog eene kleine aanmerking aan toe te voegen. In den eersten opslag komt ons deze schrijfwijze vreemd voor; maar bij nader inzien is zij toch zeer juist. Een der oudste vormen van onze tegenwoordige G verschilde weinig of niet van onze tegenwoordige C (Zie Palaeographische Studiën von Ariodante Fabretti, Professor an der Universität Turin. Aus dem Italienischen übersetzt. 1877. Seite 5, 7 u. 50). De CH is dus een oudere vorm van GH, en dewijl men de PH verdubbelt door de P, b. v. SAPPHO, de RH door de R, b. v. ARRHIDAEUS en de TH door de T, b. v. MATTHAEVS, verdubbele men ook consequent de CH door de C en de GH door de G en schrijve of in den ouderen vorm: KACCHEL of in den nieuweren met De Cock: KAGGHEL of in een overgangsvorm: KAGCHEL, maar nooit: KACHEL.

bl. 201. Boedel-schrift enz. (als boven bl. 13). Wereltlijcke Goederen.

bl. 207. Boedel-schrift. ofte Beschrijvingh van tijdelijcke ofte wereltlijcke goederen der Pastorije: zoo als die, onder de Bedieningh van mij Theodorus De Cock, 't sedert den iaere 1679. aengekomen en vermeerdert sijn.

bl. 209. Van de Huijsinghen der Pastorij. Voor een klein gedeelte bij uittreksel medegedeeld in Jaarb. 1847. Meng. bl. 31—34.

bl. 217. Vermeerderingh, en veranderingh, Van de huysinghen der Pastorije: zoo als de selve bij mij Theodorus De Cock geschiet sijn, van iaer tot iaeren, beginnende a° 1679. De inleiding daarvan is in zijn geheel medegedeeld in Jaarb. 1847. Meng. bl. 34—37.

bl. 234. Reparatie van de Huysinghen der Pastorije: zoo als de selve bij mij, Theodorus De Cock, geschiet zijn, van iaer tot iaere; beginnende a° 1684., wanneer de eerste Huijsinghen gekoft, en aen de Pastorije toe geëijghent sijn.

bl. 311. Lasten der Pastorij Rationi congruit, ut Succedat in onere, qui substituitur in honore. In 6° Regula Juris 77.

bl. 339. Album benefactorum ofte, Lof-geheugenis der weldoenders Laet ons bidden voor onse Weldoenders.

Achter elke rubriek heeft hij de noodige ruimte opengelaten voor de aanteekeningen van zijne opvolgers; waarvan echter zeer schaars gebruik gemaakt is.

VII. Hij heeft ook een Liber Pastoralis aangelegd, verdeeld in 2 deelen:

Liber primus Pastoralis, hetwelk in 1811 is overgebracht naar den Burgerlijken stand te Leyden, met uitzondering van het Titelblad, op welks achterzijde de 13 eerste Pastoors der Statie vermeld staan en hetwelk zich bevindt in de Kerk. Archieven, Portef. I. afd. a. Dit deel bevat de nomina Baptizatorum: fol. 1, Matrimonio junctorum: fol. 380.

Liber secundus Pastoralis, aanwezig in het Pastoraal

Archief der parochie-kerk van den H. Petrus te Leyden, en bevattende de nomina S. Extremo Oleo inunctorum: fol. 2, Defunctorum: fol. 101, Conversorum ad fidem: fol. 251, Confraternitati SS^{ae} Trinitatis adscriptorum: fol. 351 en Virginum Devotarum: fol. 401.

Past. De Cock heeft onderscheidene kapellaans gehad:

1°. Gerardus de Bije, een burgermanszoon van Leyden, die hem in December 1679 werd toegezonden (Zie Jaarb. 1847, Meng. bl. 30) en dien hij in 1680 als lid inschreef in het Broederschap van de H. Drieëenheid (Zie Lib. Sec. Past. p. 353).

2°. Petrus van Beest, een Utrechtenaar, zoon van D^{r}. Cornelius v. Beest, die aldaar de geneeskunde uitoefende; hij ontving zijne opvoeding te Rome in het Collegie de Prop., alwaar hij tot Doctor bevorderd werd (Zie Bat. Sac. II. p. 283. col. 1). Tot kapellaan bij past. De Cock aangesteld, werd hij door dezen in 1682 als lid ingeschreven van het Broederschap van de H. Drieëenheid (Zie Lib. Sec. Past. p. 353); hij woonde bij hem in eene der bouwvallige huisjes in de St. Jorissteeg, hetwelk, omdat hij er niet langer durfde wonen, in 1684 geheel werd afgebroken en van nieuws weder opgebouwd (Zie Past. Memorieb. bl. 220). Hij is lang bij past. De Cock gebleven; want nog in 1689, den 21 Aug., heeft hij de meergemelde overeenkomst tusschen de Leydsche priesters met hem medeonderteekend (Zie Bijdr. I. bl. 282). Vervolgens is hij pastoor te Voorburg geworden in plaats van Joannes Neercassel, die den 3 Junij 1692 overleden was (Zie Bat. Sac. II. p. 282. col. 2); maar reeds vóór dien tijd was v. Beest uit Leyden vertrokken; want zijn opvolger als kapellaan aldaar stierf op denzelfden datum. Toen de Provicaris De Cock genoodzaakt was nieuwe Landdekens aan te stellen, was past. v. Beest een van hen (Zie Jaarb. 1842. bl. 117); daarom moest hij ook

in het lot van den Provicaris deelen en werd hij bij plakkaat van 10 Meij 1704 verbannen. Te Emmerik aangeland, werd hij er tot Regent van het St. Agnes-klooster aangesteld (Zie Hist. Ep. Utr. I. p. 288. col. 1), en vervolgens 1709 (Zie Archief van het Aartsb. Utrecht, II. bl. 145) tot Overste van het Nonnenklooster te Huissen (Zie Bat. Sac. II. p. 162. col. 2). Later is hij nog Aartspriester van Gelderland geworden (Zie Jaarb. 1847. Meng. bl. 44); en toen men in 1716 geschikte personen voordroeg, om het ambt van Apostolischen Vicaris der Vereenigde Nederlanden te bekleeden, was hij een der vier, die daartoe geschikt geoordeeld werden; maar hoe ook aangespoord, hij was niet te bewegen dien post op zijne hooge jaren te aanvaarden (Zie Bijdr. II. bl. 41). Hij is den 8 Dec 1738 te Huissen overleden (Zie Archief van het Aartsb. Utrecht, I. bl. 317).

3°. Guilelmus Rees, de 3ᵉ kapellaan van past. De Cock, werd door hem in December 1691 onder de leden van het Boederschap van de H. Drievuldigheid ingeschreven; doch „Obijt 3. Junij 1692" (Lib. Sec. Past. p. 353).

4°. Rudolphus van Beest, zijn 4ᵉ kapellaan werd in hetzelfde Broederschap in Junij 1692 ingeschreven.

5°. Bernardus Fock, Reyso-Tubantinus (Bat. Sac. II. p. 145. col. 2) d. i. geboren te Rijssen in Overijssel, 5ᵉ kapellaan, werd ingeschreven in Julij 1698. In 1701 heeft hij den brief, door de Geestelijkheid ten gunste van Codde naar Rome gezonden, medeonderteekend als pastoor te Irnsum (Bat. Sac. II. p. 520. col. 2) in Vriesland; vervolgens is hij pastoor geworden te Cynsmeer of Sensmeer in Vriesland, daarna te Loenen aan de Vecht; vanwaar hij door de Staten van Holland verdreven is.

6°. Theodorus Balthazar De Cock, zijn neef, was kapellaan bij hem in December 1699 (Zie Lib. Sec. Past. p. 289). Hij was insgelijks een leerling der Propaganda en is ge-

durende vele jaren in de Nederlandsche Missie werkzaam geweest; daarvoor legateerde hem zijn oom bij testament van 11 Nov. 1716 twee honderd scudi in eens en nog jaarlijks levenslang 50 scudi. Dit laatste werd bij Codicil van 15 Jan. 1720 ingetrokken en in plaats daarvan werd hem gelegateerd al wat hij in en om Utrecht van zijnen oom bezat.

7°. Arnoldus van Voorn, zijn opvolger.

(Wordt vervolgd.)

BIJLAGEN.

A.

„Extractum e libro manuscripto: De Missione Bataviae perturbata, l. 4. auctore Th. de Cock.

XV. Proximam Provicarii (Theodori de Cock) infestationem Gerberonii ac Quesnelli captura promotam fuisse, a plurimis autumatum est. Excitavit fidem arcta eorum cum refractariis necessitudo. Amicorum enim, ut vetus habet proverbium, prospera, adversa, laeta, tristia, passio, compassio, omnia sunt communia [1]). Illis igitur oppressis, quasi compressi amici Batavi, in adversarii suppressione suum voluisse dolorem lenire videbantur. Aliis inhaesit opinio, eam vexationem ab epistola portentosa futuram, quam a pseudo eremita quodam, homine vafro et hypocrita (nec pudebat nominis) Adamo Craemer, traditam clamitabant. In foris et compitis vox sonabat praesaga: *Brevi magnum quid videbimus.* Et sollicita: *Nondum est captus?* Et secura: *Certo certius capietur.* His studium suum praenunciis refractarii obtendebant. Alio quippe spectabat vexatio. „Fortiores, ut ajebant, resolutiones reservantur „in adventum Sebasteni." Quem scilicet laribus jam nativis assertum, dignitati solebant pristinae asserendum. Nec deerat argumentum. Si reditum, ajebant, a Romanis extorsit acerbiorum in Provicarium comminatio, experimentum redintegrationem haud dubie extorquebit. Hac persuasione securi, Sebasteno in limine existente, defensorum praecipui fidenter asserere: *Turbae nostrae intra triduum finientur* [2]). Nec id latere Provicarium voluerunt.

1) Tullius, l. 1. Offic. 2) Prauwels in Causa Quesnelliana, p. 148.

Quippe duo subornati viri ipso die (26 Junii 1703) quo appulerat Ultrajectum desideratus Antistes, illum exploraturi, ingentis ei discrimen ruinae praesagiunt, quo se liberare, si vult, posset. Molesto videlicet cederet Provicariatui, restitutionemque primi antistitis flagitaret. Quibus ille, Se munere abdicare paratum; pro restituendo autem Antistite justis gravibusque de causis suspenso, calamum aut linguam movere, nec posse nec velle. Instabant isti: inevitabile malum incubare cervicibus; Dominos Status aestu, non facile sedando, commotos. Et ille: In manibus, inquit, Dei sortes meae, qui dat lacrymas in mensura; nec patitur nos tentari supra id, quod possumus.

Consilio igitur coelitus definito, apprehensio corporalis supremo Senatu imperante tentatur. Nec mysterio caret dies (29 Junii 1703). Ejus agebatur solemnitas, de cujus authoritate Cathedrae certabatur. Inclinata jam luce inopinato advolat Haga Lugdunum deputato Senatore comite, Fiscus aulae. Statim amplissimus cogitur magistratus. Rogatur civem apprehendendi et avehendi facultas. Quia severo sub silentio impetrata, expeditio ordinatur. Numquam ullo Missionis loco, tantum virium vinculandus Sacerdos, tantum dignitatis reus vidit. Supremus provinciae Censor, urbis Consul praecipuus, Senatores, primus Praetor, Substituti, quatuor apparitores, sex lictores, integra civitatis praesidiaria cohors; quasi non vinciendus vir unus, sed virorum manipulus vinciendus, aut si malumus, ille non compedibus inplicandus, sed terrore foret fugandus. Nec defuisse videtur terriculamenti indicium. Quippe nescius horum, solum recti conscius, pro more, palam Principis Apostolorum solemnia, verbi ac Sacramenti ministerio consecraverat. Attritus diurno labore, dum membra languida relaxat quieti, vix soporatum, duo memorati excitant emissarii, citatissimo cursu Haga, velut coelo, dilapsi. Ille male opertus assurgere; isti consternati assidere. Quid malum, inquit, quid vos angit? quid hora importuna huc cogit? — Eorum unus moesta voce: Domine, inquit, praesens tibi grande periculum. — Capturae? — Capiturae, ait. — Et haec unde? — Replicat ille: Quater in Senatu comparui, benigne dimissus. Ambulavi palam, non me tenuere. Nuperrime adstiti Praetori, salutatus amice. — Alter illorum: Si qua scripta, urget, vel res vis salvas, nihil cunctandum. — His dictis cubitum abiere. Non lubuit ruminanti sermonem lectum repetere; ab oculis quoque fugerat somnus. Tunc, si unquam, alias, superna super eum Providentia vigilavit, divina manus adjuvit. Concubia nocte (sic convenerat inter illos, ne fieret

tumultus in populo) domum gens destinata circumsidet. Dum domestica ille quaedam curat, fores horrido fragore pulsantur. Ominans animo: Adsunt, ait ad domesticos, qui me apprehendant. Confestim, ut erat calceis, pileo, tunica, interula spoliatus, festinat ad memoratos viros, tranquille decubuos. Excitatis: En, ait, qui me quaerunt. Alter eorum assurgens, sequitur effugium indagantem, Posticam aperiens inquisitus, in milites impingit. Hinc et illic stant velut attoniti; nec illi manus injicere, nec iste pedem movere. Monente sequace ad se reversus retrogreditur. Statim pessulo reclusa postica, ad interiora se recipit aedium. At stupefacta casu ancilla, interius ostium obseraverat. Sistunt ambo in angiportu interclusi. Milites vi effracta janua, socium apprehensum ligant. Unus militum alta voce, adest, ait ad socios, adhuc alius, nam duos in limine vidi. Hic autem, uno vix passu inde, ad parietem inclinatus, ab excaecatis aut stupidis sinebatur. Interius ostium ancilla, adverso rursum mentis impetu circumacta, reseraverat. Celere igitur ille cursu transilit ac impetuose clauso post se ostio, rursus elabitur. Mox superiora domus, arbitris remotis, adscendens, quasi manu occultiore portatus, confestim altum insidet tectum, pro more patriae cuspidatum. Arrepens manibus pedibusq. quinque aedium cuspides, donec inter unius prominentes caminos, in plumbeo canali subsisteret, superavit. Hic divino Numine providente, sibi sumpsit asylum. Hic eodem situ noctem stetit ac diem, delassatus, insomnis, impransus, incoenatus, nudus.

Nec admirabile minus latibulum, quam effugium; aedes namque magistratus ingressus, angellotenus totas examinat. Fustibus, hastis, gladiis tentare cistas, scrinia, tabulata, recessus. Crebro oeconomam sciscitanti: Ubi est frater tuus? Respondenti, nescio, mentiris, ajebant. In faciem hoc improperio saepius caesa. Injuste equidem, ubi enim latitaret, nec ipsi, nec cuiquam mortalium exploratum. Latibulum quippe consilio non elegit, sed accipit instinctu. Sublimius igitur aedificium, quod coeteris eminet conscendentes, tecta perlustrant, ac medios canales receptacula pluviarum. Intuiti latentis locum; nec hac, ad invicem mussitant, descendisse potest, profundum nimis. Colloquentium voces fremitusque pedum, gladiorum hastarumque strepitus audiebat, et, Deo protegente, latebat. Vacuo ergo labore lassati, vicinas domos perscrutantur. Mox non invento regressi, urbis sigillo, quod violare nefas, cuncta in aede sanctificant, ut interclusum vel media proderet vel opprimeret. Quatuor pene horas ista tenuit perquisitio. Relictis demum custodibus, sub crepusculum abierunt. Tunc in

se, mente sereniore, reflectens, aptam sibi recoluit D. Petri sententiam: *Nunc scio vere, quia misit Dominus angelum suum et eripuit me de manu* quaerentium animam meam, *et de omni expectatione* hominum malignorum (Act. 12, 11).

Hoc deerat unum augustiis inquisiti, ut a spectatoribus multis circumdaretur. Quippe fama per urbem volante, Provicarium esse tentum, ingens capite censorum turba, ut solet, accurrit, ut quid rei sit, aut cernat, aut audiat. Conquirentibus: Quare? Dicere multi: Nequam est, seductor plebis, Patriae proditor. Alii: dignus qui altissimo e trabe putrescat. Quidam ex grege refractoriorum: Jam, (inquiebant exultabunde) veritas elucescet; Archiepiscopi Sebasteni nunc propalabitur innocentia. Voces e suo angello exceptas, cum suspirio devorabat; magis opprobriis quam edulis satur.

Inter haec meridies praeteriit, nec prandio locus; inclinatur dies, nec erat qui respiceret. Oculis ergo in coelum intentis orabat, ut qui Danielem paverat in lacu leonum, qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invôcantibus eum, se non despiceret desolatum. Circa quintam a meridie, quidam vicinus, professione Lutheri, miseratione sectator Christi, plane fato divino peristerotrophium domus suae tecto eminens, columbas domesticas pasturus, ascendit. Illo per fenestrellam prospiciente, tantisper progressus, rauca voce susurrat: Da mihi, per Deum obsecro, buccellam panis et haustum cerevisiae, quia langueo. Ille attonitus haerere, sicut opinatus, spectrum. Iterum ergo paulo sonorius: Bone vicine, esto misericors, et tui miserebitur Deus: modicam tantum refocillationem peto. Adhuc haesitante, pallescente, silente, tertio obtestatur: Per amorem Dei miserere. Tunc quasi e sopore emergens: Domine mi, inquit, non ausim; si rescirent una tecum ruina involvar. Etiamnum inportune pulsanti: Ibo, ait, feram. Longiusculam trahente moram, subiit praestolanti suspicio, ne a viro timiculoso" [? meticuloso] „et acatholico proderetur. At ocyus redux, aporiatum" [?] „et angustia et inedia liberavit. Siquidem siti, quam fame languidior hausto cereviae cyatho, ac panis buccella degustata refocillatus, homini ac Deo gratias egit. Tum vicinus: Te jam rogo, mi Domine, nisi me perditum velis, ne subeas tectum meum. Et fidem obstringenti, precatus exitum faustiorem, obserat fenestrellam. In latibilum igitur retrogressus, omnem cogitatum in Dominum jactitavit. *Nec confusus est in Domino sperans.* (Eccli. 2, 11). Quippe vere bonus, vere pius, *eruit sustinentem se et de manu angustiae liberavit.* (Ib. 51, 12).

Nam refocillator ille, orthodoxo melior mox oeconomae latibuli locum clam insinuat. Subministratis igitur scalis, sub noctis tenebras, illa apparitores et custodes aedium divertente, in proximam descendit aediculam. Advolat laeta, solatur, reficit. At obsigillatis rebus omnibus, unum, quo maxime opus, suppeditare nequibat amictum nummumve fugae nervum. Duas tantummodo attritas crepundias, quasi raptu servatas, nudo porrigit. His quod superest, effugii, terminavit. Aedicula quippe quasi piscis nassa, a custodibus et exploratoribus circumseptus novo se prodigio explicavit. Conthoralis suae funeri Praetor (heu! invitas memoranti lacrymas casus extorquet; avita namque fide et pietate spectata, quindecim ab hinc annis, consularis matrimonii causa, se virgo inconsulta exuerat nunc vita ac salute exuta);" [1]) „Conthoralis, inquam, suae funeri Praetor, pompa funebri more patriae parentabat. Ad spectaculum undique vulgi copia confluente, indistincta se plebe commiscens, prospectantibus nec observantibus satellitibus, exit, praeterit, tutiore se refugio condit, ubi noctem illam diemque elapsum urbis agitando consumpsit. Nec enim hic in vado res; elapsui autem infestae excubiae. Tertia igitur nocte, ope navigii piscatorii insectatores elusit. Ad urbis siquidem ostium, cymba sua, cujus in carina latebat, quatuor lacertosi remiges, simulata piscationis causa, subsistunt. Sub diei crepusculum, dum tollitur repagulum Rheni, eadem de causa enavigantibus multis, solvit e portu, ostio non observatus excedit ac valide motis remis, salvus erumpit.

Mox in Trajectinam Provinciam, rusticano vectus carpento, festinat. Eadem luce Archiepiscopus Sebastenus Lugdunum, inde Hagam ut Dominis Statibus suum assereret reditum, Ultrajecto

---

1) Volgens het 16e „Register van Overledene Personen Begraven binnen Leyden" (op den Burgerlijken Stand aanwezig) is in de week van Zaturdag den 30 Junij tot Zaturdag den 7 Julij 1703 begraven in de Pieters-kerck „'t lyck van de huysve van de Heer ē Mr. Gerard Meerman Officier wonende op de Bredestraet ov̄ 't Gasthuys," en volgens de „Geslachtswapens der Leydsche 40 (op de Secretarie aanwezig) fol° 161 is „Mr. Gerard Fransz Meerman geb. 7 febr. 1659, overleden 1712. 28 febr." getrouwd met „Agatha Maria Arckenbout Jacobsdr." Hier kan ik nog bijvoegen, dat ƒ 100 betaald is voor „De huysvrouw van Mr Gerard Meerman Hoofd Officier met Coetsen" gelijk op den 28 Junij aangeteekend staat in het „Register van de personen die by avont in de kerken deser Stede werden Begraven" (op de Charterkamer aanwezig). Hieruit laat zich verklaren, hoe het aan past. De Cock mogelijk was half ontkleed onopgemerkt zich onder de voorbijtrekkende menigte te begeven: op klaarlichten dag zou hem dit zeker niet gelukt zijn,

profectus, apud Woerdae oppidum, adspexit obviam fugientem. Sed hic quamvis victus ac pene vinctus, videns virum, pacis osculo salutatum, ac in bono victum vinctumque voluerat. Hunc quippe inopinatum utrimque occursum, divino arbitror consilio destinatum, ut si qua forsan absentes, *humana apprehendisse tentatio*, praesentes conciliaret, *mu*tua in Christo donatio (I Cor. 10, 13. Coloss. 3, 13). Aspirabat et diei memoria, Visitationi Deiparae olim, causa tollendi schismatis consecrata (Ab Urbano VI anno 1389. Vide Baronii Notas ad Martyrologium; 2 Julii). Uterque igitur alterum animo salutatum, praetergressus; hic de illius reditu; ille de hujus fuga certus, viam propositam prosecutus est.

Inclinata jam die fugiens apud Werkhovium, nobilem Ultrajectinae Provinciae pagum, a loci Pastore, hilari sinu charitatis exceptus, superata trium noctium insomnium lucta, victa sopore membra refecit. Postera die consobrina ejus, virtutum mentis ac quinquaginta annorum velamine virginali spectabilis (nominare eam jubet et charitatis officium et debitum gratitudinis) Josina van Schayck (clarissimo viro Petro van der Dussen, tum viae comite, tum meriti consorte), profugum nudumque decoroso habitu ac largo viatico confortavit. Mox insistens proclivi jam fugae, Rheno, Wahali, Mosaque amplis rapidisque fluviis trajectis, Megae, quod oppidulum Principi Neoburgico paret, profugium terminavit. Conversus in requiem suam, stupendum rarae evasionis opus expendens, in hanc laudem Servatoris erupit: *Dirupisti, Domine, vincula mea; Tibi sacrificabo hostiam laudis.* (Ps. 115, 7). *Quia eripuisti animam meam de morte, oculos meos a lachrymis, pedes meos a lapsu* (Ps. 114, 8).

Commorationem agitante diversa erant amicorum consilia. Residere Megae suadebat et operis vicinitas et operantis securitas. At tollebat concilium loci importunitas, quem inaccessum pene facit trium rabies fluviorum; media tunc aestate, inter solius Mosae exundantis aquas oppidulo fluctuante. Accedebat exceptio, quod huic loco nihil cum Missione commune. Extra autem territorium jus dicenti impune non paretur. Proxima igitur erat Clivia, pars cujus in spiritualibus dioecesi subjacet Trajectinae; caeterum tota Serenissimo subjecta Regi Borussiae. Haec pridem Sasboldum; haec Neercasselium, Vicarios Apostolicos extorres excepit. Quam sententiam secutus, Embricam, id est, acerbissimae probationis fornacem (sed ignarus) elegit. Accesserat Thielam, Gelriae oppidum; ibi monitus, novas sibi insidias strui, sollicitavit iter. Uno die, beatae Magdalenae festivo, decem et sex leucas emensus,

Embricensem intravit asylum. Charus incolis, mox a spectatissimorum canonicorum Sancti Martini collegio, a venerandis Patribus Societatis Jesu, a religioso Sanctae Crucis coenobio, ab illustriore Catholicorum nobilitate, ipsoque excellentissimo Berghensium Comite, solis Monialium Fratrumque in communi viventium Rectoribus liventibus, salutatus; penes urbis Pastorem virum humanissimum, hospitatur, factus instabilis et extorris."

(Het bovenstaande is door mij woordelijk afgeschreven uit een Cahier, met de hand van past. J. J. Burgmeijer geschreven en aanwezig in de Kerk. Archieven der Parochie-kerk van den H. Petrus te Leyden, Portef. N° 1. afd. a. Dr J. D. FRENAY.)

B.

„December 1703.

Op huydē den 28^e December 1703 Compareerde voor my Justus gestecorē, notaris publicq bij dē hove van Holland geadmitteert, binnē de Stad Leijdē residerende, ende voordē naergenomde getuygē, de Heer Johannis Babtista Gillessens Kunstschilder, e gerrit Jansz Bronsgeest verwer tot noortwyck, ē h^r Bartholomeus Immerseel wonende binnē dese Stadt alle vā competentē ouderdom, dewelcke verclaerdē tē versoecke van

en voor allē dē genen die dit soude mogèn rakē ē aengaē, waer ē waragtich te wesē, dat zij twee eerste deposanten zynde doende met schilderē ē verwē in de catholijcke kercke tot noortwyck, op dien dag soo als het placcaet van de Heerē Statē van Holland ē Westvrieslant aldaer publicq was affgelesē, disponerende tegens dē Heer Theodorus Kock ē desselfs dienst, dat in deselve kercke inquam de Heer Groenhout pastor in off van deselve kercke die tegens de deposantē Zeyde, wel vriendē hebt gij niet wat nieus gehoort, waerop zij antwoordē neen, zeggende hij Heer Groenhout hebt gij niet gehoort, wat daer is affgelesē tegens de Heer Kock, Waerop hij tweede deposant antwoorde, jae, waerop hij Heer Groenhout Zeijde, tegens hem tweede deposant, twelck den eerstē deposant als daer bij Zijnde hoorde, Wel gerrit, wat wilt gij daer toe gevē, ende antwoorde hij tweede deposant daer op niet eē deuijt waer op hij Heer Groenhout Zeijde, gerrit, gij sulter evē wel toe moetē gevē ē – – dē eerstē deposant sulx hoorend seijde daerop in presentie vā dē tweedē deposant tegens de voornoemde Heer Groenhout, wel hoe mijn Heer Groenhout Zoude daer ijemant

toe moetē gevē, als de Heerē Statē eē placcaet latē uijtgaē, off laete afflese tegens eē ander, daer op hij Heer Groenhout in substantie antwoorde tegens dē eersten deposant, daer dē tweedē deposant by stont die sulx soo hy vclaerde duydelijck hoorde ē sprack dese Woorde, Jae gij, ē ijder moester toe gevē, theeft ons wel veertig duijsent guldens gekost, meent gijluydē dat de Statē sulcke placcate voor niet maeckē e haer dingē voor niet doē, off meent gij dat de Staettē geck Zijn, e verclaerde hy derde comparant, dat hy eē geruijmē tijt naer het afflesē van t' voors. placcaet is geweest tot Noortwijck tē huyse vā de voornomde Heer Groen hout, ē sittende des middags tē eettē aē Zijn Taeffel, dat doenmaels onder anderen vele discourse werde gevoert over de suspensie e t' verbot vā de voornomde Heer Kock, e Zijn dienst, dat daer op onder andere discoursē met dese uijtdruckelijcke woordē bij de voornomde Heer Groenhout wierde geseijt, dat placcaet heefft wel meerder dā veertigh duijsent guldē gekost, ē den deposant daer naer gaende in de kerck met hem Heer Groenhout, soo repeteerde ē herhaelde hy groenhout, de gemelte woordē seggende Wederom, dat placcaet heefft wel veertig duijsent guldē gekost, gevende te saemē voor redenē vā Wetenschap, dat dit alles alsoo in Waerheijt is geschiet, tselve alsoo te hebbē gehoort, ē dat Zij deposantē van tgeen voorsz staet noch volkoomen geheuchenis Zijn hebbende, ē presenterē desē met solemnelē eede te bevestigen.

aldus gedae binnē Leyde, present barent vā Tongerē, ē arent gilleman, als getuijgē, tē desē versogt, ē was ondert: Joannes babtista Gillensens, gerrit Jansz bronsgeest, Bartholomeus vā Immerseel B: V: Tongerē, arent Gilleman, Justus gerstecorē notš pub:

Accordt met de getekende minute
berustende tmijnder protocole
Bij mij
JUSTUS GERSTECOREN
notš pub:

(Het bovenstaande is door mij letterlijk afgeschreven uit de „Notulen, gehouden op de Kamer van de HH. Burgemeesteren der Stad Leyden": C, aanwezig op de Secretarie aldaar. Dr J. D. FRENAY.)

C.

„Testamentum Rmi Dni Theodori de Cock, Missionis Hollandiae quondam Provicarii. (Juxta copiam Roma transmissum)." [lees: transmissam]

„In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.

Ego infrascriptus in conspectu persaepe revolvens certitudinem mortis et incertitudinem horae ejus, ac nolens ex hac vita decedere nisi prius, juxta monitum Prophetae, disposuerim domus meae in hoc praesenti folio velut in testamento authentico per meipsum ex mea propria voluntate, sine alicujus inductione composito, ac propria mea manu descripto et subscripto, declaro, testor et meliore modo quo possum, affirmo hanc esse meam ultimam voluntatem ac dispositionem.

In primis dolens summe et super omnia de Deo Optimo Maximo, Patre et benefactore meo, a me et per me ab aliis, multipliciter, innumere et gravissime offenso; supplicissime genuflexus et incurvatus Divinam ejus Majestatem rogo veniam peccatorum meorum et plenariam poenarum indulgentiam in articulo mortis, priusquam intret in judicium cum servo suo. Similiter oro et obsecro omnes proximos meos per viscera," [voeg bij: sua] „per et Domini nostri Jesu Christi, quoscumque in vita mea quovis modo offenderim ac scandalizaverim, ut propter amorem Dei et Domini nostri Jesu Christi, mihi omnia scandala et offensas ignoscant. Quicumque vero mihi praesertim tempore persecutionis meae aliquam offensam fecit, ex corde vero et sincero illam remitto: et oro Deum ut illius injuriae non recordetur in die judicii.

In fide ac religione Romano-Catholica quam ab mea" [voeg bij: pueritia] „didici et colui, mori cupiens, animam meam commendo fideli Creatori meo, et adorando Redemptori meo Jesu Christo, enixe obsecrans et obtestans ut non arguat me in furore suo, neque in ira sua corripiat me, sed misereatur mei secundum magnam misericordiam suam et multam miseriam meam. Corpus vero meum commendo honestae et christianae sepulturae, quam infra describam.

Veniens nunc ad dispositionem rerum temporalium, quas mihi Divina bonitas ex hac momentanea vita concessit, imprimis revoco et annulo omnem praeteritam, testationem per me factam, omnes quoque codicillas," [lees: codicillos] „legationes et alias quascumque ultimas voluntates, et in speciali et in individuo revoco et annullo illam testationem die 10 Martii 1708 a me signatam, et adjunctum illi codicillum die 15 Augusti 1708 similiter a me

signatum utrumque autem die 26 Augusti 1708 rogatum, authenticatum et signatum a N..... Tartaglia Secretario Reverendae Camerae Apostolicae.

Et de novo veniens ac de integro disponens, volo quod ea omnia bona mobilia et immobilia, quae in patria mea reliqui, ibi maneant omnibus ac singulis in proprietate ac dominio directo et indirecto, quibus ante meum decessum in Italiam anno 1706, illa consignavi, tradidi, commodavi vel donavi.

Volo insuper, quod Sacrae Congregationi de Propaganda Fide mox ab obitu meo, ex bonis meis, sive paratis pecuniis restituantur ducenta scuta romana argentea singula ad decem julios, quae benigna mater illa operariorum Apostolicorum mihi gratiosissime subministravit et donavit anno 1703 quando in Missione Hollandica Provicariatum Apostolicum gerens, ab haeretica potestate quaesitus ad vincula per singularem Dei providentiam evasi, rebusque omnibus spoliatus et profugus in terram alienam; de quibus ducentis scutis pro beneplacito disponere potest.

Volo etiam, quod R.D. Theodori" [lees: Theodoro] „Balthazari de Cock unico meo ex fratre nepoti, pridem alumno ven. collegii urbani de Propaganda Fide, et nunc a multis annis in Missione Hollandica operario Apostolico dentur ex bonis meis seu paratis pecuniis similia ducenta scuta romana atque haec sint loco haereditatis meae. l. 2.

Volo praeterea quod famulis meis omnibus et singulis existentibus in actuali servitio meo in die obitus mei et non aliis," [lees waarschijnlijk: alias] „relinquantur ac dentur vestimenta meae livreae, quibus utuntur, omnia et singula, tam nova quam vetera, tam hyberna quam aestiva. Insuper volo, quod famulo meo seniori Joanni Miroli, si in actuali meo servitio extiterit quando moriar, et non alias, ultra vestimenta livreae dentur omnia utensilia culinae meae, item lectus unus ac linteamina ad illum lectum spectantia, quibus de meo utitur et insuper sexaginta scuta romana semel et hoc propter fidele servitium semper mihi praestitum. Reliquis autem famulis meis quando moriar in actuali meo servitio existentibus ultra supra dicta vestimenta livreae meae dentur singulis semel triginta scuta romana.

Volo postremo quod Bimestres, sive annui fructus sex et triginta locorum mensium," [zeker een schrijffout voor: montium] „(hoc est duodecim locorum montis S. Petri primae erectionis per me parata et soluta pecunia comparatorum et transactorum per actum R. C. A. sub dato 27 Julii 1711. Item aliorum duodecim

locorum ejusdem montis Sancti Petri primae erectionis similiter per me comparatorum et transactorum per actum R. C. A. sub dato 21 Januarii 1716. Item aliorum duodecim locorum montis S. Petri quintae erectionis similiter per me comparatorum et transactorum per actum R. C. A. sub dato 16 Februarii 1712 omnium pariter in me constantium, et in meis bonis existentium) omnes et singuli universim ac perpetuo erogentur ad usum et commodum D. Vicarii Apostolici in Belgio Foederato pro tempore existenti;" [lees: existentis] „qui tamen a Sede Apostolica sive a S. Congregatione de Propaganda Fide fuerit nominatus, deputatus et constitutus, eidemque a S. Sede ac S. Congretatione" [lees misschien: eidemque sc. S. Sedi ac S. Congregationi] „fideliter adhaerens et obediens; alias non. 3. 4.

Volo etiam, quod ad hunc effectum supradicti sex et triginta loci montium semper maneant vinculati et in perpetuum non possint alienari. Si autem contigerit (quod utinam Divina clementia cito fieri concedat) quod Foederatus Belgius" [lees: Foederatum Belgium] „ad fidem Catholicam converteretur, nec Vicario Apostolico amplius indigeret, tunc volo quod Sacrae Congregationi liberum sit, supradictos locos montium et fructus eorum ad usum et utilitatem aliarum Missionum, pro beneplacito suo adhibere. Rogo praeterea et volo, quod suprafato Vicario Apostolico hoc onus injungatur, ut per singulos annos ipsemet per se celebret sacrosanctum Missae Sacrificium pro anima mea in paramentis nigris in die anniversario obitus mei, vel in die proximo non impedito, commendans ante sacrificium ex altari animam meam orationibus fidelium illic praesentium et uti in Missione nostra laudabiliter hactenus fieri consuevit.

Heredem meum ex asse et universalem (cui expresse mando et injungo ut suprascripta legata mox exsolvat et reliqua in hoc testamento contenta exequatur) voco, nomino, facio et instituo Sacram Congregationem de Propaganda Fide, quod me adolescentem per octennium, hoc est, ab anno 1668 usque ad annum 1676 honeste aluit ac educavit, et optimis Sacrarum Scientiarum, nec non Christianorum et Apostolicorum morum piissimis disciplinis instituit; idque facio non tantum debitae gratitudinis ergo, sed etiam ut cooperer pro posse meo exiguo, efformandis viris apostolicis per universum mundum mittendis in opus Evangelii Jesu Christi, qui meos graves defectus in meae vocationis et missionis ministerio per triginta annos a me commissos apud Deum, Patrem misericordiae deprecantur, eosdemque in se corrigant et sanctiori suppleant ministerio.

Sepulturam corporis mei eligo, opto et rogo mihi concedi in templo ejusdem venerabilis Collegii de Propaganda Fide, ut ibi caro mea in spe resurrectionis beata" [lees: beate] "quiescat, ubi primum spiritum ecclesiasticum hausi.

Expositionem corporis mei (si in die obitus mei adhuc sim Canonicus in insigni Basilica S. Laurentii in Damaso) volo fieri in eadem Basilica modo sequenti:

Volo quod Ecclesia ab intus tota vestiatur pannis nigris.

Quod erigatur in medio Ecclesiae catafalcum decorose coopertum pannis nigris, et aliis solitis ornamentis et armis, in quo ponatur corpus meum.

Quod in circuitu catafalci ponantur 40 candelae, quarum singulae sint 4 librarum. Quod in altari majori ponantur 6 candelae singulae 2 librarum; in altari Ssmi Sacramenti 4 candelae singulae mediae librae; in minoribus altaribus 14 candelae singulae mediae librae; in altari B. V. Mariae 4 candelae singulae mediae librae; in altari SSmi Crucifixi 4 candelae singulae mediae librae. Quod dentur 2 candelae in usum duorum acolythorum singulae duarum librarum.

Quod dentur singulis Canonicis praesentibus una candela 2 librarum et una parva candela 2 unciarum pro accendendo; singulis beneficiatis praesentibus una candela unius librae et parva candela unius unciae pro accendendo. Singulis majoribus clericis, sub-curato et duobus choristis praesentibus una candela mediae librae; quatuor clericis, sex musicis, sacristano Ssmi Sacramenti et immaculatae Conceptionis singulis praesentibus una candela 4 unciarum; campanistis duae candelae singulae mediae librae; Curato fasciculus unius librae; 4 librae candelarum ad distribuendum populo praesenti in Ecclesia.

Quod arma sive insignia mea gentilitia in cartis mortuariis impressa, tam magna quam parva competenti ac decoroso numero affigantur (uti mos est) tam in Ecclesia quam extra Ecclesiam. Similiter insigne grande in tela supra portam Ecclesiae majorem.

Quod cantetur missa solemnis de Requiem praesentibus Canonicis, beneficiatis et aliis supra nominatis ac detur celebranti Sacerdoti, nec non Diacono et Subdiacono singulis scutum unum; item dentur pauperibus ad templi januam mendicantibus, ibi tunc praesentibus duo scuta pro eleemosyna.

Si autem in die obitus mei non sim Canonicus in praedicta Ecclesia S. Laurentii, volo quod expositio suprascripta fiat in

templo Ven. Collegii de Propaganda Fide, eodem modo ut supra quantum fieri potest, et Sacra Congregatio fieri permittit.

Volo item quod in die obitus mei seu depositionis toto die in omnibus altaribus Ecclesiae ubi expositio fiet, pro anima mea Sacrosanctum Missae Sacrificium celebretur, ac detur celebrantibus stipendium more solito duorum juliorum pro singulis.

Volo item quod in die obitus mei vel alium" [lees: alio] "per capitulum statuendo, in templo S. Anastasiae, ab uno Canonicorum cantetur pro anima mea Missa de Requiem, et detur" [lees: dentur] "celebranti medium scutum seu quinque Julii et Diacono et Subdiacono singulis tres julii, coeteris ministrantibus duo julii; Canonicis vero singulis praesentibus una candela duarum librarum, et parva, ut supra, ad accendendum.

Volo item quod in die obitus mei vel alio proximo non impedito, in templo Ssmae Virginis Mariae de Anima per Sacerdotes illic deservientes cantetur pro anima mea Missa de Requiem, et detur" [lees: dentur] "celebranti, et Diacono et Subdiacono singulis tres Julii, ceteris ministrantibus et Sacerdotibus duo Julii, Dominis autem provisoribus singulis praesentibus una candela duarum librarum.

Volo postremo quod per singulos annos in perpetuum in templo venerabilis Collegii praefati de Propaganda Fide celebretur anniversarium Sacrificium pro anima mea in die obitus mei, vel proximo non impedito cum cantu per alumnos. 5. 6.

Executores supradicti testamenti et ultimae voluntatis meae nomino et instituo Illm̄um ac Rev.m̄um Dnum Secretarium Sac. Congregationis de Propaganda Fide nec non perillustrem et Rm̄um Dn̄um Rectorem collegii ejusdem pro tempore existentes.

Hanc esse meam ultimam voluntatem declaro et testor et in fidem illius huic folio propria mea manu scripto, propria etiam mea manu subscripsi, ac sigillum meum gentilitium apposui.

Actum Romae in meo museo in Apostolico Palatio Quirinali, hac die undecima Novembris anni millesimi septingentesimi decimi sexti.

(signatum erat) Theodorus de Cock, Hollando-Ultrajectinus; Ssmi Dni n̄ri Clementis Papae XI primus Capellanus" [misschien een schrijffout van den afschrijver voor: Cubicularius, gelijk lager] "secretus et Caudatarius; Archidiaconalis Ecclesiae S. Cuniberti Coloniae Praepositus et Archidiaconus........" [vul aan: hetgeen de afschrijver zeker niet heeft kunnen thuis brengen: Tuitiensis, d. i. van de Kerk te Deutz tegenover Keu-

len, zie Hoynck v. Pap., Hist. eccl. Ult. Tit. XV] „in Basilica Ss. Laurentii et Damasi," [waarschijnlijk een fout voor: S. Laurentii in Damaso] „nec non in ecclesia collegiata S. Anastasiae de Urbe Canonicus; pridem in Belgio Foederato cum posteste Vicarii, Provicarius Apostolicus, etc.

Approbo supradictas" [t. w. hetgeen tusschen elk paar nommers gestaan heeft en door hem naderhand doorgeschrapt schijnt te zijn en daarom door den afschrijver niet overgenomen is] „cassationes seu cassaturas nempe duas concernentes revocationem annui legati scutarum quinquaginta favore Theodori Balthazaris mei nepotis et alteram institutionis heredis, volens quod sit heres S. Congr. de Propaganda Fide et alterum" [lees: alteram] „ultimam quae incipit: In hujus stipendium in § Volo postremo. Hac die 15 Januarii 1720. L. S. † Th: de Cock.

Io Fra Gir°. M^{a}. Allegri confes^{e} fui presente a quanto de sopra mano proprio." [lees: propria.]

„Io Fra Gio Bat^{a} Amade Sotto Sag^{a} fui presente a quanto di sopra.

Quod cassatum est reperitur hic et debet esse in testamento ubi reperiuntur hi numeri.

1. Insuper volo quod eidem Theodoro Balthazari de Cock nepoti meo singulis annis incipiendo primam solutionem ipso die ultimo primi anni post obitum meum elapsi, inclusive dentur quinquaginta similia scuta Romana solvenda ex sex et triginta locis montium, infra nominandis, quamdiu vixerit et non ultra; et haec similiter sint loco hereditatis meae. 2

3. Bene tamen intelligendo quod supradicta 50 annua scuta Romana quae annue nepoti meo, ut supra, debent erogari quoad vixerit, ex his fructibus Vicario Apostolico erogandis, accrescant. 4

5. In hujus stipendium assigno suprafatam hereditatem meam quantumvis exiguam, nec aliud onus speciale appono; sed tantum rogo ut participem" [lees: particeps] „sim omnium precum, laborum, passionum et meritorum fratrum meorum hic et in Missionibus laborantium. 6

Codicilli conditi per Illmum D. Th. de Cock, 15 Januarii 1720.

Illmus D. Theodorus de Cock, filius bonae memoriae Adriani, de civitate Ultrajectensi, primus cubicularius secretus Ss. D. N. Papae, per me, etc. cognitus sanus omnipotentis Dei gratia, sensu, visu, auditu, loquela, intellectu, licet corpore infirmus in lecto jacens, reminiscens suum ultimum condidisse testamentum, et sub hodierna die clausum, sigillatum consignasse per acta

mea, etc. Diversimode de ejus hereditate disponendo, cum heredis institutione prout in eo habetur; verum quia mens humana est deambulatoria usque ad mortem, propterea codicillando declaravit et cassare voluit et intendit ut infra prout sua sponte etc. codicillando ut supra et alias omni, etc. legatum annuorum scutorum quinquaginta in suo testamento relictum Illmo Dno Theodoro Balthazari de Cock ejus nepoti quoad vixerit, ac in eodem testamento de mandato ipsius Illmi D. Codicillantis delineatum et cassatum, abolevit, annulavit et revocavit, et pro annulata" [lees: annulato] "et revocata" [lees: revocato] "haberi voluit et vult oī, etc. quia sic, etc. item jure legati et alias oī, etc. reliquit eidem Illmo D. Theodori" [lees: Theodoro] "Balthasario" [lees: Balthazari] "ejus nepoti omnia et singula bona, jura et credita ad ipsum Illmum Dm̄ Codicillantem spectantia et de praesenti per eumdem D. ejus nepotem possessa in dicta civitate Ultrajectensi, et in ejus territorio, quia sic" [vul aan: etc.]

"Item jure legati reliquit D. Margaritae Astauri fil. qm" [lees misschien: bm, voor: bonae memoriae, zooals boven] "Jacobi de Hollandia scuta viginti monetae Romanae, pro subsidio dotali pro una vice tantum, quia sic, etc.

Ulterius declaravit quod vertens inter ipsum Illm. D. Codicillantem et D. Cornelium Backer interesse scutorum sexaginta octo m̄tae," [vul aan: Rom̄ae] "voluit propterea quod in hujusmodi interesse stari debeat declarationi Illmi et Revmi D. Petri Aloysii Carafa, Archiepiscopi Larissae et S. Congr. de Propaganda Fide Secretarii et non alias, etc.

Ac tandem declaravit quod delineationes et cassaturas factas in institutione heredis et in aliis partibus dicti testamenti sui fuisse factas ejus jussu, mandato et expressa voluntate et respective per ipsum approbatas mediante sua subscriptione et propterea quatenus, opus sit ratificavit omnia in eo disposita, prout jacent et prout asseruit etiam declarasse in eodem testamento omni meliore modo, etc.

In reliquis vero dictum suum testamentum in omnibus et per omnia nihilo penitus excluso, etc confirmavit, ratificavit, approbavit et pro confirmato et approbato habere voluit et vult omū. et hoc esse voluit suos codicillos et declarationes valituras et valituras jure codicillorum aut donationis causa mortis et alterius cujusvis ultimae voluntatis et dispositionis omni meliore modo, etc.

Actum Romae in mansionibus solitae habitationis dicti Illmi D. Codicillantis in Palatio Quirinali, praesentibus R. D. Antonio

Medardi, filio D. Joannis Pisaurensis" [lees misschien: Pisaurensi] „R.D. Theodoro Moricono, filio D. Petri de civitate Tolentini. — R. P. Joanne Babtista Amadei Lucen." [lees misschien: Lucer. voor: Luceriensi] „Ord. Eremitarum S. Augustini. — R. P. Hieronymo Maria Allegri Florentino, Ord. Servorum B. Mariae Virginis, — et Perillustri et Exc^{te} Octaviano Moricono, fil. b. m. Hieronymi, testibus.

Pro D. Paulo Fatio Al Notario
(Sign. erat) CAROLUS FELIX COLUCCIUS rogatus."

(Het bovenstaande is door mij, met uitzondering van het tusschen 2 [ ] gestelde, woordelijk afgeschreven uit een Cahier, met de hand van past. Burgmeijer geschreven en aanwezig in de Kerk. Archieven der Parochie-kerk van den H. Petrus te Leyden, Portef. N° 1. afd. a.
Dr J. D. FRENAY.)

UIT DE AKTEN
VAN HET HAARLEMSCHE KAPITTEL.

(Vervolg van blz. 159 van het Vde Deel.)

DEKETAAT LEIDEN.

1633. 11 Oct. Art. 14. Quoad articulum 20 [praeced. Capit.] relatum, quomodo certis conditionibus per Praepositum descriptis introductus est in *Noortwycam* ab Ampl. D. Praeposito et Decano M. ADR. VAN DER AA, uti videre est in archivo; item quod in eadem causa scribet Illustr. D. Vic. Ap. ad Praedicatorem qui *Leyda Noortwycam* excurrit, ut abstineat a labore in illo loco, ubi partes ipsius fovent D. Alkemadius laicus et doctor medicus. [1])

1643. 5 Febr. Art. 2. Praelecta Bulla erectionis Episcopatus Harlemensis, in qua deprehendimus pagos *Woestgeest* utrumque *Catwicum*, *Valk-* et *Rhenoburgum* esse ditionis ac jurisdictionis nostrae. Qua non obstante intelligimus dictorum locorum pastoratum nobis insciis ab Ultrajectensibus collatum. De quo D. Praepositus monebit Torrium.

— 12 Febr. Comparuit Dnus N. GESSELIUS ab Ultrajectensibus in utroque *Catvico*, *Oostgeesta* etc. subjectis Harlemensi dioecesi locis constitutus pastor, exhibitis eo fine litteris institutionis ab Illustrissimo D. Vic. Ap. expeditis.

I. Consultatione desuper habita concordi voto placuit dictum D. GESSELIUM pro reverentia Illustrissimi Domini

1) Later is bijgeschreven: cujus inconcinne acta relata sunt in Capitulo a P[atre?] Arn[oldo?] et m.[agistro?] Adr[iano?] ac notata ab Ampl. D. Mario.

ab Harlemensi Capitulo in dictorum locorum pastorem admittendum.

II. Litteras institutionis ab Illustriss. Domino ei collatas (eo quod dicta loca Episcopatui Ultrajectino arrogent) nobis tradendas, dictoque Illustrissimo ut mutentur transmittendas.

III. His definitis accersitus est D. GESSELIUS: traditisque litteris suis ac promissa Capitulo Harlemensi in omnibus obedientia, ad dictorum locorum, sub directione Superiorum istorum, curam, collata ei ab Amplissimo D. Praeposito benedictione, admissus est.

IV. Quod et Reverendiss. Torrius litteris ad Amplissimos datis sibi gratum esse declaravit; ac nomine D. GESSELII Capitulo Harlemensi spondet obedientiam, modo per bullam erectionis Episcopatus loca illa dictae dioecesi liquido asserantur; quod ex praecedente Congregatione Capitularibus tunc praesentibus ac cuilibet Bullam inspicienti patet.

— 15 April. Art. 10. Articulus quintus reservatur praesentiae Illustriss. Vicarii Apost., cui similiter ultra illa quae notantur A° sequente proponenda sunt negotia Velsenum, GESSELII, *Langeraer*, *Hoogmade*, *Caag* etc.

— 7 Julij. Art. 8. De GESSELIO Ultrajectenses rata et grata habuere quae a nobis facta sunt, manente nobis jure nostro.

Art. 9. In causa *Langer-aer et adjunctis* respondit Torrius, rogare se pro exemplari erectionis Episcopatus Harlemensis: cui petitioni satisfiet per D. Decanum.

1646. 3 Julii. Retulit deinde D. Beenius, posse novum a nobis pastoratum erigi in *Rhenoburgo*, *Oestgeest*, *utroque Catwyk* etc. cui ut cum consensu Capituli praeficiatur M[r] FRANCISCUS, si *Lugdunum* deserat, placet: alias per alium locis illis providendum. Cura haec D. Seniori incumbet.

1647. 15 Januar. Ut *Rhenoburgo* vicinisque locis melius provideatur, Illustriss. Torrium D^s Decanus monebit.

— 29 April. Art. 3. Retulit Ampl. D. Decanus monitum a se de *Rhenoburgi* cura Rmum Torrium, cui et denuo ea loquetur de re.

1648. 13 Oct. Acta post meridiem. Art. 7. Difficultas proposita est *Nordwicana*, relatumque patrem STALPART Discalceatum in partibus *Nordwico* vicinis congregationes instituisse et speciatim in locis *Catwijck* et *de Kleij:* qui de negotio conventus, negavit sibi hactenus innotuisse pastoratum Nordwiccanum ad ista sese loca extendere; unde et veniam istis locis actorum ab Illustriss. Torrio petiit. Cum autem pastor *Nordwicanus* propendeat in admissionem secundi maxime in locis praefatis, visum est M^rum AB ALMA illuc destinandum ad probam.

1649. 19 Januarii. Art. 7. In pagis circa *Nordwicum* videbit Ampl. Decanus, an expediat M^rum FRANCISCUM, nomine ecclesiae Harlemensis in *Catwijck utroque, Rijnsburch, Oestgeest* et *Valckenborch* instituere. *Nordwijc* autem absolute ei negabitur.

1655. 2 Martii. De novo. Art. 6. Causam M^ri FRANCISCI DE HEERE [1]) examinabunt in loco C. Catzius et van der Wielen post Pascha.

— 6 Aprilis. Art. 6. Causa M^ri FRANCISCI DE HEERE examinata, cum non videatur modus juvandi: resolutum quod cum Illmo Domino de negotio agetur. [2])

1675. 3 Aprilis. Actum est de *Wilma* et *Alcamada.*

DEKENAAT NOORDWIJK.

1633, 29 Julij. Art. 20. In causa *Noortwijcana* consensum est, ut D. Decanus et Praepositus proxima feria

---

1) Pastoor te *Oegstgeest.*

2) Zie den verderen loop dezer aangelegenheid hieronder op het DEKENAAT NOORDWIJK 16: Jan. 1657 en volg.

2 excurrant in Noortwijc examinaturi, an ipsis dari possit sacerdos ordinarius residens.

— 11 Octob. Art. 14. Quoad articulum 20 [praec. Capit.] relatum, quomodo certis conditionibus per Praepositum descriptis introductus est in *Noortwycam* ab Amp. D. Praeposito et Decano M. ADR. VAN DER AA, uti videre est in archivo. Item quod in eadem causa scribet Illmus D. Vic.-Apost. ad Praedicatorem qui *Leyda Noortwycam* excurrit, ut abstineat a labore in illo loco; ubi partes ipsius fovent D. Alkemadius laicus et doctor medicus.

1634, 26 April. Art. 3. Actum est de visitationibus totius Episcopatus nostri pro anno currente distribuendis. Archipresbyteratum *Rijn-* et *Kermerlandiae* visitabunt Ampl. D. Decanus et Blomartius et Benius respective uti et oppidum Alcmariae: nisi quod *Nortwijcam* simul cum eis visitabit D. Praepositus.

— 10 Octob. Art. 10. In *Nortwijck* visitabunt Ampl. DD. Decanus. Praepositus cum consultissimo Dno J. A. Bannio. Assumendus erat P. ARNOLDUS pro testimoniis, sed hic abierat in Brabantiam.

1636, 9 April. Ad 10. Ibunt *Nortwijcam* feria 6 proxima Ampl. D. Praepositus et D. Blomartius.

Art. 9. Illust. D. Vicarius Apost. introduxit D. Buggeum in possessionem Poenitentiariae et Scholasteriae Capituli nostri, praesente Decano et Capitulo nostro, post factam fidei Catholicae professionem etc. more solito: adhibitis testibus specialiter ad hoc vocatis RR. Dnis M. JACOBO EVERDINGIO curato in *Haga-comitis* et ENGELBERTO, Vicario Ossnaburg, deservitore in *Warmondt* et locis vicinis.

1647, 23 Oct. Art. 4. In causa *Noordtwyckana* lectae diversorum litterae decretusque pastoratus Noordwyckanus Rdo Dno VERMAETIO per Ampl. D. Vicarium prima opportunitate instituendo.

1648, 21 April. Ad M[r] PETRUS VAN DER WIELEN

suscepit curam *Santvordiae;* ad petitionem autem patris ejus sollicitantis pro filio ut possit in *Vogelensangh* habere congregationes, resolutum est, uti pater conveniat pastorem loci; et de reliquo res remissa est ad Ampl. D Decanum.

— — De novo. Art 5. Auditus D. GERLACUS AB ANGELIS deserviens in *Hillegum*, *Sillick*, *Vogelensangh*, *Heemstede*, *Aerdenhout.*

— 7 Julii. Art. 6 agit de *Santvordia* quam Mr VAN DER WIELE fideliter administrat; de labore ejus in *Vogelensangh* adhuc nihil actum est.

— 13 Octob. Acta post meridiem. Art. 7. Difficultas proposita est *Nordwicana;* relatumque patrem STALPART Discalceatum in partibus Nordwico vicinis congregationes instituisse, et speciatim in locis *Catwijck* et *de Kley:* qui de negotio conventus, negavit sibi hactenus innotuisse pastoratum *Nordwicanum* ad ista sese loco extendere: unde et veniam istis locis actorum ab Illmo Torrio petiit. Cum autem pastor *Nordwicanus* propendeat in admissionem secundi, maxime in locis praefatis: visum est Mrun AB ALMA illuc destinandum, ad probam.

1649, 19 Januar. Art. 7. In pagis circa *Nordvicum* videbit Ampliss. D. Decanus an expediat Mrum FRANCISCUM nomine Ecclesiae Harlemensis in *Catwijck utroque Rijnsburch*, *Oestgeest* et *Valckenborch* instituere. *Nordwyc* autem absolute ei negabitur.

1653, 16 Jan. A prandio Art. 3. Ad petitionem Dni *Warmontii* pro beneficio quodam commutando praebetur consensus.

1655, 6 Octob. Art. 2. Actum deinde de *Noortwijck*, auditusque Mr CORNELIUS VAN DUYNEN, qui dicebat Nortwycanos velle sacerdotem secundum ordinem Melchizedech, sine patre et matre, sine genealogia. Videbit Ampliss. Decanus in loco, quid facto opus.

— 15 Nov. Art. 1. De *Noortwyck* et *Aelsmeer*. Auditi

Aelsmeriani, asserentes LANGEVELTIUM sibi promissum: proindeque requirunt illum, etiam parati SCOTTUM simul retinere, ut pariter deserviant. Audientur LANGEVELTIUS et SCOTTUS.

1656. 18 Januar. Art. 2. *Noortwijck.* Auditus LANGEVELTIUS; se Capituli determinationi submittit; videtur tamen in Noortwijckam propendere. Auditi Noortwycani petentes Langeveltium. Responsum quod ipsis vel de Langeveltio vel de alio egregio viro providebitur. Auditi *Aelsmeriani,* quibus dictum, quod videbimus an balivus velit permittere duos sacerdotes in Aelsmeer.

— 24 April. A prandio. Art. 2. LANGEVELTIUS auditus cum primario in *Noortwijck.* Resolutum quod D. CUYSTEN a Noortwyckanis audietur, ut videatur an placeat et satisfaciat.

— 4 Julij. Art. 2. *Aelsmerianis* est provisum per D. CUYSTEN.

Art. 3. In *Noortwyck* est D. LANGEVELTIUS.

1657, 16 Januar. De novo. Art. 1. Propositum de D° FRANCISCO DE HEERE [1]) juvando per domos aliquas in *Voorhout:* ad quod evocabit Ampl. Decanus D^m ENGELBERTUM pastorem in *Sassem, Voorhoudt* et ut videat au possit is disponi, ut aliquas aedes alteri concedat.

— 9 Octob. Art. 3. De *Noortwico.* Quandoquidem Illmus D. Ephesinus urgeat pro M^ro FRANCISCO DE HEERE, ut aut pastoratum in *Noortwijck* aut saltem locum *de Kleij* obtineat: resolutum quod agetur cum *Noortwicanis,* ut si possibile sit Illmo Domino saltem in alteratra parte satisfiat. Quae Illmi Domini voluntas et Capituli resolutio eadem die M^ro CORNELIO VAN DUYNEN cum uno de primariis Noortwicanorum advenientibus propositae sunt; illique responderunt se haec aliis primariis indicaturos.

---

1) Deze was Pastoor te Oegstgeest.

1658, 15 Januar. Art. 3. Actum denuo de *Noortwijck*, auditique M[r] CORNELIUS VAN DUIJNEN et Noortwicani petentes D[m] VAN DE VELDE. Quibus responsum, quod cum persona non sit hujus dioecesis, res erit referenda ad Illmum D. Ephesinum et Ampl. D. Scadeum, sine quibus in hac re nihil possumus.

— 25 April. Art. 2. De *Noortwijck* nihil potest resolvi.

— 9 Julij. Art. 1. De *Noordtwijck* actum cum Illmo Domino Ephesino, quo consentiente, visum est posse illic constitui D[num] VAN DE VELDE.

1659, 30 Junij. Art. 1. Examinatus et admissus ADRIANUS HOECGEEST cui etiam pastoratus in *Warmondt*, *Sassem*, *Lisse* et *Voorhout* collatus.

DEKENAAT OUDERKERK.

1633, 19 Febr. Art. 6. Relatum fuit, contentiones existere inter subditos M. JOANNIS BARGII de *Ouwerkerck*, et M. JOANNIS *Abcoudani*, et insolentias commissas in occursu ad congregationes. In qua M[r] Bergius suos magis compescuit, ne sese mutuo offenderent.

— 5 April. Art. 9. D. FLORENTIUS [1]) senior noster monebitur per litteras Capituli, ut abstineat ab exercitiis in *agro Amstelio*.

— 27 Julij. Art. 13. Exhibuit D. Blommartius scripto historiam *Akerslootani* aedificii quoad habitationem pastoralem, Petitum est ut similis descriptio fiat de aedificio *Aelsmeriano*. Et rogat D. NESSEUS vicino sibi D[no] HEESIO obicem poni, ne in loco sua excurrat [2])

— 11 Octob. Art. 12. De eodem articulo [13 praeced. Capitt.] et 17, quia depositae sunt querelae aliquorum sacerdotum in *Amstelandia* de limitibus, placuit per D.

---

1) Flórentius van Alckemade, Haarlemsch Kanunnik.

2) Naderhand is hier achtergeschreven: et contra.

Decanum et Vicarium fieri istic visitationem et limitum definitionem.

1634, 7 Febr. Art. 12 et 13. De *Amstelandia* et Jispa propediem implebitur.

— 26 April. Art. 3. Actum est de visitationibus totius Episcopatus nostri pro anno currente distribuendis. Itaque Archipresbyteratum quem D. Praepositus sibi reservavit, *Amstelandiae* et Waterlandiae scil, visitabunt D. Praepositus et clarissimus D. Bannius: nisi quod *Amstervena* evocandi videantur Domini NESSEUS, HESIUS et EBBIUS junior Harlemum, occasione finium de quibus controvertunt.

— 30 Junii. Art. 1. Proposuit D. Praepositus de baljivo *Amstelandiae*, quod agat ad amovendos sacerdotes ab habitationibus suis in pagis. Postea interveniens M[r] JACOBUS HESIUS declaravit, posse cum balivo pecunia transigi. Et placuit, ut una transactione includantur non solum sacerdotes sub ipsius balivatu habitantes sed exteri quoque ad loca ejus advenientes. Negotium transigendi committet Amplissimus Dominus Advocato Davilario.

1645, 3 Julii. Art. 7. In *Aalsmeria* praetor minatur se Catholicos turbaturum. Videtur pastor Amstelredamum evocandus, ut communicato inter DD[nos] Decanum et Praepositum negotio, quid sit agendum definiatur.

— 3 Octob. Art. 7. Praetor *Aalsmerianus* Catholicorum jam turbavit congregationem mulctamque exegit: quam ne solvant opposuit se ei Baillivus, voluitque rem per Leenmannos decidi, a quibus ad Status Hollandiae vel ejus curiam, suadentibus Concionatoribus, appellavit Praetor. Advocati Catholici, ea de re Hagae-comitis consulti, spem bonam praebent, eo quod Baillivo sat diligenter advigilante Praetori nulla competat actio. De totius negotii hujus successu inquiret D. Decanus.

1646, 16 Januar. Videndum 4to, quo statu sit negotium *Aalsmerianum*.

Quoad 4tum: quandoquidem, Aalsmeriano Praetore contra Baillivum suum triumphante, periculum erat ut instigantibus praesertim Concionatoribus idem alii Praetores contemptis suis tentarent Baillivis: Ampliss. Domini Decanus et Praepositus contulerunt 200 Imperiales; e quibus 100 Praesidi oblatis, coepit litis illius spes melior affulgere.

— 25 Sept. Art. 6. *Kalslagianis* pastorem proprium deposcentibus, si quem honeste alere queant et velint, non negandum.

1647, 15 Januar. Dominum Assendelphium Ampl. Dni convenerunt; non moverunt. Cum tamen honestissima, ut negotium illud facilius succederet, LEONARDO monacho esset oblata vivendi apud D. Praepositum conditio: quam uti et *Kalslagianum* pastoratum renuit. Cujus ad Ampl. D. Praepositum litterae in Archivo servantur.

Pastoratui *Kalslagiano* destinatur Mr PETRUS VAN RHIJN: qui proxima septimana ad Ampl. D. Praepositum excurret.

— 29 April. Art. 10. Toparcha *Kalslagiensis*, serpente injusto juris illius patronatus contagio, relecto Mro PETRO RHIJN ad illam curam jam pridem destinato, misso et a rusticis etiam, modo tergiversantibus, postulato, promoveri sacerdotem quemdam Brabantum vult, minis additis de instituendo alias, etiam reluctantibus Superioribus, Religioso. Respondit illi Ampliss. Praepositus missis per M. Joannem Norvegum litteris, se numquam inducendum ut oblatum titulo praetensi jurispatronatus Sacerdotem investiat.

Finitum consuetis precibus Conventum, excepit hilare, quo nos domi suae Clariss. D. Corn. Catzius excepit, convivium: in quo Ampliss. Domini Decanus et Praepositus ex suis centum imperialibus, quos singuli singulos, ad promovendam causam *Aalsmerianam* jam pridem Hagamcomitis transmiserant, centum Ecclesiae donarunt florenos.

1648, 14 Januar. Art. 5. De *Calslaegen* refert Ampliss.

D. Praepositus D[num] DONSELAERIUM scripto renuntiasse, idemque oretenus fecisse DAMASUM asserit ex ore M[ri] Petri Ampliss. D. Decanus: ideoque requiretur D. VERHOOCH ut negotium Dijckgravio commendet.

— 21 April. Ad 4 et 5 refert Ampliss. D. Decanus, uti pater LEONARDUS sponte suam operam Superioribus offerens in *Calslaeghen* missus, cum inquilinis agere coeperit, seseque eis addixerit ac deinde subduxerit, causando quasi non sit sibi integrum a D. Assendelphio invito discedere; itaque per paschalia festa deservivit illic TEMPELIUS, videturque placere, ac denuo istuc distinandus.

1649, 12 Octob. Art. 5. TEMPELIUS per Toparcham *Calslaegiensem* protegetur animosque aversorum mollire conabitur; atque agent DD. Stenius et Copallius cum P. DONCELARIO, uti domum quam in Calslaegen conduxisse putatur, D. TEMPELIO cedat.

1650, 8 Febr. De novo. Art. 4. In *Calslaegen* manutenebitur TEMPELIUS, et oportuno tempore ibit aliquis ad locum.

— 27 April. Art. 4. De *Calslaegen* retulit D[s] van der Cruijcen ex ore TEMPELII, quod is habuerit communicantes circiter quadraginta quinque: rogetque ut pater VINCKELROIJ et D. ROBIJN scripto informentur, ut Calslagianos remittant ad suum pastorem. — Hoc faciet Ampl. D. Praepositus.

— 6 Julij. De novo. Art. 2. Comparuit M[r] TEMPELIUS. Resolutum, ut *Calslaegen* ad tempus deseratur: et Tempelio alibi provideatur-Providendum quoque *Amstelveen*, *Aggeri Amstelano*, *Limmen* et *Purmerende* et *Serdam*.

— 11 Octob. Art. 9. TEMPELIO provisum in *Amstelveen*.

De novo. Art. 2. *Calslaegienses* quidam requisierunt minimum, sed minime.

1651, 18 April. Ad 12. De *Calslaegen* D. ROBENIUS evocabitur Amstelodamum.

— 10 Cct. Ad 12. De *Calslaegen* aget Ampliss. D. Decanus cum Dno MOLINA.

1652, 20 Febr. Ad 2. De *Calslagen* expectatur rusticorum melior dispositio, ne dum contentiose agunt, sacerdos periculo exponatur.

— 23 Maji. Ad 2. In *Calslaegen* in domo poterit habitare fraterculus, apud quem subinde divertet sacerdos aliquis qui clam laboret.

— 2 Julij. Ad 2. *Calslagen* videtur quietum, et pastor residet.

— 29 Octob. Ad 2. In *Calslaegen* pastor turbatus fuit, et captus redemit se quingentis florenis, quod dum repetit a communitate, quae ei indemnitatem etiam scripto spoponderat: surdis, an absurdis narrat fabulam.

— 28 Nov. Art. 4. In *Diemen* cum videatur D. HEINSIUS placere, placeat et habeat.

1653, 16 Januar. Art. 7. *Calslagienses* procurabunt sacerdoti libertatem habitandi antequam eo quispiam mittatur.

— — Art. 12. Ds PLEMPIUS videtur examinandus et si vivat sine querela, tolerandus in *Duijvendrecht.*

— 22 April. Art. 4. *Calslagiae* deservit aliqualiter Ds DOBBIUS.

— 14 Octob. Art. 10. Auditi D. AMBROSIUS HOUTEWAEL et D. JOANNES VICTORIS, habentes controversiam de terminis. Ibunt ad locum et ibi expedient DD. Copallius, Crucius, Ebbius.

1654, 19 Maji. Art. 2. Comparuit D. VAN DELDEN, pastor in *Abcouda* [1]), habens ex rusticis et amicos et ad-

---

1) Ofschoon Abcoude niet meer tot het Bisdom van Haarlem behoort, hebben we toch gemeend, hetgeen in de Acta Cap. over die gemeente voorkomt, hier te moeten opnemen, en wel onder het Dekenaat Ouderkerk, dat een gedeelte is van het voormalig Dekenaat Amstelland, waartoe Abcoude vroeger behoorde.

versarios qui utrimque auditi: pastor se submittit Capitulo. Resolutum quod D. Decanus, Crucius, Ebbius in loco videbunt quid pacificandis animis expediat.

— 7 Julij. Art. 2. Quoad VAN DELDEN in *Abcou:* ad rem componendam fuerunt post excursum in Wavere Ampl. Decanus, Crucius et Ebbius; nihil efficere potuerunt. Iterum convenerunt Amstelodami 18 Junii Decanus Steenius, Copallius, Crucius, Ebbius, ubi partes auditae se submisere utrimque determinationi, ut patet ex actis ipsorum. Determinatum est quod DELDEN manutenebitur.

— 17 Sept. Art. 2. Actum deinde de *Abcouda*, et conclusum ut maneat quod fuit ante conclusum, scilicet ut pastor solus manuteneatur et rebelles sibi relinquantur.

— 20 Oct. Art. 2. Actum de *Abcouda:* et resolutum ut plane omnis spes illis incidatur qui pastori adversantur.

1655, 2 Martii. Art. 2. Auditi *Abcoudani* qui sunt pars adversa D. VAN DELDEN, qui exhibito libello supplice petierunt sacerdotem ad residendum in loco de *Broeck:* quod cum non possit fieri sine praejudicio pastoris Abcoudani, manet resolutio negativa; quae cum eis indicaretur male contenti et minabundi discesserunt.

— 6 Julij. Art. 3. Referente Eximio D. van der Cruyce intelleximus *Abcoudanos* quosdam jam olim pro congregatione turbata spopondisse et solvisse: qui cum stantibus turbis non potuerint recipere pecunias suas expensas, et nunc quaedam mille florenorum summa pastoratui sit legata, petunt ut ex hoc legato possint juvari. Resolutum quod per modum provisionis legatum illud tacite usurpabunt, et data concordia a communitate repetent pro pastoratu.

— 6 Octob. Art. 3. De *Abcouda.* Quandoquidem pastor VAN DELDEN timere se dicat, quod non poterit ibi diutius manere, et se paratum resignare si alibi sibi pro-

videatur: videntur audiendi Abcoudani bene affecti, qui evocabuntur Harlemum.

— 15 Nov. Art. 1. De *Noortwijck* et *Aelsmeer.* Auditi Aelsmeriani, asserentes LANGEVELTIUM sibi promissum; proindeque requirunt illum, etiam parati SCOTTUM simul retinere; ut pariter deserviant. Audientur LANGEVELTIUS et SCOTTUS.

Art. 2. De *Abcouda.* Resolutum quod VAN BAEREN, non sit illic constituendus. Videbitur an communitas pacis causa possit disponi ad aliquem tertium acceptandum, et VAN DELDEN possit alibi provideri. Evocabuntur partes Amstelodanum a D. Crucio.

1656. 18 Januar. Art. 1. *Abcouda.* De qua resolutum, quod Ampl. D. Decanus cum Stenio et Copallio convocabit partes Amstelodanum, videbuntque, an possint disponi ad acceptandum tertium.

Art. 2. *Noortwyck.* Auditus LANGEVELTIUS; se Capituli determinationi submittit; videtur tamen in Noortwyckam propendere. Auditi *Noortwycani*, petentes Langeveltium. Responsum quod ipsis vel de Langeveltio vel de alio egregio viro providebitur. Auditi *Aelsmeriani*, quibus dictum quod videbimus, an balivus velit permittere duos sacerdotes in *Aelsmeer.*

— 24 April. Art. 2. Auditi duo *Aelsmeriani*, quibus dictum, quod agemus cum D° LANGEVELTIO.

— 4 Julij. Art. 2. *Aelsmerianis* est provisum per D. CUYSTEN.

Art. 3. In *Noortwijck* est D. LANGEVELTIUS.

1657, 4 April. Art. 6. De Magistro TIMOTHEO SPOREO [1]) proposita quaestio, an expediat M^rum PISIUM in locum

1) Over *Sporeus* staat in de acten der Kapittelvergadering van 10 Oct.: „D. *Timotheus Sporeus*, proposuit Capitulo, se deliberare de mutando loco, cum sit ei Novesiae de canonicatu provisum. Addictum ei, quod si resolvat

ejus destinari. Judicatum non inconveniens. Ipse tamen D. PISIUS non videtur affici negotio.

1659, 14 Januar. Art. 1. Resolutum quod Beierus munitus litteris Capituli adibit Illmum D. Ephesinum, ut inquirat quid circa CLEINIUM actum sit, et commendet authoritatem Capituli, agatque ut revocetur CLEINIUS, quem Capitulum judicat et declarabit illegitimum possessorem pastoratus alieni.

— 22 April. Art. 1. Lectae litterae Illmi Ephesini, quibus significat, se nullam CLEINIO in *Ouwerkerck* potestatem dedisse, et paratum manutenere litteras suas Ampl. Dno Copallio datas.

Art. 3. Rogabitur etiam Illmus Ephesinus, ut dignetur paucis verbis scribere separatim, quod D. Cleinius non sit pastor in Ouwerkerck, et quod D. Copallius in suo jure manutenebitur.

(Wordt vervolgd.) J. J. GRAAF, *Pr.*

Amstelodamum deserere, loco ejus per idoneam personam providebitur. Uit de volgende kapittel-acten van 3 Julij 1657 blijkt, dat Sporeus besloot te blijven.

TESTAMENT

VAN PIETER CLAESZ. PALINGH EN JOSINA VAN FOREEST.

—

Behalve dat dit testament ons verschillende vrome stichtingen binnen Alkmaar leert kennen, vinden wij daarin dat de erflaters het getal der proveniers, bij de Clarissen buiten de Geeste-poort gehuisvest, van zeven op twaalf zoowel voor mannelijke als vrouwelijke leden hebben gebracht. Eikelenberg [1]) noemt deze stichting Palings-provenhuis. Ofschoon de naam Paling ons minder bekend voorkomt, herinnert ons de naam van zijne vrouw Josina van Foreest aan een deftig adellijk geslacht, dat uit Italie afkomstig, Nederland [2]) onderscheidene geleerde mannen heeft geschonken. Niettegenstaande dit geslacht zich van de aloude moeder-kerk had afgescheurd, vinden wij toch een der Foreesten, die door Ophovius, bisschop van 's Bosch, onder de bijzondere vrienden werd gesteld.

Aldus lezen wij in zijn Diarium:

13 Septembris 1629. Ivi hora I^a^ post meridiem et gratus fui Principi Auriaco et inveni omnes status Hollandiae et aliarum Provinciarum, inter quos erat D. Nobel Roterodamensis, et Pensionarius Alcmariensis D. Forest *mihi amicissimi.*

En toen later de Alkmaarsche missionaris pater Hyacinthus Hermani S Th. L. een bezoek bracht aan Ophovius, schreef deze in even genoemd Diarium: 21 Martii 1631. Discessit Pr. Rijder (Ord. Praed.) cum socio P. L. Gandavensii qui erat [sic] Alcmariensis, jussi salutari D. Forest, unum ex statibus.

A. J. J. HOOGLAND. *Ord. Praed.*

1) Alkmaer en zijne geschiedenissen.

2) Van der Woude: Kronyck van Alckmaar.

Wij Burgermeesteren der stede Alkmaer doen te weeten en certificeren eenen ijgelyk, die desen jegenwoordige zullen zien of hooren leesen, dat wy ten date van dezen gezien, gevisiteert, gehandelt, ende hooren leesen hebben, seeckere testamentaire dispositie gemaekt by z. g. Pieter Claesz. Palingh en Josina van Foreest Willemsdoghter, in franchyn geschreeven by Mr Alardus Bloemen jacobsz. Notaris publycq, wesende het selve testament gansch gave, ongeraseert en ongecancelleert ende wel perfect leesbaer en accederen den teneur en de inhoudt van dien, van Woord tot woorde soo hier nae volght.

In Nomine Domini Amen. Ex serie hujus instrumenti omnibus ex aequo perspicuum fiat, quod Anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo quadragesimo indictione decima tertia, die vero quinta mensis Octobris, hora quasi tertia post meridianum tempus, Pontificatus sanctissimi in Christo patris ac Domini nostri Pauli, divina providentia papae tertii ejus nominis, anno ejus quinto, regnante Gloriosissimo Domino Dūo Carolo quinto, Romanorum Imperatore, semper augusto nostro clementissimo, anno Coronationis suae decimo, coram me qui fungor officio publici notarii, nec non et spectatae fidei testibus infra subscriptis ad istud vocatis, sicut unice rogatis constitutus est spectatae probitatis vir Petrus Nicolai cognomento Palingh, simul et legitima ejus uxor judoca sive mavis Josina uterque cives Alckmarianae civitatis agentes ea omnia quae usus rei expostulat, stantes, sedentes, obambulantes, mentis quoque compotes ut et testibus perspicue elucescebat presertim Petrus et Judoca sic satis animadvertentes quod ortus suos cuncta repetunt matremque requirunt et redit ad nihilum quod fuit ante nihil et subit casu quae valuerunt nihilque diuturnum sub sole, memoresque vaticinii Esaiae, dispone domui tuae quia morieris sicut istud [sic] Pauli, statutum est semel omnibus mori, post inde judicium. Condiderunt uno ore ac consensu testamentum sive supremam voluntatem omnibus melioribus modo via, jure, causa et forma, quibus melius et efficacius potuerunt ac tenebantur non vi, aut sinistra aliqua machinatione compulsi aut dolo vanaque spe illecti, sed maturo consilio meraque spontanea illorum voluntate, cujus testamenti series ac tenor hic est. Primo omnium anima siquidem hominis rerum omnium cum facile nobilior sit, cujus causa omnia condita sunt ac conservantur, hanc eandem, posteaquam dimigraverit ex hac vita, uterque commendat deo summo maximo creatori rerum atque fragile corpus matri terrae, idque ex praecepto Tobiae, qui jam provectioris aetatis ac demi-

graturus ex hac vita accersivit filium suum ac demandat ut corpus patris posteaquam anima demigraverit sepeliat honeste, deinde matri per integram vitam honorem exhibeat, verum quum contigissit et illam renuntiare rebus humanis, corpus utrumque eadem urna habeat, ita et animus est sepeliri, in defunctae piae matris sepulchro, sic rebus vero exterius haeredem instituunt, cui aut quibus ex jure Authenticorum debetur haereditas, tam in mobilibus quam immobilibus, ea tamen lege ut haec subsequentia legata, donationes elemosinas ex nostris bonis praestare teneantur, ac cogantur. Nec unquam volumus pauperes Christi defraudari, praesertim suo jure, cum vox divina perpetuo sonet, discite quid sit, misericordiam volo et non sacrificium, quamobrem primo omnium, (ut lingua materna in usum laicorum subsequentia scribam) soo bespreeken sy, ende een ygelyk van haer bespreekt de minnebroederen binnen Alckmaer xxv Rins guldens, die Clarissen in alkmaer voort gemeene Convent twintig rins guldens en voor myn nigt aldaer vyf gl., ons lieve Vrouwen Capel drie rins guld., dat heylige geest Gasthuys, drie rinsgld., Sint Elisabeths Gasthuijs drie rins gl., dat mannen gasthuys drie rins gulden. Sint Annen Susteren op de nieuwe sloot twaelf rins gulden, de Carmeliten, op Sanegeest, drie rins gulden, Janneke van Zeulen myn getrouwe jonckwijff voor haere Getrouwe dienst by ons gedaen, drie pondt vlaems, ende een proven in onsen provenhuysen by de Clarissen, als nae verklaert zal worden. Maritje myn andere jonckwyf drie rs. gl., Mathys myne knegt drie gulden. De Preeckebroeders tot Haerlem en de Augustynen aldaer, en de Cruijcebroeders van Schiedamme ygelijck drie rins guldens, de minnebroeders conventen buyten Alkmaer over alle geheel Hollandt, yder zes rins Guldens, de Clarissen Conventen buyten Alckmaer over alle geheel Hollandt, zes rins Guldens, als myn dode lighaem boven de aerde sal staen, sullen alle warelyke Priesters met de Choralen comen singen eene eerelyke Vigile van negen lessen tot mijne misse, en ygelyck sal men geeven tot Presentie drie stuijvers; die choralen drie Grooten, als men myn lighaem ter aerde gebragt hebben zal men geeven in 't heiligh geesthuys ygelyck arme menschen twee brooden van een oortje, en alsoo van gelyke in myne maenstondt, ende meede in den eerste Jaergetijdt, eert lighaem van Pieter Claesz. of Josina sal werden begraven begeeren sy een eerelyke commendatie, ende sal men geven ygelyke van dien tot presentie drie stuyvers, ende de Coster drie stuyvers. alle die maendtstondt door sal men barnen een wasligt by myn graf;

myn geburen dat sy myn eerelyck te Kercke brengen, sullen hebben tot haere beliefte, een tonne Hamburger oft Engels bier, in de maendstondt ygelijk Priester geven tot presentie drie groot, voor de vrienden ende geburen een eerelyk mael. de arme huyssitten vyf en twintigh rins Gulden. dat eerste Jaergetijde ygelyck Priester tot presentie drie groot, en die negen jaren durende ygelijck priester drie groot. de Vrienden en Geburen eene eerelyke maeltijdt. men sal dat geheele jaer barnen een wasligt. die Abdye van Egmondt voort geheele convent om eene eerelyke recreatie maecken zes rins guldens. Heer Albert dirksz. canunick op den Hoeve xxv stuyvers. Mr Vrerick, Pastoor tot Petten xxv stuyvers. Item op haar graf sullen gaen een geheel jaer lanck Mr Pieter van warmenhuysen, Heer Martin, Heer Nan, Heer Ryck, Heer Hendrik Croonenburg, des sal men geeven ijgelyck een Philips gulden, de dienaer van onsen Altaer om dat hij alsoo getrouwelyk onse missen dient xxv stuyvers, drie Rinse Gulden maecken sy te samen jarelykse renten, tot reparatie te doen aen de ornamenten daer Pieter Klaesz. moeder s. g. misse meden gedaen werden, ende dat daer overloopt sal wesen tot behoeven van onse huysen ende vergaderinge by de Clarissen. Ende niemandt zal daertoe seggen toehebben, dan onse Collator of Overste van deselve huissinge aldaer bij ons gefundeert. voort soo is ook mede hare begeerte en wille, dat sy hare fundeeringe ende makinge in de huijsen by die Clarissen daer sy tot dese tyd toe zeven arme vroutjens geordonneert hadden, en alsnu by Goodts ingeven en Goddelyke raedt, soo vermaecken en restaureren sy die zeven, tot dat getal van twaelfen, en sullen wederomme wesen twaelf vroukens tot haeren wille. ten andre dit getal van twaelven sal men onderhouden, niet alleen in arme vroukens maar mede in arme mannen die van den geslagte soude mogen weesen, in toecomende tyden ofte vremden als daer geen vrienden sullen syn. Item dese mannen ende vrouwen sal men altyd naerstig leydt [sic] in doen, dat eenige van de Vrienden ofte magen van den geslagte wesende sal men laten voorgaen voor die vreemden, soo verre als sy daer syn. Item in dit Getal van mannen ofte vrouwen, en sal men niemandt mogen insetten of uytsetten dan by beliefte en wille des principale Collateurs die in dien tijden zal principael en volkomen magt hebben.

Item is haer beyder begeerten ende wille, dat deze Collatie ofte Giften hoe men dat noemen sal, dueren en blyven sal aen haer beyder naesten, ende soo in toecomende tyden nedergaende van

geslagte tot geslagte. Item naer beyde haere doodt, dat is nu haere wille ende begeren, dat dese toesigt ende beschikkinge van alle last, in haer beyder magt is geweest, 'soo groot ende kleyn, die eerste sal aenvaerden Andries willemsz. door clachte [crachte?] syns huysvrouwe willem pietersd^r. ende naer hem Willem Andriesz. en also nedergaende de naesten van den bloede daer de Vrunden in toecomende tyden sullen met malkander vredelyk en eendragtigh voorsien, een manspersoon altyt voor een vrouspersoon gaen, Item die eerste, die andere, die derde, en voort alle collators naer haer beyder doodt, begeeren en willen, dat sy sullen aanvaerde, en hebben volkomen maght, en toesigt tot al sulke huysinge ende erve als sij buyten die stede van Alckmaer by den clarissen hof gefundeert, opgetimmert, ende gemaekt hebben, by de gratie Godts, ende ter liefde van arme bedrukte mannen en vrouwen, vrienden ofte vremden, in vertroostinge ende versoetinge haerder bedrukte armoede, opdat sy beijder kinderen en nakomelingen mede in onse laeste dagh en eynde in onse siel versoet ende vertroost mogen werden. Item sy begeren ende willen dat de Collator naer haer beijder doodt sal regeren, ontfangen ende uytgeven, alle alsulke renten en gelden niet uitgesondert, als men sal bevinden by haer gefundeert ende gemaekt ter plaetse ende huijsinge, ende arme menschen in seekere getale voersch., Item sy willen ende begeren dat haere collator naer beijder doodt sal met alle syn naerstigheijt toesigt doen, int aennemen van vrouwen ende mannen tot die vrunden, dat sij sullen voorgaen voor die vremden, soo verre als sy syn bequaem. Item nog begeeren de voors. testatoren dat de vrinden met de vremden die hare Proven sullen hebben ofte gebruyken of genieten zal, dat sy zullen wesen vreedsamig en eerelyk van leven, want indien de Collator bevind na haer Contrarie, zal mogen sodanige mannen ofte vrouwen, vrunden ofte vremden, geve syne ses weecken, ofte alheel versetten, ende een andere daer inne setten in syne steede, sonder iemands tegenseggen door cragte van haer beyder uyterste wille ende testamente, Item dit en zal de Collator niet doen uyt een onverdagte toornigen moede, ofte eenige anders, ofte quade clapperstongen, maer met een rype raed ende meeste stemmen van alle die andere Proveniers ende andere Goedemannen, geestelyk ofte waerelyck, die hem believen sal, daer by te weesen, Item zoo begeren sy nog en willen dat haren Collator naer haar door hem selfs op een ander getrouw Vrunt, die hy daertoe schikken zal, zal geven ofte doen geven, een ijgelijck van haere Proveniers

tot viermaal sjaars, te weten die vier quatertemperen, te weten vrydag van de quatertemper, een ijgelijck die somme van dertig stuyvers tot twaelf persoonen voornoemt, aen goude ofte silver gelt daer sij hare nootdruft eerelyck af mogen sustenteren, Item waer 't saeke dat desen huysen voorschreven by brand ofte vyanden afgebrand afgebroken werde, dat Godt verhoeden moet, soo begeeren sy ende willen dat men haren Collator of andere vrunden, niet lastig sullen wesen, om die weder te restaureren oft op te maken tegen haer danck ofte wille, maar sy geven mits desen wil ende magt haere toekomende Collator, dat hy sal mogen die erven ende overloop van steen ende hout verkoopen ende beleggen aen andere huysen ofte erven, binnen die stede van Alkmaer, met de renten die verloopen sullen wezen, ter tydt toe dat hy zal mogen die vertimmeringe ofte wederopeninge te voldoen, ende dat getal van twaelf der armen, met die verloopen renten weder sal mogen setten tot haere getal, ende geve hem ijgelijck iiij sjaers, als voors. is, nog willen sij dat haer huys staande aen die Clarissen kerkhof buyten Alkmaer, sal wesen tot behoeff van haren Collator, ende anderen Vrienden die 't hem believen sal, mede daarin een vrye inganck te hebben in toecomende tyden, omme toesigt te doen tot den Armen, ofte somtijds een recreatie te maecken, dese arme luyden tot twaelf te sustenteren ende te onderhouden, bespreeken zij ende geven tot een Alemis om Godswille in een testament, legaat of bespreck twaelf pondt groot Vlaems sjaers ende sette die twaelf pondt Groot sjaers op eenige seekere parcheelen van landen ofte saeden, die sy metertyd hebben leggen in den banne van Heyloo in den eerste boelhouders hofstede jarelyx geldende vier en vyftig R. Guldens, Item nog een halve zaeds besuyden deze zaedt voors., Genaemt Paulus Jacobse Saedt, daer nu ter tyd woond Pieter Symonsz. van limmen Jarelyx geldende negen en veertig rinsguldens en tien stuiverss, en waert saecke dat Andries Willemsz. dese voornoemde renten niet woude laten staan op die voornoemde Goeden, alsdan sal men bij die voornoemde testoren vinden een somme van penningen, daer men dese twaelf pondt Groot voors. Jaerelyks renten mogen mede beleggen die penninck agtien, ende soo die andere parcheelen voors. daar door mogen vryen.

Istuc quod jam jam recensuimus ac literis demandavimus, uterque tam Petrus Nicolai quam ejus uxor Judoca, clara voce pronunciabant esse illorum testamentum ac supremam voluntatis dispositionem, quam quidem voluntatem sive testamentum valere, et

suum effectum sortiri, omni juris forma voluit uterque qua potissimum ac commodissimum fieri potest, ex praescripto tam juris canonici quam civilis, et si fortè fortuna quid solemnitatis in hoc testamento desideratur, quo minus subsistere possit, ut testamentum valeat, saltem in codicilli aut alia quaevis dispositio [sic], nec unquam volumus ut aliqua statuta Imperatorum, Regum aut comitum edicta diversum suadeant, offendiculumque praebeant, aut ulla alia impedimenta, quae unquam excogitari possunt literis demandari ceterum ad extremum articulum exsequi probis viris quibus executionem hujus nostri testamenti demandamus Andreae Wilhelmi, D^ne Joanni Theodorici Canonico Egmundano, nec non et D. Alardo Bloemen Alckmariano, ac singulis horum in compensationem laboris numerabuntur tam me Petro mortuo quam Judoca uxore, sex Aurei carolini. De his omnibus et singulis quae hic praescripta sunt, singuli illorum efflagitabant a me publico Notario Stipulationem manum in hoc exhibentes, ut illis conficerem publicum instrumentum sive instrumenta, forma juris ac stilo servato. haec acta sunt in aedibus testatoris nimirum Petri Nicolai, anno, indictione, mense, die, hora, Pontificatu, ut in superioribus recensuimus. his omnibus adfuerunt et interfuerunt spectatae fidei testes Jacobus Wolteri Bloemen, et Clemens F. Isbrandt uterque Alckmarianus requisiti et maxime rogati. et ego Alardus Jacobi Bloemen Clericus Trajectensis diocesis publicus, sacra Apostolica auctoritate Notarius, ac per magnificos et praepotentes Dominos, locum tenentem primatem et consiliarios insignis curiae Hagensis comitatus Hollandiae receptus et admissus, quia hujusmodi supremae voluntatis dispositioni, omnibusque aliis et singulis dum sic (ut retulimus scriptis) agerentur et fierent, una cum recensitis testibus presens interfui eaque omnia et singula sic fieri vidi et audivi, ideo hoc presens publicum instrumentum manu mea propria conscriptum exinde confeci subscripsi, et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meo solitis et consuetis consignavi, in fidem, robur et testimonium omnium et singulorum quae praescripta sunt requisitus et rogatus. Onder stond geschreven Alardus Bloemen.

Lager stond geschreven, in kennisse van desen hebben wij Burgem̄ren aen dese vidimus ('t welk wy bevonden hebben nae voorgaande Collatie te accorderen met de Voors. Originale) 't Segel ad causas onser stede van Alckmaer hier beneden aen doen hangen en Geordonneert Frans van Tijlingen onsen Secretaris dit selve te ondertekenen, 't welk ik Frans van Tijlingen door ordon-

nantie als voren sulx hebbe gedaen op den 26 novemb. 1571. 't was getekent De teylingen, hebbende onder uythangen een Zegel van Groene Was aen een dubbele franchijne staerte.

Nae gedane Collatie jegens d'originele Vidimus in franchyn geschreven en besegeld als voore, is dese Copie daer mede bevonden te accorderen op den 25 November 1686.

Was getekend By My
C. HEYMENBERGEN, Not[s].

KONING LODEWIJK TE EDAM
ANNO 1807.

„Op Saturdag den 25[sten] April 1807 is de Koning Ludovicus Napoleon 's avonds om 9 uuren met een groot gevolg in deeze stad Edam gekoomen en ten huize van den Heer en Burgermeester der stad de Vries afgetreeden, alwaar ik met den Ew. Heer Cornelius van den Nieuwendyk mijn capellaan en twee kerkmeesters Willem van der Linden en Albert Comelter ten half tien uuren ter audientie ben toegelaaten en myne aanspraak heb gedaan in deezer voege en genoegzaam met deeze zelve woorden: Ik verblijde mij de eer te hebben van mijnen Heere onzen Koning veel geluk te wenschen met zijne komste tot den Throon van ons vaderland en in deeze stad en neeme seffens de vrijheid van mij en mijne gansche Catholyke gemeente in zijne koninglijke en vaderlijke gunst en bescherming te beveelen, terwijl ik nimmer af zal zijn, van Gods genade zegen naar pligt en gering vermoogen van den Hemel af te smeeken voor het Heil en vergenoegen van zijn koninglijke persoon, en deszelfs Koninglijk Huisgezin. Hetwelk door zijne Majestijt met dankbetuiging zeer gunstig wierd aangenoomen.

En na veele navragen aangaande het getal mijner gemeente, den staat der armen en weezen, het bestaan, en kostwinning der Burgeren en mijner gemeente, vroeg ik zijne Majestijt ter welke uure zij de H. Misse zoude gelieve te koomen hooren? waarop ik tot antwoord kreeg dat de Koning gaarne had, dat ik daar aan huis kwam de H. Misse doen, Ik was hierin wat huiverig en verzogt nogmaals dat hij maar eene uur geliefde te bepaalen om in de kerk te koomen, dat ik om reden daar wat tegen aanzag, dan de Koning hield daarop aan, en zeide, dat hij dat overal gewoon was, waarop ik hem vroeg, welke uur het hem dan beliefde? Ten 8 uuren. waarop ik mij dan met alle behoeftens naar het huis van den Burgerm. begaf en daar de Misse celebreerde die de Koning met veel stigtende aandagt heeft bijgewoond. Na de Misse zond hij een of twee van zijn gevolg, en liet mij zeggen: de Koning schenkt u een tractament van 6 hondert guldens en geeft duizend gulden aan de armen uit zijne eigene koninglijke schatkist. Daarna liet de Koning mij weeten door de Burgermeester de Vries dat hij mijne kerk wilde koomen zien. Hij kwam ook werkelijk en hiel voor de deur van de agterhuis, maar gewis door groote haast gebraamd, terwijl men de deur van de koets opendeed, zeide hij: afree, afree, daarna, daarna, reed voord bezag het prinsenhof nog en zonder eens op het stadhuis geweest te zijn reed Hij onverwagt in aller eil ter poorte uit omstreeks half 11 naar Monnikendam. Wij Catholyken waaren alle als verrukt van vreugde en hebben na de Middag het Te Deum in de kerk met den Antiphon en het gewoone gebed voor den Koning gezongen."

Deze „Memorie", in een oud doopboek geschreven, is niet onderteekend; maar de opsteller daarvan zal wel niemand anders wezen als pastoor Henricus Schaap, die van 1795—1810 pastoor was van Edam. (Bijdr. Dl. III, afl. I, bl. 16).

C. J. Haan, *Pastoor.*

VIKARIEN VAN DORDRECHT, VELSEN EN LEIDEN.

Extract uit de „Lijst der Fondsen en Stichtingen, die, ingevolge de Wet van 20 Augustus 1859 en Koninklijk Besluit van 13 November 1859, onder regtstreeks beheer van den Minister van Finantien zijn gesteld.”

Voormalige Weeskamer van Dordrecht. THOMAS BEUCKELAER SIJMONSZOON.	Eene eeuwigdurende Vicarie gevestigd 25 Augustus 1487, op het St. Jacobs-altaar in de Groote Kerk te Dordrecht.
Voormalige Weeskamer van Leiden. GERARD VAN HOFLAND VAN VELZEN.	De helft in eene Vicarie gefundeerd den 19den Februarij 1507, op het St. Andreas-altaar in de Kerk te Velsen.
WILLEM VAN TETHRODE ARENTSZOON.	Vicarie gefundeerd den 7den December 1487, op den autaer van St. Steven, in de Vrouwe-kerk te Leiden.

Rotterdam. C. J. GIUDICI.

TWEE VIKARIEN TE 'S GRAVENHAGE EN ROTTERDAM.

Tusschen de jaren 1640–1650 is proces gevoerd: tusschen *Reijmtgen Hendrix*, echtgenoot van *Arent van Haesbroeck* en, *Cornelis Gerritz. van Montfoort*, over zekere Vicarie of Capellerie op St. Pieters-altaar in de St. Jacobskerk te 's Gravenhage, gefundeerd door Heer *Jan Dircsz*, genaamd *„Moijkindt”*; [1]) en in 1650 is eveneens proces gevoerd tusschen *Philips Arentsz. van Haesbroeck* en, *Doe Romboutsz. de Vries*, en *Rombout de Vries*, zijn zoon, benevens *Adriaen Doesz. van Bolgerstijn*, over zekere

1) Anno 1487 was Johan Moeijekint eeuwig Vikaris van den Kerk van 's Gravenhage. (De Riemer's Beschrijving van 's Gravenhage).

Vikarie of Capellerie op St. Michiels-altaar in de St. Laurenskerk te Rotterdam, gefundeerd door Heer *Pieter Borgersz.* en later vernieuwd door Heer *Jan Dircsz*, genaamd „*Moijkint.*"

Bovenstaande bijzonderheden blijken uit eene Rechtsgeleerde Memorie ter zake van laatstgenoemd proces opgesteld en aan het Hof van Holland ingeleverd. Uit deze Memorie blijkt insgelijks dat, eene zekere *Pieter Arentsz* of *Petrus Arnoldi* [1] als eerste Collator, deze Vicarie in St. Laurens-parochiekerk heeft begeven aan *Pieter Pietersz.* Heer *Eijgevooght.*

In van Reijn's Beschrijving van Rotterdam, blz. 252 staat het volgende: In April 1522 stichten de uitvoerders des uitersten Wils van „*Jan Dirksz.*" zulk eene Vikarij of eeuwige Kapellarij, op het altaar van Onze Lieve Vrouw, doorgaans genaamd het „*Oude Gilde*"; de renten welke aan deze Vikarij komen zouden, waren op niet minder dan twee en twintig onderscheidene huizen en landerijen gevestigd.

Tot Vikaris of Kapellaan werd de broeder des Stichters benoemd en het benoemingsrecht is voor het vervolg aan hem verbleven.

Zoude ook deze *Jan Dirksz.* en Heer *Jan Dircsz.* dezelfde persoon zijn?

Door beide voornoemde procesvoerende partijen werd erkend dat de eigendom of het recht op deze voornoemde Vikarijen te 's Gravenhage en Rotterdam heeft toebehoord aan „*Pieter Pietersz.*" (Heer *Eygevooght*).

De Vikarij in St. Jacobskerk had Heer „Pieter Pietersz." Eijgevooght, door den Collator Pieter Jacobsz. verkregen.

Rotterdam. C. J. GIUDICI.

---

1) Door overlijden zijns Vaders, Arent Pietersz., die bij de stichtingbrief tot het Jus patronatus over de Vikarij op St. Michiels-altaar was geroepen, en na zijn dood, zijne erfgenamen en descendentes.

GIFT VAN GHERIJT GARBRANT PAUWELSZ. AAN DE HUISZITTENDE ARMEN. 9 Sept. 1477.

Wij Jacob Peterssoen ende Jan Claes Goertssoen, scepenen van Amstelredamme oirconden.. dat voir ons quam Gherijt Garbrant Paeuwerssoen... ende heeft... gegeven... den huijssittende meesters tot behoeff van den armen huijssittende luden in St. Nycolaes prochyekercke.. In den eersten twee huijsen ende erven gelegen in St. Jansstraet, daer naest bij geërft zijn Claes die pelser an die oostzijde ende Cijbe Jacob Hermanszoons dochter an die westzijde. Item twee huijsen ende erven gelegen after voirsz. huijsen ende erven streckende an Jan Koiwoutszoons stege toe. Item vier ende enen halven guede gouden Rijnsche gulden jairlixer renten totten eweliken pachte staende up een huijs ende erve gelegen upten nuwendyck dat Peter van Broeck plach toe te behoeren daer naest bij geërft sijn Reijner Florijssoen an die suijtsijde ende Florijs Jacobszoens Rijnder an die noirtzijde. Item twee ende halve gouden gwijlhelmijse Hollantze scijlden, lest te Dordrecht geslegen, jairlixer renten totten ewelijcke pachte, staende op een huijs ende erve gelegen an die suijtzijde van sint Nijclaeskercke upten burchwalle bij Ste Jansbrugge dat Jacob Matthijssoen die stillegangmaker toebehoirt, dair naest bij geërft zijn Oetgijn an die noirtzyde ende Jan Remboutssoen an die suijtzijde, ende twee gouden whijlhelmijsse Holl. scijlden lest geslegen, jairlixer renten totten ewelijken pachte staende up een huijs ende erve gelegen over Ste Jansbrug dat Adam die snijder toebehoirt daer naest bij geërft zijn Fijete Peter Claeszoons weduwe an die suijtzijde, ende Jan Sijmonszoon an die Noirtzyde, in... deser manieren, dat dese voorsz. vier huij-

sen ende erven... ewentliken bewoonen ende gebruycken sullen tijen maechden off weduwen, die omberust [omberucht voor onberucht, = ter goeder faam staande?] sijn ende die naest sijnen off sijnen wijffs bloode [bloede] sijn als men ze krijgen connen; te weten in elcx van den twee voirsz. huijsen drie vrouwen ende in elcx van de twee afterhuijsen twee derselver vrouwen, die de voirsz. huijssittende meesters daerin setten sullen ende als een der vrouwen aflivich wart, soe sullen die arme huijssittende luden der voirsz. vrouwen nagelaten goeden hebben en in die selve stede weder altoes een ander setten. voirt sullen die meesters dese... jairlixe renten alle jaeren upbueren ende beleggen an speck ende vleijsch ende den vrouwen gelijc geven ende deijlen. Ende wair t sake dat men in dese 4 huijsen namaels tijmmerden ende cost andeden, die... sullen zij dan nemen van de voirsz. verschenen renten.

In oirconde desen brieve bezegelt mijt onsen der schepenen zegelen. Gegeven 9 Sept. 1477.

Aldus gecopiëert en geëxtraheert van het origineel, 25 April 1876.

L. Gompertz, *Sac.*

MEDEDEELINGEN.

Staat van eenige Noordhollandsche Statiën in 1729.

A° 1729.	Communicantes.	baptizati.	defuncti.
fuerunt mihi [1]) hoc anno	296	13	17
R.D. Sourhuys [2])	450	28	26
R.P. Overbeek. minoritae [3]).	390	19	26
R.P. Le Roy Dominicano [4])	227	28	16
R.D. Rood pastori in *Heyloo*	273	18	16
Amplo D. Schatter p. in *'t Veld*. . .	492	18	24
R.D. H.	260	10	8
R.D. J. de Weerdt p. in *Warmenhuysen*.	247	9	5
R.D. Willenaar (?) p. in *Outdorp*. . .	523	27	23
R.D. Spout p. in *Limmen*	280	13	14
R.D. Vos p. in *Obdam*	353	12	18
R.D. Hen. de Weerdt p. in *Tuitjenhorn*.	169	3	4
R.D. van der Aa p. in *de Zijp* . . .	272	15	18
R.D. Schutte p. in *Schoorl*.	130	9	6
R.D. Bouwman p. in *Lammerschagen* .	250	13	
R.D. Lansing p. in *Schagen*	366	24	16
R.D. van Bergen p. in *Spierdijk*. . .	300	12	14
R.D. G. Boller (?) p. in *Langedijk* . .	426	24	17
R.D. L. Boller (?) p. in *Hoogwout* . .	230	12	10
R.D. Nanning p. in *Bergen*	316	14	16
R.D. Dieling (?) p. in *Texel*	650	24	18
R.D. Möller p. in *Wieringen*	92	2	1

Het bovenstaande vond ik op een los blaadje in een der boeken van de bibliotheek der Pastorie van den H. Laurentius te Alkmaar. Door de onduidelijkheid van het schrift was mij een der namen onleesbaar. Om dezelfde reden heb ik bij andere namen een vraagteeken gezet.

F. J. POELHEKKE, *Pr*.

1) D. i. Pastoor Ringers, lid van 't Haarlemsch Capittel, Aartspriester over Noord-Holland en Drechterland. Hij volgde in het jaar 1715 den Pastoor van de kerk 't Diggelaarsteegje te Alkmaar, Theodorus de Visscher, op, en overleed aldaar den 19 Augustus 1748.

2) R.D. Christophorus Sourhuys, Pastoor van de kerk in 't St. Jacobsstraatje te Alkmaar, welke kerk door zijne zorgen gebouwd is. Hij bediende haar van het jaar 1719 tot 28 Mei 1740.

3) Pater Hermanus van Overbeek, Pastoor van de Minderbroeders-kerk te Alkmaar. Overleden 31 Januari 1743.

4) Pater Petrus Le Roy, Pastoor der Predikheeren-kerk te Alkmaar. Overleden 18 Maart 1737.

DE PAROCHIE

VAN

DEN H. LAURENTIUS TE WEESP.

IV.

(Vervolg van blz. 178, Deel V.)

In het Gemeente-archief troffen wij een „oud schotboeck" aan van A° 1550, tot en met 1634. Op de eerste bladzijde staat de eed der taxateurs, dien we, ofschoon hij niet tot ons onderwerp behoort, hier voor de geschiedenis afschrijven.

„Eedt voor den gemeenen taxatuers en setters daer thoe gheordineert a° vijftich den xxiij januarij ome allen den goeden binnen dese bedrijve van Weesp ende Weespercarspell rechtveerdelick the estimeren en daerna alzo wel hoijr zelver als ander ingezetenen op schot the setten.

Wij sweeren dat wij (rechtveerdelick ons zelff goed zullen aenbrengen [1]) rechteren zullen staen ome onzer en ander luijden goeden the estimeren en werderen en een ijgelick also wel ons zelffs als ander ingezetenen daernae op schot the setten zo wij dat alderrechtveerdelicxt en best nae onzer vijff sinnen verstant en reden zullen kuenen bevijnden the behoeren. En gheene uuijtnemers der personen van ons zelffs ouders, broeders zusters ofte maegen daerinne the wesen. En dit nijet the laeten om vrees van onse lijve om vruund ofte maegen ofte gheenrehande zaken alzo moet ons godt helpen."

Uit verschillende aanteekeningen van den schrijver vernemen we de volgende bijzonderheden: dat 16 Juli 1565

1) Met andere letter geschreven in margine.

des voormiddags de bliksem sloeg in den toren der kerk boven in den pijnappel; de daardoor veroorzaakte brand werd met groote moeite gebluscht. Haarlem's beleg wordt gezegd begonnen te zijn 25 December a° 72 en de overgave om hongersnood geschiedde op sint margriet a° 73. Dat jaar kenmerkte zich door eene groote duurte in alle zaken. [1])

De verpondingstaxatie geschiedde telkens voor zeven jaren, maar aangezien het een onrustige tijd was en de ingezetenen soms aanmerkelijke schade leden door brand, verlies van huizen, gevangenis en dergelijke, kon vermindering gegeven worden naar discretie van het geregt. Voor onze kerkelijke geschiedenis kunnen wij dit gedeelte van het boekje laten rusten, de burgerlijke geschiedschrijver kan er de waarde uit leeren van huizen en landerijen en een deel der stedelijke inkomsten in die dagen.

Voor de geschiedenis onzer kloosters is van eenig belang wat achter de schottaxatiën volgt, te weten de geregelde opgave van burgemeesteren en schepenen, van kerk- en weesmeesters, van gasthuis-, memorie- en gildemeesters en andere officianten. Van het jaar 1581 tot en met 1590 vinden we de namen van *Procurateurs der conventen.* De laatste ons bekende Pater overleed volgens het memorieboek der kloosters in 1575 en de laatste Mater in 1570, en van dat jaar is ook de laatste rekening van ontvangsten en uitgaven; wat er verder van de zusters gewerd, is ons onbekend, maar uit het optreden van procurateurs in 1581 besluiten we, dat het beheer der kloostergoederen in leekenhanden was overgegaan en de zusters, bijaldien er nog waren overgebleven, niets meer te zeggen hadden. Gezegde procurateurs waren:

---

1) „Te weten: een roggebrood 7½ st. 1 pond koeboter 4 st., een haring ½ st., een kipei ½ st."

Oude Convent.		Jonge Convent.	
A° 1581.	Frans Elbertsz. Schout.	A° 1581.	Anthonis Pauelsz.
1582.	Jan Dirckz.	1582.	Frederick Reijnersz.
1583.	Cornelis Govertsz.	1583.	Jan Jansz.
1584.	dezelfde.	1584.	Jan Dircksz.
1585.	dezelfde.	1585.	Gerrit Gerrits Lap.
1586.	Vincent Martensz.	1586.	dezelfde.
1587.	Gijsbert Martensz.	1587.	Aert Cornelisz.
1588.	Harmen Cornelisz.	1588.	dezelfde.
1589.	dezelfde.	1589.	Hendrik Jansz. Louff.
1590.	Harmen Reijnersz.	1590.	dezelfde.

In 1582 ontmoeten we den eersten memorie-meester Jan Willemsz. Bouensz., die in 1583 opgevolgd werd door Hendrick Aertsz. Louff. Verder is de memoriemeester tevens gildemeester en zijn die functiën door één of twee personen waargenomen; in 1589 vinden we hen voor het laatst genoemd, en eerst in 1611 treden weder nieuwe gildemeesters op als overlieden der ambachten. In 1583 waren gildemeesters: Hillebrant Govertsz. [1]) en Warnaer Hendricxz. In 1584 mem. en gildem.: Ghijsbert Martensz. en Bout Willemsz. Dezelfden in 1585 en 1586. 1587 wordt niet genoemd. In 1588: Hillebrandt Govertsz. In 1589: Vincent Martensz., achter wiens naam onduidelijk geschreven staat: v̄ (voor, om, op?) sij(n) selarijs." Men zal zich herinneren dat wij bij de fundatiën [2]) melding maakten van

1) Waarschijnlijk de in 1577 gecommitteerde om met den Prins het verding aan te gaan.

2) Eene geschiedkundige rectificatie moge hier hare plaats vinden. Bij fund: n° 107 teekenden wij in eene noot over het huis „den Bosch" aan: „dit huis bestaat nog" enz. v. d. Aa echter zegt, dat de oude ridder-hofstede in den strijd tusschen Hertog Filips van Bourgondië en den Bisschop van Utrecht door het krijgsvolk van den Hertog verwoest werd, die Heer Hespert van IJsselstein gevangen namen. Na den herbouw hebben de Franschen, in den oorlog van 1672 en 1673, het geheel en al vernield. Het tegenwoordige *ten Bosch* is alweder zeer oud, en thans eigendom van Jhr. Boreel van Hogelanden. Wij verbeteren dus: een hofstede ten Bosch bestaat nog op dezelfde plaats onder de parochie Weesp.

eene fundatielijst van 1584, in het parochiaal archief voorhanden. Dit boekske geeft alzoo eenig licht over de administratie der genoemde memoriemeesters. Sommige der fundatien werden, naar het schijnt, voor het laatst betaald in 1586, enkele in 1588, terwijl van eenige de aflossingssom wordt opgegeven en als jaren, waarin de aflossing geschied is, 1597, '98, 1607, 1611 en 1616.

Daar in 1590 de procurateurs verdwijnen, zal de aliënatie der kloostergoederen vermoedelijk alstoen eene afgedane zaak geweest zijn. Met de Reformatie verdwenen de zusters en werden hare heilige gestichten deels vernietigd, deels ten behoeve der stad verbeurd verklaard. De goederen van het St. Jansklooster of het Oude Convent werden meerendeels toegewezen aan het Burger-Weeshuis, en zoo hebben we een geleidelijken overgang tot de instellingen van Liefdadigheid te Weesp, welke toch in eene kerkelijke schets, onzes inziens, niet mogen ontbreken en zeker hier niet, alware het alleen om bovengenoemde reden.

Voornamelijk het *Burger-Weeshuis* komt hier in aanmerking. Immers wij mogen niet onaangeroerd laten de gedeeltelijke aanspraak der R. K. van Weesp op deze liefdadige Instelling, des te minder, naarmate de *Hervormde* Gezindte getoond heeft er op uit te zijn, om de stichting van haren oorsprong te vervreemden en voor zich alleen toe te eigenen.

Het genoemde weeshuis verkreeg niet alleen voor een goed deel de goederen van het Oude Convent, maar ook een gedeelte van dit klooster werd er vóór ingerigt. Het werd bij eene ordinantie van de Ridderschap, Edelen en Steden van Holland en West-Vriesland, met eenige correctie van de te dier zake ingediende concept-ordonnantie van Burgemeesteren, Regeerders en gemeene Vroedschappen van Weesp, gesticht. Alzoo mogt men te dezer stede

een *Weeshuis* oprigten, „daer met alle goede ordre ontfanghe, ghevoedt en in vrede Godt den Here opgebracht soude worde de weeskindre binne ter stede Weesp en 't Carspel van die, die gheene middele en soude hebbe, daerop sijluijde onderhoude soude moghe worde." Deze ordinantie is van den 26en November 1611.

Na genoemden aanhef van den Erectiebrief wordt vastgesteld, dat „*Burgemeestere* deser stede in der tijdt wesende, alle jaren omtrent lichtmisse sulle eligere en stelle drie of vier, indien 't oorbaer dunckt, eerbare notable manspersone, en vrouwe in gelijck getal, die regart en opsicht sulle hebbe over 't voorschreve weeshuijs, en de goedere van die administreere." Bovendien wordt aan *Burgemeesteren* met de *vroedschappen* opgedragen, een Binnenvader en eene Binnenmoeder aan te stellen. Uit het straks genoemde schotboek blijkt dat aan deze bepalingen voldaan is. In het jaar 1611 staan als eerste buitenmoeders vermeld: Haesgen Claesd., Agniesgen Cornelis Schouten en Margriete Jansd., met en benevens gewone weesmeesters, wier namen, gelijk ook die van kerk- en gasthuismeesters, van 1550 af geregeld worden opgegeven tot 1634, d. i. zoover dit boek reikt. In 1618 komen voor het eerst buitenweesvaders voor. Maar het is van groot belang, tevens akte te nemen van de volgende bepaling der Ordinantie omtrent de hoedanigheden, die, ter opname in het weeshuis, in de kinderen vereischt worden. De Regenten zullen „niemant bove de neghe jare out sijnde, ofte in onechte en van oneerlijcke oudere ofte gheen twaleft jare in dezer stede of 't Carspel ghewoont en hare poorterschap ghecocht en betaelt hebbende, moghe inneme, maer alleen de echte en eerlijcke poortere, bestorve kindre, ende dat met advijs van de voorschr Burgemre en ghemeene vroedschappe en anders niet. Mits conditie dat alle de kindre, die in de weeshuijse sulle worde ghead-

mitheerd desselfs vooghde ghehoude sulle wese over te geve" enz. Het overige is van geheel huishoudelijken aard. De ordinantie was geteekend door Jan van Oldenbarnevelt.

Uit de aangehaalde woorden der Ordinantie blijkt wel duidelijk, dat dit weeshuis, aanstonds van den oorsprong af, naar aard en strekking is een Burger-Weeshuis, dat is: een Weeshuis voor de kinderen van *alle* poorters, mits zij de boven omschreven hoedanigheden bezitten. Burgemeesteren en Vroedschappen van 1611 geven het dan ook den naam van *Burgerweeshuis.* Die naam stond voor een paar jaren nog in steen gebeiteld te lezen in de hoofdpoort van het groote gebouw, bij de vernietiging van het St. Jans-klooster aan het weeshuis toegevoegd. De Heer C. van Drosthagen, niet van de hervormde religie zijnde, vermaakte bij testament in het jaar 1718 een legaat van *f* 1000 aan het *Burger-Weeshuis.* Eene korte beschrijving der stad Weesp door Barent Peelen, Burgemeester, en Joannes Houtman, Vrederegter van Weesp, noemt het huis „geschikt ter herberging en opvoeding van weezen, wier ouders *Burgeren* der stad zijn."

Ook de Inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Schuld staan ten name van Regenten van het *Burger-Weeshuis* der stad Weesp. In 1816, bij de onderhandelingen door of van wege het Burg. Bestuur van Weesp met dat van Carspel, waarbij beider betrekking tot het Weeshuis moest ter sprake komen, getuigden onderhandelaren en hunne Principalen ondubbelzinnig dat het een *Burger-Weeshuis* is. Eindelijk, toen in 1819 plan bestond tot verkoop van vaste goederen, werd de geheele correspondentie met den Vrederegter van Weesp en de Regtbank van Eersten Aanleg te Amsterdam gevoerd, namens het *Weeshuis.* Wij hebben al het voorgaande in het breede gemeld, om te beter te doen uitkomen dat we hier te doen hebben met eene stichting voor *alle* poor-

ters van de reeds genoemde hoedanigheden, en dat *geene* godsdienstige gezindte het regt heeft zich dit Weeshuis uitsluitend toe te eigenen, zooals nogtans door de *Hervormden* geschied is, die het een *Gereformeerd Burger-Weeshuis* noemen. De aard en strekking eener stichting blijken gewoonlijk reeds uit den naam, waarmede men haar in den oorsprong stempelt; ten minste men wacht er zich voor een titel van ruimer beteekenis te kiezen dan het voorwerp medebrengt. De opzigters kozen een naam van zoo ruim mogelijke beteekenis en de beperking *gereformeerd* moet dien tengevolge gewraakt worden. Het Weeshuis is onbetwistbaar een gemeenschappelijk goed voor *alle eerlijke Poorteren van Stad en Carspel*, een zuiver *Burgerlijk* Weeshuis, hetgeen met het onderscheid van godsdienstige belijdenis niets gemeen heeft. Schijn van medebemoeijing aan eenige gezindte toegekend, is in de gansche oorkonde van de Ridderschap enz. niet te vinden. Alle oppergezag over het Weeshuis behoort bij Burgemeesteren en Vroedschappen en zij moeten ook de benoemingen en aanstellingen doen. Men rigtte zich daarom ook steeds tot hen voor de opneming van kinderen. In het jaar 1795 waren Heeren Regenten zóóverre verwijderd van overtuigd te zijn van hunne uitsluitende aanspraak, dat zij in eene missive van 14 November van dat jaar aan het toenmalig Landsbestuur, het voorstel gedaan hebben om de kinderen waarover geschil was, als niet tot de hervormde godsdienst behoorende, *voor rekening van het Burger-Weeshuis* bij hunne geloofsgenooten te besteden. Zij ontkenden geenszins het regt dier kinderen tot de opneming, maar voerden als beweegreden voor de uitbesteding de vrees aan, dat er uit de zamenwoning van kinderen van verschillende belijdenissen onaangenaamheden wegens de godsdienstige opvoeding zouden kunnen ontstaan.

In 1819, bij den zooeven gemelden ontworpen verkoop

van vaste goederen, heeft de autoriteit, die magtiging tot den verkoop heeft gegeven, in hare desbetreffende acte de benaming van *Gereformeerd Burger-Weeshuis* gebezigd, maar zij deed het *ter goeder trouw*, volgens Past. Kok in zijne Bijzonderheden, zonder hierom geacht te kunnen worden, eenigen inbreuk te hebben willen maken op den oorspronkelijken aard der stichting. Zij was op het dwaalspoor gebragt door de Regenten, die in hun rekwest die bijvoeging hadden ingeschoven. Dat de inschuiving bereids in vroegere stukken door hen zou beproefd zijn, was hem niet gebleken en is ons tot heden evenmin gebleken.

Het kan volgens al het aangevoerde geen uitsluitend gereformeerd weeshuis zijn. Hooren we nu, wat ten jare 1838 Gedeputeerde Staten van Noord-Holland in deze zaak beslisten. Onder dagteekening van 11 October van dat jaar ging van hen een antwoord uit aan voogden, die hunne in de *Luthersche* kerk gedoopte pupillen in het Burger-Weeshuis wenschten te doen opnemen. Het verzoek werd AFGEWEZEN, en ziehier den *eersten* grond dier weigering. Betrekkelijk de Ordinantie van 1611, de stichtings-oorkonde, wordt gezegd dat „ofschoon die niet bijzonderlijk aanwijst, dat de daarin te verplegen kinderen tot een bepaald kerkelijk genootschap zouden moeten behooren, het er echter voor kan en moet gehouden worden, dat, in aanmerking nemende de Staatkundige en Kerkelijke toestand van dit land, ten tijde dat die ordinantie wierd geëmaneerd, het niet aanwijzen van eene gezindte duidelijk te kennen geeft, dat alleen de gereformeerde godsdienst kan bedoeld zijn.”

Begrijpen wij dezen eersten grond van weigering goed, dan wordt als bewezen aangenomen wat niet bewezen is. Het *niet aanwijzen* van eene gezindte, bij de instelling van eene *geheel burgerlijke* zaak, geeft *duidelijk* te kennen, dat men toch eene gezindte — de *gereformeerde* —

bedoeld heeft! Derhalve de instelling is voor dit bepaalde kerkgenootschap. De staatkundige en kerkelijke toestand van ons land in die dagen bragten het zoo mede; alles, ook de burgerlijke kas, ook de burgerlijke inrigtingen, alle werkzaamheden van wege het openbaar gezag ten bate van allen verordend, droegen dus den stempel van, waren ten voordeele van — een hier bepaald aangewezen — kerkelijke gezindte.

De *tweede* grond van weigering door Gedep. Staten opgegeven, was: „ook is onder opvolgende gouvernementen het uitsluitend regt van die, welke de gereformeerde godsdienst zijn toegedaan, op het voornoemde gesticht nimmer betwist geworden." Maar men weet overvloedig, hoe weinig vrijheid aan anderen dan hervormden te dier tijde vergund werd en hoe weinig zij gehoor vonden. Echter kan ons bedunkens niet gezegd worden, dat om de overheersching het *regt* verloren wordt. Het bezit van de St. Laurens werd evenmin betwist; toch werd het later niet onregtvaardig geoordeeld, dat de andere gezindten hare aanspraken deden gelden. En verder in 1795 werd, gelijk we boven zeiden, van de eene zijde het *regt* erkend, en mogt het gedaan *verzoek* wel degelijk gelden als een betwisten van het uitsluitend regt der hervormden.

Nu de *derde* en laatste grond. „Dat in het *Burger-Weeshuis* of *thans* genaamd *gereformeerd Burger- Weeshuis* [1]) van oudsher alleen zijn opgenomen geweest de nagelatene kinderen van de ouders, welke de gereformeerde godsdienst hadden beleden; dat ook doorgaande die inrigting heeft blijken gedragen, dat het alleen voor zoodanige kinderen bestemd is, waarvan onder anderen tot bewijs strekt, dat in de instructiën aan Leermeester van dat gesticht in het begin der vorige eeuw afgegeven, de be-

1) Wij onderschrappen.

paling voorkomt, *dat de kinderen moeten onderwezen worden in de Christelijke Gereformeerde religie.*"

Waarlijk op *zulke* gronden afgewezen te worden moet wel eene bittere teleurstelling geweest zijn voor de Luthersche voogden rekwestranten! Om nog even terug te komen op den laatsten grond der weigering, stippen we tegen de overweging van Gedeputeerde Staten aan, dat in een gesticht, van oorsprong af gereformeerd, een voorschrift omtrent het onderwijs in die godsdienst overbodig is. Toen het gesticht al een eeuw oud was, werd nogthans zoodanig voorschrift gegeven, werd het weeshuis dus vervreemd van zijn oorsprong. Dat geene andere dan hervormde kinderen werden opgenomen, bewijst evenmin iets voor het uitsluitend regt van dat kerkgenootschap, maar kan tot bewijs dienen zoowel van willekeurige uitsluiting door de hervormden als van godsdienstzin bij de anderen, die, verknocht aan hunne geloofsbelijdenis, de kinderen onder zulke omstandigheden niet ter opname konden aanbieden. Ondanks de bewijsvoering van Gedeputeerde Staten, immers zeker wel de krachtigste die men wist te geven, achten wij het regt van *alle* poorters van Weesp en Carspel zonder onderscheid van godsdienst, op het Burger-Weeshuis overtuigend gehandhaafd. Dat het gebouw in 1812 aan de diaconie der herv. gemeente verhuurd werd tot garen en katoenspinnerij en in 1819 in het openbaar verkocht werd, doet niets ter zake, want daardoor werd de stichting niet vernietigd. Eigendommen en fondsen zijn onder een afzonderlijk beheer gebleven en de weezen van het Burger-Weeshuis worden, onder bijzondere, door het Gemeentebestuur benoemde regenten staande, in het St. Bartholomeus-Gasthuis besteed. Wij hebben eene verordening voor ons liggen van den Raad der Gemeente Weesp 26 Juli 1855. Zij vervangt alle vroegere verordeningen. Art. 1. Het *gereformeerd* Burger-

Weeshuis is eene *gemeente-Instelling*, door de *burgerlijke* overheid geregeld enz. Art. 5. Het *doel* der Instelling is, voor de verpleging en opvoeding te zorgen van *alle weezen*, [1]) die in de Gereformeerde kerk gedoopt, en alhier in echt zijn geboren uit Protestantsche ouders, waarvan althans één tot de Gereformeerde godsdienst behoort, en gedurende twaalf achtereenvolgende jaren in de gemeente heeft gewoond. Art. 10 geeft het hoogste gezag aan den *gemeenteraad*. Dit reglement is door Gedep. Staten in afschrift ontvangen en afgekondigd te Weesp 4 Sept. 1855. Get. J. W. Heijdanus. Burgem., P. de Vries. Secret.

Een ander gedeelte van het Oude Convent is later geworden *Armen-Weeshuis* en werd in 1662 door Regenten van het St. Bartholomeus-gasthuis opgerigt. In 1667 gingen de armen-weezen naar de nieuwe stichting over en verbleven daar tot 1790, om krachtens besluit van Burgemeesteren en Vroedschappen op dat tijdstip weder naar het gasthuis terug te gaan, waar ze sedert worden verpleegd en opgevoed. Art. 1 van de verordening (4 Sept. 1855): Het St. Bartholomeus Gast- en Armenhuis is eene gemeente-Instelling, door de burgerlijke overheid geregeld en van harentwege bestuurd. Art. 6. In het weeshuis worden opgenomen *alle weezen*, welke hun domicilie van onderstand hebben in de gemeente Weesp, voor welke geen aanspraak kan worden gemaakt op het genot der voordeelen van eenige andere Instelling in de gemeente en die hun 17de levensjaar nog niet zijn ingetreden. Art. 7 verklaart, dat de zorgvuldige verpleging en godsdienstige opvoeding der weezen geschiedt, met inachtneming *van de voorschriften der kerkelijke belijdenis* waarin zij zijn geboren.

Het gebouw van het Armen-Weeshuis werd later ge-

1) Staat in den tekst cursijf, maar onmiddelijk volgt de beperking.

deeltelijk stads burgerschool en gedeeltelijk stads werkplaats, en nu is voor kort op dat terrein eene nieuwe openbare Gemeenteschool gebouwd.

Het *St. Bartholomeus-gasthuis* had vroeger den hoofdingang op de middelstraat, thans in de gasthuissteeg. De tijd der stichting is onzeker, en de jaartallen 1623 en 1650 slaan blijkbaar op verbouwingen. De beeldtenis van den H. Bartholomeüs of zijn naam staat boven al de buiten ingangen van dit gesticht. Bij den bouw van het stadhuis in 1772 werd een gedeelte van het gasthuis weggebroken en door het stadhuis ingenomen; de stad gaf vroeger daarvoor eene jaarlijksche schadeloosstelling. Eigenlijk is het een gasthuis of herberging van vreemdelingen, doch volgens de nieuwe Verordening dient het tot opneming van bestedelingen, verpleging van zieken en voor vreemdelingen, die geneeskundige hulp behoeven, alles onder in Art. 5 bepaalde voorwaarden. Het bestuur over deze genoemde *algemeene* Instellingen bestaat uitsluitend uit leden van de *hervormde* gezindte.

Wat nu de roomsch-katholieken te dezer stede aanbetreft, zij hebben sedert 1 Mei 1839 eene eigene Instelling van weldadigheid. Vroeger werden de ouden, gebrekkigen en weezen in het gemelde Armen-Weeshuis of bij partikulieren uitbesteed, doch om de groote kosten daaraan verbonden, werd besloten tot de oprigting van een huis, waarin de genoemden gezamenlijk opneming, verpleging en opvoeding konden genieten. Toen zich voor de volvoering van dat plan eene gunstige gelegenheid aanbood, toog Pastoor Wilbrink in het laatste jaar zijns levens ijverig aan het werk, en heeft de roomsch-katholieke gemeente aan zijne, door edelmoedige giften van alle gemeentenaren ondersteunde pogingen, de oprigting te danken van het Gesticht van Liefdadigheid, ter verpleging van R. K. oude en gebrekkige armen en weezen. Onge-

veer vijf duizend gulden werd aan aankoop en verbouwing besteed, terwijl het geheele ameublement door liefdadige gemeentenaren werd ten geschenke gegeven. Den dertigsten April 1839 werd het huis voor zijne bestemming ingewijd door den Pastoor-Opzigter; naar het notulenboek te oordeelen zal ZEw. daarbij eene gelegenheidsrede hebben uitgesproken naar aanleiding van de woorden uit Ps. XL: Beatus qui intelligit super egenum et pauperem; in die malo liberabit eum Dominus, terwijl het geheele relaas over de oprigting enz. besloten wordt met de versregelen:

Gedenke Weesp steeds en tot het eind der dagen,
Dat Godes zegening Weldadigheid zal schragen.

Die weldadigheid ontbreekt niet bij Weesp's katholieken, en tot heden bleven zij nooit in gebreke, genoemd gesticht mildelijk te gedenken. De regenten van het gesticht ontvingen 24 Juli 1848 eene uitnoodiging van het stedelijk bestuur, op last van Gedep. Staten van N.-Holland, om een verslag te geven van den aard en het doel van hun gesticht, met vermelding van het al of niet bestaan van behoefte aan verbetering en van de middelen, welke casu quo tot die verbetering konden leiden. Den 5en Aug. daarop antwoordde Past. Kok o. a. wat de verbeteringen betreft [1]), dat deze zeker naar zijne meening het best zouden bereikt worden, indien het gesticht „zich bevond in handen eener afdeeling van die edelaardige zielen, wier genootschap door godsdienstige overtuiging gedreven wordt om zich vrijwillig aan het dienstwerk der liefde voor den evenmensch op te offeren. De gunstige resultaten immers elders door den in die genootschappen levenden esprit de corps, gevoegd bij de geringheid van eigene behoefte tegenover de onbekrompenheid van opoffe-

1) Deze bijzonderheden zijn ontleend aan het Notulenboek van het gesticht.

ring aan die van den naaste, in bovengenoemde betrekking verkregen, zijn te proefondervindelijk en door de onpartijdigste waarnemers te zeer geschat, dan dat wij het zouden durven nalaten, de behartiging er van als middel van verbetering in de Inrigtingen van liefdadigheid aan te bevelen. G. KOK. Regent."

Deze uitgedrukte wensch stond in verband met het voornemen om aan de Inrigting eene hoogst nuttige uitbreiding te geven en, hetzij gelijktijdig hetzij successivelijk, daaraan eene bewaarschool, eene werkschool en eene burgerklasse voor het onderwijs toe te voegen, een en ander onder leiding van geestelijke Zusters. Eene desbetreffende aanvrage echter te Tilburg gedaan (20 Oct.) had geen gunstig gevolg, omdat er op dat oogenblik geen personeel beschikbaar was en vooral ook omdat er jongens in het gesticht verpleegd werden. Alsnu werd er eene poging gedaan om eene afdeeling van de S. Vincentius-vereeniging te vormen en aan eene commissie de zaak der scholen in handen te geven. Te vergeefs had men zich ook nog gewend tot de Congregatie van den H. Dominicus te Rotterdam. Werkelijk werd er eene breischool opgerigt voor 50 kinderen; van eene bewaarschool kwam niet, terwijl men gelijktijdig van protestantsche zijde beter daarin slaagde. Ook de S. Vincentius-vereeniging nam niet op. Den 25en Juli 1851 werd nog eens om Zusters uit Tilburg verzocht en ook ditmaal te vergeefs, immers voor het oogenblik. Toch werd het plan der scholen niet opgegeven en eene schilderswinkel naast het gesticht op de Heerengracht eerst gehuurd voor *f* 40 's jaars en weldra gekocht voor *f* 800. Na eenige verbouwing had men nu eene werk- en eene bewaarschool onder leiding eener Zuster van den derden Regel van den H. Franciscus. Het was Paschen 1852 toen zij geopend werden. Van de oprigting eener burgerklasse voor onderwijs werd men door de groote kosten afge-

schrikt; om evenwel de meisjes zooveel mogelijk van de gemengde school terug te houden werd de Congregatie van zusters van O.L.V. te Amersfoort gehoord, en deze gereed om aan de roepstem van haren procurator Past. Kok gehoor te geven, verklaarde zich bereid hulp te verleenen, vooreerst de gestichtsscholen te verzorgen, maar met het voornemen om op eigen kosten scholen te Weesp te beginnen en daaraan een kostschool voor Jonge Juffrouwen van den gegoeden stand te verbinden.

Den 9en Sept. 1853 kwamen de eerste Zusters uit Amersfoort: Philomena als Overste, Marie Berchmans, en Aloysia, spoedig nog gevolgd door zuster Alphonsa. De gemeente had zich voor drie of vier jaren verbonden tot eene toelage van ƒ 500 jaarlijks. De Congregatie kocht op de nieuwstad een perceel met grooten aangrenzenden tuin voor de geringe som van ƒ 4000, op naam der firma Van Werkhoven en C°. In September 1855 was men met de verbouwing gereed; de gezamenlijke kosten bedroegen ƒ 17,030. Den 15en October 1856 werd met volmagt van Z.D.H. Mgr. F. J. van Vree, Bisschop van Haarlem, door den pastoor te Weesp H. J. Zanders de kapel der Zusters gebenediceerd en aan de H. Maagd Maria toegewijd onder den titel van Maria-Visitatie. De leerschool voor burger- en arme meisjes begon 1 Maart 1858. Het pensionnaat werd reeds geopend op 16 Januari 1854. Voor de oprigting daarvan had men, wat de examens betreft der Zusters, die wel voor de Provincie Utrecht, maar niet voor N.-Holland geadmitteerd waren, vele bezwaren te overwinnen, inzonderheid van de stedelijke regeering, maar ook van de Rijksregeering. Een getrouw verhaal van dit alles troffen we in het Memorieboekje der Zusters aan; het zij hier echter genoeg te zeggen dat het pensionaat eindelijk mogt tot stand komen en zich in grooten bloei met de gunstigste bekendheid mag verheugen. Het

getal der Zusters is thans afwisselend 15 of 16, terwijl in de geestelijke behoeften door den tijdelijken pastoor voorzien wordt. Weesp heeft alzoo sedert bovengenoemd tijdstip weder geestelijke Zusters binnen zijne muren. Moge haar verblijf aldaar steeds meer en meer den weldadigsten invloed om zich heen spreiden, vooral in het belang der roomsch-katholieke jeugd van Stad en Carspel.

De vroegere scholen van het gesticht werden later de ziekenzaal; en sedert dient het R. K. Gesticht van Liefdadigheid weder alleen voor zijn oorspronkelijk doel, onder een binnenvader en eene binnenmoeder, gehuwde lieden, en onder opperleiding van het R. K. Armbestuur.

(Wordt vervolgd.) G. G. Honig, *Pr.*

OVER DE KATECHISMUSSEN

VROEGER OP DE HOLLANDSCHE MISSIE IN GEBRUIK.

Toen wij in onze geschiedenis van het Apostolisch-Vicarisschap van Joannes van Bijlevelt melding maakten van de Vergadering die hij den 18n Julij 1719 met zijne Aartspriesters te Utrecht hield (zie deze Bijdragen Deel II bl. 15) zagen we dat, onder andere zaken, daar ook het belangrijk punt behandeld werd van den *Katechismus*, die bij het godsdienstonderrigt der kinderen moest gebruikt worden. Wegens het ingeslopen aanmerkelijk verschil van Katechismussen in dien tijd, hoofdzakelijk aan de jansenistische scheuring te wijten, werd eene algemeene regeling dier zaak hoog noodig geoordeeld, en de Vergadering was eenparig van gevoelen dat de Apostolische Vicaris één algemeenen Katechismus, en wel den Mechelschen voor de geheele Missie behoorde voor te schrijven. De Vicaris evenwel achtte het raadzamer, de zaak aan de beslissing van Rome over te laten, ten einde op die beslissing met meer gezag te kunnen handelen. Om niet door verdere uitweiding en mededeeling van al hetgeen we over die zaak in onze Archieven gevonden hadden, onze geschiedenis van het Apostolisch Vicarisschap te veel te onderbreken, namen we ons voor, later in een afzonderlijk opstel op die zaak terug te komen en dan mede te deelen, wat we in onze Archieven en uit andere bronnen mogten opsporen omtrent het gebruik van Katechismussen op de Hollandsche Missie. Dat voornemen gaan we thans uitvoeren en zullen daarom hier laten volgen, in de eerste plaats, wat de Vicaris van Bijlevelt te dien aanzien heeft

gedaan, en wat we meer bepaaldelijk in zijn Archief en in dat van zijn vriend en medehelper C. J. Hoynck van Papendrecht, Vicaris-generaal van den Kardinaal d'Alsace Aartsbisschop van Mechelen, daaromtrent gevonden hebben; ten tweede wat, voor zoover we hebben kunnen nagaan, vóór zijn tijd in betrekking tot den Katechismus verhandeld, bepaald en ten uitvoer gebragt is.

Daar in hetgeen we gaan mededeelen nog veel leemte en hier en daar iets duisters is, hopen we dat ook anderen zich zullen opgewekt gevoelen om onze mededeelingen uit hun ten dienste staande bronnen of bescheiden aan te vullen en nader toe te lichten.

I.

Na de Vergadering met de Aartspriesters den 18 Julij 1719 gehouden, waarvan we hierboven reeds spraken, haastte zich de Apostolische Vicaris, onder meer andere zaken, de gewigtige aangelegenheid van den Katechismus onder de aandacht der Propaganda te Rome te brengen, en hare lastgeving daaromtrent te verzoeken.

„Er is nog iets anders", zoo lezen wij in zijn brief van 17 Augustus 1719 aan de Propaganda [1]), dat ik met

1) Het Latijn luidt aldus:

„Est et aliud, quod Eminentissimis Patribus sub humillima correctione proponendum habeo. Inter omnia munia pastoralia nullum arbitror esse praestantius et ad procurandam gregis commissi salutem magis necessarium, quam Catholica Catechesis puerorum et rudimentorum fidei assidua et fidelis explicatio, quod uti in omnibus Ecclesiis obtinet, ita maxime in hac missione, in qua plebs catholica haereticis permixta, debet esse in Catholicae fidei punctis instructa non tantum, sed et armata adversus tela inimici. Quocirca in variis Dioecesibus et olim etiam in hac missione obtinuit, ut in omnibus Ecclesiis pueri docerentur unum et eumdem Catechismum. Sed hisce temporibus, sive id factum sit Refractariorum malitia, sive bonorum inadvertentia, illati sunt in Missionem et tam multi et tam ignoti variique Catechismi ut gravissima inde incommoda oriantur, et ipsi Catholici circa prima fidei fundamenta tam diversimode sunt instructi ut sese invicem non intelligant et alter alterius Rectorem aut certe ejus catechismum haereseos in-

alle nederigheid, onder verbetering heb voor te stellen. Onder alle herderlijke pligten, acht ik geene voortreffelijker en voor het heil der toebetrouwde kudde noodzakelijker dan het katholiek katechetisch onderrigt der kinderen en de aanhoudende en getrouwe uitlegging van de eerste waarheden des geloofs; en is dit overal waar, dan vooral in deze Missie, waar het geloovig volk, vermengd als het leeft met onkatholieken, niet alleen in de waarheden van het katholiek geloof onderwezen, maar ook tegen de aanvallen van den vijand gewapend moet zijn. Vandaar dat het in verschillende Bisdommen en eertijds ook in deze Missie gebruikelijk was, de kinderen in alle kerken een en denzelfden Katechismus te laten leeren. Maar in dezen laatsten tijd, 't zij dan door boos opzet van de jansenisten, 't zij wegens achteloosheid der katholieken zelven, is zulk eene menigte van vreemde en veelsoortige Kathechismussen op de Missie ingevoerd dat de grootste ongeriefelijkheden daaruit ontstaan zijn en de katholieken zelven omtrent de eerste grondbeginselen en waarheden des geloofs zoo verschillend zijn onderwezen, dat de een den anderen niet begrijpt en ze elkanders Pastoor of althans diens Kathechismus van ketterij beschuldigen en minachten; even als of een van beiden Calvinist ware. Daarom hebben al de Aartspriesters en de bovengezegde [namelijk in een vroeger gedeelte van dezen brief besproken] bejaarde geestelijken mij verzocht dat ik alle Missionarissen zoo seculiere als reguliere, krachtens het

---

simulet spernatque, haud secus ac si alteruter Calvinianus foret. Quare rogaverunt me omnes Archipresbyteri et supradicti seniores, quos de mandato Sanctitatis Suae in consilium adhibui, ut omnibus et singulis Missionariis tam saecularibus quam regularibus pro auctoritate mihi concessa, praeciperem ut solum et unum Catechismum Mechliniensem, uti olim, in Ecclesiis suis praelegerent et docerent. Sed cum non sine causa verear ut mea auctoritas hac in parte sufficiens sit, rem totam Eminentissimorum Patrum judicio relinquo atque submitto."

mij verleende gezag, zou verpligten om even als vroeger enkel en alleen den Mechelschen Katechismus, in hunne kerken voor te houden en te leeren. Maar wijl ik niet zonder grond vrees dat op dit punt mijn gezag niet voldoende zal zijn, onderwerp ik deze gansche zaak aan het oordeel van Uwe Eminenties."

In dienzelfden zin en genoegzaam in dezelfde bewoordingen schreef hij te gelijkertijd aan den Prefect der Propaganda Kardinaal Paoluzzi; doch in dien brief zegt hij nog meer uitdrukkelijk, dat vóór de jansenistische scheuring, uitsluitend de Mechelsche Katechismus op de Missie in gebruik was. [1])

Reeds den 21^n September gaf Vincentius Santini, Internuntius van Brussel, die in December 1713 met het bestuur der Missie belast was, aan den Vicaris kennis dat zijn plan van den Mechelschen Katechismus te Rome aan den Paus welgevallig was; toch meende Z.H. dat men in dien gevaarvollen tijd niet te sterk op die zaak moest aandringen of het zou zeker moeten zijn, dat in de boeken die voor het onderrigt der kinderen gebruikt werden, dwalingen vervat waren. [2])

De gewezen Provicaris Th. de Cock, die volgens zijn eigen schrijven van 21 Augustus 1719 toen reeds dertien jaren met den titel van *perpetuus assistens* op last van den Paus de vergaderingen der Propaganda over de Hollandsche Missie niet alleen bijwoonde maar zelfs leidde, gaf den 9^n December daaraanvolgende aan den Vicaris mededeeling van hetgeen den 5^n dier maand bij de Pro-

---

1) „Huic malo nullum opportunius remedium adferri posse arbitror quam unius et solius Catechismi Mechliniensis ut ante praesentis scismatis initia practicatum fuit."

2) „De Catechismo Mechliniensi tuum Consilium Pontifici probari video, sed tamen, nisi ad docendos adolescentes aliquid ex eo genere adhibeatur in quo errores contineri constet, rem periculoso hoc tempore vehementer urgendam esse non putat."

paganda over de zaken der Hollandsche Missie verhandeld was. Betreffende de zaak van den Katechismus schrijft hij het volgende:

„Ten vijfde is ook verhandelt van den Catechismus, „maar dit is een werk van groot gewigt, en vereischt „veel tijdt, indien mij God den Heer leven, gezondheid, „en Zijne heilige hulp verleent, sal ik mede betragten, „dat werk tot een goed einde te brengen. Ondertussen „moet UHw. hiermede met vlijd werken, en vooreerst „soo neemt de drie catechismen, te weeten den grooten „van Christianus van den Bergh of den Mechelse, die is „voor de groote kinderen, en dan den middelste van veer„tig lessen, die is voor de minderjaarige, en dan den „kleine *waartoe is den mensch geschaapen*, en dese is voor „de kleinste jeugt, doet dese drie oversetten in het La„tijn simpel ende eenvoudige stijle: verdeelende die onder „geleerde priesters om dat te volbrengen; want is geen „werk voor UHw., die in andere gewigtige saaken ge„occupeert moet sijn. Die dan wel overgeset sijnde, en „net gecopieert, send se aan mij over met twee Duyt„sche [Hollandsche] Exemplaren van elke Catechismus; „dogh dit behoeft UHW. maar te doen met occasie als „de nieuwe studenten te paaschen herwards sullen komen; „deese gelegenheid komt juist te passe. Versuymt dit niet."

Dit was de laatste bemoeijing van de Cock met de hem altijd nog dierbare Missie. Reeds in Januarij daaraanvolgende kwam hij te overlijden.

De Vicaris gaf terstond gevolg aan die wenken van zijn vriend de Cock, en, zooals hij gewoon was niets van belang te doen zonder den Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen en diens Secretaris zijn vriend Hoynck, zond hij nu ook den 28 December 1719 aan dezen laatste een afschrift van den brief van de Cock met verzoek of niet een of ander geestelijke in Mechelen zich met de vertaling

der Katechismussen zou willen belasten. Hij voegde er nog bij: „daerenboven weete ik niet of de grootste Ca-„thecismus niet beter dient achtergelaten, omdat dit de „uytlegging is der priesteren van de tweede Cathecismus „en er seer weynig sijn die deselve leeren. Evenwel soo „de wil van Syn Eminentie is is het mij wel." Uit een brief van Hoynck d.d. 23 Julij 1728 vernemen we dat die werkzame man zelf de vertaling der Katechismussen op zich nam. Den 11 Januarij 1720 schreef van Bijlevelt op nieuw over die zaak aan Hoynck: „Desen dient om „UAmpl. te onderrichten wegens de Cathecismussen: de „groote waervan de Hr de Cock spreekt, heb ik afge-„raeden over 14 dagen naer Romen schrijvende [dat schrijven hebben we in ons Archief niet gevonden] „en geseyt den cathecisant moet verstrecken voor den „derde cathecismus en uytleggen den Cathecismum Ro-„manum; den tweeden is die van Mechelen de be-„quaemste die oyt gesien is voor de jeugt en magh „genoemt worden compendium Theologiae; daer is even-„wel iets in wat aenstootelyckhijd heeft aen de gerefor-„meerde, maer dat kan uytgelaten worden. Ik sal mij „daerop nader informeren en UAmplo bekent maken; de „derde is, *waertoe is de mensch geschapen?* „en dese heb „ik in mijne jonckhijd geleert bij Heer Lindeboom en heb „die geleert in de Poeldijck; ik sende een begin daervan „over, maer daer sijn twee vraegen in die wel mogen „achtergelaten worden, om de aenstotelijckhyd aen de „wederpartije; ik heb se onderteykent. De Cathecismus „van den Bergh behelst twee drucken, den eersten is „verboden en den tweeden word wat door de vingers ge-„sien als gedruckt sijnde; maer mij dunckt dat se beter „dient achtergelaten en wij genoegh hebben aen twee „bovengenoemt, soo de kleyne aan Syne Eminentie be-„haegt."

Toen omstreeks Paschen van dat jaar eenige jongelingen van de Missie naar Rome vertrokken om aan de Propaganda te gaan studeren, gaf de Vicaris, volgens den raad van de Cock, hun de vertalingen mede van twee Katechismussen, en schrijft daarbij: (zijn eigenhandige afschrift van dien brief draagt geene dagteekening) dat hij met die studenten, volgens verlangen van de Cock, eene latijnsche vertaling zond van den Mechelschen Katechismus alsook van den kleinen Katechismus (*parvuli Catechismi*) door de Cock aangeduid, benevens nog eenige hollandsche exemplaren van beiden. Overigens drukt hij er andermaal op, dat de eenvormigheid van Katechismus in de Vergadering der Aartspriesters algemeen bijval had gevonden en men niets wenschelijker achtte voor de Missie ter voorkoming van ergernissen en verdeeldheid. Wanneer de Propaganda ze goedkeurt, zal hij die twee gemakkelijk kunnen invoeren ten gebruike van de kinderen; voor de grooteren beveelt hij aan de Pastoors den Romeinschen Katechismus (*Catechismus Romanus*) aan. [1])

In zijn verslag of Relaas over de Missie, in Julij 1720 naar Rome opgezonden, komt hij nog eens op die zaak van den Katechismus terug en stelt aan de Propaganda voor, een antwoord in den kleinen Katechismus dat hem in de ongunstige tijdsomstandigheden ietwat hard voorkwam,

---

1) „Insuper", zoo luidt de Latijnsche text van dien brief, „injunxit [de Cock] ut hac occasione transmitterem versionem, quam curavi, Latinam Catechismi Mechliniensis, et alteram versionem parvuli Catechismi, quem assignavit. Ecce studiosi habent duas versiones Latinas utriusque et aliqua exemplaria flandrica. Vere Eminentissimi Patres, in ultima Congregatione Archipresbyterorum hujus Missionis proponens uniformitatem Catechismi, audivi omnium approbationem et nihil utilius esse pro nostra Missione, ad praecavenda scandala et divisiones. Quae si sint de approbatione Eminentiarum vestrarum facillime hos catechismos introducam ad usum puerorum et commendo ad usum majorum Parochis Catechismum Romanum.

voor deze streken te temperen en te verzachten. [1]) Daarop ontving hij een antwoord van den Prefect der Propaganda dd. 14 December 1720 van den volgenden inhoud:

De H. Congregatie van de Propaganda heeft een naauwkeurig onderzoek ingesteld omtrent de Katechismussen door UE. laatstelijk opgezonden welke, naar het schijnt, zich allen tot één enkelen laten terug brengen, namelijk, die den titel draagt van *kleine Katechismus*, en door de Congregatie geschikt wordt geacht om algemeen door alle geestelijken voor het onderrigt der Hollandsche jeugd gebruikt te worden. Wat nu verder betreft het geheel en al weglaten van de zevende en achtste vraag van den kleinen Katechismus, of het verzachten van het antwoord, heeft men het niet oorbaar geacht ten dezen voor het oogenblik eenige nieuwigheid in te voeren; waarbij men opmerkte dat de onkatholieken daarin reden zouden kunnen vinden om aan de hunnen te beduiden dat de katholieken nu hunne dwalingen zelven gaan inzien; terwijl de meer eenvoudigen onder de katholieken zelven uit die verandering alligt zouden gaan denken dat ze tot dus verre verkeerd onderwezen waren; men weet toch dat zulke veranderingen voor zwakkere zielen altijd moeijelijkheden te weeg brengen. Toch zou men in het vervolg van tijd wel aan eene dergelijke wijziging kunnen denken, bij gelegenheid dat een nieuwe druk van den Katechismus noodig mogt worden. Maar ook dan wanneer zich dat geval voordoet, zal men, alvorens tot een nieuwen druk over te gaan, dit aan de Propaganda dienen te melden, opdat deze, naar gelang van de

---

1) De text luidt aldus: „Circa parvulum Catechismum hanc considerationem humillime propono, si sit de beneplacito Eminentiarum Vestrarum an non conveniat hisce in partibus ad quaestionem illam *quomodo Catholicus se habere debeat circa Haereticos?* responsionem, quae valde odiosa est hisce adversariis temporibus, mutare in aliam expressionem minus odiosam."

alsdan bestaande tijdsomstandigheden, kunne overwegen of het goed zoude wezen eene verandering te maken, of hoe die in praktijk te brengen. [1])

In een brief dd. 28 Februarij 1721 betuigde de Vicaris aan de Propaganda zijne volkomene instemming met die beslissing en de gemaakte bedenkingen tegen eene verandering in den Katechismus. Daar bijna alle Pastoors en Missionarissen, zoo schrijft hij verder, dien kleinen Katechismus gebruiken, zal het niet moeijelijk zijn dien ook bij de overigen langzaam en voorzigtig in te voeren. [2])

---

1) Zie hier wat we in den oorspronkelijken Italiaanschen brief, dien we voor ons hebben, lezen:

„Hà questa Sag[a] Cong[ne] di Propaganda maturamente esaminati i Catechismi da V. S. ultimamente mandati, i quali secondo ciò che pari, si riducono tutti ad' un solo, cioè quello, che porta il titulo di *Catechismus parvus*, quale ella stima à proposito di farsi universalmente insegnare da tutti gli ecclesiastici per ammaestramento della Gioventu Olandese. Quanto poi al togliersi affatto la settima et ottava petizione dal piccolo Catechismo, o moderarsene le riposto, non si è stimato à proposito di farsi per ora in questa parte veruna novità col riflesso, che potrebbero da ciò prender motivo gli eretici di dare ad intendere à loro seguaci, che i Cattolici cominciano à conoscere i loro errori; e gli stessi piu semplici Cattolici potrebbero prender motivo da questa mutazione di non credere lecito quello, che fin' ora è stato loro insegnato; sapendosi, che tali cambiamenti negli animi deboli sempre partoriscono difficoltà. A' tal mutazione però potrà pensarsi col progresso del tempo in occasione che convenga di farsi nuova impressione del catechismo allorche saranno divenuti rari gl' impressi. In tal caso però avanti di procedersi alla detta nuova impressione, sarà necessario, che se ne dia quà notizia ad oggetto che con nuovi esami delle circostanze de' tempi, che allora correranno, possa riflettersi, se pur' allora convenga d'immutarsi, ò qual modo habbia à tenersi per ridure ciò in prattica."

2) „Intellexi ex Litteris Emmi Dni Card. Paulutii, a S. Congregatione judicatum esse conveniens ut *Catechismus parvus* sicut vocant, per nostram Missionem universam Catholicae juventuti explanetur; et perspexi rationes irrefragabiles ob quas nihil omnino circa quaestiones *septimam* et *octavam* hoc tempore praecipue immutandum esse censuit ac definivit. Mandatis S. Congrègationis veluti multum saluberrimis obsecundabo. Cumque omnes fere Pastores et Missionarii hunc parvum Catechismum doceant, non erit difficile apud reliquos sensim ac prudenter eumdem introducere."

In zijn jaarlijksch meer uitvoerig verslag aan de Propaganda over den toestand der Missie, den 4 Julij 1721 ingezonden, spreekt hij er weder over en verzekert op nieuw dat de kleine Katechismus op de meeste plaatsen gebruikt wordt en zonder eenige tegenstreving of bedenking is aangenomen; zoodat hij niet twijfelt of die zal door zijne bemoeijing van lieverlede wel als de eenige Katechismus over de geheele uitgestrektheid der Missie in gebruik komen. [1])

De Vicaris deed dan ook werkelijk zijn best, bij de visitaties die hij over de geheele Missie hield, overal op het gebruiken van den kleinen Katechismus, volgens het verlangen der Propaganda, aan te dringen. Zoo lezen we onder anderen in zijn verslag aan de Propaganda dd. 5 September 1721 van zijne visitaties, gehouden in de Provincien Vriesland, Groningen Drenthe, Overijssel en Utrecht, dat hij op de meeste plaatsen den kleinen Katechismus reeds in gebruik vond, en, waar dit niet het geval was, de Pastoors dringend op het hart gedrukt had dien Katechismus voortaan te gebruiken. Te Leeuwarden, onder anderen, had hij al de naburige Pastoors en andere Missionarissen om zich heen vergaderd en onder meer heilzame vermaningen en onderrigtingen, hen bekend gemaakt met het verlangen der Propaganda ten aanzien van den kleinen Katechismus. Op zijn dringende vermaning van dien in te voeren, tot betere eenheid in de leer en ter onderscheiding van de weerspannigen, 't geen vooral in die plaatsen en in die dagen noodzakelijk was, hadden zij hem allen beloofd, die zaak ernstig ter harte te zullen nemen en aan zijn

---

1) „Catechismus parvus, de quo in breviori Memoriali mensis Februarii, plurimis locis usurpatur et sine omni repugnantia ac tergiversatione receptus fuit, nec ullum mihi dubinm relinquitur, quin sensim per omnes Missionis nostrae fines sit, me adnitente, solus in usum reducendus."

allerbillijkst verlangen met behulp der door hem aangeraden middelen gevolg te geven. [1]) Daarop ontving hij den 10 Jannuarij 1722 een zeer aangenamen brief van de Propaganda, waarin deze hem allen lof geeft over zijnen ijver, en haar genoegen betuigt, onder vele andere zaken, ook daarover dat alom bijna door al de geestelijken de kleine Katechismus geleerd wordt: „ab omnibus fere sacris operariis ubicumque locorum..... parvum edoceri Catechismum."

Toch schijnt de algemeene invoering van één en denzelfden Katechismus voor de geheele Missie niet zoo overal en bij schier alle geestelijken geslaagd te zijn, als men wel uit de aangehaalde verslagen van den Apostolischen Vicaris zoude opmaken, 't geen blijkt uit een later schrijven van C. Hoynck dd. 23 Julij 1728 (alzoo anderhalf jaar na den dood van den Vicaris) aan den Nuntius van Belgie, Spinelli gerigt 't welk we hier om de bijzonderheden daarin vermeld, in zijn geheel overnemen. De genoemde Nuntius had Hoynck geraadpleegd over zekeren Pastoor Grasper die van Bullewijk naar Amsterdam verplaatst was. [2]) Hij schreef daarover het volgende: „Mr „Grasper aiant été transferé à la station de Mr van den „Berghe, [3]) j'ai pris cette occasion pour marquer ce que „je savois de lui, et précissement du Catechisme de Ma„lines, qu'il avoit abbandonné. Il repond d'avoir toujours

---

1) „Huc [Leowardiam] etiam vicini circum Pastores ac Missionarii, me convocante, confluxerunt: quos de suo munere commonefactos de mente Eminentissimorum Patrum super usu Catechismi parvi certiores feci, et ut eum in praxim redigerent, hortatus sum, ne scilicet ullum esset inter nos doctrinae discrimen, et signum quo obedientes a factiosis dignoscerentur, statueretur, id quod his locis temporibusque summe necessarium videretur; quibus de causis omnes mihi assensum praebuerunt, seque eam rem vel maxime cordi sumpturos receperunt, ut monitionem meam aequissimam quantocius (suggestis per memet opportunis mediis) in usum reducerent."

2) Zie over dien Grasper Deel III, bladz. 223—224 van deze Bijdragen.

3) Thans de S. Catharina-Parochie.

„souhaité d'introduire le Catechisme de Malines à sa sta„tion mais que cela ne lui a pas été possible; que d'ail„leurs il n'a rien fait la dessus que selon l'avis de Mons. „Bijleveldt, souhaitant d'ailleurs que le St Siège donne„roit un Catechisme dont la mission pourroit se servir „universellement. Je souhaiterois que vous auriez la bonté „de m'informer plus exactement sur le *changement* fait „par Mr Grasper, et aussi si la Mission n'a pas un Cate„chisme universel" Het antwoord nu van Hoynck luidde volgens zijn eigenhandige nota (waarvan hij echter aan den kant aanteekent. „Je n'ai pas ecrit ce qu'il y a ici de mot à mot, mais la substance seulement): Je suis ravi que V. Exc. a fait sentir quelque chose à M. Grasper, car cela me fait esperer ou qu'il s'expliquera à l'entière satisfaction de votre Exc. ou que s'il use de détours pour échapper toute honte, il sera si circonspect dans ce poste, qui est un des plus eminents de la Hollande, qu'il pourra rassurer la crainte de ceux, qui apprehendent du vieux levain en lui [hij was een bekeerde jansenist]. Pour le fait des Catechismes j'ai l'honneur d'informer V. Exc. que feu Mr Bijlevelt deux ans après qu'il etoit fait Vicaire c'est à dire en 1719, a été tres instamment prié par tous les Archipretres et par les plus vieux curés de la Mission, d'ecrire à Rome afin que le St Siege ordonneroit que les Prêtres Catholiques ne se serviroient que d'un seul Catechisme, scavoir celuy de Malines, lequel Sasboldus et Rovenius avoient introduit et ordonné expressement, et que les Jansenistes ont quitté sous Castoriensis et Sebastenus. La raison en etoit que tous les autres Catechismes sont infectés du Jansenisme, les uns cependant plus que les autres, aussy les motifs etoient tres importants et le remede tres necessaire. J'etois à Utrecht dans ce temps là et j'ai composé les Memoires envoyés la dessus à la S. Congregation. Or, comme il

falloit du temps pour obtenir les ordres de Rome et qu'il etoit trés probable que la S. Congregation auroit demandé des éclaircissements, et aussy des avis tant de Monseigr le Cardinal que de feu Monsgr Santini, lesdits Archipretres assemblés alors à Utrecht resolurent avec le Vicaire que les Pretres commenceroient a se servir provisionellement du Catechisme de Malines, et que les Archipretres y tiendroient les mains. M. van Beest [Aartspriester van Gelderland] etoit le plus porté pour cet avis, disant que les Resolutions de Rome etoient toujours lente, et qu'on le devoit faire par autorité propre, vu les exemples des premiers Vicaires.

Il s'agissoit dans ce temps là de donner M. Grasper pour Secretaire à cause qu'il etoit bon humaniste, et qu'il avoit un bon caractère. Son Eminence mon maitre s'y opposa, parce qu'il sortoit du Collége d'Hollande et des mains de M. Melis, et qu'il avoit été connu dans l'affaire du P. Desirant, toujours très ardent janseniste. Comme ce poste lui manqua il se tourna je ne scais ou, jusqu'a ce que vers le mois de Juillet 1721, il prit des dimissoires de M. Govarts pour le faire ordonner. Il n'a jamais voulu se conformer à la resolution susdit du Vicaire et des Archipretres, et etant fait curé il n'a jamais voulu prendre le Catechisme de Malines, comme il lui etoit ordonné et comme quantité d'autres pretres ont fait. S'il soutient à V. Exc de n'avoir jamais *changé* sur ce point je le comprens, puisqu'il il n'aura jamais obéi Quand il dit d'avoir agé *selon l'avis de Mr Bylevelt* il pose un fait qui est aupres de moi tres faux, car Mons. Bijlevelt s'est plaint à moi plusieurs fois de M Grasper sur ce fait.

Au reste la S Congregation ne s'est pas determiné sur les Catechismes, jugeant peut etre que ce n'etoit pas de saison, mais après avoir eu la traduction de nos Catechismes, que

j'ai fait moimême, le Cardinal Paolucci écrivoit a M. Bijlevelt que Sa Sainteté permettoit, qu'il retabliroit l'usage du Catechisme de Malines. C'etoit au mois de Decembre 1720. Le Vicaire n'a pas reussy par tout, et parmis les pretres Catholiques il y a differens Catechismes, et parmi les Jansenistes aussy.

Voilà Monsegneur tout ce qui se presente en conformité des ordres de V. Exc^{e}.

Men zal opgemerkt hebben dat deze brief in enkele punten nog al verschilt van hetgeen we uit de brieven en verslagen van v Bijlevelt vernomen hebben. Dit zal waarschijnlijk daaraan zijn toe te schrijven, dat Hoynck na verloop van zeven a acht jaren enkele bijzonderheden niet zoo juist meer voor den geest had.

Na al die bescheiden, hier letterlijk medegedeeld, zóó als ze in onze Archieven gevonden worden, met elkander vergeleken te hebben, moeten wij bekennen dat het ons nog niet volkomen duidelijk is kunnen worden, welke Katechismus eigenlijk door den Apostolischen Vicaris op last van Rome voor de geheele Missie is ingevoerd. — Van den eenen kant zou men meenen dat het de *Mechelsche* Katechismus geweest is. — In zijn brief aan de Propaganda dd. 17 Augustus 1719 (zie hierboven bl. 338) zegt van Bijlevelt, dat de Aartspriesters in de vergadering van 18 Julij daar te voren, hem verzocht hadden de geestelijken der Missie te verpligten, om even als vroeger enkel en alleen den *Mechelschen* Katechismus te gebruiken, en in zijn brief aan Paoluzzi Prefect der Propaganda (zie bl. 340) geeft hij als zijn gevoelen te kennen, dat er geen geschikter middel is om aan de verwarring van de velerhande Katechismussen op de Missie in gebruik een einde te maken, dan het invoeren van het uitsluitend gebruik van den *Mechelschen* Katechismus, zoo als die vóór de jansenistische scheuring in voege was.

In het antwoord van den Internuntius Santini dd. 21 September daaraanvolgende (zie bl. 340) van wege Rome gegeven, is ook spraak van den *Mechelschen* Katechismus: het plan van den Vicaris om dien algemeen in te voeren, zoo heet het daar, was den Paus aangenaam; alleen moest er niet te sterk op aangedrongen worden. Wanneer men den zoo even medegedeelden brief van Hoynck dd. 13 Julij 1728 (zie bl. 347 en volgg.) leest, dan kan men al wederom niet anders denken dan dat de *Mechelsche* Katechismus door v. Bijlevelt is ingevoerd. Paoluzzi, zoo zegt hij uitdrukkelijk, had aan van Bijlevelt geschreven dat de Paus hem toestond het gebruik van den Mechelschen Katechismus te herstellen, hetgeen de Vicaris dan ook met allen ijver had pogen te doen, zoo zelfs dat Pastoor Grasper van *ongehoorzaamheid* wordt beschuldigd wijl hij, Pastoor geworden, nooit den Mechelschen Katechismus heeft willen gebruiken zoo als hem *bevolen was.* Hoe sterk de Apostolische Vicaris op het gebruik van den Mechelschen Katechismus aandrong, blijkt ook nog uit een lateren brief van den Pastoor van Duifjeskerk te Amsterdam, J. Schouwen, die, naar aanleiding van een Katechismus dien de Aartspriester van Groningen Legroz had gemaakt, en waarop deze de kerkelijke goedkeuring gevraagd had, — den 30 April 1731 aan Hoynck (zeker tot diens geruststelling) schreef:

„De Catechismus [van Legroz] zal in de Kerk niet ge„bruykt worden; want ik ook mijn Eed gedaan heb om „de *Mechelse* te leeren; maar Ampl. Legroz neemt die „om te leezen en de greformeerden daarmede te bekeeren."

Nu zullen we zeker dat eed doen op den Mechelschen Katechismus wel niet al te letterlijk moeten verstaan, maar er blijkt toch genoeg uit dat de overheid vrij sterk op den Mechelschen Katechismus moet aangedrongen hebben en de Pastoors zich verbonden hadden dien bij

hun onderrigt te gebruiken. — Dit alles is duidelijk en, zou men zeggen, afdoend bewijs dat werkelijk de *Mechelsche* Katechismus door v. Bijlevelt op gezag, of althans met goedvinden van Rome is ingevoerd geworden. Maar nu staan daar tegenover andere hierboven aangehaalde bescheiden, even echt en betrouwbaar als de zoo even genoemde, die nog aan een anderen Katechismus dan den Mechelschen doen denken.

De brief namelijk van den Provicaris de Cock, door ons hierboven medegedeeld op bl. 341, spreekt van drie Katechismussen als in gebruik zijnde op de Missie die v. Bijlevelt naar Rome moest opzenden, en wel vooreerst van den grooten van Christiaan van den Bergh. Dezen kunnen we voor t' oogenblik ter zijde laten, wijl van Bijlevelt oordeelde dien niet in aanmerking te moeten nemen als meer dienstig voor de geestelijken bij hunne uitleggingen, zoodat daar dan ook verder geen spraak meer van geweest is. Wij komen echter later nog op dien Katechismus terug. Vreemd genoeg en blijkbaar bij vergissing noemt de Cock dezen den *Mechelsche*, van welken hij echter ten eenemale verschilde. Op de tweede plaats noemt de Cock „den *middelsten van veertig lessen*, die is voor de minderjarige." — Hiermede moet hij volgens v. Bijlevelt de eigenlijke *Mechelsche* bedoeld hebben; wel is waar bestaat deze laatste uit 41 lessen maar daarin kan de Cock, na zooveel jaren, zich alligt vergist hebben. Ook zoude het een schrijffout kunnen zijn van den schrijver die ons afschrift van den brief van de Cock gemaakt heeft De Vicaris schreef over dien tweeden door de Cock opgenoemden Katechismus aan Hoynck (zie bl 342): „den tweeden is die van Mechelen de bequaemste die oyt gesien is voor de jeugd en magh genoemt worden compendium Theologiae; daar is evenwel iets in wat aenstootelyckhijd heeft aen de gereformeerde, maer dat kan uytgelaten

worden. Ik sal mij daerop nader informeren." Waarin hij vooral die „aanstootelyckhijd" zag, blijkt uit zijn schrijven aan de Propaganda in Julij 1720 (zie blz. 343), te weten: het antwoord op de vraag die nog de 9e is van de 21ste les van den Mechelschen Catechismus: „Hoe moeten wij ons ten opzichten van de ketters gedragen?" In een Antwerpschen druk van 1595 met uitleggingen, vinden we te dier plaatse voor het woord *ketters, andersgezinden.* Ook vond hij bezwaar in de 13e les van de gemeenschap der Heiligen; waaromtrent hij den 18 Januarij 1720 aan Hoynck schreef: „omtrent de Mechelsche Ca- „thecismus de dertiende les, daer maken de greformeerde „eenige moeylijckhijd over van de ketters sprekende."

Het lijdt alzoo geen twijfel of met dien *middelsten* Katechismus heeft de Cock den *Mechelschen* bedoeld; maar nu noemt hij bovendien nog „den *kleine, waartoe is den mensch geschapen* en deze is voor de kleinste jeugd" en van dezen laatsten zegt van B. in zijn brief van 11 Januarij 1720 (zie blz. 342) aan Hoynck: „de derde is, waertoe is de mensch geschapen? en deze heb ik in mijne jonkchhijd geleert bij Heer Lindeboom en heb die geleert in de Poeldijck; ik sende een begin daervan over, maer daer sijn twee vraegen in die wel mogen achtergelaten worden, om de aenstotelijckhijd aen de wederpartije."

Die twee vragen waren, blijkens het antwoord van Kardinaal Paoluzzi (zie bladz. 344) de *zevende* en de *achtste* van den *kleinen* Katechismus.[1]

---

1) Onder verschillende oude Katechismusboekjes die het ons gelukt is op te sporen, vonden we er een, waarin we haast zouden meenen gemelden *kleinen* Katechismus gevonden te hebben, wijl de eerste vraag ook luidt: „Waartoe is den Mensch geschapen?" Die Katechismus bevat in het geheel 67 vragen en antwoorden waarvan juist de 7de vraag en antwoord den Protestanten niet zeer aangenaam in de ooren moet geklonken hebben. Ze luidden als volgt:

„7de Vraag. Wat is de allerschadelijkste secte?

Uit de brieven alzoo van de Cock en v. Bijlevelt, blijkt duidelijk dat er op de Missie nog een andere Katechismus, aanmerkelijk verschillend van den Mechelschen, en wel een voor de kleinste kinderen in gebruik was en naar Rome ter goedkeuring is opgezonden.

Bij die duidelijke onderscheiding van twee verschillende Katechismussen, komt ons vreemd ja, we zouden haast zeggen, onverklaarbaar voor, wat Kardinaal Paoluzzi (zie bladz. 344) den 14 December 1720 schrijft, namelijk: dat al de toegezonden Katechismussen tot één enkelen schijnen teruggebragt te kunnen worden en wel tot dien welke den titel draagt van *kleine Katechismus* „si riducono tutti ad'un solo, cioé quello, che porta il titulo di *Catechismus parvus.*" De Mechelsche Katechismus met 41 lessen zou dan volgens die woorden tot den veel kleineren Katechismus teruggebragt kunnen worden; en nu is het juist die *kleine* Katechismus, die geschikt wordt beschouwd om over de geheele Missie bij het onderrigt gebruikt te worden. Dat echter met dien kleinen Katechismus de *Mechelsche* niet bedoeld kan zijn, blijkt uit hetgeen onmiddelijk volgt over de 7e en 8e vraag die van Bijlevelt veranderd wilde heb-

---

Antw. De secte der Ketteren: want deze, als voorboden van den Antichrist, scheuren en vervalschen de wet Christi, welke zij eens beleden hebben." Hier zouden we dus wel die 7de vraag herkennen, die v. Bijlevelt „om de aenstotelyckhijd aen de wederpartije", liever wenschte te zien weggelaten. Doch in de daaropvolgende 8ste vraag kunnen we die „aenstotelyckhijd" onmogelijk zien; deze toch is in ons boekje: „Wat is het teeken van een christen Mensch? Antw. Het teeken des H. Kruis." Dit geeft weder reden om te twijfelen of onze kleine Katechismus wel dezelfde zou zijn als die door de Cock en v. Bijlevelt bedoeld is. Misschien is bij latere uitgaven de bedoelde 8e vraag er uitgevallen. Ons boekje, dat in de oude Bibliotheek der Kathedrale kerk gevonden is, draagt geen jaartal van de uitgave. De titel is, „Kleine Katholyke Catechismus, bekwaam om de eerste beginselen van het Christelijke Geloof den kinderen in te planten." — Het was gedrukt te Amsterdam bij de Weduwe F. J. van Tetroode in de Kalverstraat, in den Berg Calvarie.

ben, en die blijkbaar niet in den *Mechelschen* voorkomen. Volgens gemelde beschikking alzoo van de Propaganda schijnt niet de *Mechelsche* maar de *kleine* Katechismus ingevoerd te zijn, en nu is het opmerkelijk dat, zoo als we hierboven uit verschillende verslagen van den Apostolischen Vicaris gezien hebben, — v. Bijlevelt bij de invoering van dien éénen Katechismus op last van Rome, altijd spreekt van den *kleinen* Katechismus, en nooit van den *Mechelschen* (zie bladz. 345 en 346) zoodat we ten slotte nog niet met volkomene zekerheid kunnen zeggen of v. Bijlevelt, op last van Rome, den *Mechelschen*, dan wel een anderen zoogenaamden *kleinen* Katechismus heeft ingevoerd. We willen hopen dat nader onderzoek en nasporingen in archieven of oude bibliotheken die zaak later zullen ophelderen. Mogt soms iemand onzer lezers nu reeds meer licht over de zaak kunnen verspreiden, dan houden we ons in deze Bijdragen voor zijne mededeelingen ten zeerste aanbevolen.

Wat er nu overigens van die zaak zij, zeker is het toch, dat van al de verschillende grootere en kleinere Katechismussen geene zoo algemeen op de Missie in gebruik is gebleven tot op de invoering der Dioecesaan-Katechismussen, dan de bekende Mechelsche Katechismus, en daarom meenen we hier de volgende bijzonderheden omtrent dien Katechismus nog te moeten mededeelen.

In het derde Provinciaal Concilie van Mechelen ten jare 1607 gehouden, werd verordend dat overal een en dezelfde Katechismus zou gebruikt worden, die op gezag van het Concilie spoedig zou worden uitgegeven. Die eerste Mechelsche Katechismus, in 1609 te Antwerpen verschenen, bestond uit 49 lessen en was opgesteld door den Jesuiet Lud. Maekeblijde (Cfr. *Nova et absoluta Collectio Synodorum tam provincialium quam Diocesanorum Archiepiscopatus Mechliniensis*. Tom. 1. Sect. I, cap. 3.

art. 5. pag. 381) doch deze werd in 1623 bij een besluit van een ander Provinciaal Concilie door een nieuwen Katechismus vervangen, welke van toen af onveranderd is gebleven en, volgens getuigenis van van der Velde (zie zijn *Index Chronologicus* pag. 643) in vijf deelen en 41 lessen verdeeld was. Bij vergelijking met nog voorhanden zijnde exemplaren van Mechelsche Katechismussen, zoo Fransche als Vlaamsche van verschillende tijdperken, blijkt hij ontwijfelbaar dezelfde te zijn als de ons bekende, die algemeen op de Missie in gebruik was, toen de Dioecesane werden vastgesteld.

Onder de verschillende exemplaren van oude Mechelsche Katechismussen, die we voor ons hebben, is er een dat de goedkeuring draagt van den Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen, Thomas Philippus d'Alsace de Boussu, dd. 10 Februarij 1734. Deze was, volgens de voorin staande goedkeuring des Kardinaals eene nieuwe uitgave, „naar de hedendaagsche Hollandsche taal en spreekwijzen „geschikt." Van die uitgave is waarschijnlijk spraak in den brief van den Aartspriester J. van den Steen aan C. Hoynck, die zijn neef was, dd. 8 Februarij 1734, als hij schrijft: „Je suis bien aise qu'on a mis le dernier „main à la correction du Catechisme. Voici le projet d'ap„probation et de ceque Mr Nanning [de welbekende Pastoor van Buitenveldert] juge de l'impression." Den 23 Mei daaraanvolgende schreef diezelfde van den Steen op nieuw aan Hoynck: „Le Catechisme m'est rendu et sera envoyé „a Mr Nanning; je suis ravi des corrections que vous „avez faites: elles sont très judicieuses et presque toutes „très necessaires. Je ne doute pas, ou elles agreeront à „Mr Nanning. Pourtant je lui ordonnerai a les suivre ex„actement et notre Mission a mille obligations a vous „mon cousin et à tous ceux qui se sont employé en cette „discussion et principalement à son Eminence." Uit dit

een en ander maken wij op, dat bij de uitgave van den ouden Mechelschen Katechismus van 1734 verbeteringen door Hoynck, toen Vikaris-generaal van Mechelen, zijn aangebragt, en Pastoor Nanning er eene Hollandsche uitgave van bezorgd heeft.

II.

Na de bemoeijingen van den Apostolischen Vicaris van Bijlevelt ter invoering van de gewenschte eenvormigheid van Katechismussen op de Hollandsche Missie uit de Archieven gezien te hebben, gaan we nu, insgelijks uit de ons ter beschikking staande bescheiden, het een en ander opsporen omtrent den Katechismus vóór dien tijd op de Missie in gebruik.

Uit den reeds aangehaalden brief van v Bijlevelt aan de Propaganda dd. 17 Augustus 1719, en nog duidelijker uit zijn brief van diezelfde dagteekening aan den Prefect der Propaganda Paoluzzi blijkt, dat vóór de jansenistische scheuring, de Mechelsche Katechismus algemeen op de Missie in gebruik was; zelfs zoude men uit zijne woorden besluiten dat vóór dien tijd geen andere dan deze gebruikt werd. [1]) Ditzelfde geeft ook Hoynck in zijn brief van 23 Julij 1728 aan den Nuntius Spinelli (zie boven bladz. 348) te kennen: „Mr. Bijlevelt... a été „très instamment prié par tous les Archipretres et par les „plus vieux curés de la Mission, d'ecrire à Rome afin „que le S. Siege ordonneroit que les Prêtres Catholiques „ne se serviroient que d'un seul Catechisme, scavoir celuy „de Malines, lequel Sasboldus et Rovenius avoient intro-

---

1) „...praeciperem ut *solum et unum* Catechismum Mechliniensem, *uti olim*, „in Ecclesiis suis praelegerent".... „*unius et solius* Catechismi Mechliniensis ut *ante praesentis scismatis initia* practicatum fuit." Den geheelen text hebben we hierboven bladz. 338—340 medegedeeld.

„duit et ordonné expressement, et que les Jansenistes ont „quitté sous Castoriensis et Sebastenus."

Wat echter Hoynck daar van Rovenius zegt, kunnen we niet goed rijmen met diens Constitutie van 15 Maart 1622 aan geheel de geestelijkheid van de Vereenigde Provinciën gerigt, zooals we die in Batavia Sacra p. II. pag. 88 vinden: waar hij het gebruik van het Rituale Romanum en van één Katechismus voor de geheele Missie voorschrijft. Omtrent dit laatste punt zegt hij het volgende: „Alzoo het zeer bevorderlijk is voor de eenheid dat de kinderen op dezelfde wijze de eerste waarheden van het katholiek geloof leeren, en om te voorkomen dat het verschil van Katechismussen ('t geen, naar we bevonden hebben, op de meeste plaatsen aanmerkelijk is) verwarring te weeg brenge, hebben wij last gegeven dat een kleine Katechismus voor de kinderen in onze volkstaal zou gedrukt worden, welken wij bevelen dat voortaan alleen, met uitsluiting van alle andere bij het onderrigt der kinderen zal gebruikt en door hen geleerd zal worden. Binnenkort zullen wij ook een grooteren Katechismus voor die van meer gevorderden leeftijd in het licht geven. Niet dat de Mechelsche of Antwerpsche of andere dergelijke Katechismussen ons niet bevallen; maar omdat wij van oordeel zijn dat die, door het aanbrengen van eenige veranderingen en bijvoegingen, voor deze plaatsen, waar Katholieken met Protestanten vermengd leven, meer geschikt behoorden gemaakt te worden. Wij vermanen dus in den Heer en bevelen voortaan, dat in deze Provincien gemelde Katechismussen, met uitsluiting van alle andere, zullen geleerd en door den druk verspreid worden. [1])"

---

1) „Praeterea, quia multum ad unitatem facit, si eadem methodo in addiscendis fidei Catholicae rudimentis pueri utantur, ne diversitas Catechismorum (quam magnam esse plerisque in locis deprehendimus) confusionem pareret, jussimus lingua nostra vulgari, parvum Catechismum puerorum

In zijne Constitutiën van 30 Junij 1628 voor de geestelijkheid van het Bisdom van Haarlem en van 12 December 1638 voor de geestelijkheid van de Bisdommen van Utrecht, Deventer en Middelburg, verordent hij dat, bij het katechetisch onderrigt, die Katechismus moet gebruikt worden, dien hij daarvoor heeft uitgegeven en goedgekeurd. [1])

Het is ongetwijfeld die kleine Katechismus, door Rovenius in zijne gemelde Constitutiën voorgeschreven, waarover we uit de Notulen van het Kapittel van Haarlem van 8 Julij en 14 October 1631 vernemen dat de Secretaris van het Kapittel, de bekende Bugge [2]) bij de nieuwe uitgave van dien Katechismus eenige lijsten van aflaten en feesten in het Bisdom van Haarlem enz. heeft gevoegd en de beroemde Pastoor van het Beggijnhof te Amsterdam, Leonardus Marius, toen Deken van het Kapittel en Vicaris-Generaal, voor het drukken van die lijsten bij den kleinen Katechismus heeft zorg gedragen. [3])

---

typis excudi, quem solum deinceps pueris in Catechesi tradendum et addiscendum praecipimus. Propediem etiam alium Catechismum majorem pro provectioribus in lucem emissuri. Non quod Catechismus Mechliniensis aut Antverpiensis aut similes displiceant, sed quia illos, nonnullis immutatis aut additis, putavimus hisce in locis, ubi Catholici haereticis permixti sunt, magis accommodandos. Hortamur itaque in Domino et praecipimus hos et non alios deinceps in hisce Provinciis doceri et divulgari."

1) In Catechesi utantur Catechismo a Nobis in illum finem divulgato et approbato." Zie Bat. Sacr. pars II, pag. 100 en 105.

2) Zie over dien Bugge en zijne werkzaamheden het voorwoord voor het *Necrologium Dioecesis Harlemensis* in de Katholiek. LX[e] Dl. blz. 57 en volgg.

3) Wij lezen daarover in de Acta Capituli Harlemensis het volgende: „Anno 1631, 8 Julii.

7º In Catechismo parvo recudendo notata tria: 1[m] festa privilegiata Dioecesis nostrae notata supra 20 Maji nº 2 [hiermede zijn die eigene feesten van 't Bisdom van Haarlem bedoeld, welke in de Notulen der Kapittelvergadering van 20 Mei daar te voren sub nº 2 worden opgenoemd als te mogen opgenomen worden op de lijst der feesten van de Hollandsche Heiligen] his verbis „noch aflaete dagen in 't Bisdom van Haerlem sijn desen: 2[m] textus Pater noster etc. in quibusdam verbis concinnis ponendus, 3[m] Addatur catalogus peccatorum alienorum. His invigilabit D Buggaeus."

De kleine Katechismus, door Rovenius voorgeschreven, schijnt alzoo in 1631 herdrukt te zijn met gemelde bijvoeging van lijsten van feest- en aflaatdagen enz. door de zorg van Bugge opgemaakt. We durven niet beslissen, maar vermoeden toch, dat het deze kleine Katechismus was, welken de Cock op de derde plaats bedoelde, als hij aan v. Bijlevelt in zijn brief van 9 December 1719 (zie hierboven bl. 341) drie soorten van Katechismussen opnoemde, die hem moesten toegezonden worden: „en dan „den kleine, *waertoe is den mensch geschaapen* en dese „is voor de kleinste jeugt"; — dezelfde, dien v. Bijlevelt in zijn brief van 11 Januarij 1720 zegt in zijne jeugd geleerd te hebben, dien hij, in 't Latijn vertaald naar Rome opzond, waarin hij een paar vragen wenschte weggelaten te zien en dien hij, na de goedkeuring van Rome, overal trachtte in te voeren en reeds op de meeste plaatsen bij de Pastoors in gebruik zag. Dit alles laat zich zeer goed begrijpen van een Katechismus door Rovenius zoo nadrukkelijk en herhaalde malen voorgeschreven; terwijl het daarentegen vreemd zou mogen heeten dat men bij de behandeling dier zaak in 1719 en 1720 volstrekt geen melding gemaakt vond van een Katechismus vroeger, zij 't dan ook bijna eene eeuw geleden, door de Kerkelijke Overheid op de Missie ingevoerd. Nog willen we hierbij voegen, dat we achter ons exemplaar, waarover we hierboven spraken (zie noot op blz 354) van de „*Kleine Katholyke Catechismus*" juist ook eene lijst vonden „van „de geboden vastendagen en vierdagen die in 't Aarts-

---

„Anno Dni die 14 Octobris.

„N° 6. De Catechismo parvo exposuit Amp. D. Vicarius [Leon. Marius] „se notata a D. Buggaeo accepisse et typographo commisisse; qui propediem exhibebit catalogum festorum Dioecesis nostrae tribus modis impressum 1° in parvo Catechismo, 2° in libro dicto Sondaechs schole, 3° in „folio separatim."

„bisdom van Utrecht en in 't Bisdom van Haarlem moe-„ten onderhouden worden" met aanduiding van aflaten enz. hetgeen aan de lijsten en opgaven doet denken, welke Bugge aan den herdruk van den kleinen Katechismus, zooals we uit de Notulen van het Kapittel gezien hebben, heeft toegevoegd.

Niettemin blijft het ons altijd vreemd en moeijelijk te begrijpen hoe v. Bijlevelt, zooals we in andere bescheiden gezien hebben, en insgelijks Hoynck van den *Mechelschen* Katechismus kunnen spreken als vroeger algemeen en uitsluitend op de Missie in gebruik, en door de Vicarissen Sasbold en Rovenius ingevoerd.

Bovendien spreekt Rovenius, in zijne bovengemelde Constitutie van 15 Maart 1622, nog van een anderen grooteren Katechismus voor kinderen van meergevorderden leeftijd, dien hij zich voorstelde binnen kort in het licht te doen geven, „propediem etiam alium Catechismum majorem pro „provectioribus in lucem emissuri." In de Notulen van het Haarlemsch Kapittel van de jaren 1632 en 1633 zien we ook gehandeld over een anderen Katechismus dan waarover in de hierboven aangehaalde Notulen van 8 Julij en 14 October 1631. Immers we lezen in de Notulen van de Kapittelvergadering van 20 April 1632 van een middelsten of verkorten Katechismus „*medius, compendiatus*" waarvoor de Deken van het Kapittel Leon Marius, en Bugge zorg zouden dragen. Algemeen werd door de geestelijken, vooral te Amsterdam, naar zulk een Katechismus verlangd; nog voor Hemelvaartdag zou die gereed zijn en te Haarlem gedrukt worden met bijvoeging van eenige gezangen op noten. Doch den 6 Julij was er nog slechts een begin van uitvoering aan gegeven en moest het exemplaar door den Deken eerst worden nagezien. Het werd 15 October, eer de Katechismus door den Apostolischen Vicaris onderzocht en voor de uitgave goed-

gekeurd werd. In de vergadering van 26 Januarij 1633 vernam het Kapittel van Bugge dat de Katechismus, aan den drukker Hendrik Barends te Amsterdam was gegeven. Marius zou voor een spoedig afdrukken zorgen [1])

De benaming van *middelste* of *verkorte* (*medius*, *compendiatus*) Katechismus zoude wel aan een grooten of uitgebreiden Katechismus voor meergevorderden doen denken, waarvan deze eene verkorting of uittreksel, *compendium* was; doch we hebben van zulk een *grooten* Katechismus geen spoor gevonden, of 't moest zijn die door de Cock in zijn meermalen aangehaalden brief van 9 December 1719 op de derde plaats genoemd wordt „den grooten van Christianus van den Bergh of den Mechelse" [dat hij dien Katechismus van Chr. v. d. Bergh voor denzelfden houdt als den Mechelschen, is blijkbaar eene vergissing van de Cock] „die is voor de groote kinderen." Maar het is meer waarschijnlijk dat de Cock daarmede den Katechismus be-

---

1) In de Acta Capituli lezen we als volgt:

„Die 20 Aprilis 1632 n° 6 Catechismus medius desideratur a sacerdotibus catechizantibus, praecipue Amstelodamensibus, quam expediri ante festum Assumptionis Dni assumpserunt Amp. D. Decanus et Buggaeus; et Harlemi praelo committere eique addere cantiones cum notis, Godt Geest etc."

In de Notulen der Kapittelvergadering van 6 Julij daaraanvolgende, toen de Notulen der vergadering van 20 April gelezen waren, werd op de aanteekening van n° 6 hierboven aangehaald, opgeteekend: „Inchoata est executio per D. Buggaeum et habet penes se Amp. D. Decanus exemplar quod revidebit et brevi expediet."

In de Notulen der Vergadering van 12 October 1632 lezen we op n° 4: „Catechismus compendiatus a D. Buggaeo et Decano traditus necdum repertus fuerat." — Doch daarbij is later aangeteekend: „Sed 15 Octobris repertus examinatusque est ab Ill. D. V[icario] A[postolico] qui taliter edi posse censuit."

Eindelijk in de Notulen van 26 Januarij 1633 zien we, ten aanzien van gezegd n° 4 der vorige notulen aangeteekend: „de 4° articulo [namelijk van de voorgaande Notulen] Catechismi compendiati retulit D. Buggaeus illum datum Henrico Bernardi. Curabit Amp. D. Marius ut quamprimum imprimatur."

doeld heeft, die op naam van van den Bergh in 1633 werd uitgegeven; waarvan Bat. Sacr. in zijne korte levenschets van Bugge zegt, dat de Katechismus, die op naam van Christianus van den Bergh was uitgegeven algemeen werd beschouwd als het werk te zijn van Bugge. De Vikaris Codde was in bezit van een exemplaar met verbeteringen van de hand des makers zelven. Verder verwijst de Batavia Sacra naar Instructies over den Katechismus welke in zijn tijd waren gegeven, die we echter tot ons leedwezen niet kennen. [1])

Dat werkelijk de Katechismus die in 1633 op naam van Christiaan van den Bergh werd uitgegeven de bovenvermelde *medius* of *compendiatus* was, waarvan in de boven aangehaalde Notulen van het Kapittel, wordt genoegzaam zeker door eene plaats in het werk van den bekenden bekeerling uit het Jansenisme Tieleman Backhuisen, getiteld: „*Bewijsschrift aantoonende dat den Apostolischen Stoel het volle geestelijk Regtsgebied over de Hollandsche Zendinge altijd gehad en wettig geoefend heeft.*" — Daar vinden we in het eerste Deel blz. 86 dien Katechismus van Chr. v. d. Bergh aangehaald ten bewijze tegen de jansenisten, hoe de vroegere geestelijkheid op de Hollandsche Missie het volk de gehoorzaamheid aan den H. Stoel leerde. Ziehier zijne woorden:

„Deze onderdanigheid en onderwerpinge aan de uit„spraaken van Jesus Stadhouder drukten zij [de hollandsche geestelijken onder v. Neercassel] het volk in; en leerden „die eenstemmig de jonge jeugd door den Catechismus, „denwelken zij van Rovenius als tot erfdeel ontfangen „hadden." [Hier staat aan den kant als nadere aanduiding:

1) „Catechismus sub nomine Christ. van den Berg editus, creditur esse „Buggaei opus: Archiepiscopus Sebastenus illum habebat manu Auctoris „emendatum. De Catechismo hoc vide instructiones hisce temporibus editas." Cfr. pars II. pag. 838 ad art. *Joannes Buggaeus*.

„Catechismus van Christ. van den Berg 11[de] lesse”]. Ook „boezemden zij kragtig de geloovigen in, dat *men op „straffe van afgesneeden te worden van 't ligchaam der H. „Kerke, en geacht te worden als een Heiden en Publicaan, „den Paus dit Zienlijk Hoofd moet onderdanig zijn.*” Nu is het opmerkelijk dat we juist in de bij ons voorhanden zijnde exemplaren van den Katechismus van van den Bergh in de elfde les handelende „van de kenteeckenen der „heyliger Kercke”, de achtste vraag met het antwoord aldus lezen:

„8 Vraghe. Moet men dit hooft [den Paus van Romen] onderdanich zijn?

Antw. Ja men, op pene van afghesneden te werden van 't Lichaem der H. Kercken, ende gheacht te worden als een Heyden ende Publicaen.” Het valt dus niet te betwijfelen of T. Backhuisen heeft dien Katechismus bedoeld; en nu zegt hij daarvan: „denwelken zij [de geestelijken] van Rovenius als erfdeel ontfangen hadden”; en als we nu uit de bovenvermelden Notulen van het Kapittel zien, dat Rovenius den Katechismus door Bugge bezorgd, goedgekeurd heeft, dan mogen we, onzes inziens, daaruit wel besluiten, dat we hier te doen hebben met dien *middelsten* of *verkorten* Katechismus van Bugge, waarvan in de Notulen, en dat Rovenius met de uitgave van dien Katechismus, gevolg heeft gegeven aan zijn voornemen in zijne Constitutie van 15 Maart 1622 uitgedrukt, dat hij weldra een anderen grooteren Katechismus voor de oudere kinderen in het licht zou doen geven.

Dit een en ander wordt nog nader bevestigd bij eene inzage van de exemplaren in de Bibliotheek der Kathedrale Kerk aanwezig. Ze zijn vier in getal. Een van 't jaar 1663 gedrukt te Leuven, een van 't jaar 1675 te Antwerpen, een van 1737 insgelijks te Antwerpen; en een zonder jaartal te Leuven gedrukt. De titel van allen is:

„Catholycke Catechismus ofte kort onderwijs van de Chris- „telyke Leeringe, tot profyt van de jongejeugt, ende alle „andere, die in 't opregt geloof qualyck onderwezen zijn. „Uytgegeven by Christiaen van den Berge, Licentiaet in „de H. Godheyt." Opmerkelijk is het dat men in de twee eerste drukken op het titelblad leest: „Den lesten druck, „*verkort* tot gherief van den leerkinderen"; 't geen in de laatste drukken niet staat, ofschoon overigens de titel van allen dezelfde is. Dat *verkort* zou dan al weder het bestaan doen vermoeden van een grooteren meer uitgebreiden Katechismus, even als we vroeger vermoedden om de benaming *compendiatus*.

Ze dragen allen de goedkeuring van Martinus Lunecenias S. Theol. Licent. Libror. censor gegeven 3 Januarij 1633; 't welk volkomen overeenkomt met hetgeen we boven uit de Notulen aanhaalden omtrent den „Catechismus *medius* of *compendiatus*" Ofschoon er hetzelfde plan aan ten grondslag ligt, en genoegzaam dezelfde orde in de opvolging der lessen in acht wordt genomen als in den Mechelschen, bestaat er toch een aanmerkelijk verschil tusschen beiden; wijl die van v. d. Bergh niet slechts 42 lessen, alzoo één les meer telt, maar vele vragen er tusschen voegt, en andere, meer uitgebreide antwoorden op dezelfde vragen geeft. Zoo vindt men b. v. in de eerste Les de 2de, 5e en 6e vraag van die Les in den Mechelschen Katechismus; terwijl er in 't geheel 16 vragen in die eerste Les zijn, welke het geheele leerstuk der Erfzonde en iets van de Verlossing behandelen. Men kan duidelijk ontwaren dat die Katechismus vooral ten doel had de katholieken hier te lande in hun geloof te versterken en te wapenen tegen de dwalingen en tegenwerpingen der Protestanten, zoodat hij meer van polemieken aard is dan de Mechelsche, juist wat Rovenius beoogde, met dien grooteren Katechismus; namelijk de Mechelsche en Ant-

werpsche Katechismussen, met wijziging en bijvoeging hier en daar voor de hollandsche katholieken die onder protestanten leven, geschikt te maken.

Toch vond die Katechismus bij v. Bijlevelt geen bijval. Voor ouderen of meergevorderden wilde hij den *Catechismus Romanus* doen uitleggen. (Zie hierboven blz. 342).

Nog zegt hij daar: „de Catechismus van van den Bergh behelst twee drucken; den eersten is verboden en den tweeden word wat door de vingers gesien als gedruckt sijnde." — Dat verbod zal van de Staten zijn uitgegaan die er zeker te veel paapsche stoutigheden in hadden gezien. Het schijnt intusschen dat deze Katechismus niet lang in algemeen gebruik is gebleven. De jansenistische scheuring bragt vooral ook in die gewigtige zaak de schromelijkste verwarring, waarover we v. Bijlevelt bitter hebben hooren klagen en hetgeen hem ook drong om één enkelen Katechismus voor de geheele Missie voor te schrijven. Maar reeds in de vergadering van het Haarlemsche Kapittel van 9 October 1696 werd het voorstel gedaan van een algemeenen Katechismus voor het geheele Bisdom van Haarlem in te voeren en wel door eene verkorting te maken van den Romeinschen Katechismus, 't geen minder aan tegenspraak zou bloot staan. [1]) Er schijnt echter geen verder gevolg aan dat voorstel gegeven te zijn; althans we vernemen er niets naders van.

Ten slotte willen we hier nog als een *curiosum* een van de vier bovengemelde exemplaren van den Katechismus van van den Bergh ietwat nader beschouwen. Dat exemplaar behoort tot de oude Bibliotheek der S. Dominicus-

---

1) Wij lezen in de Notulen van 9 October 1696:

„Propositum fuit, an non expediat, confici Catechismum communem pariformiter per totam Dioecesim usurpandum, et an eum in finem non foret consultum formare compendium ex Catechismo Romano, tamquam oblocutionibus minus obnoxium."

kerk te Haarlem en is bijzonder bewerkt door den Pater Dominicaan Alanus Stam, die pastoor dier kerk was van 1669 tot 1695. Op doorgeschoten bladen papier heeft hij nagenoeg bij elke vraag zijne aanteekeningen gemaakt, vooral bestaande in verwijzingen naar plaatsen bij godgeleerde schrijvers en controvertisten, op die vragen betrekking hebbende. Achterin heeft hij eene opgave geschreven van de werken en schrijvers, die door hem bij de uitlegging van den Katechismus werden geraadpleegd. Wij laten dien hier letterlijk volgen:

„Index authorum in explicatione Catechismi inspecto„rum: S. Thomas Aquinas. Sylvius. Becanus. Vekiti. „Marchantius. Extract: Catholicum. Mondtstopper. Catho„lycke Aenwyzer. Vincentius Lyrinensis. Sinninck in „Goliathismo. Abellij. August: Teylingen 't Paradijs der „wellusten. Fabri in concionibus. Florimond Remond. „Christoph: Fabri, Lovan: in expositione Missae etc. „Gonet in S. Thomam. Petrus de Waarsegger, de caere„moniis S. M. Eccles. Cornelius Hazardt, S. J. de Ima„ginibus et jejuniis: et caeremoniis Missae. Joannes Grof„ferus, de Eucharistia. Harlemi exstat apud me. Dau„roultius in floribus Exemplorum serviet saepissime pro „exemplo. David à Maudes in Decalog. Aitzema in folio „impactus [?] sic hic citatur quoad paginas."

Overigens is het gansche boekje van alle kanten volgeschreven met verwijzingen naar Schriftuurplaatsen, Concilie van Trente en eene menigte van nog andere godgeleerde schrijvers dan die in zijn Index zijn opgenoemd. Dat hij de onfeilbaarheid van den Paus leerde mag uit het volgende worden afgeleid Op de 7de vraag van de 3de Les, welke luidde: „Wie is dan den Regter in alle ques„tien des geloofs"? wordt geantwoord: „den Paus van „Romen, als navolger van S. Pieter de welcke Christus „een harder synder schapen heeft gestelt, gevende hem

„oock de sleutelen des Hemels, en onder hem het gene„rale Concilium, ghelyck in 't Oude Testament was den „oppersten Priester met sijn Raet." Daarop teekent hij aan (welke aanteekening echter vooraan in het boekje staat) „Circa definitionem ex Cathedra et quomodo in materia „fidei Papa sit (nempe servata quadam forma judicii) autho„ritatis infallibilis, vide Nicolaum Du Bois, tract. consultat. „Theologico-jurid. consult. XIX et adversus Advocatum „Parisiensem anonymum, I. p art. XIV. n. 144."

Vooraan in het Boekje staat:

„Explicatio hujus Catechismi Majoris pro diebus Do„minicis post prandium habendis lectionibus in Ecclesia „nostra per F. Alanum Stam S. Ord. Praed." Hij gebruikte alzoo dien Katechismus des Zondags, bij het volksonderrigt, waarvan hij blijkbaar veel werk maakte.

We hebben vooral ook daarom dit boekje eenigzins nader willen bespreken, om te doen zien hoeveel merkwaardigs voor de geschiedenis en de kennis van het godsdienstig leven onzer voorvaders in oude Bibliotheken van kerken en pastoriën verscholen kan liggen. Moge hier of daar uit eene of andere oude Bibliotheek nog wat meer licht opdagen over het punt, dat we hier behandeld hebben en dat, bij al 't geen we er van hebben kunnen vinden, aan duidelijkheid en zekerheid nog wel te wenschen overlaat.

J. F. VREGT.

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

DE LEYDSCHE PASTOORS SEDERT „DE HERVORMING" TOT AAN „DE HERSTELLING",

VAN 1557 TOT 1857,

DOOR

Dr J. D. FRENAY.

(Vervolg van Dl VI, blz. 277.)

ARNOLDUS VAN VOORN.

Aldus onderteekent hij zelf (Bat. Sac. II. p. 519. col. 1) en zoo wordt hij dan ook teregt genoemd in het Haarlemsch Necrologium (De Katholiek: Apr. en Meij. 1873) en door past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39). v. Heussen noemt hem (Bat. Sac. II. p. 271. col. 1) Arnoldus Voorn of Voornius, en v. Rhijn (Oudh. v. Rijnl. bl 266) Aarnout Voorn. In het Doopboek wordt hij niet door zichzelven, maar door zijn opvolger past. Nanning bij herhaling genoemd: Arnoldus Vooren.

Hij was een Utrechtenaar, studeerde te Leuven en was te 's Gravenhage als „adjutor" werkzaam geweest, of gelijk hij zelf teekent, als „Vice pastor." Als zoodanig heeft hij n. l. in 1701 onderteekend den brief, welke door meer dan 300 priesters der Hollandsche zending ten gunste van P. Codde naar Rome werd opgezonden; van de 303 onderteekenaars was „Arnoldus van Voorn, Vice-Past. Hagæ-Com." de 38ᵉ.

Hoewel v Voorn aanvankelijk onder de aanhangers van Codde een der voorste was, moet men niet meenen, dat hij steeds bij diens partij is gebleven; integendeel hij is naderhand daarvan teruggekeerd, en zelfs bij past. De

Cock kapellaan geworden. Dit laatste blijkt uit de „Continuatio", waarmede de door past. De Cock aan de achterzijde van het losse Titelblad van het Doopboek begonnen lijst van de pastoors in de Kagghel door past. Nanning wordt vervolgd op deze wijze: „RD Theodorus de Kock, Suspensô a munere vicarii petrô archiepiscopô Sabastenô, fuit a pontifice incognitîs prout sese vocitant Capitilaribus nominatus et constitutus provicarius sed difficultatem maximam apud proceres offendens fuit aufugere coactus, relinquens Sacellanum Suum RD arnoldum Vooren Sibi Successorum, qui quintus itaq̄ fuit pastor". Wanneer hij kapellaan bij past. De Cock geworden is, wordt door dezen nergens vermeld; waarschijnlijk omdat dit eerst kort voor zijn vlugt zal geschied zijn en hij dus nog geen gelegenheid gehad had dit aan te teekenen, gelijk zijne naauwkeurigheid in alles dit vorderde. Inderdaad in het Doopboek, waarin past. De Cock de door hem gedoopten tot op den 22 Junij 1703 had ingeschreven, begon Arnoldus Vooren de zijnen in te schrijven den 26 Junij 1703, dus slechts 3 dagen vóór de vlugt van past. De Cock.

Dat past. v. Voorn na zijn afval van de toenmaals bovendrijvende jansenistische partij, door haar niet in het gerust bezit zijner Pastorie gelaten zou worden, zal ons niet verwonderen: hij werd door haar niet erkend. Den 27 Mei 1704 werden die priesters, welke na de suspensie van Codde, in verschillende statiën waren geplaatst of eene bediening waarnamen, zooals Arnoldus van Vooren te Leiden naar den Haag ontboden en den 17 Julij 1704 namen de Staten, rusteloos door de Jansenisten gedreven, eene resolutie, waarbij hun de uitoefening der geestelijke bediening werd verboden (Zie Archief van 't Aartsb. van Utrecht. I. bl. 411). Desniettegenstaande is past. v. Voorn met zijne bediening voortgegaan tot in 1705, gelijk blijkt

uit de door past. De Cock aangelegde Registers, welke hij tot kort voor zijn dood heeft bijgehouden.

Onverwachts door eene beroerte getroffen is hij den 19 Meij 1705 overleden en volgens het meermaals aangehaalde Register der buiten-begrafenissen is „Arnoldus Voorn tot Voorhout" begraven; waarvoor den 21 Meij 1705 *f* 4 betaald was.

FRANCISCUS JACOBUS DE BROEDER.

Zoo noemt hij zich zelven in het Doopboek en zoo wordt hij ook door zijn opvolger aldaar genoemd, alsmede in het Supplement van het Haarlemsch Necrologium (in de Katholiek van 1873). Ten onregte wordt hij door v. Heussen (Bat. Sac. II. p. 271. col. 1) en in navolging van hem door past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39) genoemd: Jacobus Franciscus de Broeder, of in 't Latijn: Broedêrus,. en door v. Rhijn (Oudh. v. Rijnl. bl. 266) half in 't Frans: Jakob François. De aanleiding van de omzetting zijner voornamen is waarschijnlijk hierin gelegen, dat hij gewoonlijk slechts eenvoudig Jacobus de Broeder genoemd werd (Bat. Sac. II. p. 152. col. 1. p. 387. col. 2. Hist. Ep. Ultr. I. p. 206. col. 2. II. Harl. p. 73. col. 2. Arch. v. Utr. II. bl. 150) soms ook Jacob Broeder (Oudh. v. N. Holl. I. bl. 447).

Hij was geboortig van Amsterdam en heeft te Leuven in de Theologie gestudeed. Van kapellaan te Dordrecht is hij door Ger. Potkamp, die van 14 Nov. tot 16 Dec. 1705 Apostolisch Vicaris was, tot pastoor te Leijden bevorderd. Dewijl zijn voorganger reeds den 19 Meij van dat jaar overleden was, kan men begrijpen, waarom „de gemeente langen tijd hardeloos gebleeven" is. Den juisten tijd zijner aankomst te Leyden op te geven is niet mogelijk; maar uit het Doopboek blijkt, dat hij den 9 Dec. 1705 is begonnen te doopen.

Uit dat Doopboek blijkt ook, dat hij tot de Jansenistische partij behoorde en daarom ook zijn voorganger v. Voorn, welke die partij verlaten had, niet eens als pastoor erkende. Op de woorden, door past. de Broeder in dat Doopboek geschreven: „Baptizati a me Francisco Jacobo de Broeder qui post discessum R. D: Theodori de Cock a Revmo Dno Gerardo Potcamp quintus in hoc loco sum Pastor constitutus anno 1705." maakt past. Nanning de volgende „Observatio. R. D. Jacobus de Broeder se numerat quintum hoc in loco pastorem sed male, nam R^{mus} de Kok fuit quartus, quo abeunte mansit assistens ejus R. D arnoldus Vooren, qui confirmatus fuit ibidem pastor, sed quia sine confirmatione capituli Ultrajectini, hujus capita R D arnoldum Vooren tantum velut relictum sacellanum respexerunt, et quia horum ore R. D. Jacobus de broeder tunc temporis loquebatur, etiam R. D arnoldum Vooren sacellanum arbitratus est, seq̄ quarto pastori immediate succedisse scripsit ideoq̄ ne hic error ultra alios seducat, vide ante fol 1 accuratiorem seriem", aldus naar zijne „Continuatio" achter het Titelblad verwijzende.

De „harderlooze" gemeente schijnt echter op zulk een „harder" niet erg gesteld geweest te zijn, dewijl hij haar „sponte abdicante" weldra verliet, omdat hij, gelijk past. Nanning achter genoemd Titelblad schrijft „subsistere non posset". De tijd, waarop hij de Statie verlaten heeft, wordt niet eenstemmig aangegeven; sommigen (Arch. Aartsb. Utr. I. bl. 414) schrijven: omtrent het jaar 1710, anderen, zooals Hofman en v. Lommel (II. bl. 150) en past. Burgmeijer (Jaarb. Meng. bl. 39) met meer regt: in 1706. Zooveel is althans zeker, dat hij „in festo SS. Trinitatis 1706" (Lib. Sec. Past. p. 373) d. i. den 30 Meij 1706 nog eenige leden in het Broederschap der H. Drievuldigheid heeft ingeschreven; maar niet minder zeker is het, dat hij tot den 16 April 1707 de door hem ge-

doopten in het Doopboek eigenhandig heeft ingeschreven. Aangezien „de Kagghel" na het vertrek van past. de Broeder gesloten werd en gesloten bleef, tot dat zijn opvolger in 't laatst van 1712 benoemd werd, en er dus gedurende ruim 5 jaar niet in gestookt werd, zoo moet past Nanning holle jaren (zooals men die pleegt te noemen) voor volle jaren gerekend hebben, wanneer hij achter het meergemelde Titelblad schrijft: „postquam ecclesia 7 annis non patuerat", en dan nog wel in de vooronderstelling dat past. de Broeder reeds in 1706 uit Leyden vertrokken zou zijn. Wanneer men past. v. Voorn wel en daarentegen past. de Broeder niet zou willen mederekenen, eerst dan zou men met past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 37) kunnen zeggen, dat zij van 1705 tot 1712 geheel ledig bleef. De oorzaak van deze onzekerheid is waarschijnlijk gelegen in de zware ziekte, waarin F. J. de Broeder in 1706 vervallen is; want in het Doopboek der Oud-Roomschen (op den Burg. Stand aanwezig en waarin v. Heussen niet alleen de gedoopten maar ook de bedienden opschreef) teekent hij in 1706 aan: 12 Sept. extremis munivi R: D: jacobum fr. de broeder.

Hoe dit zij, de Statie verlaten hebbende, werd hij door den Internuntius Bussi te Brussel gezonden naar Loendersloot, niet ver van Loenen aan de Vecht, doch onder Utrechts gebied, en als hij hier door den Drost van Loenen niet werd toegelaten, naar Blaricum, onder Noord-Holland: hier was hij werkzaam van 1710—1712; in welk laatste jaar hij naar Akersloot, insgelijks in N. Holland, werd verplaatst. Na aldaar gedurende 7 jaar werkzaam geweest te zijn is hij er den 17 April 1719 overleden.

ADRIANUS FRANCISCUS ROVERS.

Zoo noemt hij zich zelven in het Doopboek en elders, hoewel zijn opvolger hem kortheidshalve steeds Adrianus

Rovers noemt. Door v. Heussen en v. Rijn wordt hij genoemd (Hist. Ep. Ultr. I. p. 477. col 2): Adrianus de Rover, in 't Latijn (Bat. Sac. II. p. 271, col. 2) Roverius, in 't Hollandsch (Oudh. v. Rijnl. bl. 267) Adriaan de Rover. Hoe of zij aan dien naam: de Rover komen, is mij een raadsel; zou men dien ook te danken hebben aan het vernuft van v. Heussen, die een groot liefhebber blijkt geweest te zijn van hatelijke zinspelingen op iemands naam? Men vergelijke slechts hetgeen hij zegt van Roskam (Bat. Sac. II. p. 161. col. 1) en van De Kock (p. 271. col. 1). Inderdaad past. Rovers was in zijn oog niet anders dan de roover van de Pastorie, waarvan hij zelf lange jaren de patroon geweest was.

Uit Utrecht geboortig, in het Collegie van Urbanus te Rome opgevoed en aldaar tot Theol. Doctor gepromoveerd, is hij door zijne wettige geestelijke overheid hierheen gezonden, gelijk hij in het Doopboek zelf aldus aanteekent: „Baptizati a me Adriano francisco Rovers qui post discessum R D. francisci jacobi de Broeder a sacra Congregatione Cardinalium de propaganda fide Cum Confirmatione Jll^{mi} ac R^{mi} D^{ni} Joannis Bussi de Latere Nuntij aplici ad tractum Rheni Coloniâ sextus in hoc loco nunc pastor Constitutus". Dat hij zich den 6^{en} pastoor noemt, hoewel hij eigenlijk de 7^{e} was, heeft waarschijnlijk daarin zijnen grond, dat zijn voorganger de Broeder zich, hoewel verkeerdelijk, den 5^{en} genoemd had; want dat hij zijn geestverwant v. Voorn niet erkend zou hebben, is niet denkbaar, of dat hij zijn voorganger de Broeder als een ingeschovene beschouwd zou hebben, dit rijmt niet met de aangehaalde woorden.

Den tijd, wanneer hij hier gekomen is, kan ik met geene juistheid aangeven: v. Heussen zegt: in het laatst van 1712; hiermede komt overeen, dat hij den 24 Nov. de eerste doopeling inschreef, en 4 dagen vroeger den 20^{en} had hij reeds iemand bediend (Lib. Sec. Past. p. 52).

Zijn eerste werk was de verwaarloosde Kerk en Pastorie weder eenigermate in orde te brengen, gelijk hij zelf getuigt, wanneer hij de aanteekeningen van past. De Cock aldus vervolgt (Past. Mem. bl. 256): „jnt jaar 1712. Als wanneer ick Adrianus francus Rovers door meyne overigheydt hier bin Pastoor gesteldt in de kerck van de kaggel genaampt, de welke door de twist van wederspannige Priesters is leegh gestaan bij de seven jaar soo dat ick de kerck ent huijs in eene seer sleghten staat hebbe gevonden soo dat ick doen de naarvolgende onkosten en reparatie alle op meijn eijgen beurs hebbe moete dragen en betaalt als door quitansie kan betoonen", bedragende te zamen volgens specifieke opgave: *f* 305.

Uit deze aanhaling, ziet men tevens „waarom na byna zeven jaren eerst weder de gelegenheid daar was" tot opening der kerk en dat de oorzaak dier langdurige sluiting nu niet meer behoeft opgespoord te worden, waarnaar door past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 38) te vergeefs getracht was: de twist der wederspannige priesters was daar alleen de oorzaak van. Jammer dat dit goed begin van zoo 'n korten duur geweest is; reeds het volgende jaar werd past. Rovers aan zijne naauwelijks weder bijeenvergaderde gemeente door den dood ontrukt. Deze treurige gebeurtenis beschrijft ons zijn opvolger met deze woorden (Lib Sec. Past. p. 188). „Necdum annus elapsus erat quo R D adrianus Rovers Lugdunum advenerat, cum mors vitalia Stamina ei, rumpat, et abire faciat. Die 1 Septemb̄ itaq̄ vitam finiit R D adrianus Rovers, Communitati tum quia Recens, tum quia Zelotus, Summè dilectus. tabe correptus fuerat, quam crearunt pulmones infecti. Eidem extrema dedi, et defuncto exequias celebrans funebrem, satisq̄ encomicam persolvi orationem ex 1 reg 25. v. 1." Den 2 Sept. 1713 is in het meermaals aangehaald Register der buiten-begrafenissen aangeteekend, dat

„franciscus Rovers tot Voorhout" begraven zou worden. Iemand, die in 1713 zóó dood en begraven is, kan onmogelijk in 1714 overleden zijn, gelijk past. Burgmeijer t. a. p. beweert; veeleer zou ons dit aanleiding geven een vraagteeken te zetten achter het vraagteeken, door Alb. Thijm (Volks-Alm. 1858. bl. 185) gesteld achter: Adriaan de Rover, 1712—15?

De broeder van past. Rovers, die hem zelf den 5 Febr. 1713 bediend had (Lib. Sec. Past. p. 52) is kort daarop ten huize van den Pastoor overleden, zooals deze in het Register der overledenen (p. 184) aldus aanteekende: „Petrus Rovers frater meus Nonquā Matrimonio junctus oibs Ecclæ Sacrmtis Munitus pie obdormivit in Dño die 8 febr: Aō 1713 in domo mea."

JOANNES NANNING.

Aldus noemt hij zich zelven achter het Titelblad van het Doopboek. v. Rhijn noemt hem nu eens (Oudh v. Utr. II. bl. 386): Johannes, dan eens (Oudh. v. Rhijnl. bl. 267): Johan Nanning; door Alb. Thijm wordt hij bijna altijd genoemd (Volks-Alm. 1858) Joan Nanning, in een aldaar uit het Latijn vertaald stuk (bl. 264) Joannes Nanningius.

Het zou van vermetelheid getuigen, indien ik het leven van den grooten Nanning, door past. G. Kok in zijne „Bijzonderheden Betreffende de R. K. Statie van Weesp" (Jaarb. 1852. Meng. bl. 6) voor zooveel de aldaar voorhanden Archieven bevatten, naauwkeurig geboekt, en door Alb. Thijm in eenige „tafereeltjens uit de vorige eeuw" (Volks-Alm. 1858. bl. 180) zoo voortreffelijk geschilderd, andermaal uitvoerig zou willen schetsen. Dit zou geheel in strijd zijn met het doel dezer „Aanteekeningen", louter ondernomen om aan den wensch van laatstgenoemden schrijver, aan het slot van zijn keurig opstel (bl. 285) uitgedrukt en door mij tot *motto* dezer „Aanteekeningen"

gekozen (Bijdr. I. bl. 246) zooveel in mijn vermogen was, betreffende de Leijdsche Pastoors te voldoen. Mijne taak is alleen het verspreide te vereenigen en het vereenigde uit de voorhanden geschriften aan te vullen en zoo mogelijk te verbeteren. Jammer! dat dit laatste door de eigen schuld van past. Nanning mij, wat hem betreft, zoo zeldzaam zal gelukken.

Hij is geboren te 's Graveland, een dorp ten zuiden van Naarden, en wel, gelijk hij zelf zegt in zijne Godvr. Zang. bl. 45, den 10 Augustus 1689. Te Keulen in de Theologie gestudeerd hebbende, is hij pastoor geworden te Leyden. Het is, als of men er aan twijfelde, of hij hier wel degelijk pastoor zou geweest zijn. Althans Alb. Thijm spreekt van hem (Volks-Alm. 1858, bl. 277): „als Pastoor of Desservant te Leyden"; niettegenstaande hij door v. Heussen (Hist. Ep. Ultr. I. p. 477) onder de „Alterius Oratorii" „Pastores," en door v. Rhijn (Oudh. v. Rijnl. bl. 265) onder de „Pastoors van de tweede Gemeente" aldaar wordt opgeteld. De oorzaak van dien twijfel is waarschijnlijk hierin gelegen, dat v. Heussen op eene andere plaats (Hist. Ep. Ultr. I. p. 204. col. 2) verhaalt, dat hij „antea Leidæ Pastor secundarius" geweest was; hetwelk door v. Rhijn (Oudh. v. Utr. bl. 386) vertaald wordt door „Onderpastoor", onveranderd door past. Kok (Jaarb. 1852. Meng. bl. 20) overgenomen. Maar „Pastor secundarius" beteekent niet „Onder-Pastoor"; dat is: Vice-Pastor en „Pastor secundarius" is „Pastoor van de 2e (wereldlijke) statie." Past. Nanning noemt zich zelven dan ook op den achterkant van het losse titelblad van het Doopboek: „octavus in hoc loco pastor." De Oudh. v. Utr. behoeven dus niet naar de Oudh. v. Rijnl. verbeterd te worden, gelijk Thijm verlangt (Volks-Alm. 1858. bl. 185) maar naar het oorspronkelijke van v. Heussen. Waarom past. Nanning zich den 8en noemt, niettegenstaande

zijn voorganger zich den 6^{en} genoemd had, hebben wij bij den voorganger van dien voorganger reeds opgehelderd.

Wat den tijd betreft, waarop hij hier pastoor geworden is, deze hoewel niet opgegeven bij Thijm, valt evenwel niet moeijelijk te raden. Hij zal zijn voorganger, die 1 Sept. 1713 overleed, onmiddelijk opgevolgd zijn; want hij was bij diens sterven tegenwoordig; hij heeft hem bediend en begraven en een lofreden op hem gehouden, gelijk wij boven reeds verhaald hebben; ja hij was hier reeds vóór dien tijd; want in het Doop- en Trouwboek beide begint zijn schrift reeds den 22 Augustus 1713. Het is dus geheel verkeerd van past. Burgmeijer, wanneer hij hem in 1714 pastoor te Leyden laat worden (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39) : aldus overgenomen door de Eerw. HH. Hofman en v Lommel in hunne Naamlijst der Pastoors van 1710 tot 1770 (Arch v. Utr. IV. bl 132).

De oorzaak van deze onzekerheid is, gelijk wij vroeger reeds aanmerkten, nergers anders aan te wijten dan aan de eigen schuld van past. Nanning, die de naauwkeurige door past. De Cock aangelegde Registers of niet, of zeer slecht en verward heeft vervolgd, en dat niet uit sloffigheid, gelijk men die wel meer bij geleerden aantreft, maar met voorbedachten rade. Ziehier, wat hij schreef in het Register der reparatiën (Past. Mem. bl. 257): „dewijl het de pligt is van de pastoors alhier noodige reparatie te doen, zoowel als haar daegelijks huyshoudeu te bekostigen, komt mij vreemdt voor t een aengeteekent te zyn en niet het ander, ten zij zulkx geschiedt is om door hunnen vrinden te Laeten misbruyken, gelyk ik ondervonden heb in de aengetroude vrinden van d Eerw Heer de Kok en Erfgenaemen van d Eerw Heer Rovers ik meen mijn pligt in alles te quyten, maar zoek geen lof met hoogen reparatien door mij gedaan hier te boek te stellen." Maar deze wijze van verdedigen zou moeijelijk

vol te houden zijn ten opzigte van het Doop- en Trouwboek, hetgeen om aan zijne bestemming te beantwoorden veel te wenschen overlaat. De Registers der bedienden, der overledenen, der ingeschrevenen in het Broederschap van de H. Drievuldigheid en der Godgewijde Maagden (Klopjes) zijn door hem in het geheel niet bijgehouden; in dat der bekeerden is er één door hem ingeschreven. Daarentegen heeft hij een nieuwen rubriek van hen, die tot de eerste H Communie zijn aangenomen, in het Lib. Sec. Past. (p. 457) aangelegd en met deze woorden ingeleid:

„Nomina etc

eorum qui prima vice ad Sacratissimam Jesu Christi Communionem sunt admissi sub curâ Ioannis Nanning.

Præfatio.

Miror sanè, quod R^mus^ de Kok, qui omnium, etiam minimorum exactissimam fecit annotationem, prætermiserit hisce libris inserere nomina Juventutis primò ad Sacram Synaxin accedentis, cum tamen pluris referre videatur scire eorum numerum, ætatem etc, quam v g inunctorum extremè etc. præsens quippe notitia servire poterit ad eos iterum, si tepuerint, excitandos, ut juxta communionem primam tali die vg institutam fervorem et devotionem restaurent! Servit etiam ad eos, si aliquâ temporis injuriâ ab oratorio hoc avulsi fuerint, reducendos. qualis injuria hâc aetate oves R^mo^ D^no^ de Kok pastore, et exulare coactô non paucas irrecuperabiliter sparsit, et alienavit, quarum si accuratam haberem notitiam, non exigua fortasse affulgeret recuperandarum spes. ideoq in bonum tam meum quam Zelotum. Successorum meorum, incipio quantum liceat, nomina, ætatem etc. primò communicantium subjicere! præmonitos tamen volo lectores, jam 8 annorum spatiô, nullos, vel vix unum alterumve ad Synaxin pri-::tus fuisse admissum in oratoriô hoc. et causa fuit absentia pastoris, quem tot annis nullum tolerarunt, donec

anno 1712 R D Adrianus Rovers admissus fuerit, sed hic R D ovibus dispersis congregandis tantopere occupabatur, ut brevitas temporis, valetudo inconstans, imo morbus qui ipsi cum per annum necdum pastorem egerat lethalis exstitit, non permiserint debite præparare Juventutem ad Communionem primam, ne itaq̄ mirere, si legas et reperias aliquos ad seros usq̈ expectasse annos. nam hinc Liquet, quam verum illud divinum: percutiam pastorem, et dispergentur oves."

Ten bewijze van het voorgaande kan het volgende dienen. Den 31 Dec. 1713 zijn door past. Nanning tot de eerste H. Communie aangenomen 22 kinderen, of liever personen; waarvan 9 „adolescentes" en 13 „adolescentulæ." De jongste was een meisje van 13 jaar; twee waren 14, twee 15, drie 16, vier 17, vijf 18, drie 19, één 20 en de oudste een jongentje van 24 jaar. Den 15 Julij 1714 werden aangenomen 7 „adolescentes" en 4 „adolescentulæ," te zamen 11: hiervan waren er 3 van 15, 2 van 16, 1 van 17, 2 van 18, 2 van 20 en 1 van 23 jaar. Den 25 Aug. 1715 werden er weder 20 aangenomen; waaronder 5 „adolescentes" en 15 „adolescentulæ"; maar past. Nanning zijn voornemen niet meer indachtig, heeft vergeten er den ouderdom bij te voegen: het blad, waarop het vorige stond, was omgekeerd!

Volgens Alb. Thijm is hij pastoor te Leijden geweest „tot Oktober 1715" en volgens denzelfden zou hij reeds „van 30 Okt. 1715" pastoor te Weesp geweest zijn; doch om dat zonder nader bewijs aan te nemen is mij onmogelijk; want ik kan het schrift van past. Nanning, hetwelk zeer kennelijk is, in het Doopboek (op den Burgerlijken Stand te Leijden aanwezig) zeer gemakkelijk vervolgen tot 30 Maart 1716, waarna den 17 April 1716 dat van zijn opvolger begint, hetwelk insgelijks zeer kennelijk is; zoodat er bij mij geen twijfel bestaat, dat pastoor Nanning

tot ult° Maart 1716 pastoor te Leyden gebleven is, en ik daarom zeer genegen zou zijn de „Ettelijke weken" na den 30 Oct. 1715, gedurende dewelken hij ook volgens past. Kok (Jaarb 1852. Meng. bl 23) het Herdersambt te Weesp nog niet aanvaard had, uit te strekken tot „ettelijke maanden"; temeer omdat de 27-jarige Nanning in Oct. 1715 pas 26 jaar en 2 maanden was (Vergel. Arch. v. Utr. IV. bl. 132).

De wederwaardigheden, welke hij te Weesp te verduren heeft gehad, kan men uitvoerig bij past. Kok lezen of in de Volks-Almanak van 1858, waarin zijne vlugt uit Weesp door Alb. Thijm met de levendigste kleuren is geschilderd Het zal dus voldoende zijn, indien ik de feiten hier slechts met een paar woorden volledigheidshalve vermeld. Gedurende de ettelijke weken of maanden, dat de pastorie van Weesp na het overlijden van past. v. Campen op den 28 Oct. 1715 open stond, hadden eenige van die gemeente zich op eene behendige wijze tot Opzieners van Kerk en Armen laten benoemen, zonder daarin den toekomstigen pastoor te erkennen. Deze in de vrije uitoefening zijner verpligtingen belemmerd zon op middelen om zich aan die opgedrongen voogdijschap te onttrekken. Hierbij kwam, dat die zoogenaamde R. C. Armverzorgers zich bij acte van 19 Jan. 1717 verbonden een kind van eenen Roomschen vader, staande onder Roomsche voogden, ten koste van de Roomsche armen, in het gereformeerde Weeshuis gereformeerd te laten opvoeden! Dat was te veel voor eenen ijverigen zielzorger als past. Nanning, die, even behendig als zijne tegenpartij, den 29 April van datzelfde jaar door zijne gemeente met een verpletterende meerderheid de lastgeving der oude Opzieners liet intrekken en in hunne plaats andere, hem meer genegene, personen liet benoemen. Dan hetgeen ten opzigte van Roomsche Kerkmeesters, die ook plaatsegeld in de

gereformeerde kerk betaalden, door den Schout, Burgemeesteren en Schepenen van Weesp wettig geoordeeld was, dat kon natuurlijk ten opzigte van gemoedelijke R. C. Armverzorgers hunne goedkeuring niet wegdragen. Past. Nanning werd den 17 Aug. 1718 ter verantwoording geroepen en dewijl hij zich niet ontzag Schout en Schepenen bij die gelegenheid te trotseren, werd den 20 Aug. 1718 besloten „omme deselve Johannes Nanning ter saeke van ongehoorsaemheyt en zyn twistmakery tusschen de voorschr. Roomschcatholycke Gemeente verweckt, onse Stadt en jurisdictie van dien als Weespercarspel te ontseggen, en dat hy deselve binnen de tydt van seven eerstvolgende dage zal hebbe te verlaten, met speciael verbot om daer wederom in te koomen, op pene van straffe als tegens zodanige overtreders van ons gebot en ordre bevonde zal worde geappliceert te moete worden". Of past. Nanning nog op denzelfden 20 Aug. 1718 Weesp ontvlugt is, gelijk Alb. Thijm het doet voorkomen, heb ik bij past. Kok niet kunnen ontdekken.

Na zijne vlugt uit Weesp, leefde past. Nanning ambteloos te Vinkeveen, een dorpje ten zuid-oosten van daar gelegen, tot dat hij in Maart 1720 pastoor werd te Bergen, ten noordwesten van Alkmaar (Oudh. v. N. Holl II. bl. 39); alwaar gebeurd zou zijn, hetgeen Alb. Thijm verhaalt van het aanzienlijk geschenk door de Baronesse van Bergen aan zijne kerk vereerd, naar het schijnt tot goedmaking van eene grievende beleediging door eenige onderlingen, onder haar gebied, past. Nanning aangedaan (Volks-Alm. 1858 bl. 197). Op den „Staat van eenige Noordhollandsche Statien in 1729", onlangs (Bijdr. VI. bl. 320) door den Eerw. Heer F. J. Poelhekke medegedeeld, worden in genoemd jaar onder Nanning in Bergen vermeld: 316 communicantes, 14 baptizati en 16 defuncti.

Van Bergen werd hij in 't voorjaar van 1737 verplaatst

naar den Buitenveldert onder Amstelveen, ten zuidwesten van Amsterdam. Hier had hij weder andere wederwaardigheden te verduren van niet minder grievenden aard: tot 3 malen toe werd hij er van Jansenisterij beschuldigd. Reeds in of omtrent 1752 „toen de Heer Spont te Limmen" tusschen Haarlem en Alkmaar, „kon goedvinden dien droevigen stap te doen en tot de factie der Jansenisten over te gaan", „toen door de Jansenisten alöm en zonderling in Amsteldam verspreid werd, dat" hij „hem wel haast zoude navolgen, met hetzelve te doen", toen was hij genoodzaakt zich op den predikstoel tegen „die goddeloze lasteringen" te verdedigen, „openbaar verklarende, dat" hij „noit in" zijne „gedagten had gehad een zo dwazen stap te doen, en dat" hij „gelijk" hij „dus verre stantvastig in de gemeenschap der Katholyke Kerk, en in een ware onderwerpinge aan den Heiligen en Apostolyken Stoel geleefd had, daarin tot" zijn „laatsten adem toe met Gods bijstand zoude volharden" (Verdediging van J. Nanning. bl. 3).

Niet lang daarna werd hij aangerand door past. Fraats te Hoorn, die naar aanleiding eener min duidelijke uitdrukking in eene zijner preken ten opzigte van 's menschen wil hem openlijk van onregtzinnigheid durfde te beschuldigen. Doch past. Nanning was zoo gelukkig na een bondig „Betoog" zijner onschuld niet alleen den 13 Oct. 1755 de goedkeuring te verwerven van de Leuvensche Hoogleeraren (Zie Betoog enz. bl. 4) maar zelf die van de H. Inquisitie, welke bij decreet van den 25 Nov. 1756 hem tegenover de beschuldiging van past. Fraats volkomen in het gelijk stelde.

Eindelijk nog kort voor zijn dood „terwijl ter gelegenheid van den geheel verkeerden en dwazen stap, dien de Heer Hanssen Pastoor in de Nesse zedert weinige dagen gedaan" had, „de lastermonden der Jansenisten tegen"

hem „wederom" waren „geöpend geworden, en zy op nieuw niet" schroomden „omtrent dezelve lasteringen uit te braken, zoagte" hij „het van" zijnen „pligt te zyn, ook nu wederom" op den 13 Sept. 1761 openlijk van den Kansel „dezelve verklaringe te vernieuwen en voor de gehele wereld te betuigen, dat" hij „geheel vervreemd" (d. i. afkeerig) was „van de gevoelens der Jansenisten," enz. (Zie: Verdediging. bl. 4).

Past. Nanning, sedert 1740 Kanunnik van het Haarlemsch Kapittel [1]), overleed te Buitenveldert, volgens past. Kok (Jaarb. 1852. Meng. bl. 32) en Alb. Thijm (Volks-Alm. 1858. bl. 277) den 29en en volgens den Necrologus vir. Eccl. den 26en Sept. 1761. De eerste dagteekening, waarschijnlijk de ware, wordt ook gevonden onder zijn afbeeldsel, geplaatst vóór den 2en druk zijner Predikatiën op de Zondagen en vervaardigd naar het levensgroot portret, aanwezig in de pastorie van den Buitenveldert (Volks-Alm. 1858, bl. 229 en 276).

Als schrijver is past. Nanning bekend door de volgende van hem uitgekomen werken:

A. Vertalingen:

1°. Historie der Veranderingen van de Protestansche Kerken; door den Heer Jakobus Benignus Bossuet, Bisschop van Meaux, Raads-Heer des Konings; voorheen Leermeester van myn Heer den Daufyn, eersten Alemoezenier van Mevrouw de Daufyne. Uit het Fransch vertaald. Te Leuven, by Martinus van Overbeke, 1738. III Deelen, 8°.

2°. Aurelius Prudentius Klemens Lofzangen op de H.H. Martelaren, vertaald. Te Amsteldam, By Gerrit Tielenburg 1740. Met titelplaat, 4°.

3°. Wettige Vooroordeelen tegen de Kalvinisten. Uit het Fransch vertaald. Te Leuven, By Martinus van Overbeke, 1743. 8°.

---

1) Volgens vriendelijke mededeeling van den ZEerw. Heer J. J. Graaf blijkt uit de Acta Capituli Harl., dat Nanning den 4 Meij 1740 tot Kanunnik benoemd is en den 4 Oct. als zoodanig „introductus"; vergel. echter hetgeen van hem te lezen staat Bijdr. V. bl. 409.

4°. Brief van Desiderius Erasmus, van Rotterdam, aan Koenraad Pelikaan, Bevattende zyn gevoelen wegens het Heilig Avondmaal des Heeren. Te Amsteldam. By Gerrit Tielenburg. 8°.

B. Oorspronkelijke werken:

5°. Jezus te Bethanien gezalfd. of De Historie der zalvinge te Bethanien in agt korte Predikatien overwogen. Te Antwerpen, By Alexander Everaerts. 1749. 8° 143 bladz.

6°. 2 Predikatien over het H. Avondmaal des Heeren, gedrukt achter de vertaling van den Brief van Erasmus.

7°. Twee Predikatien op den Jaarlykschen gedenkdag van het wonder der Heilige Stede, gedaan binnen Amsteldam. Te Amsteldam, By Theodorus Krajenschot. 1750. Met platen. 8°. 60 bladz.

8°. Predikatien op de Zondagen. Te Leuven. Voor Theodorus Crajenschot. Van 1752—1759. VI Deelen, met platen. 8°. Een tweede vermeerderde druk van het 1e deel, gesplitst in 2 stukken verscheen MDCCLXVII. Eene afzonderlijk gedrukte Twaalfde Predikatie op den Zondag van Paaschen is later aan het 2e deel toegevoegd.

9°. Refugium animæ peccatricis ad Jesum Christum crucifixum. In 't Latijn en in 't Nederl. met eene plaat, gedrukt achter het 2e deel der Predikatien op de Zondagen.

10°. Jezus van de dood verrezen. of de H. Historie der verryzenisse en der verschyningen des Zaligmakers op den eersten dag, in XXXV korte predikatien voorgesteld en overwogen. Te Leuven Voor Theodorus Crajenschot. MDCCLV. 8°. 398 bladz.

11°. Betoog der regtzinnige leringe van J. N. aangerand door M. F. R. P. Te Amsterdam, By Theodorus Crajenschot. MDCCLV. 8°. 22 bladz.

12°. Godvrugtige Zangen op de voornaamste Feestdagen. Te Amsteldam, by Theodorus Crajenschot. MDCCLVI. Met platen. 8°. 63 bladz.

13°. Refugium peccatoris ad J. C. ut Salvatorem, Illuminatorem, Pastorem, Regem, Conditorem, Patrem, Pontificem, Mediatorem, et Judicem. Te Amsterdam, By Theodorus Crajenschot. In 't Latijn en in 't Nederl. 8°. De opgave van dit werkje heb ik overgenomen van Alb. Thijm (Volks-Alm. 1858. bl. 279); hoewel het mij zelven nooit onder de oogen gekomen is.

14°. Jezus te Bethelehem geboren, besneden en aangebeden, of LXI predikatien op de geboorte, besnydenisse en aanbiddinge des Zaligmakers en op andere dan invallende vierdagen gedaan. Te Leuven, Voor Theodorus Crajenschot. MDCCLXI. Met een plaat. 8°. 654 bladz.

C. Na zijn dood is nog verschenen:

15°. Verdediging van den Zeer Geleerden en Eerwaarden Heer J. Nanning, Roomschkatholyken Pastoor te Buitenveldert, Tegen de eerrovende gerugten, die de Jansenisten ten zynen opzigte te Amsteldam en elders hebben verspreid, aan zyne Gemeente onmiddelyk voor de Predikatie van den XVIII Zondag na Pinxteren op den 13 van Herfstmaand 1761 voorgedragen, en van woord tot woord uit zyn eigenhandig geschrift in 't licht gegeven. Te Amsteldam, By Theodorus Crajenschot. 8°. 8 bladz.

Het spreekt van zelf, dat ik ten behoeve dezer „Aanteekeningen" al die preeken, ten getale van 482, onmogelijk heb kunnen lezen. Toch heb ik er eenige gelezen en ik moet bekennen, dat ik mij voorgenomen heb, indien ik er den tijd toe vinden kan, ze allen te lezen. Alberdingk Thijm heeft in zijne beschrijving er eenige proefjes van ingevlochten; naar mijnen smaak niet altijd van de keurigsten. Zij zijn meestal genomen uit zijne Nieuwejaarspreeken; waarvan Nanning zelf getuigt, dat hij lang in beraad gestaan heeft of hij ze wel in 't licht zou geven; ja! zij werden bij hem zoo weinig gerekend, dat hij dezelve reeds meende verbrand te hebben: zij zijn hier en daar met eenige schertzerijen vermengd. „Wy hebben nogthans", zoo getuigt hij in zijne voorrede vóór het deel boven onder N°. 14 aangehaald: „gelyk yder weten kan, hiervan noit eene gewoonte gemaakt, overtuigd zynde, dat de deftigheid en ernst vooral aan den Christelyken en Catholyken Predikstoel betamen. Maar meenden evenwel het niet ongeoorloofd te zyn, dat wy eens in 't jaar ons van een lugtigeren spreektrant bedienden: te meer, omdat wy by de schertzeryen, die wy gebruikten, wel zo vele scherpheden voegden als bequaam en genoeg waren om het meesmuilen der toehoorders in zugten, en het gelach in tranen te doen veranderen." Zijne overige leerredenen zijn dan ook op eene andere leest geschoeid: na eene letterlijke verklaring van den text volgt eene degelijke toepassing;

zoodat verstand en hart beiden bevredigd worden. Het is gezonde kost, die na verzadigd te hebben den etenslust niet afstompt. „Zy vertoonen ons," zegt de Goedkeuring, „op eene wyze, gematigt naer het begryp der Geloovigen, de zedelyke bemerkingen, die natuurlyk vloeyen uit den Text, en die men zonder gewrongentheid en zonder geweld daer uyt kan trekken; zoo dat men die uitleggingen kan aenzien als eene letterlyke en zedelyke verklaring van elken Text, daer de Verklaring over loopt. En wat aangaet de Historische punten, die aldaer te pas gebragt worden, men vind, er geene als die t' eenemael vast gaen en wel gegrond zyn, zonder vermengelinge van eenige fabuleuze omstandigheden, die ten allen tyden behoorden verbannen te worden uit den Stoel der Waerheid." Ik houd mij overtuigd, dat ieder, die de preeken van Nanning gelezen heeft, van oordeel zal zijn, dat zij niet behoeven onder te doen voor die, welke wij tegenwoordig gewoon zijn aan te hooren.

SIMON FERDINAND MELCHIOR.

Zóó wordt hij gemeenlijk genoemd (b. v. Hist. Ep. Ultr. I. p. 477. col. 2) of bij verkorting F. Melchior, zooals op den achterkant van het Titelblad van het Doopboek; wel staat er vóór zijne handteekening, waarmede hij in dat Doopboek de opteekening zijner doopelingen begint nog een derde voorletter, die van boven gevlakt en dus onduidelijk is, maar ik vermoed, dat men dit zal moeten lezen: P(astore) S(imone) F(erdinando) Melchior.

Hij was te Emmerik geboren en na in Groningen en hier te Leyden bij zijn voorganger kapellaan geweest te zijn, is hij hem als pastoor opgevolgd in 1716 (Zie Jaarb. 1847. Meng. bl. 39). Zijn eerste doopeling als pastoor schreef hij in den 17 Apr. en het eerste paar door hem gehuwden den 13 April 1716. Hij verontschuldigt zich,

dat zijn voorganger zoo slordig geweest is in het opteekenen der „Inuncti" (Lib. Sec. Past. p. 53) op deze wijze: „Quod Annis inter Duodecimum" [lees: Decimum tertium] „et Decimum Sextū inunctorum Catalogo nemo adscriptus reperieter nullus mihi Simoni Ferdinando Melchior secundo post Rdum Dnum Adrianum Rovers Gregis hujus Pastori vertat vitio, prædecessor enim meus Rdus Dnus Joēs Nanning inunctos annotare Superfluum Judicans eos in numerū referre per biennium et menses aliquot neglexit;" maar hij heeft het zelf niet verder gebracht dan tot den 1 November van zijn eerste jaar. Het register der „Defucti" (p. 190) heeft hij vervolgd tot den 18 April van het volgend jaar 1717, en dat der leden van het Broederschap van de H. Drieëenheid zelfs tot in 1720 (p. 377).

Het zedelijk gehalte zijner gemeente schijnt in de eerste jaren althans zoo omtrent hetzelfde geweest te zijn als ten tijde van zijnen voorganger; want van de 24 kinderen (7 jongens en 17 meisjes) door hem in 1716 tot de eerste H. Communie aangenomen (p. 460) waren er 4 van 15, 3 van 16, 4 van 17, 1 van 18, 1 van 19, 1 van 20 en 1 (een meisje) zelfs van 28 jaar; en van de 18 kinderen (10 jongens en 8 meisjes) door hem den volgenden keer in 1719 aangenomen, waren er 1 van 13, 5 van 14, 4 van 15, 2 van 16, 3 van 17, 2 van 18 en 1 (een jongen) van 20 jaar. Van de volgende keeren heeft past. Melchior verzuimd in dit Register aanteekening te houden.

Het is waarlijk jammer, dat past. Melchior, die bij het aanvaarden zijner pastorie met zulke goede voornemens bezield was, om de naauwkeurigheid van zijn voorganger De Cock in het opteekenen van hetgeen hem merkwaardig toescheen aan de vergetelheid te onttrekken, die zaak zoo spoedig heeft laten steken. Zoo schreef hij in het Register der reparatiën (Past. Mem. bl. 257) onmiddelijk onder de vroeger medegedeelde diatribe van past Nanning tegen

past. De Cock wegens het nutteloozе zijner meeste aanteekeningen en inzonderheid van die welke de reparatiën van de pastorie betroffen, het volgende: „Uijt het voorgaende het geen mijn voorzaedt de Eerw. Heer Joēs Nanning hier booven stelt, blyckd dat zeer verscheelende zijn de concepten, of oordeelen der Menschen; Edogh ick oordeele met de Eerw. Heer Theod. De Cock niet ondienstigh te zijn het aanteeckenen van t' geen er geschiedt is tot verbeeteringe van de Pastorij of des zelfs behuyzingen; dewijl ick geenzints zien kan dat zulcks dienen kan om van des Pastoors naegelaete Vrienden, dewelcke hier op geen de minste prætensie konnen maecken, of eenig regt konnen hebben, misbruyckd te worden; hierom voege hier bij hetgeen van Mij Simon Ferdinand Melchior tot dienst van de Pastorij gemaeckd, of verbeterd is." Men zou nu billijk verwachten, dat past. Melchior, die bijna 14 jaar aan het hoofd der statie stond, jaarlijks althans de voornaamste verbeteringen, door hem verrigt, zou hebben opgeteekend. Doch, helaas! al wat hij daarvan vermeldt, bestaat hier in, dat hij „Anno 1716" „nae dat de Pastoreij in de Maend Meij eerst aen vaerdt had", „dewijl de plaets, die er tussen den H. Autaer, en de Communie bank was, wat kleen, en nauw was," „de zelve omtrent 6 voeten verder op de Kerck" had „laeten uytsetten; en" dat hij „tot dien Einde in de Maendt Augustus de plaats achter de Beelden van de H Maegd Maria, en den H. Joseph de plaets met nieuw goudt Leer bekleedt" had „en voor t'zelve besteedt aen goudt Leer 16 Guld 10 st" en „aen de behangster 6 Guld". Dat is alles, wat hij van dien aard opgeteekend heeft; indien dit ook alles is, wat hij gedurende 14 jaar aan de Pastorie heeft laten verrigten, dan was er waarlijk zulk een hoogdravende aanloop niet noodig geweest.

Toch geloof ik, dat hij reeds het volgende jaar eene

belangrijke reparatie bewerkstelligd heeft; waarvoor anders zou hij den 12 Oct. 1717 een Kusting op zijne pastorie: in de Kagchel genomen hebben, gelijk blijkt, dat door hem geschied is? Immers in het Bonboek van het bon: Hogewoert (op de Rekenkamer aanwezig) lees ik op fol° IIIᶜXXVIII aldus: „12 : 10 : 1717 Is by Simon ferdinant melchior als pastoor vande Catholycke gemeente inde St. Jorissteegh als by mʳ Hugo van Heusse en Wynina van heussen kinderen en erffgenamen van mʳ dirck van heusse en beatrix van swanenburgh hiertoe geauthoriseert synde sp: belast met VIᶜ gl Spruytende uyt saeke van geleende en aengetelde penninge daer van Jaerlyx jntrest betaelt sal werde jegens 4 ten hondert om Wilhelmus van Rhyn Med: dʳ." Op den kant staat: „De Gecass: brieff van 600 gl is alhier vertoont den 17/9 1718". Men behoeft zich niet te verwonderen, dat de v. Heussen's authorisatie daartoe moesten verleenen: men zal zich wel herinneren, dat de Kagchel bij den aankoop gesteld was op naam van de kinderen van Beatrix van Swanenburgh, de Wed. van Mʳ Dirk v. Heussen.

Na de consecratie van Steenhoven tot Aartsb. van Utrecht, bevreesd, dat deze de Staties te Leyden zou komen visiteeren, hebben Melchior en de overige Leydsche Pastoors den Ap. Vicaris v. Bijlevelt „gevraegt hoe haer ten desen opsichte te draegen;" daarover ingelicht, hebben zij gemelden Ap. Vicaris het genoegen verschaft van te kunnen verzekeren: „dat de pastoors ontrent Leyden alle geresolveert waren op" zijne „gedaene vermaeningen alles uyt te staen en te waegen voor 't welsijn der missie" (Zie Bijdr. V. bl. 204).

Den 22 April 1730 is het laatste kind en het laatste paar door past. Melchior in het Doop- (tevens Trouw-) boek ingeschreven. De Eerw. H.H. Hofman en v. Lommel (Arch. v. Utr. IV, bl. 130) vergissen zich dus, wanneer

zij vermoeden, dat hij slechts tot in 1728 te Leyden als pastoor verbleef. Volgens past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39) is hij „Overleden te Emmerik." Van waar past. Burgmeijer dit zoo precies weet, heeft hij zich niet verwaardigd mede te deelen. Past. Kervel, die gelijk wij vroeger gemeld hebben, twee beknopte geschiedenissen der Statie geschreven heeft: ééne in het Latijn en ééne in het Hollandsch, voegt achter den naam van Melchior, in het Latijn: „qui obiit", hetgeen zeker niemand zal ontkennen, en in het Hollandsch: „die alhier overleden is"; maar ook past. Kervel geeft de bron niet aan, waaruit hij zijne kennis geput heeft. Oppervlakkig zou men meenen, dat past. Burgmeijer gelijk zal hebben gehad, omdat het niet waarschijnlijk is, dat hij iets zal hebben laten drukken, waarvan hij niet ten volle verzekerd was, noch ook, dat past. Kervel de in zijnen tijd nog niet zoo toegankelijke Stads-Archieven zal hebben nagepluisd. Toch heeft past. Kervel gelijk; want in het meermaals aangehaald „Register Vande Persoonen Overleden binnen Leyden en buyten deselve Stadt Begraven" staat, dat op den 4 Meij 1730 *f* 4 betaald is voor „Simon ferdinand Melchior naa Voorhout." Past. Melchior is dus in het begin van Meij te Leyden overleden en te Voorhout begraven.

ADRIANUS VAN DER VALK.

Zoo wordt hij steeds genoemd en zoo onderteekent hij zelf; de schrijfwijze: van der Valck (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39) is dus onjuist.

Hij is geboren te 's Gravenhage (Jaarb. 1842 bl. 118) in het jaar 1701; want in 1732 was hij 31 jaar oud (Zie Bijdr. I. bl. 285), wordende hierheen „gezondē van den Internuntius van de Paus te Brussel": dit geschiedde na den dood van zijn voorganger in 1730, alzoo hij hier

begon te doopen den 14 Meij 1730, en dus niet in 1732 gelijk de Eerw. H H. Hofman en v. Lommel (Arch. v. Utr. IV, bl. 146) vermoedden. Toen de vroeger meer gemelde verklaring omtrent den eed den 6 Nov van dat jaar werd ingevoerd, is zij op dien datum ook door „Adrianus van der Valk Rooms Priester" onderteekend.

Hoewel men in de „Lyste" van 1732 (boven aangehaald) erkend had, dat in de St. Jorissteeg „voorheen een Capellaen geweest is" en men uit de vermelding daarvan zou mogen besluiten, dat dit ook in het vervolg geoorloofd zou zijn, mogt het past. v. d. Valk toch niet gelukken onder welk voorwendsel ook een kapellaan te verkrijgen. Dit blijkt uit het meermaals aangehaalde Register der R. Priesters (op de Charterkamer te Leyden aanwezig) alwaar men leest op „19 Janū: 1733. De Heeren Burgemeesteren hebben het Verzoek der Roomsgezindē gedaen door de H^r Le Britton omme door de indispositie van den Pastor Adrianus van der Valk Syn Statie hebbenden inde Sint Jorissteegh alhier hem te mogen byvoegen een Capellaan Geheetē van der Spon soon van wyle een Zilversmit alhier: gedifficulteert, met by voegingh dat indien van der Valk syn dienst na behoorē niet zouden kunnē waernemē, men dezelve moest licentierē, ende dat dan de deliberatie zoude zyn wie men zouden ad mitterē, maer dat het was tegē de intentie van den Souverein op het een of het ander praetext de Geestelyke te multipliceren." Hoe stipt men op dit „multipliceren" toezag, kan blijken uit de resolutie van „XVII Decemb. 1740. De HH: Burgem̄^u gehoordt het verzoek van Nicolaas boom houder Mr Vagteblooter alhier ten einde het synen Zoon Mattheus Boom houder zynde een Wereldspriester en na drie weeken zullende gaen waernemen een statie in 's Gravenhage alwaer beroepen was alhier in deese naeste drie weken in de St. Jorissteegh in de Statie aldaer dienst

mogte doen hebben" „denzelven als Burger en vader uyt singuliere Gunst syn verzoek drie weken zonder meer toegestaen met byvoegingh" „dat niet alleen Kerkm̄ⁿ maer ook particulierē sulke en diergelyke verzoekē wilden menagieren". Math Boomhouwer is volgens den Necrologus in 1768 als pastoor te Warmenhuizen, 2 uur ten noorden van Alkmaar, overleden.

Van Leyden is past. v. d. Valk naar zijne geboorteplaats 's Gravenhage overgeplaatst. Dit is geschied in December 1746; want den 9en dier maand schreef hij nog het laatste paar gehuwden in het Doop- (tevens Trouw-) boek in en reeds „op den 12 Decemb. 1746" is „by my Joannes Duyn" „de voors̄. Verklaringh gedaen" omtrent den eed „Loco: adrianus vander Valk, die na den Haag is vertrokken", naar de Molstraat. (Zie Arch. v. Utr. l. c.)

Twee jaren daarna in 1748 is de Haagsche pastoor v. d. Valk Aartspriester van Holland en Zeeland geworden en als zoodanig is hij ook te 's Gravenhage overleden volgens den Necrologus (bl. 114) in 1755, doch volgens past. Burgmeijer (Jaarb. 1842. bl. 118) den 17 Julij 1756, aan welk laatste jaartal ik de vrijheid neem te twijfelen. (Vergel. Arch. v. Utr. l c.)

Wat Joannes Duyn betreft, die op den achterkant van het Titelblad van het Doopboek niet onder de pastoors der Statie wordt opgeteld, hij heeft blijkbaar de dienst in de St. Jorissteegs-kerk slechts voor weinige dagen ad interim waargenomen; want reeds den 22 Dec. 1746 werd hij vervangen door past. B. Cleij, als deze op dien datum de voors̄ Verklaringh deed „loco Johannes Duyn die v̄trokken is".

BARTHOLOMÆUS CLEIJ.

Zoo schrijft hij zijn naam zelf, en niet Kleij of Kley, gelijk men hier en daar elders vindt.

Op den achterkant van het Titelblad van het Doopboek heet hij: Delftensis.

Vóór dat hij den 22 Dec. 1746 hier werd geadmitteerd, stond hij te Ilpendam (zie Archief Aartsb. Utr. II. bl. 152), ten zuiden van Purmerend.

In zijn tijd was de Regering der stad Leyden ietwat handelbaarder geworden; want „den 17 april 1753" „Is bij HH: Burgemeesteren", gelijk wij lezen in het Register der R. Priesters, „aan Mr Nicolaas Tjarck Kerkmeester van de Roomsche Kerken op derselver versoek: geaccordeert en toegestaan dat den priester Henricus Antonyus Bynen: zynde een nederlander van geboorte (mits de indispositie van Bartholomeus Kley, priester in de St. Jorissteeg) den dienst in gemelde Kerke tot half mey aanstaande sal mogen waarnemen". Volgens den Necrologus is Henr. Ant. Bijnen als pastoor te Maasland den 10 Febr. 1786 overleden.

Ook past. Cleij is van hier naar 's Gravenhage (in de Molstraat) verplaatst. Dit is geschied in 1755; want volgens hetzelfde Register is „14 Aug. 1755" „toegestaan, dat franciscus van den heuvel priester te Noortwykerhout in plaats van Bartholomeus Kley, gewese priester in de kerk staande in de St. Jorissteeg, dog na den haag beroepen synde, den dienst in de gem: Kerke ad interim voor de tyd van 6 weken sal mogen waarnemen". Deze dagteekening gaf mij aanleiding aan het boven door past. Burgmeijer opgegeven sterfjaar van past. v. d. Valk te twijfelen. Volgens den Necrologus is Franc. van den Heuvel als pastoor te Lisse in 1760 overleden.

En volgens denzelfden is Barth. Kley als pastoor te 's Gravenhage den 31 Julij 1788 overleden.

JOANNES ARNOLDUS VAN DER MIJE.

Volgens de „Naamlijst der EE. Heeren Pastoors van de Hollandsche Zending over de jaren 1710 tot 1770 door J. H. Hofman en A. v. Lommel" (Arch. v. Utr. IV. bl. 130) is v. d Mey van 1715–48 te Oud-Aa en Rijpwetering en van 1752–56 te Ilpendam pastoor geweest: dit laatste is fout; want den 28 Aug. 1755 heeft hij te Leyden „de voorschr. verklaring" onderteekend met: „Joannes Vander Mije"; de spelling v. d. Meij (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39) is slechts eene metathesis van de ware. Daarom komt zij ook meestal voor: b. v. in het Register der R. Priesters, alwaar men op dezelfde dagteekening leest: „dat Bartholomeus Kleij priester in de kerk staande in de St. Jorissteeg na den hage was vertrokken, waar door de dienst in gemelde kerke was komen te vaceren, derhalve versogt dat Johannes arnoldus van der meij gebooren te Amsterdam, en sijnde een wereldspriester, laatstelyk te ilpendam den dienst waargenomen hebbende, in de gem: kerk in de St. Jorissteeg als priester mogte worden geadmitteerd" en op den 19 maart 1763: „dat Johannes van der Mey priester in de Kerk in de St. Jorissteeg na Berkel was vertrokken", alwaar hij volgens boven aangehaalde „Naamlijst" van 1763 tot 1776 pastoor was.

Hij was priester gewijd op Zondag, den 5 Julij 1733; want achter in het door hem in 1756 nieuw aangelegd Doopboek (op den Burgerlijken stand aanwezig) ook de door hem aangenomen kinderen opschrijvende, teekent hij aan: „Anno Domini 1758 in Festo S. Bonifacii, me Celebrante 25 annum Sacerdotii mei, ad primam Communionem admissi sunt" enz.

Wat den ouderdom dier kinderen betreft, hierin schijnt sedert past. Nanning wel eenige verbetering gekomen te zijn: van de 10 in 1756 aangenomene was het jongste

14 en het oudste 18, van de 9 in 1757 door hem aangenomene insgelijks 14 en 18 jaar en in 1758 was van de 8 aangenomene kinderen het jongste 14 en het oudste 17 jaar, daarentegen den volgenden keer 2 jaar later in 1760 werden er 14 aangenomen; waarvan de jongste 15 en de oudste 20 jaar oud was

HERMANUS OSWALDUS THEBEN.

Toen past. v. d. Mije vertrokken was, werd volgens het Register der R. Priesters „den 19 maart 1763" verzocht „dat: hermanus Oswaldus Theben geboore te Doetichem in Gelderlandt en zynde een werelds priester, laastelijk te ilpendam den dienst waargenomen hebbende" [van 1756–63 volgens meermaals aangehaalde Naamlijst. Arch. v. Utr. IV. bl. 145] „in gemelde kerk in de St. Jorissteeg mogt werde geadmitteert"; hetgeen hem toegestaan werd, hebbende reeds daags te voren „op den 18 maart 1763" „de voorschr. verklaring gedaan"; zoodat past. Kervel zich vergist, wanneer hij en in zijn Latijnsch en in zijn Hollandsch opstel hem hier in 1762 pastoor laat worden.

De Statie „olim optima" (zie Bijdr. I. bl. 286) was in zijn' tijd de kleinste van al de Leydsche Staties; zij telde slechts 400 Communicanten tegen meer dan 1400 van die der Franciscanen. Des te meer moeten de aanzienlijke geschenken, die hij van zijne gemeente ontving, gewaardeerd worden; waarvan hij er 2 vermeld heeft in het Pastoreel Memorieboek van past. De Cock op bl. 312, aldus: „Anno 1764 Data est a Maria Dobbe Vidua Joannis Snijders tota fere pecuniæ Summa pro quâ confectum tabernaculum novum tornatile," en „Anno 1778 Dono Donata est Effigies argentea morientis Xti, pro ut in hac Statione reperitur, a Dn̄o Simone Petro Oosterbaan et Conjuge Suâ Catharinâ De Wal".

Sedert 1782 ziek en gebrekkelijk werden hem bij opvol-

ging onderscheidene Kapellaans door de Leydsche regering goedgunstig toegestaan, gelijk in het (oude en nieuwe) Register der R. Priesters (beiden op de Charterkamer te Leyden aanwezig) telkens is aangeteekend met de volgende omschrijvingen:

1°. „den 31 Mey 1782" wordt vermeld: „dat Henricus" [blijkbaar een schrijffout voor: Hermanus] „Theben Priester in de Kerk staende in de St. Jorissteeg wegens verscheyde toevallen van bloedspuwingen, Ja selvs van een soort van beroerten niet in Staat was om by continuatie den dienst in de gemelde kerk te kunnen waarneemen en overzulks verzogt dat by de gemelde Priester tot Capellaan mogte werden toegevoegt Iohannes van Gulick geboortig van Middelburg in Zeeland, Zynde een Weerelds Priester". Op dezelfde dagteekening heeft „Joannes van Gulick" „de voorschreve verklaring gedaan".

Onder de leden van het Broederschap der H. Drieëenheid, door past. Theben ingeschreven (Lib. Sec. Past. p. 379) komt ook voor „R: D joannes van Gulik"; die volgens den Necrologus den 2 Meij 1805 als pastoor te Kudelstaart, ten zuiden van Aalsmeer, overleden is.

2°. „den 10e october 1783", wordt gemeld: „dat Johannes van Gulick, welke" „was opgeroepen en dus van hier stont te vertrekken, en overzulks versogt dat Nicolaas de Jong werelds Priester en gebooren te maaslandsluis" „tot Capellaan by voorn Priester Henricus Theben mogte werden geadmitteert"; waartoe hij „Nicolaas De Jongh ook in „october 1783" „de voorschreve verklaring gedaan" heeft.

Deze „Nic. de Jong" is volgens den Necrologus den 27 Junij 1821 als pastoor te Leydschendam overleden.

3°. „den 19e Ianuarij 1787" wordt gemeld: „dat Nicolaas de Iong welke op den 10e october 1783 was geadmitteert tot Capellaan by Henricus Theben, Priester in de Kerk staande in de st Ioris steeg, was opgeroepen,

en dus van hier stont te vertrekken, en overzulks versogt dat Iohannes Fronhoff, werelds Priester en gebooren te Haarlem, in plaatse van de gemelde Nicolaas de Jong tot Capellaan bij de voorn: Priester Henricus Theben mogte worden geadmitteerd," waartoe hij op dezelfde dagteekening de geeischte verklaring omtrent den eed gedaan heeft.

Deze „Joes. Fronhof" is volgens den Necrologus den 7 Nov. 1826 als pastoor te Haarlem overleden.

4°. „den 2e November 1787" wordt gemeld: „dat Iohannes Tronhoff [sic] welke op den 19 Ianuary 1787 was geadmitteerd tot Capellaan by Henricus Theben, priester in de kerk staande in de St. Jorissteeg, was opgeroepen, en dus van hier stondt te vertrekken, en overzulks versogt dat Ioannes Haakman, Werelds priester en geboore te Amsterdam, in plaatse van de gemelde I. Tronhoff [sic] tot Capellaan by de voorn̄: priester Henricus Theben mogte werden geadmitteerd"; waartoe hij op denzelfden dag de meergemelde verklaring omtrent den eed gedaan heeft.

5°. „xx Maart 1794" wordt gemeld: „dat Ioannes Haakman, welke op den 2e November 1787 was geadmitteerd tot Capellaan by Henricus Theben, priester in de kerk staande in de st. Iorissteeg van hier was vertrokken;" „En overzulks verzogt dat Ioannes franciscus van der Lith, Wereldspriester, en gebooren te Rotterdam, in plaatse van de gemelde Ioannes Haakman tot Capellaan by de voorn̄ priester Henricus Theben mogte worden geadmitteerd:" waartoe hij niet alleen de gewone verklaring omtrent den eed heeft gedaan, maar daarenboven nog een eed heeft afgelegd op de toenmalige Constitutie, aldus: „De vorenstaande verklaring als meede den Eed op de constitutie der Hooge Regeering en 't Erfstadhouderschap gedaan en afgelegd op den 20 Maart 1794 Bij mij Joannes Franciscus vander Lith". Op den kant staat: „de Eed op de constitutie werd Corporeelyk afgelegd." De Heer

v. d. Lith is de laatste Leydsche Priester geweest, die en de geeischte verklaring omtrent den eed heeft gedaan en den eed op de Constitutie heeft afgelegd.

Hij is den 31 Dec. 1826 als pastoor te Noordwijk overleden, gelijk dit door den Necrologus vermeld wordt.

Het schijnt, dat past. Theben wegens zijne gezondheidstoestand in de laatste jaren genoodzaakt is geweest het grootste gedeelte van zijne taak aan zijne kapellaans over te laten; want van de gedoopten sedert 1 Jan. 1793 tot 3 Oct. 1795 zijn de „nomina, per sacellanos R:D: hermani oswaldi theben annotata, in hunc librum originalem hujus pastoratus, in de S. Jorissteeg" door zijn opvolger ingeschreven; die tevens in het Trouwboek van hem aanteekent, dat hij „hanc Communitatem 33 annis cum laude rexit et administravit". Redenen van gezondheid zullen het dan ook zeker geweest zijn, waardoor hij volgens past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39): „Buiten bediening in 1795" geraakt is.

JOANNES DE MOL.

Na de onder zijn voorganger tot 3 Oct. 1795 gedoopten in het Doopboek ingeschreven te hebben, vervolgt „Joannes De Mol, Lugduno-batavus," met de onder hem gedoopten „a die 22 Octobris hujus anni, quâ adveni"; maar in het Trouwboek begint hij met die paren, welke door hem, „pastore a die 24 Octobris 1795, succedente in locum R. viri et Domini Hermani Oswaldi theben" „juncti sunt."

Het eenigste wat ik van zijne daden hier te Leyden vermelden kan, betaat hierin: volgens past. Kervel in zijn Hollandsch opstel heeft hij „twee benedenkamers voor in het huis door behangen en stucadooren doen verfraaijen".

In het Doopboek leest men verder: „1801. 23ª Octobris Rev Dominus Joannes de Mol Stationem libere ab-

dicavit", zijnde verplaatst volgens past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39) „naar Hem en Venhuizen", ten westen van Enkhuizen.

„Joes de Mol" is volgens den Necrologus overleden als pastoor aan den Langedijk, ten noorden van Alkmaar, den 2 Jan. 1814.

GOBERTUS VAN LIESHOUT.

Hij moet na den 1 Maart 1766 te Rotterdam geboren zijn; want toen „Gobertus van Lieshout, Roterodamensis, Ecclesiae R.C. Presbyter & Pastor" zich den 1 Maart 1804 in het Album Studiosorum der Leydsche Academie liet inschrijven, toen was hij 37 jaar oud.

Volgens zijne eigene aanteekening in het Trouwboek heeft hij den 26 Oct 1801 bezit genomen van de Leydsche Statie, door vertrek van zijn voorganger opengevallen.

Past. Kervel heeft in een zijner vroeger aângehaalde opstellen het volgende van hem aangeteekend: „de Eerw. Heer Gobertus van Lieshout heeft geduurende zeventien jaren vele verbeteringen aan huis en Kerk gebragt, waaronder mogen gerekend worden de vernieuwing der kerkramen in den Voorgevel het agteruitbrengen van het zang Choor, en verplaatsen van het orgel, het daarstellen van een Nis in den outaar gevel, hetgeen echter het gebouw naar het oordeel van deskundigen zeer verzwakte, de vermeerdering der mannen banken enz ook in huis zijn de kamers verbeterd, de gang verbreed, twee huisjes in de S Jorissteeg en een in de Krabbe steeg aangekocht, en daarvan een tuin aangelegd, zoodat onder het bestuur van den H[r] v Lieshout alles byna van gedaante veranderd is." Hier moet ik mij veroorloven eene kleine verbetering aan toe te voegen: Past. v. Lieshout heeft geen 2 huisjes in de St. Jorissteeg en 1 in de Krabbesteeg aangekocht, maar 1 huisje in de St. Jorissteeg den 14

Aug. 1802 voor *f* 100 en 2 huisjes naast elkander in de Krauwelsteeg den 10 Junij 1806, het eene voor *f* 16 en het andere voor *f* 34. De transporten daarvan zijn nog aanwezig in de Kerk. Archieven van de Par. Kerk van den H. Petrus te Leyden, Portef. N° 6, afd. a.

In zijn Latijnsch opstel voegt past. Kervel er nog dit bij: „ornamenta Sacerdotalia aucta sunt; et Communitas ipsa numero et pietate Crevit." Een broederschap onder den titel van „Perpetuæ adorationis SS. Sacramenti erecta per R. dnm G: van Lieshout 1816".

In hetzelfde jaar „Ampl° dno Ocke defuncto decanus Rhenolandiæ substitutus est". Uit het Extract uit het Verbaal van het verhandelde bij de Gedeputeerde Staten van Zuid Holland op Vrijdag den 16ᵉ Julij 1819, N° 15/10 (voorhanden in de Kerk. Archieven der Par. kerk van O.L.Vr. Hemelvaart te Leyden, Portef. A. afd. b. N° 52) blijkt, dat past. v. Lieshout tot zijn vertrek van hier geestelijke geweest is van het gevangenhuis 's Gravenstein aldaar (Zie Bijdr. V. bl. 83).

„De merkwaardigste verandering", zoo vervolgt past. Kervel in zijn Hollandsch opstel, „die onder dien ijverigen pastoor begonnen doch niet tot stand gekomen is, was de volgende:

De Waalsche Protestantsche Gemeente had eene kerk die voor hun te groot, en welkers dak bouvallig was. door voornamen invloed had zij bij het Gouvernement weten te bewerken den afstand van de gasthuiskerk op de Breestraat tot het jaar 1817 in gebruik door de nederduitsche Protestanten. Hier over waren de leden dezer Gemeente zoo weinig in hun schik, dat zij door medewerking van het Stedelijk bestuur poogde de waalsche of van ouds de S Maria kerk aan de Haarlemmerstraat aan de Catholyken te doen overgaan zonder schade vergoeding aan de voormalige bezitters te geven. Met dat oogmerk deed men

het aanbod aan pastoor G Van Lieshout om die kerk te aanvaarden voor zijne Gemeente. Het zij dat de kosten van het in orde brengen van zulk een groot gebouw, het zij dat zijn voornemen om Leyden te verlaten, en naar Amsterdam gepromoveerd te worden, hem hebben terug gehouden van het aannemen dier Kerk, althans de Eerw Heer van Lieshout heeft dat gedenkstuk van godsdienstige oudheid niet aanvaard en is daarop in Febr. 1819 werkelijk naar de kerk de Pool te Amsterdam, die vacant geworden was door overlijden van den E Pastoor Beukman, vertrokken." Volgens den Eerw. Heer L. P. A. G. zou hij daar reeds in Jan. 1819 gekomen zijn (Zie Bijdr. II. blz. 139).

Zeer kort heeft hij daar vertoefd; want reeds den 12 October van datzelfde jaar heeft hij de Statie van St. Anna of de Pool weder verlaten. Sedert 1822 was hij pastoor te Langeraar en Korteraar (Jaarb. 1835. bl. 18).

ANTONIUS VAN STOCKUM.

Met zijn naam, aldus gespeld, onderteekent hij zijn antwoord aan Burgemeesteren der stad Leyden van den 15 Febr. 1819; de spelling: van Stokkum, door past. Burgmeijer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 39) is dus verkeerd.

Na het vertrek van zijn voorganger vermeldt past. Kervel: „Mense Februarii in ejus Locum promotus est R: dns Antonius van Stockum Pastor huc usque in Soetermeer et Zegwaard". Uit den aanhef van een gedichtje, getiteld: „Het welkom, bij gelegenheid van de komst van den Wel-Eerwaarden Heer, Pastoor A. van Stockum, in de gemeente, genaamd de St. Joris-kerk, te Leyden." uitgegeven: „Te Leyden, bij J. W. van Leeuwen, 1819." en vervaardigd door „W. J. V. R." zou men bijna opmaken, dat hij door zijne nieuwe gemeente met eenig

wantrouwen verbeid was geworden. Die aanhef toch luidt als volgt:

„Treed in Gods Tempelhuis, van Stockum! Uw Gemeente,
voor de Almagt neergeknield, wacht haren Herder af,
Zij vestigt 't oog op U met weifelend verlangen,
en vraagt: „is deez' de Man die Gods bestemming gaf?" —
Doch naauwlijks is uw blik, van de doorloopen reijen
tot 't punt van rust terug, of reeds straalt Godsdienstmin
Op 't achtbaar aangezigt; reeds spreekt de ziel door de oogen,
en boezemt zachte troost met waar vertrouwen in."

Dit 50-regelig versje bevat overigens in geen enkel opzigt iets ter overneming waardig, of het moest zijn, dat Mozes neêrdaalde „van Thabors hooge kruinen" om „Jehova's Wet den mensch" te brengen „in 't Oud Verbond".

„Even voor deszelfs aankomst in Leyden," aldus vervolgt past. Kervel zijne „Aanteekeningen Betrekkelijk de verplaatsing der Kerk en Pastorie in de Sint Jorissteeg aan de Hoogewoert naar de Breestraat en Ruine-Plein te Leyden" „was er eene aanschrijving van Gouvernementswege aan alle kerkelijke Gemeente gezonden in dato 25 Januarij 1819 waarin eene opgave verzocht werd van de herstellingen, verbeteringen of vergrootingen die aan de kerken noodig geoordeeld mogten worden, met opgave der vermoedelijke kosten, en fondsen die daartoe aanwezig waren.

In antwoord" dd. 15 febr. 1819 „schreef de Eerw. Heer van Stockum, dat zijne kerk te gebrekkig en te klein was, om daaraan eenige kosten te verspillen, doch vroeg om in het bezit te worden gesteld van de Fransche of walsche kerk, met welkers afbraak men even een begin had gemaakt

Dit antwoord onvolledig geoordeeld wordende door Gedeputeerde Staten, ontfing men eene aanschrijving" dd. 4 Maart 1819 „om een meer uiteengezet stuk betrekkelijk de kerken te ontfangen.

Op een meer omstandig stuk," dd. 7 maart 1819 "waarin dezelve vraag vervat was met verzoek om den afbraak der kerk te doen schorsen, ontfing men van Gedeputeerde Staten een antwoord," dd. 10 Maart 1819 "dat zij zich onbevoegd rekenden, om dit te vergunnen, doch dat men door middel van het plaatselijk bestuur moest trachten zulks met de afbrekers te vinden. dit geschiede; en inmiddels werd een Stuk aan Zijne Maj: ingediend," dd. 12 Maart 1819 "waarin dezelve vragen herhaald werden

Intusschen was er ook eene onderhandeling geopend met het Bestuur der Walsche Gemeente met oogmerk om den grond, en opstal dat niet aan de afbrekers verkocht was, over te nemen. Een antwoord" dd. 21 Maart 1819 "behelst eene voorwaardelijke bereidwilligheid, waarop echter niet te veel te rekenen was.

Door den opsteller van het Adres aan Den Koning den Solliciteur Francois te 's Hage werd ook een stuk gezonden in denzelven geest aan den Minister van Catholyken Eeredienst in het begin van April.

Gedurende den loop dezer Stukken werd de afbreking der genoemde kerk geschorst, de Eerw Heer van Stockum werd ziek, en stierf den 30 April na slegts 3 maanden deze Gemeente als Pastoor te hebben bediend".

De aangehaalde stukken zijn nog voorhanden in de Kerk. Archieven van de Par. Kerk van den H. Petrus te Leyden, Portef. N° 1. afd. a.

(Wordt vervolgd.)

DE HAARLEMSCHE NOON.

Het is nu juist drie eeuwen geleden, dat in de groote aloude S. Bavokerk te Haarlem, de droevige gebeurtenis plaats had die met bloedige trekken onder den naam van *Nona Harlemiana* in de geschiedenis van Haarlem's kerk staat opgeteekend. Den 29 Mei 1578 op den hoogheiligen Sacramentsdag zelven, zagen de Katholieken van Haarlem met den Bisschop Godfried van Mierlo aan hun hoofd, juist op het oogenblik dat zij het aanbiddelijk Sacrament in plegtige Processie zouden gaan vereeren, en de geestelijkheid in het Priesterkoor nog bezig was met het zingen van het gedeelte der kerkelijke getijden, dat de *Noon* genoemd wordt, hun schoon en dierbaar Heiligdom door soldaten verraderlijk overrompelen, ontheiligen en aan de voorvaderlijke godsdienst die het gesticht had, ontrooven. Van die noodlottige gebeurtenis berust in de Archieven van het Oud-Kapittel van Haarlem eene treffende beschrijving van een ooggetuige met name Jaspar Stolwyck, *sacellanus curatus* (zooveel als onderpastoor) der S. Bavokerk te Haarlem, Rector van het Beggijnhof aldaar en Notarius Apostolicus. Dat merkwaardig en voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem belangrijk handschrift gaan we hier, met de vertaling er achter, mededeelen. Doch vooraf een paar woorden over het stuk zelf.

Het hoofddoel van den schrijver was, het leven te verhalen van een vroom priester met name Petrus Balling, die bij de ontheiliging der Bavo-kerk wreedaardig vermoord werd. Naar aanleiding van dien moord beschrijft hij dan de Haarlemsche Noon zelve, tot in de kleinste bijzonderheden. In de Katholiek, XXVe deel, April 1854

bladz. 237 en volgg. verscheen reeds eene mededeeling van den inhoud van het eerste gedeelte, het leven namelijk van Petrus Balling, en daarna eene genoegzaam letterlijke en schoone vertaling van de beschrijving der Haarlemsche Noon. De vertaler had hetzelfde oorspronkelijke H.S. voor zich, dat we aanstonds mededeelen; en het zij ons geoorloofd, bij de vertaling die we gemeend hebben, achter het oorspronkelijke stuk te moeten geven, hier en daar van gezegd opstel gebruik te maken.

Buiten op ons H.S., heeft de bekende Secretaris van het Oud-Kapittel J. Bugge het volgende geschreven:

„Nona Harlemiana Anno 1578 29 Maji Authoris manu descripta, per R.D. M. Gasparum Stolckwyck [1]) Cathedralis Ecclesiae Harlemensis Sacellanum Curatum, necnon Curiae magni Begginagii Harlemi Pastorem, qui his nonis praesens fuit et officio Notariatus deservivit usque ad annum 1584. Obiit vero anno 1605. Coloniae excudebat Lambertus Andreae Anno MDXCVI.

Daaruit vernemen we alzoo dat het verhaal eigenhandig geschreven is door een ooggetuige van het feit, den reeds vermelden Jaspar Stolwijck, en bovendien dat het H.S. te Keulen in 1596 gedrukt werd. En inderdaad in de oude boekerij van het voormalig Beggijnhof van Haarlem, waarvan de schrijver rector was, berust nog een, waarschijnlijk hoogst zeldzaam, gedrukt Exemplaar, dat op weinige onbeduidende uitzonderingen na, letterlijk ons H.S. teruggeeft. Op het titelblad staat wat ook Bugge op ons H.S. heeft aangeteekend: dat het te Keulen in 1596 bij Lambertus Andreae gedrukt is en de schrijver (zooals ontegensprekelijk blijkt uit de hand, dezelfde als die van het H.S.) schreef er eigenhandig op: „per me Jasp. Petrum

1) Bugge heeft zijn naam niet goed geschreven, hij zelf teekent zich *Stolwyck* niet Stolckwyck.

Presbiterum et sacellanum curatum Harlem." hetgeen overtuigend bewijst dat ons H.S. werkelijk dat van den schrijver zelven is, zooals bovendien nog door andere onderteekeningen van dien Stolwijck nader bevestigd wordt. Bij het gedrukte Exemplaar zijn, in één perkamenten omslag, nog drie oude kalenders ingenaaid, te weten: 1° het „Calendarium Ecclesiasticum Johannis Molani" te Antwerpen gedrukt in 1570, waar Stolwijck op het Titelblad heeft geschreven: sum Jasp. Petri Curati Beginarum 1587; als zeide, naar oud bekend gebruik, het boek zelf: „Ik behoor aan Jasper Petrus enz." 2° het „Calendarium Gregorianum perpetuum" ook gedrukt te Antwerpen in 1583, waarin op doorgeschoten bladen diezelfde Stolwijck eenige aanteekeningen geschreven heeft, welke hij noemt: „quaedam notanda pro pastore Baginagii ex registris M Laurentii et Jacobi Meestrii Pastorum p. m.: en 3° de „Eewich Kalendier der Catholycken", insgelijks te Antwerpen gedrukt in 1591.

Bovendien bestaat er nog een geschreven uittreksel uit het werk van Stolwijck, doch alleen voor zoover de beschrijving van de Haarlemsche Noon betreft. Het schijnt uit het *gedrukte* werk genomen te zijn, want dit is er letterlijk in terug te vinden, zelfs met kleine afwijkingen als b.v. onbeduidende verplaatsingen van woorden, waarin hier en daar het gedrukte van het oorspronkelijk H.S. verschilt. Eéne aanmerkelijke afwijking evenwel heeft het uittreksel, zooals we te zijner plaatse nader zullen zien, ten aanzien van de ontheiliging der Franciscaner Kerk, die op denzelfden dag is geschied. Overigens hebben we den schrijver noch de herkomst van dat handschrift met zekerheid kunnen opsporen. Buitenop, bij wijze van titel, staat: „Descriptio Nonae Harlemianae cum circumstantiis, quae contigit anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo octavo in Ecclesia parochiali Haerlemensi ipso

venerabilis Sacramenti, dum Nonae decantarentur post finitum sacrum."

Na deze kleine toelichting laten we nu ons handschrift van Stolwijck, den ooggetuige der gebeurtenis, in zijn geheel en letterlijk volgen:

„Vita Reverendi ac pii Patris D. Petri Ballingi ab Harlemo Presbyteri et Confessoris virginum S. Margaretae, ibidem in Ecclesia Cathedrali et parochiali caesi; in qua Harlemiana Nona cum circumstantiis describitur.

Familia Balingorum praeclara ac pia.

Petrus ab Harlemo honesta quidem et praeclara Balingorum familia ortus, piis ac probis parentibus aromatopolis natus fuit.

Avi sui frater M. Petrus (cujus nomen referebat) consul erat Harlemensis, cum anno salutis nostrae Millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo tumultus panicus rusticorum (vulgo t casenbrootspel) subito oriretur, iidemque vi ac proditione portibus reseratis magistratum Harlemensem ad necem et lanienam quererent, et inter caeteros Nicolaum a Ruuen Pretorem obvium et nihil periculi suspicantem in praetorio seu domo civica parricidialiter trucidarent ac minutim in partes conciderent. Hujus Petri consulis frater Theodoricus dictus major, Parisiis fuit Universitatis Rector pietate et eruditione eminentissimus: Theodoricus vero minor valedicens mundo vitam exegit heremiticam, Lovanii ad Minores sepultus. Habuit ipse, de quo loquimur D. Petrus fratres duos, etiam presbyteros, quorum alter Adrianus Ordini D. Francisci de Observantia se consecravit, in quo non semel variis in locis Gardinatus officio egregie functus fuit, vir devotissimus. Alter vero frater, nempe Theodoricus, verus Israelita fuit, vir simplex et rectus, qui cum in arctissima ac periculosissima obsidione Harlemensi animam suam efflaret, sacrosanctis Eucharistiae et Extremae Unctionis Sacramentis

munitus, circumastantium nares cum summa admiratione singularis odoris suavitas ac fragrantia opplevit et non sine sanctitatis opinione in Domino obdormivit. Ab incunabulis dictus Petrus spiritu timoris Domini praeditus fuit, eamque ob causam parentes ejus, licet unum et alterum filium scholae ac literarum studiis mancipassent, hunc tamen tertium adjecerunt. Qui praeceptore et scholae rectore M. Jacobo Meystrio, magnae apud Harlemenses authoritatis viro in literis politioribus egregiam navavit operam fretus auxilio divino. Quotidie enim vel Missam seu sacrum audire, eidem inservire, vel genibus flexis devote se suorumque studiorum profectum ante sacrarium seu sacrosanctae Eucharistiae aediculam Deo commendare solebat. Demum bene literatus Lovanium ad persequenda studia mittitur, ubi obtenta portione collegiali (vulgo Bursam vocant) in insigni Reverendissimi D. Nicolai Rutherii Episcopi Atrebatensis Collegio, artibus liberalibus et philosophisophiae usque ad magisterium seu promotionem operam dedit. Deinde sacrae Theologiae studiosus ultra quadriennium in ea laudabiliter perfecit. De quo tunc temporis M. Warnerus [1]) Ardius dicti Collegii Praeses affirmabat se eum habere non ita doctum (quamvis non contemnendae esset eruditionis) atque pium et devotum. Unde major in eo elucessebat pietas quam eruditio. Cum vero D. Petrus his absolutis studiis et sacerdotio initiatus patriam repetivisset, propter hanc singularem et eminentem pietatem Hornae, in Westphrisia Hollandiae a Priore Regularium in Blockart ubi hactenus vera viguit simplicitas et disciplina regularis, honestum ac satis lautum ei collatum fuit beneficium ut ibidem Christi fidelibus lux foret et exemplar vitae Christianae. Mirum est quam bene sentiant et loquantur viri boni et Catholici Hornani de hoc Petro,

Juventus et adolescentia Petri.

Sacerdotio initiatus ubi, et quomodo vixerit.

---

1) In 't gedrukt exemplaar staat Wernerus, zooals ook Opmeer hem noemt.

quem ob singularem humilitatem, vitaeque innocentiam uno ore hostiam Deo dignam praedicant. Mundo despectui fuit, utpote mundo mortuus, et propter inculpabilem vitam ac evangelicam simplicitatem in magna reverentia habitus. Bonis concessis frugaliter utebatur vir sobrius, et quod reliquum erat pauperibus largiebatur, aut ad aliud pium opus ordinabat. In moribus modestissimus fuit, ac gravis, corpore pudicus et castus, et quietis amantissimus, nullis se implicans secundum Apostolum negotiis saecularibus. Postquam vero Anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo secundo in Hollandia aliisque locis

Geusica factio.

factio Geusica cristas suas erigeret, Horniamque occuparet, Petrus inde profugus una cum fratre suo Theodorico praefato Harlemum patriam petiit, pecuniarum parum in numerato habens, relicta cum non contemnenda supellectili domo sua, quam Ordines ejusdem factionis tamquam fisco relictam occuparunt. Postea autem cum Geusae etiam Harlemo potirentur idemque per septimestrem plus minus

Obsidio Harlemensis.

obsidionem ad obedientiam Regis Catholici Philippi repeteretur, hic Petrus simul includitur et obsidetur. Qui Harlemum defendebant Gascones, Angli, Scoti Belgii aliique milites praesidiarii, in sacerdotes et viros ecclesiasticos minas, cedes, restes et cruces spirabant. Hinc vir bonus aliquamdiu delitescere atque etiam sedem et locum [1]) mu-

D. Petrus capitur

taré compulsus fuit, donec sub finem obsidionis, horribili ac militari assultu, post multas lustrationes et inquisitiones in xenodochio a militibus obrueretur et caperetur. Ob quam causam frater suus minimus Joannes Nicolaus custos summae Aedis fidelissimus, cui cohabitabat, bonorum suorum vel usque ad stramina a milite diripiente sustinuit rapinam Captus Petrus mire agitatur et exercetur, verum in divinam voluntatem resignatus patientissimo animo tulit

---

1) *et locum* staat niet in 't gedrukt Exemplaar.

obvia quaeque quamplurima opprobria. Tandem quorumdam intercessione, qui ejus innocentiae videbantur misereri, liber dimittitur affirmans quod licet jam dimittatur, animum suum tamen praesagire se ab hujusmodi hominibus (milites Geusicos monstrabat) interimendum, in quo, ut infra, verissimus vates fuit. Occupato a Regiis Harlemo et religionis Catholicae exercitio restituto, D. Petrus authoritate Reverendissimi Dni Godefridi a Mierle Episcopi Harlemensis S. Margaritae Virginibus confessor praeficitur quibus usque ad mortem pie et fideliter praefuit.

dimittitur

Fit confessor Virginum.

Post fabricatam Pacificationem Gandavensem anno scilicet Domini nostri supra millesimum quingentesimum septuagesimo septimo, cepit Harlemi religio catholica periclitari. Concessa enim fuit per satisfactionem inde sequutam reformatae religionis (ut volunt audire) hominibus aedes sacra Deipare Virginis Mariae dicta Baeckeness, ut in illa, licet extra pacificationem praefatam, modeste sua consistorialia haberent exercitia. Qui tamen hac non contenti post paucos menses penitius in civitate alium locum, Carmelitarum templum, post multas licitationes utrimque factas, sibi mercati sunt, in quo ad annum plus minus se continuerunt. Videntes vero ex Christianis Catholicis nullos aut saltem rarissimos ad sua castra Calviniana transfugere, eosdemque summum civitatis templum quiete possidere, ad quod tamquam ad montem Domini et Syon Sanctum ex oppidis et pagis circumjacentibus Catholici una cum Brabantis et Flandris ejectis ac profugis confluebant in sui (ut interpretabantur) diminutionem et despectum, frenduerunt dentibus suis atque ut ipsimet in illo aliquando sederent, similes suo Lucifero, a multis mensibus homines superbissimi meditabantur. Verum res erat omnium difficillima. Nam in Catholicis non habebant quod reprehenderent, aut de quo eos aliquo modo culpare possent, cui accessit satisfactio solemniter jurata, cujus oculatus te-

Pacificatio Gandensis.

Periculum Catholicorum Harlem.

Catholicorum innocentia

stis fui. Tecte igitur ac tacite mentis suae cogitationes Ordinibus Hollandiae aperiunt et communicant. Qui post varias ventilationes consultum duxerunt ut misso Harlemum milite praesidiario, aliquo astu, dolove rem tentarent. Sub festum igitur SS. Trinitatis anno Domini nostri millesimo quingentesimo septuagesimo octavo intromittitur miles, ex cujus vultu Catholici Harlemenses res suas periclitari facile considerabant. Quare nonnulli ex iis pridie festi sacrosancti Sacramenti unum ex reformatis insignem conveniunt proponentes, quod licet animadvertant periculum, sibi tamen persuadere non possint, Magistratum Harlemensem hactenus prudentissimum, eo insipientiae devenisse ut in Catholicorum praejudicium non sine scelere (utpote indicta causa et contra satisfactionem supradictam) aliquid a milite admisso attentari permittat; rogare igitur num pro certo quid subsit periculi, et si sic, cum idem ille eodem quo ipsi obstrictus esset fidelitatis sacramento, quid supersit remedii. Quibus responsum, sancteque affirmatum est nihil fore periculi, modo Catholici intra templi limites se contineant, eosdemque solita annua processione non egrediantur. His dictis viri illi cum reliquis Catholicis fidem adhibent, procurantque ut postridie populo edicerent processionem in ambitu templi celebrandam, ne ab ipsis aliqua turbae aut offensae occasio adversariis daretur. Qui ut catholicos magis securos redderent, et omnis doli ignaros, ipso die Venerabilis Sacramenti mane sub octavam horam tympanis quatuor aut quinque tam in foro publico quam platearum compitis proclamari fecerunt nequis militum sub poena capitis quid mali audeat aut intentat contra Catholicos, eorumve religionis exercitium. Scilicet. Hoc enim unicum fuit ipsis symbolum ut constituta ab Ordinibus hora tragoediam hanc quam describimus, audacius ordirentur et feliciter absolverent. [1]) Si quidem quampri-

Reformatorum superba inquietudo.

Miles contra satisfactionem datam et juratam intromittitur.

Strategema scommaticum.

1) Hetgeen hier volgt van de ontheiliging en plundering der Franciscanen-

mum hic tympanorum sonitus (Trommelomnus [sic] dici posset) militum aures insonuit, eorum quidam cum iconoclastis quibusdam Franciscanos petunt ibique pro more suo turcice debacchantur et petulantissime omnia agunt, ipsum templum prophanant, expilant et supellectilem sacram prophanamque disturbant ac conscindunt. In summo [ons Uittreksel voegt hierbij „templo"] ad horam septimam ante meridianam a Reverendissimo Dno Harlemensi [sc. Episcopo] praefato de venerabili Sacramento gravissima ac luculentissima habita fuit concio, catholicis per eam in fide ejus confirmatis, haereticis vero cum capharnaitis retro abeuntibus, et male habentibus, frequentissimi enim eidem interfuerunt. Sacrum etiam missae solemne consueta hora decantatur: sub quo milites templum petulanter oberrant, gestantes gladios suos non ad latus, ut solent, sed in humeris manibusque tenentes ut in horam et omnem eventum parati essent. Sub hujus Sacri initio [1]) praedictus D. Petrus Sacrificaturus Altare D. Lucae Evangelistae [2]) accessit, ubi Sacrificium Missae non sine summo discrimine suae personae et sacrae rei absolvit; sub elevationem corporis et sanguinis Domini publici Sacri in chorum se recepit, ubi cum reliquo clero devotioni vacabat, donec postea propter militarem insultum ex eo se subduceret. Venit igitur, venit inquam hora ab Ordinibus constituta, nempe medium undecimae sub meridiem, quo hora orationis Nona in choro inchoata erat, et deducta usque ad versum Justus es Domine et rectum judicium

Quid Nonam Harlemianam in Summo praecesserit.

Ultimum Sacrificium D. Petri.

Nona Harlemiana.

---

kerk, wordt in ons Uittreksel aan het slot verhaald als geschied na de ontheiliging der Kathedraal.

1) Wat hier van Petrus Balling vermeldt wordt, is in ons Uittreksel niet te vinden, waarschijnlijk omdat van het geheele voorafgaand leven van Balling niets was overgenomen.

2) Zie den platten grond der oude S. Bavo'skerk, Deel IV van deze Bijdragen, tegenover bladz. 116, aan de noordzijde pilaar n° 17.

tuum (nam ille ultimus a solo phonasco cantabatur) et ecce turbatio; potius si liceat, harharhor [1]) horrorque exoritur. Unus enim ex militibus hujus tragoediae antesignanus ante chorum in medium prosilit, pugionem gladiumque districtos manibus versans, ut sibi caveant omnes, seseque proripiant inclamat. Tempus est, inquit inter ceteras, Res agenda est: ac primo furore tabulam ciborio Corporis Dominici depictam dejicit Accurrunt ilico aliquot cives togati, tedisque necdum accensis, quibus reverenter Corporis Domini Sacramentum praeirent, instructi; mirantur facinus attoniti in tam frequenti populo, hominem tenent, sed furibundus elabitur; cui reliqui milites, tamquam oestro perciti praesto sunt, et mox ad Cleri et Catholicorum e sacra aede exactionem, ejusque prophanationem et supellectilis direptionem conclamatur. Primus assultus et impetus in chorum fit, ubi clerus psallebat et Magistratus Catholicus piis precibus se occupabat. Interea foris templum circumvolat miles stationarius egregie armatus, eventum rei animose observans. In templo vero pars militum subsellia chori petit, cuspidibusque quosque pungere intentat, ni fugiant: aliquot sacerdotum, quorum pars una fui, vulnerat. Vidisses inter eos qui sibi fuga consulebant, pueros scholasticos, lineis seu choralibus, ut ajunt vestibus indutos, et horribili timore ob gladios evaginatos et militem insanientem correptos, se etiam in pedes conjicere ac singulos, uno praeeunte, post summum Altare se de alto praecipites dare (volitare dixisses) et tamen Deo eos protegente ex illis neminem laesum aut ruptum audivimus. Pars vero alia ibidem supellectilem sacram diripit, dispergitque, hostias sacras (proh scelus) sacris

Prophanatio summi templi.

In choro et circa chorum quae gesta sunt.

Militum Sacrilegia.

---

1) Dat vreemde woord staat vrij duidelijk in het H.S. te lezen. In 't gedrukte alsook in ons uittreksel staat onmiddelijk achter „ecce turbatio". *„horror horrorque"*.

pixidibus ac vasculis excutit pedibusque proculcat, et sacrarium totum expilat. Erant praeterea ex militibus qui praedae intentissimi, arcas et cistas ecclesiasticas vi aperiebant et spoliabant, plerisque sacerdotibus vestes talares cum superpelliciis exuebant, imo quosdam vel ad subuculas nudabant; laicorum etiam pallia pallasque raptabant, obstupente merito Harlemo nostro, summum illud et tam augustum suum templum tam proditorie ex domo Dei, raptorum et sacrilegorum speluncam factum, seque ab ipsis suis civibus, quorum causa in obsidione tantam inediam et tot calamitates perpessum erat, tam indigne et tam scelerate tractari: horum enim consilio hanc tragoediam exorsam constat. In adyto (vulgo sacristia) Reverendissimus Dnus a Mierle supradictus cum quibusdam ex clero et populo Catholico se interea continebat, qui (ut accepi ab iis qui aderant) animo praesenti et infracto finem rei cunctando praestolabatur et praesentes ad patientiam Christi et resignationem in Deum graviter hortabatur. Tandem militibus praedam venantibus, foresque adyti insulse et importune pulsantibus cum execrandis minis, fide data et accepta committit se Deo et cum suis illinc egrediens, habitu nonnihil mutato eorum manus evasit in nomine Domini. In ambitu et in navi, ut loquuntur, ecclesiae frequentissimus erat populus Catholicus omnis generis, plane imbellis, qui a milite grassante in valvas templi adigebatur, ubi non secus ac halex conditanea in unum congestus et compactus erat, adeo ut varii ac multi abortus, monstrosique ac collisi partus subsequuti fuerint, misereque tam diu verberibus, pulsationibus atque etiam vulneribus tractatus fuerit, donec singulis paulatim extractis, quisque se domum subducere posset et elabi egregie habitus. Dum haec a milite in aede sacra eduntur facinora, Petrus noster Balingus, de quo agimus, circiter chorum oberrat, (erat enim myops) et ut militis furorem

Episcopi Harlemensis periculum et evasio.

Grassatio militum in promiscuam et imbellem plebem.

et insaniam declinaret ad valvas templi septentrionales se recipiebat, et ecce quidam ex militibus ei a tergo in scapulis grave et lethale vulnus pugione impingit, diris sacrificum vovens, more eorum qui castra sequuntur. Vir bonus sentiens vulnus, manus mentemque in celum attollebat, precibusque se D. Deo devotissime commendans, dum paulatim progreditur ex vulnere lassus in terram decidebat moribundus. Quod cum matrona quaedam [1]) videret, accurrit, pium virum amplectitur, erigit quantum poterat et sustentat, piis precibus eum praeiens. Cui mox advolat miles, pium opus impediturus, sed cum malitiae suae ob constantiam foeminae satisfacere non posset, manui ejus annulum aureum detraxit eaque praeda contentus, alio se proripuit. Agit igitur animam D. Petrus noster Ballingus et agonizat, donec sub horae duodecimae medium aut circiter placide in Domino obdormiret vir Deo et aeterna memoria dignissimus, quarto scilicet Calendas Junii, ipso Venerabilis Sacramenti, anno aetatis suae sexagesimo; anno vero Domini nostri millesimo quingentesimo septuagesimo octavo, Pontifice Gregorio XIII et Imperatore Rudolpho II.

Vulneratur Petrus.

Moritur ex vulnere.

Laus Deo."

VERTALING.

Leven van den Eerwaarden en vromen vader den Heer Petrus Balling uit Haarlem, priester en biechtvader der religieusen van het S. Margaretha-klooster, die in de Kathedrale en parochiekerk aldaar is vermoord geworden;

1) Ons Uittreksel voegt hier den naam tusschen van die vrouw en noemt haar *Mechtildis de Wit.* Van Heussen in Batavia Sacra deze geschiedenis verhalende, noemt haar Magthildis van der Laen en zegt dat het feit plaats had bij de grafstede der familie de Witte, niet ver van het S. Lucas-Altaar waar Balling nog even te voren de H. Mis had opgedragen.

waarbij te gelijker tijd de Haarlemsche Noon in bijzonderheden wordt beschreven.

Petrus van Haarlem afkomstig uit de deftige en voortreffelijke familie der Ballings, werd van vrome en brave ouders, die in specerijen handelden, geboren.

De broeder van zijn grootvader, M[r] Petrus, naar wien hij genoemd werd, was burgemeester van Haarlem, toen in het jaar 1492 het broodoproer van de boeren, (algemeen bekend onder den naam van 't casenbrootspel) eensklaps uitbarstte. Met list en geweld openden de oproerlingen de poorten der stad, zochten de Magistraat wreedaardig te vermoorden, en hebben toen, onder anderen den schout Nicolaas van Ruyven, die niet het minste gevaar vermoedend hen te gemoet kwam, op het stadhuis verraderlijk vermoord en in stukken gehouwen. De broeder van gezegden burgemeester Petrus, met name Dirk, bijgenaamd de oude, was rector aan de Universiteit van Parijs en muntte uit in godsvrucht en geleerdheid. Dirk de jonge had de wereld vaarwel gezegd en leidde een kluizenaarsleven; te Leuven bij de Minderbroeders ligt hij begraven. Petrus, van wien wij hier spreken, had twee broeders, die ook priesters waren. Een van hen, Adrianus, een zeer godvruchtig man, had zich in de Orde der Franciscanen van de Observanten begeven en heeft meermalen op verschillende plaatsen het ambt van Gardiaan uitnemend vervuld.

Zijn andere broeder, Dirk namelijk, was een ware Israëliet, een man eenvoudig en opregt. Tijdens het benaauwd en gevaarvol beleg van Haarlem, is hij, na van de laatste HH. Sacramenten voorzien te zijn, tot groote stichting en bewondering der omstanders en niet zonder roep van heiligheid in den Heer ontslapen.

Van jongs af was onze Petrus met den geest van de vreeze des Heeren vervuld en daarom besloten zijne ouders, hoewel reeds twee zonen op studie hebbende, ook hem

nog aan de beoefening der wetenschappen en der letteren toe te wijden. Onder den leermeester en rector der school Mr Jacobus Meystrius, die bij de Haarlemmers in groot aanzien stond, legde hij zich met ijver toe op de schoone letteren; doch steunde daarbij op de goddelijke hulp, want dagelijks plagt hij de H. Mis bij te wonen en te dienen, of godvruchtig voor het H. Tabernakel nedergeknield zich zelven en zijne studien Gode aan te bevelen. Eindelijk toen hij in de letterkunde genoeg ervaren was, werd hij voor zijne verdere studien naar Leuven gezonden, waar hij in het beroemd Collegie van den Hoogwaardigsten Bisschop van Atrecht Heer Nicolaas Rutherius in het genot eener Beurs gesteld werd en in de beoefening der vrije kunsten en wijsbegeerte het zoover bragt dat hij tot den graad van Meester kon bevorderd worden

Daarna wijdde hij zich meer dan vier jaren met lof aan de studie der Godgeleerdheid. De President van genoemd Collegie M. Warnerus Ardius getuigde toen ter tijd, dat hij Petrus voor minder geleerd (ofschoon overigens zijne geleerdheid gansch niet te versmaden was) dan wel vroom en godvruchtig hield, zoodat vroomheid in hem meer uitblonk dan geleerdheid. Om die bijzondere uitstekende godsvrucht werd hem dan ook, toen hij na voltooijing zijner studien en priesterwijding in het vaderland was teruggekeerd, te Hoorn in Westfriesland, door den Prior van het klooster te Blokkert, waar tot dusverre nog de ware eenvoud en kloostertucht heerschten, een eervol en vrij aanzienlijk beneficie opgedragen. Daardoor was hij in de gelegenheid den geloovigen tot een licht en voorbeeld van christelijk leven te strekken. Wonderlijk is het hoe goed de brave katholieken van Hoorn nog over hem denken en spreken, en hoe zij eenparig zeggen dat hij om zijne bijzondere nederigheid en onschuld van leven een Godewaardig offer geweest is. Der wereld afgestor-

ven werd hij wel door deze geminacht, maar toch droeg men hem grooten eerbied toe wegens zijn onschuldig leven en evangelischen eenvoud. De sobere man maakte een uiterst matig gebruik van de hem toebedeelde goederen en besteedde al het overige voor de armen of aan eenig ander goed werk. Hij was zeer zedig en deftig in zijne manieren, rein en kuisch van leven, en minnaar zijnde van rust en vrede, liet hij zich, naar de vermaning des Apostels, niet in met wereldsche zaken. Doch nadat ten jare 1572 de „Geuzenfactie" in Holland en op andere plaatsen het hoofd opgestoken en Hoorn bemagtigd had, vlugtte Petrus met zijn bovengemelden broeder Dirk naar Haarlem zijn vaderstad, met slechts weinig gereed geld bij zich, zijn huis en niet onaanzienlijk huisraad achterlatend, hetwelk alles weldra door de Staten, die van dezelfde factie waren, als aan de schatkist gelaten, werd in bezit genomen. Toen daarop ook Haarlem in de handen der Geuzen viel, en die stad door een beleg van ongeveer zeven maanden voor den katholieken Koning Philips werd teruggeeischt, zag ook Petrus zich in de belegerde stad opgesloten. De Gasconjers, Engelschen, Schotten, Belgen en andere soldaten van het bezettingsleger dat Haarlem verdedigde, ademden tegen priesters en kerkelijke personen niets dan bedreigingen, mishandelingen en moord. Daarom was de goede man genoodzaakt zich eenigen tijd schuil te houden en zelfs van woonplaats te veranderen tot hij, tegen het einde van het beleg, na veel zoekens door de soldaten in het gasthuis ontdekt en met vreeselijk militair geweld aangevallen en gevangen genomen werd. Om diezelfde reden werd ook zijn jongste broeder Joannes Nicolaas, trouwe koster van de kathedrale kerk, met wien hij zamenwoonde, door de plunderende soldaten van alles, tot het bedstroo toe, beroofd. In zijn gevangenschap werd Petrus jammerlijk gekweld en geteisterd, doch volkomen aan

den goddelijken Wil overgegeven, verdroeg hij de grootste versmaadheden, die hem onophoudelijk werden aangedaan, met het grootste geduld. Eindelijk werd hij op voorspraak van eenigen, die medelijden hadden met zijne onschuld, op vrije voeten gesteld, maar verzekerde toen reeds dat, hoewel hij thans vrijgelaten werd, zijn voorgevoel hem echter zeide dat hij door die lieden (hij wees daarbij op de Geuzensoldaten) zou worden omgebragt, en hierin was hij een volkomen waar propheet, zooals wij hierna zullen zien. Toen Haarlem door de koninklijke troepen ingenomen en de katholieke godsdienst in die stad hersteld was, werd Petrus door den Hoogwaardigsten Heer Godfried van Mierlo Bisschop van Haarlem, tot biechtvader aangesteld van de religieusen in het S. Margaretha's klooster, die hij tot zijn dood toe met godsvrucht en trouw bleef besturen.

Nadat de Pacificatie van Gent in het jaar onzes Heeren 1577 gesloten was, begon in Haarlem de katholieke godsdienst in gevaar te komen. Bij de daarop gevolgde Satisfactie, was aan de aanhangers der hervormde godsdienst, zooals zij willen heeten, de kerk van de H. Maagd, genaamd van Baekenes [als gelegen bij de Bakenessergracht] ofschoon ze er volgens de Pacificatie volstrekt geen regt op hadden, afgestaan om daarin stil en bedaard hunne bijeenkomsten te houden. Hiermede nogtans niet voldaan, kochten zij weinige maanden later, met veel loven en bieden, de Karmeliter-kerk, meer in 't midden der stad gelegen, waarmede zij zich ongeveer een jaar tevreden hielden. Ze zagen evenwel dat geenen of ten minste uiterst weinigen tot hunne Calvinistische secte overkwamen en de katholieken in het rustig bezit bleven van de hoofdkerk der stad, waarheen de geloovigen uit de omliggende steden en dorpen met de ballingen en voortvlugtigen uit Brabant en Vlaanderen als naar den berg des Heeren en het heilig Sion zamenstroomden.

Die vernedering en versmading hunner Calvinistische partij (zooals zij het beschouwden) deed hen knarsetanden van spijt, en in hoovaardigheid aan hunnen Lucifer gelijk, waren ze reeds vele maanden lang bezig met te overleggen, hoe zij ook die kerk eens magtig konden worden. Nogtans was dit geen gemakkelijke zaak. Want de katholieken gaven hun niet de minste aanleiding tot eenige aanmerking of betigting hoegenaamd; en daarbij kwam nog de plegtig bezworen Satisfactie, waarvan ik zelf ooggetuige geweest ben. Bedektelijk alzoo en in 't geheim deelden zij hunne plannen aan de Staten van Holland mede; die na velerlei beraadslaging, het geraden achtten eene militaire bezetting naar Haarlem te zenden en zoodoende met bedrog of door de eene of andere list de zaak te beproeven. Zoo kwamen dan tegen het feest van de H. Drievuldigheid van het jaar onzes Heeren 1578 de bezettings-troepen binnen Haarlem, aan wier voorkomen Haarlems katholieken al aanstonds begrepen dat hunne zaak gevaar begon te loopen.

Daarom begaven zich sommigen van hen, daags vóór H. Sacramentsdag, naar een van de voornaamsten der hervormingsgezinden en zeiden hem, dat ofschoon ze het gevaar wel bemerkten, ze toch niet konden denken dat de Magistraat van Haarlem, die zich tot nu toe zoo uiterst voorzigtig had betoond, thans zoo dwaas zou zijn van toe te laten, dat door de soldaten die binnen gelaten waren, iets ten nadeele der katholieken ondernomen werd, hetgeen trouwens, als zijnde zulks eene soort van regtspleging zonder vorm van proces en bovendien geheel in strijd met de Satisfactie, niet zonder het gruwelijkst onregt kon geschieden; ze verzochten dus met zekerheid te mogen weten of er inderdaad gevaar bestond en, zoo ja, vroegen zij hem, daar hij toch ook door denzelfden heilig gezworen eed als zij gebonden was, hoe dat te keeren. Ten antwoord werd hun gegeven en heilig verzekerd dat er volstrekt geen ge-

vaar was, mits de katholieken zich maar binnen de muren der kerk hielden en met hunne gewone jaarlijksche processie daar niet buiten kwamen. Aan die verzekering sloegen zij en al de andere katholieken geloof en men liet den volgenden dag aan het volk afkondigen, dat de processie binnen de kerk zou gehouden worden, ten einde geen aanstoot of aanleiding tot wanordelijkheden aan de tegenpartij te geven. Van haren kant deed deze ten einde de katholieken volkomen gerust te stellen en de gansche list ten eenemale voor hen verborgen te houden, in den morgen van het Hoogfeest tegen acht uren met vier of vijf tamboers op de markt en aan de hoeken der straten afroepen, dat geen soldaat, op straffe des doods, het zou durven bestaan iets kwaads tegen de katholieken of hunne godsdienstoefening uit te rigten. Doch dit was juist het afgesproken teeken om op het tijdstip door de Staten vastgesteld, het treurig feit, dat we hier beschrijven, met te grooter stoutmoedigheid te ondernemen en naar wensch te volvoeren. Immers, zoodra werd niet de trommelslag door de soldaten gehoord, of terstond togen eenigen hunner, van ettelijke beeldstormers vergezeld, naar de Franciscanen, waar zij, naar gewoonte als turken en woestaards huishielden, de kerk ontheiligden en uitplunderden, kerk- en huisraad door elkander smeten en vernielden. In de Kathedraal werd des morgens ten zeven ure door den Hoogwaardigen Bisschop een preek gehouden, waarin hij met nadruk en bijzondere klaarheid sprak over het aanbiddelijk Sacrament, zoodat de katholieken daardoor in hun geloof gesterkt werden, terwijl de ketters, die in grooten getale daarbij tegenwoordig waren, evenals weleer de Capharnaiten, kwaadaardig heengingen. Ook werd de plegtige Hoogmis op het gewone uur gezongen: doch reeds onder de dienst liepen de soldaten oneerbiedig op tergende wijze door de kerk rond, hunne zwaarden niet als gewoonlijk op de heup, maar op de

schouderen of in de hand dragende om ter bepaalde ure en op alle voorval bereid te zijn. In het begin van de Hoogmis begaf zich onze Petrus naar het S. Lucas-Altaar, om daar het H. Misoffer op te dragen, hetgeen hij niet zonder groot gevaar voor zich en de heilige zaak ten einde bragt. Toen de Hoogdienst aan de opheffing genaderd was, kwam hij in het priesterkoor terug en bleef daar met de andere geestelijken godvruchtig bidden, tot hij later wegens den aanval der soldaten moest vlugten. Het uur was dan aangebroken, het uur van half elf, door de Staten bepaald, was geslagen; in het koor werd de Noon gezongen; men was aan het vers gekomen: „justus es Domine et rectum judicium tuum" [regtvaardig zijt gij o God en regt is uw oordeel] 't welk door den voorzanger alleen nog afgezongen werd, en zie eensklaps ontstaat verwarring, schrik, ontsteltenis... Een van de soldaten, de belhamel bij het schriktooneel springt op, staat midden voor het koor en schreeuwt luidkeels, met dolk en ontbloot zwaard in zijne handen zwaaijend: allen hadden zich oogenblikkelijk uit de voeten te maken.... 't is tijd, zoo roept hij onder anderen, de handen moeten aan het werk geslagen en reeds werpt hij in de eerste woede een schilderij voor den grond, waarop eene Ciborie was afgemaald. Eenige katholieke burgers, in tabbaarden gekleed en met de toortsen, hoewel nog niet ontstoken, in de hand, waarmede zij gereed stonden in processie het Allerheiligste eerbiedig vooruit te gaan, verbaasd over zijn bestaan te midden van zooveel volk, schieten aanstonds toe, grijpen hem aan, maar de woesteling rukt zich los; de andere soldaten als van razernij bevangen, snellen hem ter zijde en terstond roept men elkander bijeen om geestelijken en leeken ter kerk uit te jagen, de kerk te ontheiligen en uit te plunderen. De eerste aanval was op het koor, waar de geestelijkheid het officie zong en de katholieke Magistraat bezig was

met vroom gebed. Middelerwijl hadden de soldaten der bezetting, sterk gewapend, het tempelgebouw van buiten omsingeld, en stonden daar in opgewonden toestand den afloop der zaak af te wachten. Binnen in de kerk stuift een deel der krijgsknechten naar de koorbanken en dreigt, al wie niet vlugt, met de punt van het zwaard; eenige priesters, waaronder ik zelf, worden gewond. Onder de vlugtenden zag men de schoolkinderen, met hunne linnen of dusgenaamde koorkleederen aan, om de ontbloote zwaarden en woedende soldaten, doodelijk ontsteld en zich allen, toen er één voorging, van de hoogte achter het Hoogaltaar naar beneden werpen; het was alsof ze vlogen, en toch, dank zij God, die hen behoedde, we hebben niet vernomen dat een hunner eenig letsel of verwonding daarbij heeft bekomen. Een andere hoop krijgsvolk rooft het kerkgeraad, smijt het over den grond, en (o gruwel!) schudt de HH. Hostiën uit de ciborien en gewijde vaten en vertrapt ze met de voeten, waarna ze verder het Sacrarium geheel en gansch leegplunderen.

Anderen nog, wien het vooral om buit te doen was, braken de schatkisten en offerblokken der kerk met geweld open en roofden alles weg; ze trokken den meesten priesters toog en superplie uit, ja ontblootten zelfs sommigen tot op het onderkleed; ook den leeken werden mantels en huiken afgerukt. Zoo zag onze goede stad Haarlem, tot hare regtmatige verbazing en schrik, haar grooten en zoo eerbiedwaardigen tempel, door het laagst verraad, van een huis van God een spelonk geworden van roovers en heiligschenners; zoo zag die stad zich onwaardig en gruwzaam door hare eigene burgers mishandeld, om wie zij bij het beleg nog zoo grooten hongersnood en zooveel rampen verduurd had: immers het is eene uitgemaakte zaak dat op hun aanraden dat gruwelstuk ondernomen is.

De Hoogwaardige Bisschop van Mierlo bevond zich intusschen mèt eenige geestelijken en leeken in de Sacristij. Met onbezweken kracht en in volle tegenwoordigheid van geest, zooals ik van hen, die er bij waren, vernomen heb, bleef hij daar op den afloop wachten en vermaande de aanwezigen nadrukkelijk tot christelijk geduld en overgeving aan God. Eindelijk begonnen de roofzuchtige soldaten op de deuren van de Sacristij, onder het uitbraken van verwenschingen en bedreigingen, met aanhoudende en woedende slagen te beuken; doch men kwam tot eene onderhandeling en de Bisschop, zich aan God aanbevelend is, na van kleeding te zijn verwisseld, met de zijnen de Sacristij uitgegaan en aan de handen der soldaten ontkomen in den naam des Heeren.

In de beuken en in het dusgenaamd schip van de kerk was eene overgroote menigte katholieken van allerlei rang; volkomen weerloos, werden zij door de woeste soldaten naar de kerkdeuren opgejaagd, waar ze, als haring in den ton [1]) zóó opgedrongen en opeengepakt stonden, dat kort daarop verscheidene vrouwen ontijdig en van misvormde en verplette kinderen verlost werden; erbarmelijk werden de ongelukkigen geslagen, gestooten, ja zelfs gewond, tot zoolang de een na den ander allengs zich zoo goed mogelijk door de deur had gewrongen; en al wie zijn huis kon bereiken, mogt zich gelukkig achten, dat hij het ontkomen was.

Terwijl al die gruwelen in het Heiligdom door de soldaten gepleegd werden, dwaalde onze Petrus Balling, wiens leven we beschrijven, nabij het koor rond (want hij was bijziende), en om de woede en razernij der soldaten te ontkomen,

---

1) We weten de ietwat gemeenzame vergelijking „non secus ac halex conditanea" niet beter te vertalen dan met dit bekende, zij 't dan ook wat platte spreekwoord. De vertaler in „De Katholiek" schijnt ze hier misplaatst gevonden te hebben, althans hij liet ze onvertaald.

zocht hij de noorder kerkdeur te bereiken, en ziet, daar brengt hem een van de soldaten met een dolk van achteren tusschen de schouders een zware en doodelijke wond toe, naar soldaten-manier den „mispaap" vervloekende en verwenschende. Zoodra de goede man zich gewond voelde, hief hij hart en handen ten hemel en beval zich onder vurig bidden, aan God; hij gaat nog een oogenblik langzaam voort, maar eindelijk door de verwonding afgemat, zijgt hij zieltogend op den grond neder. Eene zekere aanzienlijke vrouw [1]) dit ziende, loopt naar hem toe, neemt den vromen man in hare armen, rigt hem zooveel ze kan, op en ondersteunt hem, inmiddels hem godvruchtige gebeden vóórzeggende. Dra stuift daar een soldaat op in, om het vrome werk te beletten, maar toen zijne boosaardigheid voor de standvastigheid der vrouw moest wijken, wringt hij een gouden ring haar van den vinger en snelt, tevreden met dien buit, naar elders voort. Onze Petrus Balling nu lag te zieltogen, zijn doodstrijd duurde tot half twaalf of daar omstreeks, toen hij vreedzaam in den Heer ontsliep, God en onzer eeuwiger gedachtenis overwaardig, op den 29 Mei, den Feestdag van het Hoogwaardig Sacrament, in het zestigste jaar zijns levens, in het jaar des Heeren 1578, onder de regering van Paus Gregorius XIII en van Keizer Rudolphus II.

God zij lof."

In ons meergemeld geschreven Uittreksel worden aan het slot, vóór de opgave van het jaartal, de gewelddadigheden in de Franciscanerkerk gepleegd beschreven, die in ons H.S. zoowel als in het gedrukte stuk verhaald wor-

---

1) De vertaler in „de Katholiek" geeft hier in eene noot aan die vrouw den naam van *Machtildis van der Laen*, volgens Batavia Sacra. Wij stipten hierboven bladz. 416 in onze noot aan dat ons dáár genoemd Uittreksel haar noemt *Machtildis de Wit*,

den als vóór de ontheiliging der Kathedraal te hebben plaats gehad, terwijl het Uittreksel uitdrukkelijk zegt dat ze na het gebeurde in de S. Bavo-kerk geschied zijn, „post peractam in summa et Metropolitana Ecclesia tragoediam milites aliquot" etc. Men zou daar haast uit vermoeden dat het Uittreksel later door een Pater Franciscaan gemaakt is, die van zijne Ordebroeders welligt vernomen hebbende dat de ontheiliging hunner kerk niet vóór, maar na die der Kathedraal had plaats gehad, dit zóó in zijn Uittreksel heeft gemeend te moeten verbeteren. Hoe dit zij, Schrevelius die zelf als kind bij de overrompeling der Kathedraal tegenwoordig was, zegt ook in zijn „Harlemias" pag. 159, na die gebeurtenis beschreven te hebben: „Doen hebben de soldaten noch niet daer bij laten blijven, die door den buyt verlockt zynde, terstondt haer begaven nae de Minnebroers" enz. In het opstel van den Z.Eerw. Pater F. Nieuwenhuizen, Archivaris der EE. PP. Franciscanen te Weert „Het klooster der Minderbroeders te Haarlem" (Zie deze Bijdragen Deel III, bladz. 85) lezen we insgelijks, dat op 29 Mei 1578 de soldaten het Minderbroederklooster bestormden, „na in de S. Bavo vele gruwelen gepleegd te hebben." Voor zijn opstel haalt hij, behalve genoemde plaats van Schrevelius, nog vele andere bronnen aan; zoodat we wel moeten zeggen, dat Stolwijck zich in die omstandigheid zal vergist hebben of verkeerd zal zijn ingelicht.

J. F. VREGT.

OCTROIJ AAN HUYSSITTENMEESTERS, GASTHUYSMEESTERS, ENDE ARME WEESKINDERENMEESTERS. — 1536.

Kaerle bij der gracie Gods Roomsch Keijser ... Van weghen die huijssittenmeesters, gasthuijsmeesters, leprosenmeesters, ende arme weeskinderenmeesters ... van Amsterdam is ons verthoent ... hoe sij ... jaerlijcx boven heuren incompste ... tot onderhoudenisse van de arme ... wel ten achteren commen... van duysent Karolus guldens; waerom ... bij ... goede luijden ... gemaect worden ... legaten ... maer als die legatarissen ... overleden sijn, soe wordt bij den erfgenamen van deselven ... den voirsz. thoenders geobicieert die publicatie hier voirtijds... gedaen uijt crachte van zekere onsen placate daerbij die selve thoenders verclaert sijn geweest incapabel van eenighe ... goeden te mogen bezitten waerdaer zij thoenders beduchten diversssche processen. ende omdat heurl. nijet mogelyck este den voirsz. miserabele personen te onderhonden sonder helpe ... van de goede luijden, ende dat heurl. staet ... nijet en te grote ware landen te besitten, maer ter merct te gane metten dagelicxe incommende penninck — soe biden zij dat ons believe heurl. te consenteren te mogen ontfanghen alderhande legaten ende bespreken ... Soe eest dat wij ... den huysmeesters, gasthuysmeesters ende arme weeskindermeesters... van Amsterdam heure... bede hebben geconsenteert ... mits desen, onsen brieven, dat zij voertaen ... moghen ... ontfanghen alderhande legaten ende bespreken die heurl. ... zullen gemaeckt worden ende die goeden daerafcommende vercopen, te weten: die meubele goeden den ghenen die en als het

heurl. believen ... zal ende die inmoebele goeden nyemant dan weerlycke personen binnen den jaere dat sij die ontfangen sullen hebben ende mettèr penninghen daervan commende te onderhouden den armen luyden ende miserable personen in ... Amsterdam. Off dat zij ten profijte ... van dezelven armen luyden metten voirsz. penningen zullen mogen copen, renten den penninck zestiene om heurl. daermede te ... onderhouden ... ende bevelen onsen ... ondersaeten ... dat zij den ... suppl^{n} van dese onse gracie ... laeten ... volcommelijck genieten ... Ende des 't oercoinden, soe hebben wij onsen zegel hieraen doen hangen. Gegeven in ... Bruessele den VII^{den} dach van Decembre .. Duysent vyfhondert zessendertigh ...

Op den XXVI .. febr. .. XV^{c} XXXVI ... geregistreerd

[*geteek.*] VAN DE KETEL.

Achterop staat :

Bij den keijser In synen rade,

SAUCT (?)

Door mij gecopiëerd en geëxtraheerd van het origineel — den 24 April 1876.

L. GOMPERTZ. *Sac.*

OCTROIJ AAN DE REGENTEN VAN T' AELMOESSENIERS WEESHUIJS TE AMSTERDAM. 1733.

—

De staten van Holland en Westvriesland doen te weten: Also ons te kennen is gegeven bij de Regenten van 't aelmoesseniersweeshuijs der stad Amsterdam, dat sij sedert de erectie van het voorsz. aelmoesseniershuijs altoos het regt hadden gehad en in possessie waren geweest, dat, so dikwijls personen die in der suppl^{n} huijs opgevoet waeren, sonder kinderen quamen te overlijden, alle de goederen bij deselve personen ... nagelaten, geërfd ... waeren

door de suppl^n alleen: dat hetselve regt sijn grondslag hadde op eene concessie die aan de huijsarmen binnen gemelde stad off wel aan de regenten van dien van over drie eeuwen gegeven was, want dat de regenten van de huijsarmen vóór de erectie van der suppl^n huijs belast waeren geweest met de alimentatie so van de bejaerde als onbejaerde huijsarmen tot dat het aan de regering van Amsterdam goedgedacht hadde om aan de suppl^n aan te bevelen de alimentatie van de onbejaerde weezen: dat daer uijt te sien was hoe de regenten van de oude huijsarmen en de suppl^n in effecte als een collegie waeren en vervolgens ook notoir was dat tgeen aen de eerste verleendt was, ook aan de suppl^n was competeerende — dat aan suppl^n nu voorgekomen was dat sommige personen sig souden willen vermeeten derselver voorregt in twijfel te trekken omdat quasi de suppl^n daertoe bij concessie van ons niet gequalificeert souden sijn, waerom ... sij sich keerden tot ons versoekende ten overvloede ... te mogen behouden en na sig nemen al hetgeen bij ... personen in der suppl^n huijs groot gemaakt en sonder wettige kinderen komende te sterven sal worden nagelaten, ten waare deselve met de suppl^n ... daarvan uijtkoop souden gedaan hebben, en dat na 't exempel van andere godshuijsen; en verders verklaart mogte worden dat de geringe middeltjes die de kinderen ... vóór den tijd hunner inneminge of eijgen of aanbestorven mogten sijn aan der suppl^n weeshuijs verblijven souden moeten, daer onder niet begrepen hetgeen de kinderen gedurende hare opvoedinge in het huijs ... verkregen mogten hebben of verkrijgen souden, behoudens ... dat de suppl^n de vrugten daarvan genieten souden mogen so lang de kinderen in 't huijs worden gevoed: hebben wij ... goedgevonden ... de suppl^n voor so veel het voorledene aangaat te laeten bij het regt en possessie hetwelk sij geëxcerceert en geacquireert hebben ...

en ten opsigte van het toekomende . . . te authoriseeren . . om te mogen behouden en na sig te nemen alhetgeen sal worden nagelaten bij personen in der suppl[n] huijs groot gemaakt wanneer deselve komen te sterven sonder . . . descendenten . . ten waere deselve met de suppl[n] of haere successeurs daervan uijtkoop gedaen hadden; mitsgaders om de geringe middeltjes welke de kinderen . . vóór den tijd hunner inneming of eijgen of aanbesturven mogen sijn voor haar huijs te behouden, daaronder niet begrepen hetgeen de kinderen gedurende hare opvoeding in het huijs bij erffenisse, legaten of giften verkregen souden hebben, behoudens dat de suppl[n] de vrugten daarvan mogen genieten so lang de kinderen in het huijs opgevoed worden: lastende een' ieder . . sig hier na te reguleren.

Gedaan in den Hage onder onsen groten zegele hieraan doen hangen. op den 6[den] Junij . . . 1733.

Ter ordonnantie van de Staten. [*was geteek.*] J. ?? BOETZELAER.

WILLEM BUIJS.

Door mij naar 't origineel gecopiëerd en geëxtraheerd 24 April 1876. Amsterdam.

L. GOMPERTZ, *Sac.*

HET BURGEMEESTERSCHAP VAN WESTWOUDE EN BINNENWIJZEND GESCHEIDEN. — A° 1492.

Maximiliaen, byder gracie goedts Roomsche coninck, altyt vermeerder srycx van hongerien van dalmatien van croathien etc. Ende ph[ilip]s byder selver gracie ertshertogen van oestenryc hertogen van bourg^{en} van lothr. van brabant van limburch van lucemburch ende van gelre Graven van vlaenderen van thyrol van artois van bourgond^{n} palatynen van henegouwe van hollant van zeelant van namen ende van zuytphen Marcgraven des heylichs rycx heren van vrieslant van salins ende van mechelen, Doen condt allen luyden, Alsoe die burgemeesters ende gemeen vroetscap vanden ambochte van westwoude in onsen lande van westvrieslant, ons te kennen gegeven hebben, hoe dat onlancx geleden in dat scoutambocht van westwoude plagen te wesen drie prochyekercken genoemt westwoude, oesterblocker ende westerblocker, ende vuyt elcke kercke soe plachmen te kiesen ende noch dagelycx kiestmen noch een burgemeester, die welcke drie burgemeesters gehouden zyn van onsen ondersaten te gaderen ende te innen onsen bant scot ende anderen oncosten, omme ons ende eenen yegelyck betalinge te doen, Nu is waer dat onlancx leden by onsen lieven ende getruwen neve die grave van egmonde here tot bair ende stadthouder generael ende anderen luyden van onsen kant by ons gecommitteert in onsen landen van hollant zeelant ende vrieslant, die voirs. drie prochykercken noch een prochyekercke toegevoucht is genoemt binnenwisen mit westwoude voirs., ende alsoe binnenwisen ende westwoude zeer verre van malcanderen verscheyden leggen, soe dat den zelven bur-

gemeester te zeer belast is, ende niet mogelycken en is t voirs. bant scot ende andere ongelden van onsen voirs. twee dorpen van binnenwisen ende westwoude volcomelycken te innen ende te gaderen dat den voirs. ambochte dycwyl coompt tot grooten coste schade ende achterdeele, An ons oitmoedelycken versouckende ende biddende dat wy hunluyden consenteren willen dat zy van nu voirtan maken setten ende kiesen souden mogen vuyten voirs. ambochten van oesterblocker westerblocker westwoude ende binnenwysen alle jaers vier burgemeesters gelyck ende in alder manieren als zy drie burgemeesters achtervolgende hoire oude hantvesten plagen te kiesen vuyte voirs. drie prochyekercken Ende want wy genegen zyn totter oitmoedelycke bede vanden voirs. supplianten Soe ist dat wy die selve supplianten geconsenteert ende geoctroyeert hebben consenteren ende octroyeren mits desen jegenwoirdigen brieve, dat zy van nu voirtan alle jaers maken setten ende kiesen zullen mogen vuyten voirs. ambochten van oesterblocker westerblocker westwoude ende binnenwisen vier burgemeesteren gelyck ende in alder manieren als zy drie burgemeesters alle jaers achtervolgende hoer oude hantvesten te setten ende te kiesen plagen vuyte voirs. drie prochyekercken die welcke voirs. vier burgemeesters elcx bysonder gehouden zullen wesen te gaderen ende te innen onsen voirs. bant scot ende andere ommegeslagen penningen ende oncosten die in elcken van hueren bedrive ommegeslagen sullen worden nu ende in toecomende tyden, Ende dit sal dueren tot onse wederseggen ende niet langer Ontbieden daeromme ende bevelen allen onsen officieren ende ondersaeten van westvrieslant ende allen anderen dat zy die voirs. supplianten van desen onsen octroye ende consente boven verclaert rustelycken ende vredelycken laten genieten ende gebruycken sonder hun luyden hier inne te doene eenich hinder letsel ofte

moeyenisse ter contrarie want ons dit alsoe belieft, Gegeven, des toirconde onse signet in absentie van onsen groiten zegele hier an doen hangen upten vierden dach in maerte Int jaer ons heeren duysent vier hondert twee ende tnegentich, nae scrijven van onsen hove van hollant, Ende der Rycken van ons conynck Te weten van den Roomsche tachste, ende vanden voirs. van hongerien enz. tderde.

By den conynck ende ertshertogen ter Relatie
van den stedehouder gn̄ael ende Raide van
hollant zeelant ende vrieslant. N.
C. ZONNEVELT.

Afgeschreven van het origineel, uit het gemeente-archief van Westwoud. J. J. G.

HET KOSTERSCHAP VAN WESTWOUDE EN BINNENWIJZEND GESCHEIDEN. — A° 1499.

—

Wij Johan greve tot Egmont Here tot Bair Stadhoud[er] generael van hollant zeelant ende vrieslant doen kond ende bekennen mits desen, Dat alzoe wij verstaen hebben hoe die kerck van binnewijsen ghesepareert ende gescheiden is van der kercken van westewoud ende dat die voirs. kercke van binnewijsen ghenen coster en heeft om den dienst godes inder kercken te bewaren ende te helpen doen ende dat die koster van westewoude nochtans die vruchten ende emolimenten vander kosterye van binnewijsen enen sekeren langen tijt ontfangen ende ghebruickt heeft ende noch daghelix doet ende daer ghenen dienst voir en doet. dit anghemerckt soe hebben wij wt krachte onser officien die kosterije van binnewysen ghegont ende

ghegheven gunnen ende gheven mits desen enen goeden notabilen clerck ghenoempt peter petersz puerlick om goits wil ende om sekere redene ons daer toe porrende om die voirs. kosterije te bedienen zoe langhe hij leeft ende des machtich is. off bi enen anderen te doen bedienen, daer toe nut ende bequaem toe wesende mits te ghebruicken ende te hebben tghene dat daer toe staet ende hetghene dat die koster van westewoude daer wt ontfangt ende niet voir en doet. bevelen hier om wt crachten als boven den kerckmeisteren gherecht ende ghemeinen buieren van binnewisen dat sij pieter petersz. voirg. houden ende kennen voir hoeren koster ende hem gheven ende laten ghebruicken allen profijten vruchten ende emolimenten die daer toe staen ende behoeren sonder hem daer enighe moeijenissen off letzell in te doen off te laten gheschien want ons dat alzoe belieft ende van redenen weghen behoert Oirkonde van desen hebben wy Johan Greve t Egmont here van Bair stathoudere generael van hollant zeelant ende vrieslant desen brieff met ons selves hant onderteijckent den veertienden dach in octobri anno dni duisent vierhondert negen ende tnegentich.

J. D. EGMONT.

Afgeschreven van het origineel, uit het gemeente-archief van Westwoude. J. J. G.

DE KERKEN EN PAROCHIËN
OP
WALCHEREN.

INLEIDING.

't Heeft veel arbeid en zwoegen, veel bidden en het bloed van Heiligen gekost, om het eerste en voornaamste, het rijkste en schoonste van Zeelands eilanden voor het christendom te winnen. Omstreeks 704 landde de heilige Willibrordus te Westkapel [1]), de voornaamste stad van Walcheren, aan de Noordzee gelegen, maar later door de golven vernield en geheel verzwolgen. [2]) Daar vereerde men een afgod, wiens afschuwelijk beeld als heilig werd beschouwd, en wien men menschenoffers slachtte. [3]) De h. bisschop, blakende van ijver voor het heil der verdoolde zielen, wilde den heidenen de onmacht doen zien van hunnen god van steen; rukte hem daarom van het voetstuk, smeet hem ter aarde en verbrijzelde hem in het bijzijn der tempelwachters. [4]) Een kreet van ontzetting en bloedige wraak ging uit de scharen op, en een der tempelwachters trok het zwaard en gaf een geweldigen slag op het hoofd des koenen predikers. Maar God beschermde zijn dienaar, en de wonde kon hem niet deren

1) *Vita S. Willibrordi a Theofr. conscripta*, Cap. XIII; Alcuinus, Cap. XIV; A. J. L. M. Lux, *Levensschets van den H. Willibrordus*, blz. 46.

2) Het tegenwoordige dorp van dien naam ligt meer landwaarts, en wordt tegen de zee beschut door den beroemden dijk, onder Keizer Karel V gemetseld.

3) Over den naam van dezen afgod en zijne hoedanigheden is veel getwist. Hij wordt genoemd Hercules of Mercurius, Mars of Jupiter. Zie *Walch. Arc.* J. Eyndius *Chron. Zel.* en vele anderen.

4) Melis Stoke I, 104; *Officia Holland.* in festo S. Willibrordi.

noch verhinderen, dat hij het bekeeringswerk met ijver voortzette. [1]) Zijne aanhoudende verkondiging van de geheimen des H. Kruises, zijn vurig gebed, zijne offervaardigheid, zijn geduld en liefde, geschraagd door den arbeid en de deugd zijner heilige gezellen, vermurwden eindelijk de verharde zielen der heidenen, openden hun de oogen voor het heil van Jesus' verlossing en voerden allengs geheele streken de Kerk van Christus in. Hij trok het gansche eiland door, overal predikende en doopende, overal het goede zaad uitstrooiende, dat toch eenmaal — zoo bad en vertrouwde hij — door 's hemels dauw bevochtigd welig zou ontkiemen. Op de plaats zijner aankomst, Westkapelle, stichtte hij de eerste christenkerk, die hij zelf inwijdde en later aan de abdij van Echternach onderwierp [2]); en hij verliet Walcheren niet, voordat hij genoegzaam in de behoeften der nieuwe gemeenten had voorzien.

Maar de vroegere afgoderij en vooral de ongebonden levenswijze van het heidendom hadden nog te veel aantrekkelijks voor de nieuw bekeerden, en allengs vervielen de bewoners van Walcheren, zoo niet tot het oude bijgeloof, toch tot de oude zedeloosheid; en toen omstreeks het jaar 800 de Noormannen het eiland overrompelden, verdwenen tot zelfs de laatste sporen der christelijke zeden.

't Was daarom dat keizer Lodewijk in 830 den h. Fredericus, achtsten bisschop van Utrecht, verzocht met eenige priesters naar Walcheren af te reizen, ten einde daar het christengeloof weder op te wekken, en vooral perk te

---

1) Eenigen zeggen evenals de *Off. Holl.* dat hij niet kon gewond worden; Melis Stoke en anderen daarentegen verhalen, dat hij eene bloedige wonde ontving. Zeker is het in alle gevallen, dat de toegebrachte slag hem niet belette zijne prediking te vervolgen. De ongelukkige wachter werd nog denzelfden dag door den duivel bezeten en stierf na drie dagen lijdens. Alcuin. XIV.

2) Lux, Boxhorn, de Beka, Reygersbergh en anderen.

stellen aan de bloedschande, waarin de meeste bewoners van het eiland leefden. [1])

Fredericus kwam met de uitgebreidste volmacht des keizers te Walcheren, predikte onvermoeid met zijne priesters in de steden en de dorpen, en hield zelfs eene kerkvergadering ter regeling van de aangelegenheden des eilands. Langzamerhand kwamen eenige eilanders tot inkeer, verlieten hunne schandelijke levenswijze, en deden openbare boete voor hunne zonden [2]); maar anderen grepen naar de wapenen, beroerden het zedeloos gespuis, en dwongen den h. bisschop zich door de vlucht het leven te redden. [3]) Met eene weenende ziel verliet hij de ongelukkigen, maar hield niet op door tranen en gebeden hunne bekeering den hemel af te smeeken, en door het zenden van ijverige priesters het werk voort te zetten, dat hij zelf begonnen had. [4])

En de God van barmhartigheid zag eindelijk ontfermend neer op Walcherens ondankbare bewoners. De arbeid en 't gebed, de tranen en het bloed der Heiligen zouden niet te vergeefs zijn besteed aan het volk, dat fier van geest en rond van aard de kiem in zich droeg van hooge deugd en edelen moed. Allengs zegevierde de waarheid van het Evangelie over de dwaling van het heidendom, en trad de zedeleer van het kruis in de plaats van de gruwelen der Dea Burorina [5]) of van Hercules Magusanus. [6]) Al spoedig werd het heidensche kerkje, ten oosten van Westkapelle gelegen, in eene christenkapel herschapen [7]), waren de vroegere bedehuizen uit hun verval opgericht, en

1) De Beka; Jan Veldenaer.
2) M. van den Houven, *Chartre Chronyck*, II, 402.
3) De Beka, Veldenaer, Boxhorn, I, 28.
4) *Officia Holland.* in festo S. Frederici.
5) Zeeuwsch Genootschap, *Nieuwe Verhand.* I.
6) Tirion, M. Smallegange, *Walch. Arcad.*
7) Het tegenwoordige Oostkapelle.

stichtte men hier en daar nieuwe altaren voor het Lam zonder vlek. In de tiende eeuw was geheel Walcheren katholiek en waren bijna alle dorpen en gehuchten naar hunne kerken of patroonheiligen vernoemd. En waren de eerste kerken en kapellen, vaak op niet meer dan een half uur afstands van elkaar, oorspronkelijk slechts van hout, bekrompen, arm en onaanzienlijk: de milde godsvrucht van Zeelands graven, de rijke geschenken van den adel en het levendig geloof van priesters en leken zullen die spoedig doen vervangen door ruime, kostbare en schoone tempelgebouwen, in romaanschen of gothieken stijl opgetrokken, met rijk begiftigde kapellen en altaren, en met overvloedige inkomsten en vaste bezittingen.

Wij geven van de verschillende kerken en parochiën op Walcheren alles wat wij hebben kunnen opsporen op het provinciaal archief in de Abdij te Middelburg en in het stedelijk archief van Veere en Middelburg, aangevuld met hetgeen door anderen is gevonden en medegedeeld. Op volledigheid wordt volstrekt geen aanspraak gemaakt; wij geven wat wij tot heden bezitten. Wij beginnen met

I.

WESTKAPELLE.

Westkapelle, aan den westelijken hoek van het eiland gelegen, was de oudste en langen tijd de eenige zeehaven van Walcheren Reeds in de 12de en 13de eeuw komt zij als stad voor, was ommuurd en met vele keuren en vrijheden beschonken ter bevordering harer scheepvaart. De kerk, die men beweerde dat door den h. Willibrordus was gebouwd en ingezegend, en aan de abdij van Echternach onderworpen, werd al spoedig door de dankbare Westkapellers aan hem zelven toegewijd; en toen zij hem tot schutspatroon hadden gekozen, vroegen zij aan de

abdij van Echternach, dat een gedeelte van zijn heilig gebeente binnen hunne kerk mocht rusten. De bede werd verhoord: de beroemde abdij schonk volgaarne aan hare dochter-kerk een deel van de kostbare overblijfselen, en zond het rijk versierde kistje met reliquieën naar Westkapelle heen. Van toen stroomden de geloovigen van gansch Walcheren naar het zeestadje toe, om den h. Willibrordus te vereeren, en genade en barmhartigheid op zijne voorbede van den hemel te verkrijgen.

Toen Floris, broeder van koning Willem, den 4den Juli 1253 met zijn leger zou optrekken, om den Vlamingen, die onder Guido van Dampier Walcheren verwoestend afliepen, slag te leveren, toen gingen de krijgers eerst eene beevaart doen naar sint Willibrordus te Westkapelle, beleden hunne zonden, versterkten zich met het Vleesch en Bloed van den Godmensch, en bonden het kistje met de kostbare reliquieën op den standaard, die voor het leger werd uitgedragen. Zingend en juichend trokken zij de kerk uit, vol vertrouwen op hem, wiens gebeente hun voorging en als den weg ter overwinning wees. Guido werd geslagen, de Vlamingen werden verjaagd, en het zegevierend heer van Floris deed de gelofte van alle jaren de overwinning in de kerk van Willibrordus te komen vieren, terwijl het de twee op den vijand veroverde vanen aan de abdijkerk van Echternach schonk. Sedert dien tijd tot aan de hervorming werden de reliquieën van den heilige jaarlijks op dien dag in plechtige processie, onder den toeloop van alle bewoners, door Walcheren rondgedragen. [1])

De zee sloopte allengs de duinen en dwong de bewoners van Westkapelle hunne stad en kerk meer landwaarts te verplaatsen. In 1470 was eene nieuwe kerk verder achter de duinen gebouwd; doch ook daar moest zij voor het

---

1) Brow. *Ann. Trevir.* I, 12: *Oudh. en gestichten van Zeel.* blz. 58.

geweld der golven bezwijken, en lag ten tijde toen Reygersbergh „*dye cronycke van Zeelandt*" schreef (1551), verder dan een mijl in zee begraven. [1]) De derde kerk moet zeer groot geweest zijn; daarvan is echter op dit oogenblik niets meer over dan de zware en hooge vierkante toren, die tot kustlicht is ingericht.

Het oudste charter, dat op de kerk van Westkapelle betrekking heeft, is dat van Jan van Nassau, verkozen bisschop van Utrecht, gegeven in de maand Juni 1271; daarin bevestigt hij de abdij van Middelburg, op verzoek van den abt Nicolaas, in al de voorrechten en gunsten door zijn negen voorgangers verleend. Onder de vele parochiekerken, die in deze oorkonde worden opgenoemd als behoorende aan de abdij komt ook voor: „Westcapellam cum omni decima et omni dotali terra et omnibus oblationibus altaris cum appenditiis suis", etc. Archief der abdij van Middelburg, volgens de Inventaris, opgesteld door den provincialen archivaris, N° 80.

Uit dit charter blijkt dat de kerk van Westkapelle bediend werd door de religieusen van de Middelburgsche abdij, en dat van haar vele buurtkerken afhankelijk waren, als Domburg (extra castellum), Meliskerke, Poppekerke, „cum omni decima et oblationibus altaris."

Den 28sten October 1432 verleent Jacoba van Beijeren bij hare brieven, gegeven in den Haag, met goedvinden van hertog Filips van Bourgondië, blijkens diens brieven van 7 November daaraanvolgende, aan de kerk van Westkapelle vrijdom van schot en bede, uitgezonderd van heervaart, over 66 gemeten lands. Sted. arch. Middelb. Rentmeestersrekening bewesten Schelde, blz. 172. Inventaris van Mr. J. H. de Hoppelaar, gemeente-archivaris, N° 175.

Vervolgens wordt nog bewaard eene acte van den no-

---

1) Blz. 184.

taris Hendrik van Gestelen, opgemaakt te Utrecht, vrijdag 30 September 1468, waarbij J. Nijs, deken van sint Pieter te Utrecht, aan den abt van Middelburg afstaat zijne rechten op de matricularia te Westkapelle. Invent. N° 1572.

Acte van den notaris Otto Dirks, 22 November 1472, waarbij J. Stappart, matricularius te Westkapelle, gevolmachtigden benoemt om zijne bediening af te staan aan Jan Nijs. Invent. N° 1624.

In het jaar 1498 schijnt een verschil ontstaan te zijn tusschen Baldewinus Rumoldsz., cureit te Westkapelle, en fabriekmeesters te Middelburg, over de perceptie der offeranden van het groot altaar in de Willibrorduskerk te Westkapelle. De abdij bewaart daarover:

Acte van den notaris Petrus Sergent, opgemaakt te Middelburg 2 Juni 1498, waarbij wordt gerelateerd: *a*) de comparitie vau den gemachtigde van B. Rumoldsz., en overlegging van een papieren cedul, betrekkelijk de zaak, hangende voor provisor en deken van Walcheren; *b*) het antwoord door laatstgenoemden gegeven; *c*) copie van de papieren cedul. Invent. N° 1990.

Breve van paus Alexander VI, gegeven te Rome, 5 dagen voor de Kal. Maart, was 25 februari 1499, waarbij gemachtigden worden benoemd, om in het geschil over de perceptie der offeranden van het groot altaar in de Willibrorduskerk te Westkapelle uitspraak te doen. Invent. N° 1997.

Acte van den notaris Petrus Sergent, Middelburg 9 Mei 1499, waarbij pastoor B. Rumoldsz. een gemachtigde benoemt, om te verschijnen voor den deken der O.L.Vrouwekerk in den Haag cum aliis, als scheidsrechters in het geschil met de fabriekmeesters te Middelburg. Inv. N° 2002.

Acte van den notaris Ant. Jansz. Cock, den Haag 15 Mei 1499, inhoudende: *a*) copie der breve van paus

Alexander VI, en *b*) bevelschrift van de benoemde arbiters tot oproeping der partijen. Inv. N° 2003.

Acte van denzelfden notaris, 3' Juni 1499, waarbij J. Ruysch cum aliis, als arbiters in genoemd verschil, overlegging van de benoodigde stukken gelast. Inv. N° 2007.

Acte van den notaris Petrus Sergent, Middelburg 20 Mei 1503, waarbij Adr. Gillisz., opvolger van pastoor Rumoldsz., eindelijk eene transactie sluit met de fabriekmeesters van twee kerken te Middelburg, over de offeranden op het hoogaltaar te Westkapelle. Inv. N° 2072.

Hiermede schijnt deze zaak te zijn afgeloopen.

Vervolgens bewaart het stedelijk archief nog aangaande Westkapelle de Mandementen, door de regeering van Middelburg verkregen tegen de cureyten, vicarissen, wethouders, officianten en inwoners van Westkapelle, wegens hunne nalatigheid in het doen afkondigen van citatiën, monitiën, censuren enz., ten verzoeke van poorters van Middelburg uitgevaardigd door provisors en dekens van Walcheren. Gedaan te Mechelen 8 Juni 1534.

Hierbij is gevoegd het relaas van den deurwaarder, die verklaart dat hij ze in de kerk van Westkapelle ter gelegenheid van de hoogmis door den koster heeft hooren voorlezen. Guldenregister blz. 55; Inventaris N° 1555.

Eindelijk, eene acte van 16 Juli 1566, waarbij Leyn Pier de Waert, wonende op het Zand, parochiaan van Westmonster (Middelburg) voor zeven jaren pacht van de kerkmeesters der sint Maartenskerk anderhalf gemet haimansland voor dertig schell. 's jaars, onder voorwaarde: „de kercke te dienen met eenen wagen en peerden eenen dach lanck alle jaere, omme in de cruijsweke met de cruijse te rijden naar Westcappel sonder de kercke cost." Register: Kerkelijcke zaken, N° 4; Inv. N° 2425.

Als pastoors van Westkapelle hebben wij slechts de navolgende gevonden:

Anno 1325. Wilhelmus de Bintinoze. Komt voor als getuige in een schenkingsbrief van landerijen aan eene kapel op het kerkhof van Westdomburg. De acte is opgesteld door den notaris Johannes Brezo den 9[den] Juli, en berust op de Abdij; Inv. N[e] 283.

Anno 1480–1490. Nicolaas Theodorici filius. Dit blijkt uit de volgende oorkonde.

Anno 1498. Balduinus Rumoldi, rector ecclesiae S[ti] Willibrordi in Westcapella. Wij spraken reeds van hem als in verschil liggende met de fabriekmeesters van Middelburg. In het jaar 1500 bedankte hij en werd opgevolgd door:

Adrianus Egidii filius de Middelburgo, zooals blijkt uit het bevelschrift van den officiaal aartsdiaken te Utrecht, om hem als cureit te Westkapelle af te kondigen, gegeven 23 Januari 1501. Invent. N[o] 2030.

Anno 1517, den 25[sten] februari, een zelfde bevelschrift om H. Jansz. als cureit van Westkapelle af te kondigen. Inv. N[o] 2259.

Anno 1532 sterft fr. Georgius Petri als pastoor van sint Willibrordus te Westkapelle. Prov. arch. Abdij.

Bijna vier jaren was Georgius Petri dood en nog was geen opvolger benoemd; waarom eindelijk de bisschop van Utrecht, Gregorius van Egmont, „cum diuturne ecclesiarum vacationes sint admodum periculose et a jure ob jd damnate, Nobisque propterea pastorali jniuncto officio jncumbat cura et solicitudo providendi aduersus tam periculosas et diuturnas vacationes", tot pastoor van Westkapelle benoemt fr. Nicolaus Baillet van de Middelburgsche O.L.Vr. Abdij. De notarieele acte dezer benoeming is opgesteld te Brussel door den notaris Johannes Est, 7 Januari 1536, en berust in het Prov. arch. Abdij.

Naar aanleiding van deze benoeming des bisschops kwam ook het recht van anderen ter sprake bij nalatigheid van den Middelburgschen abt; waarom heer en meester Ru-

dolphus Campinck, kanunnik van sint Pieter te Utrecht, bij notarieele acte van 10 Juli 1537, openlijk verklaarde geen recht te hebben op de collatie van Westkapelle. Prov. arch. Abdij.

Reeds in het jaar 1539 bedankte Nicolaus Baillet voor de pastorie van Westkapelle en werd opgevolgd door fr. Petrus Symonis. Prov. arch. Abdij.

In 1541 stierf deze Petrus Symonis a Dordraco en werd opgevolgd door Michael de Valuwe of Valwe.

Na dezen pastoor vinden wij niets meer van Westkapelle.

II.

OOSTKAPELLE.

Het tegenwoordige dorp Oostkapelle, een der schoonste van Walcheren, wordt door vele geschiedschrijvers voor een der oudste heerlijkheden van het eiland gehouden. Het is echter nooit het eigendom geweest van een of ander adelijk geslacht, maar behoorde bij grootere of kleinere gedeelten aan verschillende edellieden, ridders en andere grondbezitters. Het ontleent zijn naam aan de heidensche kapel, welke ten tijde van Willibrordus' komst op Walcheren, ten oosten van Westkapelle gelegen was en door den heiligen apostel in eene christenkapel werd herschapen. Westhoven en Dnynbeek (twee schoone buitenplaatsen) schijnen grensvestingen te zijn geweest tegen de invallen der Noormannen.

Door de vrijgevigheid der graven van Zeeland, alsmede door de godsvrucht der bemiddelde geloovigen, zoowel als door aankoop, werd de abdij van Middelburg allengs eigenares van bijna gansch Oostkapelle, zoodat zij „bij verleydbrieff" van keizer Karel V, 11 Augustus 1539 verleend aan den abt Floris Aart van Schoonhoven, be-

leend werd met het ambacht van Oostkapelle, „groot 2474 gemeten, 291 roeden boven de vervlogen duynen." Slechts een klein gedeelte, namelijk „144 gem. 195½ roed bij de breede of steenschietens", bleef tot het domein van den graaf behooren. De abdij bezat dat alles als een goed en onversterflijk leen, en ook de riddervesten Duynbeek en Westhove, het buitenverblijf van den hoogwaardigen abt. Zie Ermerins in zijne beschrijving van Oostkapelle.

Het oudste charter van de abdij betreffende Oostkapelle is vermoedelijk van het jaar 1200, waarbij Theodorus, domdeken van Utrecht, uitspraak doet in een geschil tusschen de kerken van Oostkapelle en Alartskerke. Inv. N° 9.

Op de nonen van Augustus (5 Aug.) 1230 doet Willebrand, bisschop van Utrecht, nogmaals uitspraak in het geschil tusschen genoemde kerken Inv. N° 24; en 3 dagen voor de Idus van Maart (13 Maart) 1233 bevestigt Theodericus, domproost en aartsdiaken van Utrecht, de uitspraak van bisschop Willebrand. Inv. N° 26.

Het lijdt geen twijfel, of de abten van Middelburg zullen gezorgd hebben dat de heerlijkheid, die hun bijna geheel toebehoorde en waar zij een groot gedeelte van het jaar verbleven, eene schoone kerk bezat; de toren ten minste toont dat zij zeer groot en van schoonen vorm moet geweest zijn. Zij werd bediend door de religieusen van de abdij; aan wie zij was toegewijd heb ik niet kunnen vinden De begeving der kosterij behoorde aan den graaf.

In het charter van Jan van Nassau, verkozen bisschop van Utrecht, Juni 1271, wordt ook „Oostcapellam totam cum appenditiis suis videlicet Dumburgh infra castellum, Alardskerke" etc. aan den abt verzekerd. Inv. N° 80.

Op Sint Jan's decollatie (29 Aug.) 1273 verkoopt graaf Floris V „aen den abt (Viglius Doedius) en het convent der kircke vande H. Maria in Middelburch twee hoeven ambacht in Oestcapelle of daer, te weten hetgeen toebe-

hoorde aen Willem Moenszoone, elck van deze twee hoeven voor veertich ponden Leuvens, met die macht, dat de voornoemde abt ende convent in hun rechtsgebied eenen getrouwen schout vermoogen aen te stellen wien en zo dicwerf zy willen zullen, die echter ons niet ongetrouw of tegen zijn." Inv. N° 88; Ermerins enz

Te Reimerswale zijnde, donderdag in de paaschweek 1315 (20 April) verkoopt graaf Willem III aan de abdij „derde half hondert gemeten ambochten in oestcapelle met al sulcke vrien van ambochte als Willem Domaes sone hadde, ende twee en negentich gemeten in Oestcapplen ende al sulck vri te houden als die abt vornomt betoege mach met sinen brieven, die hij van ouds gehadt heeft met alle rechten" etc. Inv. N° 174; Ermerins.

Het schijnt intusschen dat Wolfaert II, heer van der Veere, met leede oogen den toenemenden rijkdom der abdij aanzag, en die vermeerdering van grondbezit in het naburige Oostkapelle trachtte te beletten of ten minste het rustig bezit verstoorde; althans graaf Willem III gelastte bij open brieve, gegeven te Middelburg zondag na quasimodo 1309 (13 April), aan Wolfaert van Borsselen de abdij in het rustig bezit te laten van het ambacht onder Oostkapelle, gekocht van Moens en Kermesse. Invent. N° 155; Ermerins.

Te Haarlem op sint Gilles Abt 1320 (1 September) geeft graaf Willem III aan den abt van Middelburg de kosterij van Oostkapelle in ruil voor de collatie eener kapellerij in de kapel van den Haag. Inv. N° 212.

Waarschijnlijk is deze ruil niet doorgegaan; althans reeds donderdag voor Paschen van 1321 machtigt dezelfde graaf den deken van de sint Pieterskerk te Middelburg tot begeving der kosterij te Oostkapelle. Inv. N° 219.

In 1325, Zirixee dingsdag na sint Nicolaas (10 Decemb.), vinden wij weder dat Nicolaas, abt van Middelburg, aan

W. Thomasz. de helft der kosterij te Oostkapelle geeft. Inv. N° 290.

In 1358 benoemt hertog Albrecht echter weder een koster ter vervanging van een, die zich tegen hem gewapend had. v. Mieris Chart. Dl. III, blz. 69. In 1379 werd de kosterij door hem nogmaals geschonken aan den abt en het convent van het O. L. Vrouwenklooster te Middelburg. Ibid. blz. 358.

In Ermerins kan men de lange lijst vinden van aankoopen in Oostkapelle door de abten van Middelburg gedaan van het jaar 1273 tot 1445.

Den 13den April 1572 sloten zich eenige heethoofden van Oostkapelle aan bij de ontevredenen van Vlissingen en Veere en beraamden de omverwerping der bestaande orde. Spoedig dan ook volgde Oostkapelle het voorbeeld van Vlissingen: de kerk werd verwoest en verbrand, al wat paap was verjaagd en de katholieke godsdienst er uitgeroeid. Tot 1573 was schout Mattheus Cornelissen, die tevens kastelijn was op Westhoven, waarschijnlijk dus de laatst aangestelde door den abt. Le Petit *chron.* L, X, 225, bij 's Gravenzande, *Tweede eeuwged.* blz. 175.

In 1574 werden alle roerende en onroerende geestelijke goederen te Oostkapelle aangeslagen en ten allegemeenen nutte verkocht. De prachtige heerlijkheid Duynbeek werd toegewezen aan den beruchten kapitein Jacob Symonsz. Rijck. In de verkoopacte wordt zij Duynhove genoemd; 600 roeden duin komen voor onder den naam van Abtsduynen, die later, toen zij aan de stad Veere toebehoorden in stadsduynen werden herdoopt. Zie Ermerins. Te Duynhoek heeft vroeger een klooster van Tertiaren gestaan, dat naar Middelburg werd verplaatst, toen de heer van Borsselen en Brigdamme het huis der Tempeliers aldaar tegenover de abdij had gekocht Zie Ermerins; *Walch. Arc.* I, blz. 116.

20 Juni 1580 werd de heerlijkheid van Oostkapelle door de Staten aan Veere overgedragen in vrijen eigendom als een kwaad en versterflijk leen, om uit de opbrengsten de zeewerken der stad, die van den Allerheiligenvloed zooveel geleden hadden, te herstellen. De eerste hervormers hebben zich na het verbranden der schoone en ruime kerk lange jaren met een houten gebouwtje moeten behelpen, zooals blijkt uit het rekwest van burgemeester en schepenen aan de regeering van Veere, waarin zij klagen dat „huerluyder kercke metten grooten storm ende tempeest van de winde ganselyck ende t'eenemael ommegewaeyt ende gevallen es." In het jaar 1585 werd hierin voorzien, want het Veersche bestuur deed aanbesteding van „zekere metserwerk, te strijcken, witten ende met pannen te decken aen de kercke van Oostcappel." Doch het huiskerkje was en bleef te bekrompen, waarom al spoedig een nieuw rekwest verklaarde „dat wy veroorsaeckt syn te kennen te gheuen — de groote onbequaemheyt der plaetse, die wy yegenwoordich hebben om te predicken ende leeren Godes woort; — duerdien het huyseken, daer men predickt, al veele te cleyne is. Supplieren ende bidden, dat uwer eerwaerdighe soude willen belieuen daer op rypelyck te letten ende met christelycke ende broederlycke yver ende liefde te aenziene ende ons duer dien te guenen ende doen maken een kercke naer ons behouft." In 1592 werd daaraan eindelijk voldaan. Tot aan het jaar 1779 is de kerk altijd op 's lands kosten onderhouden; de onkosten van dat jaar beliepen 1330 ponden vlaams. „Billyk ook", zegt Ermerins, aan wien wij deze laatste bijzonderheden ontleenen, zeer naïef, „dewyl de goederen, welke voortyds hier aan behoorden, en waaruit zy genoegzaam inkomen had, naar de omkeering des lands, ten behoeve van de gemeene zaak zyn aangeslagen en verkogt."

Van slechts drie pastoors hebben wij de namen kunnen achterhalen.

In 1485 bedankte fr. Jacobus de Wissenkercke, en 10 December droeg Jan van Westkapelle, abt van Middelburg, fr. Wilhelmus filius Hugonis de Oestcappelle voor als cureit van Oostkapelle. Inv. N° 1789.

Toen Nicolaas de Castro in 1561 den nieuwen bisschopszetel van Middelburg innam, was te Oostkapelle vicepastoor Joannes ab Olmen. Zie Quintyn Weytsen, *Naauwkeurig verhaal*, blz. 10.

III.

DOMBURG.

Domburg, thans eene badplaats aan de noordzee en het liefelijkste dorp van Walcheren, werd reeds in de keuren van graaf Floris IV ten jare 1223 eene „poerte" genoemd, terwijl van de inwoners werd gezegd: „onse poerters van Dumburch en sal niemant arresteren noch panden binnen der grefscepe, sonder om haers seluers misdaet." Abdij, Invent. N° 20; Boxhorn II, 60.

Gelijk wij vroeger gezien hebben, bezat ook Domburg reeds spoedig na de prediking van het christendom eene kerk en wel in Oostdomburg; zij was toegewijd aan de heilige Agatha en komt dan ook altijd voor onder den naam van sint Aechtekerk. Zij moet op eene zeer ongelegen plaats hebben gestaan, want op sint Jan Baptistavond (23 Juni) 1320 gaf Frederik II, bisschop van Utrecht, den abt van Middelburg vergunning om de parochiekerk van Oostdomburg naar eene meer geschikte plaats over te brengen. Inv. N° 210. Zij is dan ook al spoedig naar Westdomburg overgeplaatst, moet vrij groot en ruim zijn geweest en bezat een hoogen spitsen toren.

9 Juli 1325 schreef de notaris Johannez Brezo eene

acte, waarbij heer Doedijn Hendriksz., priester van Zoetelinkkerke, land gaf tot stichting eener kapellerij te Westdomburg. Inv. N° 283. De fundatiebrief, waarbij genoemde Doedijn 12 gemeten lands vermaakt, is door hem geteekend vrijdag na 7 fratres mart. 1325 (12 Juli). Inv. N° 284.

Twee jaren daarna, sint Mattheus Apostel (21 Sept.) 1327, gaf Nicolaas, abt van Middelburg, de kapellerij in atrio sancte Agathe apud Domburgh aan denzelfden Doedijn van Zoetelijnckerke. Inv. N° 320. De officiaal van Utrecht bevestigde bovengenoemde stichting daags na sint Martijn in den winter (12 Nov.) 1327. Inv. N° 322.

Graaf Willem V bevestigde, den Hage op sint Thomasavond (20 Dec.) 1352, de begeving der kosterij van de kerk van sint Aechten te Domburg, door H. Woutersz. aan D. Gillesz. Inv. N° 617.

Slechts drie pastoors van sint Aechte te Domburg kan ik noemen. In 1407 bedankte pastoor Petrus filius Wilhelmi, en de officiaal aartsdiaken van Utrecht gaf woensdag na Sacramentsdag 1407 (1 Juni) bevel, om Hendrik van Zubburgh te bevestigen als cureit van Domburg. Inv. N° 1065 en 1074.

Anno 1473. H. Matthiasz. doet als cureit van Domburg de afkondiging voor A. Nicolaesz. als kapellaan van sint Anna te Domburg Inv. N° 1635.

Op de plaats, waar vroeger de parochiekerk in Oostdomburg stond, heeft men aan den muur van het kerkhof al spoedig eene kapel gebouwd, toegewijd aan de heilige Anna. Zij werd gesticht door heer Doedijn Pietersz. uit Noordbeveland, die daaraan vermaakte, sint Pontiaansavond 1350, „vier scellinghen groot torn. tsiaers totte eenen eweliker rente", wat later veranderd werd in het „vry besitten ende ghebruken, jn rechten eyghendome zonder yemens weder segghen van anderhalf ghemet lants ligghende jn een sticke lants vander westzide jn zuut-

waerd." Heer Paulus Alaerds vermaakte er aan een jaarlijksch inkomen van drie schell. gr. turn. Inv. N° 532.

In 1363, zaterdag na sint Baaf (7 Octob.) droeg W. Wulfaerdszone ten behoeve van Hughen Pieters Hughenzoonzone een stuk land over aan de sint Annakapel te Oostdomburg. Inv. N° 861. Ook in 1379 schonk W. Wolfaertszone een stuk land. Inv. N° 935.

Den 31sten Januari 1392 vereenigde Willem, abt van Middelburg, een huis van de kapellerij van sint Anna in zijne kloosterkerk met de kapel van sint Anna te Domburg. Inv. N° 986.

8 Mei 1478 werd voor den Middelburgschen notaris Arn. Goetgeboir eene acte opgemaakt, waarbij de abt van Scravezande c. s. en Boudijn Jansz. eene overeenkomst sluiten betreffende de kapellerij te Domburg.

In het jaar 1485 ontstond er een groot geschil over de begeving der beide kapellerijen van sint Anna in de sint Pieterskerk te Middelburg en te Domburg, hetwelk niet scheen te kunnen weggenomen worden, waarom paus Innocentius VIII drie dagen voor Idus December (11 Dec.) van hetzelfde jaar eene bul uitvaardigde, ter benoeming van scheidsrechters in dit geding. Inv. N° 1790. Andermaal ontstond er twist tusschen heer en meester Jacobus Antonisz. cantor van sint Gudule te Brussel, als bezitter van de kapellerij van sint Anna te Domburg, en Adrianus Pietersz., een leek, over een stukje land van nog geen gemet groot. Deken en provisor van Walcheren „Christi nomine invocato pro tribunalj sedentes ac solum Deum pre oculis habentes, per hanc nostram diffinitam sententiam, quam juxta ea que vidimus et cognouimus, videmus pariter et cognoscimus, de consilio pariter et assensu jurisperitorum nobis conuocato" beslisten geheel ten voordeele van de kapel en haren kapellaan, 16 Juni 1494.

Rectors of kapellaans van de sint Annakapel te Domburg zijn geweest:

Anno 1327. Doedijn van Zoetelijnckerke; aangesteld door den abt van Middelburg 21 September van dat jaar. Inv. N° 320.

Anno 1351. Gheerolf justaes zone van Poppendamme. Arch. abdij.

Anno 1361. Hughen Pieters Hughenzone. Abdij; Inv. N° 861.

Anno 1404. Gerardus filius Nicolai van Laenen. Hij sloot 27 Mei van dit jaar voor den Middelburgschen notaris Petrus Moer een contract met meester Arnold Jansz, kanunnik der sint Pieterskerk te Middelburg, om met elkander te ruilen. Invent. N° 1048. Of dit contract echter tot uitvoering is gekomen mag betwijfeld worden, want

Anno 1407 bedankt Gerardus filius Nicolai voor zijne betrekking. De officiaal aartsdiaken van Utrecht gaf donderdag na Dominica Oculi (22 Maart) het bevel om voor Egidius filius Adriani als kapellaan te Domburg afkondiging te doen. Pieter Willemsz., cureit te Domburg legt Dominica Judica (1 April) verklaring af omtrent de afkondiging, en donderdag daarna (5 April) beveelt de officiaal genoemden Egidius als kapellaan van de sint Annakapel te Domburg te bevestigen. Inv. N° 1073–1075.

Anno 1423 is Egidius overleden en beveelt de officiaal aartsdiaken, daags voor sint Lambert (16 Septemb.), de afkondiging van Poppe Adriaensz. als kapellaan. Hugo Lawertsz., kanunnik der abdij van Middelburg, geeft daags voor sint Denijs (8 October) verslag van de afkondiging, en de officiaal vaardigt woensdag na sint Lucas (20 Oct.) het bevelschrift uit, om genoemden Poppe Adriaensz. als kapellaan te bevestigen. Inv. N° 1146, 1149 en 1152.

Anno 1473. Jan van 's Gravezande, abt van Middelburg, draagt 28 Februari A. Claijsz. voor tot kapellaan

van sint Anna te Domburg; de officiaal beveelt 1 April de afkondiging te doen; H. Matthiasz. cureit te Domburg doet 26 April verslag van de afkondiging, en 13 Augustus geeft de officiaal bevel om hem te bevestigen. Inv. N° 1632, 1634, 1635 en 1640.

Anno 1486, 1 September beveelt de officiaal aartsdiaken van Utrecht den eerw. heer J. J. van Westkapelle als kapellaan van sint Anna te Domburg te bevestigen. Inv. N° 1803.

Anno 1494. Jacobus Antonisz. Dit blijkt uit de beslissingsacte, door deken en provisor van Walcheren, 16 Juni van dat jaar gegeven, waarin zij verklaren dat er verschil was ontstaan „inter venerabilem et circumspectum virum et dominum magistrum Jacobum Antonij, cantorem sancte Guidule Bruxell. cameracen. diocesis, tamquam possessorem capellanie siue vicarie capelle sancte Anne jn Domburch", etc. Arch. abdij.

Aangaande de kosterij is slechts ééne oorkonde bewaard, namelijk eene notarieële acte van 13 Februari 1341, waarbij J. en B. Wouters Wimmezonen hun recht op de custodia van Westdomburg aan den abt van Middelburg afstaan. Inv. N° 435.

IV.

ZOUTELANDEN.

Eene zeer oude heerlijkheid, weleer een welvarend visschersdorp aan het zeeduin gelegen en reeds in 1294 bekend. Zie Melis Stoke. Anna van Bourgondië schonk in 1498 vele keuren en ordonnantiën aan Zoutelanden, om de visscherijen te beschermen en te bevoordeelen. Tijdens den opstand tegen Spanje wierp de overste Tseraarts daar een schans op tegen de Spanjaarden. 't Is thans niets meer dan een armzalig gehucht.

De parochiekerk was toegewijd aan de heilige Catharina, zooals blijkt uit eenige charters, terwijl er minstens twee kapellerijen door kapellaans werden bediend, namelijk die van O. L. Vrouwe en van Sint Nicolaas. Abdij; Invent. N° 1828, 1841 en 645.

In het jaar 1326, 12 Mei, stond de heer van Zoutelanden, Hendrik Hendriksz. zijn patronaatrecht van de parochiekerk af aan den abt van Middelburg. Inv. N° 292.

De eerste pastoor van Zoutelanden, wiens naam wij hebben kunnen vinden, was Willem Cortvriendt, benoemd in 1279; vrijdag na sint Johs Bapt. 1333 (25 Juni) stichtte hij bij testament eene kapellerij van O. L. Vrouw in de kerk van Zoutelanden, waar hij wenschte begraven te worden, en eene kapellerij in Brigdamme, waar het stoffelijk overschot zijner moeder rustte. Tot collators dezer beide kapellerijen benoemde hij den Middelburgschen abt en den gardiaan der Minnebroeders. Inv. N° 381. De Utrechtsche bisschop Joannes III bevestigde deze beide stichtingen woensdag na het feest der opstanding 1336 (15 Mei). Inv. N° 403.

De volgende heer van Zoutelanden, H. Bruijsch stond, bij notariëele acte van H. Craenbroot, insgelijks zijn patronaatrecht af aan den abt op den 6den Februari 1342. Inv. N° 438.

In 1358 ontstond er een groot geschil tusschen H. van Wemeldingen en Macharius de Arven, cureit van Hoogelanden over de cure van Zoutelanden. Elf dagen voor Kal. van Januari 1358 (21 Decemb.) verklaarde P. Armoris, procurator der kerk van Valence, dat voor hem verschenen zijn: 1° H. van Wemeldinge met eene bul van Paus Innocentius VI, houdende uitspraak in een geschil over de cure van Zoutelanden, gegeven te Avignon het 6de jaar van pontif.; 2° een gemachtigde van Macharius de Arven, die tegen de uitvoering daarvan protesteert.

Inv. N° 811. De eindbeslissing werd gegeven te Middelburg, 21 Februari 1361, zooals blijkt uit de notariëele acte van de notarissen Ghyzo Lambertsz. c. s., waarin wordt verklaard: 1° dat de geestelijken der abdij van Middelburg en Macharius, cureit van Hoogelanden, twee arbiters hebben benoemd, om uitspraak te doen in het geschil over de cure van Zoutelanden; 2° dat de arbiters de cure hebben toegewezen aan Macharius; en 3° dat deze uitspraak door provisor en deken van Walcheren is goedgekeurd en bevestigd. Inv. N° 827.

De kapellerij van Sint Nicolaas werd gesticth bij testament van IJmzoete, echtgenoote van Willem van Poppendamme, geschreven door den notaris Ghiso Lambertszoon 23 Juni 1370. Bisschop Jan van Utrecht bevestigde die stichting den 1sten Aug. daaropvolgende. Inv. N° 884 en 885.

Als pastoors hebben wij gevonden:

Anno 1279, zaterdag na sint Lucas Evang. (21 Octob.), geeft Herm. Albus, offic. domproost te Utrecht, de cure van Zoutelanden aan Willem Cortvriendt. Inv. N° 104. Hij heeft de parochie langer dan vijftig jaren bediend en bij testament rijk begiftigd.

Anno 1361 werd Macharius de Arven, gelijk wij reeds vermeld hebben, pastoor van Zoutelanden.

Anno 1427, 5 Juli: Nicolaas, abt van Middelburg, geeft de matricularia van Zoutelanden aan Willem Jansz. van Schellacht. Inv. N° 1194.

Tien jaren later, 6 Juni 1437, verleent hij ze aan Johannes Willemsz. van Schellacht. Inv. N° 1273.

Anno 1454 is pastoor Riquardus Bernardsz., die de afkondiging doet van een nieuwen kapellaan. Inv. N° 1417.

Anno 1480 was in Zoutelanden pastoor heer Johannes Volre, die in 1493 overleed.

Anno 1493 werd door den abt Jan van Westkapelle

tot zijn opvolger voorgesteld heer en meester Heynricus filius Lamberti, doctor utriusque juris Inv. N° 1914. De officiaal van Utrecht gebood 6 Januari de gewone afkondiging daarvan te doen en bevestigde hem feria quinta post festum Agnetis (22 Januari). Inv. N° 1929 en 1932. Frederik IV van Baden, bisschop van Utrecht, vergunde hem 16 Juni 1502 bij testament over zijne goederen te beschikken. Inv. N° 2054. Hij schijnt in ditzelfde jaar of in 't begin van het volgende overleden te zijn; immers de notaris Anselmus de la Vengere schreef 11 Mei 1503 eene acte, waarbij de Heilige-Geestmeesters van het klooster te Middelburg verklaarden eenige gelden te hebben ontvangen uit den boedel van H. Lammens, pastoor van Zoutelanden. Inv. N° 2069.

In 1504, 30 April, draagt P. van de Capelle, abt van Middelburg, J. G. van Wemeldinge voor tot cureit van Zoutelanden; 20 Mei beval de officiaal aartsdiaken de gewone afkondiging te doen, en woensdag na 't octaaf van sint Petrus en Paulus (10 Juli) had de bevestiging plaats. Inv. N° 2083, 2087 en 2094.

Anno 1507 ruilt heer Johannes Jacobi, rector van sint Catharina met heer Jacobus Petri. Archief Abdij.

De lijst der kapellaans, die de kapellerijen bedienden, is grooter dan die der pastoors

De eerste kapellaan van het O. L Vrouwen-altaar, door pastoor Kortvriendt in 1333 gesticht, komt voor in het jaar 1338, wanneer de officiaal van Utrecht op sint Nicolaasavond gelast, heer Wilhelmus filius Balduwini te bevestigen. Inv. N° 426.

Anno 1340: heer Hugo Rapen; hij stierf in 1342 en werd opgevolg door

Heer Henricus filius Joannis Heypen van Zandijk, die bevestigd werd op sint Jacobs-avond (24 Juli). Inv. N° 445.

In 1354 werd J. H. Sijszoon als kapellaan van O. L. Vrouwe bevestigd. Inv. N° 645.

Anno 1370 werd de nieuwe kapellerij van sint Nicolaas gegeven aan Johannes van Calcar, die stierf in 1374. In zijne plaats stelde Hendrik, abt van Middelburg, heer Willem Jansz. Boijen voor, 10 October. Inv. N° 910.

In 1376 stierf Jacobus Syszoon en werd opgevolgd door Laurentius filius Heynrici. Inv. N° 928.

Wij springen over tot het jaar 1429, wanneer Wilhelmus filius Wilhelmi Baldewini kapellaan is van het O.L.-Vrouwe-altaar. Op den 20sten September bedankt hij voor zijne kapellerij en draagt die bij notariëele acte aan den abt van Middelburg op. Reeds 7 October daaropvolgende wordt het bevelschrift uitgevaardigd om Symon Symonis filius als zijn opvolger af te kondigen; en 27 October werd de bevestiging verleend. Inv. N° 1207, 1208 en 1210. In het jaar 1437, 22 November, verklaarde: „Wij Claijs vander Colster bider onthenghenissen Gods abdt van onser vrouwencloostere in Middelbgh als dat wij gheconsenteert hebben ende consenteren Symoene Symoenes sone clerc des bisdoms van Vtrecht mit desen brieve, dat hi alsulke goeden, als sijnre capelrien toebehoren, die wij hem puurmenteliken om Gods wille ghegheuen hebben, want ons die ghifte toebehoirt, ligghende tot Zoutelande, verpachten ende verhuren mach bij terminen tot sinen scoensten. Ende waert dat Symon voirsz. afliuich worde binnen den terminen eer die termiin van jaren omme ware ghecomen, so ghelouen wij abdt des cloosters voirn. voir ons ende voir onsen nacomers daer jn verbonden te wesen den huerlieden often pachtenaren" enz. Inv. N° 1286.

Anno 1454 is kapellaan van sint Nicolaas meester Wilhelmus filius Joannis de Leidis; in het volgende jaar bedankt hij voor zijne kapellerij, en Petrus van Dam, abt van Middelburg, draagt Stephanus de Mota voor om

hem op te volgen, dingsdag na sint Matthijs (25 Februari). Zaterdag na sint Matthijs komt het bevelschrift van den Utrechtschen officiaal om hem af te kondigen, en 17 Maart geeft de pastoor van Zoutelanden, Riquardus Bernardsz. getuigenis aangaande de afkondiging, waarna de bevestiging plaats greep. Inv. N° 1415–1417.

In 1467 was Stephanus de Mota het te Zoutelanden moede en liet door den notaris Adr. de Bliet te Brussel eene acte opmaken, waarbij hij gemachtigden benoemde, om met Lourens Bouqueri te onderhandelen over het ruilen van kapellerijen. Inv. N° 1562.

De ruiling kwam tot stand en in 1468 was L. Bouqueri kapellaan van de sint Nicolaas-altaren te Middelburg en te Zoutelanden. Vier jaren later benoemde hij bij notariëele acte gemachtigden om van zijne kapellerijen afstand te doen. Inv. N° 1619.

Anno 1480 vinden wij Joannes Lyns, die in 1486 voor zijne kapellerij bedankt, en in wiens plaats door den abt Jan van Westkapelle wordt voorgedragen Jacobus filius Johannis Pierman; 4 November werd de gewone afkondiging gelast. Inv. N° 1806 en 1808.

Anno 1480 was kapellaan van het O. L. Vrouwe-altaar Joannes Nijs; hij stierf in het begin van 1489.

Anno 1489: 21 Mei werd het bevelschrift van den officiaal uitgevaardigd om Arnoldus Nicolai de tsgravenzande als voorgestelden kapellaan af te kondigen, en woensdag na Pinksteren (17 Juni) werd hij bevestigd. Inv. N° 1841 en 1843. Deze Arnoldus Nicolaasz. was kanunnik der collegiale kerk van Veere.

Anno 1493 stierf heer Johannes Laurentii de Heynkenszand, kapellaan te Zoutelanden; 27 September draagt de abt Jan van Westkapelle tot opvolger voor heer Wilhelmus filius Jacobi; 1 October wordt de gewone afkondiging bevolen, en 21 November maakte de notaris Lijbaert

het proces-verbaal op van de bevestiging der gemachtigden, door W. Jacobsz. als kapellaan te Zoutelanden afgevaardigd. Inv. N° 1903-1905.

15 Februari 1499 vinden wij andermaal een bevelschrift van den officiaal om zekeren heer W. Jacobsz. als kapellaan te Zoutelanden af te kondigen. Inv. N° 1995. Deze W. Jacobsz. werd in 1506 cureit van Welsinge. Invent. N° 2123–2126.

Anno 1503, 6 November, benoemt Frederik van Baden, bisschop van Utrecht, heer en meester Cornelis Nicolaasz. in den Lijbart tot bezitter eener kapellerij te Zoutelanden. Inv. N° 2075.

Anno 1506 wordt kapellaan W. Jacobsz. voorgedragen als cureit van Welsinge.

In ditzelfde jaar sterft Johannes van Heynkenszand en wordt Johannes Cornelii Spierinck als opvolger voorgesteld. In Maart had de afkondiging plaats en 22 April 1506 de bevestiging. Inv. N° 2123–2126.

Ten slotte kunnen wij nog mededeelen, dat ook de kosterij van Zoutelanden aan den abt van Middelburg toebehoorde, zooals blijkt uit de volgende aanstelling van het jaar 1414. „Wij Wigger bider genaden Goids Abdt van onser vrouweclooster in middelburgh doen cond allen luden, dat wij gegeuen hebben ende gheuen met dezen onsen opene brieve Willem Willems sone, toonre deser letteren, onze costerije tot Zoutelande, die ons op dese tijt aengecomen es bi doot Joannes Costers, welke costerije voirsz. Willem voirnoemt gebruken ende besitten sal sijn leuen lank gedurende, met alle nutscap ende profijt, als andere costers in tiden voirleden toten daghe toe van heden gehadt en bezeten hebben. Omdat dit wair is, hebben wij Wigger Abdt voirsz. dezen brief wthangende besegelt met onsen sechele jnt jaer ons Heeren m.cccc. ende viertien, opten dertichsten dach jn Octobri." Inv. N° 1108.

(Wordt vervolgd.) V. D. HORST.

ALPHABETISCH REGISTER.

C.

F.

G.

I.

J.

N.

O.

T.

U.

C. ZANDVLIET,
Rector.

EINDE VAN HET ZESDE DEEL.

ERRATA.

Blz. 272, 15[de] regel v. b. staat De Petro Codde sive Coddaeo:
lees: de Petro Codaeo.

" 441, 2[de] " v. o. " Hoppelaar; lees: Stoppelaar.

" 448, 9[de] " v. o. " Rijck; " de Rijck.

